

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR
(50. CİLT) (İNCELEME-METİN-DİZİN)**

Ali BALALAN

Doktora Tezi

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TEMMUZ 2023

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Doktora Tezi

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR
(50. CİLT)
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

Tez Yazarı
Ali BALALAN

Danışman
Prof. Dr. Ali YILDIRIM

TEMMUZ 2023
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
Doktora Tezi

Başlığı:	FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR (50. CİLT) (İNCELEME-METİN-DİZİN)
Yazarı:	Ali BALALAN
Tez Öneri Tarihi:	09.07.2020
Savunma Tarihi:	07.07.2023

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman:	Prof. Dr. Ali YILDIRIM Fırat Üniversitesi
Başkan:	Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK İnönü Üniversitesi
Üye:	Prof. Dr. Bahir SELÇUK Fırat Üniversitesi
Üye:	Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL İnönü Üniversitesi
Üye:	Doç. Dr. Mehmet ULUCAN Fırat Üniversitesi

**Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../2023 tarihli toplantısında
tescillenmiştir.**

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “**FİRDEVSİ-İ RÛMÎ SÛLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR (50. CİLT) (İNCELEME-METİN-DİZİN)**” Başlıklı doktora tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

07.07.2023
Ali BALALAN

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı yetiştirdiği sanatkârlar, ortaya koyduğu ürünleri ile Türk edebiyatının önemli bir dönemini oluşturmaktadır. Yaklaşık altı asır süren bu edebî dönemde manzum ve mensur pek çok eser meydana getirilmiştir. Zaman zaman Arapça ve Farsçanın etkisi söz konusu olsa da bu dönemde yazılan eserler Türkçenin önemli yadigârları olarak günümüze intikal etmiş dil ve kültür miraslarımızdır. Şüphesiz bu uzun edebî dönemde yetenekli, dil ustası pek çok şair ve yazar yetişmiştir.

Bunlardan biri de Firdevsî-i Rûmî'dir. Firdevsî, isminin ve şöhretinin yayılmasında Süleymân-nâme adlı eserine çok şey borçludur. Kalıplaşmış birtakım ifadelerin dışında eser, genel anlamda sade ve yalın bir üslûpla kaleme alınmıştır. Eserde kullanılan kelimelere ve anlatılan olaylara bakılırsa Firdevsî yetkin bir yazardır. Süleymân-nâme'de olayların merkezinde Hz. Süleymân vardır. Özellikle cinlerle, meleklerle yaptığı karşılıklı konuşmalar tahkiyeli bir üslûpla verilmektedir. Olaylar, kısa kısa hikâyeler ve onların özeti mahiyetinde şiirlerle tamamlanmaktadır. Eserde tarihî, dinî, felsefî, tasavvufî, mitolojik, astronomi, kozmik âlem vb. alanlarla ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Yine eserde Türk diline ve kültürüne ait arkaik/eskicil kelimeler sıkça kullanılmaktadır.

Süleymân-nâme'de cinler, melekler, ejderhalar, şeytan, mitolojik unsurlar, İran'ın efsanevî kahramanları olay örgüsünün temelini oluşturur. Hz. Süleymân burada yer alan kötü güçlerle bir "hak-batıl" mücadelesi içine girer. Bunlardan hep galip ayrılır. Allah'ın yardımıyla azametli melekler, her noktada Hz. Süleymân'a yardım etmektedir. İnsanlara zarar veren kâfir cinlere karşı müvekkel melekler Hz. Süleymân'a tılsimatlar söyleyerek insanlara yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada Süleymân-nâme-i Kebîr'in 50. cildi ele alınmıştır. Bu çalışma inceleme, çeviri yazı ve dizinden oluşmaktadır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Biri Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine 1532'te kayıtlıdır. Diğeri Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi Török F. 5-10 460 yk. Numarasıyla kayıtlıdır.

Yüksek Lisans ve doktora ders aşamasından beri talebesi olmakla kıvanç duyduğum; bizlere ilmi birikimini sonuna kadar açan; ilim adamı olmanın ciddiyetini ve mesuliyetini kişiliğiyle tecessüm ettiren; gerek ders gerekse tez dönemi süresince ilgi, fedakarlık ve muhabbet gösteren; ilmin sabır, ahlâk ve vefâ ile taçlanacağını öğreten, tezin her aşamasında destek aldığım, kıymetli hocam Prof. Dr. Ali YILDIRIM'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez izleme kurulunda olan bana yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen güler yüzlü ve mütevazı hocalarım Prof. Dr. Bahir SELÇUK'a ve Doç Dr. Mehmet ULUCAN'a; doktora döneminde ders aldığım nezaketi ve alçak gönüllüğü ile bizlere örnek olan Sevim BİRİCİ hocama, tez aşamasında yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL'a, Dr. Muhammet ÜLGİN'e, özellikle lisans dönemindeki bölüm hocalarıma da çok teşekkür ediyorum.

Bu tezde Arapça ifadelerin okunmasında ve günümüz Türkçesine akatırılmasında bana yardımlarını sunan Talip DARTAY'a teşekkür ediyorum.

Tez aşamasında manevî desteklerini esirgemeyen, onlara ayırmam gereken zamanı teze ayırdığım için bana katlanan ailem ve çocuklarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ali BALALAN
Elazığ-2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR.....	XII
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi, Kapsamı ve Yöntemi.....	1
2. FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	3
2.1. Hayatı (1453-?)	3
2.2. Edebî Kişiliği	4
2.3. Eserleri	6
2.3.1. Süleymân-nâme-i Kebîr	7
2.3.1.1. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	11
2.3.2. Davet-nâme	13
2.3.3. Firâset-nâme	13
2.3.4. Gülistan Tercümesi	14
2.3.5. Hacı Bektâş-ı Velî Velâyet-nâmesi (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî)	14
2.3.6. Hadîs-i Ahsen	14
2.3.7. Hayât ü Memât (Hayât-nâme).....	14
2.3.8. Kıssa-nâme-i Süleymân Aleyhi’s-Selâm.....	14
2.3.9. Kitabü’l-Mevaiz	14
2.3.10. Kutb-nâme (Kıssa-ı Midilli).....	14
2.3.11. Kur’an-ı Kerîm’den Tefe’üle Dair Bir Risale (Fâl-ı Kur’an).....	15
2.3.12. Münâzara-i Seyf ü Kalem (Seyf-nâme).....	15
2.3.13. Pend-nâme-yi Eflâtun.....	15
2.3.14. Satranç-nâme-i Kebîr	15
2.3.15. Silâhşor-nâme (Müsellâh-nâme)	15
2.3.16. Süleymân-nâme Muhtasarı.....	15
2.3.17. Şerh-i Hadis-i Erbain.....	16
2.3.18. Tâlî‘-i Mevlûd-i Kebîr.....	16
2.3.19. Tecnîsat-ı Süleymân u Belkıs-nâme.....	16
2.3.20. Teşhîsü’l-İnsân	16
2.3.21. Tercüme-i Câmeşûy-nâme	16
2.3.22. Tuhfetü’l-hâdî (Hakâyık-nâme ve Hakikat-nâme)	16

3. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR ÜZERİNE İNCELEME (50. CİLT)	17
3.1. Süleymân-nâme-i Kebîr'in Bilgi Kaynakları	17
3.1.1. Kur'an-ı Kerîm	17
3.1.2. Şehnâme	17
3.1.3. Tevrat-Zebur, İsrail Kaynakları.....	19
3.2. Eserin Dil-Üslûp Özellikleri.....	19
3.2.1. Edebî Sanatlar	29
3.2.2. Arkaik Kelimeler.....	34
3.2.3. Atasözü ve Deyimler.....	50
3.2.4. Manzum Metinler	52
3.2.5. Kozmik Âlem	55
3.2.5.1. Gezegenler ve Burçlar.....	56
3.2.5.1.1. Zühal (Keyvân, Satürn).....	56
3.2.5.1.2. Mirrîh (Mars).....	56
3.2.5.1.3. Müşteri (Bercis, Jüpiter).....	57
3.2.5.1.4. Mihr (Âfitâb, Güneş, Hûrşid, Şems)	57
3.2.5.1.5. Zühre (Nâhid- Venüs)	57
3.2.5.1.6. Utarîd (Merkür)	58
3.2.5.1.7. Ay (Kamer-Mâh).....	58
3.3. Dinî ve Tarihî Unsurlar	59
3.3.1. Dinî Unsurlar.....	59
3.3.1.1. Kutsal Kitaplar	59
3.3.1.1.1. Kur'ân-ı Kerîm.....	59
3.3.1.1.2. Tivrât	60
3.3.1.1.3. Zebûr	60
3.3.1.2. Melekler ve Şeytan.....	61
3.3.1.2.1. Melekler	61
3.3.1.2.2. Şeytan (İblis-i lain / Racîm-i lain / Azâzîl)	62
3.3.1.2.3. Cinler.....	63
3.3.1.2.4. Peygamberler.....	64
3.3.1.2.4.1. Hz. Süleymân	64
3.3.1.2.4.2. Hz. Davud.....	66
3.3.1.2.4.3. Hz. Âdem	67
3.3.1.2.4.4. Hz. Muhammet.....	67
3.3.1.2.4.5. Lokmân Hâkîm.....	68
3.3.1.2.4.6. Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Şit, Hz. Musa.....	70
3.3.1.2.4.7. Metinde Geçen Diğer Peygâmbler	71
3.3.2. Tarihî Unsurlar	71

3.3.2.1. İran Mitolojisi/Şeh-nâme Menşeli Kahramanlar	71
3.3.2.1.1. Nerîmân/Kerîmân.....	71
3.3.2.1.2. Sâm-ı Süvâr.....	72
3.3.2.1.3. Kâhir.....	72
3.3.2.1.4. Zâl-ı Destân.....	72
3.3.2.1.5. Rüstem.....	73
3.3.2.1.6. Cemşîd.....	73
3.3.2.1.7. Efrâsiyab.....	74
3.3.2.1.8. İskender.....	74
3.3.2.1.9. Asaf bin Berhiya.....	75
3.3.2.1.10. Diğer Şahsiyetler	75
3.3.3. Yöneticiler.....	76
3.3.3.1. Sultan Bayezîd.....	76
3.3.3.2. Sührâb Şâh.....	76
3.3.4. Topluluklar	76
3.3.4.1. İnsan Toplulukları	76
3.3.4.1.1. Amâlika Halkı	76
3.3.4.1.2. Arab u Ureba	77
3.3.4.1.3. Benî İsrâil Kavmi	77
3.3.4.1.4. Ayn Kavmi	78
3.3.4.1.5. Diğer Kavimler.....	78
3.3.4.2. İnsan Dışı Topluluklar.....	78
3.3.4.2.1. Cân Kavmi.....	78
3.3.4.2.2. Cin/Peri/Gûl/İfrit Taifesi	80
3.4. Tabiat.....	81
3.4.1. Hayvanlar	81
3.4.1.1. Sî-murg.....	81
3.4.1.2. Tâvus	82
3.4.1.3. Tûtî.....	82
3.4.1.4. Bülbül.....	83
3.4.1.5. Hüdhüd.....	83
3.4.1.6. Diğer hayvanlar	83
3.4.2. Çiçekler	84
3.5. Mekân.....	85
3.5.1. Ülkeler.....	85
3.5.1.1. Endülüs.....	85
3.5.1.2. Mısır	85
3.5.1.3. İrân	86

3.5.1.4. Hindistan	86
3.5.1.5. Çin	86
3.5.2. Şehirler/İller	87
3.5.2.1. Bağdat	87
3.5.2.2. Mağrib	87
3.5.2.3. Babil	88
3.5.2.4. Halep	88
3.5.2.5. Amuk	89
3.5.2.6. Kudüs	89
3.5.3. Nehirler, Dağlar, Denizler, Vadiler, Sahralar	90
3.5.3.1. Nehirler	90
3.5.3.2. Dağlar	90
3.5.3.3. Denizler	93
3.5.3.4. Vadiler	93
3.5.3.5. Sahralar	93
4. İMLÂ ÖZELLİKLERİ	95
4.1. Ünlüler	95
4.1.1. /a/ ünlüsü	95
4.1.2. /e/ Ünlüsü	96
4.1.3. /ı/-/i/ Ünlüleri	96
4.1.4. /o/-/ö/ Ünlüleri	97
4.1.5. /u/-/ü/ Ünlüleri	97
4.2. Ünsüzler	98
4.2.1. /ñ/ ünsüzü	98
4.2.2. /p/ ünsüzü	98
4.2.3. /s/ ünsüzü	99
4.2.4. /ç/ ünsüzü	99
4.2.5. /t/ ünsüzü	100
4.2.6. Kelime Tekrarları	101
4.3. Ekler	101
4.3.1. Çekim Ekleri	101
4.3.1.1. İsim Çekim Ekleri	101
4.3.1.1.1. Çokluk eki (-lAr)	101
4.3.1.1.2. İyelik Ekleri	102
4.3.1.1.3. Hâl Ekleri	103
4.3.1.2. Fiil Çekim Ekleri	104
4.3.1.3. Şahıs Ekleri	104
4.3.1.4. Bildirme Kipleri (Haber Kipleri)	105

4.3.1.4.1. Tasarlama Kipleri.....	107
4.3.1.4.2. Gereklilik Kipi.....	107
4.3.1.4.3. Fillerin Birleşik Çekimleri	108
4.3.2. Yapım Ekleri	108
4.3.2.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri.....	109
4.3.2.2. İsimden Fil Yapan Yapım Ekleri.....	110
4.3.2.3. 4.3.2.3. Fiilden İsim Yapan Yapım Ekleri	110
4.3.2.4. 4.3.2.4. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri	110
4.4. Fiilimsiler	111
4.4.1. İsim-Fiiller (Mastarlar).....	111
4.4.2. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar-Partisipler).....	112
4.4.3. Zarf-Fiiller (Bağ-fiiller-Gerundiumlar).....	112
4.5. Aitlik eki ki	113
5. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ.....	114
5.1. Metin Hazırlanırken Kullanılan Nüsha Tavsifi	114
5.2. Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar	114
5.3. Metin	117
5.3.1. Süleymân-nâmenüñ İki Yüz Kırk Altıncı Meclisinüñ Zikrindedür.....	119
5.3.1.1. Âmeden-i Ebâlîs-i Cinnî be-Dergâh-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm.....	120
5.3.1.2. Der-Beyân-ı Habs Kerden-i Süleymân Cinnîyân-ı 'Âşîyân.....	123
5.3.1.3. Der-Beyân-ı Ahkâm-ı Tâli' -i Mirrîh Be-Çavli İdrîs 'Aleyhi's-selâm	125
5.3.1.4. Der-Beyân-ı Şinâhten-i Şâhib-Tâli' ve Sebeb-i Tefâvüt-i ân.....	127
5.3.1.5. Der-Beyân-ı 'Azîmet-i Taht-ı Süleymân ve Hilâfet-i ü Bûd.....	129
5.3.1.6. Der-Beyân-ı 'Azamet-i Taht ve Dîvân-ı Süleymân bin Dâvûd 'Aleyhimü's-selâm.....	133
5.3.1.7. Kışsa-i Keflîz ve Müflîz ve 'Acâyib Goften-i İşân.....	137
5.3.1.8. Der-Beyân-ı Keflîz ve Hikâyet-Goften-i 'Acâyibhâ.....	141
5.3.1.9. Der-Beyân-ı Temsîlât-ı Dâstân-ı Mâzî.....	144
5.3.1.10. Der-Beyân-ı Meclis-i Âher.....	145
5.3.2. Süleymân-nâmenüñ İki Yüz Kırk Yidinci Meclisinüñ Zikrindedür	146
5.3.2.1. Der-Beyân-ı Ceng-i Sâ'm be-Çâhîr.....	147
5.3.2.2. Beyân-ı Süleymân bin 'Aynu'llâh Takrîr Kerden-i Semendûn be-Süleymân	154
5.3.2.3. Der-Beyân-ı Nuzûl-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm.....	166
5.3.2.4. Der-Beyân-ı Ârâm-Kerden-i Süleymân der-Âncây.....	168
5.3.2.5. Der-Beyân-ı Müvekkel-i Vuḥuş Âmeden be-Ḥazret-i Süleymân ve Râm-Şoden-i Ḥayvânât	168
5.3.2.6. Der-Beyân-ı Hey'et-i Müvekkel-i Vuḥuş.....	169
5.3.2.7. Der-Beyân-ı Temsîlât-ı Dâsitân-ı Mâzî.....	172

5.3.2.8. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr	174
5.3.3. Süleymân-nâmenûn İki Yüz Kırk Sekizinci Meclisinûn Zikrindedür.....	175
5.3.3.1. Der-Beyân-ı Müvekkel-i Vuḥuş Ğarâyib Goften-i û be-Şüleymân ‘Aleyhi’s-selâm	176
5.3.3.2. Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Vuḥuş be-Ḥazret-i Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm.....	186
5.3.3.3. Der-Beyân-ı Tâli‘ -i Mevlûd ve Müvekkel-i Burc-ı Şevr Âmeden be-Ḥazret-i Şüleymân ‘Aleyhi’s-selâm.....	188
5.3.3.4. Der-Beyân-ı ‘Acâyibhâ Goften-i Müvekkel-i Burc-ı Şevr	191
5.3.3.5. Der-Beyân-ı Hey’et-i Burc-ı Şevr	193
5.3.3.6. Der-Beyân-ı Aḥvâl-i Rûzgâr Aḥkâm-ı Şemsiyye Âfitâb Der-Burc-ı Ḥamel.....	194
5.3.3.7. Der-Beyân-ı Şıfat-ı Zühre	198
5.3.3.8. Der-Beyân-ı Aḥvâl-i Mevlûd Der-Faşlı-ı Nisân.....	200
5.3.3.9. Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Vuḥuş be-Dergâh-ı Ḥazret-i Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm	202
5.3.3.10. Der-Beyân-ı Kışsa-i Süleymân-ı Pâk-zât Taḫrîr Kerden-i Süleymân	206
5.3.3.11. Der-Beyân-ı Meclis-i Âḥer.....	213
5.3.4. Süleymân-nâmenûn İki Yüz Kırk Toḫuzuncı Meclisinûn Zikrindedür.....	215
5.3.4.1. Der-Beyân-ı Aḥkâm-ı Tâli‘ -i Şevr Be- Ḳavl-i İdrîs ‘Aleyhi’s-selâm.....	216
5.3.4.2. Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Burc-ı Şevr Be-Dergâh-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm	221
5.3.4.3. Der-Beyân-ı ‘Acâyib Goften-i Tekvîn-i Şevr	222
5.3.4.4. Der-Beyân-ı Semendûn-ı Hezâr Yek-dest.....	226
5.3.4.5. Dâstân-ı Kışsa-i Süleymân ve Ḳazıyye-i Süleymân bin ‘Ayn Ez-Güftâr-ı Semendûn-ı Hezâr Yek-Dest.....	227
5.3.4.6. Der-Beyân-ı Süleymân bin ‘Ayn ve Helâk-Şoden-i Ejderhâ	228
5.3.4.7. Ender Şıfat-ı Tâli‘ -i Şevr Be-Ḳavl-i İdrîs ‘Aleyhi’s-selâm.....	234
5.3.4.8. Der-Beyân-ı Cinânûş-ı Cinnî Âmeden Be- Dergâh-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm.....	239
5.3.4.9. Der-Beyân-ı Aḥkâm-ı Tâli‘ -i Şevr Be-Ḳavl-i İdrîs ‘Aleyhi’s-selâm.....	243
5.3.4.10. Der-Beyân-ı Temşîlât-ı Dâsitân-ı Mâzi.....	245
5.3.4.11. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr	246
5.3.5. Süleymân-nâmenûn İki Yüz Ellinci Meclisinûn Zikrindedür.....	247
5.3.5.1. Kışsa-i Şâm bin Nerîmân	248
5.3.5.2. Der-Beyân-ı ‘Azamet-i Dîvân-ı Süleymân ve Âmeden-i Ḳâhîr bin Sâm ve Perîḥân ve Rûḥşâh-ı Cin.....	255

5.3.5.3. Der-Beyân-ı Dest-Bûs-ı Perîhân ve Du‘ â Kerden-i Hâzret-i Süleymân ‘ Aleyhi’s- selâm	268
5.3.5.4. Der-Beyân-ı Temsîlât-ı Dâsitân-ı Mâzî.....	270
SONUÇ	272
KAYNAKLAR	274
DİZİN	277
TIPKI BASIM	287
ÖZGEÇMİŞ	a

ÖZET
FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR
(50. CİLT) (İNCELEME-METİN-DİZİN)

Ali BALALAN
Doktora Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
Eski Türk Edebiyatı Programı
Temmuz, 2023, Sayfa: XII+327

XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Firdevsî-i Rûmî, çok sayıda eser kaleme alan üretken bir yazardır. Süleymân-nâme-i Kebîr, Firdevsî'nin en önemli eseridir. Bu çalışmada Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme (50.cilt) adlı eseri incelenmiştir. Eserin Topkapı nüshasının çeviri yazısı yapılmıştır. Dil açısından zengin olan bu eser, Türk dilinin ve kültürünün tarihsel sürecini gözler önüne sermektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini barındıran Süleymân-nâme; tıp, tarih, mitoloji, felsefe, geometri, yıldız ilmi, vb. bilgilerden dolayı ansiklopedik bir eser mahiyetindedir. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine 1532 numarada kayıtlıdır. Eserin 50. cildi transkribe edilerek günümüz alfabesine aktarılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Firdevsî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Süleymân-nâme-i Kebîr'in bilgi kaynaklarına yer verilmiştir. Manzum metinlerin esere katkısı ele alınmış eserde geçen edebî sanatlar örneklerle açıklanmıştır. Süleymân-nâme'nin 50. cildinin dil ve üslûp özellikleri incelenmiştir. Eserde yer alan arkaik kelimeler, deyim ve atasözleri ele alınmıştır. Dinî ve tarihî unsurlar, kozmik âlem, insan ve insan dışındaki topluluklar, hayvanlar, mekânlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde eserin imla özelliklerine yer verilmiş, eserde yer alan yapım ve çekim ekleri Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri bağlamında incelenmiştir. Dördüncü bölümde eserin çeviri yazısı verilmiştir. Anlatılan hikâyeler beş ana başlıkta toplanmış ve bunların alt başlıkları verilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular sonuç bölümünde değerlendirilmiş ve esere dizin eklenmiştir. Eserin Topkapı nüshası tıpkıbasım şeklinde çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, çeviri yazı, dil incelemesi, Eski Anadolu Türkçesi

ABSTRACT
FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NAME-İ KEBİR
(Volume 50) (EXAMINATION-TEXT-INDEX)

Ali BALALAN
PhD Dissertation

FIRAT UNIVERSITY
Graduate School of Social Sciences
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
Old Turkish Literature
July, 2023, Page: XII+327

XV. XVI to the second half of the century. Firdevsî-i Rûmî, who lived in the first half of the century, is a prolific writer who wrote many works. Süleymân-nâme-i Kebîr is the most important work of Firdevsî. In this study, the work of Firdevsî-i Rûmî named Süleymân-nâme (50th volume) was examined. The translation of the Topkapı copy of the work was done. This work, which is rich in terms of language, reveals the historical process of Turkish language and culture. Süleymân-nâme, which contains the language features of the Old Anatolian Turkish period; medicine, history, mythology, philosophy, geometry, astronomy, etc. Due to its information, it is an encyclopedic work. The work is registered at the Topkapı Palace Museum Manuscripts Library, Treasury number 1532. The 50th volume of the work was transcribed and transferred to today's alphabet.

This study consists of an introduction and four chapters. In the first part of the study, information about the life, literary personality and works of Firdevsî is given. In the second part, information sources of Süleymân-nâme-i Kebîr are given. The contribution of verse texts to the work is discussed and the literary arts in the work are explained with examples. The language and stylistic features of the 50th volume of Süleymân-nâme were examined. Archaic words, idioms and proverbs in the work are discussed. Religious and historical elements, cosmic world, human and non-human communities, animals, places are discussed. In the third chapter, the orthographic features of the work are included, and the construction and inflectional suffixes in the work are examined in the context of the Old Anatolian Turkish language features. In the fourth chapter, the translation of the work is given. The stories told were collected under five main titles and their sub-titles were given. The findings obtained in the study were evaluated in the conclusion section and an index was added to the work. The Topkapı copy of the work has been added to the end of the study as a facsimile.

Keywords: Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, transcription, language analysis, Old Anatolian Turkish

KISALTMALAR

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: aleyhi's-selâm
a.m.	: aleyhi's-selâm
C.	: Cilt
DLT	: Divanü Lügati't-Türk
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
EDPT	: An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century
EUT	: Eski Uygur Türkçesi
GTS	: Güncel Türkçe Sözlük
H	: Hazine
H.z.	: Hazreti
KB	: Kutadgu Bilig
OT	: Orta Türkçe
RTS	: Resimli Türkçe Sözlük
s.a.s.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TS	: Tarama Sözlüğü
Ünv	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü

1. GİRİŞ

Firdevsî-i Rûmî XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başında yaşamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti kültür ve medeniyet olarak her alanda gelişme göstermiştir. Süleymân-nâme'yi II. Bayezid'e sunmak üzere hazırlamıştır. Kendisi de şair olan Sultan Bayezid, şair ve yazarları desteklemiş bu dönemde birçok ünlü şair ve yazar yetişmiştir. Firdevsî, çok hacimli ve kapsamlı bir eser ortaya koymayı amaçlamıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde yazmaya başladığı Süleymân-nâme'yi II. Bayezid'e sunmuştur. Devrin bazı padişahlarından yardım alamamaktan yakınmıştır. Bu yüzyıl klasik Türk edebiyatında dinî, tasavvufî, öğretici, ahlâkî konular sıkça işlenmiştir. Süleymân-nâme-i Kebîr de bu tarz eserlerden biridir.

Bu çalışma, Süleymân-nâme-i Kebîr'in 50. cildinin metin ve incelemesi üzerinedir. Bu 50. cilt Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığında H. 1532 numarada kayıtlıdır. Eser 79 varaktan oluşmaktadır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Süleymân-nâme hem manzum hem de mensur karışık tarzda kaleme alınmıştır. 81 ciltten müteşekkil olan Süleymân-nâme'nin ellinci cildinde manzum bölümler mensur bölümlerin özeti şeklindedir. Firdevsî'ye asıl ününü kazandıran bu eserin ana konusu Hz. Süleymân'ın hayatı, menkıbeleridir. Bunun yanında eserde tarihî ve mitolojik olaylar, cin ve şeytanlarla ilgili hikâyeler, öğretici kıssalar yer almaktadır. Eserde tarih, hendese, felsefe ve tıba dair bilgiler yer almaktadır. Metinde özellikle ilm-i nücum ya da astroloji; yıldızların durum ve hareketlerinin yeryüzündeki olayları ve insanları etkilediğini kabul ederek bunları inceleyip gelecek hakkında hükümler çıkarma, yıldız falı, müneccimlik önemli yer tutmaktadır. Bu gezegenlerin; insanların huyu, ahlâkî ve sağlığı üzerinde etkileri vardır. İnsanların doğum tarihine göre karakter ve kişiliklerinin oluşumunun nasıl şekillendiği detaylı olarak anlatılmaktadır. Bu da eserin ansiklopedik mahiyette hazırlandığını göstermektedir. Eser elli beş yılda tamamlanmıştır. Genel anlamda Süleymân-nâme; dinî, tarihî, destansı bir eserdir.

Firdevsî, eserini sade ve yalın bir tarzda yazmıştır. İçerisinde yer yer Arapça ve Farsça tamlamalar yer alsa da eser, sade nesrin örneği olarak kabul edilmektedir. Eserin mensur bölümlerinde cümleler birbirine “ve, ki, kim” bağlaçlarıyla bağlanmıştır. Bu tarz anlatım yazarın Fars edebiyatından etkilendiğinin bir göstergesidir.

Bu çalışmadaki amaç burada yaşanan olayları okuyucuya aktarmaktır. Özellikle metinde Türk dili ve tarihine ait unsurları ortaya koymaktır. Geçmişte Türklerin yaşadığı coğrafyalarda kullanılan bugün kullanımdan düşmüş arkaik/eskicil dediğimiz kelimeleri, atasözü ve deyimleri, inançları, gelenek ve görenekleri günümüze aktarmaktır. Yine 16. yüzyılın Eski Anadolu Türkçesine ait dil özelliklerini metinden hareketle tespit edip Türkçenin zenginliğini gözler önüne sermektir.

1.2. Çalışmanın Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Süleymân-nâme-i Kebîr'in 50. cildin içeriğine bakılırsa tarihî ve destansı olayların dışında ismini hiç duymadığımız peygamber ve melek isimleri, bunların etrafında anlatılan hikâyeler sıkça yer almaktadır. Ayrıca eserde kullanılan arkaik/eskicil diyebileceğimiz çok sayıda kelime kullanılmıştır. Bu kelimeler tarama sözlüğünde bulunmuş bunların sözlük anlamları metin bağlamından hareketle verilmiştir. Bu çalışma bu bağlamda değerlendirildiğinde Türk diline ve

kültürüne sağladığı katkı sunacaktır. Kullanılan bu kelimeler dil bilimciler açısından da son derece önemlidir.

Çalışmanın birinci bölümünde Firdevsî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde eser dil ve üslûp olarak incelenmiş, eserde yer alan dinî, tarihî ve tabiata ait unsurlar örneklerle ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde imla özellikleri ve Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri örneklerle ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde ise eser günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak aktarılmıştır. Eserin son bölümünde dizin verilmiş, saptanan bulgular sonuç şeklinde açıklanmıştır.

Eser günümüz Türkçesine aktarılmadan önce bu konuyla alakalı kitaplar, makaleler, web siteleri, YÖK'ün elektronik tez sistemi, veri tabanları ve kütüphane katalogları taranmıştır. Bu konuda yazılmış tezler okunmuş, olaylara aşinalık sağlanmıştır. Eser çeviri yazıya hazırlanmadan önce gerekli sözlüklere ulaşılmış, kelimelerin doğru okunması sağlanmıştır.

2. FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı (1453-?)

Firdevsî-i Rûmî yahut Firdevsî-i Tavîl (Uzun Firdevsî) 1453'te Edincik'te (Aydıncık) doğmuştur. M. Fuad Köprülü İstanbul kitapçılarından birinde gördüğü Süleymân-nâme yazmasının ön sözüne dayanarak şöyle bir bilgi nakletmiştir: Uzun Firdevsî, ataları, Sultan Alaeddîn Selçukî devri gazilerine kadar uzanan ve bir kısmı da Osmanlı gazileri arasında bulunan kahraman ailenin bir çocuğudur (Banarlı, 1997: 502). Firdevsî-i Rûmî'nin ölüm tarihi ve eserleri hakkında farklı görüşler mevcuttur. Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî diye de anılır. Asıl adı Şerafeddin Musa'dır. Babası Hacı Genek Bey, Aydıncık mutasarrıflığı yapmıştır.

Firdevsî, Aydıncık civarında bulunan Belkıs pınarında dünyaya gelmiştir. Yazar hakkındaki bilgiler Süleymân-nâme adlı eserinin 75. cildinin ön sözünde geçmektedir. Şeceresi III. Alaeddîn Keykubad dönemine kadar dayanan köklü bir ailesi vardır. Dedeleri Osmanlıdan dirlik almış sancak beyliği yapmış eşraftan kişilerdir. Firdevsî, öğrenimini Bursa'da yapmış olmalıdır ki bütün kaynaklar kendisinin Bursalı olduğunu söyler (Büyük Türk Klasikleri C III: 292).

Bursalı Tahir, Firdevsî'nin babasının İlyas bin Hızır olduğunu kaydeder. Bu kaydın kaynağı olarak da İstanbul Arkeoloji Müzesindeki bir Gülistan nüshasındaki kaydı gösterirse de Fuad Köprülü Firdevsî'nin eserlerine dayanarak bunun başka bir Firdevsî olduğunu ileri sürer. Yapılan araştırmalarda ve bilhassa E. Blochet'in, Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan Süleymân-nâme'de müellif ifadesine dayandırarak asıl adının Şerafettin Musa olduğunu söyleyip bunu da Latifi'nin tezkiresinde böyle bir kayıt olmadığına dayandırmaktadır. Latifi'ye göre Bursalı olan Firdevsî, II. Bayezid'in emriyle Süleymân-nâme adlı büyük bir eser yazarak bu husustaki bütün rivayetleri, hikâyeleri bir araya toplamıştır. Süleymân Peygamber hikâyeleri halk arasında da yaygın olduğu düşünülürse hükümdarın bu mevzuyu yazdırmasına saik olan amiller kolayca anlaşılır. Latifi, nazım ve nesir olarak yazılan bu eserin 360 cilt (cüz) olarak tanzim edildiğini lakin hükümdarın bunlardan 80'ini seçip diğerlerini yaktırdığını söyler (Köprülü, 2004: 499). Eserin cüzleri hakkında farklı görüşler vardır. Hasan Çelebi eserin 380 cilt (cüz) olduğunu Kâtip Çelebi Keşfü'z-zünûn'da Şehnâme maddesinde 300 cilt (cüz) olduğunu bildirir. Bursalı Tahir Bey, bütün bunlara aykırı olarak eseri; 366 cüz göstermesi ve 499 meclis ihtiva ettiğini söylemesine Köprülü itiraz etmiş, yanlışlıkla söylendiği kanaatini dile getirmiştir.

Latifi ve diğer kaynaklar Firdevsî'yi Bursalı olarak gösterirlerse de bu husus, yukarıda verilen bilgiler ışığında büyük bir ihtimalle onun öğrenimini Bursa'da yapmasından ve aruzu da burada Bursalı Melihî'den öğrenmesinden ileri gelmektedir (Köprülü, Yeni Mecmua II. 85). Çeşitli eserlerinden edinilen bilgilere göre Firdevsî, hayatını Edincik, Bursa, Manisa civarında geçirmiş, bir süre de İstanbul'da yaşamıştır. Daha gençliğinde tarih, kısas, hendese ve ilm-i nücum gibi konulara ilgi duyan Firdevsî, bir taraftan da Simavlı Nakşî şeyhi Abudullah-ı İlahî'ye intisap ederek tasavvufa yönelmiştir. Şairlik kabiliyetinden mahrum olan Firdevsî'ye gerek çağdaşları gerekse sonraki tezkireciler tarafından şair olarak bir önem verilmemekle birlikte o çok velûd bir yazardır. Değişik konularda telif ve tercüme olarak kırktan fazla eser bıraktığı söylenirse de bugün bunlardan ancak on altısının adı bilinmektedir. Firdevsî, bu eserlerini devrine göre sade bir dille yazmıştır.

Firdevsî'nin ne zaman nerede öldüğü hakkında bilgiler çelişkilidir. Latifi'ye göre II. Bayezid'e taktim ettiği *Süleymân-nâme*'nin padişah tarafından beğenilmemesi üzerine mahlasını taşıdığı İranlı Firdevsî'nin yaptığı gibi padişahı hicvederek Horasan'a kaçmıştır. Ancak 1503'te *Satrançnâme*'sini Balıkesir'de yazdığı göz önünde tutulup *Süleymân-nâme*'nin 81. cüzünde yazdıklarıyla Hayat u

Memât risâlesinde verdiği bilgiler bir araya getirilirse onun 1512'den sonra bile İstanbul'da bulunduğu ortaya çıkar. Firdevsî eserinin 81. cüzünde Yavuz Sultan Selim'e duâ ve övgü ile başlar. Bu sebeple Firdevsî muhtemelen daha sonraki yıllarda Doğu ülkelerine gitmiş ve orada ölmüştür.¹

Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim gibi üç padişahı görmüş olan Firdevsî, son dönemde yapılan çalışmalara göre yukarıda bahsettiğimiz bilgilerin dışında yeni bilgiler gün yüzüne çıkmıştır. Bu konuda Himmet Büke, Firdevsî'nin *Süleymân-nâme*'sinin 81 cildinin 22. ve 123. varaklarında geçen bilgiye dayanarak Firdevsî'nin Yavuz Sultan Selim'den yardım gördüğünü, Balıkesir'de yaşadığını ileri sürerek Köprülü ve Latîfi'nin dile getirdiği bu bilgilerin doğru olmadığını söylemiştir.

Ed-du'â-yı pâdişâh es-selâm El-misl-i ebu'l-hayrât ve'l-âhasenât mürebbi'l-gurebâ bilâdü'l-'ulemâ es-sultân ibnû's-sultân Selîm Hân... Süleymân-nâmenüñ te'lîfini bir 'âdil ve kâmil pâdişâhın devâm-ı devletinde 81 cildin tamâmlanmasını müyesser itdi. Yavuz Sultân Selimmüñ in'âm ve 'inâyetiyle Anadolu vilâyetinde Kareside şehr-i Balıkesirde ikâmet idüp hâlvet hâlinde maķâm-ı 'uzlette huzûr-ı kâlb ile bu kitâbın te'lifine çalışıyorum (Büke, 2015: 4).

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle Firdevsî'nin hayatı, ölüm yeri ve zamanı hakkında farklı farklı görüş ve rivayetler vardır. Ölüm tarihi olarak kaynakların 1512 tarihini göstermelerine rağmen bu tarihin kesin olmadığı da bilinmektedir. Ölüm yerinin Balıkesir olabileceği hususu Latîfi tezkiresi'nde geçen Firdevsî'ye ait bir mersiyeyle anlaşılmış, ölüm yerinin burası olabileceği bilgisi düşünülmüştür (Biçer, 2005: 45).

2.2.Edebî Kişiliği

Firdevsî-i Rûmî, manzum ve mensur metinlerin yer aldığı eserler yazmıştır. Bilgi sahibi, araştıran ve üretken bir yazardır. En önemli eseri olan *Süleymân-nâme-i Kebîr* 81 ciltten oluşmaktadır. Bunun dışında son dönemde yapılan araştırmalar neticesinde yirmiyi aşkın eseri bulunmaktadır. Münazara-i Seyf ü Kalem adlı eserinde 72 eser telif ettiğini söylese de günümüzde bu eserlerin birçoğu hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu bilgilerden hareketle Firdevsî, çok gayretli bir yazar olarak tanımlanabilir.

Bazı eserleri Arapça ve Farsçadan tercüme yoluyla yazılmış olsa bile çoğu kendi telif eseridir. Eserlerine bakıldığında Firdevsî'nin; devrine göre derin bir tarih, tıp, din ve mitoloji bilgisine sahibi olduğu söylenebilir. Kendisi de Kutb-nâme adlı eserinde ilimle uğraştığını, ömrünü boşa geçirmedeğini söylemektedir.

Cehd idüp 'ilm ile itdün 'ömri sarf

Merd-i câhil misli kılmaduñ telef (Kutb-nâme, 14 b).

Bu ilminden kastı biraz da marifet ilmidir. İlahî ilimlerden bahsetmektedir. Süleymân-nâmenin 50. cildinde önemli olanın ilm-i ledûn olduğunu söylemektedir.

¹ Köprülü, O. F. (1996). Firdevsî, Uzun. TDV İslam ansiklopedisi (c.13, s.127-128-129) adlı maddeden alınarak yazılmıştır.

Nice naḥv-i ‘izzi maḫşūd ile şarf

Nefsüni bil okıya Ḥayy men ‘aref² (C 50 /66a 9)

Firdevsî’nin bu beytinden hareketle tasavvufla ilgilendiğini söyleyebiliriz. Hatta Simavlı Nakşî Şeyhî Abdullah-ı İlâhî’ye intisap ettiğini Köprülü söylemektedir (Köprülü, 1996: 128). Köprülü’nün tespitlerine göre Firdevsî, aruzla ilgili bilgilerini Bursalı Melihî’den öğrenmiştir. Fakat eserlerine baktığımızda aruzu kullanmakta zaman zaman hatalar yaptığını ve aruzu kullanmada çok başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Genel anlamda nazma göre nesir alanında daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Gelibolulu Âli, Firdevsî’yi çok sert bir şekilde eleştirmiştir.

Menḫuldür ki Sultân Bâyezîd Ḥan emri ile Süleymân-nâmeyi nazm u neşr (Hk.421b) üzere üç yüz altmış cild kitâb itmiş ve zu‘munca ekşer-i ‘ulûmı muştalâhâtı ile edâ eyleyüp cüll-i himmet-i bî-hisâb itmiş. Mezbûruñ nezâket-i ṭab‘ı üç yüz altmış cild kitâbından ma‘lûmdur ki³ هكترها بالجاهلون kelâmına temâm mâ-şadaḫ düşmüş. Kütüb-i tevârîḥde birer faşilla edâ olunan kışşayı kelimât-ı müzahrefesi ile ikşâr idüp okınmakdan ve yazılmaḫdan alıḫomış⁴ كمثل ٭ حمل اسفارا manṭûḫına kendüyi mazhar düşürmüş. Ğarâbet bundadır ki ışgâya ḳâbil bir kıṭ‘ası daḫi yoḫdur. Cihât-ı sitti temâmen tettebbu‘ ḳılsalar bir rübâ‘isine dest-res bulmuş kimse bulunması ma‘lûm degüldür. (İsen, 2017,80)

Bu metinden de anlaşılacağı üzere Gelibolulu Âli, Hz. Ali’nin bir sözü ile bir ayetin hikmeti üzerinden Firdevsî’yi eleştirir.

Bu eleştirilere rağmen Firdevsî’nin eserleri dil açısından zengin ve kapsamlıdır. Kullandığı Arapça, Farsça kelimeler ile terkiplerin yanında Türkçeye önem vermiş, Türk lehçelerinde kullanılan bugün arkaik/eskicil diyebileceğimiz çok sayıda kelime kullanmıştır. Bu onun Türkçeye ve Türk kültürüne verdiği önemi açıkça göstermektedir. Günümüzde dil araştırmacılarına büyük bir araştırma sahası açmıştır. Söz konusu bu kelimeler artık günümüzde kullanılmayan ancak o dönem Türkçesinde yaygın kullanılan kelimelerdir. Bir metin içerisinde kullanılan örnekler olması noktasından günümüz dil çalışmaları için de çok önem arz etmektedir.

Neşrini didüm müsecca‘ nazmını emlaḫ kelâm

Ki’de aḫsen kâmil ekmel idicek ḫoş istimâ‘ (C 50 66b-3)

Söz güherdür añlayan dürr cevheri

Zerger olan fehmi ider sîm u zeri (C 50/66a-19)

Söz gerek ki az ola vü öz ḡâyet muḫtaşar

Tâze tâze diñilicek şâd ol’iden istimâ‘ (C 50/66b-4)

² Men aref: “Kendini bilen Rabbini bilir” anlamına gelen, “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû” sözünün kısaltılmış şeklidir.

³ “El ilmü nokta tûn fe kessere hâ el cahilûn.” İlim bir noktadır, onu cahiller artırdı.(Hz. Ali)

⁴ “Kemeşeli-l himâri yahmilu esfârâ(an)” Kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. (Cum’a / 5)

Firdevsî; kendi nazmını ve nesrini beğendiğini, nesirde secileri yerli yerinde kullandığını söylemektedir. Bunlara kulak verenlerin ise bu sözlerden dolayı kendilerini ilim, fazilet ve hüner sahibi yapacağını dile getirmektedir. Kendi şairliğini de överek sözlerinin mücevher kıymetinde olduğunu bunları ise sadece işin ehli olanların tam manasıyla anlayacağını dile getirmiştir. Sözün az ve öz olmasını da vurgulamıştır.

Eserlerinde tahkiyeli bir üslûp benimseyen Firdevsî; öğretici, ders çıkarıcı bir anlatımı tercih etmiştir. Nesirde anlattığı hikâyeleri şiirle özetlemektedir. Bu da hikâyelerdeki monotonluğu kırmaktadır. Yine eserlerinde farklı bilim dallarına ait bilgiler vermesi okuyucuda merak duygusunu ön plana çıkarmaktadır. Süleymân-nâme-i Kebîr'in 50. cildinde Hz. Süleymân'ın cinlerle mücadelesinin yanı sıra mitoloji, tarih, coğrafya, astroloji ve tıba dair verdiği bilgiler onun farklı alanlarda bilgi sahibi, gayretli bir yazar olduğunu kanıtlamaktadır.

Eserlerinde kullandığı dil sade ve akıcıdır. Yer yer Arapça ve Farsça tamlamalar kullansa bile anlattığı hikâyeler ve yazdığı şiirler sade nesrin örneği olarak kabul edilebilir.

Üç farklı padişah döneminde yaşamıştır. Eserlerinde özellikle II. Bayezid'in himmet ve yardımını gördüğünü, bundan dolayı II. Bayezid'i övdüğü görülmektedir. Ama diğer padişahlardan pek de yardım alamadığını dile getirmektedir.

2.3.Eserleri

XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Firdevsî-i Rûmî, çok üretken ve gayretli bir yazardır. Hem nazım hem de nesir alanında eser veren sanatçı nesir alanında daha başarılı olmuştur. Eserlerinin sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tezkirelerde Firdevsî'nin genelde *Süleymân-nâme*'sinden bahsedilmekte diğer eserleri pek zikredilmemektedir. Latîfî, Kınalızâde, Gelibolulu Mustafa Âli, Süleymân-nâme'den bahsetmekle birlikte Firdevsî'nin diğer eserlerini pek önemsememişlerdir.

Son dönemde yapılan araştırmalar neticesinde Bursalı Mehmet Tahir, Firdevsî'nin on dört; Franz Babinger on dört; İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoglu on altı eseri olduğunu söylemişlerdir (Büke, 2015: 6).

Tevârîh 'ilminde mütebahhîr ve cemi'-i cihâtı muhîf-ü müstahzır kimesne idi. Sultân Bâyezîd Hân emriyle nâm-ı şerîflerine Süleymân-nâmeyi nazm ü nesir üzre cem' idüp kütüb-i Münzelede ve şuhûf-ı semâviyyede ne kadar kışas u ahbâr ve 'âlemde ne kadar tevârîh ü esmâr u âsâr varsa 'ilm-i hikmet ü hendese ve ' ilm-i nücûm ve tabâyi' anda derc ve 'ilm-i evvelîn ü âhîrîni anda hâre idüp üç yüz altmış cild kitâb itmîşdi (Canım,2018: 403).

Latîfî, Firdevsî'nin Süleymân-nâme'yi yazmak için çok araştırma yaptığını böylelikle birçok ilimden yararlanarak bu eseri vücuda getirdiğini söylemektedir. Yine kendisi bu eseri oluşturmak için 600 parça muayyen kitaplardan istihraç kıldum, diyerek çok çalışma yaptığını 50. ciltte söylemektedir. Yine onun özellikle tarih, felsefe, matematik, geometri, astroloji, yıldızlarla ilgili bilgi sahibi olduğunu, 360 cilt kitap telif ettiğini tezkiresinde dile getirmiştir. Firdevsî-i Rûmî yahut Uzun Firdevsî, Münazara-i Seyf ü Kalem adlı eserinde 72 eser telif ettiğini söylese de günümüzde bu eserlerin birçoğu hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu konuda araştırma yapan kişilerin ortak kanâatleri şu şekildedir: Firdevsî-i Rûmî azimli ve velûd bir yazardır. En bilinen eseri Süleymân-nâme-i Kebîr'dir. En fazla bu eserin üzerinde durulmuştur. Diğer eserleri o kadar önemsenmemiştir.

Süleymân-nâme-i Kebîr dışındaki eserler hakkında bir iki cümlecik bilgi verilmiştir. Firdevsî'nin bugün elimizde bulunan eserleri şunlardır:

2.3.1. Süleymân-nâme-i Kebîr

Firdevsî-i Rûmî'nin 81 ciltten oluşan, nazım ve nesir karışık tarzda kaleme alınan, en önemli eseridir. Firdevsî'ye asıl şöhretini kazandıran bu eser, yer yer Arapça Farsça kelime ve tamlamalar barındırır da sade, açık ve yalın bir dille yazılmıştır. Eserde manzum ve mensur bölümler iç içedir. Eserdeki manzum bölümler, mensur bölümlerin şiirleştirilmiş özeti şeklindedir. Eser, hacminden dolayı Süleymân-nâme-i Kebîr olarak adlandırılmıştır.

Eserde Eflatun-ı Yunanî ve Lokman Hakîm hikmet sahibi hakim anlatıcılardır. Esas mevzu Süleymân Peygamber'in hayatı, menkıbeleri olmakla beraber, yer yer hikâyeler nasihatler, tarihî olaylar anlatılmaktadır. Tarihî bilgiler menkıbelerle işlenerek, şark ilimlerinin: tarih, ahlâk, kültür ve mitolojisinin birer yansıması olmuştur (Banarlı, 1997: 503). Eser, Hz. Süleymân'ın farklı güçlerle mücadelesini anlatmaktadır. Eserde; kutsal kitaplar, peygamber kıssaları, hikmet, felsefe, yerli ve millî unsurlar, Türk ve İranlıların efsanevî kahramanları, cinler, astronomi ve kozmik âlem, Şehnâme'de geçen ünlü kahramanlar, ahlâk ve tıp başlıca kaynaklardır.

“Tezkirelerde bu eserden ilk bahseden Latîfî olup eserin 360 cilt halinde yazıldığını söylemiştir (Latîfî, 2000:425). “Künhü'l-Ahbâr” da 360 cilt (Gelibolulu M. Âli, 1994:160); Beyânî (Beyânî, 1997:203); ve Kınalızâde; tezkiresinde (Kınalızâde, 1981:745) 380 cilt; Keşfü'z-zünûn'da (Kâtip Çelebi, 2007:822) 330 cilt olduğu yazılıdır. Bursalı Mehmet Tahir (Bursalı M. Tahir, 1972:105) 366 cilt; Franz Babinger 366 cilt 499 meclis olduğunu söyler (Babinger, 1982:35).” (Büke, 2015: 7). Firdevsî ise Süleymân-nâme'nin 81. cildinin 25/b ve 26/b varaklarında eserin 99 cilt olduğunu dile getirmiştir. Zaman zaman bu cilt ve cüz sayıları karıştırılmıştır.

Süleymân-nâme'nin ne zaman ve hangi padişah zamanında yazıldığı ihtilaflı bir konudur. Latîfî, II. Bayezid'in emriyle yazıldığını; Akay, Fatih Sultan Mehmet döneminde yazıldığını; Büyükkarcı, eserin Fatih döneminde yazılmaya başlandığını II. Bayezid döneminde de esere devam edildiğini söyler. Eser üzerinde araştırma yapan M. A. Çatıkkaş, 1-5 ciltlerinin Fatih zamanında, 6-80 arası ciltlerin Yavuz Sultan Selim zamanında yazıldığını ileri sürmüştür. Balıkesir'de yazımına başlanan eserin bir kısmı Manisa'da, büyük bir kısmı da İstanbul'da yazılmıştır (Tanyıldız, 2007: 168).

Günümüzde farklı kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin tespit edilen cilt sayısı 81'dir. Yurt içi ve yurt dışında bulunan nüshalar şu şekildedir:⁵

1. Cilt	Gotha, Numara 111
2. Cilt	Gotha, Numara 111; Süleymâniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
3. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28, 16 yy.; Süleymâniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
4. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28; Süleymâniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
5. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş. 5-6-7-8-9-10-11-12-13 cilt toplam 388 yk.
6. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş
7. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 7-13 cilt toplam 360 yk.
8. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı, 8-15 cilt toplam 406 yk.

⁵ Süleymân-nâme-i Kebîr'in nüshaları hakkındaki bilgiler (Büke, 2015: 10-20)'den alınmıştır.

9. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, h. 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.
10. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.
11. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır
12. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır
13. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.
14. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır, 14-15-16-17-18-19-20 cilt toplam 321 yk.; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.
15. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.
16. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.
17. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.
18. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.
19. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.
20. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.
21. Cilt	Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
22. Cilt	Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
23. Cilt	Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
24. Cilt	Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
25. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884.
26. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884.
27. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884.
28. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884.
29. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884.
30. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-2829-30. Ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884. (Ata Çatıkkaş, çalışmasında bu cildin H.1528'de kayıtlı olduğunu söylese de biz böyle bir bilgiye rastlayamadık (bk.Çatıkkaş 2009;19)
31. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Belediye Yazmaları, B.26 (M.Cevdet)
32. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Belediye Yazmaları, B.26 (M.Cevdet)

33. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
34. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
35. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
36. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
37. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
38. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
39. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
40. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
41. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
42. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
43. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır, Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
44. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
45. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
46. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
47. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.

48. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
49. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
50. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
51. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
52. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
53. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
54. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
55. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
56. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
57. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
58. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
59. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
60. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
61. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
62. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
63. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
64. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dır.
65. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'deki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dır.
66. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'deki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dır.
67. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
68. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.

69. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
70. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
71. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 17 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470; Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir. Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73.ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir.
72. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 17 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470; Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir. Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73.ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir.
73. Cilt	Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73.ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75- 76.ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.
74. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75 76.ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74 75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir; Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K.Yaz. 361, 17 satır, 74-75-76 ciltleri içeren bu nüshanın varak sayısı 127'dir.
75. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir. Bu cildin Bibl. Nationale, n suppl. 1293 ve Uppsala numara 196'da bir nüshası daha vardır. Berlin numara 470'de kayıtlı olduğu olduğu zannedilen nüsha sorgulanmış, böyle bir kaydın olmadığı teyit edilmiştir.
76. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.
77. Cilt	Török F. 12, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 118 varak; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür.
78. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
79. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
80. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
81. Cilt	Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri numara 317/116, 123 yk.

2.3.1.1.Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Firdevsî'nin yazdığı bu hacimli eser üzerinde birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Yurt içinde yapılan çalışmalar Ulusal Tez Merkezi ve Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi vb. yerler taranarak ulaşılan çalışmalar alfabetik sıraya göre şöyledir:⁶

⁶ Demirbağ, Abdulsamet., Firdevsî-i Rûmî Süleymân-Nâme-i Kebîr - 78. Cilt (İnceleme-Metin-Dizin) Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), Elazığ, 2022, s.359. eserden alınarak güncellenmiştir.

- Abul, Y. *Süleymân-nâme-i Kebîr (47. cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme* (Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2004, s. 246.
- Akay, A. *Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) Metin ve Filler Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), İstanbul, 1990, s. 203.
- Aksoy, M. *Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâme'sindeki Destan Unsurları, C.1 (Giriş-İnceleme)* (Ege Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), İzmir, 2000, s. 710.
- Aşkayanar, E. *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr (80.cilt, 452a-494a) adlı eseri (Dil özellikleri-metin-dizin-tıpkıbasım)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, s. 885.
- Arslan, N.Ö. *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr 11.,12.,13. ciltler (İnceleme-metin)* Hacettepe Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2019, 812.
- Ayva, E.Ş. *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eseri (62. Cilt)(Metin-Dil İncelemesi-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.1005
- Büke, H., *Firdevsî-i Rumî, Süleymân-nâme (38. Cilt) Dil özellikleri, Metin, Söz dizini* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), Isparta, 2015, s.1223. 11
- Çatıkkaş, M. A. (2009), *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çelik, Z. *Firdevsî-i Rumi'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. cilt)(82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 647.
- Çelik, R. *Firdevsî-i Tavîl'in Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme'si, II. Cilt (İnceleme, tenkitli metin ve cinaslar sözlüğü)* Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 251
- Çelik, Y. *Firdevsî-i Rumi'nin Süleymân-nâme'sinin 48. cildi [İnceleme-tenkitli metin]*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2022, 251.
- Demir, S. *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-Nâme-i Kebîr - 65 - 66. Ciltler (İnceleme-Metin-Dizin)* Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Ens Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2022, s.523.
- Demirbağ, Ab. *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-Nâme-i Kebîr - 78. Cilt (İnceleme-Metin-Dizin)* Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), Elazığ, 2022, s.359.
- Demiröz, F. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (2. cilt giriş, metin, dizin)* Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2022, s. 366.
- Ekşioğlu, S. *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme- Cilt 11 (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)* (Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Ens., Doktora Tezi) Erzurum, 2018, s. 888.
- Er, E. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (1. Cilt) giriş, metin, dizin*, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2022, s. 378.
- Erdem, M.D. *Kitâb-ı Kissanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymân-nâme 74. cilt)* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi) Samsun, 2005, s. 703.
- Eren, H., *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr-34-35. Ciltler (İnceleme-Metin-Dizin)* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi), Ankara, 2018, s. 529
- Genç, G., *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 ve 26. ciltler) Giriş-Metin-Sözlük* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Doktora Tezi), İstanbul, 1995, s. 423.

- Gök, A., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (37. cilt) İnceleme, Tenkitli Metin* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi), Isparta, 2019, s. 297.
- Güleç, H., *Firdevsî-i Rumi'nin, Süleymân-nâme'si 42. Cilt-Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efrasiyab-ı Türk-Üzerinde Bir Metin İncelemesi* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi) İzmir, 1994, s. 170.
- Jafarova, İ. *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (63. cilt) İnceleme-Metin-Dizin* (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Ens., Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 666.
- Kaynak, F. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (32. cilt) Giriş, Tenkitli Metin, Dizin* (Giresun Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), Giresun, 2020, s. 517.
- Kaplan, S. *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (29 ve 30. ciltler)(Giriş - inceleme - metin - dizin - tipkibasım)* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019,s.927
- Özyaşar Şakar, S. *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. cilt, 28 yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s. 375.
- Şan, A. *Firdevsî-i Rumî, Süleymân-nâme-i Kebîr (39. cilt) İnceleme-Transkripsiyonlu Metin* (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2019, s. 282.
- Şimşek, Y. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr'i (76. cilt) Giriş, Ses Bilgisi, Tenkitli Metin, Sözlük* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2013, s. 760.
- Usta, H.İ. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr İnceleme-Metin- Sözlük* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Doktora Tezi) Ankara, 1995, s. 752.
- Vanlı, M. *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8 ve 9.ciltler) (İnceleme-Metin)* (Erzincan Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2012, s. 576.
- Firdevsî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eserinden başka günümüzde elimizde bulunan eserleri ise şunlardır:

2.3.2. Davet-nâme

Davet-nâme cin çağırmanın çeşitlerinden söz eden ilm-i nücûm (Astronomi) ve ulûm-ı garibeye dair konuları içeren mensur bir eserdir. Eser toplam sekiz bölümden oluşmaktadır denilse de altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde melek ve ruhların görevleri; ikinci bölümde felek ve burçların yaratılması; üçüncü bölümde ruhların nasıl çağrılacağı; dördüncü bölümde burçlara müvekkel olan meleklerin çağırılması; beşinci bölümde ayın ve güneşin uğradığı burçlar ve onların özellikleri; altıncı bölümde ayın uğradığı yirmi sekiz menzilden sorumlu meleklerin çağırılması anlatılmaktadır (Büyükkarcı, 1995: 9-15).

Bursalı Tahir Bey, eserin Balıkesir'de te'lif edildiğini söylese de II. Bayezid'in cülûsundan evvel Balıkesir'de Farsçadan tercüme edilmiştir (Köprülü, 2004: 501). Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesinde kayıtlıdır. Eser Köprülü'ye göre 886/1481'de Bursalı Tahir Bey'in gördüğü nüshaya göre de 893/1478'de yazılmıştır (Büyük Türk Klasikleri, 1986, C 4: 293). Firdevsî-i Tavîl ve Davetnâme'si ismiyle Fatma Büyükkarcı (1995) tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

2.3.3. Firâset-nâme

Bu eserin nüshasına ulaşılamamıştır. Eserin Süleymân-nâme ve Münazara-i Seyf ü Kalem adlı eserlerdeki kayıtlara göre II. Bayezid döneminde Balıkesir'de yazıldığı söylenmiştir (Köprülü, 2004: 501).

2.3.4. Gülistan Tercümesi

Eserin Firdevsî'ye ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bursalı M. Tahir eserin Firdevsî'ye ait olduğunu (Bursalı M. Tahir, 1972: 105), Köprülü ise Firdevsî adında başka birine ait olduğunu söylemektedir.

2.3.5. Hacı Bektâş-ı Velî Velâyet-nâmesi (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî)

Eserin Firdevsî'ye ait olduğu tam olarak bilinmemektedir. Eser Nevşehir Hacıbektaş ilçe kütüphanesinde 200 numarada kayıtlıdır (Büke, 2015: 33).

2.3.6. Hadîs-i Ahsen

Bu eserin varlığını Köprülü'ye göre Münâzara-i Seyf ü Kalem adlı eserin mukaddime bölümünde verilen bilgiden öğreniyoruz.

2.3.7. Hayât ü Memât (Hayât-nâme)

Farsçadan Türkçeye tercüme edilerek kazandırılmıştır. Firdevsî'nin ömrünün son yıllarında kaleme aldığı bu eserin bir nüshası Süleymânîye kitaplığında Hacı Mahmud Kitapları (no: 2333) arasındadır. 1508 rebiyülevvelinde başlayan eser, aynı yılın receb ayında tamamlanmıştır. Bu eser İstanbul'da yazılmıştır (Büyük Türk Klasikleri, 1986, C 4: 293). Eser, ahlak ve tasavvuf konularını ele almaktadır. Mensur tarzda kaleme alınmıştır.

2.3.8. Kıssa-nâme-i Süleymân Aleyhi's-Selâm

Firdevsî, Süleymân-nâme'yi yazmadan önce bu eseri Bursa'da yazmıştır. Mensur bir eserdir. Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, 1231 numarada kayıtlı olup eser 357 yapraktır (Büyük Türk Klasikleri, 1986, C 4: 293).

2.3.9. Kitabü'l-Mevaiz

Bu eserin varlığı tam olarak bilinmemektedir. Biçer, İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü 297.9'da kayıtlı olduğunu söylese de H. Büke böyle bir eserin olmadığını ileri sürmektedir. (Büke, 2015: 32).

2.3.10. Kutb-nâme (Kıssa-ı Midilli)

Eser, Süleymânîye Kütüphanesinde Halet Efendi 643 numarada kayıtlıdır. Bilinen tek nüshadır. Köprülü, "Bir nüshası Galata Mevlevihanesi Kütüphanesindedir," der. Bu bilgiyi Babinger'e dayandırmaktadır. Babinger, Cambridge Üniversitesi'nde bir nüshasından bahsetmiştir. Ancak bu nüshanın İ. Olgun ve İ. Parmaksızoğlu'nun *Kutb-nâme*'nin giriş kısmında başka bir eser olduğu belirtilmiştir. Eser dönemin Kutbu'l-aktâbı olarak bilenen II. Bayezid adına yazıldığından ismini buradan almaktadır. Midilli baskınını anlattığı için Kıssa-i Midilli olarak da bilinmektedir. 1499-1503 yılları arasında geçen Osmanlı-Venedik savaşında Venedikliler İnebahtı, Modon Koron ve Draç'ı kaybedince Midilli'ye yapılan baskınları anlatan bir mesnevidir. Eser İ. Olgun ve İ. Parmaksızoğlu tarafından (1980) neşredilmiştir (Büyük Türk Klasikleri, 1986, C 4: 293).

2.3.11. Kur'an-ı Kerîm'den Tefe'üle Dair Bir Risale (Fâl-ı Kur'an)

Fal bakmayı konu edinen bir fal kitabıdır. Eserin tek nüshası İstanbul Merkez Kütüphanesinde bulunur. İbrahim Paşa'ya takdim edilen eser, Farsçadan tercüme edilmiştir. Eser, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü'nde kayıtlıdır (Demir, 2022: 15). Javarof eserin 28 varaktan oluştuğunu söylese de kütüphane kayıtlarına göre eser, 89 varaktan oluşur (Büke, 2015: 32).

2.3.12. Münâzara-i Seyf ü Kalem (Seyf-nâme)

Eser, 1485 yılında Balıkesir'de yazılmıştır. Eserin bir nüshası Millet Kütüphanesinde (Ali Emîrî, Manzum, nr. 576) kayıtlıdır (Köprülü, 1996: 129). *Münazara-i Seyf ü Kalem*, hem mensur hem manzum karışık tarzda yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur: Mukaddime, asıl bölüm ve hatime. Firdevsî hatime bölümünde Sultan Bâyezid'i öven manzum/mensur bir methiye ve duadan sonra eserde geçen karakterlerin hakikatteki karşılıklarını anlatır. Eser, tıpkı Satrañç-nâme gibi içerisinde Firdevsî'nin kendi eserlerini zikretmesi bakımından önemlidir (Demir, 2022: 13).

2.3.13. Pend-nâme-yi Eflâtun

Sağlık ve temizlik konularını içerir. Farsçadan Türkçeye tercüme yoluyla kazandırılmıştır. Küçük bir risale olup nüshası kayıptır (Köprülü, 1996: 129). Bursalı Mehmet Tahir, eserin küçük bir risale olduğunu, sağlıkla ilgili konular içerdiğini söylemektedir. Eserin Firdevsî'ye ait olup olmadığı belirsizliğini korumaktadır. Çatıkkaş'ın esere dair bir çalışması mevcuttur (Büke, 2015: 33).

2.3.14. Satrañç-nâme-i Kebîr

Satrañç oyunu hakkında yazılan bu eser 1503'te Balıkesir'de manzum ve mensur tarzda yazılmıştır. Nuruosmaniye, (4073) Berlin (1631) ve Münih (250) Kütüphanelerinde olmak üzere üç nüshası vardır. Bu kitabında Firdevsî, daha kırk kadar eserinin olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 1996: 129). Satrañç-nâme-i Kebîr, satrañç oyununun tekniği ve tarihçesi bakımından ayrı bir özellik taşımaktadır. Eser, M. Ata Çatıkkaş tarafından 2015 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca H. Büke, Vatikan Kütüphanesi'nde 28 varak ve 19 satırdan oluşan bir nüshasından söz eder (Büke, 2015: 24).

2.3.15. Silâhşor-nâme (Müsellâh-nâme)

Eser, Türkçe ve Almanca olarak Moriz Wickerhauser tarafından yayımlanmıştır. (Zeitschaft der Deutschen morgenlöndischen Gesellschaft, XVIII), s. 509-522 (Büyük Türk Klasikleri, 1986, C 4: 293). Eser R. Bonelli tarafından ikinci defa neşredilmiştir (Köprülü, 1996: 129). Bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine nr. 625) bulunmaktadır. Eser, Farsçadan tercüme edilmiştir.

2.3.16. Süleymân-nâme Muhtasarı

Eserin bilinen iki tane kaydı vardır: İstanbul Millet Kütüphanesi ve İstanbul Merkez Kütüphanesinde 297.9'da AETRH316 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Diğerisi ise İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 297.9'de NEKTY00715 barkod numarasıyla kayıtlıdır. Buradaki nüsha 195 varak ve 17 satırdır (Büke, 2015: 34).

2.3.17. Şerh-i Hadis-i Erbain

Eser kırk hadis tercümesidir. Eserdeki olaylar Arapça, açıklamalar ve izahlar ise Farsça yazılmıştır. Eserin iki nüshası tespit edilmiştir. Eserin bir nüshası Millet Yazma Eserler Kütüphanesinde Firdevsî-i Rûmî İlyas b. Hızır ismiyle kayıtlıdır. Diğer bir nüshası Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesinde Firdevsî adına kayıtlıdır (Büke, 2015: 32).

2.3.18. Tâli‘-i Mevlûd-i Kebîr

Eserin tek nüshası vardır. Eser, Himmet Büke tarafından tespit edilmiştir. Bu nüsha, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3204’te, 1386 DVD numarasıyla kayıtlı olan nüshadır. Eser nesih yazısıyla yazılmıştır. Eser toplam 47 yapraktan oluşmaktadır. Eserde Arapça dualar şiirler yer almaktadır (Büke, 2015:43).

2.3.19. Tecnîsat-ı Süleymân u Belkıs-nâme

Bugüne kadar *Tecnîsat-ı Süleymân* veya *Süleymân-nâme vü Belkıs-name* olarak iki farklı eser şeklinde isimlendirilmiştir. Bu eserin Firdevsî’ye ait olduğu tam olarak bilinmemektedir. Şimdiye kadar bir nüshası bulunamamıştır (Büke, 2015: 31).

2.3.20. Teşhîsü’l-İnsân

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı’nda bulunan eser, Asuman Akay tarafından tanıtılmıştır. Eser 143 varaktan, her sayfa da 13 satırdan oluşmaktadır. Harekeli ve okunaklı nesihle yazılan eser H. 886 (1481) tarihinde yazılmıştır. Ahmet Paşa’ya sunulan eser Farsçadan tercüme edilmiştir. İçeriği hakkında bilgi verilmeyen Teşhîsü’l-İnsân, Mustafa Aksoy tarafından Teshîlû’l-İnsân şeklinde isimlendirilmiştir (Tanyıldız, 2007: 170).

2.3.21. Tercüme-i Câmeşûy-nâme

Firdevsî, bu eseri 1508 yılında Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Nasîreddîn Tûsî’nin (1274) aynı isimli eserine bir bölüm ilave ederek Türkçeye çevirmiştir. Eserde kumaşlarda bulunan lekelerin nasıl çıkarılacağına dair bilgiler mevcuttur. Eserin varlığı tartışılmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre H. Büke, eserin tek nüshasının Manisa İl Kütüphanesi, 45 Hk. 2730 numarada kayıtlı olduğunu ifade eder (Büke, 2015: 30).

2.3.22. Tuhfetü’l-hâdî (Hakâyık-nâme ve Hakikat-nâme)

Hakâyık-nâme ve Hakikat-nâme adlarıyla da bilinen, Şeyh Abdullah-ı İlâhî’nin menkıbelerini anlatan bu eserin Ankara Millî Kütüphanesinde (nr. 2251) ve Süleymâniye Kütüphanesinde (nr. 1399-2) gibi nüshaları vardır. Firdevsî, eserini, Hazinedar başı Ali Ağa’nın oğlu Mehmet Bey’e armağan olarak yazmıştır (Köprülü, 1996: 129).

3. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR ÜZERİNE İNCELEME (50. CİLT)

3.1. Süleymân-nâme-i Kebîr'in Bilgi Kaynakları

Firdevsî, telif ve tercüme eserlerini yazmadan evvel “Firdevsî-i za‘îf kimesne ve kemter dâ‘î nahîf bu kitâb-ı Süleymân-nâme[y]i tercüme kılduğdan şoñra üç yüz altmışaltı cild üzerine te‘lîf itdüm. Altı yüz pâre mu‘ayyen kitâblardan istihrâc kıldum (C.50.2a-18)” diyerek çokça araştırma yaptığını söylemektedir. Eserlerin içeriğine bakıldığında birçok bilim dalına ait bilgiler verilmektedir. Coğrafyadan felsefeye, hendeseden tıbbıya, kozmik âlemden tasavvuf ilmine kadar birçok alanda bilgi sahibi olduğunu görmekteyiz. Bunların başında Kur’an-ı Kerim, hadisler, tarih kitapları, dinî kitaplar gelmektedir. Ayrıca Şehnâme ve İran mitolojisine ait unsurlar hakkında da detaylı bilgisi vardır.

3.1.1. Kur’an-ı Kerîm

Kur’an-ı Kerîm, Süleyman-nâme’nin başlıca kaynak kitabıdır. Olaylar aktarılırken inandırıcılığı artırmak için ayet iktibaslarına sıkça yer verilir. Süleyman-nâmeler Neml sûresi 30-31. ayetiyle başlar. “İnnehu min Süleymân ve innehu bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-râḥîm ellâ te‘lû ‘aleyye vetûnî müslimîn.” (Mektup Süleymân’dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmânirrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin, denilmektedir.) Yine eserin birçok yerinde ayetlerden alıntılar yapılmaktadır. Eserde; Naziat, Cin, İsrâ, Nur, Haşr, Enbiya, Tegabun, Rahman, Lokman vb. sureler yer almaktadır.

ḳavlühû te‘âlâ⁷ Yusebbiḥu lillâhi mâ fis- semavâti ve mâ fil arḍ⁸
veş-şeceru yescüdân⁹
ve-l ‘âdiyâti⁽²¹⁾ ḍabḥân¹⁰
fe’l-mû‘riyâtı ḳadḥân¹¹
inne enkere’l-aşvâti le-savtü’l-ḥamîr¹²

örneklerden bazılarıdır.

3.1.2. Şehnâme

İranlıların Müslüman olmadan önceki bin yıllık tarihini anlatan manzum İran destanı. Firdevsî tarafından yazıya geçirilen eser 999 yılında tamamlanmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eser 60 bin beyittir. Doğunun en kapsamlı eseri olan Şehnâme Avesta’dan İslam’ın ortaya çıkışına kadar geçen zaman dilimini kapsar. Eser tarih ve menkıbelerle karışıktır. Şehnâme ilk menkıbevi hükümdar olan Keyumers’ten başlayarak Sasanî hükümdarı III. Yezcird’e kadar elli hükümdarın hayat ve savaşlarını anlatır.

⁷ Allahu Teala’nın sözü.

⁸ “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ı tesbih eder/anar.” (Tegabun: 64/1)

⁹ “Ağaçlar secde etmektedir.” (Rahman: 55/6)

¹⁰ “Soluk soluğa koşanlara ant olsun” (Adiyat: 100/1)

¹¹ “Çarparak ateş çıkaranlara” (Adiyat: 100/2)

¹² “Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.” (Lokman: 31/19)

Şehnâme, konu edindiği olayları masal ile tarih arasında bir üslûp tarzında verir. Kahramanlar, İran'ı yeryüzündeki her şeyden üstün tutar. Bu millî birlikle eserler bir destan havasında anlatılır. Kahramanların ölümleri üzerine söylenen ağıtlar, dünyanın faniliği ve kötülüğü hakkındaki düşünceler, kahramanların savaş betimlemeleri hep birbirine benzer. Eser baştan sona aynı canlılıkla akıp gider. Bu bakımdan Şehname gerçek bir sanat eseridir.

Şehnâme Türk edebiyatını da çok etkilemiştir. En canlı verilen pasajlar; Zâl ile Rüstem'in, Siyavuş ile Bijen'in, İskender ile Dara'nın, Gave ile Dahhak'ın ve adaletli vezir Nuşirevan'ın maceralarıyla ilgili olanlardır. Divan şiirinde methiyelerde hep İran kahramanlarına bir atıf vardır.

Şehnâme; Doğu ve Batı kütüphanelerinde sayısız yazmaları, başta İran olmak üzere birçok ülkede yapılmış baskıları, ilmî ve teknik araştırmalarıyla bilinmektedir. Bütün dünyanın dikkatini çekmiş ölümsüz klasiklerden sayılan bir eserdir.¹³

Firdevsî Süleymân-nâme'sinde Şehnâme'den birçok kahraman ve olaylara atıfta bulunmuştur. Özellikle Sām-ı Suvâr, metinde savaşlarda ön plana çıkan Hz. Süleyman'a yardım eden kahramanlıklarıyla anılmaktadır.

Sām-ı Suvâr pehlüvân Zâl-ı Destânla ve Rüstem-i Tehemtenle ve Kârûn-ı Pîl-tenle ve Züpîn-i cihân-sûzla Süleymân Peygamberüñ 'ammûsı İlyâ Şâh ile Benî İsrâ'ilüñ on iki sıbtınuñ bahâdırları 'Arab u 'Urebâ dil-âverleri Harâ Şâhınuñ otağına indiler (17a-16)

Rüstem ile Kâhir bin Sām-ı Suvâr ve Züpîn-ı cihan-sûz ve Kârûn-ı Pîlten ve Giyû tîğ-zen ve Güstehem şaf-şiken fi'l-cümle 'Acem pehlüvânları Rüstem-i Dāsītân yoldaşları Sām-ı Suvârsuz gelmekle gâyet utandılar bize gâzab ide deyü iki şandılar Rüstem otağında anlar dañi başka meclis kurdılar bunlar bunda bizüm kışşamuz Ca'ca'a-ı dîve geldi ki Sām-ı Suvârüñ muğubbiydi gördi ki Sām oğlu Kâhiri erlikle yıkdı (66a-6,8)

Yine Süleymân-nâme'de, Şehname'de geçen ünlü kahramanlar, mekânlar, kuşlar, kıssalar birbirine benzer tarzda anlatılmaktadır. Kaf Dağı, Elburz Dağı sıkça geçmektedir.

Sî-murğ-ı Kâf dañi yırtıcı kuşlar ile kanad kanada çatup şikâre gitdiler ve dâne yiyici kuşlarıyla fâvus dañi hubûbât yimege başladılar ve bahri kuşları dañi kanad açup ab-ı revân kenârlarına gitdiler ve cinnîler 'üd şandal buhûr itdiler gıdâlanmağçün âdemî-zâde dañi 'aşık u ma' şûk tâlib u ma'tlûb bâğ u gülistân arasında 'ayşa meşğûl oldılar (24b-14)

...Rüstemile [T 72 a] Kâhir bin Sām Horâsân Şâhını tutsaklarıyla hazine vü define ve cebhânesiyle ser-cümlesin hâş kullara götürdüp Süleymân nazarına geldiler dergâha yakın gelecek Rüstemile atası Dāsītân tanışup meşveret kıldılar (72a-1,3)

¹³ İskender Pala'nın Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü eserinden "şehname" maddesinden özetlenerek alınmıştır.

3.1.3. Tevrat-Zebur, İsrail Kaynakları

Firdevsî, Süleymân-nâme'sinde kutsal kitaplardan da faydalanır. Kur'an-ı Kerim'den sonra en fazla Tevrat ve Zebur gelmektedir. Bunların dışında anlatılan bazı hikâyeler İsrailiyat kaynaklıdır. Zühre, Harut ve Marut hikâyesi İsrailiyat kaynaklı efsaneler tarzında anlatılmaktadır. Süleymân-nâme'de geçen (53b-54a) bu olay İslamî anlatımın dışına çıkılarak anlatılmaktadır.

Beni İsrail Peygamberlerinin Tevrat okuyup Allah'a tekbir getirdiklerini söylemektedir.

Benî İsrâ'îl peygâmbirleri seccâdelü seccâdesi üzerinde otururlar şuhuf-ı İbrâhîm ve Tevrât-ı Musâ ve Zebûr-ı Dâvûd okuyup Allâh teâlâyâ tekbîr getürürler (71a-14)

Eserde Zebur da Tevrat'ın işleviyle kullanılmaktadır. Diğer kutsal kitaplarla beraber kullanılmıştır.

Söz durur Tevrâtile İncîl ü Furkân u Zebûr
Sözden özge nesne yok ' âlem içinde bahtiyâr (27b-11)

3.2. Eserin Dil-Üslûp Özellikleri

Dil, somut olanı ifade eden dış dünyada gördüğümüz öğeleri güzel, etkileyici (sanatlı) bir şekilde sözlü ya da yazılı olarak aktaran gizli bir antlaşma sistemidir. Zamanla antlaşma aracının dışında kendine edebiyat ve sanat yapma alanı da açmıştır. Yazar eserini ortaya koyarken belli bir anlatım tarzı, yapış biçimi benimser. Üslûbu dilden ayrı düşünmek mümkün değildir (Aktaş, 1986: 11). Dil ve üslûp birbirini tamamlayan öğelerdir.

Süleymân-nâme-i Kebir, manzum ve mensur karışık tarzda yazılmıştır. Eserin büyük çoğunluğu mensur tarzda yazılmıştır. Saçmak, dağıtmak anlamlarına gelen nesir sözcüğü Arapça nesr kelimesinden türemiştir (Köksal, 2011: 13). “Nesir (düz yazı); manzum olmayıp ahenk ve belli bir ölçü ile sınırlanmayan, dil bilgisi kurallarına uygun anlatım biçimidir. Duygu ve düşünceleri, gramer kuralları çerçevesinde sözlü ve yazılı olarak anlatma yöntemi olan nesir, genelde vezin ve kafiyeli olan nazmın karşıtıdır.” (Çaldak, 2006: 74). Bu konuda bazı araştırmacılar nesri “sade nesir, “orta nesir, “süslü nesir” ve “ağdalı nesir” (Köksal, 2011: 13) olmak üzere dörde bazı araştırmacılar “sade ve süslü” (Çaldak, 2006: 74) olmak üzere ikiye ayırmışlardır. İnsanlara bir şeyler öğretmek, onları bilgilendirmek, eğitmek amacıyla geniş halk kitlelerine hitap eden ahlakî ve öğüt verici tarzda yazılan, Arapça, Farsça ağır tamlamalardan uzak olan nesre sade nesir denir. Peygamber hikâyeleri, evliya ve din büyüklerinin menkıbeleri bunun en güzel örneklerini yansıtmaktadır.

16. yüzyılda dil giderek Arapça ve Farsça tamlama ve kelimelerin tesirine girince orta nesir örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Secili ve sanatlı anlatımlar daha belirgin hâle gelmektedir. Şuara tezkireleri ve tarihler, münşeât mecmuaları bu nesir türüyle yazılır.

17. yüzyılda mana ikinci planda kalmış süs ve sanat, secili anlatım ön plana çıkmıştır. Bu tarz anlatımlara da süslü nesir denir. Bu türün en güzel örneklerini 15. yüzyılda Sinan Paşa'nın, 17. yüzyılda Veysî ve Nergisî'nin eserlerinde görmekteyiz.

Firdevsî-i Rûmî'nin en önemli eseri olan Süleymân-nâme-i Kebir, dil ve üslûp açısından önemli bir eserdir. Eser hem manzum hem de mensur karışık tarzda kaleme alınmıştır. Eser, sade nesrin özelliklerini taşımakla birlikte yer yer orta nesrin özelliklerini de yansıtmaktadır. Eserde

Türkçe, Farsça, Arapça kelime, kelime grupları ve cümleler iç içedir. Eser meclislere ayrılarak oluşturulmuştur. Çalışmamıza konu olan 50. cilt toplam beş (246-250) meclisten oluşmaktadır. Firdevsî eserine ⁽¹⁾ İnnehu min Süleymân ve innehu bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-râḥîm ellâ te' lû 'aleyye vetünî müslimîn.¹⁴ bir ayetle başlar. Bu klasik bir başlangıçtır. Akabinde bir kaside yazar. Kaside (tevhit) bölümünde dil, diğer kısımlara göre ağır ve sanatlıdır.

Ey Ḥudâ şūrîde diller mihrûnîle tâb u tef
Tîr-i taḳdîr gele cân-ı şâdıkân ola hedef

Va' de-i imdâd-ı iḥsânuña yokdur hîç ḥilâf
Müjde-i eşnâf-ı in'âmın mu' arrâ bî-cenef

Ol nesîmle luṭfuñ ile ḳahru ile ola ḥuld
O şemîm-i faẓluñile Bâğ-ı İrem virür 'alef (1b-2,3)

Eserde mensur hikâyelerin anlatıldığı bölümlerin sonunda manzum kısımlar devreye girmektedir. Bu durum esere canlılık ve akıcılık kazandırmıştır. Manzum bölümler mensur bölümlerin özeti gibidir. Aşağıdaki bölümde Sevr Tekvini'nin Hazreti Süleymân ile diyalogu yer almaktadır. Manzum bölümde de bu konuşmanın bir nevi özeti verilmektedir.

Der-Beyân-ı 'Acâyib Goften-i Tekvîn-i (20) Şevr

Ḥakîm ḳavlince Tekvîn böyle diyicek ol du' â ve tılısmâtı tâlî' -i mevlûd kiṭâbına naḳl idüp Tekvîn didigi üzre Şedîd bin Sührâb'a ol 'âd aşlı Şeh-i 'âlî-cenâba tîmâr itdiler bi'izni'llâhi te' âlâ şifâ buldı andan Süleymân Ḥazreti [T 53 a] eydür yâ Tekvîn-i burc-ı Şevr 'ömrünüñ eṭvâlinde ve ciḥânuñ aḥvâlinde ḥaber vir diñleyelüm diyicek cevâb virdi ki yâ Nebiyya'llâh benüm 'ömrüm ṭavîldür Allâh subḥâne ve te' âlâ Şevr burcını ḥılḳat idüp vücûda getürelde ve daḥi müvekkel Şevri yaradıldan benüm emşâlüm tekvînleri ol vaḳt ḥılḳat itmişdür ammâ ki ciḥân sarâyında bir nişân gördüm andan bilirüm ki 'ömrüm ne ḳadar Süleymân 'aleyhi's-selâm didi ki Tekvîn cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh yitmiş biñ yılda bir kerre mükâşefe arz olur yidi biñ kerre artuḳ eksük görmüşüm ammâ ki ḥaḳîḳat-i ḥâl 'ömrüm ne ḳadardur bilmezem Allâh bilür.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Gör ne bî-ḥad yaşamış Tekvîn-i Şevrî âşkâr
Gör ne çokdan devr idermiş çarḥ-ı tâsî' rûzgâr

¹⁴ “Mektup Süleymân'dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmânirrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.” (Neml, 27/30-31).

Şeh Süleymân dinleyüben aldı ‘ibret ol zamân
Lîk virgil şad şalāvāt Muştafâ’ya yâdigâr (53a-6,7)

Firdevsî-i Rûmî manzum bölümlerin sonunda Hz. Muhammet’e (Mustafa, Ahmet) salavat getirerek esere coşkunluk, anlatıma zenginlik kazandırmıştır. Böylelikle eseri tekdüzelikten kurtarmıştır.

Diñle imdi kışşa nedür bâ-şafâ
Vir şalāvāt sen be-cân-ı Muştafâ (2a-12)

Dutagör Firdevsî sözün cân ile
Vir şalāvāt Aḥmed’e erkân ile (6a-5)

Tâ‘ati cāndan kıluban Ḥālîk-ı rahmāna sen
Vir şalāvāt cān u dilden Muştafâ’ya her zamân (7b-4)

Böyle diyüp âḥir itmiş ol kelām
Vir şalāvāt diñle nedür şaḥḥ peyām (20b-12)

Firdevsî-i Rûmî, eserinde Dede Korkut Hikâyelerini anımsatan anlatım ve benzer olaylara yer vermektedir. Türklerde yeni doğan çocuğa geçici bir isim verilir, daha sonra yapacağı kahramanlıklara göre kalıcı ad alır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuk büyür, Bayındır Han’ın büyük boğasıyla güreşir, kuvvetli yumruğuyla boğayı dizginler ve yener. Nâm kazanıp Boğaç Han adını alır. Süleymân-nâme’de bu olayın benzeri anlatılır. Sâ-m-ı Süvâr’ın oğlu Kahir, babası ile savaşır, en sonunda babasına yenilince periler tarafından kurtarılır. Babasına “ad almak” için böyle bir şeye giriştiğini, kendini ispat etmek için bu işe kalkıştığını söyler. Dirse Han oğlu Buğaç Han Boyunu Beyan İder¹⁵ hikâyesindeki Buğaç Han ile babası Dirse Han’ın vuruşmasının benzeri anlatılır.

...Kâhir Sâ-mı bâhirdür başını kesüp Ḥorāsân Şâh kapusunda aşmaya serdür diyüp kaçmağa yüz dutdılar anı görüp Ra‘ad bin Berķ ve Zâl-ı Destân ilerü gelüp eyitdiler: ...işitdiler ki Sâ-m-ı Süvâr cihân pehlüvân pür-Nerimân nebîre-i Kâhramân yâ Allâh diyüp bir na‘ra urdı çeküp ayakların Kâhir elinden alup yirinden durup kağan arslanlayın daḥi tekbîr getürdi bir na‘ra urdı şöyle kim tağ ve taş na‘rasından ditredi andan Kâhiri sağ eliyle bir elma bigi kapdı ve şol elini sağ gerdgâhında kodı daḥi Kâhiri yidi kerre başınıñ üzerine çevirdi meydânı devr idüp dolaşdurdı sekizinci çevirmede getürüp yire çaldı, diz urup iki bağırını ortasına kolların ardına çevirdi. Belinden ḥançerin çıkardı diledi kim başını kese, ‘ömri yayını yaşa. Kâhir daḥi başına każâ geldügin bildi bilmez lîkin ⁽¹⁶⁾ itdüğine pişmân oldu. El-emân el-emân yâ pehlüvân-ı

¹⁵ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Metin-Sözlük, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

cihân diyüp emân diledi. Kıyma baña oğluñ Kâhirem didi... Bre nâ-bekâr perî nesl-i şeyâtîn aşlâsın benüm belümden gelmiş [T16 a] oğlum olasın düşmânlarıma yardım kılasın şüret-i tebdîl ü câme-i tağyîr kırup baña gelesin pehlüvânlarımı dutup atdan yıkasın düşmân yüzinde baña dürlü haķâret idesin kendüñi bildürmeyüp benüm başıma kaçd idesin pes senden ne hayr gele başuñı kesüp ‘ömriñ yayını yaşmak gerekdür diyüp yine hañçerin ele aldı kim Kâhirüñ başın kesüp ‘ömri yayını yaşı...Perîler şultânı Hümâyün Şâh ve cinnîler meliki Rûhşâh-ı cin süzölüp kanad büküp yiryüzine indiler anuñ bigi yetişdiler kim cümlesinden evvel Tâlishân-ı perî yetişdi. Sâm-ı Süvâr elmâs hañçeri sağ eliyle felege kaldurup ceddî Nerîmân, Kerîmân ervâhına indürüp dilek itdi andan soñra Zâl-ı Deştân yetişdi. Rüstem ve Kârûn-ı Pîl-ten ve Berzîn ve cemî‘ pehlüvânlar yetişdiler biñ dürlü belâ ile Kâhiri dilek idüp Sâmuñ elinden aldılar andan Kâhir dañi Sâmuñ ayağına düşüp ‘özü diledi eyitdi: Yâ pehlüvân maķşûdum saña kıymak degöldür ve illâ ki erlûkle bir **ad çıkarmağdı** diyüp ol kadar elin ayağın öpüp yalvardı kim ‘âķıbet Sâm günâhını ‘afv itdi.

Yine aşğıdaki bölümde Dede Korkut Hikâyeleri’ni anımsatan üslûbu görmekteyiz.

...Yâ dîvler serhengi râst buyurırsın olıcaķ olur oldu ammâ ‘âķıl oldur ki dâ’imâ günini şad ile **geçüre yiye ve yidüre içe ve içüre** eger buyırırsañ bu kâfirler hamrından hamr **getürelüm** bir lahza ‘**ayş u nüş** idüp ğuşsa-i gerdüni ferâmüş **idelüm** ‘ömrümüz ‘abeş geçmesün vaķtimüzi **hoş idelüm** diyicek... (66b-13)

Bazı bölümlerde özel isimlere sıkça yer verilmiş tasvirler daha yüzeysel kalmıştır.

Taraf-ı râstında on iki biñ evliyâ ile Kâz Peygâmbere, Uyâşer ve Nâşin ve Şâdık ve Târĥ ve Şu‘ayâ bu zıkr olan enbiyâ oturdılar ve şol tarafda dañi dört yüz kırķ dört ehl-i ĥikmet ĥükemâ pür ma‘rifet ü ‘âlî-himmet vüzerâ ile Loķmân-ı Ĥakîm ve Âşaf bin Berĥiyâ ve Feylesûf-ı Ĥakîm ve Baţlamyus Ĥakîm İ‘tişâm Ĥakîm, Câmasb-ı ekber ve Fişâĝors Ĥakîm Yemlûn Ĥakîm, Ağniyânûs Ĥakîm oturdılar iki şadr da yine zerrîn kürsiler üzerinde Mışr sultânı Celâle’-d-dîn, ‘Amâliķa sultânı Sührâb Şâh, Īrân şâhı Keyķubâd, Tûrân şâhı Efrâsiyâb, Yûnân şâhı ve Endülûs meliki Benî Aşfer ĥâķânı, Bağdâd ĥalîfesi Tubba‘ bin Aşda‘yla geçüp oturdılar (8a-3,8)

Modern tıbbın gelişmediğı çağlarda halkın kendi gayretleriyle oluşturduğu tedavi yöntemine halk hekimliğı denir. Müellif eserde halk hekimliğı bilgilerine yer vermiş, hastalara bitkisel tedaviler sunmuştur. Aşğıdaki bölümde yaralara, karın ve göz ağrısı tedavisine uygun tarifler verilmektedir.

Ĥastalık evi Mîzândur öküz yıllarında ĥasta olsa karın ağrısı ve yan ağrısı ve şancu gibi vâķı‘ ola eger ayruķ yıllarında ĥastalansa ķulunç ve göz ağrısı gibi ola ve

eger bu otları kıaranfil ve mezdeki ve zencebîl ve ħurmâ ve ħabbu'l-fâr ve yahu ħavlıncân bu dükelisın balla dögüp ma' cûn ideler şıgır südiyle kıaynadalar üç tañla içile yiye dükeli ħastalıklardan şifâ bula (50a-13,17)

...Yaraya ħavlıncân ve zencebîl ve dârçını ve ħabbu'l-fâr bu dükelisın döke balla ma' cûn ide (51a-17)

... kıaranfil ve mezdeki ve zencebîl ve ħurmâ ve ħabbu'l-fâr ve ħavlıncân döküp balile ma' cûn ideler yiye ya süd ile kıaynadalar avuç içiyle yiye ya içe (60b-14)

Eserde karşılıklı konuşmalara yer verilmiştir. Buradan hareketle eserin bazı bölümlerinde yazarın söyleşmeye bağlı bir anlatım tekniğinden yararlandığı çıkarımını yapabiliriz.

Bi'izni'llâhi te' âlâ şifâ buldı andan Süleymân Ĥazreti [T 53 a] eydür: Yâ Tekvîn-i burc-ı Şevr 'ömrinüñ eţvâlinde ve ciĥânuñ aĥvâlinde ħaber vir diñleyelüm diyicek cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh benüm 'ömrüm tavîldür Allâh subĥâne ve te' âlâ Şevr burcını ħılķat idüp vücûda getürelden ve daĥi müvekkel Şevri yaradıldan benüm emşâlüm tekvînleri ol vaķt ħılķat itmişdür ammâ ki ciĥân sarâyında bir nişân gördüm andan bilirüm ki 'ömrüm ne kıadar Süleymân 'aleyhi's-selâm didi ki Tekvîn cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh yitmiş biñ yılda bir kerre mükâşefe arz olur yidi biñ kerre artuķ eksük görmişüm ammâ ki ĥaķîķat-i ĥâl 'ömrüm ne kıadardır bilmezem Allâh bilür. (53a-1,6)

Yazar bazı bölümlerde olay ve kişileri anlatırken destansı anlatımlara yer vermiştir. Savaş sahnelerini daha coşkulu anlatmıştır. Bunda İranlı Firdevsî'nin Şehnâmesi'nin etkisi büyüktür. Çünkü "Şehnâme'de Pîşdâdîler, Keyânîler, Eşķânîler ve Sâsânîler dönemine ait destansı olaylar ele alınır. Cemşîd, Dahĥâk, onunla savaşılan demirci Gâve, Ferîdun, yedi güc işi başaran Zâloĥlu Rüstem, Turan ülkesinin hükümdarı Efrâsiyâb (Alp Er Tonga), Keykâvus, Keyĥusrev, İsfendiyâr, Dârâ, İskender gibi simalar eserde yer alır." (Kanar, 2010: 290). Benzer anlatımlar Süleymân-nâme'de de geçmektedir.

...ki kıılıĥlar gedeldi sünûler üşendi ve eger gürzler destesinden ondı bilekler kıalkāan dutmaķdan yoruldı zîrâ Sâmuñ Sâmuñ bir pûlâ[d] kıalkāanı vardı kim ağırlığı tokşan batmandı Kıāĥramāndan Kerîmāna, Kerîmāndan Nerîmāna, Nerîmāndan oĥlı Sâma yâdigâr kıalmışdı ve Kıāĥirüñ daĥi bir pûlâd kıalkāanı vardı. Elli altı batman demürden idi. Kıılıĥlar kesmesinden dilim dilim oldu. Oķlar peyķānından ĥalbire döndi. Şol kıadar ceng itdiler ki cebeler söküldi tulĥalar yağrıldı. Gövdeler zaĥm-nâk oldu derilerinden bir yüzi şulanmışa döndi raĥşlar deprenmez oldu... (13b-12)

Ťaķķaķuş⁽¹¹⁾ Tekvîn cemî' cin serhengleri ve Kıanāthâr-ı dîv üzerine ĥulûv kıılup âteşile neĥler atdılar ve âteşî kıılıĥlar çeküp ceng-girân itdiler ve çekre ve zenberekler ve tûblar ve tüfekler ve tarrâķalar çatlatdılar deyü zehresin ĥâk idüp 'afârît belinletdiler anı görüp Kıanāthâr-ı dîv Uĥrâs-ı dîv Kıaşât-ı dîv Medrâs-ı dîv Cāvres-ı dîv Kıâmûs-ı

dīv Sertāf-ı dīv ve Hāṣḥāṣ-ı dīv Ca'ca'a-ı dīv ve Qahqahay-ı 'ifrīt cenge tırdılar. (16-b11)

Andan Süleymān hışm itdi. Arslanlar egreşdiler, kaplanlar ve sırtlanlar kükreşdiler ve yırtıcılar ögreşdiler, filler na'ra urup gümreşdiler bir 'acâyib zelzele qopardılar. (45a-19)

Bazı bölümlerde benzetme ve abartma sanatını sıkça kullanmıştır.

ve tarrâkalar qopdı ve kıyı ağzından düttünler direk direk olup çıqdı. Hammām kubbesince var ola kara bulut mişâlinde bir baş çıkup göründi nite arslan başına beñzer ve gövdesi fil gövdesileyin ammā ejderhâlayın yer yer balık pulları gibi pulları var ve elleri arslan ellerine beñzer başında saç ve boynında yilüsi şırtlan yilüsine beñzer ve bir 'aceb daḥi bu ki kıuyırığı ejder-şifat ucında ejder başı var ağzından odlar saçulur. (45-10,14)

Fırdevsî, eserinin başında Süleymân-nâme-i Kebîr'i tasnif eden kişinin Lokman Hakîm ve Eflâtun-ı Yunânî olduğunu söyler. Bu kişilerin eseri, Süryânice ve Yunancaya telif ettiklerini, Seyyid-i Nesr-i Bağdâdî'nin de bu eseri Farsçaya tercüme ettiğini belirtir. Kendisinin de bu eseri Türkçe yazdığını söyler.

Eflâtun-ı Yunânî... Seyyîd Nesr-i Bağdâdî kim bu kıtâbuñ şâhib-i tercemesidür ki muqaddemâ bu Süleymân-nâme-i Kebîrî Loqmân-ı Hakîm min ba'd Süleymân 'aleyhi's-selâm Süryânice te'lif itmişdür ba'd ez-ân Eflâtun-ı Hakîm Yunânî dilde terceme kılmışdur ki anlardan sonra Şulţan Maḥmûd Sebüktekin zamânında Seyyîd Nesr-i ⁽¹⁸⁾ Bağdâdî Fars dilince taşnîf itmişdür ba'd ez-ân bu Fırdevsî-i za'if kimesne bu kitâb-ı Süleymân-nâme[yi] tercüme kılduḡdan sonra üç yüz altmış altı cild üzerine te'lif itdüm. (2a-15,19)

Eserde başlıklar geleneğe uyularak Farsça verilmiştir. Yer yer Arapça kalıplaşmış sözler, cümleler de kullanılmıştır.

Der-Beyân-ı Semendün-ı Hezâr Yek-dest (54b-7), Der-Beyân-ı Süleymân bin 'Ayn ve Helâk-Şoden-i Ejderhâ (55b-8), Der-Beyân-ı Cinânüş-ı Cinnî Âmeden Be-Dergâh-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm (62b-1),

Ve bu baḥr daḥi bir baḥrdur ki cemî' ḥilqat olan 'âlemün ayîneveş **azher mine's-şems 'ayân**¹⁶ görünür (28a-18), Tekvîn daḥi **'ale'r-re'si ve'l-'ayn**¹⁷ diyüp gitdi (34b-20)

Yâ Ca'ca'a ağlamaḡdan ne fa'ide ki kâne mân **ve mezâ mâ-mezâ**. (Olan oldu, geçen geçti.) (66b-8)

¹⁶ Bu Arapça cümle " Güneşden daha açık görünür" demektir.

¹⁷ 'aler-re'si-vel-'ayn: baş ve göz üstüne

Her birimiz bir ‘âlemden geldiği ma‘lûm oldu velîkin hâkîkât-i hâl izhâr olunmadığı cihetden cemî‘ müz şaf bağlayup el getürüp **Ķâdiyü’l-hâcât**¹⁸ ki hâllâk-ı ‘âlemdür (37a-2)

Eserin genelinde sade bir dili tercih eden Firdevsî, eserin bazı bölümlerinde ağır ve sanatlı bir dil kullanmıştır.

Hükemâ kavlince sühanmendân-ı hâkâyık ve çehre-güşâyân-ı suver-i dağâyık ve Eflâtûn-ı Yunânî nağlince şarrâfân-ı cevâhir-i zerâfet ve tavâfân-ı a‘râf-ı feşâhat Firdevsî ağzından mütekellimât-ı kelîm sözlerüñ nağzından müellifât-ı rahîm herresa’llâhu bihim adâb ol vechile emlağ hikâyet-i şarîh rivâyet kılup eydürler (48-b6)

İllâki ser-cümlesi melek-manzar, beşer-hey’et, perî-şüret, ‘utârid-fiñnat, güneş-tal‘at, şâhib-devlet, ehl-i hikmet, kân-ı sehvâvet, şâh-ı ma‘delet, şâhib-i fütüvvet, ehl-i riyâzet, şavm u şalât üzerine kıyım Süleymânlardı. (43-b10)

Ehl-i hikmet efđal-i ulemâ dersin tamâm-ı ders kılmış ehl-i ma‘rîfet ‘ilm-i ebdân ve ‘ilm-i edyân içinde derde şifâ ve hâlka fetvâ virmekle ad çıkarmış ‘ulemâ vü hükemâ tururlar ammâ ki cümlesinüñ uluları ve tabî‘at-ı mevzûn aşlında ve ‘aşrında zû-fünûn ekmel-i kümelâ ‘aql-ı ‘uğalâ vüzerâ birle ehl-i ‘irfân şâhib-i dîvân kim terkîb bağlasa neşri lü’lü’-i menşûr u ebyât söylese dürr-i meknûndur (73a-18)

Metnin genelinde yaratıcı olarak Allah teâlâ kelimesini kullanan yazar, sadece iki yerde Allâh yerine **Tanrı** kelimesini kullanmıştır.

kıoyun yıllarında bu tâlî‘lû kışinüñ düşmânı çok ola bile oturup tırdığı kışilerden **Teñgri** te‘âlâ şaklaya ve dağı kimseye râzın dimeye (50 b20), âzîne gün bu tâlî‘lû kışinüñ bir ziyânı olsa elbetde **Teñgri** fermânıyla tîz yine iline gire (51a-3)

Eserde hem manzum hem de mensur bölümlerde Türkçe, Arapça ve Farsça tamlamalar kullanılmıştır. Bu tamlamalar bazen sadece Türkçe kelimelerle bazen de karma tamlama şeklinde Türkçe-Arapça-Farsça kelimelerle beraber oluşturulmuştur.

Arapça Tamlamalar

- ... vechî’ş-şemsi... (36a-19)
- ... hüve’n-nûr... (36a-20)
- ... Ķâdiyü’l-hâcât... (37a-3)
- ... mâlike’l-mülk zû’l-celâl ve’l-ikrâm... (37b-17)
- ... Subhâne’l-meliki’l-ğahhâr... (46b-3)
- ... ekmelü’t-tahıyyât şeffî‘ü’l-‘araşât... (47a-17)
- ... râziķu’l-‘ibâd... (49b-16)

¹⁸ Ķâdiyü’l-hâcât: “Herkesin dileğini yerine getiren” anlamında Allâh için kullanılır.

... rebî'ü'l-evvel... (51a-12)

Farsça Tamlamalar

... Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Burc-ı Şevr... (51b-19)

... Loqmân-ı Hâkîm...(51b-20)

... kâlib-ı Âdemi... (53a-15)

... şuhuf-ı İbrâhîmden... (53b-18)

... tûfân-ı Nûh... (54a-20)

... çâh-ı cehîm... (54b-13)

... Tevrât-ı Mûsâ Zebûr-ı Dâvûd... (55a-7)

... sultân-ı ins ü cinnî... (55a-14)

... rûy-ı zemîn... (62b-16)

Farsça izafetlerde bazen muzaftan sonraki izafet kesresi kaldırılır; buna izafet-i maktû denir (Aksoyak, 2013: 270). Eserde müellif, Farsça izafet-i maktû dediğimiz kesik tamlama örneklerini de vermiştir. Bu tür tamlamalarda izafet hemzesi ya da izafet yesi (tamlayan ya da tamlanan unsurlar) yazılmaz.

... Eyâ şâh-ı cihân-dâr u mümeyyiz ... (9a-16)

...Çarh-ı ser-keş... (47b-17)

... pîl-i ser-mest... (55a-12)

... âhen-pûş server-i ser-firâz... (74a-18)

...âb-dest... (7a-21)

... Semendûn-ı Hezâr-Yek-dest ol peyk-i ser-mest... (17b-12)

Karışık Tamlamalar

Bu tamlamalarda kelimelerin bir kısmı Türkçe bir kısmı Arapça-Farsça kelimelerden kurulmuştur.

...tu' m-ı siñek... (23a-14)

... Teñgri te' âlâ... (50b-21)

... çayır u çemen... (32a-21)

... güneş-ţal' at...

Metinde Farsça üçlü dörtlü tamlamalar kullanılmıştır.

...der-Beyân-ı Nuzûl-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm... (23b11)

... burûc-ı kevâkib-i sitârât u şevâbit ü nevâzil... (30a-6)

... şâh-ı sulţân-ı cihân... (27a-19)

... pâdişâh-ı cebbâr-ı a' zam... (30b-9)

... der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Vuḥûş... (34a-6)

... pehlûvân-ı rûy-ı zemînler... (9a-1)

... merd-i merdân-ı ehl-i ḥarbdür... (13b-7)

Metinde Arapça üçlü dörtlü tamlamalar kullanılmıştır.

...burcu'l-Ḥamel ve'l Mirrîḥ... (4a-6)

... eş-şâdıku'l-va' di'l-emîn... (28b-1)
... Subhâne'l- meliki'l-kaḥḥâr... (46b-2)

Metinde Arapça ve Farsça tamlamalar birlikte kullanılmıştır.

... Yâ emîrû'l-ins ü ve'l-cin... (2b-13)
... Ḥâlîk-ı¹⁹ Rabbü'l-enâm... (27a-1)
... şâni' -i zû'l-celâl... (75b-1)

Metinde isim tamlamalarında tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği örneklere rastlamaktayız. Hikmet-i Nemrûd kim **sûdın pelengüñ** emdiyse tekebbür oldu (5b-14)

Eserde cümle çeşitleri bakımından her türlü örneklere rastlamaktayız.

Süleymân bin Câna îmân getürmüşüzdür. (10a-6) (**kurallı cümle**)

Tekvînler ki her birisi yir yüzinde ne kadar ve vahşi cânavar tartışıcı ve yırtıcı varsa anlara ḥâkimdür bi'izni'llâhi te'âlâ. (25b-18) (**devrik cümle**)

Sizi bu rub' -ı meskûn ' âleminde düretti. (10b-5) (**fiil cümlesi**)

Çayır, çimen, sümbül, za' ferân, şakâyık-ı nu' mândur. (11a-1) (**isim cümlesi**)

Allâh te'âlâya 'ibâdet iderler **velîkin** havâsı laṭîf kışı yok dâ' imâ nev-rûzdur (11A-2) (**bağlı cümle**)

Andan ikisi daḥi kılıçların kalkanların bıraktılar **ve** arşlarından cebe vü cevşenlerin çıkardılar. (14a-19) (**bağlı cümle**)

Yitmiş yidi müvekkel vardır ancılâyın müvekkelîn **ki** her birisinin taht-ı yedinde yitmiş kez yüz biñ Tekvîn vardır (25b17) (**ki'li birleşik cümle**)

Ben daḥi uçup yidi yüz biñ yıl tamâm olınca yine maḳâmıma geldüm 'ârş u 'aẓîm ayağında sücûda varup 'özü dileyüp rûḥ-ı Muḥammede şalâvât virüp yidi yüz biñ yıl münâcât itdüm (29a-10) (**girişik birleşik cümle**)

Süleymân 'aleyhi's-selâm su'âl kıilup eyitti **ki**: Yâ müvekkel sibâ' haber vir baña kim Allâh tebâreke ve te'âlâ ḥallâk-ı kâyinât ve rezzâk-ı mevcûdâtur. (30b-3) (**iç içe birleşik cümle**)

Bir dâbbe yarattı velî şöyle 'aẓîm dâbbeydi kim maḡribde tursa maşrıḳda görünürdi (30b-18) (**şartlı birleşik cümle**)

Ol yañadan ejder daḥi ḳaddini ḳavs-i ḳûzaḥ mânendi iki **bükdi**, başını göge ḳaldurup dem çeküp **turdi**, kıyırığın yire **urdi**, yidi ḳat yiri **yardı**, kıyruḳ urduğı yirden şular **çıḳdı**, aḳdı. (33b-8) (**sıralı cümle**)

Bu cânavar âvâzı sevmez (44b-20) (**olumsuz cümle**)

Ḳuş yıllarında mâlî zaḥmetile ḥaşıl ide (50a-7) (**olumlu cümle**)

¹⁹ Metinde Ḥâlîk Rabbü'l-enâm diye yazılmıştır.

Kırk yıldan ki ‘ömrüm yüzden aşmamışdur bir cemîle-şüret görsem meyl **itmez degülün** ve mergüb-⁽²⁰⁾āvāz şadāsın işitsem dinlememege heves **itmez degülün** (42a-19) (**yapıca olumsuz anlamca olumlu cümle**)

Oğlum Rüstemile bunca pehlüvânlar aña dönmişler hükmine maḥkûm ve emrine me’mûr olmuşlardır **ne** sizi ve **ne** bizi korurlar (15b-4) (**yapıca olumlu anlamca olumsuz cümle**)

Cinnîlere **mi** cevâb virelüm yoḥsa perîḥân çerisine **mi** cevâb virelüm? (14b-20) (**soru cümlesi**)

Yâ Süleymân şimden şoñra incitdür miyim? (6b-6) (**sözde soru cümlesi**)

Çün biz ol Qur’ânı işitdük (11b-12) (**cümle başı edatlarla kurulan cümle**)

Çün du‘â tamâm olındı, vaḳt-ı şâm irüp ḥurûs-ı ‘arş ötdi (7a-18) (**cümle başı edatlarla kurulan cümle**)

Metinde bazı cümleler çok kısa olmasına rağmen bazı cümleler fiilimsilerle çok uzatılmıştır.

Cinnîler nazarına ḳodılar. (6 b-16) (**kısa cümle**)

Arpa ḳurşını kile banup yirdi. (7a-21) (**kısa cümle**)

Ḥakîm ḳavlince Süleymân Ḥazreti şubḥ namâzından ferâḡ ḳılıp evrâd okıyup taşra ḳıḳup ‘Arab u ‘Urebâ begleri, Loḳmân bin ‘Âd, Âşaf bin Berḥıyâ ile Kâd Peyḡâmber ve Uyâşer Peyḡâmber ve Nâşin Peyḡâmber Şu‘ ayâ Peyḡâmber ‘aleyhimâ’s-selâm Feylesof Ḥakîm Câmasb-ı ekber Ağniyânûs Ḥakîm, Sührâb Şâh, Tubba‘ bin Aşda‘, Mısr sultânı Celâle’d-dîn ve Ḳayşer-i Yûnân şâh-ı ‘Acem sultân-ı Keyḳubâd, Turân şâhı Efrâsiyâb fi’l-cümle ‘Arab ve ‘Acem Rûm begleri, Endülûs serverleri, Benî Aşfer dil-âverleri Süleymân dergâhına cem‘ olup Ḳâlûn-ı Ḥalebî daḡı gelüp Süleymân öninde yir öpdi. (7b-5) (**uzun cümle**)

Felek yüzinden Süleymân taḡt üzerinden server selâṭinler, pehlüvân-ı rüy-ı zemînler maḳâmlu maḳâmına yiryüzine nazar ḳılıp Ḥaleb şehrinüñ saḡrâsın temâşâ iderlerdi (9a-1) (**uzun cümle**)

Süleymânî cinnîler ve perîler şultânı Hümâyûn Şâh ve cinnîler şultânı Rûḡşâh-ı cinnî Tâlishân perî bulutlar arasından yiryüzüne baḳışup Sâ-ı Sûvârla Ḳâhirûñ görüştüḡin gözedüp na‘ rasın işidüp anlar daḡı Allâh deyü tekbîr getürdiler (14 b-2) (**uzun cümle**)

Sâ-ı Sûvâr elmâs ḡançeri saḡ eliyle felege ḳaldurup Ḳâhirûñ baḡrını çâk itmek isteyicek ḡançerle eli Ḳâhirûñ yüregi üzerine inince Tâlishân yetişüp yidi ḳat ejder derisinden ve yidi ḳat pûlâd demür ḳalkanın Ḳâhirûñ yüregi üzerine ḳodı (16a-7) (**uzun cümle**)

Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme’de zarf-fiilleri (-up –üp, -ıp-ip) kullanarak uzun cümle yapıları kurmuştur. Secili anlatımı çokça kullanmış, ayet ve hadislere, özlü sözlere yer vermiştir.

Bazen tıpla ilgili didaktik bilgiler vermiş, kozmik âleme girmiş, burçlar hakkında çok detaylı bilgi vererek ansiklopedik bir yazar olduğunu kanıtlamıştır. Arkaik kelimeleri kullanarak Türk dili ve kültürüne önem vermiş önemli bir müelliftir.

3.2.1.Edebî Sanatlar

Söz sanatları, edebî metinlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir yere sahiptir. Yazar, Süleymân-nâme'nin manzum ve mensur bölümlerinde sözün etkisini artırmak için edebî sanatlara başvurmuştur (Demirbağ, Selçuk, 2022: 32). Düz yazıda anlattığı hikâyeleri manzum tarzda yeniden söylediği bölümlerde edebî sanatlara yer vermiştir.

Benzetme

Nitelik olarak kendisinden daha zayıf olan bir kavramı, kendisinden nitelikçe daha üstün bir kavramla ifade etmektir (Selçuk, vd. 2015: 51). Firdevsî-i Rûmî eserinde benzetme sanatına sıkça yer vermiştir.

Şair bu beyitlerde nefs-i emmareyi; yırtıcı hayvanlara, oyun hile düzenbazlık yapanlara, kumruya, bazen güzel sözler söyleyen papağana, bazen kötü niyetli kargaya, halka saldıran köpeğe, sineğe, gururlu tavusa, yük götüren sığırlara benzetmiştir.

Nefs-i emmâre olur ki bebr ü şîr
Yırtıcı vü ʔartıcı vü dâr u gîr

Gâh ider dimne mişâli çok mekir
Gâh ider ʔumrî gibi Hakkı zikir

Tûʔiveş söyler geh şîrîn cevâb
Gâh şerre yeltenür mişl-i ğurâb

Gâh halkı incidür mişl-i kilâb
İncidür her mü'mini şankim zübâb

Gâh hüsne gırr'olur tâvûsveş
Gâh çeker yük ʔahrile 'atmûsveş (27a/6-9)

İstiare

Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anmaktır (Dilçin, 1997: 412). İstiare hem mecaz hem de benzetme sanatıdır. Bir sözcüğü benzetme yaparak başka bir sözcük yerine kullanma sanatıdır.

Şair burada sevgilinin yüzünü doğrudan söylemeyip onu benzettiği unsur olan kamer-rû (ay yüzü) ifadesini kullanarak istiare yapmaktadır.

Bir kamer-rû sevmişimdür zülfi mişk-efşân anuñ
Kâmetidür serv-i 'ar' ar ʔaʔtîdur reyhân anuñ (13a-2)

İrsal-i mesel

Dile getirilen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü veya atasözü değerinde bir örnek katmak amacıyla yapılan sanata irsal-i mesel denir (Dilçin, 1997: 464). Bu atasözü Arapça veya Farsça da olabilir.

Şair burada altının kıymetini sarraf bilir (bir kimsenin, bir şeyin değerini ancak o konuda uzmanlığı olanlar bilir) anlamındaki atasözünü “Zerger olan fehm ider sîm u zeri” adlı sözü kullanarak irsal-i mesel sanatına yer vermiştir.

Söz güherdür añlayan dür cevheri

Zerger olan fehm ider sîm u zeri (65a-19)

Cinas

Yazılışları ve okunuşları aynı fakat anlamları farklı olan sözcükleri kullanma sanatına cinas, cinaslı söz söylemeye de tecnis denir (Selçuk, 2015: 152). Cinaz hem anlam hem de ahenkle ilgilidir. Cinaz sanatında en önemli husus benzerlik ilgisidir.

Şair burada “şâm” kelimesini birinci dizede Suriye’nin başkenti olan şehir anlamında, ikinci dizede sabahın zıddı olan akşam anlamında kullanmıştır.

Kimi anuñ şâhı Mışır u kimi **Şâm**

Halk-ı nîrân hizmet eyler şubh u **şâm** (8b-2)

Nida

Şair burada Hz. Süleymân’a seslenerek onun ikbal sahibi bir peygamber olduğunu, cinlere sözünün geçtiğini söylemektedir.

Yâ Süleymân-ı Emîr-i kâmkâr

Sen Nebîsin cinne hâkim şehryâr (6b-7)

Altındaki beyitte II. Bayezid’e seslenerek onun cihan padişahı olduğunu, Hz. Muhammet’e yüzlerce övgü ve salavat getirmesini söylemektedir.

Ger bu sözden olduñ ise sen habîr **ey şeh cihân**

Vir şalâvât Muştafâ’ya şad durûd [u] şad selâm (12b-6)

İştikak

Aynı kökten türemiş bir veya daha fazla kelimeyi aynı beyitte kullanma sanatına denir.

Şair burada harc-haraç ve ahsen-hasen kelimelerini kullanarak istikak sanatı yapmıştır. Şair burada haraç yoluyla alınan ve harcanan paraların kişiye fayda sağlamayacağını, derdimize dualardan başka derman olmadığını dile getirmektedir.

Ed‘ iyādan ğayrī yok aña devā
Nef‘ yok ger **ħarc** ola Rūmī **ħarāc** (3a-3)

Bu zamanda ömrünü güzel şeylerle geçirirsen, fırsatı iyi kullanırsan seni güzel sözlerle yad ederler.

‘Ömrüñi görüp ğanīmet bu zamān
Söyle sözün k‘ideler **aħsen ħasen** (48b-1)

Tarsi

Nesirdeki murassa secinin karşılığıdır. Şiirde dizlerdeki kelimeleri, kafiye, vezin ve sayı bakımından denk getirmektir (Selçuk, 2015: 170).

Söyle ne yüz gördüğün ‘āşīklarun
Di ne ħālet bulduğun şādīklarun (2a-3)

Gāh ider dimne mişāli çok mekir
Gāh ider ħumrī gibi Ħaħķı zikir (27a-7)

Tekrir

Sözlük anlamı tekrar etme, yeniden söyleme olan tekrar, bir beyit ya da cümlede anlamı pekiştirip kuvvetlendirmek için o sözcüğün tekrar edilmesidir. Şair mısra başında **söz** kelimesini yineleyerek tekrar sanatı yapmıştır.

Söz ile İdrīs irüpdür uçmağa
Söz ile ervāḥ olur aña peren

Söz ile nefsin bilür şāḥib-kemāl
Söz ile ħall oldı her müşkil-i zan (48b-3)

Yine bu dizede **tevbe** ve **el emān** kelimeleriyle tekrar yapmıştır.

Tevbe tevbe yā Süleymān itmeyem
El-emān yaşa Süleymān el-emān (63b-10)

Mübalağa

Bir şeyi gerçekte olduğundan daha fazla, daha büyük gösterme sanatıdır. Başka bir ifadeyle bir iş ya da davranışta aşırılığa kaçmaktır.

Müellif burada bir savaş anını anlatmakta. Pulad kalkanın ağırlığını elli altı batman (yaklaşık 431 kg) bir diğer gürzün 999 batman (7.689kg)(1 batman =7,697 kg) olduğunu söylüyor. Bu gulüv derecesinde bir mübalağadır.

Ḳāhirūn daḥi bir pūlād ḳalḳanı vardı. Elli altı batman demürden idi. (13b-15)

Atlarımız deprenmez oldu ve benüm ṭoḳuz yüz ṭoḳsan ṭoḳuz batman gürzüm
ṣal[la]maḳdan elüm dutmaz oldu ve gürzüm daḥi ḍarb urmaḳdan gedik gedik yoḡrıldı
(13b-19)

Tenasüp

Sözlükte birbirleriyle ilgili söz veya kavramların dizelerde toplanması sanatı olarak tanımlanan tenasüp, anlam olarak iki ya da daha fazla sözcüğün bir arada kullanılmasıdır.

Şair burada dört halifeyi sayarak tenasüp sanatı yapıyor.

Ḷār-yār-ı Ḥaḳḳ-ı Şıddıḳ vü ‘Ömer Oşmān olur
Rābī‘i Kerrār ü Ḥaydar Zu’l-feḳāra saldı kef (1b-8)

Şair, alttaki beyitte bir savaş sahnesi betimleyerek kale, top, hisar, Efrenc (Avrupalı-Frenk) tarumar olmak, kelimeleriyle tenasüp yapmıştır.

Ḳahruñ odı ṭūb atarsa ḳal‘a-i Efrenc ger
Tārūmār ider ḥisārın şöyle kim köhne ḥazef (1b-12)

Gonca, bülbülü gam ve keder içinde gördükçe neşelenir. Şair burada gonca, bülbül, handan, gamgin ve hüzn kelimeleri ile tenasüp yapmıştır.

Ḡonca ḳılır ḡuncile ḡandānlıḡ
Bülbülü gördükçe ḡamḡin ü ḡazen (48a-19)

Telmiḥ

Şair burada Kerbela olayına telmihte bulunuyor.

Şeh Ḥüseyn ü meh Ḥasandur nūr-ı çeşm-i Aḥmedī
Ḥ‘ār-ı Mervān aḳudupdur ḳanların mişl-i kelef (1b-9)

Burada da Habil-Kabil ve Hz. Yusuf hikâyelerine telmihte bulunuyor.

Nefs ucından itdi Ḳābil daḥi ḳan
Nefs ucından oldu Ken‘ān ḳan (54a-20)

Şair, bu beyitte Nuh tufanına ve sesinin güzelliğiyle meşhur olan edebiyatta daha çok güzel ses ve bazen de Zebur ile birlikte anılan Hz. Davud’a telmihte bulunuyor.

Nefs ucından kopdı hem tūfān-ı Nūḥ
Nefs ucından Dāvūd itdi zār u tūḥ (54a-21-22)

Merdiye la‘ li virür İ‘ sī-şifat anuñ ḥayāt
Ögredür Hāruta siḥri ğamze-i fettān anuñ (13a-4)

Tezat

Çarḥ-ı gerdiş nasıl ki çarḥa girip sabah akşam dönüyorsa halk da Kâbe’nin eşiğini öyle sürekli tavaf etsin. Burada şubḥ u şām ifadesiyle tezat sanatı yapılmıştır.

Çarḥ-ı gerdiş çarḥa girüp döndüğince **şubḥ u şām**
Asitānuñ Ka‘ besün ḥalk-ı ciḥān itsün ṭavāf (1b-9)

O melek Hz. Süleymân’a gizli ve açık her şeyi söyleyince Hz. Süleymân mutmain olup onu güzelce dinledi. Burada bâṭn u zāhir kelimeleriyle tezat sanatı yapılmıştır.

Böyle diyüp şeh Süleymân Ḥazretine ol melek
Oldı sâkin pes edeble **bâṭn u zāhir** nihān (30a-12)

İktibas

Şairlerin, ayet ve hadislerden başka (kelam-ı kibar) büyüklerin sözlerini, dua ve temenni ifadelerini şiirlerine almalarıyla oluşan sanata iktibas denir (Levend, 1943: 487).

"Belhüm Adal" Kur'an tabiri olup "Hayvanlardan da aşağı alçak yaratık" anlamındadır. Şair burada kendini bilmeyen cahil bir nefsin; (böyle kişilerin) hayvandan daha aşağı olduğunu söylemektedir. Araf-179’da ²⁰ geçen bu ayeti iktibas etmiştir.

Nefs cāhil olısar ḥayvān meşel
Kim dinüpdür ḥaqqına **belhüm aḍal** (27a-11)

Şair bu beyitte **men aref**: “Kendini bilen Rabbini bilir” anlamına gelen, “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû” sözünün kısaltılmış sözünü iktibas yapmıştır.

Nice naḥv-i ‘ izzi maḥşūd ile şarf
Nefsüni bil okıya Ḥayy **men ‘ aref** (65a-8)

Burada şair, Allah’ın insanları farklı yarattığını, eğer ibret ile bakılırsa onun varlığına, birliğine bunların tanıklık ettiğini “Lā ilāhe illā’ llāh” sözünü iktibas ederek Allah’tan başka ilāh olmadığını söylemektedir.

²⁰ "Andolsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık. Kalbleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktır. İşte bunlar gafil olanlardır." (Araf-179)

Her birin bir şüretile o şâh
Eylemiş halkı kıl ‘ibretle nigâh

Oldılar cümle birliğine güvâh
Çağruşup **lâ ilâhe illâ’llâh** (75b-12)

Seci

Seci, lügatte “Kumru, güvercin gibi kuşların belli fâsıllarla ötüşü, bir ibârenin kafiyele olan cümle sonlarından her biri” anlamına gelmektedir. Nesirde kelimeler, kelime grupları, cümleler, veya cümleciklerin sonlarında görülen ses benzeşmesidir (Selçuk, 2015: 166). Aslında seci manzum metinlerdeki kafiyele karşılığıdır. Seci mensur metinlere ahenk ve güzellik katar. Seci, en az iki kelime arasında olabildiği gibi birden çok kelime ve ya kelime grupları arasında da olabilir. Metne bir simetri sağlar. Metinde seci örneklerine sıkça yer verilmiştir.

Andan Süleymân hışm itdi. Arslanlar **egreşdiler**, kaplanlar ve sırtlanlar **kükreşdiler** ve yırtıcılar **ögreşdiler**, filler na‘ra urup **gümreşdiler** bir ‘acâyib zelzele kopardılar. (45a-19)

Andan sonra on iki kürsî ki sağ tarafında **kodılar** Kâhir bin Şâmîle ve Zûpîn Kârûn-ı Pîl-ten ‘Acem pehlüvânları yirlerine geçüp **oturdılar** ve sol tarafda yine on iki gümüş kürsî **kodılar**. Benî İsrâ’îl melikleri ‘Arab u ‘Urebâ dil-âverleri geçüp **oturdılar** andan sonra Süleymân Peygâmbere kayın atası Tubba‘ bin Aşda‘ [1] **kığırdılar** (68b-4)

Bu divân-ı Süleymânî’de hazır olan kimseler **enbiyâdan etkîyâdan evliyâdan vüzerâdan ümerâdan hükemâdan ‘ulemâdan** fi’l-cümle biñ bir ümmetden ins ü cin ve vuhuş u **tuyûrdan mâr u mûrdan çerende vü perendeden** kim tâbi‘ oldı (72b-17)

Cübbe-i Nühî çignine şalup Mûsâ ‘aşâsın eline alup nübüvvet kürsisi üzre karar kıldı andan **enbiyâ vü evliyâ, ‘ulemâ vü hükemâ ve etkîyâ, ümerâ vüze[râ], şu‘arâ, ümenâ, pîr u bernâ, fuzalâ** cem‘ olup yirlü yirine oturdılar (35a-8)

Hakîm kavline Loğmân ibn-i ‘Âd ol kâmil üstâd **râviyân-ı ahhâr ve nâkilân-ı muhtâr** ol vechile **şahîh-i hikâyet ve melîh-i rivâyet** kılup eydürler ki Eflâtûn-ı Yûnânî yitmiş iki dilün tercümânî kavline **aşhâb-ı tahkîk ve erbâb-ı tedkîk** ol vechile eşahh-ı rivâyet iderler (10b12)

3.2.2. Arkaik Kelimeler

Bir dilin söz varlığı içerisinde bulunan arkaik/eskicil unsurlar o dilin tarihî bir geçmişinin olduğunu kanıtlar. Bu sözcükler her ne kadar kullanımdan düşmüş (eskicil) sözcükler olarak adlandırılrsa da Türkçenin tarihî sürecini ortaya koyan sözcüklerdir. O dönemde yaşamış milletlerin toplum hayatını, gelenek ve göreneklerini, inanç sistemlerini kısacası kültürel hayatını ortaya koyan kelimelerdir. Günümüzde kullanılan sözcüklerin etimolojisi hakkında da bizlere ipuçları vermektedir. Arkaik kelimeler o dilin geçmişine tutulan bir nevi edebî bir aynadır. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü’nde Fransızca kökenli olan arkaik kelimesi 1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. Edebiyat; konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz

veya deyim) şeklinde açıklanmıştır (RTS, 2008: 83). Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü adlı eserinde Archaismus: eskil biçim, eskilik; onu da eskil biçim (Alm. Archaismus, Fr. archaïsme, İng. archaism). Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, söz dizimsel olgu, şeklinde açıklamıştır (Vardar, 2002: 94). Arkaik kelimesini bazı araştırmacılar “eski kelime, eski biçim” şeklinde kullanmışlardır. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde “eski kelime”yi “Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime.” “Eskilik” sözcüğünü ise “Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihi devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller” (1992: 55) şeklinde açıklamıştır.

Türk dili çok geniş bir coğrafyada kullanılmaktadır. İlk yazılı belgelerden -Orhun Yazıtları- günümüze kadar Türk dili çeşitli evrelerden geçmiş, çeşitli dönemlerle telakki edilmiştir. Eski Türkçeden (8. yy) Türkiye Türkçesine (20.yy) kadar geçen zaman içerisinde Tarihi Türk lehçelerinin her birinin karakteristik özelliği farklı olmuştur. Kelimelerin morfolojik değişimleri çok normal karşılanmalıdır. Kendi dönemlerinde kullanılan kelimeler, bir zaman sonra yazı dilinde kullanımdan düşünce güncelliğini yitirmektedir. Bu durum arkaik kelimeleri yaratmaktadır. Aslında bu arkaik kelimeler bir kusur değil Türk dilinin tarihi evrelerinin çeşitliliğinin ve kültür zenginliğinin bir göstergesidir.

Orta Asya dil geleneği ister istemez yazarların eserlerine sirayet etmiştir. Yunus Emre Divanı’nda çok fazla kelime olduğunu söyleyen Ahmet Caferoğlu, arkaik unsurların bolluğu onu Orta Asya Türkçesi geleneğine bağlı tutmuştur (Caferoğlu, 1972: 4).

Bugün yazı dilinde kullanılmayan Anadolu ağızlarının bazılarında hâlâ varlığını sürdüren eski zamanlara ait kelimeler arkaik sözcüklerdir. Aslında günümüzde arkaik olarak kabul ettiğimiz sözcükler kendi dönemlerinin hem yazı hem de konuşma dilinde yer alan kelimelerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da bu sözcüklerin geçmişle ilgisidir. Arkaik sözcükler; Eski Türkçede, tarihi lehçelerde, Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde görülmektedir (Ekşioğlu, 2015: 379).

Türk dilinin farklı evrelerine ait eserler, arkaik sözlerin tespitinde önemli köşe taşlarıdır. XV. yy. sonları ile XVI. yy. başlarında yaşayan Firdevsî-i Rumî’nin eserlerinde EAT dönemine ait özellikleri görmekteyiz. Bunlardan en önemlisi 81 ciltten oluşan bilinen adıyla Süleymân-nâme, uzun adıyla Süleymân-nâme-i Kebir’dir. Hz. Süleymân’ın menkıbelerinden oluşan bu eser; içerisinde barındırdığı tıp, tarih, mitoloji, felsefe, hendese, ilm-i nücum, vb. bilgilerden dolayı ansiklopedik bir eser olarak bilinmektedir.

Süleymân-nâme-i Kebir’in 50. cildi manzum ve mensur olarak yazılmıştır. İçerisinde Eski Anadolu Türkçesine dair çok fazla arkaik kelime bulunmaktadır. Dili sade olup halkın konuşma diline yakındır. İçerisinde Hz. Süleymân’ın cinlerle olan mücadelesi anlatılmaktadır. Eserde özel isimlerin, Arapça-Farsça tamlamaların, mitolojik ve kozmik unsurların sıkça kullanılması sade nesre gölge düşüren özelliklerdir.

Bu çalışmada Süleymân-nâme-i Kebir’in 50. cildinde geçen arkaik kelimeleri tespit ettik. Süleymân-nâme-i Kebir’in 50.cildinde çok sayıda arkaik kelimeler bulunmaktadır. Eserde arkaik kelimelerin çok sayıda bulunması, imlâ olarak Eski Anadolu Türkçesi geleneğinin devam ettiğinin göstergesidir. Eserde geçen başlıkların Farsça olması ve Arapça-Farsça tamlamaların bulunması aynı zamanda Arap-Fars imlâ geleneğinin varlığını da ortaya koymaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini barındıran Süleymân-nâme, bir yönüyle Türk lehçelerinin birçoğunun özelliğini taşımaktadır. Bundan dolayı eserde bir imlâ bütünlüğü söz konusu değildir. Arkaik diye tespit ettiğimiz bazı kelimelerin Süleymân-nâme-i Kebir’de kullanılması, lehçeler arasında kelime alışverişinin olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada öncelikle arkaik sözcükler tespit edildi. Tespit edilen sözcükler alfabetik olarak sıraya dizildi. Sözcüklerin tarihsel değişimi parantez içerisinde gösterildi. Sözcüklerin isim, sıfat, birleşik fiil şekillerine de yer verildi. Süleymân-nâme-i Kebir’de geçen arkaik sözcüklerin kullanım anlamlarına uygun kelimeler seçildi. Bazı kelimelerin çok sayıda örneği bulunduğundan aynı anlamlı kelimelerden varsa bir iki beyit ve düz yazı örneği seçildi. Her örneğin bitiminde varak numarası ve satır numarası parantez içinde verildi.

3.2.2.1.Süleymân-nâme’de Görülen Arkaik Kelimeler

Aşş /aşş 1. Yarar, çıkar, kazanç, kâr 2. Faiz. (TS).

Ayrıca YTS’de **assı** eyle-/ it-/ kıl-/ kov-/ -ya kalmak fiil şekilleri de kullanılmıştır (Dilçin, 2018: 27). Eski Anadolu Türkçesi (EAT) öncesi metinlerde **assıg** şeklinde kullanılan bu kelime EAT döneminde **assı** şeklinde kullanılmıştır. Ası (halk) < ET,OT asıg fayda; asıglıg faydalı (DLT)(Gülensoy, 2007: 78). Orhun Abideleri’nde geçmeyen bu kelime Uygur Türkçesinde kullanılmaktadır. Ayrıca Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesinde kullanılmıştır. Gabain ETG’de söz konusu kelimeyi “ assıg: fayda, istifade” olarak anlamlandırırken Caferoğlu (1968) bir de “faiz” anlamını eklemiştir (Üşenmez, 2014:107). Süleymân-nâme’de birinci anlam doğrultusunda kullanılmıştır. Faiz anlamında hiç kullanılmamıştır.

Mûma başılmış mühr gibi naşş oldu ne kadar ki cinnî amân yâ Süleymânü’z-zamân diyü feryâd itdi **aşş** itmedi hüküm ol cinnî kâmkamıyla Keflîz ve Müflîzle getürüp deryâ-yı okyânûsa atdılar. (63 b -15)

Kendü bilisi kendüye **aşş** kılmaya (64b -20)

Tut ki bugün hân Muhammed olasın

Aşş ne ki yirde merkad olasın (23a -15)

Ayruk [ayrık (I) ayruğ, ayruh] 1. Başka, diğer, gayri, maada 2. Artık, bundan sonra, bir daha. (TS)

Bu kelime Eski Türkçe (ET) döneminde “**adruk**”şeklinde kullanılmıştır. Kelime üzerinde değişik görüşler dile getirilse de en yaygın kanaat “-d > -y” değişimi neticesinde adruk sözündeki adruk > ayruk şekline dönmesidir.

EAT (13-15 yy) eserlerinin hemen hepsinde geçen ayruk kelimesi, EAT metinlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. **Ayruk /ayruh /ayrık** gibi değişik biçimlerde ET’den EAT’nin son dönemine kadar işlek biçimde kullanılmıştır (Üşenmez, 2014: 130). Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde sıfat kullanımı da verilmiştir. Ayrık, ayrığı: 1.ayrılmış 2. Ayrı tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalı, müstesna anlamında kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de sıfat olarak kullanımı mevcuttur.

Meger kim **ayruk** tâlî‘ lü kişiler sebebinden girü eline gire eger **ayruk** günlerde nesne yitürmüş olsa ya aldırılmış olsa güç zahmetile hâşıl ola (61 b- 19)

yıllarında hâsta olsa karın ağrısı ve yan ağrısı ve şancu gibi vâkı‘ ola eger **ayruk** yıllarında hâstalansa kulunç ve göz ağrısı gibi ola (50 a-14)

Ayt-/eyt-/ayıt-/eyit-[ayıtmak, aytmak, etmek, eytmek, itmek (II)] söylemek, demek, anlatmak. (YTS)

Bu sözcük ET'den beri kullanılan işlek bir sözcüktür. Orhun Yazıtları'nda ay-: söylemek, emretmek anlamında kullanılmaktadır. Orta Türkçe (OT) döneminde de benzer anlamda kullanılmıştır. EAT'nin sonlarına kadar kullanılmıştır. Bu dönemin bazı metinlerinde (Doğu Türkçesi) ayt-/ayıt- bazılarında (Batı Türkçesi) eyt-/eyit- şeklinde kullanımı görülmektedir (Üşenmez, 2014: 107).

Orhan Y. ve Yakup K. (2004) bu fillerin ince okunması gerektiğini bu konuda yazmış oldukları makalede²¹ detaylı bir şekilde dile getirmişlerdir. Süleymân-nâme'de tamamen ince şekli olan **eyit-** kelimesi kullanılmıştır. Söylemek, demek, anlatmak anlamında iki yüze yakın kullanımı vardır.

Allāh te'ālā **eyitdi** ki ben ben size dimedüm mi ki siz günāha mürtekb olursuz.

(54a-11)

Süleymân 'aleyhi's-selām **eyitdi**: Yā Nāşin Haḫ 'alīmdür ki (54 b-15)

Neml-i Kebīr ḫāl dilince baña **eyitdi**: Yā Süleymân bin 'Ayn ey melik-i ḫarneyn

(57a-16)

Ḳanaḥār dīvūn yanına geldi **eyitdi**: Yā dīv serhengi gördün mi ki (66 a- 21)

Beliñle-, [belüñlemek] Korku ile birden sıçramak, irkilmek.

-beliñleyü durmak uykudan korku ile sıçrayıp kalkmak.

Beliñlet- korkutmak, ürkütmek (YTS)

Süleymân-nâme'de bu kelime “korku ile birden sıçramak, irkilmek.” anlamında dört yerde geçmektedir. **Beliñlet-** ettirgen şeklinde ve **beliñleyüp** zarf-fiil şeklinde de kullanılmıştır.

Yüreği taşalanup ḫarnı geçer düşünde **beliñleyüp** şayıklar 'ilāc idemez (3 b- 2)

kılıçlar çeküp ceng-girān itdiler ve çekre ve zenberekler ve tūblar ve tūfekler ve ṭarrāḳalar çatlatdılar deyü zehresin çāk idüp 'afārīt **beliñletdiler** anı görüp (16 b-12)
ḳorḳulı düşler görmek ve düşünde **beliñlemek** ve düşünde şayıklamak (59 a- 17)

Biliş 1. Bildik, tanıdık, dost, aşına 2. Marifet. (YTS)

Kubbealtı Lügatı'nda biliş kelimesi i. (< bil-iş) 1. Bilmek işi ve tarzı. E. T. Türk. ve halk ağzı. 2. Bir şeyi iyice anlamış ve tanımış olma, vukuf, mârifet şeklinde açıklanmıştır. Biliş çıkmak: halk ağzı. Birbirlerini evvelce tanımış olduklarını anlamak. Biliş tutmak (olmak): dostluk kurmak. Yeni Tarama Sözlüğü'nde bilişdürmek: tanıştırmak, bilişmek: tanışmak, biliş virmek: aşinalık göstermek; biliş görüş: bildik, tanıdık anlamlarına da yer verilmiştir. Süleymân-nâme'de biliş kelimesi “bir şeyi iyice anlamış ve tanımış olma, vukuf, mârifet” anlamlarında iki yerde geçmektedir.

²¹ Orhan Y. ve Yakup K., “Dede Korkut'ta ayt-/eyt-; eyit- / yit-/it-ve aşıt-/işit Kelimeleri Üzerine” bilig, kış 2004, (28), 101-115.

Oğlan ve ‘avrat ve er **biliş** ü yād ola gerek kim t̃ali‘ in duta (52 b-1)

Ammā k̃or̃kaç ola **biliş** emegin taçşir itmeye her işe bulunur ola (49 b-9)

Birle-bile İle, birlikte, beraber.

Orhun Türkçesinde birle ‘ile’ (Tekin, 2017: 297) şeklinde görülen kelime, Eski Uygur Türkçesi (EUT) metinlerinde bile/birle/birlen ‘ile, birlikte’ gibi değişik şekilleriyle kullanılmıştır. OT dönemi metinlerinde bile/birle şeklinde metinlerde geçer (Türk, 2011: 141). Tarama Sözlüğü’nde ise “ile” şeklinde görülür. Süleymân-nâme’de ile, birlikte, beraber anlamlarıyla yetmiş sekiz yerde kullanılmıştır.

Ḥakīm kavlince Ḥamel burcına tābi‘ Mirrīhī cinniler **birle** Süleymân ‘aleyhi’s-selām (4a -21)

Naql-ı İdris ol ki takrīr eyledüm

‘İlm-i hikmet **birle** tefsir eyledüm (5 a-10)

İzn-i Yezdānī emr-i Süleymānī **birle** rub‘-ı meskūnūn dōrt köşesinden dōrt dürlü yıl kōpup geldi. (8 b-19)

Düşmānı çok ola **bile** oturup t̃urduğı kişilerden T̃eḡri te‘ālā şaklaya ve daḡi kimseye rāzın dimeye kim ziyān (50 b-21)

Gerek kim nesne itdürüp yāḡūd yazdurup **bile** getüre düşmān şerrinden emīn ola (52 a-2)

Biti [bitik (I)] 1. Yazılmış şey, mektup 2. Defter-i Âmâl 3. Senet, belge. (YTS) Orhun Yazıtları’nda bitig şeklinde karşımıza çıkan bu kelime Uygur Türkçesinde bitgeçi / bitigeçi / bitigüci / bitkeçi: kâtip yazıcı; bitig taş: abide, yazıt; bitig: 1. yazı, kitap, belge, vesika 2. hurufat, harfler, alfabe (Caferoğlu, 1968: 45) şeklinde açıklanmıştır. OT döneminde Karahanlı, Harzem, Kıpçak Türkçesinde benzer anlamlarda kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de “yazılmış şey, mektup” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Ve gönülde işi bağılı olsa gerek kim üç gün oruç eyleye üç dürlü **biti** yazduralar ve yunacağı şuyı aķar bınar başından daḡi kimse almadın ale’s-sabāḡ ala evvel ol **biti** içine biraḡa (51 b-9)

Çalap (b) Tanrı, Allah. (YTS)

Çalap kelimesi, EAT’de kullanılmaya başlanmış 18. yy’a kadar kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında Çalap/Çeleb biçiminde geçen bu kelime “Tanrı ve ateş” anlamında kullanılmaktadır. Kökü belli değildir. Kelimenin Arapça callab köle sahibi, köle ithal eden” sözünden geldiği Gülensoy tarafından kabul edilmez. Gülensoy çala “eski, kadim” + apa şeklinde geliştiği kanaatindedir (Üşenmez, 2014: 179). Süleymân-nâme’de “Tanrı, Allah” anlamlarıyla bir yerde kullanılmıştır.

Bildiler ki şeh Süleymān özüne

Salṭanat virdi ziyāde Ḥaķ **Çalap** (9 a-9)

Çıkış- başa çıkmak (YTS).

Baş etmek anlamında kullanılan bu kelime günümüzde kullanılan “azarlamak, paylamak” anlamının dışında kullanılmıştır. Kubbealtı Lügati’nda olumsuz biçimi “boy ölçüşmemek, başa çıkamamak, yarışmamak” şeklinde geçmektedir. Bu kelime 14. yy da Ankaralı Mustafa bin Mehmet tarafından yazılan Tebareke Tefsiri (XIV.30-2) ve Şeriyeye Sicilleri (Sic B. XV.7.21) (TS 2009, VII: LIII, LVI) gibi eserlerde kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de “baş etmek” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Süleymân cinnîleri bize ne ‘aceb iş itdiler anlarıñla hüd **çıkışurdık** perîler sultânı
Hümâyün Şâh gelmese (66 a- 1)

Yâ pehlivân-ı cihân devletüñde âdemî-zâde leşkeriyle **çıkışuruz** ammâ ki (68 a-2)

Çin [Çın] seher [sabah] Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, subh-ı sadık. (YTS)

Çin[çın] gerçek, doğru halis anlamlarına gelmektedir. Süleymân-nâme’de “ sabah vakti, hakiki fecir, ikinci fecir, kalıcı aydınlık” anlamlarıyla bir yerde geçmektedir.

Hükemâ kavlince **çin seher** oldu, Süleymân Hazret-i ‘aleyhi’s-selâm yirinden
turup âb-dest alup şubh namâzın kıldı namâzdan niyâzdan fâriğ olup ‘imâme-i Halîl
şarınup Şît ‘abâsın giydi Âdem-i Şafî saçın kemer bağladı (35a-6,8)

Delim/telim çok, birçok, fazla (YTS)

Erken dönemde çok yaygın olarak kullanılan **telim** kelimesi XI. yüzyıla kadar “birçok” anlamında kullanılmıştır. XIV ve XV. yüzyıllarda “telim” kelimesi “delim” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Clauson, 1972: 499-500). OT döneminde, Karahanlı Türkçesinde telim: çok anlamında kullanılmıştır. Cem Dilçin(2018)’in Tarama Sözlüğü’nde delim türlü: türlü türlü, çeşit çeşit pek çok anlamları da verilmiştir. Süleymân-nâme’de “çok, birçok, fazla” anlamlarıyla elli sekiz yerde geçmektedir.

Uğrı ve sökellik ve uşak oğlancıklar ölümü **delim** ola katı yiller **delim** ese faşl-ı
şâliş: eger işbu ayda ay tutılssa hâlk arasında şavaş **delim** ola ve dürlü sökellik ve baş
ağrısı ve göz ağrısı **delim** ola ve Mâçîn ilinde kızlık şavaş ve fitne **delim** ola faşl-ı râbi‘:
eger işbu ayda ay ağıllansa pâdişâh kendü diyârında dirlik süre ve re‘âyâ hâli be-ğâyet
hoş ola ve ucuzluklar **delim** ola ve bî-kârlar taşâ kesb ü kâr az ola faşl-ı hâmis: eger işbu
ayda yeñi ay çalık koyun görünse yüklü ‘avratlar olsa oğlancıklar ölümü **delim** ola faşl-
ı sâdis: eger bu ayda saçlu yıldız toğsa bir ulu pâdişâh helâk ola Mâçîn ilinde pâdişâhlar
arasında şavaş ve fitne ve ceng **delim** ola ve Bâbîl ilinde kızlık ve elem ve sökellik
delim ola ve Fâris ilinde uğrıdan ve hâramîden emîn olmayalar faşl-ı sâbi‘: eger işbu
ayda yıldız dökülse yalan haberler **delim** ola il tolgaya ve kayguya düşeler
bâzârkârânlara **delim** ziyân ola ve bir ulu pâdişâh helâk taşrağılar **delim** zulm ü güç
görelere (39 a-5)

Degme 1. Her, her bir, herhangi bir, gelişi güzel, rastgele 2. Beğenilmiş, seçilmiş

Degme gez: her zaman, her defa; demede: her yerde, gelişi güzel yerde (YTS). Degme kelimesi ET döneminde tegme “değme, her, bir bir, türlü türlü, hepsi her şey” anlamlarına gelmektedir. Karahanlı ve Kıpçak Türkçesinde de benzer anlamlarda kullanılmıştır. EAT eserlerinde yaygın olarak kullanılan degme sözü EAT eserlerinde kelime “her, herkes, rastgele ” vb. anlamlarında kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında ise anlam daralması ve iyileşmesiyle degme “seçkin, üstün, en iyi” şeklinde geçmektedir (Üşenmez, 2014: 97). Süleymân-nâme’de “her, her bir, herhangi bir” anlamlarıyla beş yerde kullanılmıştır.

Degme kişinin eylügin ve yaramazlığın bilmez ola (59 a- 2)

Degme kimse nefsi tutmaz şâhımın hü-yı melek

Degme kimse süfliden ‘ulvîye erüp bulmaz dilek

Degme kimse hâki kilden nefsinin itmez hâlâş

Degme kimse nefsinin olmaz mağar ‘arş u felek (42 b-1)

Depser-[tepser-] (dil dudak, yara, meyve hakkında) kuruyup buruşmak. (YTS)

Eski Türkçe ve OT döneminde kullanılmayan bu kelime Batı Türkçesinin ilk evresi olan EAT ve Osmanlı Türkçesinde depser-/tepser: (dudak, yara, meyve hakkında) kuruyup buruşmak anlamlarında kullanılmıştır. ET ve OT döneminde kullanılmayan bu kelimenin etimolojisi hakkında kesin bir şey söylemek doğru değildir. Birçok araştırmacı bu kelime hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Tietze kelimenin Farsçadaki “dabsıdan” <tab “hastalık ateşi” şeklinden hareketle ortaya çıktığını kaydeder (Üşenmez, 2014: 213-214).

Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde “Ateşli hastalıklar, ruhsal bunalımlar veya korku sonucu genellikle dudakta beliren kabarcık.”²² şeklinde açıklanmıştır. Süleymân-nâme’de “kuruyup buruşmak ve kabarcık” anlamlarıyla bir yerde kullanılmıştır.

Bigi görünürüz varduğunca marîz olur gün günden benzi şararur ve dudağı

depserür kuvveti kesilür. (3 a-21)

Depre-/depret- hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak; kımıldatmak, sarsmak, hareket ettirmek. (YTS) Tepiz kelimesinin türevlerinden biri olan tepser- (< tepiz+e-r-) ilk kez Tarihî Türkiye Türkçesinde tespit edilmiştir. Bu dönemde birçok eserde kullanılmış olan fiilin çeşitli varyantları da vardır: depser- [tepser-, tebsir-, tepsir-, depsir-] Fiil, Çağatay Türkçesinde, tebsir- “harareten kurumak, dudakları kabarmak, ateşlenmek” şeklinde geçmektedir (Güzel, 2021: 96). Ayrıca Harezmi Türkçesinde, Kıpçak Türkçesinde bazı küçük değişiklikler olsa da zikredilen anlama yakın anlamda kullanılmıştır.

Eski Türkçede tepre-: kımıldamak, hareket etmek. Orhun Yazıtları’nda ve EUT’de kullanılmayan bu kelime Karahanlı Türkçesinde tepre-: kımıldamak hareket etmek. Divanü Lügati’t-Türk’te tepren-: kımıldanmak, deprenmek (Üşenmez, 2010: 283). Süleymân-nâme’de “hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak, kımıldatmak” anlamlarıyla on dört yerde kullanılmıştır.

²² <https://sozluk.gov.tr/>,2023

Rağşlar **depremez** oldı. Sām-ı Süvār eyitdi: yā Qāhir-i Esvedī bu cengi nice bir idersin ikimüzün daği yarağı gitdi. Atlarımız deprenmez oldı (13 b-18)

Helāk ola faşl-ı rābī‘ ve ‘işrîn: eger bu ayda yir **deprende** bulut ve yağmurlu yıl olıcağ ⁽¹⁷⁾ **deprende** Rūmda kıtlık ola ılkı helāk olup kan delim döküle delimlerün hānumānı helāk ola eger dün içre **deprende** yay günleri şarb assı ola ve sökellik delim ve il içinde tolgalık ola ve halk arasında fitne vü şavaş delim ola eger **deprenirken** tolu yağsa (40 a-16)

Dükeli [dükeli, tükeli] hep, hepsi, cümle, bütün, herkes.

Dükelcügi [dükelicügi] hepsi, tümü (Dilçin, 2018: 86)

Dükeli kelimesinin tarihî gelişmi şu şekildedir: Orhun Yazıtlarında tüketi: tamamıyla baştan sona kadar; EUT’de tükeli; Karahanlı Türkçesinde tükeli: tamam, tüm, tamamen, hep, bütün; Kıpçak Türkçesinde dükeli: tamamı, hepsi, tamamen. “bütün, hep, cümle, tamamıyla, baştan başa” anlamlarıyla EAT eserlerinde yaygın biçimde kullanılan “tükel/tükeli/dükeli/dükeli” sözleri 18. yüzyıla kadar kullanılmıştır (Üşenmez, 2014: 228). Süleymân-nâme’de “hep, hepsi, cümle, bütün, herkes” anlamlarıyla on dört yerde hem isim hem de sıfat olarak kullanılmıştır.

Olur halk gönlünden taşra düşer veli sonra **dükeli** bu tälî‘ lüden utanalar (49 b-21)

Ve yahu havlıncân bu **dükeli** balla döğüp ma‘cün ideler şıgır südiyle kaynadalar üç tañla içile yiye **dükeli** hastalıklardan şifâ bula (50 a-16)

Bu mişâldedür ve **dükeli** halkuñ yükün ve töhmetin çekicidir (58 b-12)

Dükelinden sözüm ammâ bu murâd

Fâtihayla yâd ider rûhum hümâm (12 b-20)

Dürüş-/dürüş- [duruşmak, dürüşmek, turuşmak] 1. Çalışmak, çabalamak, sebat etmek, sa’y etmek 2. Karşı karşıya gelmek, çarpışmak, mücadele etmek. (YTS) İlk örneklerini OT döneminde Karahanlı Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinde “çalışmak, gayret etmek” anlamında kullanılmıştır. EAT metinlerinde de gördüğümüz bu kelime 14. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında kullanılmıştır. Kelile ve Dimne (XIV.74), Mantıku’t-Tayr (XIV.2), Çengnâme (Dai, XV: 246), Lamiî Divanı (XVI.20)(TS II:1335-36-37) gibi eserlerde kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de “çalışmak, çabalamak; karşı karşıya gelmek, çarpışmak, mücadele etmek” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Ser-firâzları biñ bir ümmet kîne-sâzları **dürüşüp** çalışup sekiz mîl miğdârı hevâ yüzinden Serîrüm üzerinden ejder üzerine atdılar (22 a-20)

Sünüler kolda dutup şalıklar şalışup beglü begleri yolına **dürüşüp** can u baş virişüp ceng itdiler (16 b-8)

Dürtün- Sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek. (YTS) ET döneminde kullanılmayan bu kelime Erzurumlu Mustafa Darir’in çevirisini yaptığı “Anternâme”de (XIV. 26-

27: 215-99) geçmektedir. Sarı Latifi'nin Arapçadan çevirdiği Ferec Ba'de-ş-Şidde adlı eserde (Ferec XV. 153-155) koku sürünmek anlamıyla kullanılmıştır. Süleymân-nâme'de "Sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek" anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Vağanına gele mevsimlerde yaz mevsimi yarar ola ve hoş hoşular **dürtünse** halk içinde sevgilü ola (64 b-10)

İtmek ve hāmmāma girmek ve sürekli aş yimek eyüdür ve hem hoş hoşular **dürtünüp** yunmak (38 b-10)

Dirlik, [dirilik] 1. Yaşayış, hayat, sağlık, geçim 2. Tahsisat, ödenek

- **bulmak** hayata kavuşmak, canlanmak, dirilmek.

- **dirilmek** hayat geçirmek, ömür sürmek.

- **itmek [eyle-,idin-]** geçinmek, yaşamak.

- **sürmek** hayat geçirmek, ömür sürmek

- **tağılmak** dirlik bozulmak. (Dilçin, 2018: 81).

Kubbealtı Lügatı'nda dirlik kelimesi (Eski Türk. tiriglik > tirilik > dirilik > dirlik) 1. Bir tedirginliği, üzüntü ve sıkıntısı olmama durumu, huzur, rahat, iyi geçim 2. Hayat: 3. Geçim ve yaşama için gerekli şey, maaş, maaşet, nafaka²³ şeklinde açıklanmıştır. Bu kelime 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tarihî ve edebî eserler, tefsirler, risaleler gibi birçok eserde kullanılmıştır. Süleymân-nâme'de "Yaşayış, hayat, sağlık, geçim anlamında isim olarak kullanılmıştır. Ayrıca birleşik fiil olarak da "dirlik dirilmek, dirlik bulmak, dirlik eylemek, dirlik kıla" şekliyle de kullanılmıştır."

Ve günine gündür ve şifati seyri ne vechiledür ne tarikiyle **dirlik dirülür** ki cihân sarayında rāhat İ ömr süre (4 b-4)

Süleymân leşkeri İlyā[ve] Şāh āh itdi **dirliklerinden** ümiz kesdi (15 a-20)

ki kendü mizācına göre **dirlik kıla** ammā ki (49 a-3)

eger işbu ayda ay ağıllansa pādişāh kendü diyārında **dirlik süre** ve re' āyā hāli be-ğāyet hoş ola (39 a-9)

yılduzı Zühre olsa dünyāda nice **dirlik dirile** cevāb virüp eyitdi (48 a-16)

evi Şevrdür eger Meymūn yıllarında toğmış ola uzun uzak **dirlik bula** (49 a-4)

konşılarla ve cemī' halkla eyü **dirlik** ve birbirine qādīmi ⁽³⁾ eyü olmak oğıl everüp

kız çıkarmak ve ulu **dirlikler eylemek** (60 a-3)

Hakka lāyık eylesin **dirlik** tamām

Dergeh-i Hakta bulasın sen makām (78 a-19)

Eyü [eygü, eyi, eyü] İyi.

- **dirlik** refah

- **sanıcı** iyi niyetli

- **düşünmek** iyi olduğu kanısında bulunmak

- **sanu** bir kimsenin iyi olduğu kanısı

²³ <http://lugatim.com/s/dirlik,2023>

- **toğuşlu** iyi yaratılışlı
- **varmak** iyi yapmak, iyi hareket etmek.
- **yollu** usul erkân bilir, davranışı beğenilen (Dilçin, 2018:100) Süleymân-nâme’de “iyi” anlamlarıyla on dokuz yerde kullanılmıştır.

Ba‘zı kavilde rebî‘ ü’l-evvel ayı gâyet **eyü** ola ol ayda melâlet görmeye ammâ gayr ayda sehl ola yaz faşlı gâyet **eyü** ola cemî‘ marazdan emîn ola tönlerde aq tön giyse sağlığıla eskide ve pîrûze kaş yüzük taqına **eyü** ola elinden mâl ve rızq eksük olmaya kimesneye elin şunmağdan Allâh te‘âlâ şaklaya ta‘âmlarda şovuk ter nesne yiye **eyü** ola kara renklü dutsa **eyü** ola eger erkek dutsa yaramıya ve daği yeñi ay görse kızıl nesne veyâ gök nesne yüzine bağa **eyü** ola (51 a-12)

konşılarla ve cemî‘ halkla **eyü dirlik** ve birbirine qadîmi eyü olmak oğıl everüp kız çıkarmak (61 a-3)

Ira-[yıramak] Uzaklaşmak, ayrılmak, uzakta kalmak, uzamak. (TS)

Uzaklaşmak, uzamak ET., (Orhun, Uygur) ıra- OT., yıra- (DLT), yıra- (KB) Muk: yıra- uzaklaşmak <ıra –yıra- şeklinde geçmektedir.²⁴ Bu sözcük, Clauson’da “to be distant” uzak olmak şeklinde geçmektedir.²⁵ Irak kelimesi de buradan türemiştir. Süleymân-nâme’de ıra- bir yerde uzaklaştırmak; irak/ıraa ise on üç yerde “uzak, uzaklaşmak, ayrılmak,” anlamlarıyla kullanılmıştır.

Emr-i Sübhânî budur ki Âdem-i Şafî uçmağdan çıkup yiryüzüne ine çifti Havvâ ile bunda tıururlar siz ‘âsî olduğunuz ecilden şerrüñizi yiryüzinden **iravuz** didiler. (10 b-8)

Hevânun yigregi oldur ki buhârlardan ırağ ola deñiz buhârından ve orman ve mişeler buhârından ve yaramaz hevâlu ağaçlardan incir ve koz mişli ve kireç ve külhân koğusından ve ‘ufüniyetden **ırağ** ola ve bir yirde mekân duta(49 a-11)

Tavşan yılı içinde istiğfâr idüp şadağa vire ya hacc itmek gerek ve eger anlardan geçe on bir yıl tamâm kayd yimeye ölümü **irak** ola (51 b-9)

İrte/erte ertesi, gelecek sabah, yarın, şafak sökme zamanı. (YTS)

ET’den beri çok yaygın olarak kullanılan bu kelime, Türk lehçelerinde ve ağızlarında benzer anlamlarıyla kullanılmıştır.

EAT eserlerinde sıkça kullanılan irte/erte sözü, anlam genişlemesiyle sabah erken, seher vaktinde, sabah namazı gibi anlamlarda kullanılmıştır. Yunus Emre’de “erte namazı” sabah namazı için mevcuttur. Fakat kelimenin etimolojisi hakkında görüş birliği yoktur. T. Tekin er+te, T. Gülensoy er+te, Kaçalın er+tt+e şeklinde açıklamışlardır (Üşenmez, 2014: 334). Süleymân-nâme’de “sabah, ertesi, yarına kalan” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

²⁴ Tuncer Gülensoy, a.g.e., 413.

²⁵ Sir Clauson, a.g.e., s. 584.

Eger bu ayda gök gürlerse ay **irte** тұrurken pâdişâh aĥvâli eyü ola (39 b-12)

Ola ammâ Bâbîl pâdişâhı ve maġrib pâdişâhı ĥâlleri eyü ola devletleri **erte** vü ħandaki düşmânları varsa helâk ola (40 a-20)

Kaçan [ħaçan] ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vakta ki, nasıl, ne suretle. (YTS)

Eski Uygur Türkçesinde kaçan = haçan “ne zaman , ne vakit” (Caferoğlu, 1968: 81); Orhun Yazıtlarında: nasıl; Karahanlı Türkçesinde kaçan: ne vakit, ne zaman, nasıl; Kıpçak Türkçesinde kaçan/ òaçan/òaşan: ne zaman, ne vakit, vakta ki anlamlarında kullanılmıştır (Üşenmez, 2014: 340). Süleymân-nâme’de “ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vakta ki, nasıl, ne suretle” anlamlarıyla otuz üç yerde “kaçan ki, kaçan kim şeklinde kullanılmıştır.

ķışşa Süleymân dinimüz nâ-tâmâm ħalur **kaçan ki** Süleymân Ĥazreti ki nübüvvet taĥtına ki ħarâr itdi ħaraf-ı râstında (8 a-2)

Neşr: Ĥakîm ħavlince **kaçan ki** Süleymân ⁽¹⁶⁾ Ĥazreti ħaşem ü ĥademle ħabl u ‘ alemler ins ü cin çerisinle (8 b-16)

sürerdi ve ba‘zı üç biñ beş yüz yıldan geçmezdi **kaçan kim** va‘deleri yetişe ġâyib olurlardı (18 a-3)

Ĥakîm ħavlince **kaçan kim** Semendün-ı cinnî sözi kim bu araya getürdi Süleymân Ĥazreti işidüp ħayrete vardı andan eyitdi: (22 a-15)

tamâm olıncaya dek ol melek-i müvekkeliñ elindedür pes **kaçan ki** âfitâb Şevr burcına gelse (38 b-5)

Kakı-[kaĥımak] 1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek 3. Azarlamak, takdir etmek. (YTS)

Eski Türkçeden beri kullanılan kelime “öfkelenmek, kızmak” anlamındadır. Orhun Yazıtlarında kullanılmayan bu kelime EUT’de “tekdir etmek, azarlamak, korkutmak” anlamlarında kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde kakı-: kızmak, öfkelenmek, gücenmek; DLT’de kakıt-: birisini korkutmak, öfkelenmek anlamlarında kullanılmıştır. EAT eserlerinde sık kullanılan kakı- kelimesi EAT’nin karakteristik eylemlerindendir (Üşenmez, 2014: 346). Süleymân-nâme’de “öfkelenmek, kızmak” anlamlarıyla beş yerde” kullanılmıştır. Zarf-fiil, sıfat-fiil ve geniş zaman şeklinde geçmektedir.

ĥavâle ħıldı Sām-ı Suvâr **kaĥıduġından** ħalkana muĥayyed olmadı râşt gözetdi. (13 b-4)

Sām-ı Suvâr Ĥâhirüñ bu sözün işidüp **kaĥıyup** eyitdi (14 a-13)

Süleymân diñeldüġin görüp bilüp ĥışmla **kaĥıyup** r‘ ad bigi şaĥıyup baş şalup (44 a-17)

ĥâşıl olmayınca göñli muĥma’in olmaya kîn ħutmaya tiz **kaĥır** tiz geçer (50 b-8)

Kaşan- (Büyükbaş hayvanları) İşemek (YTS). <ET de kaşanıġ < kaşa-n-ıġ; OT de kaşan-: büyükbaş hayvanları işetmek (Ekşioġlu, 2015: 384)

Kubbealtı Lügati'nda kaşan- kelimesi (Eski Türk. *kaşan-mak*) E. T. Türk. ve halk ağzı. (Büyükbaş hayvanlar) Durup işemek: (Eski Türk. kaşan-mak (hayvan) işemekten) halk ağzı. (At, katır, deve vb. büyükbaş hayvanlar için) İşeme.

Kaşan vermek (Yürüyen hayvanı) İşemesi için durdurmak, kaşandırmak.²⁶ Yaşar Şimşek (2013) “Kan Kaşanma Deyimi Üzerine” müstakil bir makale yazmıştır.²⁷ Kaşanmak sözcüğünün anlamı Türkçe Sözlük'te 1. “hizmet ve binek hayvanları durup işemek” şeklinde; Kâmus-ı Türkî'de “turup işemek, tebevül, hayvanın idrarını yapması” 2. ; Lehçe-i Osmanî'de “hayvan oğunarak durup tebevül etmek” şeklinde açıklanır. 3. Kaşanmak sözcüğünün EUT sağlık metinlerinde insan için kullanıldığı görülmektedir.

EAT metinlerinde “çok korkmak” manasında mecazî anlamının yanında temel anlamıyla “idrarını yapmak” anlamında da kullanılmıştır (Şimşek, 2013: 2540-41). Süleymân-nâme'de “işemek” anlamlarıyla üç yerde korkudan “kan işemek” anlamıyla kullanılmıştır.

Heybetinden kan **kaşanur** Qahramân

Görse uşanur Kerimân Nerimân (8 b-8)

Her birisinin kaykımından kan **kaşanur** qahrâmanlar yüz biñ er şımış nâmver (73 b-7)

Ba' zısı olur dil-âver pehlevân

Kaykımından kan **kaşanur** Qahramân (5 a-8)

Kend'özi, kend'üzi [gendüzü, kendi özi, kendözü, kendözi, kendüzü] Kendisi, zatı, şahsi, nefsi. (YTS) Farklı türevleriyle kullanılan bu sözcük Süleymân-nâme'de iyelik ekinden sonra kullanılan “-n” akuzatif ekiyle kullanılmıştır. Sadece bir yerde “-n” akuzatif ekiyle kullanılmamıştır.

‘Ayn nazarına yitüre Süleymân bin ‘Ayn hışma gelüp qaşd itdi ki **kend'özi** vara (8b-20)

ol cānavar Hālîka ‘āşî oluban **kend'özin** gördi (kendisini)(31 a-18)

kal'a-ı Hirmân bigi qabuğı içine çeküp **kend'özin** şaklayup tırdı (C 50 / 32 a-8)

Şeh ki hükmi içregın halkı cihân

Kend'özin görmedi idüp kibr çehân (46 b-21)

Kend'özinden kend'özin kılpup fenâ

Qurb-ı Hâkda istegil mülk-i bekâ (64 a-15)

Kıgır- çağırarak, davet etmek, seslenmek, haykırmak, yalvarmak. (YTS)

ET'den beri kullanılan kıgırmak kelimesi Türk dilinin bütün evrelerinde kullanılmıştır. Mevcut anlam Batı Türkçesinde daha da genişleyerek “davet etmek” manasını da bünyesine dâhil etmiştir (Üşenmez, 2014: 413). Süleymân-nâme'de “çağırarak, seslenmek” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

²⁶ <http://lugatim.com/s/ka%c5%9ean,2023>

²⁷ Şimşek, Y. (2013) “Kan Kaşanmak” Deyimi Üzerine. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p.2539-2546.

Süleymân Peyğamberüñ kayın atası Tubba‘ bin Aşda‘ [1] **kıgırdılar** (68 b-6)

Oğlı Qâhiri ve Rüstemi qatına **kıgırdı** eyitdi: yâ Qâhir ve yâ Rüstem (68 a-1)

Kızlıq [**kızlık**, **kızlıq**] 1. Kıtık, pahalılık, 2. Kurak giden yıl,

Kızlıq yıl kıtlık yılı. (YTS)

Eski Türkçe döneminde “kız, evlenmemiş, kadın, cariye” anlamlarının yanı sıra OT döneminde “nadir, pahalı, kıymetli, kıt, az bulunan, kıtlık, nadirlik” anlamları da taşımıştır. EAT eserlerinde her iki anlamda da kullanılmıştır. Bu kelime Clausonun belirttiği üzere “nadir, pahalı, kıymetli, kıt, az” anlamlarını “kıt” kelimesine bırakmıştır (Üşenmez, 2014: 346). Süleymân-nâme’de “kıtlık, yokluk, darlık” anlamlarıyla dört yerde kullanılmıştır.

Allâh te‘âlâ ‘azze ve celle qullarına hışm eylemiş ola ve gâyet **kızlıq** olup cihân harâb
ola (38 b-15)

Mâçîn ilinde **kızlıq** savaş ve fitne delim ola (39 a-8)

Mısr ilinde **kızlıq** ve qarlık ve fitne ve savaş delim ola (39 b- 1)

Hârezm ikliminde savaş ve fitne ve **kızlıq** delim ola (39 b-3)

Kimesne [**kimerse**, **kimsene**] Kimse (YTS). Kimesne (kim+ise+ne) Türk dilinin farklı dönemlerinde benzer anlamda kullanılan bir sözcüktür. Süleymân-nâme’de yirmi bir yerde “kimse” anlamında kullanılmıştır.

Firdevsî-i za‘îf **kimesne** ve kemter dâ‘î (2 a-18)

Eger ki Tekvîn sözi ile ‘amel dağı itmezse lâbüd ol **kimesne** helâke yüz tutar (3a- 1)

Hamel tâli‘ lu **kimesnenüñ** yılına yıldur ve ayına aydur ve gününe gündür (4 b- 4)

server-i şelâşinlerden ve pehlüvân-ı rüy-ı zemînlerden **kimesne** görmüş degül (12b-2)

Cedy niheng yıllarında eger seferde **kimesnesi** varsa qanqı tarafa gitdiyse gele (61a-17)

Öküş / **üküş** [**ögüş**] Çok, fazla.(YTS)

Eski Türkçeden EAT’ye kadar kullanılmış olup herhangi bir değışime uğramamıştır. “Çok, fazla, boca” anlamlarına gelen bu kelime Orhun Yazıtları’nda kullanılmamıştır.

Eski Uygur Türkçesinde, Karahanlı Türkçesinde, Kıpçak Türkçesinde birbirine yakın anlamlarda kullanılmıştır. Sadece Niyazî Nevayî’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar adlı eserde üküş: hadsiz anlamında kullanılmıştır. EAT’de bu kelime “çok, pek, fazla” anlamlarında öküş/üküş biçiminde kullanılmıştır. Gülensoy (2007) ve Taş (2009) bu sözcüğün öküş kullanımının yanlış olduğunu kelimenin üküş şeklinde okunması gerektiğini söylemiştir (Üşenmez, 2014: 346). Süleymân-nâme’de “çok, fazla” anlamlarıyla üç yerde kullanılmıştır.

‘Aqıllu ola ve ağırbaşlı ve ulu gönüllü **öküş** kuvvetlü er ola (63 b-20)

Ol Muhammed nûriçün Firdevsîyi

Luţfuñ **öküş** cürmin anuñ ‘azu qıl (48 a-16)

Luţfuñ **öküş** himmetün baña ziyâd

Dest-gîr ol bu Semendûna ziyâd (54 a-15)

Öyken [öygen] Akciğer. (YTS)

Eski Türkçeden beri kullanılan bu kelime “akciğer” anlamında kullanılırken Karahanlı Türkçesi döneminde öpke/öwke: 1. Öfke 2. Öfke, kızgınlık anlamında kullanılmıştır. Cem Dilçin (2018)’in Yeni Tarama Sözlüğü’nde “öyken ağrısı, öyken düdüğü, öykeni kabarmak, öykeni yellenmek” kelime gruplarının anlamlarına yer verilmiştir. Süleymân-nâme’de “akciğer” anlamlarıyla iki yerde geçmektedir.

Dizinde koyun **öykeniyle** ‘azîmet eyleye kim anlaruñ gibi hastalıktan kurtıla (49 b-19)

Ve ol koyunuñ **öykeni** birle ‘azîmet ide tâ anlaruñ gibi hastalıklarından şifa (59 b-7)

Sanç-[sancı-] Saplamak (TS).

Caferoğlu’nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde sanç-: delmek H. II,12.88, şeklinde açıklanmıştır (Caferoğlu, 1968: 196). Gülensoy da sanç- saplamak, batırmak ET., OT; sanç- dürtmek, sokmak, yenmek (Gülensoy, 2007: 196) anlamlarını vermiştir. Süleymân-nâme’de “Saplamak, batırmak” anlamıyla bir yerde kullanılmıştır.

Ulu ‘azîm balıklar çıkaralum ve balıguñ ba’zısını pāk idüp içine söyünmedik kireç
tolduralum ve demür şişler **sançalum** tâ kim yudup ğıdā kılncaķ kireç cānına kār
eyleyüp bağrın yaqsun (56 b-15)

Şı- 1.Kırmak 2. Bozmak, nakzetmek. 3. Yenmek, mağlup etmek, tepelemek. 4. Aşağı görmek. 5. Gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. 6. Yıkamak harap etmek (YTS).

Eski Türkçede sı- “kırmak, kırmak, kesmek, bozmak, dağıtmak” anlamlarına gelmektedir. Bu fiilden sındı “makas”, sınık “kırık” kelimeleri türetilmiştir. Orhun Yazıtları’nda sı-: kırmak, dağıtmak anlamında kullanılmıştır (Üşenmez, 2014: 346). Yine Caferoğlu (1968)’nin Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde sı-: kırmak, sıdırmak; sın-: kırılmak, parçalanmak sınmak” anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Karahanlı Türkçesinde, Kıpçak Türkçesinde, Çağatay Türkçesinde benzer anlamlarda kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de “yakalamak, bozmak, mağlup etmek, kırmak” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Süleymân Peyğamber ‘aleyhi’s-selām cinnileri Kanaṭhār-ı dīv çerisini **şıdılar** andan
Kanaṭhār dīvle Ca’ca’a-ı dīv kaçup (66 a-13)

Süleymân Peyğamberüñ devāmı devletine du’ā kılup eyitdiler ki yā şāh-ı cihān āğāh ol
ki Sām-ı Suvār Ḥorāsān şāhını **şıdı** ve dutdı (70 b-20)

Sin Mezar, kabir.

- **açmak** Mezar soymak,

-**açıcı** Mezar soyucu

-**e virmek** Mezara koymak. (YTS) Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde sin/sın-: mezar; Karahanlı Türkçesinde, sin/sın-: mezar; Kıpçak Türkçesinde, sin/sın-: yazılı mezar taşı anlamında

kullanılmıştır. Orhun Yazıtları'nda ve Çağatay Türkçesinde bu kelime çok az geçmektedir. Süleymân-nâme'de “mezar” anlamlarıyla bir yerde kullanılmıştır.

No'la sînem **sinle** içre çürüyüp olsa ramîm
Hakka minnetüne ider hayrile yâd halk reğâ' (65 b-6)

Söyün- [sögünmek, sövünmek] Sönmek, parlaklığı gitmek. (YTS) Söyünmek fiilinin **söyündürme**: söndürmek; **söyündürölmek**: söndürölmek gibi türevleri de vardır. Bazı kelimeler zaman içinde şekil değışikleri ile karşımıza çıkmaktadır. “Söynük (TS C5: 3544), söyündürmek (TS C5: 3544), söyünmek (TS, C5: 3544)” gibi farklı türevleri EAT'de kullanılan bu fiil, günümüzdeki “sönmek ve söndürmek” yapılarıdır (Yıldırım ve Yıldırım, 2018: 773). Süleymân-nâme'de söyün-fiili “Sönmek, parlaklığı gitmek.” anlamlarıyla üç yerde kullanılmıştır.

Melâ'ike şihâbla atan ba'zı cinne toqunup helâk eyler tîz **söyündigi** oldur ba'zı cin ırakdan kaçır şihâb odı toqınur cemâ'atiyle helâk eyler geç **söyündigi** uzandığı oldur (11 a- 6)

Balıqlar çıkaralum ve balıguñ ba'zısını pāk idüp içine **söyünmedik** kireç tolduralum ve demür şişler şaңçalum (56 b-15)

Ṭaṇla- [danla-] 1. Hayret etmek, şaşmak, garip bulmak, 2. Şaşırtmak

Ṭaṇlayu kal-: Şaşakalmak. (YTS) Süleymân-nâme'de “Hayret etmek, şaşmak, garip bulmak” anlamıyla iki yerde kullanılmıştır.

Yil getirürken mağâribe ve meşârîka yetürürken zenbîl urup şatup behâsınuñ nışfın arpaya virüp nefsine gıdâ kıılır ve nışfın dağı ğarîblere taşadduğ ider diyüp **ṭaṇırlardı**. (7a-3)

Süleymân ki bunda geldiler bu dâbbe[y]i görüp **ṭaṇıladırlar** Süleymân bin Dâvûd kıışsasıñ ki benden diñlediler (7 a-6)

Tuş: (I)(düş (II) tüş] Taraf, cihet, yön, yol

- **a gelmek** Rast gelivermek, karşılaşivermek.

- **gelmek** rast gelmek, tesadüf etmek, karşılaşmak. (YTS)

Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü adlı eserinde tuş: “1. Eş yoldaş, yaşı 2. Tutsak, kul 3. Hedef.” (Gülensoy, 207: 335) anlamlarını vermiştir.

Günümüzde tuş kelimesi; 1. Piyano, org vb. müzik aletleriyle daktilo, hesap makinesi, bilgisayar ve telefon gibi makinelerde parmak vurulan yerlerin adı: 2. Yağlı boya ressamlığında fırçadaki boyanın tuvale sürölüş biçimi. 3. isim, spor Eskrimde kılıcın ucunun karşı oyuncunun göğüs ve karın bölgesini koruyan özel giysisinin bir bölümüne değmesi. tuş (II) Güreşte oyun sırasında iki omzun aynı anda yere değmesiyle oluşın yenilgi (GTS) şeklinde geçmektedir.

Süleymân-nâme'de ise günümüzde kullanılan anlamlardan uzaklaşarak “rast gelivermek, karşılaşivermek; hedef.” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Gönderesin zîrâ ki hevâda uçucı dîv[u] cinnî leşkerine **tuş gelicek** ol kuşların birisine süvâr olurum (69 a-19)

Mühr-i Süleymân başılmış mengüşler güşlerinde ve a‘vânları akrânları gözleri **tuşlarında** tururlar. (75 a-11)

Tütüz-, dütüzdür- Koku vermek için bir şey yakıp tütürmek, tütsülemek. (YTS)

Cem Dilçin (2018)’in Yeni Tarama Sözlüğü’nde tütüzmek kelimesinin farklı türevleri de vardır: dütüzmek, dütüzdürmek. Süleymân-nâme’de “koku vermek için bir şey yakıp tütürmek, tütsülemek” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Ve daği bu tılsımâtı arslan tüyi şuyıyla hâmile hatuna **tütüzeler** âsânlığla oğlan dünyâya getüre zahmet görmeye (26 a-15)

Yonkalar kıparup ‘ud şandalla ya ‘anberi ‘anberle veyâ misk kâfurla veyâ üzerlik veyâ alma kabıyla bu tılsımâtı bile **tütüzüp** ⁽¹⁶⁾ kendüye buhûr vire (52 b-15)

Ŧon [don (I)] (saka dili. thauna) 1. Elbise, kılık kıyafet. 2. Renk (Dilçin, 2018: 222).

DLT: 891 ton-tön, KB: 459 ton EDP: 512 ton “giysi, elbise” EUTS’de ton “giyecek, elbise, don” (Caferoğlu, 1968: 246) anlamları verilmiştir. Cem Dilçin (2018)’in YTS de ton biç-: elbise kesmek, tondan tona gir-: şekilden şekile girmek, ton degşür-: kılık değiştirmek, ton eyle-: elbise yapmak, ton kesdür-:elbise biçtirmek şeklinde kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de “ elbise, kılık kıyafet” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Mirrîhler kızıl **Ŧon** giyse mübârek ola (4 b-8)

Güni âzînedür yimek içmek ve **Ŧon** biçmek ata binmek ve sefere gitmek (51 a-3)

Emîn ola ve daği Ŧonlarda kızıl **Ŧon** giyse ve la‘l-i ‘aķık kaşlu yüzük götürse yarar ola günlerde âzîne gün **Ŧon** giymek ve çimmek (61 b-10)

Aydur ve günü ne gündür ve ne renk **Ŧon** giyse ve ne ‘amel kılsa (61 b-2)

Uğrı /oğrı [uğru] Hırsız. ET döneminden Anadolu ağzlarına gelinceye kadar Türk dilinin bütün dönemlerinde **uğrı/oğrı** kelimesi “hırsız” anlamında kullanılmıştır. EUT’de **oğrı**: hırsız, haydut; Karahanlı Türkçesinde **oğrı**: hırsız, ugru; Kıpçak Türkçesinde **oğrı/oğur/uğrı/uğur**: hırsız anlamında kullanılmıştır.

Batı Türkçesinde kelimenin “o’lu” ve “u’lu” şekillerini görmek mümkündür. EAT eserlerinin tamamına yakınında “hırsız” anlamında kullanılmıştır. Uğrı kelimesinin ugrıla-, uğrılâyın, ugrılık, ugrılâdın, ugrın ugrılanmak, ugurlayın (Dilçin, 2018: 229) gibi farklı türevleri de kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de **uğrı** kelimesi “hırsız, laf çalmak,” anlamlarıyla yedi yerde kullanılmıştır. Bir yerde de gibi, benzetme ilgisiyle kullanılmıştır.

ĥarâmî ve **uğrı** çok ola ve tâcirlere ĥüsrân ire (4 b-18)

cinnîler melâ’ikeden **söz uğrılâyup** kâhinlere ĥaber virmekiçün birinci ĥat felek yüzine varduĥları vaĥt melâ’ike şihâb atup bunları yaĥdıĥları vaĥi‘dür (12 a-3)

sen ol Süleymânları görmiş olasın bunları bir **uğrıdan** mı gördün cevâb virüp eyitdi ki (45 b-2)

da‘ vâ itmek ve begler yanına varmak ya **nesne uğrulatmak** ya yavı kılmak ya elinden güç ile aldurmak (61 b-12)

el-Henc cinnî serheñgleri iken bir yire gelüp benden **uğrılalım** söyleşirlermiş (67 b-8)

Yağı Düşman.

Yağılık, [Yağuluk] Düşmanlık. (YTS) Orhun Yazıtları’nda yaaı: düşman; EUT’de, Karahanlı Türkçesinde, Kıpçak Türkçesinde yaaı: düşman anlamlarında kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında benzer anlamda sıkça kullanılan bir kelimedir. Süleymân-nâme’de **yağı** kelimesi “düşman, düşmanlık” anlamlarıyla iki yerde kullanılmıştır.

Süleymân cinnîlerinden gayri kendülerün muķâbelesinde **yağı** yok şanurken felekden yañadan tekbîr tehlîl âvâzı gelicek gâyet korkdılar (14 b-6)

ve ağaçları delim kurya iller üzerine kaygu düşe ve dağı **yağılar** kopa iller ve pâdişâhlar arasında (64 b-14)

Yun- [yuğ-, yuy- (I)] Yıkanmak. Türk dillerinin bütün evrelerinde benzer anlamda kullanılmıştır. Süleymân-nâme’de **yun-** kelimesi “yıkanmak” anlamlarıyla beş yerde kullanılmıştır.

birin ocağ yanında gömeler ve ve birin dağı hem içe hem **yuna** (49 b-18)

Üç dürlü biti yazduralar ve **yunacağı** şuyı akar bıñar başından dağı kimse almadın ale’ş-sabâh ala evvel ol biti içine birağa anuñla **yuna** (51 b-10)

Bu tâli[lü] hatun kırk günde bir ya ayuñ ilk azîne gün hâmmâma varsa ot bitiyle **yuna** kim dilden ve gözden ve cinnîlerden emîn ola. (59 b-15)

3.2.3. Atasözü ve Deyimler

Atasözleri ve deyimler toplumbilim, ruhbilim, eğitim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok konuyu ilgilendiren ve birçok yönden inceleme konusu edilmeye değer olan ulusal varlıklar olup deyiş güzelliğı, anlatım gücü, kavram zenginliğı bakımından pek önemli dil yapılarıdır (Aksoy 1988: 13). Atasözleri ve deyimler toplumda uzun gözlem ve tecrübeler sonucu oluşmuş özlü sözlerdir. Atasözleri ve deyimler anlatıma güç katmaktadır. Süleymân-nâme’de gündelik dile ait ifadeler, atasözü ve deyimlere yer verilmiştir. Bu tarz kullanımlar anlatımı daha yoğun hale getirmiştir. Özellikle deyim kullanımı çok yaygındır. Burada sadece birkaç tane deyim açıklaması verilmiştir.

Süleymân-name’deki deyimler; millî kültürümüzün özelliklerini geçmişten günümüze aktarmaları açısından önemlidir. Deyimler bir dili farklı kılan en önemli unsurlardan biridir. Kalıplaşmış, o dile ait özel yapılarıdır (Ahmet, 2014: 104)

Kan kaşanmak: Bu deyim özellikle savaş sahneleri anlatılırken karşıdaki kişilerin ne denli korktuğunu göstermek için kullanılır (Şimşek 2013: 2541). Temel anlamıyla “idrarını yapmak” olan bu deyim, Süleymân-name’de “çok korkmak” manasında mecazi anlamda kullanılmıştır.

Heybetinden **kan kaşanur** Kahramân

Görse uşanur Kerimân Nerimân (8b-8)

Mirrih-şavlet Kahraman-heybet pehlüvânlar ser-keş ü ser-gerânlar ellü eline alup gürz-i girânlar hem her birisinün kaykımından **kan kaşanur** (74b-5)

Yüz dutmak: Sözlükte, bir şey olmak üzere bulunmak, giderek biçim ve renk değiştirmek anlamlarıyla verilmiştir. Metinde bir şey olmak üzere bulunmak, anlamıyla kullanılmıştır. Kâhir Sâmî bâhirdür başını kesüp Horāsân Şâh kapusunda aşmaya serdür diyüp kaçmağa **yüz dutdılar** (15b-1)

Yüz sürmek: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek. Metinde bu deyim farklı türevleriyle sık kullanılmıştır.

hizmetüne yüz sürüyüp devletüne du‘â kılsunlar didi (34b-7),

Râzika secde-i şükr idüp **yire yüz sürdi**. (42b-1)

taht-ı pâyına gelüp **yüz sürüp** du‘â kılp eyitdi ki: (42b-8)

Hind dilince medh-i Süleymânî’ye girüp **nübüvvet seririne yüz sürüp** devâm-ı devletine du‘â eyyâm-ı rif‘atine şenâ kılp (78a-9)

Engüşt ber-dehân urmak: hayret etmek, parmağı ağzında (olan), şaşırp kalmış, hayret etmiş anlamında kullanılmıştır.

dīvân-ı Süleymânî’ye hayrân kalup **engüşt ber-dehân urdılar** andan nefislerine inşâf virüp eyitdiler ki: (78a-14)

bu cünbişi ki gördük hayrete varup **engüşt ber-dehân urduk** (22a-18)

Farsça olan bu deyim Türkçe karşılığı olan **barmağ ‘ağıza urmak** deyimini de kullanmıştır.

Bu ejder daği kim o şahş nazar kılp ırakdan kim gördi ol ejderhâ heybetinden **barmağın ağzına alup** vâlih ü hayrân olup korku ile tırdı (33a-20)

Metinde bazı paragraflarda anlatıma akıcılık kazandırmak için peş peşe deyimler kullanılmıştır.

...kim korkulu **düşler görmek** ve düşinde belinlemek ve **ağır başmak** ve **düşinde sayıklamak** ve tiz tiz düşi azmak unutsağı ve **delü gibi olmak** ve uzak hasta olmak ve gövdesi ditremek ve **beñizinün rengi gitmek** düşdügi yirde bilmezken şu dökmek ve ta‘âmı yiyüp şuyı çok içmek oğlu ve kızı ve olmayacak ve olanı tırmamak ve tıranı şayrucağı olmak ve gövdesi ağır gice ve gündüz uyku uyumamak ve gözlerine dürlü dürlü hayâl görünmek ve **dili dutılmak** [T 59 b] **ağız göz egilmek** ve ol **ayak dutmamak** bu deñlü cinniler ve periler fi‘ linden olur (59a-17)

Süleymân-name’de kullanılan bazı deyimler küçük ses değişmesine uğrasa da günümüzde de kullanılmaktadır:

Dem çekmek, kan dökmek, tar u mar itmek, ibret almak, karşı çıkmak, gönül gözi açılmak, gönüller virmek, baş virmek, akli başından gitmek, çare kılmak, kılıçdan geçürmek,

Süleymân-name’de kullanılan bazı deyimler günümüzde kullanımdan düşmüştür. Başına üşürmek, hizmetüne yüz sürmek, söz derc itmek, Süleymânlık kılmak,

Süleymân-name’de Farsça kelimelerle oluşturulmuş deyimler de kullanılmıştır. tîğ u tebere el urmak, ‘ ayş u nüş itmek, tar u mar etmek, güş itmek, hacîl olmak, engüşt ber-dehân urduğ.

3.2.4. Manzum Metinler

Süleymân-nâme-i Kebîr hem manzum hem de mensur karışık tarzda kaleme alınmıştır. Eserde kaside, gazel, mesnevi nazım şekillerine yer verilmiştir. Eserde kısa kısa manzumeler sıkça yer almaktadır. Eserde yer alan manzum kısımlar nesir bölümünün devamı ve özeti mahiyetindedir. Bu tarz, eseri monoton olmaktan çıkarmıştır. Eserdeki manzumelerin tamamı Türkçedir. Eserde 105 manzum parça yer almıştır. Bunlardan 68’si; [fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün] kalıbıyla, 34’ü, [fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün] kalıbıyla, 2’si; [mefâ‘ lün mefâ‘ lün fe‘ ülün] kalıbıyla, 1’i [mefâ‘ ilün mefâ‘ lün mefâ‘ lün mefâ‘ ilün] kalıbıyla yazılmıştır.

Yazılan manzumelere baktığımızda vezin kusurları, eksik tef’ileler, zihafa başvurma görülmektedir.

Bazı manzumelerde vezin gereği kelimelerdeki ünlüler düşürülmüştür. Bu düşürülen kelimeler ulama yapılarak okunmuştur.

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

O Felâtün **naql’îfen** degül şahîh

K’uymaz anuñ sözine Qur’ân faşîh (10a-16)

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Esse şarşar kıparur tağdan taş

Yirdek’otuñ derdi yok egmez baş (57b-12)

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Kim hâkîkat mülkin ister **k’ola** şâh

Kendü nefsünden gerek **k’ola** âgâh (65b-16)

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Hâkka minnet ol durur Rabbü’l-enâm

K’oldı ik’yüz kırk yidi meclis tamâm (12b-16)

Manzumelerde **zihafa** gereğinden fazla yer vermiştir.

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Var mı nesne bunda kim şerh olmaya

Râsti denüp kız**bi** hem tarh olmaya (2a-11)

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Ancılayın 'āşî ejder dūzaḥ içre yoğ idi

Zehr aḳardı Baḥr-ı 'Ummān şaçar olsa helhele (22a-14)

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Kim Süleymān çok gelüpdür 'āleme

Küllî ḥākim oldu taḥt u ḥāteme (23a-8)

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Ol cihetden ne ki varsa yiryüzinde hep vuḥūş

Ḥükmüme maḥḳüm olupdur küllî cüz'î ey ḥümām (27a-2)

Metinde vezin gereği bazı yerlere kelime düzeyinde, bazı yerlere ek veya harf şeklinde ekleme yapılmıştır.

Kārgāh-ı fīṭratı[na] 'āḳil eyle pāk-naḳar

Kim neler ḥilḳat kılmıṣ Ḥālīḳ ekber tāc-ver (31b-7)

Biñ bir ümmet canlu cinsi birle ṭurup anda pes

Ḥizmetine yüz sürer[ler] ne ki var pīr ü civān (35b-17)

Bu şıfatlıdur Zühre çün aḥī

İlle ḡāyet oldur[ur] cirmi daḥi (41a-20)

Böyle diyüp oldu ḥāmūş [o] melek

⁽⁴⁾ Vir şalāvāt bul şevāb [her] dü cihān (43a-4)

Taḥtına merkeb olup bād-ı şimāl

Şarḳ u ḡarb[ı] seyr itdi māk u sāl (43b-4)

Böyle diyüp şāha Tekvīn anda pes

Vir şalāvāt ḥāmūş olup söz[i] kes (43b-5)

Burada da ilk beyitte farklı bir vezin, ikinci beyitte farklı bir vezin kullanılmıştır.

[mefāī' lün mefāī' lün fe' ülün]

Eyā şāh-ı cihān-dār u mümeyyiz

Du' ācīdur saña Keflīz ü Müflīz

[mefâ‘îlün mefâî‘lün mefâî‘lün mefâ‘îlün]

Eger himmet ider olsañ kılayım cânile hizmet

Nübüvvet hâtemi haqqı kapuñda bir kılın ‘âciz (9a-16-17)

3.2.4.1. Kafiye

Manzum metinlerde çeşitli kafiye örneklerine yer verilmiştir. Sadece bir yerde cinaslı kafiye yer verilmiştir.

Kafiye-i mücerrede: Sadece revinin tekrarından meydana gelen kafiyelerdir. (Selçuk, 2016: 61-67)

Böyle diyüp ol Semendün cinni pes

Oldı Hâmuş şâh önünde ol nefes (18a-10)(tam uyak)

Kafiye-i mürekkebe: Birden fazla ses benzeşmesinden meydana gelen kafiyelerdir.

Ey hevâda yil getüren tahtını

V’ey şerâda cin taşıyan rahtını (20b-8)

Kafiye-i mürdefe: Reviden önceki **ridf** (â,û, î) bulunan kafiyelerdir.

Ceng içinde Rüstemi kılur zebûn

Darb içinde Sâmi kılur ser-nigûn (5a-1)

Biñ bir ümmet vaşfını tahtır ider

On sekiz biñ ‘âlemi tahtır ider (2a-10)

Böyle diyüp âhir itmiş ol kelâm

Vir şalâvât diñle nedür şahh peyâm (20b-12)

Kafiye-i mükayyede: Revi ve kaydan meydana gelen kafiyelerdir.

Yidi başlu ejdehâla ceng ider

‘Âlemi düşmân gözine teng ider (5a-3)

Gökde Mirrih itmeye bunuñla ceng

Ne hu Keyvân kıla bunuñla âheng (57a-1)

Cinaslı Kafiye:

Kimi anuñ şâhı Mısr u kimi Şâm

Halk-ı nîrân hizmet eyler şubh u şâm (8b-2)

3.2.5. Kozmik Âlem

İlm-i nücûm ya da astroloji; yıldızların durum ve hareketlerinin yeryüzündeki olayları ve insanları etkilediğini kabul ederek bunları inceleyip gelecek hakkında hükümler çıkarma, yıldız falı, müneccimlik. Nabtîlerden başlayıp Keldanîlere, Asurlulara oradan da İran'a, Hint'e, Mısır'a, Roma'ya ve Yunan'a intikal etmiştir (Yıldırım, 1998: 111).

Osmanlıda saraylarda bu işi için müneccimbaşılik mevkie kurulmuş birçok iş buna göre ayarlanmıştır. Yıldızlar ilmimin esasını “yedi gezegen” ile “on iki burç” oluşturur. Bu gezegenlerin insanların ya da hayvanların huyu, ahlâkı ve sağlığı üzerinde etkileri vardır. “Güneş göğün sultanı, ay bu sultanın veziri, Utarid kâtibi, Mirrîh başkumandanı, Müşteri kadısı, Zühal bekçisi, Zühre çalgıcısıdır. Bunlar soğan kabuğu gibi birbirini saran hava katmanlarından içten dışa doğru şöyle sıralanmışlardır: Ay, Utarid, Zühre, Güneş, Mirrîh, Müşteri, Zühal.” (Pala, 1995: 280). Bunların üzerinde de Arş sekizinci kat gök; Kürsî de dokuzuncu kat göktür. Buna atlas da denilir. Batlamyus nazariyesine göre bütün felekleri çevreleyen dokuzuncu kat gökteki yere felek-i a'zam, felekü'l-eflâk da denir (Pala, 1995: 41).

Metinde cinlerin meleklerden haber çalma olayı anlatılmaktadır. Bu eyleme girişmememiz gerektiğini söyleyip aksi takdirde şihapla helâk olacaklarını beyan etmektedirler. Yine felek-i azamın âlemi ihata ettiğini, cinlerin ol âlemi bütünüyle kavrayamayacağını söylemektedir. Allâh'ın âlemlerinin nihayeti olmadığı belirtmektedir.

Nebiyya'llâh ol ki 'âlem-i 'ulvîyât dandır meşelâ gökler 'arş-ı kursî levh ü kalem ve burûc-ı kevâkib-i sitârât u şevâbit ü nevâzil, Beytü'l-Ma'mûr, **sidretü'l-müntehâ** ve kâba kavseyn ve lâ-mekân ve daği yâ Nebiyya'llâh envâ'-ı mevcûdât ve eşnâf-ı maḥlûkât ki anuñ şerḥi mümkün degüldür (30a-6,8).

Melâ'ike bize yol virmez ve varumuzu şihâbla atup helâk eyler ve bir daği felek maḥzeni ⁽¹¹⁾ içinde şuyuna girüp dendâni çarḥa yapuşuruz ammâ felek âvâzesinden nicelerimiz helâk olur ve nicelerimizi daği şihâbla atup yakup helâk iderler biñde birimiz geçüp ḥalâş olmaz ammâ ki ḥalâş olunmaz ol 'âleme geçüp dem çeküp uçup varuruz ve bu felek daği Yâ Nebiyya'llâh andan ḥilkât olduḡın bilmezüz ve tûl[u] 'arzına daği Kâfdan Kâfa seyr iderüz göz irmez maḡrib cânibinden yaña ol **felek-i a'zam** 'âlemi iḥâta etmişdür diyüp Süleymân'a cevâb virdi (9b-10,15).

ḳanaduñ aç 'arş-ı 'azîm ayaḡından fevḳa'l-'ulâya uç müşkülün ḥall ola dinildi hemân-dem sücûda varup uçdum nice yüz 'âlemler temâşâ idüp bu 'âleme yetişdüm nice benüm bigi İsrâfil gördüm miḳdârımı bildüm Allâh Rabbü'l-'âleminüñ 'âlemlerine nihâyet melekûtına ḡâyet yoḡmış (28b19,21).

İlm-i nücûmda önemli bir yer tutan burç, halkın büyük bir kısmının inandığı bir gayb ilmidir. Eski astronomi âlimleri, güneşin dünyanın etrafında döndüğüne inanırlardı. Bu dönüş esnasında güneşin on iki eşit dilimden geçtiğine inanırlardı. Bu adlar o dilimlerdeki takımyıldızına istinaden konulmuştur. İnsanlar bu burçlara göre, iyi-kötü, esmer- sarışın, cimri- cömert, şanslı-şanssız diye adlandırılır (Pala, 1995: 96). Bu on iki burç şunlardır:

1. Hamel Burcu – Koç / 21 Mart – 20 Nisan
2. Sevr Burcu – Boğa / 21 Nisan – 20 Mayıs
3. Cevzâ Burcu – İkizler / 21 Mayıs – 21 Haziran
4. Seretân Burcu – Yengeç / 22 Haziran – 22 Temmuz
5. Esed Burcu – Aslan / 23 Temmuz – 22 Ağustos
6. Sünbüle Burcu – Başak / 23 Ağustos – 22 Eylül
7. Mîzan Burcu – Terazî / 23 Eylül – 23 Ekim
8. Akreb Burcu – Akrep / 24 Ekim – 22 Kasım
9. Kavs Burcu – Yay / 23 Kasım – 21 Aralık
10. Ceyd Burcu – Oğlak / 22 Aralık – 20 Ocak
11. Devl Burcu – Kova / 21 Ocak – 18 Şubat
12. Hût Burcu – Balık / 19 Şubat – 20 Mart²⁸

3.2.5.1. Gezegenler ve Burçlar

Metinde on iki burçtan bahsedilmiştir. Gezegenlerin bu burçlara geldiğinde insanlar üzerinde her alanda büyük tesir bıraktıkları anlatılmaktadır. Burada en fazla üzerinde durulan burçlardan ve gezegenlerden bahsedilmiştir.

3.2.5.1.1. Zühâl (Keyvân, Satürn)

NaHS-ı ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Metinde sadece keyvân ismi iki yerde geçer, o da keyvân-rif' at (yüksek payeli)(24a-2) şeklindedir.

3.2.5.1.2. Mirrîh (Mars)

Mirrîh, naHS-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Yeri beşinci felektedir. Yıldızı Mirrîh olanlar sinirli, güçlü, sert ve cüretkâr olurlar. Kırmızı renk Mirrîh'e aittir. (Pala, 1995: 389). Metinde Mirrîh feleğin başkomutanı olduğu için yiğitlik, savaş, gazap gibi kavramlarla anılır.

Mirrîhinün hışm olur gâyet kıatı

Kim zebûn ider 'adûyî heybeti (4b-21)

Mirrîhîler yalûñuz arslan şıyar

Bir başına nice biñ düşmân şıyar (5a-2)

Haşm olursa Qahramân u Nerîmân

Mirrîhîden isteye düşmân amân (5a-4)

Metinde kırmızı ve kızıl renklerin Mirrîhîlere iyi geldiği ifade edilmektedir.

Yâ Süleymân Mirrîhler kızıl tön giyse mübârek ola (4b-8)

²⁸ Erişim: <https://listelist.com/osmanlida-burc-isimleri>

3.2.5.1.3. Müşteri (Bercis, Jüpiter)

Bu gezegen metinde hiç geçmemektedir.

3.2.5.1.4. Mihr (Âfitâb, Güneş, Hûrşid, Şems)

Gök cisimlerinin sultanıdır. Güneş, bazen sevgiliye bazen de sevgili güneşe benzetilir. Onun hizmetini diğer gezegenler görür. Eski inanışlara göre Güneş dünyanın etrafında döner. Yeri dördüncü kattır. Isı ve ışık kaynağıdır.

Metinde Hz. Süleymân'ın tahtıyla birlikte uçarken güneşin harrı onu yakmasın diye kuşlar ona refakat etmişlerdir.

Süleymân Hazretine güneş harrı tokınmasun deyü daği yırtıcı kuşlar taht üzerinde muķâbil kanad kanada baş başa çatup seyvân kurup taht gitdügünce uçuşurlar (24b-3)

Güneşin bir ısı ve şık kaynağı olduğu vurgulanmış doğunca yeryüzünü aydınlattı dile getirilmiştir.

güneş nûruyla ⁽⁴⁾ cihân sarâyı ki māl ā māl olup taldı nite (35a-3),

Metinde Hz. Süleymân Lokmân-ı Hâkîm'e Afitâb Sevr burcunda iken âlem halkının durumu nasıl olur, diye sormuştur. O da güneşle gelen güzellikleri sıralamıştır:

‘ âlem bir dürlü daği olur şöyle ki tağ, taş, şahrâ, çayır, çemen, lâle-i nu‘ mân birle müzeyyen olur ve yir altından nebâtât zühûra gelür ağaçlar daği yir yir çiçekler gösterür bînarlar şuyı daği artar ziyâde olur şöyle ki cihân cennet-mişâl olur yirden nebâtât irişür âdeme kuvvet ü kût olur âdemî-zâde daği düretüp rızıkçün çalışur zahmete meşgûl olur (41b-7).

Şair; dünyanın geçici olduğunu, güneşinin bir gün son bulacağını hatırlatıp dünya sevgisini bal-zehir bağlamında ele almıştır.

Ğirre olmayup cihānuñ mihrine

Ṭutma şehdin uğrayuban zehrine (58a-18)

3.2.5.1.5. Zühre (Nâhid- Venüs)

Bu yıldızın tesirindeki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli, estetiğe önem veren, sanatkâr ruhlu insanlardır. Üçüncü felek Zühre'ye aittir. Feleğin sazendesi olarak da bilinir (Pala, 1995: 585). Metinde Zühre, Harut ve Marut hikâyesi ile dile getirilir. İsrailiyyattan olan bu efsane anlatılmaktadır.

...Züleyhâ-şûret, güneş-tal‘at, kamer-behçet, bir ‘âbide bir zâhide müşfıka muḥsine ḥatun vardı adına Zühre dirlerdi gâyet cemîle olduğu ecilden ırmağa gelürken görüp ‘âşık oldılar namâzı terk idüp ‘aķabince gitdiler Zühre bunları civân şeklinde görüp ne istersiz deyü şorup anlar daği nefsleri murâdın ‘arz idüp ol ‘âbide daği niķâb örtünüp evine varup bunları redd idüp yüz virmiyecek anlar nâ-ümîz olup melek şûretinde nazarına gelüp eyitdiler ki bizden ne kaçarsın ki biz meleklerüz Zühre bunları melek-şûret görüp gönlünde eyitdi... Yâ

Nebiyya'llâh Zühre anlaruñ kenârından gidüp halvete varup namâza tûrdı yüz secdeye varup ol kadar tâ'at kılup şuhuf-ı İbrâhîm okıyup kırk gün münâcât itdi ki yâ Rab baña Zühre ziyâretin müyesser kıl Allâh tebâreke ve te'âlâ du'âsın müstecâb kılup müvekkel Zühre'ye emr itdi Zühre hatunı üçünci felege çıkarup Zühre yıldızına ilette ziyâret kılup yine yirine yaturdı tâ ölünce ol hatun Allâh te'âlâ'ya 'ibâdet itdi ammâ ki Hârût Mârût hamr fi'linden ayulup nefislerine zebûn olduklarına kırk yıl tevbe idüp istiğfâr kıldılar... (53b-54a)
Yine Zühre feleğin sazendsi olarak bilindiğinden ayş u işret ve çalgı ile birlikte anılmaktadır.

Rezmüne hançer çeker haşmuñ çalup Mirrîh u çarh
Bezmüne gökden inup Zühre çalar barbût def (1b-11)

Hüsn, aşk ve şehvet ilahesi olan Zühre'ye Romalılar Venüs, Yunanîler Afrodite derler (Yıldırım, 1998: 123). Metinde Zühre güzelliğiyle anılmaktadır.

Şûreti de Zühre gibi hûbdur
Hem zarîf ü dil-güşâ maḥbûbdur (41a-12)

'Ayş u 'işret ehli ola Zührevî
Şoḥbet idüp çaldırıcı ola sâz (42a-9)

3.2.5.1.6. Utarîd (Merkür)

Bu gezegen metinde geçmemektedir.

3.2.5.1.7. Ay (Kamer-Mâh)

Ay (kamer) sad-ı mutavassıt (orta kutluluk) neyyir-i asgar (küçük nurluluk) dır. Tabiatı nemli ve soğuktur. Bu seyyareye mensup olanlar; kararsız, ihmalkâr ve hayalperesttir. Tali'i kamer olanlar; aceleci, aciz, endişeli ve metanetsizdir. Ayın dostu güneştir, uğurlu rengi beyazdır. Kuru otları çürütür, insanları etkilemiş. Dünyanın son devri kamerdir. Zühal ile başlayan hayat kamer ile bitecektir. Bu devir, devr-i kamerdir (Pala, 1995: 58).

Metinde ay (kamer-mâh) kelimesi; ayın günleri, yılın ayları, ay tutulması, ışık kaynağı, ayın evreleri, çevresinde hâle meydana gelmek, benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eger bu ay yigirmi toḳuza gelürse şamu cihânda yağmur delim ola (40b-1)
âfitâb Şevr burcına gelse ya' nî burc-ı Şevre muḳârın olsa ol faşluñ ayına Süryân dilince nisân dirler ve Rûm dilince abrîlis dirler (38b-5)

Eger işbu ayda ay tûtılsa halk arasında şavaş delim ola (39a-6)

Öyle qandîl ki ay ve güneş bigi şu'le virür (28a-18),

Yeñi ay görse kızıl veyâ gök yüzine baksa ol ay çıkınca aña mübârek ola (62a-10)

Ve daḥi kûsûf yâḥûd ḥusûf veyâ ay ağıllansa (38a-18)

Bir kamer-rû sevmişimdür zülfi mişk-efşân anuñ

Ḳāmetidür serv-i ‘ar‘ar ḥaṭṭıdur reyḥān anuñ (13a-2)

Müellif, insanlar üzerinde gezenlerin her burçta farklı bir etki yarattığını dile getirmektedir.

Eger ḳamer Cevzā burcında olsa mevlūduñ ‘ömri dırāz ve bülend-himmet ve bağ u bağçeyle ḥāṭrı hoş ola ve eger ḳamer Esed burcında olsa mevlūd şeci‘ ḳopa ‘Avān ṭā’ifesiyle baş hoş ola. Eger ḳamer Sereṭān burcında olsa ṭālī‘i nuḥūsetden ḳurtılmaya ekşer bennā vü mi‘ mār ola. Eger ḳamer Sünbüle burcında iken vücūda gelse ‘işret-bāz ve saḥī ikinci bay [u] yoḥsul ni‘ metin yiyici ola. Eger ḳamer Mīzān burcında iken vücūda gelse ṭama‘ dār nākes ola māl cem‘ idici zelle-bāz ola ammā ki her fende māhir ola. Eger ḳamer ‘Aḳreb burcında iken vücūda gelse ser-firāz kīne-sāz ḳahhār u cabbār ḳopa. Eger ḳamer Ḳavs burcında iken vücūda gelse ḡāyet ṭir-endāz [T 42 a] ⁽¹⁾ ve şıḳar-bāz ḳopa. (41b-15,21)

3.3. Dinî Ve Tarihî Unsurlar

Eserde birçok tarihî ve dinî unsur yer almaktadır. Eserde Türk, Arap, Acem, Yunan ve Mısır beylerinin mücadeleleri anlatılmaktadır.

3.3.1. Dinî Unsurlar

3.3.1.1. Kutsal Kitaplar

3.3.1.1.1. Kur’ân-ı Kerîm

Allah tarafından Hz. Muhammet’e gönderilen son ilahî kitaptır. Diğer kutsal kitaplar sadece bir kavme indirilirken Kur’ân-ı Kerîm tüm insanlığa indirilmiştir. Şu ana kadar tahrif olunmadan gelmiş, bundan sonra da “Hiç şüphe yok ki o zikri / Kur’ân’ı *biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz.*” (Hicr, 15/9). ayette belirtildiği gibi korunacaktır. Kur’ân-ı Kerîm’den ayetler iktibas yoluyla alınmıştır. Bu tarz anlatımlar destansı ve tarihî olaylara inandırıcılık katmaktadır.

Firdevsî, eserin girişinde Hz. Süleymân’a telmihte bulunarak İnnehu min Süleymân ve innehu bismi’llâhi’r-raḥmāni’r-raḥîm ellâ te‘lû ‘aleyye vetûnî müslimîn.²⁹ (Neml, 27/30-31). Ayetiyle eserine başlamıştır. Bu divan şiir geleneğinin bir özelliğidir.

Daha sonra muhtelif yerlerde ayetleri alıntılanmıştır. Nemrud’un Firavun’un Allahlık iddiasını dile getirerek kibirlendiğini belirtmektedir (Naziât-sûresi 24).

Hikmet-i Nemrūd kim sūdın pelengüñ emdiyse tekebbür oldı. Fir‘avn bigi ḳālellahü te‘ālā hikāyeten “*Enā rabbukumü-l-a‘lā*”

Özelikle cinlerin feriştelere söz çalmalarını Cin sûresi 1,8,9,10,11,12 ve 13. ayetleriyle yalanlamıştır.

Kelām-ı Rabbânîde buyurur ki: Ve ennā le mesnes semāe fe vecednāhā muli’et ḥaresen şedîden ve şuhubā. (11a-14)

²⁹ “Mektup Süleymân’dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmânirrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.” (Neml, 27/30-31).

Ve ennā kunnā nak'udu minhā mekâi' de li's-sem'i fe men yestemi'l-ane yecid lehu şihâben raşadâ. ve didiler...

Ve ennā lâ nedrî eşerrun uride bi men fi'l-arđı em erâde bihim rabbuhum reşedâ. ya' nî ol cinnîler birbirine didiler ki biz bilmezüz...

⁽⁵⁾ Ve ennā minnes şâlihûne ve minnâ dūne zâlik, kunnâ ţarâ'ika kıdedâ.

Ve ennâ zanennâ en len nu'ciza'llâhe fi'l-arđı ve len nu'cizehu herebâ.

⁽¹¹⁾ Ve ennâ lemmâ semî'ne'l-hüdâ amennâ bih, fe men yu'min bi rabbihi felâ yehâfu bahsen ve lâ rehekâ. (11b-11)

3.3.1.1.2. Tevrât

Hız. Musa'ya indirilen kutsal kitaptır. Tamamı beş bölümden oluşan Tevrat'ta dünyanın başlangıcında Yahudilerin Mısır'dan çıkıp arz-ı mev'ud olan Ken'an'a gelişlerine ve Hız. Musa'nın vefatına kadar geçen olaylar anlatılmaktadır (Pala, 1995: 538).

Müellif, eserde Tevrat'ın bir dua kitabı gibi okunduğunu, onun üzerine tefsirler yapıldığını, bu kutsal kitapların Hız. Muhammet'in doğruluğuna delil olduğunu söylemektedir.

Şânına menzil anuñ ţaha şâd

Şıdķına Tevrât ile İncîl delîl (48a-15)

Hâzret-i Süleymân imâmılık idüp şubh namâzın kıldı andan Zebûr ve Tevrâtiye ed'iyye ve evrâd okıyup... (70a-19)

Beni İsrail peygamberlerinin Tevrat okuyup Allah'a tekbir getirdiklerini söylemektedir.

Benî İsrâ'îl peygâmblerleri seccâdelü seccâdesi üzerinde oturlar şuhuf-ı İbrâhîm ve Tevrât-ı Musâ ve Zebûr-ı Dâvûd okıyup Allâh teâlâya tekbîr getürürler (71a-14)

3.3.1.1.3. Zebûr

Davud Peygamber'e indirilen kutsal kitaptır. Bir diğer ismi de Mezâmîr'dir. Kitapta ilahî neşideler ve kutsal emirler yer alır. Davud Peygamber güzel sesiyle bu neşideleri okuyunca herkes imana gelirmiş. Zebur'da toplam 150 mezmur vardır.

Eserde Zebur da Tevrat'ın işleviyle kullanılmaktadır. Diğer kutsal kitaplarla beraber kullanılmıştır.

Söz durur Tevrâtile İncîl ü Furķân u Zebûr

Sözden özge nesne yok ' âlem içinde bahtiyâr (27b-11)

Benî İsrâ'îl peygâmblerleri seccâdelü seccâdesi üzerinde oturlar şuhuf-ı İbrâhîm ve Tevrât-ı Musâ ve Zebûr-ı Dâvûd okıyup Allâh teâlâya tekbîr getürürler (71a-14)

3.3.1.2.Melekler ve Şeytan

3.3.1.2.1. Melekler

Klasik İran dillerinde Suruş, Arapçada melek ve hâtîf denilen bu varlıklar gizliden haber veren gözle görülmeyen varlıklardır (Yıldırım 2008: 311). Dişi ve erkek olmayan bu varlıklar yemezler, içmezler, uyumazlar. İlahî emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludur. Kudret içinde olan melekler daima Allah'ı zikir eder. Bütün inanışlarda meleklerin yeri göklerin yüce ve sonsuz katmanlarıdır. Fars edebiyatında melek ve şeytan güzellik ve kötülüğü simgeler. Melekler içerisindeki dört büyük melek şunlardır: **Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil** (Pala, 1995: 364).

İslam kültüründe melekler Allah tarafından her biri farklı alanlarda özel görevlerle yükümlü yaratılmışlardır. İnsanların akıllarıyla bunların içeriğini kavraması mümkün değildir. Bir nevi metafizik varlıklardır. Dört büyük melek dışında arzın taşıyıcısı olan melekler de vardır. Meleklerin hepsi cennette değildir. Zebânî dediğimiz melekler cehennemde görevlidir. Sözlükte **Kirâmen kâtibin**: İnsanın iki yanında bulunduğu ve sağdakinin sevapları, soldakinin günahları yazdığı kabul edilen iki melek (Kubbealtı Lügati: 09.04.2023) diye açıklanmıştır.

Ferişte, Fars edebiyatında meleğin ismidir. Süleymân-nâme'de melek yerine ferişte de kullanılmıştır. Edebiyatımızda melekler en çok sevgiliye benzetilmiştir.

Metinde dört büyük melek, Hz. Adem'in yaratılışı esnasında Allah'ın, meleklerle hitaben "Adem'e secde kılın." emri neticesinde bir araya gelirler.

Yâ Nebiyya'llâh kaçan ki Hâk tebârek ve te'âlâ Âdem-i Şafî hilkat itdi. ve melâ'îkeye secde kılûn diyü emr itdi. Andan **İsrâfil**-i 'azîmî **Cebrâ'il**-i ekremî ve **Mikâ'il**-i a'lemî **'Azrâ'il**-i efhamî götürüp birinci qat gök ferîşteleriyle ve cinnîler müvekkelleri tekvînleriyle yiryüzündeki cinnîleri cem' idüp eyittiler (10b-1,3)

Metinde bizim bildiğimiz meleklerin dışında Allâh te'âlâ'nın arş üzerinde ve rub-ı meskûn âleminde adını ve görevlerini bilmediğimiz birçok melekten bahsedilir. Öyle melekler ki emirlerinde de yüz bin ferîştelerin olduğu meleklerden bahsedilir. Cinlerden, denizlerden, karadan vb. meleklerden bahsedilir.

Süleymân nübüvvet tahtında qarâr itdi sağ tarafında müvekkel-i hâk **Ta'âhâkâ'il** tûrdı ve anuñ alt yanında müvekkel-i âb **Ki'heşâ'il** tûrdı anuñ yanında müvekkel-i bād **Nağmâgâ'il** tûrdı anuñ yanında müvekkel-i âteş **Sabhtâhâ'il** tûrdı ve anuñ yanında müvekkel taht kim anuñ adı **Herkiyâ'il** ve anuñ yanında müvekkel-i cin ü perî dîv ü gül tûrdı **Ṭam'ahâkahâmâ'â'ildür** ve anuñ yanında müvekkel-i insân tûrdı ki adı **'Urmâṭâ'il** ve anuñ yanında müvekkel-i ⁽¹⁹⁾ mürğân tûrdı ki anuñ adı **Ṭamâhâbanâ'ildür** (7b-15)

Hz. Süleymân, tahtını getirmesi için meleğe emr eder.

Süleymân Hâzreti müvekkel bâda eyitdi: Yâ **Nağmâgâ'il** melek ⁽¹⁸⁾ emreyle yile gelüp serîrmi getürsün (8b-18)

Öyle melekler var ki Hz. Süleymân onların ne iş yaptığını neye müvekkel olduklarını bilmemektedir. Onlara sorular sorarak öğrenir.

Süleymân su'âl eyledi ki yâ melek-i a'zam mübârek ismüñ nedür ve neye müvekkelsin? Cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh benüm adum 'Alethemâhâ'ıldür benüm emrümde sekiz kez yüz biñ dañi seksen biñ ferîşteler vardur(25b-13)

Gökyüzündeki yıldızlar ve burçlardan sorumlu melekler de farklı farklıdır.

Yâ Nebiyya'llâh benüm adum Ecmâ'ıldür Şevr burcınun müvekkeliyüm benüm

⁽²⁾ hükümümde on iki kez yüz biñ melâ'ike-i mu'arrebîn vardur (36-a1)

Hayvanattan sorumlu melek Hamâhâ'ıldür, canavarlardan ve vahşi hayvanlardan sorumlu melek, Cemâhâ'ıldür. Cinlerden sorumlu melek Şahâta'ıldür.

3.3.1.2.2. Şeytan (İblis-i lain / Racîm-i lain / Azâzîl)

Yunanca diabolos: söz taşıyan, iftiracı sözcüğünden gelmektedir. İblis, râcim-i lâin diye isimleri de vardır. İlk ismi Hâris'tir. Kendisinin Cin olup ateşten yaratıldığını Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyince Allah'a asi olup cennetten kovulmuştur. Şeytan ebu'l-cin: cinlerin atası, peder-i periyân: perilerin atası, râcim: kovulmuş, şeytân: azgın, azâzîl: çok azgın, iblis: ümidini kesmiş gibi anlamlara gelir (Yıldırım 2008: 405).

İblis'in sürekli işlediği iki büyük günah vardır: kibir ve isyan. Metinde bu yönler ön plana çıkarılmış, cennetten kovulma nedeni olarak bu iki büyük günah gösterilmiştir. Hz. Adem'e secde etmemesi kibrindendir. Diğer ferîşteleri de isyana teşvik etmiştir.

Âdem-i Şafî hilkat kılp melâ'ikeye buyurunca cemî'si emr-i Hakkı şımayup secde kıldılar illâ ki **iblis-i la'in** kılmadı la' net oldu dergâhdan sürüldi ve bir dañi Hârût ile Mârût Âdem-i Şafî henüz balçık yaturken rûh cismine girmeden cemî' ferîştelerle ⁽¹⁴⁾ **iblis-i [la'in]** 'aleyhi'l-la' netu'llâh tanışdı hayvânât cinsine ben bu kâlibi çinedirüm didi anlar revâ görmediler bu fi'li terk eylediler illâ ki Hârût Mârût **iblis-i[la'in]** 'aleyhi'l-la' neye mu'âvin oldılar atları getirüp kâlib-ı Âdemi çignetmek isteyince köpeği yirine püfkerüp melek-i kudsi gelüp püfkerdügin yabâne atup Allâh tebâreke ve te'âlâ kelbi andan hilkat idüp atları ürkütdi. **İblis-i la'in** hacîl oldu ba'd ez-ân yine **racîm-i la'in** melâ'ikeye eyitdi: Ne dîrsiz Âdeme secde kılpur mısız ki ol hâk-i esfelden yaradıldı bizüm hilkatımız nâr-ı 'ulvîdendür didi (53a-11,18)

“Mezdiyesna inanışında şeytan düşüncesi ilk önce Ehrimen olarak görülür. Şehnâme'de İblis Ehrimen anlamında da geçmektedir. Ehrimen dünyanın her tarafında görülebilir. Tüm kötülüklerin ve sıkıntıların kaynağı odur. İblis ile Ehrimen arasındaki fark, Ehrimen hem kötülüklerin kaynağı hem de yayan kişidir; İblis ise kötülükleri yayan fakat kaynağı olan kişi değildir” (Yıldırım 2008: 407). Metinde Hz. Süleymân'ın bunlarla mücadelesi anlatılmaktadır.

Süleymân leşkeri ân-ı vaqt...Bâkî 'afârî ve **Ehrimen** leşkerinün mu'âbil olanı kılıçdan geçürüp ve ba' zısın neft atup helâk itdiler. (17a-8)

Nefs-i emmâre durur dîv ü perî

Ehrimen a' vânidür tıtmış yiri (12b-12)

3.3.1.2.3. Cinler

Gece kararması c-n-n'den türemiştir. Cân kelimesi bir tür yılan anlamına da gelir. (Cebecioğlu, 2014:104). “İslâmî rivayetlere göre cân, ecinne (Farsçada cin sözcüğünün çoğulu) ateşten yaratılmış ve başlarında en büyükleri Azâzîl'in bulunduğu bir grup melektir.” (Yıldırım 2008: 196). Cinler ateşten yaratılan, gözle görülmeyen ruhanî varlıklardır. Cinlerin de iyi-kötü, kâfir-Müslüman olanları vardır. Şeytan cin taifesindendir. Dişi cinlere perî denir. Eski inanışlarda büyü ve sihir konusunda cinlerden yardım alma söz konusuydu. Cinler, dördüncü katta meleklerden bilgi çalıp kâhinlere ulaştıran bu yüzden meleklerin onları şıhpla yaktığı nakledilen bir hadisedir.

Cinler 7 kat süfli 7 ulvi âlemde ayrılmışlardır. Ulvi âlemde olanlar Allah u Teâlâ'nın izni ile bazı ayet ve esmalara müvekkil Hüddam (hizmetçi) olmuşlardır. Kendi âleminde en önde olan yetkili zatlardır. Kendi silsile ve yönetimleri vardır. Sultanlarından bazıları (Meytatarun, Ahmer, Meymun, Taykel, Kendiyas...) gibi isimleri vardır ve taifelerinin en önündedir. Görev ve vazifeleri vardır. Bunlara Ardi Melaike denir. Yani Meleklerin hemen arkasında dururlar (Kaya, 2018: 130).

Cinlerin varlığı Kuran'da Hicr suresi 27. ayette “Nüfuz edici ateşten yaratıldığı” şeklinde açıklanmıştır. Nasıl ki insanlar Âdem ile Havva'dan türemişse cinler de Mâric ile Mârice'den türemiştir. Âdem topraktan Mâric ise ateşten yaratılmıştır. Bu konuda Rahmân suresi 14,15. ayetlerde “Allâh insanı pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Cinleri öz ateşten yarattı.” dile getirilmektedir. Yine Kuran'da Cin suresi 1,2; 8,13 ayetlerde cinlerle ilgi bilgi verilmektedir.

Metinde cinler ve Cân kavmi çok sık geçmektedir. İran'ın mitolojik kahramanları Sâmla ile Kâhîr'in güreş tutmasını hep beraber izlemişlerdir. Bu da cinlerle insanların iç içe yaşadığını göstermektedir.

Ḥakīm kavlince bunlar bunda bu fikirde ins ü cin serhengleri ve perîler melikleri ve Cân kavmi uluları ve afârît ser-leşkerleri ve Ehrimen ser-neferleri, Ḥorāsân serverleri, ‘Arab u ‘Urebâ mehterleri, Benî İsrâ’îl sıbtınuñ dil-âverleri Sâmla Kâhîri gözetmekde nite çünkim Sâmla Kâhîr ol iki pehlüvân-ı mâhir ceng esbâbın çıkarup el ele alup güreş tıtdılar... Na‘ralarından tağ u taş yanķulanurdı ins ü cin serverleri perî vü cân ⁽¹²⁾ mehterleri Sâmla ile Kâhîr üñ cengine ḥayrân kalmışlardı (15a-6)

Halk kültürümüzde hamamlar, fırınlar, çöplükler, eşikler, zifiri karanlıklar cinlerin olabileceği mekânlar olarak geçmektedir. Buralardan sakınmak gerektir. Metinde de benzer bilgiler vardır. Kendilerinin fırınlarda, hamamlarda, odlarda, viranelerde, külhanlarda, ocaklarda, pis yerlerde olabilecekleri söylenmektedir.

ḥazer kılmaķ gerekdür ve daḥi bu ṭâli‘ lü ḥatun oddan ya od yandığı yirlerden ⁽¹²⁾ ve ocaķ yirlerinden ve külḥân ya fırın gibi veyâ ḥammâm gibi ve yıķılmış vîrâne gibi yirlerden ⁽¹³⁾ ve koyun şüretlü cânavarlar gibi şaķına kim bu ṭâli‘ [lü] ḥatunuñ cinnîsi ve perî anlaruñ ⁽¹⁴⁾ gibi yirlerde olur (59a-12)

her kankı âdemî-zâde ki oturduğı ḥâne [y]i pāk tutar ve tûtsü virüp ervâḥ-ı ziyâfet ider. Kaṭ‘ â aña ziyânımız degmez (2b-19)

Metinde Hz. Süleymân'ın âsî cinleri (Kaytûr-ı cinnî) yine kendine itaat eden cinlerle (Keflîze ve Müflîze, Dâsir Tekvîn, Taktakûş) cezalandırdığını görmekteyiz. Bu cezalandırmadan sonra cinler Hz. Süleymân'dan el-eman istemişlerdir. Aşağıdaki metinde bu olay anlatılmaktadır.

Der-Beyân-ı Habs Kerden-i Süleymân Cinnîyân-ı 'Âşiyân

Hakîm kavlince **Kaytûr-ı cinnî** 'âşî böyle diyicek Süleymân 'aleyhi's-selâm gazabına gelüp **Keflîze ve Müflîze, Dâsir Tekvîne, Taktakûşa** hüküm eyledi. Bağır kamkamalar bulup Kaytûr-ı cinnî a'vânî birle her birin bir kamkamaya koyup kıtır çeşmesine kamkamalar ağzın tutup kudret hakkıyla bakar olup kamkalar ağzı ⁽¹¹⁾ andan Süleymân nazarına getürüp mübarek eliyle her bir kamkamanuñ üzerine nübüvvet hâtemiyle mühür urup her birin bir cin Tekvîni eline virüp alup bağır-ı oğyanûs dibine atdılar. Cinnîler serheñgleri ve Cân kavmi re'îsleri Süleymân Peygamberuñ bu vechile siyâseten, şecâ'aten, şalâbeten gördiler. El-emân diyüp çağrışdılar gözyaşın akıtdılar. (3b-8,14)

Yine metinde Müslüman olan cinlerle kâfir olan cinlerin mücadelesi anlatılmaktadır. Süleymânî cinnîler melik-i **Ahmer** ve **Meytatarûş** ve melik-i **Ahnef** ve **Kıttu'l-eblak** ve **Dâsir Tekvîn** ve **Taktakûş Tekvîn** cemî' cin serhengleri ve Kanâthâr-ı dîv üzerine gülûv kılup âteşile nefîler atdılar (16b-10)

Kâfir cinler ise;

Kanâthâr-ı dîv, Ağrâs-ı dîv, Kaştâ-ı dîv, Medrâs-ı dîv, Câvres-ı dîv, Kâmûs-ı dîv, Sertâf-ı dîv ve Hâşhâs-ı dîv, Ca'ca'a-ı dîv ve Kahkahay-ı ifrît cenge tûrdılar (16b-14)

3.3.1.2.4. Peygamberler

3.3.1.2.4.1.Hz. Süleymân

Davud peygamberin oğlu olan Süleymân on iki yaşındayken tahta geçmiştir. Geçimini devlet hazinesinden değil ördüğü zembillerden kazanmıştır. Babasının yarım bıraktığı Mescid-i Aksa'yı tamamlamıştır. İsrailoğullarının büyük peygamberi ve hükümdarı olan Hz.Süleymân'a birçok mucizeler verilmiştir: hayvanlarla konuşur, rüzgâra ve cinlere emretme yetkisi vardır. Üzerinde İsm-i Azam yazılı bir mührü varmış, bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğmişler (Pala, 1995: 490).

H.z.Süleymân büyük nimetlere ulaşmış, atasözlerine konu olacak kadar bir saltanat sahibi olmuş. İnsanlardan, cinlerden hayvanlardan oluşan orduları varmış (Güler, 2006: 137). Kuran'da bunlar anlatılır. Kur'an'da Hz. Süleymân ile ilgili toplam 53 ayet vardır.

Metin, Hz.Süleymân'ın Ebâlis adlı cinle konuşması, insanlara niçin zarar verdiğini söyleyerek başlıyor. Ebalis kâfir bir cin reisi olduğu için “ İnsanlar topraktan biz ise nârdan yaratıldık” deyip büyüklük taslamıştır. Hz.Süleymân'ın emriyle Kefliz ve Müfliz adlı cinler ol asiyi (Kaytur-ı cinnî) huzura getirmişler. Aşağıda o cinnin fiziksel tasviri yapılmaktadır.

Süleymân Hazretine ol ‘âsî cinnî ‘arz kıldılar. Süleymân Hazreti nazar kılup gördi ki bir ‘aceb şüret üç başı olur. Biri hamel biri қоç birisi şıgın. Sığır ayaklu, at kulaqlu, öküz toynaqlu, deve tutaqlu ‘acâyib қorkunç cinn-i çâr-pâ kulağı altında âdem elileyin iki eli var қafâsında bağılu gözleri ‘Arap ocağlayın yanar Süleymân hışmından beñzi levn levn döner. (3a-11)

Hз.Сüleymân’dan önce cinler insanlara zarar verirlermiş. Rüzgâr ve cinler, Hз.Сüleymân’ın emrine verilmiştir. Bu da Kur’an’da ayetlerle sabittir.(Enbiya sûresi 21/81, Sebe sûresi 34/12-13, Sad sûresi 38/36-38). Bundan dolayı Hз.Сüleymân cinlerle bir ahd-nâme imzalamıştır.

Behrâmî cinnîler **insâna zarar itmemege tevbe idüp her biri şehâdet barmağın қaldurup eyitdiler ki** “Lâ ilâhe illa’llâh Mûsî kelîmu’llâh” ve Dâvûd halkına Allâh ve [T 4 a] Süleymân emînu’llâh diyüp imân getürdiler. Süleymân bin Dâvûd dağı cemî’ siyle ‘ahdleşüp bu ‘ahd-nâme mûcîbince andlaşup yazdurup altun levh üzerine tîgile қazdurup Tekvîn-i burc-ı Hamele Süleymân ‘aleyhi’s-selâm teslim itdi. Be-şart-ı ân ki bu ‘ahd-nâme paқlığıla getürene Қamer Hamel burcında iken sâ’at-i Mirrîhide hergiz cinden zarar gelmeye **‘ahd-nâme-i Süleymân bin Dâvûd** (4a-1,4)...

Allah, rüzgârı Süleymân’ın emrine verdiğiinden bir yere gideceğı zaman rüzgâra emreder, rüzgâr da onun tahtını çok kısa sürede götürür ve geri getirir. Metinde bu durum rüzgârdan sorumlu **Nağmâğâ’ıl** melekle yapıldığı belirtilmektedir. Bu durumu Halep halkı görmüş “engüş ber-dehân” olmuşlardı.

Süleymân Hazreti müvekkel bâda eyitdi: Yâ **Nağmâğâ’ıl** melek emreyle yile gelüp serîrmi getürsün, ‘Amaқ ‘Arab şehrine yitürsün diyiceк müvekkel bâda dağı hükm itdi... Süleymân tahtının dört köşesinden her biri altına girüp serîr-i Süleymân’ı kuvvet idüp götürdiler dört mîl miқdârı yirden yuқaru kaldurdılar dağı aheste aheste taht-ı Süleymân’ı ‘Amaқ şehri cānibinden yaña sürdiler... Felek yüzinden Süleymân taht [T9 a] üzerinden Haleb şehrinün sahrâsın temâşâ iderlerdi, cemî’ civānın teferrüc kılup görürlerdi. Bu cānibden Haleb halkı dağı erkan-ı devlet pîr ü bernâ bāy-ı yoқsul cemî’ cemā’at қal’a burclarına ve tamlar üstine ve köşkler manzaralarından тұrup göz urup Süleymānuñ tahtın temâşâ қılurlardı Hақ te’ālā Şüleymāna ‘aleyhi’s-selām ‘azīm salтанat virüp cemî’ dünyā padişāhlarından devleti ziyāde oldı diyüp hayrete varup ‘aқl-ı ğavvāşın fikr deryāsına şalup engüş ber-dehân ururlardı nite. (8b-18,21; 9a-1,7)

Süleymân’ın üzerinde İsm-i Azam yazılı bir yüzüğü (mührü, hatemi) varmış. Bu yüzük sayesinde tüm varlıklara hükm edermiş. Bu yüzüğü bir gün hanımına emanet etmiş. Devler (şeytan) Süleymân kılığına girip yüzüğü hanımdan almış. Süleymân’ın yerine tahta geçmiş. Dev, yüzük Süleymân’ın eline geçmesin diye yüzüğü denize atmış. Yüzüğü balık yutmuş. Aylar sonra Süleymân bir balık almış. İçini yarıncı yüzüğü görmüş. Halk arasında “ Mühür kimdeyse Süleymân odur.”

atasözü buradan gelir. Metinde manzum bölümde balığın yüzüğü yutma olayı ve Süleymân'ın bir müddet yaşadığı sıkıntı anlatılmaktadır.

Di Süleymânlar özin n'itdi felek
Söyle nice hâtemin yutdı semek (55b-5)

Çok Süleymân haraca şaldı felek
(18) Çok Süleymân yüzüğün yutdı semek (19-18)

Metinde, Neml-i Kebir, Hz. Süleymân'a “ tağlar içindeki yedi başlı evreni” yok etmek için beylerle istişare ettiğini, kendisiyle istişare etmediğini” söyleyerek gönül koymuştur. Neticede Hz. Süleymân'ı o dev ejderhanın şerrinden karıncalar korumuştur.

Süleymân ile danışup gidicek mürçeler ulusu Neml-i Kebir işitdi kendüye teklîf olmaduğına ⁽¹¹⁾ incindi... Neml-i Kebir üzerine çıkup Süleymân nazarına karşı ayağ üzerine tırdı ⁽¹³⁾ Süleymân anuñla hâl dilince söyleşdi dağı kâhkahâ ile güldi... Yâ ‘ Ayn kavminüñ hükemâsı ey zamân halkınuñ fuzalâsı tebessüm itdügüme sebep bu ki Neml-i Kebir hâl dilince baña ⁽¹⁶⁾ eyitdi ki: Yâ Süleymân bin ‘ Ayn ey melik-i karneyn işitdüm ki bñ bir ümmetüñ meliklerin ve serhenglerin tekvînlerin ⁽¹⁷⁾ cem‘ idüp bu tağ altında yatan yidi başlu evranı helâk itmesine anlardan yardım istemişsin cemî‘ ⁽¹⁸⁾ ‘ aczlerin ikrâr itmişler yâ niçün men za‘ ife haber itmedüñ (57a-10,17)

‘ Askeridür bunlaruñ gâyet keşir
Bunları n’ejder duyar ne bebr ü şir

Her ne dirse râst dir Neml-i Kebir
Tut sözün[i] ‘ izzet idüp yâ emir

Ger helâk olmak dilerseñ ejdehâ
Kim şerinden leşkerüñ bula rehâ

Tut sözün Neml-i Kebirüñ bu zamân
Tâ bulasın derde dermân bî-gümân (57b-13)

3.3.1.2.4.2.Hz. Davud

Hz. Süleymân'ın babasıdır. İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Davud, Kudüs'ü feth edip ilk defa başşehir yapan kişidir. Zebur ona indirilmiştir. Kur'an'da on dört yerde adı geçen Hz. Davud sesinin güzelliği ile tanınmıştır. Hz. Davud, aynı zamanda demir işlemesiyle bilinmektedir. Oğlu gibi o da devlet hazinesinden değil de kendi el emeği ile geçinen biridir.

Metinde Davud peygamber, Hz. Süleymân'ın babası olarak geçmektedir. İki yerde Zebur'la anılmaktadır. İki yerde de Davud Peygamberin şeriatı geçer. Bir yerde de ağlayan, inleyen anlamında sesinin güzelliğinden bahsedilir.

...Dāvūd Peyğāmbēr şerī' atıyla 'amel ider (73a-2)

Nefs ucından kopdı hem tūfān-ı Nūh

Nefs ucından Dāvūd itdi zār u tūh (54a-21)

3.3.1.2.4.3.Hz. Âdem

İnsanlığın atası ilk insan ve peygamberdir. Âdem kelimesi “topraktan” veya “kırmızı” anlamında İbranice bir sözcüktür. Birçok ilki gerçekleştiren Hz. Âdem, cennette Arapça yeryüzüne inince de Süryanice konuştu söylenmektedir (Yıldırım 2008: 46). Hz. Âdem yaratılmadan önce yeryüzünde cinler vardı. Hz. Âdem kuru çamurdan veya balçıktan yaratıldığı bilinmektedir. Hz. Âdem'in toprağı yeryüzündeki tüm toprakların karmasıdır.

Metinde Hz. Âdem'in ilk yaratılışı ve Allāh teâlâ'nın yeryüzünde bir halife yaratması ve şeytanın kibirlenip ona itaat etmeme olayı ve Hz. Âdem'den Hz. Muhammet'e kadar gelecek peygamberlerin sırayla gelme olayı anlatılmaktadır.

Âhîr zamānda Allāh te'âlā yiryüzüne bir ḥalîfe yarada adı Âdem-i Şafî ola öyle muḥarreb Ḥazret ola ki cemī' melā'ike aña secde kıla birisi inād itdügiçün dergāhdan sürölüp merdūd ola pes ol Âdem-i Şafî neslinden üç yüz on üç mürsel yüz yigirmi dört biñ peygāmbērūnle cemī' nūñ efḍali devr-i kâmerde gelicek Muḥammed Muştafâ olısar ammâ ki andan Âdem-i Şafî aşlından İbrāhîm Ḥalîlu'llāh neslinden andan Eyyüb şoyından ve andan Ya'ḳûb şulbünden Dāvūd oğlu Süleymân gelecekdir. İns ü cinn ü vaḥş u ṭayr mūr u mār çerende perende bin bir ümmet yitmiş iki millet zamānla yüz yigirmi dört dürlü şıfat-ı maḥlûkât, melā'ike-i semavât aña fermān-ber olacaḳdır. Yıl taḥtını felekde getürecedür, [T 47 b] bu araya irecekdür. Bu dābbe[y]i ol daḥi görecek der-bendinden ḥalāş idecekdür bunlara taḥtın getürecedür Ye'cüc vilāyetine yitecekdür bu dört 'āşî Ye'cüc ve Me'cüc cenginde ḥelāk olıcaḳlardır (47a-15,21; 47b1,2)

3.3.1.2.4.4.Hz. Muhammet

İslam peygamberi Hz. Muhammet Mustafa, 571 yılının Nisan ayında dünyaya gelmiştir. Tasavvuf ehli, “Allah tarafından ilk olarak Hz. Peygamberin nurunun, daha sonra sırasıyla diğer peygamberlerin nuru yaratılmıştır.” inancına inanırlar. Bu düşüncüyü “Âdem ruhla beden arasında iken ben peygamberdim” hadisi desteklemektedir (Güler, 2006: 181). Hz. Muhammet'in ruhu bütün varlıkların esasıdır. Birçok ad ve sıfatlarla anılmıştır. Son peygamberdir. En büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir.

Firdevsî metnin girişinde yazdığı kasidede Peygamber efendimizi diğer isimleriyle de anmış, Peygamberin şefaatiyle kendisinin Firdevs cennetine girerek şeref bulacağını belirtmiştir. İki cihanın onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığı söylenmektedir.

Ahmed-i Maḥmūd Kāsım Muṣṭafā'nun hürmeti
Baḥş it Firdevsiye firdevs kim bula şeref

Seyyid ü şādık Nebīnün ' izzetiçün yâ ilāh
Kim anınçün ḥılkat itdün dü cihān cennet ' aref (1b-6,7)

Metinde Hz. Muhammet'e, özellikle manzum bölümlerin sonunda "onun ruhu için salavat getirmemiz" salık verilmektedir.

Raḥmeti Ḥaḫdan dilerseñ vir şalāvāt Ahmed'e
Şad selām aşḫābına k'eyledi anlar ittibā' (65b-8)

Diñle imdi kışsa nedür bā-şafā
Vir şalāvāt sen be cān-ı Muṣṭafā (2a-12)

Metinde Hz. Muhammet, Hz. Süleymân'ın övgüsüne mazhar olup "yaratılan ve yaratılacak olanların en üstünü ve faziletlisidir, devr-i kamerde gelecektir." şeklinde bildirilmiştir. Âdem-i Şafî neslinden üç yüz on üç mürsel yüz yigirmi dört biñ peygāamberünle cemî' nün efdālî devr-i kamerde gelicek Muḥammed Muṣṭafā ola (47a-16)

3.3.1.2.4.5.Lokmân Hâkîm

İslamî rivayetlere göre İbrahim Peygamberin soyundan Eyyüb Peygamberin kız kardeşinin ya da halasının oğlu olan Lokman ünlü bir bilge, filozof olarak bilinir. Bazı rivayetlere göre de Habeşli bir köledir. Marangozluk ya da terzilik yaptığı söylenen Lokman, Davud Peygamber zamanında yaşamıştır. Lokman'ın himketli sözleri "Mecellet u Lokman" olarak bilinen bir kitapta toplanmıştır. Bu kitap Peygamber döneminde yaşamış Suveyde bin Samit'te bulunuyordu. Lokman, "hekim ya da hâkîm" nitelemesiyle anılır (Yıldırım, 2008: 490).

Halk geleneğinde değişik kişiliklerle karşımıza çıkan tarihî bir şahsiyettir. Kur'an-ı Kerim'de adına bir sûre indirilmiştir (Lokman 31/12). Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokman'ın peygamber veya nebi olduğu hakkında tefsirlerde rivayetler vardır. Ancak çoğunluk onun sâlih bir kul olduğunu söyler. Anlatılanlara göre o hikmet ve hekimliğin piri ve sembolü olarak bilinir. Kur'an'da oğluna öğütler veriş, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, ilahî emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir. Hristiyan ve Musevîler arasında da Lokman hakkında inanışlar vardır. (Pala, 1995: 349).

Süleymân-nâme'de Lokmân Hâkîm; bilgisi, yol göstericiliği, irfanı, iyilikseverliği, Hz. Süleymân'a yardım etmesi, onu yönlendirmesi, zor meselelerde ona fikir vermesiyle tanınmaktadır. Yine metinde Hz. Süleymân, Lokmân Hâkîm'e sorular sorup bilgi edinmektedir. Metnin birçok yerinde bu tarz diyaloglar ön plana çıkar:

Süleymân Peygâmbir **Loqmân-ı Hâkîm**'e su'âl kılup eyitdi ki: Yâ Hâkîm haber vir baña ki Hâmel tâli' lu kimesnenün yılını yıldur ve ayına aydur ve gününe gündür ve şıfatı seyri ne vechiledür ne tarîkiyle dirlik dirülür ki cihân sarayında râhat ⁽⁵⁾ 'ömr süre **cevâb virdi ki:** Yâ Nebîyya'llâh tâli' Hâmel olan Mirrihinün hey'eti uzun boylu, gözi büyük, müdevver yüzlü, hışmnâk sözlü, ba' zısı kütâh-kâmet, siyâh çehrelü, iri dişlü, arslan göğüslü, tîz-nefs ola ammâ ki kütâh-kâmet olduğına sebep aña rahmine nuţfe düşicek Kâmer kanķı burcda bulunursa anuñ hükmine ta'alluķdur (4b-2,8)

Andan yine Süleymân Peygâmbir 'aleyhi's-selâm su'âl kılup eydür: Yâ **Loqmân-ı Hâkîm** bir kişinün müdde'isi olsa ne yoldan da'vî kıllalar kim da'vetde haţâ kılınmaya veyâhüd bir kimesne kim hûb nâr-ı necât yazar râst gelür veyâhüd 'adâvet-nâme yazar râst gelür râst kelâmla dermândur andan **Loqmân-ı Hâkîm cevâb** virüp eydür: Yâ Süleymân bu müdde'î âteşidür... (6a-5)

Süleymân-nâme'de Lokmân Hâkîm olayların akışında yer almamaktadır. Olay örgülerinde hâkim bir karakter değildir. Sadece hikâyelerin başında Eflatun-ı Yunanî ile beraber olayları nakledici (anlatıcı) durumdadır.

Neşr: Hâkîm kavlince **Loqmân-ı Hâkîm** İdrîs 'aleyhi's-selâm naķlince tâli'-i mevlûdî İdrîs nâmda bulduķı taķdırece Hâmel burcınuñ aķkâmını ve Mirrihinün hükmini naķl idicek (5a-13)

Hâkîm kavlince **Loqmân-ı Hâkîm** râviyân-ı aķbâr ve **Eflâtun-ı Yûnânî** naķlince râviyân-ı muhtâr ol iki üstâduñ aķvâlî üzre Firdevsî-i bende-i nâ-tüvân-efgende Süleymân kışşasından ol vechile emlaķ hikâyet ve şol tarîķle saķîh rivâyet kılup eydürler (6a-13)

Naķl-ı Eflâtun-ı Yûnânî 'ayân

Bu durur ki itmişem naķlin hemân

Lîk naķlin hoş görüp kıldum kabûl

Naķl-ı Loqmânı işit kılam beyân (9b-15)

Metinde Lokmân Hâkîm Hz. Süleymân'a sürekli yardım eden, dua eden, Hz. Muhammet'e salavat okunmasını isteyen, cinlere karşı Hz. Süleymân'ın emriyle tılsimatlar nakşeden kişidir.

Böyle diyüp anda Loqmân bin 'Înâd

Şeh Süleymân'a du'â kıldı ziyâd (5a-11)

Ḥakīm qavlince kaçan kim melek-i Ecmâ'îl levh-i tılısmâtı Süleymân Nebî
'aleyhi's-selâm emriyle Loqmân-ı Ḥakīm tâlî' -i mevlûd kitâbına naqş itdi. (36a-11)

Yine metinde Lokmân Hâkîm, diğer peygamberlerle, evliyalarla, sultanlarla beraber Hz. Süleymân'ın huzuruna gelip tespih ve dua etmektedir.

Nâşen Peyğamber ve Kâz Peyğamber Uyâşer Peyğamber seccâdelü seccâdesi
üzerinde oturdılar şuhuf-ı İbrâhîm ve Tevrât-ı Mûsâ okıyup Allâh te'âlâya tekbîr
getürdiler ve yine tahtuñ şol cânibine on iki biñ vilâyete qadem başmış evliyâ Loqmân-
ı Ḥakīm ve Âşaf bin Berhıyâ ve Câlûd bin Nâşin oturdılar ve yine serîr-i Süleymânüñ
ikinci tabağasında on dört biñ dünyâ pâdişâhlarıyla 'Acem sultânı Keyqubâdıla ve
Turân meliki Efrâsiyâb 'Amâliqa sultânı Sührâb Şâh Müşla melikleri kızıl altun tahtlar
üzerinde geçüp şâhâna qarâr itdiler (70b-4)

3.3.1.2.4.6. Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Şit, Hz. Musa

Allah'ın kitabından Âdem ve Şit Peygamberlere indirilmiş olan suhuflardan çok okuduğu ve
ders çıkardığı için kendisine İdris adı verilmiştir. İlk defa kılıç kullanan ve terzilik yapan da odur
(Güler, 2006: 39). Metinde Hz. İdris'in âlim yönü ve göklerin esrarını bilme yönü ön plana
çıkarılmıştır.

İdrîs Nebî 'ilminde kevâkib seyyâre hâlin bilmege qadirler (73b-2)

Yâ Nebiyya'llâh Hermes-i Ḥakīm ki İdrîs Peyğamber 'aleyhi's-selâmdur, eydür: Güneş
Şevr burcında iken ana rahminden bir kimesne vücûda gele eger kamer dañi Şevr
burcına tahtvîl itmiş olsa delâlet kıılır (41b-12)

Metinde Hz. Nuh'un tufanı ve Nebîlik yönü belirtilmiştir.

Nefs ucından kopdı hem tûfân-ı Nûḥ
Nefs ucından Dâvûd itdi zâr u tûḥ (54a-21)

Âdem'in oğlu olan Hz. Şit, bez dokuma ile meşhurdur. Metinde de Şit'in abası dile
getirilmiştir.

Süleymân Peyğamber... şubḥ namâzın kıldı andan Zebûr ve Tevrâtiye ed'iyye ve
evrâd okıyup tiğ-i tevḥîdile şeyṭân-ı racîm boynın tokıyup namâz u niyâzdan fâriğ olıcağ
başına 'imâme-i Ḥalîl 'aleyhi's-selâm şarunup Şit 'abâsın içine geyüp Âdem-i Şafî
şaçın kemer bağlanup Nûḥ-ı Nebî cübbesin egnine şalup Mûsâ Peyğamber 'aşâsın eline
alup nübüvvet tahtı üzerine çıkup devletiyle qarâr itdi (70a-19,21)

Metinde Hz. Musa “asası, kendisine indirilen Tevrat kitabı, yed-i beyza ve şecer-i şâh” olayları anlatılmaktadır.

3.3.1.2.4.7. Metinde Geçen Diğer Peygâmbler

Metinde Kur’an’da geçen İbrâhîm Peygâmbler, suhufuyla; Yusuf Peygâmbler, rüya tabirleriyle anlatılmaktadır.

Kur’an’da geçemeyen metinde peygâmbler olarak vasıflandırılan; Nâşin Peygâmbler, Kâz Peygâmbler, Rehnümâ Peygâmbler, Ah-yâselün Peygâmbler ve Bedresüz Peygâmbler İliyâ Hû Peygâmbler, Şu‘ayâ Peygâmbler ve Şem‘îl Peygâmblerlerin isimleri geçmektedir. (73a-5)

3.3.2. Tarihî Unsurlar

3.3.2.1. İran Mitolojisi/Şeh-nâme Menşeli Kahramanlar

Mitlerin doğuşlarını ve anlamlarını açıklayan, yorumlayan bilim dalına mitoloji denir. Mitoloji bir millete, dine, uygarlığa, ulusa ait mitleri konu alır. Mitolojinin konusu, ilk insanların başlarına gelen olağanüstü ve dinî olayları kendince masalımsı yorumlamasıdır. Her ulusun mitolojisi o ulusun efsanelerini, tarihini, destansı ve kahramanlık olaylarını, söylencelerini barındırır. Süleymân-nâme’de İran mitolojisine ait birçok olay ve kahramanlıkları anlatılmaktadır (Yıldırım 2008: 11).

Şehnâme’de geçen olaylar masal ile tarih arasında bir üslûp ile anlatılır. Kahramanlar toplumdaki olayları millî bir ruhla destansı bir tarzda anlatılır. Olaylar kronolojik bir sırayla verilir. Öne çıkan padişahlar; Cemşid, Sam, Rüstem, Neriman, Keriman, Feridun vb.dir. Feridun’un çocukları ülkeyi kendi arasında bölüşür, Orta Asya Türkleri ile (İran-Turan) yoğun bir mücadeleye girişirler. Din olarak Zerdüş dini ön plana çıkar. İskender ile Dara arasındaki savaşlar uzun uzun anlatılır. Şehnâme İran ve Türk edebiyatlarını çok etkilemiştir. Divan edebiyatında kahramanlar, gerek manzum gerekse mensur eserlerde İran kahramanlarına benzetilmiştir. (Pala, 1995: 505). Bu da gelenek haline gelmiştir. Firdevsî de bu geleneğe uymuştur.

3.3.2.1.1. Nerîmân/ Kerîmân

Neriman, Rüstem’in dedesi olan Sam’ın babasıdır. İran mitolojisinde Sâam yiğitliğiyle anılır. Divan edebiyatında övülen kişiler Neriman’a benzetilir. Kahramanlık ve yiğitlikle anılır (Pala, 1995: 427). Kahraman’ın oğlu Keriman, Keriman’ın oğlu Neriman, Neriman’ın oğlu Sam’dır. Bunlar mitolojide ve divan edebiyatında yiğitlik, kahramanlık ilgisiyle anılıyor. Metinde bir savaş aleti olan “kalkan”ın silsile yoluyla miras bırakıldığı anlatılmaktadır.

Sâmuñ bir pûlâ[d] alkanı vardı kim ağırlığı oksan batmandı ahramân’dan Kerîmân’a, Kerîmân’dan Nerîmân’a, Nerîmân’dan oğlu Sâam’a yâdigâr almışdı (13b-13)

Efsaneye göre, Kahraman, küçükken devler tarafından kaçırılmış, Kûh-ı Elburz’da cinler ve afaritler tarafından büyütülmüştür. Suda aksini görüp onlardan olmadığını anlayınca kaçıp kurtulmuştur.

Sâam-ı Sûvâr olam atam Nerîmân ve ceddüm Kerîmân ve ulu ceddüm ahramândur her birisi bunların kûh-ı Elburz’da nice biñ dîv ü cin ‘afârît çerisin şımışlardur (69a-14)

3.3.2.1.2. Sām-ı Sūvār

Neriman'ın oğlu Sām diye bilinen Şehnâme'nin ünlü kahramanı Feridun zamanında yaşamıştır. Feridun zamanında “dünya pehlivani” unvanı verilmiştir. Neriman'ın oğlu olup kuvvetiyle anılmaktadır. Oğlu Zâl, doğduğu zaman saç, kirpikleri ve kaşları beyaz olduğu için Kûh-ı Elburz'a bırakmıştır. Simurg onu büyütüştür. (Yıldırım 2008: 604). Metinde ismi çok sık geçmektedir. Özellikle oğlu olduğunu bilmeden Kahir'le olan vuruşması, güreş tutması anlatılmaktadır.

Hakim kavlince Sām-ı Sūvār böyle Kāhir bin Sām egerçi ki ceng itmekden gāyet zebūn olmuşdu ve illā ki gāyet himmet kılup kardeşi Zāldan ve oğlu Rüstemden Kārūndan ve Zūpīnden utanup ölümün ihtiyār kılup eyitdi ki: Yā Sām-ı Sūvār eger atlarımız yavaşadıysa biz yavaşamaduk ve sen yorulduña bakma ki çok rūzgār görmişsin egerçi ki kırır kurdsın veli ne deñlü kurdsuñ genç arslan ile ceng kılmazsın efđali budur ki emān dileyessin helāk itmeyem deyü and içdi. Sām-ı Sūvār Kāhirūñ bu sözün işidüp kaçıyup eyitdi: yā Kāhir-i Esvedī ve ey pehlūvānlar pelīdi ya' nī kim benüm kuvvetūmden senūñ kuvvetūñ ziyāde midür? Sen arslansuñ ben yidi başlu ejderūm gel imdi senūñle güreş dutalum tā erenler göreler ki kanımız pehlūvāndur (14a-8,15)

3.3.2.1.3. Kāhir

Sām'ın oğludur. Metinde babası olduğunu bilmeden onunla cenk etmiştir. Hatta babasına yaşlı olduğunu, yenilirse başını keseceğini ant içmiştir. Fakat bu vuruşmada yenilmiştir. Babası son anda oğlu olduğunu anlayıp Kahir'i öldürmekten vazgeçmiştir.

Sām-ı Sūvār cihān pehlūvān pūr-Nerīmān nebīre-i Kāhramān yā Allāh diyüp bir na'ra urdı çeküp ayakların Kāhir elinden alup yirinden durup kağan arslanlayın dañi tekbīr getürdi bir na'ra urdı şöyle kim tağ ve taş na'rasından ditredi andan Kāhiri sağ eliyle bir elma bigi kapdı ve şol elini sağ gerdgāhında kōdı dañi Kāhiri yidi kerre başınuñ üzerine çevirdi meydānı devr idüp dolaşdurdı sekizinci çevirmede getürüp yire çaldı, diz urup iki bağırını ortasına kolların ardına çevirdi. Belinden hañcerin çıkardı diledi kim başını kese, 'ömri yayını yaşa. Kāhir dañi başına kaza geldüğün bildi bilmez līkin itdüğine pişmān oldu. El-emān el-emān yā pehlūvān-ı cihān diyüp emān diledi. Kıyma baña oğluñ Kāhirem didi. (15b-9,17)

3.3.2.1.4. Zâl-ı Destān

Zâl, Rüstem'in babasının adıdır. Kelimenin anlamı “ihtiyar ve ak sakallı” demektir. Oğlu Zâl'ı, doğduğu zaman saç, kirpikleri ve kaşları beyaz olduğu için Kûh-ı Elburz'a bırakmıştır. Si-murg tarafından büyütülmüştür. “Destān veya Zer” lakaplarıyla anılır. Hz. Süleymān'a toplu yapılan biat etme merasiminde diğer kahramanlarla birlikte Zâl da bulunmaktadır.

‘ Arab u ‘ Urebâ pehlûvânlarıyla Şeddâd bin ‘ Âd şâhib-kırânlarıyla Gührem ‘ Âdî ve Ra‘ d bin Barķ ve Şam oğlu **Zâl-ı Destân** yidi biñ yidi yüz pehlûvânlar tûrdılar... El-Henc cinnî, cinnîler serhengleriyle melek-i Sepîd ve melek-i Tahmûrisle Semendûn-ı Hezâr Yek-destile billûr kürsîler üzerinde qarâr itdiler. Nûh-ı Nebî Allâh kimesne refîķ⁽¹⁶⁾ olan balıķçıl ile yırtıcı ve tırtıcı eţyâr ulularıyla Süleymân Peyğamber nazârına qarşu altun ve gümüş şeh-nişinler üzerinde qarâr itdiler andan şöñra bâķî aña bir eşyâ pîr u bernâ ‘ âķıl u dâñâ yoĥsûl[u] tûvânâ serîr-i Süleymân üzerinde yir yir ayağ üze tûrdılar. Süleymân Peyğamberüñ devâmı devletine du‘ â kılup eyitdiler (70b-10,19).

3.3.2.1.5. Rüstem

İran edebiyatında akıllılığî ve cesareti ile bilenen Rüstem; Tehemten, Heft-hân-ı Acem, Rüstem-i Dâstân, Pûr-ı Zâl lakaplarıyla bilinmektedir. Kasidelerde çokça övülen Rüstem Zâl’ın oğludur. Eserlerde yenilmezliğin sembolüdür. Turan hükümdarı Efrasiyab ile savaşları yanında Siyavuş’u öldürmesi ile bilinmektedir (Pala, 1995: 455).

Aşağıdaki metinde devlerle olan savaşı kazanan Kanathar-ı dîvün yakalanma sahnesi anlatılmaktadır.

Demür zencîrler getürüp Kanaţhârî muĥkem bende çekdi andan Ağrâs-ı dîvüñ Kaştâţ-ı dîvüñ Midras-ı dîvüñ ellerin kâfâlarında bağladı cân u ciğerlerin tağladı her birisin biş on dîvlere getürtdi dem çeküp uçdılar felek yüzine geçdiler Rüstem çadırı öginde kındılar Rüstem-i Dâstân’a ĥaber oldu. Kâĥir’e daĥi ĥaber vardı ki Ca‘ca‘ a Kanaţhârî dutup getürdi diyüp ĥaber varınca Rüstemile Kâĥir şâd olup icâzet virdiler Ca‘ca‘ a-ı dîv Kanaţhârî alup içerü getürdi Kâĥir görüp şâd olup ol şâdlık birle Rüstemile Kâĥir tûrup Sâm-ı Sûvârûñ otağına geldiler bu yañadan Sâm-ı Sûvâr, oğlum Kâĥir ĥod nâ-merdlik idüp baña ‘ âşî oldu ammâ ciğer köşem Rüstem şöĥbete niçün gelmez? Varuñ kağıruñ didi. Sâm-ı Sûvâr böyle diyicek kâpuda ĥalaba belürdi nâĥâĥ ĥâciblerüñ biri içerü girdi ki Rüstem ile Kâĥir kâpuda tûrup icâzet dilerler evvel Kâĥir gelüp yüz urup atasınuñ ayağûñ öpdi ve ‘ özüñ dileyüp eyitdi... (67a-5)

3.3.2.1.6. Cemşîd

Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olan Cemşîd, yedi yüz ya da bin yıl yaşadığı sanılmaktadır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklılığı ile anılan Cemşîd, halkını âlim ve zahitler, askerler, çiftçiler, sanatkârlar olmak üzere dört gruba ayırmış. Güneş yılı takviminin ilk buluşunu o yapmış, Nevruz’u yılbaşı olarak belirlemiştir.

Önceleri İdris Peygamber şeriatına uygun yaşasa da sonraları kendi gücü ve ihtişamına güvenip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Dahhak onun yerine geçince önce Hint’e sonra Çin’e kaçmıştır. Şarabı bulan kişinin de bu olduğuna inanılır. Câm-ı Cem, ayn-ı Cem bu itibarla söz konusu edilir. (Pala, 1995: 108-09).

Metinde “Cemşîd’in tac u tahtıyla ve ne kadar zaman yaşasa da sonun ölüm ve yokluk olduğu” bildirilmektedir.

Tut ki Cemşîd oldu özüñ yâhu Cem
Fâ'ide ne çünki olursın 'adem (23a-13)

Cennetden çıkan tâvus dañi muraşsa' altun mirvaḥasın omuzına bırağup Cemşîdî tâcın
farķına ķomışdı tezyînine göz bakmayup ķamaşurdu (77b-20)

3.3.2.1.7. Efrâsiyab

Alp er-Tunga'nın Şehnâme'deki ismidir. Turan topraklarının en büyük hükümdarlarından biridir. İran-Turan arasında yapılan savaşlarla anılmaktadır. Şehnâme'de genişçe yer verilen Efrâsiyab, edebiyatta kahramanlık sembolü olarak anılmaktadır. Onun zamanında İranlılarla sürekli savaş olmuştur. Büyük İskender'den önce yaşayan Efrâsiyab, efsanevî bir kişiliğe sahiptir. Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür (Pala, 1995: 165).

Metinde Efrâsiyab, İran-Turan savaşları, benzetme unsuru, Hz. Süleymân'ın huzurunda ona saygı duyan server-i selâtinler ve diğer komutanlarla beraber anılmaktadır.

Şehriyâre yüz biñ köye vilâyete hüküm ider serverlerdür cümlesinden biri Mışr sultânı Celâle'd-din ve Amâliķa meliki Sührâb Şâhdur 'Acem sultânı İran meliki Keyķâvûs bin Keyķubâddur ve Tûrân serveri Efrâsiyâbdur [T 74 b] ve Yunân meliki Kattât Hândur Benî Aşfer meliki Bilâd-ı Aşferîdur ve Endülûs meliki Hârûşâhdur ⁽²⁾ ki ulu pâdişâhdur (74a-19)

Bütün komutan ve devlet adamları Hz. Süleymân'ın huzuruna gelip önünde yer öpmüşler ve Hz. Süleymân'a tazimde bulunmuşlardır.

Hakîm ķavlince Süleymân Hâzreti şubḥ namâzından ferâğ kılıp evrâd okıyup taşra çıkup 'Arab u 'Urebâ begleri, Loķmân bin 'Âd, Âşaf bin Berḥiyâ ile Kâd Peyğâm-ber ve Uyâşer Peyğâm-ber ve Nâşin Peyğâm-ber Şu' ayâ Peyğâm-ber 'aleyhimâ's-selâm Feylesof Hakîm Câmasb-ı ekber Ağniyânûs Hakîm, Sührâb Şâh, Tubba' bin Aşda', Mışr sultânı Celâle'd-din ve Kayşer-i Yunân şâh-ı 'Acem sultân-ı Keyķubâd, Turân şâhı Efrâsiyâb fi'l-cümle 'Arab ve 'Acem Rûm begleri, Endülûs serverleri, Benî Aşfer dil-âverleri Süleymân dergâhına cem' olup Kâlûn-ı Halebî dañı gelüp Süleymân önünde yir öpdi (7b-5)

3.3.2.1.8. İskender

Eski kitaplarda iki İskender bilinir. Biri, İskender-i Zülkarneyn, diğeri İskender-i Yunanî (Makedonyalı Filip'in oğlu İskender). Hayatları, yaşadıkları yerler, kahramanlıkları vb. yönlerden birbiriyle sürekli karıştırılmıştır. Peygamber olan İskender-i Zülkarneyn Kur'an'da da geçmektedir (Kehf 83/99; Pala, 1995: 287).

“İskender-i Yunanî aslen İran asıllıdır. Aristoteles'in ilim terbiyesinde bulunmuş, on beş yaşında -babasının öldürülmesi üzerine- tahta çıkmıştır. Rüyasında bir melek, ona Allah'ın kılıcını vermiş, o da bu kılıç ile ordusunu yanına alıp dünyanın fethine çıkmıştır. İran ve Turan'ı zapt etmiştir.

İran'ın ünlü komutanı Dârâ ile karşılaşmış onu yenmiş ve kızı (Roxan) ile evlenmiştir. Hint'e ve Çin'e kadar seferler yapmış birçok yeri emri altına almıştır. Azarbaycan'da bir kavmi Ye'cüc ve Me'cüc elinden kurtarmak için bir set (Sedd-i İskender) yaptırmıştır.” (Pala, 1995: 288).

Metinde, İskender-i Yunanî'den İskender-i Kübra olarak bahsedilmektedir. Bu da İskender-i Zülkarneyn gibi anlatılmaktadır. İskender-i Kübrâ'nın tahtını bulut, Hz. Süleymân'ın tahtını yel getirmiştir.

Küh-ı Kâfi Süleymân bin Dāvüddan ğayrı İskender-i Kübrâdan ğayrı kimse server-i şelâṭinlerden ve pehlüvân-ı rüy-ı zemînlerden kimesne görmüş degül illâ ki bu iki padişâh görmışdür zîrâ ki küh-ı Elburzla Kâf arasında olan deryâ-yı ‘ummânî gemi ile geçmek mümkün degüldür. İskender-i Kübrânun tahtın bulut getürürdi ve Süleymân tahtın yil getürmekle gördiler. Anlarnun kimseye ihtiyâcî yoğ idi (12b-1)

Metinde Sedd-i İskender benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Hâkim kavlince Semendûn-ı Hezâr Yek-dest **sedd-i İskender** gibi oturduğı yirde biñ bir elini yaşıq yaylayın yaşmış ve ejderhâ ser boynunu egmiş saht melûl olmuş ṭurur (55a-2)
...kavs-ı kuzahveş kemer idüp pençelerin sedd-i **İskenderveş** yire ṭayayup yidi kâṭ Kâf kulleleri bigi yidi başın kaldurup cehennem-mişâl ağzını açup ağzından cihân içine odlar saçup küh-ı Billûr'dan inüp boğaya qarşu gitdi. (31b-15)

3.3.2.1.9. Asaf bin Berhiya

Hız. Süleymân'ın veziridir. İsrailoğulları soyundan gelen bu kişinin ilm-i simyaya hâkim olduğı sanılmaktadır. Bir rivayete göre Belkıs'ın tahtını Asaf bin Berhiya cinlerden önce getirmiştir. Şairlere göre “Asaf” bir fazilet bir ileri görüşlülük, idare ve tedbir demektir (Pala 1995: 47). Metinde Asaf bin Berhiya, peygamberler ile Hız. Süleymân'ın huzuruna gelip ona bağılılıklarını ifade etmiştir.

Āsaf Berḥiyâ ve Nâṣin Peyğamber reh-nümâ Kâz Peyğamber, Rehnümâ ve Qaz Peyğamber A‘lâ ve Aḥyâselûn Peyğamber ve Bedresûz Peyğamber İliyâ Hû Peyğamber ve Şem‘il Peyğamberler durur resûl-ı şâdiḳ rehberler durur şalâvâtu’llahi ‘aleyhim ecma‘în Süleymân Peyğamberün ‘aleyhi’s-selâm ṭâ‘at içinde sağ tarafında otururlar (73a-5,7)

Pâk şudan âb-dest aldı, ḥâzır olan enbiyâ ve evliyâ ile Loḳmân-ı Hâkim Āsaf bin Berḥiyâ ile aḥşam namâzı kıldılar (7a-21)

3.3.2.1.10. Diğer Şahsiyetler

Süleymân-nâme ağırlıklı olarak tarihî ve destansı metinler yer aldığından kahraman kişi sayısı çok fazladır. Metinde etkin olarak yer almayan ancak isimleri zikredilen kişiler şunlardır:

Güstem, Güderz ve **Ekyiv** ve **Berzîn** ve **Tûs** bunlar daḥi şol tarafda gümüş kürsiler üzerinde qarâr itdiler (17b-1,2) ... **Zûpîn-ı ciḥan-sûz** ve **Qârûn-ı Pîlten** ve **Giyû tiğ-zen**...

Zûpîn-i cihân-sûz ve Kârûn-ı Pîl-ten ve **Kebûter-i endâz** ve **Güderz-i tîğ-zen** ve **Berzîn-i kal‘ a-güşây** (15a-17)

Bir diğér şahsiyet, Hz. Süleymân’ın kapıcısı Behmen’dir.

Her birisi ‘âlemüñ sulţânıdur

Nice **Behmendür** gehî Hâkânîdür (74b-2)

3.3.3. Yöneticiler

3.3.3.1. Sultan Bayezîd

Süleymân-nâme-i Kebîr II. Bayezid’e sunulmuştur. Eserde özellikle kaside bölümlerinde Sultan’a övgülerde bulunmuş ondan maddi ve manevi yardım istemiştir. Padişahıtan maddi olarak pek yardım almadığını da dile getirmektedir. Onu överken İran ve Bizans’ın ünlü komutanlarıyla karşılaştırmış ve her yönüyle onu İranlı komutanlardan üstün görmüştür. Devletin devamına ve ömrünün uzun olmasına duacı olmuştur.

K’ol durur şulţân-ı ‘âlem zıll-ı İzed Bâyezîd

Kim kulu Dârâ Sikender Kayşer ü Hâkân

Devletine dâ‘ idür Firdevsî ider dâym du‘ â

Dileğim Hâkdan budur bâkî tura devrân

Gerçi itdüm bu Süleymân-nâme[y]i te’lîf men

Pula muhtâc oldum ammâ irmedi ihsân anuñ (13a-8)

3.3.3.2. Sührâb Şâh

Metinde Amalika sultanı olarak geçmektedir.

Süleymân Hâzretine ‘aleyhi’s-selâm yakın gelicek Süleymân serîrinde oturun ins ü cin serhengleriyle Mışr sulţânı Celâle’d-dîn ve ‘**Amâlika sulţânı Sührâb Şâh** ve ‘Acem sulţân-ı Keykubâd Turân meliki Efrâsiyâb Loqmân-ı Hâkîm Âsaf bin Berhîyâ ile yirlü yirinden tûrup ‘izzetiçün kâlkup karşı vardılar (72a-10)

3.3.4. Topluluklar

3.3.4.1. İnsan Toplulukları

3.3.4.1.1. Amâlika Halkı

İsrailoğulları’nın en büyük düşmanı olan Amâlika halkı Yemen civarında yaşamıştır. İsrailoğulları ile uzun süren savaşlar yapmışlardır. İsrailoğulları’nın en büyük düşmanı Amâlika sultanı Sührâb Şâh’tır.

Metinde Amālîka halkı ve Sührab Şâh, Hz. Süleymân'ın emrinde olup diğer komutanlar ve beylerle beraber Hz. Süleymân'ın huzurunda bulunan gruplar arasında anılmaktadır.

Süleymân Hazretine ‘aleyhi’s-selâm yakın gelicek Süleymân serîrinde oturun ins ü cin serhengleriyle Mısr sultânı Celâle’d-dîn ve ‘**Amālîka sultânı Sührâb Şâh** ve ‘Acem sultân-ı Keykubâd Turân meliki Efrâsiyâb Loqmân-ı Hâkîm Âsaf bin Berhıyâ ile yirlü yirinden ⁽¹²⁾ turup ‘izzetiçün kâlkup karşı vardılar. Hümâyûn Şâhı ve Rûşşâh-ı cinnî[y]i alup Süleymân dergâhının kûbesine getürdiler andan periler sultânı Hümâyûn Şâh Rûşşâh-ı cinnîle nazar kılup Süleymân Hazretin ki gördiler başında ‘imâme-i Halîl dilinde tesbîh-i celîl nübüvvet hâtemi elinde biñ bir ümmet hükmi dilinde ins ü cin serhengleri ayağın turur sağında ve şolında kuşlar üstine sâiebân olmış müvekkel melekût dañi hükmine fermân-ber olmış. (72a-10,16)

Süleymân Hazreti nübüvvet tahtına ki karar itdi. Mısr sultânı Celâle’d-dîn, ‘**Amālîka sultânı Sührâb Şâh**, İrân şâhı Keykubâd, Tûrân şâhı Efrâsiyâb, Yûnân şâhı ve Endülüs meliki Benî Aşfer hâkânı, Bağdâd halîfesi Tubba‘ bin Aşda‘ yla geçüp oturdılar (8a-7,8).

3.3.4.1.2. Arab u Ureba

Bu millet Arabistan coğrafyasında yaşamıştır. Arab u Ureba kavmi diğer komutanlar ve beylerle beraber Hz. Süleymân'ın emrindedir. Metinde Sâm ile Kahir'in güçleş tutmasını Arab u Ureba merdanları diğer beylerle hep beraber izlemişlerdir.

Süleymân leşkeri Benî İsrâ’îlün on iki sıbtunun dil-âverleri ‘**Arab u ‘Urebâ** pehlüvânları Mekke ve Medîne merdânları geçmiş peygâmbler ervâhına şalâvât virüp Allâh’a tekbîr getürdiler Süleymânî cinnîler ve periler şultânı Hümâyûn Şâh ve cinnîler şultânı Rûşşâh-ı cinnî Tâlishân perî bulutlar arasından yiryüzüne bakışup Sâm-ı Sûvârla Kâhirün görüştüğün gözedüp na‘rasın işidüp anlar dañi Allâh deyü tekbîr getürdiler (14b1,4)

Yine metinde Arab u Ureba kavminin kendi içersinde Arab u Ureba pehlivanları, merdanları, etkiyası, evliyası, dilaverleri, beyleri, sahib-kıranları, mehterleri, uluları gibi birçok kolları geçmektedir. Bu da bu kavmin çok geniş bir topluluğa sahip olduğunu göstermektedir.

3.3.4.1.3. Benî İsrâîl Kavmi

Hz. Yakup'un lakabıdır. Hz. Yakup, İbrahim Peygamber'in torunu İshak Peygamber'in oğludur. Onun soyundan gelenler Benî İsrail (İsrailoğulları) diye anılmıştır. Kur'an'da ve Tevrat'ta onun soyundan gelen kimselere bu ad verilmektedir.

Süleymân Peygâmbler Hazreti karar kılmış ve nübüvvet tahtının kafasında... müvekkel-i insân ve müvekkel-i mürğân şaf bağlayup ayağ üzre tururlar ve sağ tarafında on iki biñ **Benî İsrâ’îl** peygâmblerleri seccâdelü seccâdesi üzerinde oturlar şuñuf-ı

İbrâhîm ve Tevrât-ı Musâ ve Zebûr-ı Dâvûd okıyup Allâh tebârek ve teâlâyâ tekbîr getürürler ve şol tarafında on iki biñ ‘Arab u ‘Urebâ etķıyâsı vü evliyâsı Hindistân hükemâsı Mekke ve Medîne ‘ulemâsı Yunân fużâlâsı şimşâd kürsiler ve ‘âc abanûs şandaliler üzerinde karar itmişlerdi (71a-12,17)

Süleymânî’de eyvân-ı hâķânide andan şoıra nübüvvet kürsîsinüñ şol tarafında **Benî İsrâ’îl kavminüñ** on iki sıbtunuñ şâhib-i velâyet ehl-i riyâzet evliyâsı aşfiyâsı gönül gözi ile Hâķķa hizmet itmiş ittikâsı anlaruñ ba’zısınüñ esmâsı Eşliḡâ-ı velî, Darâ İbn-i ‘Âmûr, Er Feḡşed bin Şâliḡ, el-Yesu‘ bin Yemî‘, Yehüyâdi‘ bin Benî Yehû, Yehüşâfât bin Şub‘âyâ ve Yanķaḡ bin ‘Emîhûd rıdvâvu’llâhi ‘aleyhim ecma‘în tesbîḡlü tesbîḡin ellerine alup evrâdlu evrâdın dillerine alup ḡuzû‘ vü ḡuşû‘ ile baş aşāa şalup geḡmiş gelecek mürsel peyḡamberler ervâḡına şalâvât getürüp Allâh’a tekbîr idüp Süleymânüñ devâm-ı devletine du‘â ve eyyâm-ı rif‘atine şenâ iderler (73a-10)

3.3.4.1.4. Ayn Kavmi

Metinde Ayn kavmi demir madenleri ve neft çeşmesinin bulunduḡu bir vadide yaşayan halk diye geḡer. Buraya Heyhat Sahrası da denir. Bu kavim Akviya kavminden sonra gelen kavimdir.

Tāvus-ı ḡudsî eyitdi ki: Min-ķıbeli’r-raḡman şöyle ḡitâb iderdi ki Aķviyâ kavmi zamânı geḡüp bir kavm zamânı daḡi gele ki anlara **kavm-i ‘Ayn** diyeler içlerinde birini Süleymân kılam ‘**Ayn kavmin** aña fermân kılam biñ bir ümmet berde ve baḡrda hükmine maḡkûm ola yil taḡtın anuñ felekde getüre Ḳâfdan Ḳâfa ‘âlemi seyrân iderken yil taḡtın bu araya getüre bu ejderḡâyı ol helâķ idüp yitüre kim bunuñ helâķi ol Süleymân-ı ‘Aynuñ mu‘cizâtı ola didi (23a-1,5)

3.3.4.1.5. Diḡer Kavimler

Metinde ismi geḡen fakat olaylar içerisinde pek yer almayan kavimler de vardır. Bunlar şunlardır: Kavm-i Huş, (43a-9), Sahnar kavmi (47a-7), kavm-i Kabil (48a-10), kavm-i Dehden (65a-7), Ben kavmi (10a-3) Sistan halkı, Zavilistan halkı, (68a-2) Horosan halkı (15a-7).

3.3.4.2. İnsan Dışı Topluluklar

3.3.4.2.1. Cân Kavmi

Cân kelimesi cin kelimesinin çoḡul hâlidir. Bir şeyi örtmek gizlemek manasındaki “cenn” kökünden türemiş bir isim olup “kendisini örten, duyulardan gizlenen varlık” anlamına gelmektedir. Kur’an’da cân kelimesi cinlerin atası mânasında, cennet hûrilerinin tavsifi sırasında, “daha önce hiçbir insan ve cin (cân) eli deḡmemiş” denilmek suretiyle de (er-Rahmân 55/56, 74) cin türü anlamında kullanılmıştır. (Kılavuz, 1993: 139-40) Süleymân-nâme’de Cân kavmi cinler topluluḡuna işarettir.

“Cân, cinlerin atası. Bu görüşte olanlara göre cân ve onun soyundan gelen cinlerle İblîs ve onun neslinden olan şeytanlar birbirinden tamamen ayrı cin taifeleridir. Çünkü cinler ölür, mümin ve kâfir gibi gruplara ayrılır. Şeytanlar ise İblîs’le birlikte ölecektir ve hepsi de kâfirdir.” (Kılavuz, 1993:

139-40). Metinde Cân kavmi ile diğer cin kavimleri arasındaki savaşıardan bahsedilmektedir. Bunlar içerisinde Müslüman olan cinlerle Müslüman olmayan cinlerin mücadelesi anlatılmaktadır.

Süleymân askerüne karşı varup karşıup cân baş alışup gürz ve ‘amüd şalışup kılıçlar çalışup oklar atışup sünnüler kolda dutup şalıklar şalışup beglü begleri yolına dürüşup can u baş virişup ceng itdiler, yiryüzini kıandan lāle-renk itdiler gökyüzinden dađi Süleymānī cinniler melik-i Ađmer ve Meytaatarüş ve melik-i Ađnef ve Kıttu’l-eblağ ve Dāsir Tekvīn ve Tağtağüş Tekvīn cemī‘ cin serhengleri ve Qanaṭhār-ı dīv üzerine gūlūv kılup āteşile neṭler atdılar ve āteşī kılıçlar çekup ceng-girān itdiler ve çekre ve zenberekler ve tūblar ve tūfekler ve ṭarrākalar çatlatdılar deyü zehresin çāk idup ‘afārīt belinletdiler anı görup Qanaṭhār-ı dīv, Ağrās-ı dīv, Kaṣṭāt-ı dīv, Medrās-ı dīv, Cāvres-ı dīv, Qāmūs-ı dīv, Sertāf-ı dīv ve Hāṣḥāṣ-ı dīv, Ca‘ ca‘ a-ı dīv ve Qahqahay-ı ‘ifrīt cenge ṭurdılar. Esīyāyī ‘Amūdlar çekup deble cınār ağaçlarından deste çublara geçurup ve ba‘ zı mermer direk ‘Amūdlarla perī leşkeriyle ceng-i ‘azīm kıldılar dīvler cengini görup Perihān dađi çerisine emr itdi Mālīshān ve Ṭalīshān perī Qābūs perī, Qahqahay perī, ‘İffāb perī elmās kıılıçlar çekup ‘afārīt leşkerine cenge girdiler Rūḥṣāh dađi Cān kavmiyle Şā‘ ika-i cân ile Hāḥḥāf-ı cân ile ‘Urqām-ı Dufāk-ı ‘Essāk-ı cân ile āteşī şalıklar çekup kıdret nızelerin ellerine alup ‘afārīt çerisine girup ceng itdiler. (16b-6)

Bu savaşıardan sonra bütün Cān kavminin uluları birleşip Hz. Süleymān’a biat ederler. Ona karşı gelmeyeceklerini, onun hükmüne uyacaklarını söylerler.

Hakīm kavlince perī sultānı Hümāyūn Şāh Rūḥṣāh-ı cinnīyle Süleymān Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selāvatī’llāh ve’s-selām ḥazretinūn bu vechile saltanatın satvetin ve memleketin ve ‘azametinin göricek şād u ḥandān olup hemān şimden sonra periler tahtumuz yiryüzine indürsün. Periler ve Cān kavmine hükm itdiler çünkü yiryüzine indiler⁽¹³⁾ Erdun Irmağı kenārına kim kıondılar cinniler sultānı el-Henc cinnīyle melek-i Sepīdle karşı varup periler sultānı Hümāyūn Şāhile ve Cān melegi Rūḥṣāh-ı cinnīyle ve dīvler serhengi Ca‘ ca‘ a-ı dīv ile görüşdiler, ḥāl u ḥāṭır şoruşdılar... andan varup⁽¹⁹⁾ periler sultānı Hümāyūn Şāhıla bulışdılar ve Rūḥṣāh-ı cinnīyle dađi bulışdılar andan ‘izzet ü ikrām birle Süleymān Ḥazretin da‘vet itdiler pes anlar dađi cemī‘ yarağlı yarağın görup yirlü yirinden ṭurup pīş-keşlü pīş-keşin görup cinslü cinsiyle Süleymān nazarına gelup gitdiler... kim evvel perī sultānı Hümāyūn andan sonra Cān neslinden Rūḥṣāh-ı cin Süleymān Ḥazretine varup bulışsunlar... ḥaber viricek Hümāyūn Şāh bunların ta‘ zīmīni gāyet hoş görup def‘ī yirinden ṭurup Ṭalīshān Mālīshān ‘Affāf-ı perī Halāhil-i perī Şemā’il-i perī Celcelī-i perī bu zıkr olan perī serhengleri Süleymān’a lāyık pīş-keşler geturup periler sultānı Hümāyūn Şāh’uñ ve Cān nesli melegi Rūḥṣāh-ı cinnūñ rikābları onünce piyādeveş kıanad bükup göğüs açıp yürüdiler... Hümāyūn Şāhı ve Rūḥṣāh-ı cinnī[y]i alup Süleymān dergāhınuñ kıubbesine geturdiler andan periler sultānı

Ḥümāyūn Şāh Rūḥşāh-ı cinnīle nazar kılpup Süleymān Ḥazretin ki gördiler başında ‘imāme-i Ḥalīl dilinde tesbīḥ-i celīl nübüvvet ḥātemi elinde biñ bir ümmet ḥükmi dilinde ins ü cin serhengleri ayağın tırur sağında ve şolında kuşlar üstine sāyebān olmış müvekkel melekūt daḥi ḥükmine fermān-ber olmış (71b-72a).

3.3.4.2.2. Cin/Peri/ Gûl/ İfrit Taifesi

Cinler ruhanî olup ateşten yaratılmışlardır. Onlar da insanlar gibi Allah’a kulluk için yaratılmışlardır. Onların da Müslüman veya kâfir olanları vardır. Şeytan da cin taifesindendir. Bunların dışilerine peri denir. Cinlerin atalarına Cān denir. Cin ismi Araplar arasında “hin” diye tabir edilir. Farsçada cin kelimesine karşılık olarak gûl, ifrit de denilmektedir. Kubbealtı Lügatinde “Tabiat üstü bir güce sahip bulunulduğuna inanılan cin taifesinin çok alımlı ve çok güzel olanlarına verilen isim.” diye tanımlanmaktadır.

Cinler de insanlar gibi doğar, evlenir, yer, içer ve ölürler. Fakat onların ömrü insanlara nazaran daha uzundur. İnsanlar gibi amellerine göre cennet ya da cehenneme giderler. Halk arasında insanlara zarar veren yaratıklar olarak bilinseler de Allah’ın izni olmadan hiçbir insana kötülük veya iyilik yapamazlar. Son peygamber Hz. Muhammet onların da peygamberidir. (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2007:103).

Süleymān-nāme’de Hz. Süleymān’ın emrinde olan, ona itaat edenler olduğu gibi insanlara zarar veren cinler de vardır. Aşağıdaki bölümde Sührāb Şāh’ın oğlu Şedid’in cinler tarafından çarpılma olayı anlatılmaktadır.

‘ Amālīka şulṭānı Sührāb Şāh’uñ Şeddād bin ‘ Ād nesli ol melek-i Nīk ḥāhuñ Şedīd adlu bir oğlu vardı. Nāgāh nişfu’l-leyl içinde cāme-ḥābından tırup yalıncaḳ ve kuşancaḳ taşra çıḳduğlayın cin cemā’ati üzerine uğrar ve üzerlerine şu dökmek ister; cinnīler re’isi incinüp ğayretinden yiliyle çarpar, zarar yetiştürüp [T 35 b] nīm-ten kılpup, şöyle ki bir eli ve bir ayağı dutmaz, Sührāb Şāh oğlu ḥāline muṭṭalī’ olup Feylesūf-ı ekberi İ’ tişām-ı Ḥakīm ve Yemlūn-ı Ḥakīm otağına da’ vet idüp oğlu Şedīd’uñ marazını tamām ‘arz itdi. Mu’ alecesinde ‘āciz ḳalup eydür: Sührāb Şāh oğlu Şedīdi ḥaş ḳullarına emr idüp getürdüp Süleymān-Nebī dergāhına yitürdiler ol zamān Ḥazret-i Süleymān seb’ u esed kelimātındaydı pes Sührāb Şāh daḥi oğlu Şedīd’uñ ḥālini Süleymān’a ‘arz kıldı. (35a-19; 35-b1,5)

Bu bölümde de cinlerin söz çalmaları ve bunun karşılığında Sām’ın bunlardan hesap sorması anlatılmaktadır.

Ey İlyāve Şāh v’ey Dāvūd Peygāmbere ḳarındaşı ekmel-i enbiyā ‘ālī ḥazretüne bir cevābum var eger işidürseñ İlyā[ve] Şāh didi kim buyur Şām eyitdi: İşitdüm ki Süleymānī cinnīler el-Henc cinnī serheñgleri iken iken bir yire gelüp benden uğrılayın söyleşirlermiş eger biz olmasaḳ Sām-ı Süvār ne başardı ‘afārīt leşkerin gökyüzinde şıyan biziz dirlermiş ben bu sözi götürmezüm ḳılıcım ḳamḳama and içdüm ki Süleymān

emriyle bir düşmân üzerine varduğım vaqt **cin** cinsinden **perî** aşlından ‘**afârî** u **gûl** neslinden kimse uydurmayam (67b-16)

Bu bölümde periler ve cinlerin Hz. Süleymân’a itaat ve tazim ettiklerini bildirilmektedir.

Andan şoñra biz dañi varavuz tâ kim bizden anlara ta‘zîm teklîf olmuş ola ve andan şoñra âdem gönderdiler ki biz bunda muntazır tururuz tâ kim bizden aqdem anlara varmak revâ görindi haber viricek Hümâyûn Şâh bunların ta‘zîmini gâyet hoş görüp def’î yirinden turup **Tâlishân, Mâlishân, ‘Affâf-ı perî, Halâhil-i perî, Şemâ’il-i perî, Celcelî-i perî** bu zıkr olan perî serhengleri Süleymân’a lâıyık pîş-keşler getirüp perîler sultânı Hümâyûn Şâh’uñ ve Cân neslî melegi Rûhşâh-ı cinnûñ rıkâbları oññnce piyâdeveş kanad büküp göğüs açup yürüdiler. (72a-4,8)

Bu bölümde ise ifrit ve dîvlerin Hz. Süleymân’ın sözlerini dinledikleri, ona kulak verdikleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda bunların görünüşleri tasvir edilmektedir.

Süleymân sözine müstemi‘ olup kulağ tutmuşlardır andan şoñra dördüncü tabakanuñ şol tarafında **dîv**ler re’îsleri ve ‘**afârî** serhengleri **Qahtân-ı ‘ifrit** birle **Qahmâ-i dîv Kaşkâş-ı dîv Şamsâm-ı dîv Mu‘akkebât-ı dîv** mişâl-i **şeyâtîn** nesl-i serhengleridür kim ayağın tururlar ve re’îsleri âhen kürsilerde geçüp otururlar Süleymân hizmetin Allâh emriyle yirine yitürürler ve dañi görürsün kim her birinüñ kadd ü kâmeti bir kavsa dişleri beden başı kûbbe-i hirmân gözleri yanar fanûsa beñzer ağızları cehennem kapısı gibi azûları nîze-i Keyyûse beñzer ba‘zınüñ eşkâli bebr ü pelenge ve ba‘zınüñ hûk u hîrs u câmûsa beñzer seng-i âsiyâb-ı gürz ellerinde kaplan postundan ve evran derisinden şalvâr giyürler bend-keşleri zengüliyle billerinde el-emân el-emân yâ Süleymânü’z-zamân deyü feryâd u zârî dillerinde mühr-i Süleymân başılmış mengüşler güşlerinde ve a‘vânları akrânları gözleri şuşlarında tururlar (75a-1,10)

3.4. Tabiat

3.4.1. Hayvanlar

3.4.1.1. Sî-murg

Anka olarak da bilinmektedir. Kûh-ı Elburz’da yaşadığına inanılan bu kuşun üzerinde her kuştan bir eser bulunduğu için Sî-murg denilmiştir. Kaf dağında yaşadığına inanılan yüzü insana benzeyen, renkli tüyleri bulunan yere hiç konmayan adı var kendi yok bir kuştur. Bir rivayete göre anka kuşu cennet kuşudur. Bu yüzden ona “zümrüdüanka” denilmektedir. Divan edebiyatında Sî-murg/anka kuşu avlanmayışı, ele geçirilemeyeışı, Kaf Dağı’nda yaşaması, çok renkli olması yönleriyle ele alınmıştır (Pala, 1995: 38).

Metinde, Sî-murg kuşu kanadlarının görkemi ve güzelliği, heybetli oluşu, kuşların hükümdarı olması yönüyle Cebrail’e benzetilmektedir. Cebrail’in Kur’an’da kanatlı olarak nitelendirilmesi

(Fatır35/1) bu benzerliği güçlendirir. Ayrıca peygamberimsi özellikler atfedilen Zâl’a kılavuzluk etmesi, onu besleyip büyütmesi; Hz. Muhammet’in Cebrail ile arasındaki vahiy elçiliğine benzetilebilir. Metinde Sî-murg/anka Hz. Süleymân’ın meclisinde bulunur. Bütün yırtıcı ve tartıcı kuşların sultanı odur. Genellikle benzetme ve mecazlarda ismi sıkça geçmektedir. (Yıldırım, 2008: 629)

Sî-murğ-ı Kâf rûh kuşıyla ve raḡne murğıyla ve kaḡnûs ‘uḡḡâbla kara bulutlayın
kanadların açup hevâ-yı fenâda pervâz ururlar Süleymân Hâzretine güneş harrı
toḡınmasun deyü daḡı yırtıcı kuşlar taḡt üzerinde muḡâbil kanad kanada baş başa çatup
seyvân kurup taḡt gitdügünce uçuşırlar ve tûḡî, durrâc, süḡlün, bülbül, ḡumrî hezâr-
destân-hezâr destânlar okıyup dillü dilince Ḥâlîḡa tesbîḡ idüp şeker dillerinden müşk-
eḡşân iderler ve şükr iderler (24b-1,6)

Sî-murğile kuş serhengleri daḡı hevâ-yı fenâda fevḡa’l-‘âlâda kanad kanada
çatup başa baş çatup Süleymân Peyḡâmbere ‘aleyhi’s-selâvati’llâh ve’s-selâme üzerinde
sâyebân ḡururlar ve tûḡî vü ḡumrî vü turrâc u bülbül laḡîf elḡânlu âvâzlarıyla ötüşürler
‘aḡıllarıyla ḡayrân iderler (71b-1,3)

3.4.1.2. Tâvus

Tavus kuşu, çok güzel bir kuş olmasına rağmen dertli bir kuştur. Tavus güzelliği ile gururlandığı için Allah onun gururunu kırmak için sesini ve ayağını çirkin yaratmıştır. Bir efsaneye göre Tavus cennette bir kuş iken Şeytan’ın kandırmasıyla yılan yardımıyla cennete girmiştir. Âdem ile Havva’yı kandırıp yasak meyveden yedirince Allah hepsini cennetten çıkarmıştır. Cebrail için “Tavus-ı sidre” sıfatı kullanılır. Edebiyatta açılması, rengarenk oluşu, gezip tozması, salınışı, vb. yönlerden sevgiliye benzetilir (Pala, 1995: 525).

Metinde tavus kuşu Allah’tan haber getiren bir melek gibi anlatılmaktadır. Bu kuşa kudsî bir özellik atfedilmiştir.

...varup Tâvus-ı ḡudsîden su’âl ideyin ḡöreyin Allâḡ te’âlâ’nuñ emri nedür pes
ḡudret ḡanadın açup uçup birinci ḡat göḡ ḡapusından geḡüp Sidretü’l-müntehâya varup
Tâvus-ı ḡudretü’llâhdan ḡaber alup ol daḡı ḡâzret-i Ḥaḡdan ḡaber alup ḡelüp baña ḡaber
virüp eyitdi [T 23 a] Tâvus-ı ḡudsî eyitdi (22b-19)

3.4.1.3. Tûḡî

Papaḡan, dudu kuşu olarak bilinir. Renkli bir kuştur. Sesinin güzelliği ve tatlı dilli bir kuştur. Konuşma yetisiyle insanı simgeler. Tûḡî şeker ve tatlı yiyeceklere düşkündür. Halk arasında tatlı ve şeker yediği için güzel konuştuğuna inanılır. Metinde tûḡî kuşu, benzetme ve güzel söz söyleme ilgileriyle kullanılmıştır. Firdevsî kendisini güzel destanlar, hikâyeler söyleyen tûḡîye benzetmiştir.

Aḡzı yarın yârinüñ Firdevsî ger kim yarada

Tûḡî-i şeker-şiken mişli oḡur destân hezâr (27b-6)

Yine bahar gelince güller açıp çayır cemen yeşillenince bülbülün ötüşü de kaçınılmaz olur.

Nutka gel ey tûti-i şeker-şiken
Kim bahâr irdi vü yeşerdi çimen (48a-16)

Süleymân Hazretinüñ üzerinde kanad kanada çatup ve baş başa çatup sâyebân
kurdılar ve tûti-i şeker-şiken ve bülbül-i gûya dillerince Hâlıkı tesbîh idüp Dâvûdî
elhânile faşîh lisânile şîrîn-beyânile ötüşürlerdi (35a-14)

3.4.1.4. Bülbül

Türkçede sandavaç, Arapçada andelib, Farsçada bülbülân ya da hezâr denilen bülbül, güzel nağmesi olan hacimce küçük bir kuştur. Divan şiirinde aşığı temsil eden bülbül divan şiirinde en çok işlenen kuş türüdür (Ceylan, 2015: 61). Güzel sesi, ağlayıp inlemeleriyle bilinir. Genelde gonce, gül, bülbül beraber anılır. Bülbül, gülü görünce mest olur. Gülden ayrı düşünce inlemeleri ve sızlamaları başlar. Metinde bülbül; güzel sesiyle etrafa neşe saçan, diğer kuşlarla Hz. Süleymân'a methiyeler düzen bir kuş olarak anlatılmaktadır.

Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâvati’llâh ve’s-selâme üzerinde sâyebân
tururlar ve tûti vü kumrî vü turrâc u bülbül laîf elhânlu âvâzlarıyla ötüşürler ‘ağıllarıyla
hayrân iderler (71b-1,3)

Di Süleymân kıssasından bülbül-i gûyâ-şîfat
Mişl-i süsen olma ebkem olmuşiken nev-bahâr (27b-7)

3.4.1.5. Hüdhd

İpek kuşu, çavuş kuşu, ibibik. Çok yükseklerle yükselebilen bir kuştur. Hz. Süleymân'a hizmet eden Hüdhd, su aramak için çok yükseklerle çıkınca Sebe ülkesini görüp Hz. Süleymân'a haber vermiştir. O da Hüdhd'ü Belkıs'a elçi olarak göndermiştir. Bundan dolayı bu kuş, Hüdhd-ü Süleymân, Hüdhd-ü Saba, mesaj kuşu, postacı, ulak diye de bilinir (Yıldırım, 2008: 402).

Hüdhd olup vir Sebâdan sen haber
Kim sözündeñ cân dimâğı ola ter (2a-5)

3.4.1.6. Diğer hayvanlar

Metinde adı geçen fakat olayların akışında birinci derece etkisi olmayan kuşlar şunlardır: Ruh kuşu, rahne kuşu, kaknus (musukî) , ukkab/kartal, (kuşların kralı), durrac, süglün, bülbül, kumru, şehbaz, sunkur, şahin, kebk, kebuter, melah (çekirge) ...
Yırtıcı hayvanlar ise; arslan, bebr, peleng, kaplan, sırtlan, şîr-i ner, kurd, gergedan, şegal, rubah, timsah...

Tarıtıcı hayvanlar ise; ahu, Burak, pil(fil), gav(öküz), sevr (öküz), camus, huk (domuz), peşşe (sivrisinek), aru, zenbur (eşek arısı), zübab/megeş (sinek), mûr (karınca), cemel/şütür/üştür, rahş, himar, kulan (yabanî at), mûş, sığın (ala geyik), koyun, kuzu...

Ger boğadur yāhu ejder yā peleng u şīr-i ner
Mevt iricek virmez emān cümlesini yok ider

İns ü cinn ü vahş u tayr u mār u mähī ne ki var
Bu ecilden olmamışdur hīç halāş ey nām-ver (32a-16,17)

ķuru yirde yūriyen sibā‘ pelenglerinūñ ve baħr-ı ‘ummānda dūreyen timsāħ nehenglerinūñ ve daħi hevāda ķanad ķanada ķatup uķan bād-ı nesīm ķuvvetiyle beyne’s semāya geķen yırtıcı ķuşlaruñ şeh-bāz, sunķūr, šāhīn, külünklerinūñ ve kebk, süglün, kebüter pīş u pes āhenglerinūñ kim geldüģin bileler ve ne cinsden idüģin fark ķılalar ve daħi šāh-ı mārānuñ ejdehāsınuñ su‘bānlarından yidi başlu yir ve yil evranlarından ve şu ejderhāsınuñ nihenglerinden ve efā‘īnūñ zehr-nāklarından ve andan şoñra hevām cinsinūñ zübāb megesinūñ böceklerin mūr u melah gelincüklerin ve zenbūr ve ba‘ūzuñ herāklerin ve ıvez, peşşe siñeklerin adlu adıyla bileler (72b-5)

Metinde ejderhalar ve su‘ban/tinnīn (büyük yılanlar) büyük bir timsah görünümünde yüzü ata benzeyen iki kanatlı, ağızından ateş püskürten yer altı hazinelerinin koruyucusu olduğuna inanılan efsanevî bir yaratık olarak geçer (Yıldırım, 2008: 274). Bu ejderhalar ve dev yılanlar “kötülüğün simgesi” olarak geçmektedir. Bu kötülüklerden ancak Hz. Süleymân’ın askerleri kurtarabilir.

Ve ķünkim ol su‘bān-ı ‘azīm nefesini taşra virse deryā-yı oķyānūs merkezinden taşra çıķup ‘ālemi ģarkā virüp temevvūci felege çıķardı (31b-6)

bahr-i muħīť kenārından gidüp ejderhā тұrduğı yire gelüp indi bu ejder daħi kim o şaħş nazar ķılıp ıraķdan kim ģördi ol ejderhā heybetinden barmağın ağızına alup vālih ü ģayrān olup ķorķu ile тұrdı andan bu şaħşla ol [T33 b] ejderhā ikisi birbirine muķābil u mu‘ārız olup тұrıcaķ ejderhā daħi bu şaħşı ģörüp baş ķaldurup ağız açup dem urıcaķ... (33a-19)

3.4.2. Çiçekler

Süleymân-nāme’de bitkiler, baharla birlikte tabiatın canlanmasını, yeryüzünün canlılığını, süslenmesini ifade etmektedir.

rub‘-ı meskūn içinde nice biñ yıl ķarār idüp yine merkezine vardı şabā yili esüp rüy-ı zemīne ‘itidāl virüp ģüneş ģarriyla māhtāb teşirle ve kūrre-i nesīm neşv ü nemāsıyla rüy-ı zemīn cāy-ı cennet-mişāl lāle-zār u ģül-zār çayır u çemen, sūnbül, yāsemen, zanbaķ ve nesteren, şaķāyık-ı nu‘mān, şukūfe-i argūvān, berg-i zaymerān, sūnbül ü reyħān, [T 32 b] ⁽¹⁾ benefşe ve za‘ferān birle müzeyyen ü ārāste olup kevn ü fesād ‘ālemi ābād olup na‘īm-mişāl oldu cihānuñ ⁽²⁾ her ķöşesi bağ-ı Bağdād ve ķehre-i dil-ģüşāda döniceķ... (32a19,21; 32b-1,2)

3.5. Mekân

3.5.1. Ülkeler

3.5.1.1. Endülüs

711-1492 yılları arasında İber Yarımadası'nda Arapların etkisi altında bulunan bölgelere verilen isimdir. Müslümanların İber Yarımadası'ndaki varlığı en son Moriskoların 1609 yılında İspanya'dan sınır dışı edilmesiyle son bulmuştur. Araplar tarafından İspanya için kullanılan “Müslüman İspanyası” anlamında geçen Endülüs kelimesinin kökeni kesin biçimde tespit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, Hispania karşılığı olarak ilk defa fetihden sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalan Vandalların adından türetilmiş olabileceği kabul edilmektedir.

Endülüs'te şiir söyleyen Arap edebiyatının önemli simalarından birisidir. İbn Haface daha ziyade söylediği tabiat şiirleriyle ünlenmiştir. Endülüs coğrafyasının tabii güzelliği, çok sayıda Arap şairine ilham kaynağı olmuş ve bu süreçte tabiat şiirleri büyük revaç görmüştür³⁰

Süleymân-nâme'de Endülüs hakanı Benî Asfer, meliki Haru Şâh diye geçer. Haru Şâh ulu padişah olarak adlandırılır.

İran meliki Keykāvūs bin Keykubâddur ve Tūrân serveri Efrâsiyâbdur [T 74 b] ve Yunân meliki Çattât Hândur Benî Aşfer meliki Bilâd-ı Aşferîdur ve **Endülüs** meliki Hârûşâhdur ki ulu pâdişâhdur (74a-21; 74b-1)

...Ejder dağı hücum idüp boğayı kovdı ol kadar ki sürüp **Endülüs** ceziresinde ardından yetiştirdi yetişdiği dem anuñ bigi na'ra urdı kim na'rasından tās-ı gerdün cınılayup sadâ virüp ötdi (31b-19)

3.5.1.2. Mısır

Mısır ülkesi, başkenti Kahire'dir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Yusuf ile Züleyha kıssası Mısır'da geçmektedir. Ken'an, Rûm, Bağdat, Şam şehirleri birlikte anılmaktadır. Metinde Mısır sultanı Celalleddin, Hz. Süleymân'a diğer beyler ve meliklerle beraber itaatini belirtir. Mısır şekerinden bahsedilir.

Sührâb Şâh, Tubba' bin Aşda', **Mısır** sultânı Celâle'd-dîn ve Kayşer-i Yûnân şâh-ı 'Acem sultân-ı Keykubâd, Turân şâhı Efrâsiyâb fi'l-cümle 'Arab ve 'Acem Rûm begleri, Endülüs serverleri, Benî Aşfer dil-âverleri Süleymân dergâhına cem' olup Kâlûn-ı Halebî dağı gelüp Süleymân önünde yir öpdî(7b-8)

Ve eger mağrib ilinden yaña görinse **Mısır** ilinde kızlık ve tarlık ve fitne ve savaş delim ola (39b-1)

³⁰ <https://tr.wikipedia.org>. (Erişim.: 10. 05. 2023)

lezîz şîrîn ter düzetmişler ve şerbetçiler fu‘ â‘ı bardağın zer-nigâr kılup şekker-i **Mısrî**
ezüp gül-âb kıtup şerbetler ihzâr idüp dururlar(77b-11)

3.5.1.3. İrân

Metinde İrân/Acem hükümdarlarıyla anılır. Aynı zamanda İrân’ın ünlü destan ve mitolojik kahramanları birlikte verilir.

İrân sultânı Keykubâd [T 24 a] ve Tûrân meliki Efrâsiyâb gibi yüz zerrîn kemer ve yüz kez yüz biñ ‘ asker çekici tâcdârlarıyla ve toköz biñ toköz yüz toksan toköz Kerîmân-hey’et, Nerîmân-şîfat, keyvân-rif’at, Qahramân-şalâbet, Behrâm-heybet, Rüstem-i Dâsitân-mişâl şâhib-kırânlarıyla diz üzerine gelüp hevâ-yı fenâ yüzünden taht merkezinden yirle gök arasından ‘ Arap mülki yöresinden ‘ Amûk şehrine ve şahrâsına nazar kılup bakışdılar (24a-1,4)

‘ **Acem** sultân-ı Keykubâd, Turân şâhi Efrâsiyâb fi’l-cümle ‘ Arab ve ‘ Acem Rûm begleri, Endülûs serverleri, Benî Aşfer dil-âverleri Süleymân dergâhına cem‘ olup Qâlûn-ı Halebî dahı gelüp Süleymân öninde yir öpdi (7b-8)

3.5.1.4. Hindistan

Hint ülkesidir. Edebiyatta Hindistan; uzaklığı, bağı, bahçesi, baharatı vb. özellikleriyle bilinir. Yine Hindistan denilince tavus ve papağan akla gelir. Köle ticaretinin yapıldığı yerdir. Anadolu denince beyaz tenli insanlar, Hindistan denince siyah tenli insanlar akla gelir. Hindistan’da yakut çıkarılır. Anber de Hint denizlerinde yaşayan adabalığın elde edilir (Pala, 1995: 254).

Süleymân-nâme’de Hindistan, topluluk olarak “Hindistan hükeması” diye geçmektedir. Aynı zamanda diğer ülkelerle beraber anılır ve Hint sümbülünden bahsedilir.

şol tarafında on iki biñ ‘ Arab u ‘ Urebâ etkîyâsı vü evliyâsı Hindistân hükemâsı Mekke ve Medîne ‘ ulemâsı Yunân fużâlâsı şimşâd kürsiler ve ‘ âc abanûs şandaliler üzerinde qarâr itmişlerdi (71a-16)

Devletûn aḥkâmına mahkûm Hind ü Sind ü Rûm
Nuşretûn tîgine çâker Rûs u Efrencile Serf (1b-15)

bir elinde bir levḥ ammâ ki sekiz kınadı var başında tâc yirine saç var sünbül-i Hindî gibi Süleymân’a selâm virür nazarına qarşu ayağın turdı (40b-7)

3.5.1.5. Çin

Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Edebiyatta Çin; resmin, nakkaşlığın sanatın merkezi olarak bilinir. Maçin Çin’in güney bölgesine verilen addır. Türkistan’ın doğusunda ve Tarim’in güney batısındaki çöllerde yaşayan bir Türk kabilesine de bu isim verilirdi. Bu bölgeye kabilenin adından dolayı Maçin denilmiştir (Pala, 1995: 126-353).

Süleymân-nâme’de Çin diğer devletlerle birlikte anılır. Ayrıca misk kokusunun ana vatanı olarak geçer. Resimleriyle ünlü Çin nakkaşları da geçmektedir.

Hükm idenler Rûm-ı Çîn ü Rûsuda
Gördi Firdevsî yatur Burusada (23a-16)

Şemmeçe bûy almağîçün sünbülünden nâfe-Çîn
Pûst-pûş olup gezer şahrâya düşüp müşk-bâr (27b-4)

Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: nite melek eyitdi: Yâ Nebiyya’llâh yüz yigirmi dört şıfat maḥlûḳātuñ ve biñ dürlü berr ü baḥruñ içindeki mevcûdātuñ hey’eti ve şekl ü şemâ’ili bî-ḳuşûr ol şaḥşuñ vücûdında muşavver idi şöyle kim kıl ḳalemiyle Çîn nakḳâşları resm idüp biñde birinüñ taḥrîrinde ‘âcizdi (33a-1,4)

3.5.2. Şehirler/İller

3.5.2.1. Bağdat

Irak’ın başkenti ve en büyük şehridir. 16. yüzyıldan sonra Osmanlı idaresine girmiştir. Bağdat edebiyatta çok sık geçmektedir. Atasözlerine konu olmuştur. (Aşığa Bağdat sorulmaz, Yanlış hesap Bağdat’tan döner.) Bağdat güzelliği, bağ-bahçesi ile anılır. (Pala, 1995: 70).Süleymân-nâme’de Bağdat benzetme ilgisiyle adaleti, gönül açıcılığı ve halifesiyle anılmaktadır.

rûy-ı zemîne ‘itidâl virüp güneş ḥarriyla mâhtâb teşîrle ve kürr-e-i nesîm neşv ü nemâsiyla rûy-ı zemîn cây-ı cennet-mişâl lâle-zâr u gül-zâr çayır u çemen, sünbül, yâsemen, zanbaḳ ve nesteren, şaḳâyıḳ-ı nu‘mân, şukûfe-i argûvân, berg-i zaymerân, sünbül ü reyḥân, [T 32 b] benefşe ve za‘ferân birle müzeyyen ü ârâste olup kevn ü fesâd ‘âlemi âbâd olup na‘îm-mişâl oldu cihânüñ her köşesi **bâğ-ı Bağdâd** ve çehre-i dil-güşâda dönicek (32a-20, 32b-1,2)

Yûnân şâhı ve Endülüs meliki Benî Aşfer ḥâḳânı, **Bağdâd** ḥalîfesi Tubba‘ bin Aşda‘yla geçüp oturdılar (8a-7)

Devr anuñ devrânıdır âbâd olur
‘Adlile her kend anuñ Bağdâd olur (23a-18)

3.5.2.2. Mağrib

Batı ülkeleri, eskiden Afrika’nın Mısır hariç kuzey kısmındaki bölgelerine Mağrib derlerdi. Daha çok Cezayir yerine kullanılmıştır. Fas, Trablus, Berberiye ve Tunus, Mağrib ülkelerinden sayılır. Mağribî tabiri daha çok Faslı siyah ırk için kullanılır. Divan şiirinde Mağrib içinde siyah ırklara sahip insanlar yaşadığı için saç ile birlikte anılır. Tabi bu teşbihte

yüzün ay olması durumu söz konusudur. Mağrib uzak ülkeler arasında sayıldığı için ayın battığı yer olarak düşünülür (Pala, 2018: 353).

Süleymân-nâme’de Mağrib; yön, taraf, il, uzaklık ilgisi (maşrık-mağrib), benzetme ilgisiyle kullanılır.

Şevr dişidür, mağribdür, hâkîdür, aşı toprağdur, katı yılduzıdur, Zühre’nün evidür (49a21)

Şekilleri tâzî at ammâ ekşer kınadlu bir dem içre mağribden maşrıka seyrân iderler (79a-6)

Maşrık-ı devletde bahtın şems ola dâyim münîr

Mülk-i mağribde kâmer devrini sürdükçe ‘ayân (79b-1)

...Ammâ mağribden yaña görünse mağrib ikliminde delim kişilerün yaşı kırya re‘âyâ delim miñnete uğrayalar ve kıar yağmur delim ola faşl-ı ‘âşir: Eger işbu ayda maşrıktan gün kızarsa Fâris ilinde şavaş ve fitne ve kıan dökmek delim ola ammâ yıl sonunda hayr ve râhatlık delim ola eger mağribden yaña görünse didiñmez gibi olsa (39b-3)

3.5.2.3. Babil

Bağdat’ın aşağı tarafında bulunan ilk çağdan kalma bir şehirdir. Edebiyatta genellikle çah-ı Babil, Harut ve Marut nedeniyle kullanılır. Harut ve Marut büyücülük ve sihirle de bilinmektedir (Pala, 2018:67). Süleymân-nâme’de Babil, il, vilayet, Harut ve Marut ilgisiyle kullanılmıştır.

Eger işbu ayda tolu ve yağmur yağsa hastalık delim ola ve Bâbîl ilinde bunda ziyâde ola yağmur delim ot yimiş ekin delim ola Bâbîl pâdişâhı işi eyü ola düşmenleri helâk ola (40a-1)

Nefse uyduğı[i]çün Hârût ey şâh

Âh ider Mârût ile meskende çâh (54a-18)

3.5.2.4. Halep

Halep Suriye’de bulunan bir şehirdir. Halep Arapçada ve diğer bazı Sami dillerinde süt veren demektir. Halep, Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli şehirleri arasında yer almış, Türkçe deyimlere konu olmuştur. "Halep oradaysa arşın burada" deymi, Âşık Ömer’in "İşte geldim, gidiyorum şen olasın Halep şehri" beyti, Âşık Emrah’ın sevdiğini Halep’te araması, Kerem’in Aslı’nın ateşine Halep’te yanıp kül olması gibi.

Tarihi MÖ 3000’li yıllara uzanan Halep Kalesi’nde çeşitli Mezopotamya devletleri, Roma, Bizans Arap hâkimiyeti, Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mirdasiler, Ukayliler çok kısa bir süreliğine Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu devirleri yaşanmıştır. Halep şehri ve halkıyla anılmaktadır. Aşağıdaki metinde Hz. Süleymân’ın tahtının uçuşunu hayretle izlemektedirler.

Ḥaleb şehrinün şahrāsın temāšā iderlerdi, cemī‘ civānın teferrüc kılup görürlerdi. Süleymān devletinde ancılayın maḳāma iriṣḍüklerine Ḥaḳ te‘ālā’ya çok şükr kılurlardı. Bu cānibden **Ḥaleb** halkı daḥı erkan-ı devlet pīr ü bernā bāy-ı yoḥsul cemī‘ cemā‘at ḳal‘a burclarına ve ṭamlar üstine ve köşkler manzaralarından yüce yüce yirlerden ṭurup göz urup Süleymānuḥ taḥtın temāšā kılurlardı (9a-2,3)

3.5.2.5. Amuk

Amuk şehri Kudüs’e yakındır. Hz. Süleymān’ın uçan tahtının indiği yerdir. İndikten sonra Nağmağail adlı melek tarafından bu şehri gezmiştir.

Ḥakīm ḳavlince Süleymān bin Dāvūd Semendūn-ı Hezār-Yek-dest ağzından bu ‘ācāyib ḳıṣṣa’ dökülmekdeyken nāgāh müvekkel bād gelüp eyitdi: Yā Nebīyya’llāh ‘**Amūk**’ şehri şahrāsına geldük ne buyurırsın taḥt-ı Süleymān’ı yir yüzüne yile emr ideyin issün mi ve yāḥūd bir āḥar yire gönderdeteyim mi diyüp ḥaber viricek Süleymān Ḥazreti emr itdi ki ‘**Amūk**’ şehri şahrāsında teşrīḳ cānibine taḥt-ı Süleymān’ı indüre pes müvekkel **Nağmāğā’īl** emr itdi taḥt-ı Süleymān’ı üç kerre ‘Amūk’ şehrini ṭolaşdurdı (23b-12)

3.5.2.6. Kudüs

Tarihi oldukça eski olan Kudüs şehrinin adının geçtiği bilinen en eski belge Mısır metinleridir. Milâttan önce XIV. yüzyıla ait Tell Amarna mektuplarında şehrin adı Urusalimdir. Latinceye Jerusalem ve Jerosolyma olarak geçmiştir. Kudüs şehrinin Batı dillerindeki adı da Jerusalem’dır. Müslümanlar da şehre çeşitli isimler vermiş olup bunların başında “bereket, mübarek olmak” anlamına gelen Kuds yer almaktadır. Hz. Dāvūd’tan sonra oğlu Süleymān yedi yıl içinde Kudüs’te muhteşem bir mâbet (Mescid-i Aksâ) inşa etmiş, ayrıca kendisine bir saray yaptırmış, ahit sandığını bulunduğu yerden alarak mabetteki özel yerine koymuş, Kudüs’ün çevresine duvar çekirmiştir. Hz. Süleymān’ın vefatı üzerine krallık ikiye bölününce Kudüs güneydeki Yahuda Krallığı’nın merkezi olmuştur. (Harman, 2002: 323-27)

Metinde mübarek şehir anlamında Kuds-ı Mübarek şeklinde geçmektedir. Yine bu şehrin bir ölçü birimi olan “Kuds-ı Mübarek kilesi” şeklinde geçmektedir.

Ḳuds-i Mübārek kilesiyle kim kīle-i Süryānīdür biḥ mut un simīd çörek ḡayri etmek ḥisābı ḥod dile gelmez Allāh te‘ālā bilir ki ne ḳadar mut buḡday ḥarc olur (77b-2)

Ḥakīm ḳavlince Süleymān taḥtını yil getürüp yirle gök arasına kim çıkardı **Ḳuds-i Mübārek** cānibine aldı gitdi (11) Süleymān Ḥazreti daḥı serīr-i nübüvvet üzerinde ḳarār kılup oturmışdı (9a-10)

3.5.3. Nehirler, Dağlar, Denizler, Vadiler, Sahralar

3.5.3.1. Nehirler

Nil Nehri

Mısır'a hayat veren nehirdir. Mısır'ı baştan başa geçerek Akdeniz'e dökülür. Metinde Elburz Dağı ile Kâf Dağı arasındaki nehrin Nil Nehri olmadığı anlatılmaktadır.

Ḥamza kūh-ı Qāfa vardı dīvlerle ceng itdi ve daḡı İskender-i Yunānī **Nīl** ırmağından kūh-ı Qāfa girdi didikleri şahīḡ degüldür zīrā ki İskender bin Feylekūs veşāir pādīşāhlar şol Cezāyire vardılar ki gemiyle deryāsın ādemī-zād geçmek mümkindür (12a-19)

Erdun Irmağı

Bugün Filistin civarında bulunan Erdun Irmağı metinde iki yerde geçmektedir. Rüstem'le Kahir, meşveret için Erdun Irmağı kenarında konakladıkları belirtilmektedir.

Qāhir bin Sām'a ve Rüstem-i Dāsītān'a meşveret kılp eyitdiler: hemān şimden soñra perīler taḡtumuz yiryüzine indürsün Süleymān Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām 'askerinden iki fersaḡ ırāda **Erdun Irmağı** kenārında qondırsun perīler ve Cān qavmine ḡükm itdiler çünki yiryüzine indiler **Erdun Irmağı** kenārına kim qondılar cinnīler şultānı el-Henc cinnīyle melek-i Sepīdle qarşu varup perīler şultānı Ḥümāyūn Şāhile ve Cān melegi Rūḡşāh-ı cinnīyle ve dīvler serhengi Ca'ca' a-ı dīv ile görüşdiler (71b-11)

3.5.3.2. Dağlar

Kaf Dağı

Dünyanın etrafını çevreleyen ve bütün dağların köklerinin ona bağılı olduğuna inanılan, büyük kısmı sular altında olan, okyanusların derinliklerinde bulunan efsanevî bir dağdır. Güneş ışınlarının yansmasıyla zirvesinin yeşil görüldüğü “anka”nın da üzerine yuva yaptığı mitolojik bir dağdır. Eski inanişā göre yeryüzünün en yüksek noktası buradır. Yeryüzünün çivisi olarak kabul edilen Kaf Dağı, yeşil zümrütten yaratılmıştır. Bu yüzden “zümrüdüanka” tabiri buradan gelmektedir. Kaf Dağı'nın doğusunda Cabelka batısında Cabelsa şehirleri vardır (Yıldırım, 2008: 444).

Sufiler Kaf Dağı'nı gönül ülkesi, Si-murg'un makamı olarak kabul ederler. Sâlikin tek amacı, gayesi oraya erişmektir. Ancak bu yol çok uzak ve meşakkatlidir. Feridüddin-i Attar, Mantıku't-Tayr'ında buraya erişme serüvenini alegorik olarak anlatmaktadır. Bazı anlatıcılara göre Elburz Dağı ile aynıdır. Ancak Firdevsî'ye göre bu dağlar birbirinden farklıdır.

Kur'an'ın 50. sûresi olan Kaf sûresinin ilk sözcüğü Kaf harfiyle başlar, bazı müfessirler bu harfi “Kaf Dağı” olarak tefsir etmişlerdir. Yeşil zebercetten oluştuğunu ve semanın onun üzerine inşa edildiğini söyleyenler vardır. Yine bazı kaynaklara göre bu dağın dip ucu dünyanın altında bulunan kayaya değdiğinde zelzeleler olmaktadır (Pala, 2018: 353).

Süleymân-nâme'de Kâf Dağı çok fazla yerde geçmektedir. Süleymân-nâme'ye göre Kaf Dağı yedi tabakadan oluşmaktadır. Herkesin bu dağa çıkamayacağını sadece İskender-i Kübrâ ve Hz. Süleymân'ın bu dağa çıktıkları söylenmektedir.

Küh-ı Kâf yidi tabakadur ser-cümlesi kerrübiler makâmıdır egerçi ki küh-ı Kâfdan öteki ‘âlemlerde bahır u berrün içinde olan ya‘nî ki bu rub‘-ı meskûn ‘âlemini berrinde bahrındaki biñ bir dürlü ümmet vardır... tevârîhde gelür ki Hâmza küh-ı Kâfa vardı dîvlerle ceng itdi ve dañi İskender-i Yunânî Nîl ırmağından küh-ı Kâfa girdi didikleri şaḥîḥ degüldür zîrâ ki İskender bin Feylekûs veşâir pâdişâhlar şol Cezâyire vardılar ki gemiyle deryâsın âdemî-zâd geçmek mümkündür ve dañi şol kühistânı kulel-i cibâli aşup gördiler ki kıtâr u mehârla at, kaṭır, fîl, gergedan, kıtârla ol [T 12 b] ol kühistânı aşup teferrüc itmege imkânı vardı öyle olsa küh-ı Kâfı Süleymân bin Dâvuddan ğayrı İskender-i Kübrâdan ğayrı kimse server-i şelâṭinlerden ve pehlüvân-ı rûy-ı zemînlerden kimesne görmüş degül illâ ki bu iki pâdişâh görmüşdür zîrâ ki küh-ı Elburzla Kâf arasında olan deryâ-yı ‘ummânı gemi ile geçmek mümkün degüldür. İskender-i Kübrânun tahtın bulut getürürdi ve Süleymân tahtın yıl getürmekle gördiler. Anların kimseye ihtiyâcı yoğ idi. (12a-12,21; 12b-1,5)

Dağlar gizemli ve kutsal makamlardır. Süleymân-nâme’ye göre Si-murg’un yuvası Kaf Dağı’ndadır. Diğer kuşlarla burada uçuşmaktadırlar. Hep beraber Allah’ı kendi dillerince tespih ederler.

Sî-murg-ı Kâf rûḥ kuşıyla ve raḥne murgıyla ve kaḥnûs ‘uḳḳâbla kara bulutlayın kanadların açup hevâ-yı fenâda pervâz ururlar. Süleymân Hâzretine güneş harrı toḳınmasun deyü dañi yırtıcı kuşlar taht üzerinde muḳâbil kanad kanada baş başa çatup seyvân kurup taht gitdügünce uçuşırlar ve tûṭî, durrâc, süglün, bülbül, kumrî hezâr-destân-hezâr destânlar okıyup dillü dilince Hâlîka tesbîḥ idüp şeker dillerinden müşk-efşân iderler ve şükr iderler (24b-1,6)

Sî-murg-ı Kâf dañi yırtıcı kuşlar ile kanad kanada çatup şikâre gitdiler ve dâne yiyici kuşlarıyla tāvus dañi ḥubûbât yimege başladılar ve bahri kuşları dañi kanad açup ab-ı revân kenârlarına gitdiler (24b-14)

Mitolojinin temel öğelerinden biri de dağlardır. Yaratıcı ile aralarındaki ilişkiler sayesinde kutsal ve gizemli varlıklardır. Bu dağlarda yer alan mağaralar ve burada yaşayan ejderhalar, canavarlar önemli yer tutmaktadır. Buralarda farklı farklı âlemler vardır. Efsaneye göre Ye’cüc, Me’cüc, Anka, cinler, şeyatin, bu dağın arkasındadır. Orada güneş ve ay yoktur. Işığı Kaf’ın aksinden alır. Sonuçta tam olarak tanımlanamayan gizemli bir yerdir.

Hakîm kavlince yine Süleymân Hâzreti su’âl itdi: Bu Kâf tağındañi cānavarlarla rub‘-ı meskûn içindeki maḥlûḳât-ı vaḥşî bir midür yâḥūd degül midür? Cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh Kâf kulleleri melekût makâmıdır ya‘nî ki ‘âlemlerinde her Kâfun arasında rub‘-ı meskûn bedeli ‘âlemler vardır ki her bir ‘âlemün içinde yidi deryâ, yidi kişver ve biñ üç yüz kırk dört cezîre vardır ki ol cezîreler içinde envâ‘-ı dürlü maḥlûḳât vardır. Berründe, bahrinde biñ bir dürlü ümmet mevcûddur ammâ kim birbirine

muğāyyir on sekiz biñ ‘ālemüñ maḥlūḳı birbirine beñzemez. Her birisi bir nev‘ üzre ḥilḳat olmışdır. Eñ ednāsı bu rub‘-ı meskūn ‘ālemi ḳadardur ve daḥi Yā Nebiyya’llāh Ḳāf ṭağında ‘ālemler vardır ṭūl u ‘arzı biñ yıllıḳ yoldur. Anda ne ay ne güneş vardır Ḳāf ṭağınınuñ ‘aksi ol ‘āleme düşmişdür. Şu‘le virür ‘ālem vardır ki anda zūlmetdür ‘ālem vardır ki ṭağları la‘l ü cevāhirdür öyle cevāhir ki her bir dānesi şütürmürğ beyzasıncadır ‘ālem vardır ki ay güneş yirine yıldız şu‘le virür öyle yıldız ki her birinüñ şu‘lesi güneş gibi daḥi rüşen-terdür. (34a-7,17)

Tā ḳıyāmet şerḥ idersem kūh-ı Ḳāfı yā emīr

Biñde biri ‘āleminden şerḥ olunmaz lā-naẓīr (34a-18)

Elburz Dağı

Günümüzde adı Elburz sıradağları diye bilinen mitolojik bir dağdır. Farsçada har: dağ, borz ise yüksek anlamına gelen bir sözcüktür. Elburz Dağı’nın yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu yönüyle biraz da Kaf Dağı’nı anımsatmaktadır. Birtakım ipuçları ve bazı verilere göre bu dağ Azerbaycan veya Kafkaslarda olduğu söylenmektedir. Hatta bu dağın Kaf Dağı olduğunu söyleyenler de vardır (Yıldırım, 2008: 280).

Mazdeist inanişā göre Elburz Dağı yerkürenin merkezinde yerle gökleri birleştiren noktada bulunur. Mihr adlı tanrının makamı olan Elburz Dağı; aydınlık, mutluluk, huzur yuvasıdır. İyilerin ruhları öldükten sonra oraya yerleşmektedir. Bu dağda tanrısal güçler egemendir. Şeytanlar bu dağa yol bulamazlar. *Bundehşn*’e göre tanrı kıyamet günü teraziye Elburz Dağı zirvesine kuracaktır (Yıldırım, 2008: 281).

Mitolojide Ehrimen, Ahura Mazda’nın yaratılışına muhalefeti yüzünden yerküreyi ikiye yarmış, şiddetli sarsıntıyla Elburz Dağı o aradan yükselmiş dünyadaki diğer bütün dağlar da ondan kopmadır. Elburz Dağı’nın zirvesinde, soğuk, sıcak, karanlık, gece bulunmaz. Avesta’da güneşin doğup battığı yer Elburz Dağı’dır. Firdevsî Zâl’ın dünyaya gelişini anlatırken bu dağdan bahseder. Feridüddin-i Attar, *Mantıku’t-Tayr*’ında güneşi simgeleyen Si-murg’un yuvası Elburz Dağı’nın zirvesindedir (Yıldırım, 2008: 281).

Metinde Allah teâlâ’nın dev suretinde asi bir canavarı bu dağda cezalandırdığı belirtilmektedir.

...‘ālem-i ḳāyinātı teferrūc iderken kūh-ı Elburzuñ ḳullesinde bir maḳāma vardı kim ol maḳāma deve şūretinde Allāh te‘ālā bir melek yaratmışdı. Dizlerin çöküp boynın uzadup ṭururdı ve daḥi ol ba‘īr-şekl melegūñ öninde vādī-i cehennem-[T 44 a]mişāl bir çāh vardı. Ol ḳuyıdan el-emān el-emān yā yā Süleymānū’z-zamān diyüp āvāz gelürdi velikin ol āvāze fersaḥ-be-fersaḥ yir giderdi... Yā Süleymān ma‘zūr ṭut ki benüm ḥizmetüm vardır anı gözedürmen ḳuyunun içindeki ‘āşī cānavar cānavar üzerine müvekkellüm gözlerüm üzerinden ırmazam...

Firdevsî’ye göre kuh-ı Elburz Kaf Dağı değildir. Bazıları bunun aynı dağ olduğunu söylese de bunun doğru olmadığını söylemektedir. Özellikle cin, şeyatin, Ye’cüc ü Me’cüc, tepegöz, gul u ifrit vb. yaratıkların mekânı olarak kuh-ı Elburz’ı göstermektedir.

küh-ı Qāfdan öteki ‘âlemlerde baħr u berrûn içinde olan ya‘nî ki bu rub‘-ı meskûn ‘âlemini berrinde baħrındaki biñ bir dürlü ümmet vardur altı yüz bir dürlüsü baħrda ve Nîlde ve dört yüz dürlüsü ħāk-i süflîde mütemekkindür ve daħi yitmiş iki millet bu yidi iqlimde ammâ ki yüz yigirmi dürlü sıfat-ı maħlûkuñ Ye‘cûc ü Me‘cûcle seg-sâr ve kelîm-gûş ve fîl-pâ ve depe göz ve Ħamel-ser ve Ħût-ser ve daħi nesl-i şeyâtinden dîv ü perî ve gûl u ‘ifrît bunlaruñ emşâli maħlûkât küh-ı Elburz’dadur. (12a12,17)

Billur Dağı

Hız. Ali’nin cenk-nâmelerinde geçen Billur Dağı Süleymân-nâme’de de geçmektedir. Burada iki devin Billur Dağı’nda karşılaşması anlatılmaktadır.

Rub‘-ı meskûn ‘âlemine gelüp açdı çünkim maşrıķ cānibinden ejderhâ ki **Billûr** tağı üzerine baħr kuvvetiyle ki çıķdı baş felege qaldurup bu ‘âlem-i kevn ü fesâda ki bağdı mağrib cānibinden ol ‘azîm boğayı ki gördi hemân-dem ğağaba gelüp kıuyrığını çarħ-ı gerdûn-mişâl çenber kıılup kâmetin kıavs-ı kıuzahveş kemer idüp pençelerin sedd-i İskenderveş yire kıayayup yidi kıat Kıâf kıulleleri bigi yidi başın kıaldurup cehennem-mişâl ağızını açup ağızından cihân içine odlar şaçup küh-ı Billûr’dan inüp boğaya kıarşı gitdi (31b-12)

3.5.3.3. Denizler

Metinde denizler karalarla birlikte anılmaktadır. Denizlerde birçok mahlukât olduğunu, denizler üzerinde feriştelere bulunduğı anlatılmaktadır. Yeryüzünde 61 deniz olduğunu Karadeniz’in sonradan oluştuğı, Akdeniz’in de Karadeniz’den hadis olduğu söylenmektedir.

Yâ Nebiyya’llâh yiryüzünde kim altmış bir deñiz vardur velîkin Kıaradeñiz sonra ħâdiş oldu hikâyeti geçmiştir ve Ākdeñiz daħı Kıaradeñizden ħâdişdür ammâ ki altmış bir deryâ ħılķat-i Ħâlîķıdır ve kıudret-i kıâdir yiryüzüne iner (9b-1,2)

Yine metinde bahr-i okyanus, bahr-i muhit-ran, bahr-i umman bahr-i zulmat gibi ifadeler geçmektedir.

3.5.3.4. Vadiler

Metinde sadece bir yerde vadi-i cehennem geçmektedir.

Dizlerin çöküp boynın uzadup kıururdu ve daħi ol ba‘îr-şekl melegûñ öñinde vâdi-i cehennem-mişâl bir çâh vardı (44a-1)

3.5.3.5. Sahralar

Metinde Kaf Dağı’nın eteğinde bulunan Hız. Süleymân ile neml-i Kebir’in kıarşılaştığı Heyhat Sahrası ve Hız. Süleymân’ın tahtının indiğı Amuk Sahrası önemlidir. Diğer sahralar olayların akışında etkili değildir ve isimleri bir kez geçmektedir.

Heyhāt şahrāsınũ her cānibine geçdiler yir üzerinde konup yir yarıklarına girdiler qarınca cinsin bulup haber virdiler az gün içinde henüz yidi gün olmadan ol kadar qarınca leşkeri cem‘ oldu ki (57b-20,21)

Yā Nebīyya’llāh ‘ Amūk şehri şahrāsına geldük ne buyurırsın taht-ı Süleymān’ı yir yüzüne yile emr ideyin issün mi ve yāhūd bir āhar yire gönderdeteyim mi diyüp haber viricek Süleymān Hāzreti emr itdi ki ‘ Amūk şehri şahrāsında teşrīk cānibine taht-ı Süleymān’ı indüre (23b-13)

Getürsünler bu ‘ Azākıye şahrāsına yitürsünler nice ‘ Azākıye ki Mekke vü Medīne Şerefhüma’llāh şahrāsına ⁽²⁾ değince vuḥūşla tobtolı eylesünler (34b-1)

4. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Bir ana dilin farklılaşıp dallanması bir ana ulusun bir ırkın coğrafi ve tarihî ayrılıklarla bölünmesi sonucunda lehçeler oluşur. Türkçenin ilk lehçeleri Çuvaşça ve Yakutçadır. Bu döneme Eski Türkçe dönemi denmektedir. 6. yüzyıldan itibaren Köktürklerle birlikte Türk dili de şekillenmeye başlamıştır. 8. yüzyılda ise Uygur Türkleri daha geniş ve sürekli bir yazı dili oluşturmuşlardır. Uygurlardan Müslüman olan Karahanlılar, Uygur yazısı ile birlikte Arap yazısını da kullanmaya başlamışlardır. Bu döneme kadar üç farklı alfabe kullanmamıza rağmen aslında aynı yazı geleneği devam etmektedir. 11. yüzyılda Oğuzlar, Selçuklu İmparatorluğu'nu kurunca Batı Türkçesinin de temelleri atılmıştır. Moğol istilası sonucu Oğuz boyları farklı coğrafyalara dağılınca farklı farklı lehçeler ortaya çıkmıştır (Banguoğlu, 2003: 12-17).

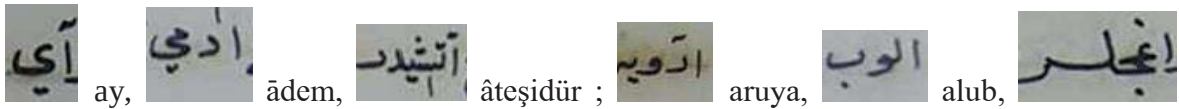
13. yüzyılın başlarından bu yana Doğuda ve Batıda iki Türk yazı dili gelişmiştir: Çağatayca ve Osmanlıca. 20. yüzyılın başlarına kadar süren bu devreye Orta Türkçe denmektedir. Bu dönemde Türkçe, Arapça ve Farsçanın tesirine girmiştir. Eski Osmanlıca dediğimiz dönem Selçukluların son zamanlarında kalan eserlerle birlikte henüz oldukça sade olan Türkçe kelime dağarcığının zengin olduğu dönemdir. Orta Osmanlıca dönemi ise Arapça ve Farsça kelimeler, deyimler ve gramer kurallarının baskın olduğu dönemdir (Banguoğlu, 2003: 12-17). İşte Firdevsî, Süleymân-nâme'yi bu Eski Osmanlıca ve Orta Osmanlıca dediğimiz dönemin dil bilgisi anlayışı çerçevesinde yazmıştır. Dolayısıyla Süleymân-nâme'de hem Köktürk-Uygur imlâ geleneği hem de Arap-Fars imlâ geleneğinin özelliklerini görmekteyiz. Bu durumdan dolayı eserde bir imlâ bütünlüğü söz konusu değildir.

Buna ilave olarak bir diğer sorun da aslî ünlü uzunluklarıdır. Eski Anadolu Türkçesi dönemi ve sonrasında bu uzunluklar yazı dilinde bir takım sorunlar teşkil etmiştir. Ayrıca Türkçe kelimelerin yazımında bir bütünlük söz konusu değildir. Örneğin dudak kelimesi, bazen دوداق bazen tutak طوتاق şeklinde yazılmıştır. Bunun gibi metinde örnekler çoktur. Metinde bazı kelimelerin yazımında hata yapıldığı görülmektedir. Bunların sehven yazıldığı düşünülp dipnotta belirtilmiştir.

4.1.Ünlüler

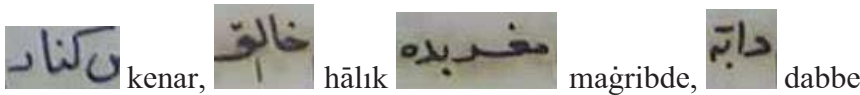
4.1.1. /a/ ünlüsü

Ön seslerde medli elif (آ) veya üstünlü elif (ا) kullanılmıştır.

ağaçlar

İç seslerde üstünlü elif (أ), dik üstünlü elif (إ), üstünlü he (ه) ve elif (ا) kullanılmıştır.

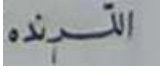
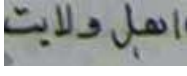
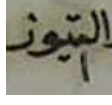

Son seslerde üstünlü elif (ا), dik üstünlü elif (إ), üstünlü he (ه) kullanılmıştır.

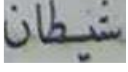

4.1.2. /e/ Ünlüsü

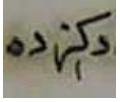
Ön seslerde üstünlü elif (َ) ile yazılmıştır.

 ellerinde , ehl-i velâyet, altı yüz

İç seslerde üstünlü elif (ِ) ile yazılmıştır.

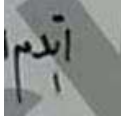
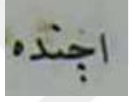
 şeytân,

Son seslerde üstünlü he (ِ) kullanılmıştır.

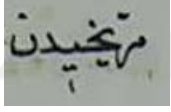
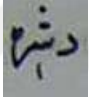
 denizde, âleme

4.1.3. /ı/-/i/ Ünlüleri

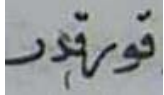
Ön seslerde esreli elif (ِ) şeklinde yazılmıştır.

 itdüm, içinde,

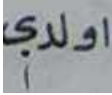
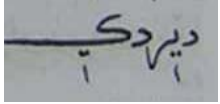
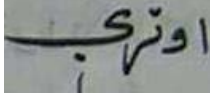
İç seslerde “esreli ye” (ِ) ile yazılmıştır.

 nice, mirrihiden, düşire,

Son seslerde esre ile

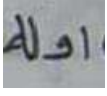
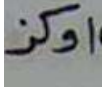
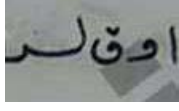
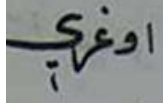
 dimagı, altı, korkıdur

Esreli ye (ِ) ile

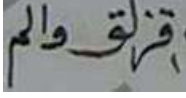
 biri, oldı, dirdi, ötürü

4.1.4. /o/-/ö/ Ünlüleri

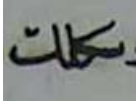
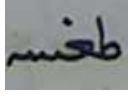
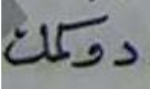
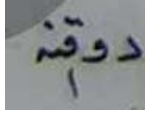
Ön seslerde ötreli vav (و) ile kullanılmıştır.

 ola, öküz, oklar, uğrı, ökçe

ötreli elif ile kullanılmıştır.

 kızlık ve ölüm,

İç seslerde ötre ile ötreli vav (و) ile kullanılmıştır.

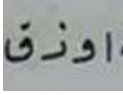
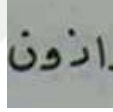
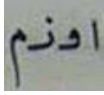
 sökellik, toğsa, dökmek, dokına

Son seslerde ötreli vav (و) ile kullanılmıştır.

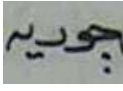
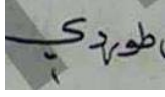
 ko,

4.1.5. /u/-/ü/ Ünlüleri

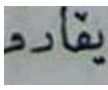
Ön seslerde ötreli vav (و) kullanılmıştır.

 uzak, uzun, üzüm,

İç seslerde ötre (و) ile

 çürüye, hub, turdı,

Son seslerde ötreli vav (و) kullanılmıştır.

 karşı, yukaru

4.2. Ünsüzler

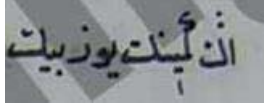
Ünlülerde olduğu gibi ünsüzlerde de Uygur imla geleneği ile Arap-Fars imla geleneği varlığını sürdürmektedir.

4.2.1. /ñ/ ünsüzü

Metinde ñ ünsüzü gerek iç seslerde gerekse son seslerde (ك) ile gösterilmiştir. Bazı yerlerde noktalı nun-kef kullanımı vardır.

eñ,

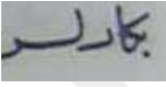

Eñ keminüñ yüz biñ (eñ kelimesi noktalı kef ile yazılmıştır.)

İç seslerde;

yaña,

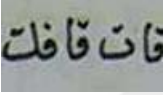

bıñarlar

Son seslerde;

biñ,

kat-ı kafuñ,

4.2.2. /p/ ünsüzü

Metinde hem be (ب) li kullanım hem de pe (پ) li kullanım vardır. Bazı yerlerde alternaslı (ikili şekil) kullanımı da vardır.

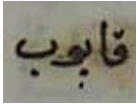

köpri,

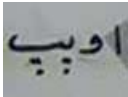

kapu

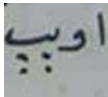
Zarf-fiil eki olarak kullandığımız –up-üp eki bazen be’li bazen pe’li kullanılmıştır.

kapup ,

öpüp

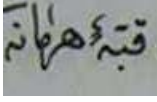
öpüp

Aynı satır içerisinde ikili kullanıma örnektir.

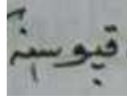

öpüp eyyām-ı devletine du‘ā kılub

Kubbe kelimesi hem be’li hem de p’li kullanılmıştır.

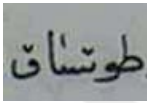
ķubbe-i hirmān

kuppesine

4.2.3. /s/ ünsüzü

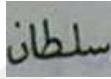
Genelde ince sesler sin(س) ile kalın sesler sad (ص) ile yazılmıştır.

tutsak,

murassa;

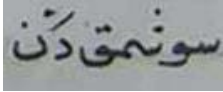

sultan,

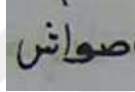

sağ

Metinde bir yerde savaş kelimesi sin(س) ile yazılmıştır. Diğer yerlerde sad (ص) ile yazılmıştır.

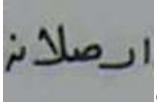

savaşmakdan,

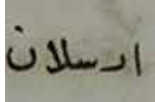

savaş

Metinde bir yerde arslan kelimesi sad (ص) ile yazılmıştır. Diğer yerlerde sin(س) ile yazılmıştır.

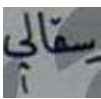

arslan,

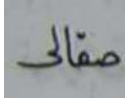

arslan

Sakal kelimesi de bir yerde sad (ص) ile yazılmıştır.

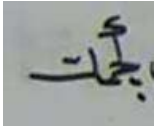
sakalı,

sakalı

4.2.4. /ç/ ünsüzü

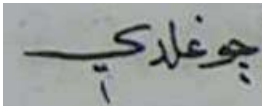
Metinde /ç/ sesi genelde cim (چ) şeklinde yazılmıştır. Ancak ç sesi bazen de ce (ج) şeklinde yazılmıştır.

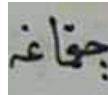
geçmek

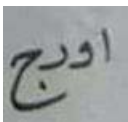
kaçup

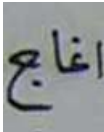
çoğaldı,

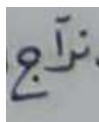
çıkmağa,

oruc

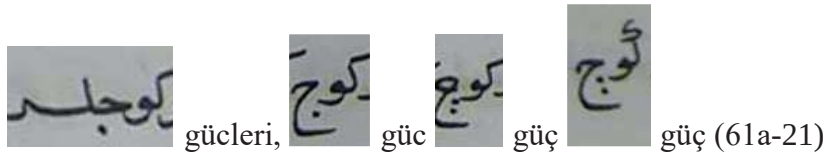

ağac,

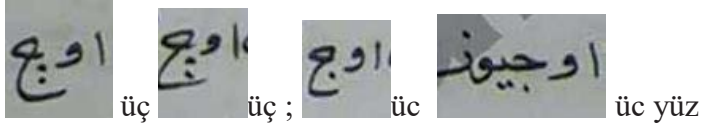

turrac

Güç kelimesi metinde hem cim (چ) harfiyle hem de (ج) harfiyle yazılmıştır.

Üç kelimesi de ikili şekliyle yazılmıştır.

4.2.5. /t/ ünsüzü

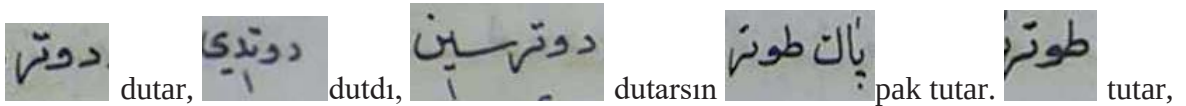
Metinde /t/ ünsüzü ön seslerde ince seslerde te (ت) kalın seslerde tı (ط) şeklinde kullanılmıştır. İnce ile başlayan /t/ ünsüzü yumuşayarak /d/ (د) ye dönüştüğü örnekler mevcuttur.

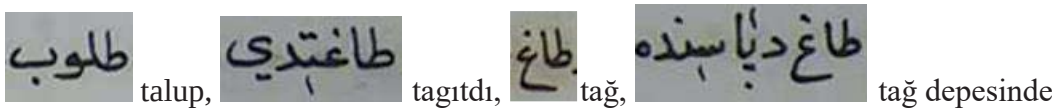
Durmak fiili bazan /d/ ile bazen /t/ ile yazılmıştır.

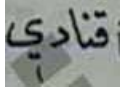
Tut- fiili kelime başında /d/ ve /t/sesi ile yazılmıştır. İkili kullanımı da mevcuttur.

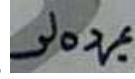
Günümüzde /d/ ünsüzü ile başlayan bazı kelimeler metinde /t/ ünsüzü ile kullanılmıştır.

Metinde yumuşama örneklerine de rastlanmaktadır.

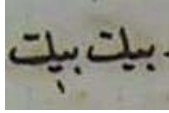
kanat>dı,

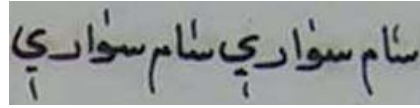
yumurdalar

4.2.6. Kelime Tekrarları

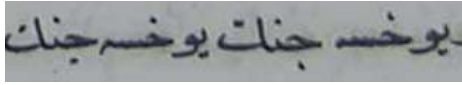
Metinde müstensih hataları veya anlatımı güçlendirmek için bazı kelime ve ya kelime grupları tekrarına rastlamaktayız.

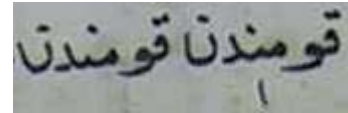
bin bin,

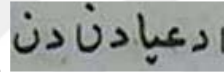
Sām-ı Süvârı Sām-ı Süvârı

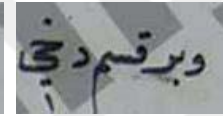
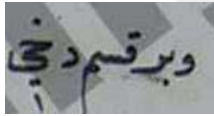
yoḥsa ceng yoḥsa ceng (14b-20)

kavminden (10b-3),

Ed' iyādan dan

bir kısmı daḥı (6b)

4.3. Ekler

4.3.1. Çekim Ekleri

İsimlerle filler arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir. Çekim ekleri kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak onları kelime grupları ve cümleler arasında kalıcı olmayan anlam ilgisi kuran eklerdir (Korkmaz, 2033: 22). Çekim ekleri isim ve fiil olmak üzere ikiye ayrılır.

4.3.1.1. İsim Çekim Ekleri

Cümlede isimlerle filler arasında geçici anlam bağları kuran eklerdir.

4.3.1.1.1. Çokluk eki (-lAr)

Eski Türkçeden beri kullanılan -lAr eki metinde sıkça geçmektedir.

Çokluk eki metinde zamirlere ve isimlere gelerek kullanılmıştır: Bunlar (15a-5), Anlaruñ (12b-5) pehlüvânlar (15b-4), bulutlar (16a-5), kılıçlar çeküp 'amüdlar omza urup (16a-21), kılıçlar çalışup oklar atışup (16b-7), tüblar ve tüfekler ve țarrâkalar (16b-12)

Metinde sadece bir yerde “melâ'ikeler **bu-ları** şihâbla atarlar” (11a-20), şeklinde kullanılmıştır.

Yine metinde çokluk eki, günümüz kullanımının dışında sayılardan sonra gelen isimlerle beraber kullanılmıştır.

hezâr-destân-hezâr destânlar (24b-5), altı yüz altmış altı biñ kanadlarımı (28a-14), on iki sıbtuñ beglerini(15a-20), iki cânavarlar (32a-3), iki elleri (35b-19), üç kazğanlar (77a-20)

Ayrıca çokluk eki –lAr, Arapça, Farsça kelimelere getirilerek kullanılmıştır. tılısmâtlardan (63a-8), merdânları (67b-10)

4.3.1.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren sahiplik gösteren adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir. Dolayısıyla getirildikleri adların dışında fakat o adlara ait olan, o adların malı sayılan nesneleri şahıs olarak gösteren eklerdir (Korkmaz,2003: 259). Türkçede her kişi için ayrı bir iyelik eki kullanılmaktadır.

1. Tekil Şahıs İyelik Eki -I/-Um

Bu ek kelimelere –m, -um,-üm şeklinde gelmektedir. Metindeki kullanımı şu şekildedir:

benüm adum (2b-13), oğlum Rüstemile (15b-4), aklum irmedi (19b-6), vaşlum (54a-4), başum (65b-14), benüm yüküm (67a-2), benüm sözüme (68a-4)

2. Tekil Şahıs İyelik Eki -Üñ

Eski Anadolu Türkçesinde 2. tekil şahıs eki üñ şeklindedir. Metinde de genelde kullanım böyledir. Devletüñ (1b-14), Nuşretüñ (1b-15), çeşmüñ (2a-1), hükümüñdedürler (34a-20), gönlüñ (37b-18)

3. Tekil Şahıs İyelik Eki -I (sI)

Metinde 3. tekil şahıs eki eki düz-dar (-i-i), yuvarlak-dar (-u-ü) şeklinde geçmektedir. Kendisinden sonra ek gelmeyince ünlü ile biten 3. teklik kişi iyelik eki +(s)I nın, hâl ekini alırken normalde /y/ ile bağlanması beklenirken /n/nin görülmesi, buradaki sesin (yani n'nin) koruyucu veya bağlayıcı bir ünsüz olmadığını gösterir (Büke, 2015: 106).

III. teklik kişi iyelik eki üzerindeki tartışmalar uzunca bir süreden beri Türkiye Türkçesi'ni meşgul etmektedir. Eski Türkçe devrinden beri III. teklik kişi iyelik eki üzerinde ortaya çıkan /n/ sesinin görevli bir eleman mı yoksa bağlayıcı ünsüz mesabesinde yaygınlık kazanmış türeme bir ses mi olduğu konusu tartışmaların merkezini oluşturmaktadır (Özdemir, 2014: 138).³¹ Bu konuda farklı görüşler mevcuttur.

Metinde her iki kullanım da mevcuttur.

atası (3a-19), arpa kışçası (7a-5), her şabahası (7b-21), rāhiyası (26b-1), Hārūt ile Mārūt kışçası (41a-4) atası ve anası (60a-21)
hırkasın (76b-18), mirvaḥasın (77b-20), na'rasın işidüp (14b-4), atasın öldürene (42a6)

³¹ (Geniş bilgi için bakınız.) Özdemir, Hakan (2014). III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I* 1 ve Zamir n'si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi, Dil Araştırmaları Sayı: 14 Bahar 2014, 137-145 ss.

1. Çoğul Şahıs İyelik Eki –İmİz -UmUz

Metinde 1. çokluk şahıs eki yuvarlak şekliyle geçmektedir.

Yürümüzi (11a-4), gönümüz (25a-5) bizüm kıışşamız (38a-15), başımız üzre (46b-20)

Sadece bir yerde düz-dar (-imüz) şekli kullanılmıştır.

yilimüzle çarparuz (3a-19),

2. Çoğul Şahıs İyelik Eki -(u) ñUz, -(i) ñÜz

günāhuñuz (54a-11), maķāmuñuzı (37a-18)

3. Çoğul Şahıs İyelik Eki -lArı(n)

Maķāmları (6b-3), nażarlarından (7a-16), ‘Urebā pehlūvānları Mekke ve Medīne merdānları (14b-1)

ķavminūñ uluların (18a-13), bedenlerin pāk idüp (68b-16), beyābān harāklerinūñ (72b-4)

Bu kelimelerde ek yığılması olayı olmaktadır. 3. kişi iyelik eki üzerine bir tane da iyelik eki gelmesiyle oluşmaktadır.

Beglerbegisidür (73b-18), Kimi ejder kimisi evran geçer (8b-4), dükelisi(49b-21)

4.3.1.1.3. Hâl Ekleri

Yalın hâl

Cümlede isim ve isim grubu halinde geçmektedir. Herhangi bir ek almaz.

Ev, barķ, oğıl, kıız, ķul, ķaravaş (61a-1), sürü /6b-8), ķurt daķı ķulaķ (76b-8)

Belirtme hâli

Yükleme hâli, cümlede geçişli bir fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur (Korkmaz, 2009: 24). Bu durum -(y)I , -(y)U ekiyle karşılanır.

Nüşhayı (3b-19), ğavġayı (14b-21), boġayı (31b-14), yolu (41a-11), sūñüyı (13-b4)

Zamirlere gelen “-nI” eki metinde de kullanılmıştır.

bunı (18b7), anı (18b-9)

başın (21b-8), naķşın (46a-9)

Yönelme hâli

Cümlede fille yönelme, yaklaşma anlamlarını taşımaktadır. Eski Türkçede -ga şeklinde olan bu ek zamanla -(y)A halini almıştır.

Araya (47b-1), ġarba (70a 15) biñ köye vilāyete (74a-19)

Bulunma hâli

Fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur (Korkmaz, 2009: 24). İsimlere - dA eki getirilerek yapılır. Bulunma anlamı katar.

saġ şaffında (74b-15), tuşlarında (75a-11), beşinci tabaķasında (75a-14), yanında (76a-17)

Ayrılma hâli

Cümle içerisinde ve kelime gruplarında “çıkma, ayrılma” durumları için kullanılır. Metinde çok sık kullanılan bu ek Eraslan’a göre “-dIn, -dUn” isimden isim yapma ekiyle -dA bulunma ekinin karışmasıyla ortaya çıkmıştır (Eraslan, 1999: 382).

Hırķadan (76b-19), Süleymāndan (77a-13), taşdan (77a-21)

Vasıta hâli

Fillerin kimle, ne ile yapıldığını gösteren durumlar için kullanılır. Birliktelik anlamını verir. Eski Türkçeden beri kullanılan “-In,- Un” eki yerine bugün –İA eki kullanılmaktadır.

birbirin bağlamak ve habs itmek olurdu (18a9), bād-ı sem birle girüp helāk eyledi (18b-15), kabîh âvâzla (76b-4)

Aşağıdaki beyitte bile kelimesi vasıta eki görevinde kullanılmaktadır.

Leşkerin **bile** getirüp garb u şarka yetürüp

İns ü kâfirlerle dâyim ideridi cihād (77b-15)

Eşitlik hâli

Eşitlik eki -cA dır. Bu ek karşılaştırmaya dayalı farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurar. Bu ek önceleri çekim eki görevinde kullanılırken günümüzde daha çok yapım eki görevinde kullanılmaktadır. Başlıca işlevleri nitelemde eşitlik, benzerlik, göreceli eşitlik ve karşılaştırmadır (Korkmaz,2003: 25). Metinde şu örnekleri vardır:

Bezlügün şahrâsı içre nüh felekdür beyzaca (1b-14), varca kuvvetin (15a-17), biñ dünyâ sarâyınca (36b-16), cabbâr cânavarınca (44b-21)

İlgi hâli:

Eklendiği isimle başka isimler arasında ilgi kuran ektir. Tamlayan eki olan bu ek, ünsüzle biten sözcüklere–In,-Un olarak, ünlü ile biten sözcüklere –nIn, -nUn şeklinde gelir. Metinde bu ek -nUñ şeklinde “nazal n” olarak geçmektedir.

gövdesinüñ her pulınuñ üzerinde (45a-14), ‘âşinüñ üzerinde (45b3), dâbbenüñ (5) üzerinde (45b-4), mührünüñ naqş (45b-8), zamânesinüñ kâfirlerine (45b-16), serîrünüñ dört köşesinden (46b-14), Süleymân-nâmenüñ İki Yüz Toğuzuncı Meclisinüñ Zikrindedür (48a-17), dişinüñ gedigi yok ve kuvvetünüñ eksigi (48b-17)

4.3.1.2. Fiil Çekim Ekleri

Fiil çekim ekleri fiil kök ve gövdelerine getirilen isimlerle filler arasında bağlantı kuran eklerdir. Fiil kök ya da gövdelerine getirilen kip, şahıs ve soru ekleriyle oluşturulur.

4.3.1.3. Şahıs Ekleri

Fillerden sonra bildirme ve tasarlama kiplerinden sonra gelen ekler şahıs ekidir. Türkçede kişiyi fiil kişi ekleriyle belirtiriz. Bunlar basit ya da birleşik çekimli fillerde kipin hangi şahsa ait olduğunu gösterir.

1. Tekil Şahıs Eki

Kip eklerinden sonra **-m, -Am, -U/Im, -(y) In** ekleriyle sağlanır.

meşğul olursam (46a-18), görsem(42a-19) şadâsın işitsem (42a-20),
tutaram (42b-20), mühr uram (44b-13), kuyıdan çıkaram (44b-17) oğumışum (54a-2), ‘afv ideyin (54a-11) , getürdeyin cem‘ ideyin (57b-3)

2. Tekil Şahıs Eki

Kip eklerinden sonra **-sIn, -uñ, -ñ** ekleriyle sağlanır.

bulasın derde dermân (57b-15), dutasın (58b-3),
sen kılduñ (29a-3), sen urduñ (47a-11),
iderseñ (48b-14), eger dilerseñ (51a-11)

3. Tekil Şahıs Eki

3. tekil şahsın eki yoktur.

Böyle dimiş (51b-17), didi, melâ’ike eyitdi (53a-18),

1. Çoğul Şahıs Eki

Kip eklerinden sonra **-Uz, -vUz, - k** ekleriyle sağlanır.

Çıkışuruz (68a-11), yilimizle çarparuz veyâ aña görünürüz, marîz düşürürüz, nîm-ten
kıluruz (3a-19)

tarîk dutavuz (56-b6), biz dañi varavuz (72a-4), söz uğrılayavuz (11a-15)
gördü-k (37a-13), kıldu-k (37a-8)

2. Çoğul Şahıs Eki

Kip eklerinden sonra **-sIz, -UñUz, -nUz** ekleriyle sağlanır.

yine gelesiz (4b-2), dinleyesiz (12a-11),
‘ibret aluñuz (37b-18), naql itdünüz (9a-13),
güldünüz (57a-14),

3. Çoğul Şahıs Eki

Kip eklerinden sonra **-IAr,** ekleriyle sağlanır.

harâbât buldılar (2a-3), çağrışdılar gözyaşın ağıtdılar(3b-14)
eyitdiler (3b-21), arpa kışın getürdiler (6b-21)

4.3.1.4. Bildirme Kipleri (Haber Kipleri)

Fiil kök ya da gövdelerine getirilen bildirme kip ekleriyle yapılır. Zaman kavramı taşırlar. Bu kipler yapılmış, yapılmakta ya da yapılacak olan işleri anlatmak için kullanılır(Korkmaz, 2003: 582).

Görülen Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanı anlatan bu kipte önce eylem gerçekleşmiş, anlatım daha sonra dile getirilmiştir. Fiil kök ya da gövdelerine **- dI, - dU** ekleri getirilerek yapılır. Şahıs eklerine göre çekimleri farklılaşır.

Zıkrin itdüm (10a-11), söyledüm ahsen peyâm (12b-17)
sözi söyledün (14a-15)
na‘ ra urdı (14a20)

buluşduḡ (25a-6), ḥāl u ḥaber şoruşduḡ (28b-13)

sukūta vardılar (29b-2), Ḥaḡ te‘ālā’ya nālīş kıldılar (33b-18)

Duyulan Geçmiş Zaman

Geçmiş zaman kalıbı içinde olan duyulun geçmiş zamanda iş başkasından duyulmuştur. Olayı anlatan olayı görmemiştir. Fiil kök ya da gövdelerine - **mİş**, - **mUş** ve -**UpdUr** ekleri getirilerek yapılır.

ḥayfā olmışam ḥayrān (13a-10), Üzerine yazu yazup ḡazmışam (20b-10)

müḥr urmuşlar (45b-5), ṡurmuşlardur (74b-11)

rūzgār görmişsin (14a-11),

-**UpdUr** eki günümüz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Fakat metinde sıkça kullanılmıştır.

helāk kılupdur (21b-14), Mülk ü Rūm ābād olupdur (7a-12) Ol bilür kim yaradupdur (41a-21)

Kim bulupdur kevkeb-i çarḡa vuḡūf (73b-11).

Şimdiki Zaman

Olayla anlatım eş zamanlıdır. Fiil kök ya da gövdelerine - **A/Ur** ekleri getirilerek yapılır. “Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek bulunmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesindeki geniş zaman -(U)r ve istek kipi -(y)A ekleri şimdiki zaman görevinde kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde -(y)A yor(ur) eki kullanım alanını genişletecek ve müstakil şimdiki zaman eki olarak kullanılacaktır.” (Büke,2015: 117)

Fā’ide ne çünki olursın ‘adem (23a-13), rāst buyurursın (42a-15), filler na‘ra urup ḡacıḡursınlar (44b-

18), mekānımızı görürüz (2b-19) aña görinürüz marīz düşürürüz (3a-20), engüşt ber-dehān ururlardı

(9a-7). şikār iderüz (25a-8), geçmek isterüz (9b-9)

Gelecek Zaman

Gelecek zamanda önce söylem dile getirilir, eylem daha sonra gerçekleşir. Gelecek zaman, henüz gerçekleşmemiş bir fiili anlatır. Fiil kök ya da gövdelerine - **(y)IsAr**, - **ecek**, -**sa** ekleri getirilerek yapılır.

Mirriḡunuñ olısdür ḥāl-i ḡoş (4b-21), Aña uyan bulısar lābūd dilek (12b-12),

Bilmez anı basısar Sām

Ḳāhiri (15a-4),) ‘Ömri ḡāyet olısdür ki dırāz (42a-8),

Metinde “-acak” şekli hiç geçmemektedir. -ecek şekli kullanılmıştır. Bunlar da 3. tekil şahıs ekiyle kullanılmıştır.

ḥayvānāt düredecek (44a-13), Süleymān gelecekdir (47a-19)

Yıl taḡtını felekde getürecedür, bu araya irececedür. Bu dābbe[y]i ol daḡi görecek der-bendinden ḡalāş idececedür bunlara taḡtın getürecedür Yecüc vilāyetine yitececedür. (47b-1-2)

Metinde bir yerde de -sa gerek şeklinde geçmektedir.

dirliği rāḡatlıḡı gitse gerecedür (60a-9),

Geniş Zaman

Eylem geniş zaman diliminde gerçekleşir. Eylemde süreklilik vardır. Fiil kök ya da gövdelerine - **A/U/İr** ekleri getirilerek yapılır. Bu fiil şimdiki zaman bölümünde olmakla birlikte geçmişe ve geleceğe doğru kullanışları mevcuttur (Banguoğlu, 2015: 442).

fermân-ı Süleymânî birle hâzretüne getürem hizmetün şerâitini yirine yitürem (34b-5),
Süleymân-ı ‘Aynî geçersin (56a-8), nübüvvet hâteminine and içersin (56a-9)
Heybetinden kan kaşanur Kahramân (8b-8),
görüp ne istersiz deyü (53b-5),
ta‘accüb iderlerdi (24a-16), melâ’ikeler buları şihâbla atarlar, bakarlar, göyündürürler (11a-20)

4.3.1.4.1. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kiplerinde zaman kavramı yoktur. “Gramerlerimizde dilemeli kip, isteme kipleri, dilek kipleri, uyarı kipleri gibi farklı terimleri karşılayan tasarlama kipleri fiilin olumlu ve olumsuz biçimlerini gereklilik, şart, emir, istek kavramları içinde veren kiplerdir.” (Korkmaz, 2003:647).

Gereklilik Kipi

Eski Anadolu Türkçesi döneminde genellikle –a/-e eki ile ve şart kipine gerek veya gerekdir kelimeleri getirilerek yapılmıştır (-sa gerek, -sa gerekdir). Metinde de bu şeklide sıkça kullanımı mevcuttur.

Süleymânî melâ’ike *getürse gerek* on sekiz yılda birinci kat felek üzre iletüp matla‘-ı şems-i ‘âlem teşrîh-i evvelde *görse gerek* ve birinci kat felegi siper *itse gerek* her bir nefesde melâ’ike biñ yıllık yol *alsa gerek* ol tağdırce Süleymân tahtın melâ’ike getürse on sekiz biñ ‘âlemi on sekiz yılda seyrân *eylese gerek* meşâriq u mağârib günleyin devrân *itse gerek* (12a-7-10),

Ammâ ki vaqtûnüze hâzır oluñ gelüp kıuydan taşra *çıkısa gerek* yidi başlu evran bigi çevre yaña *bağsa gerek* diyince anı gördiler (45a-8),

Dilek-Şart Kipi

Fiil kök ya da gövdelerine -**SA** eki getirilerek yapılır. Ancak bu eki Gülsevin, “dilek-şart” çekimindeki -sa eki, “şart” bildirdiği durumlarda asıl cümlemin yüklemi olamaz diyerek bunu kip eki olarak değil de zarf-fiil konusunda ele alınması gerektiğini dile getirmektedir.³² Başka bir makalede ise “Şart bildirdiği sürece esas cümlemin yüklemi olamayan ve bu yüzden bir kip özelliği taşımayan -sa eki, sadece dilek-istek bildirdiği örneklerde asıl cümlemin yüklemi olabilmektedir.”³³ tezini öne sürmüştür.

hamle itsem ölür (14a-4), yeñersem başuñı keserüm (14a-17)

başacağ olursa (15b-3), tokınursa helâk ider (18a-19)

arслан bulursavuz şikâr iderüz (25a-8),

hayrsız nesne irtikâb⁽⁸⁾ itdürseler (61b-7), bağlasalar hûn-hâr nazarına alsalar (26a-13)

³² Gürer Gülsevin, “Türkçede -sa Sart Gerundiumu Üzerine”, Türk Dili, Sayı 467, (Kasım 1990), s. 276-279

³³ Gürer Gülsevin, Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine, AKÜ. Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi. TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul Aralık 1999

İstek Kipi

Fiil kök ya da gövdelerine **-(y)A** eki getirilerek yapılır.

Dinle Zühre vaşfını şerh ideyim (40b-3), serirüme alayın ve ba‘ zısına daği yasağ
kılayım (25a-19,

‘ Ömr-i bâkî ol koyasın ‘ âlem içre yâdigâr (27b-8), Bulasın Hâk dergehinde menzilet
(12b-15), şanasın (13a-21),

dırâz kılmayalum (17a-15),

Söyleyevüz çok ‘ acâyib söz tavîl (48a-11), ceng itmeyevüz (15b-8),

Süleymân’a evvel sizler varasız (78b-5), şanadlarınuzuñ ferri ola uçasız (53b-20)

âdemî-zâdeyi incitmeyeler (6a-18), iylik itse bilmeyeler (49a-18),

Emir Kipi

“Yapılası istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır.”
Bazı yazarlar emir 1. tekil şahıs ile istek kipinin aynı olduğunu savunmuşlardır. Kişi kendi kendisine
emir veremeyeceği için 1. tekil ve 1. çoğul şahıs eklerinin görev olarak istek kipine kaydığını
söylerler (Korkmaz,2003: 666).

eger emr iderseñ varayın, getüreyin (48b-14),

Metinde “**-gıl-gil**” eki emir görevinde de kullanılmıştır.

Lik virgil şad şalāvāt Muştafa’ya yâdigâr (53a-7), Yâ Nebîyya’llâh bilgil (26b-8),

Hürrem olup olmasun hergiz melûl (27a-20), Dü-cihânda kılmusun Allâh zelîl
(48a-13)

haber vir diñleyelüm (53a-1), haber virsünler, görelüm (9a-14)

mağâmlar[a] girüñ (58a-5)

varup bulışsunlar (72a-4), şâf bağlayup tursunlar(44b-14)

4.3.1.4.2. Fillerin Birleşik Çekimleri

Çekimli fiiller aldıkları kip eklerine göre basit ya da birleşik çekimli fiiller olabilirler. Metinde
hem basit hem de birleşik çekimli fiil örneklerine rastlamaktayız.

Her birisi çağruşuban itdi âh u fiğân

Didi tevbe yâ Süleymân el-emân u el-emân (3b-15), kılp eyitdi (4b-3),

Düretmişdi (31a-9), vücûda gelmemişdi (32b-12), el ırgürmemişdi (40b-21)

4.3.2. Yapım Ekleri

Kelime kök ya da gövdelerine belirli ekler getirilerek yeni kelime türeten ekler yapım ekleri
denir. Eski Türkçede zengin ve işlek kelime yapımı imkanlarına sahip olduğu görülen dilimiz daha
sonra yazı ve medeniyet dili olarak Arapça-Farsçanın şiddetli etkisi altında kaldığından gereği gibi
yaratıcı olamamış ve işlekliliğini kaybetmiştir (Banguoğlu, 2015: 154).

4.3.2.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri

İsim kök ya da gövdelerine getirilen eklere denir.

-ak:

Dudağı (3a-21), yañak (24a-11), dağırak ola (64b-20)

-An:

Oğlan (39a-2), oğlancıklar (29b-9),

-Aru:

Genellikle yer-yön isimleri yaparak zarf veya isim görevinde kullanılıyor.

yuşaru kaldurdılar (9b-20), belinden yuşaru (17b-21), ilerü gelüp (15b-2), içeri çeküp (24a-12)

-cA:

Bu ek eşitlik ekidir. Metinde eşitlik ekinin anlamı dışında kullanılmıştır.

Anca (1b-15), Bunca (2a-11), varca kuvvetin (15a-17), şabanca urdı (66a-21)

-cİl:

Balık-çıl

-cık: Küçültme ekidir. Metinde sadece birkaç örneği vardır.

Şanadcıkların (76b-21), cânavarcıkların (21b-15), oğlancıklar (29b-9), balıcıklar incidürdi (33b-17)

-dAş:

âhîret şarındaşıdur (14b-19), Rüstem-i Dâsitân yoldaşları (66a-6), vezâzdaşıdur (73b-19) bağdaşlar (74a-12)

-di:

İmdi (2a-20), yüridüñüz imdi şimdi (10b-6)

-düz:

gündüz sâ'ati (38b-17),

-şAr: Üleştirme sayı sıfatı göreviyle kullanılmıştır.

altışar köşelü (18a-1), üçer qarış (14a1)

-ge:

özge (19b-20)

-İl:

kızıl la'lı yakûta (24b5), yeşil çanaş (26a-16),

-İncİ:

birinci cins (26b-17), toğuzıncı (2a-20), yidinci gün (58a-1)

-İAyIn:

didügileyin (63a-7), sencileyin (14a-5), arslanlayın (15b-11), uğrılayın (10a-3)

-sİ/Uz:

Oransız (17a-6), şeksiz bilürüz (11b-9), Sâmi Süvârsuz (66a-6)

4.3.2.2. İsimden Fil Yapan Yapım Ekleri

-A:

Yaş-a-yanı biñ yıl (18a-2), hâcet dilemek (51a-6)

-(A/I)l:

Çoğaldı (11a-10), hevâdan dirilür (21a-15)

-(A)r:

kararmış ve içdüğü şular ağuya dönüp şararup (21b-21),

-rA:

Arsanlar eg-reşdiler, kaplanlar ve sırtlanlar (20) kük-re-şdiler ve yırtıcılar ög-re-şdiler, filler na' ra urup güm-re-şdiler (45a-19)

4.3.2.3. Fiilden İsim Yapan Yapım Ekleri

-(A)k:

hâcet dilek (66b-9), korkak ola (49b-8)

-gu:

kaygu delim ola (64b-15),

-I/Um:

Ölümün (14a-10), adum ebâlîşdür (2b-13), Ildırım Hân (1b-10)

-I/Ucı:

yırtıcı ve tırtıcı kuşlar (8a-12), uçucu dīv (69a-19),

-I/Uş:

bişişe emegin (49b-9), bakışup (14b-3)

-mAn:

yalmanın çevirüp (16b-1), degirmen oluğına (66b-20)

-mur:

yağmur delim yağa (39b-7),

-unç:

korkunç cinn-i çâr-pâ (3a-12),

-Uk:

bir bölük (6b-2), ayruķ yıllarında (50a-14), artuķ idi (21a-19), Eli açuķ (23a-16)

4.3.2.4. Fiilden Fiil Yapan Yapım Ekleri

-gur/-gür:

zarar irgüren (3a-9),

-d/-t:

‘ alem depredüp (15b-8), yükletdi (22b-14), iletđi (54a-8), kulaķ kabardup (76b-4)

-Ur:

İçürüp (45b-19), düşürdüm (3b-5), yol alurdum (28a-15)

-dI/Ur:

yuġaru kaldurdılar (8b-20), dolaşdurdı (15b-13), gelmeyeceğine inandurdı (34b-14)
indürdiler (19a-9)

-I/Ui:

Ėonıldı (6b-14), gözi açıldı (7a-15), dutmağdan yoruldı (13b-13)

-I/Uş:

Görüşdiler (71b-15), ġuruřdılar (8a-14), birbirine toğuşdılar (15a-10)

4.4. Fiilimsiler

Türkçede fiil kök ya da gövdelerinden türeyen ancak tam olarak fiil gibi kullanılmayan cümle içerisinde isim görevinde kullanılan sözcüklere fiilimsi denir. Fiilimsiler isim-fiil, sıfat fiil ve zarf-fiil olmak üzere üçe ayrılırlar. Süleymân-nâme’de fiilimsiler şu şekilde kullanılmıştır.

4.4.1. İsim- Fiiller (Mastarlar)

Mastarlar, fiillerin isim şeklinde kullanımıdır. (Gölsevin, 2011: 122). Metinde isim-fiiller şu şekilde geçmektedir.

-mAk:

Süleymân-nâme’de çok işlek bir ek olarak kullanılmıştır.:

hazer kılmak (5b-21), anlarıñla ‘amel kılmak (6a-9), Ėdem-i şafı uçmakdan çıkup (10b-7)
baş almak ıaşdına (13a-20), bilekler ıalkın dutmakdan yoruldı (13b-13), ıarb urmağdan
(13b-20)

-mA:

ıaşd idüben ben çekeydüm cânını **almağa** ġiĖ
Bağlana ıanuñ baĖārından felek yüzinde mġ

Lġ saña kıymaduğum Ėāhir-i Esved budur

Sen olup **ağlaşmaya** ecdāduñ idüp ah dirġ (14a-7,8)

ıapusunda aşmaya (15b-1), Sāmı kırtarmağa (15b-8), kıuvvet şınaşmağa (15b-19), kıulle-
i kūhdan almaĖa cehd itdüm (20a-16), ol kūh üzerine çıĖmaĖa (20a17), okumaĖa meřĖül oldu
(28b-12)

-(y)Iř,Uş:

Bu ek metinde çok sık kullanılmamıştır.

kıoyup şağışın (76b-18), biliş emegin tağşır itmeye (49b-9), biliş ü yād ola (51b-1),

4.4.2. Sıfat-Fiiller (Ortaçlar-Partisipler)

Filler burada sıfat göreviyle kullanılırlar. İsimlerden önce gelip onları nitelerler. Sıfat-fiiller filleri zamanla sıfatlaştıran eklere denir (Banguoğlu, 2015: 422).

-(y)An:

Ey hevâda yıl getüren tahtını

V'ey şerâda cin taşıyan rahtını (20b-8)

beyan olunan üslûb (5a-17), Nefs'uyan Fir'avn olur (53a-21), yirde yürüyen sibâ' (72b-5), düreyen timsâh (72b-6), Hübûbât yiyen eţyâr (6b-18), yiryüzinde yürüyen hayvânât (26b-13)

-dUK:

itdügi ed' iye (3b-2), emdügi süde (5b-13), gitdügi bir nice yüz biñ cin bölügi (11a-9),

-(y)acAk:

oturacak yirlerde (11a-18), şıyacakları vakt (46b-9),

-medük:

itmedük işleri (49a-18), işitmedük nâdir'ul-vuķû' hikâyetler (13a-17),

-mI/Uş:

ķazılmış tılısmât (26a-4), şeb-çerâğdan düzülmüş tahtına (69b-5) düzülmüş kıymet-i cevâhirle (69b-11)

geçmiş ve gelecek peygâmbirler (73a-8), başılmış mengüşler (75a-10)

4.4.3. Zarf-Fiiller (Bağ-fiiller-Gerundiumlar)

Fiiller, belli ekleri alarak cümle içerisinde zaman ya da durum anlamında kullanılan sözcüklere denir. Başka bir ifadeyle fiilleri başka fiillere bağlamak üzere zarflaştıran eklerdir. “Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle geçici zarf oluşturan yapılara zarf-fiil denir.” (Gülsevin, 2011: 126).³⁴ Metinde kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır:

-(y)Up:

Metinde en fazla kullanılan eklerden biridir.

şihâbla atup yakup helâk iderler (9b-12), dem çeküp uçup varuruz (9b-13), cem' olup oturmuşlardır (9b-21), yurt tutup (6) yürüdünüz (10b-6), perâkende olup kaçup gizlendiler (11a-10), melâ'ikeden söz uğrıluyup (12a-2), Zûp'inden utanup ölümün ihtiyâr kılup eyitdi ki(14a-10), el ele urup güreş dutdılar (14a-20)

-dUkçA:

ağırmağa başladukça (76b-5), Sâkin oldukça zemîn ol pâydâr (78b-12),

-dİsA:

Metinde sadece bir örneği vardır.

Hâķ ' inâyet itdise oldu tamâm (48a-7)

-(y)IcAk:

³⁴ (Geniş bilgi için bakınız.)Gülsevin, Gürer (2001).Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf Fiiller, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, Sayı 2, Afyon, 2001.

Metinde en fazla kullanılan işlek eklerden biridir. Günümüzde kullanılan -IncA ekinin anlamını vermektedir.

getürmege gidicek (48b-15), diñleyelüm diyicek cevâb virdi (53a-1), Nâşin ‘aleyhi’s-selâm böyle diyicek Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi(54b-15), ‘Ayn kavmi işidicek birbirine egin iken söyleşmege başladılar (55b-17), Qanaṭhâr-ı dīv böyle diyicek Ca‘ca‘a-ı nerre dīv eyitdi (66b-12)

-(I)ken:

Binmiş iken şem‘-i kudret rûşen iken tâḫ-ı def (1b-5), rûy-ı zemîni seyr iderken âdemî-zâd (3a-18),

ḫisâb iderken (5b-21), Cümle anuñ olmışiken saltanat (7a-6), nûş iderken (67a-13), ‘Arş ayağında ṭururken (79a-19),

-(y)u:

gelesiz diyü hizmetlü hizmetine gitdiler (4b-2), secde kıluñ diyü emr itdi(10b-1), yâ Süleymânü’z-zamân diyü feryâd itdi (63b-15)

-IncAk:

zarûrî gider olıncaḫ ḫükemâya emr itdi (18b-21), ḫakîmler meşğûl olıncaḫ (19a-2), du‘â kıılıncaḫ (25b-5), Cem‘ olıncaḫ (48a-11), bu vechile ‘ahd kıılıncaḫ anlar daḫi ‘ahd-i Süleymâne muṭî‘ olup emân bulıncaḫ (64a-19).

-mAdIn:

Metinde geçen bu ek günümüzde –mAdAn ekinin anlamını verir.

yiryüzinde cânavarlar yaratmadın ve deñizler içinde balıklar cinsinden gayri ḫayvânât düretmedin (30b-16), bînar başından daḫi kimse almadın ale’s-sabâḫ (51b-10), aḫşâm görünür yatsu olmadın gerü batar (59b-17).

-UbAn:

lutf idüben (1b-5), Tek bizi öldürmeyüben vir kılıçuñdan emân (3b-15), pâdişahuñ idüben cândan du‘â (13a-12) ‘Ulvîden indi gelüben süfliye (79a-20), Ḥaḫḫa tâ‘at eyleyüben kııl niyâz(79a-21), kendüyi görüben tesbîḫin unuttı (30b-20).

-IncA:

varduğınca marîz olur (3a-21), şubḫ olunca (7b-3), beşinciye varınca (8a-1), Yirde insân şalduğınca ḫaşma tîğ (17a-4), varduğınca (28a-13), biñ yıl tamâm olunca (29a-10)

4.5. Aitlik eki -ki

İyelik ve aitlik bildiren eklerden biri de -ki ekidir. Bu isimlere doğrudan gelebildiği gibi sonradan da gelebilir. Ek “içinde, bulunma ve aitlik bildiren” bir işleve sahiptir (Korkmaz, 2003:263). Sıfat yapan -ki görevi de vardır.

öteki ‘âlemlerde (12a-12), ötedağı (2b-9), altımdağı (14a-2), Qâf tağındağı (34a-7), yanındağı ḫayvânât (45a-18)

5. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ (50. Cilt)

5.1. Metin Hazırlanırken Kullanılan Nüsha Tavsifi

Envanter Numarası: Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr isimli eserinin 49,50,51,52,53 ve 54. ciltleri, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi H 1532 numarada kayıtlıdır. Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur.

Sayfa ölçüsü: 350x260 mm

Varak sayısı: 79 (İncelenen cilt 50).

Satır: Her sayfada 21 satır bulunmaktadır.

Cilt: Miklepli, şemseli, vişneçürüğü

Kâğıt: Aharlı kâğıt

Metin: Siyah mürekkeple, başlıklar surh (kırmızı) mürekkeple yazılmıştır. Yazı nesihtir.

Eser: 49-54. ciltlerin bulunduğu bir mücelled halindedir. İncelemenin konusu olan 50 cilt 79b ile son bulmaktadır. Eserin 1a yüzünde kitapta 6 cildin derc olduğunu belirten bir ifade bulunur. Bu ifadenin üstünde de “Şehzade Sultan Bayezîd” ibaresi konulmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'teki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.

5.2. Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar³⁵

1. Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr isimli eserinin 50. cildi üzerine yaptığımız çalışmada, Klasik Türk edebiyatı kaidelerine azami ölçüde dikkat edilmiştir.

2. Numaralandırma T 82 b'den (T:Topkapı Sarayı Nüshası) başlatılarak “[T 83 a], [T 83 b]” şeklinde kelimelerin sol tarafında kalın ve büyük harfle; satır numaraları ise ⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾ şeklinde parantez içerisinde, üst simge ile gösterilmiştir. Metinde tarafımızdan eklenen unsurlar köşeli parantez [] içinde gösterilmiştir

3. Metinde ana bölüm başlıklarının tüm harfleri büyük ve kalın; alt başlıklarda ise sadece kelimelerin ilk harfleri büyük ve kalın (**bold**) olarak yazılmıştır: **Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr gibi.**

4. Orijinal metinde kırmızı mürekkep ile yazılan ayet, hadis, kelam-ı kibar ve dua bölümleri çeviri yazıda kalın ve küçük olarak yazılmış, anlamları dipnotta gösterilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'den yapılan iktibaslarda sûre ve ayet numarası belirtilerek anlam tırnak içerisinde verilmiştir. Kur'an-ı Kerîm, hadis, hadîs-i kudsî, kelâm-ı kibâr, duâ gibi ifadeler tercüme edilmiştir.

5. Nüshalarda geçen Arapça ibarelerin harekelenmesinde müstensihthen kaynaklandığı düşünülen harekeleme hataları mevcuttur. Bunlarda kısmen düzeltmelere gidilmiş; ancak çeviride mümkün mertebe metne sadık kalınmıştır.

6. Metinde özel isimler ile bazı kelimelerin farklı yazım şekilleri bulunmaktadır. Bu tür kelimelerin orijinal hâli tercih edilmiştir.

³⁵ Demir, S. Firdevsî-i Rûmî Süleymân-Nâme-i Kebîr - 65 - 66. Ciltler Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Doktora tezinden değişiklikler yapılarak alınmıştır.

7. Vezin gereği bazı manzumelerde sözcük sonundaki ünlü ile sonraki sözcüğün başındaki ünlüler bitişik okunmuştur.

O Felâtûn nakl'înen degül şahîh

K'uyamaz anuñ sözine Qur'ân faşîh (10a-16)

8. Vezin bozukluğu düzeltilemeyen mısralara dipnotta “vezin bozuk” şeklinde belirtilmiştir.

9. Âsmân, kâmyâb, kâmkâr, rûzgâr... gibi kelimelerin metindeki yazımları tercih edilmiştir.

10. Atıf vavları kalınlık incelik uyumu dikkate alınarak ü/vü, u/vu şeklinde yazılmıştır.

11. Farsça isim ve sıfat tamlamalarında muzaf ve mevsuftan sonra kalınlık-incelik uyumu göz önünde bulundurulmuştur: nefs-i, hevâ-yı, siyâh-ı...

12. Arapça tamlamalarda “Allâh” kelimesinin muzafün ileyh olduğu durumlarda çizgi kullanılmamış ve düz yazılmıştır: Resûlu'llâh, Nebiyya'llâh gibi.

13. Arapça ve Farsça uzun ünlülerin vezin zarureti ile kısa okunma (zihaf) durumlarında metindeki yazımlarına göre yapılmıştır. (rastî, kizbî, Firdevsî)

14. Yapım eki işlevi taşıyan Farsça ekler kelimeye bitişik yazılmıştır. Farsça ve Arapça ön ekler eklendikleri kelimedenden çizgi ile ayrılmıştır. Farsça ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek ve edatlar çizgi arasına alınmıştır: Ser-tâ-kâdem Kâf-be-Kâf, ser-te-ser gibi.

15. Özel isimlere büyük harfle başlanmış, bu isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmıştır.

16. Mensur kısımlarda oluşabilecek anlam karışıklığını gidermek adına nokta ve virgülün yanı sıra soru, noktalı virgül ve ünlem işareti de kullanılmıştır. “Ve dahı, ki” ya da “kim” bağlaçlarıyla birbirine bağlanan sıralı cümlelerde nokta kullanılmamıştır.

17. İnceleme kısmında metne yapılan atıflar varak ve satır numarasına göre yapılmıştır: (5a-18), Bazı bölümler iki varak arasında kaldığı için beraber gösterilmiştir. (15a-3,8; 25b-1,9). gibi.

18. Metinde **Nesr** ve **Nazm** ibareleri bold olarak verilmiş, vezinler [**fâ' ilâtûn fâ' ilâtûn fâ' ilûn**] köşeli parantez içinde yazılmıştır.

19. Nüshada renkli olarak yazılan kısımlar metinde kalın harfle yazılmıştır.

20. Metinde yer alan tılsımatlar okunmadan aynen kopyalanmıştır.

21. Metinde diyalogları belirtmek için iki nokta kullanılmıştır.

22. Orijinal metinde ayın ve mim harfleriyle kısaltması verilen (a.m.) aleyhi's-selâm şeklinde yazılmıştır.

23. Bu konuda büyük ölçüde Ünver'in (1993: 51-89) çevriyazıda yazım birliği sağlamaya yönelik önerileri göz önünde bulundurulmuştur.

24. Kur'an-ı Kerîm meâlinde, <https://Kur'an.diyaret.gov.tr/> adresi ve diğer bazı sitelerden yararlanılmıştır.

25. Metinde aşağıdaki çevriyazı işaretleri kullanılmıştır:

ا (ā)	a, ā	ص	ṣ
ا (ā)	a, e, ɪ, i, u, ü	ض	ẓ, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c, ɟ	ف	f
چ	ɟ	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	كث	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḍ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ṣ	ی	y, ɪ, i, ī
		ء	ʾ

5.3. METİN

[T 82 b] ⁽¹⁾ İnnehu min Süleymân ve innehu bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-râḥîm ellâ te' lû 'aleyye vetûnî müslimîn.³⁶

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁽²⁾ Ey Hudâ şürîde diller mihrûñile tâb u tef
Tîr-i taḳdîr gele cân-ı şâdıkân³⁷ ola hedef

Va' de-i imdâd-ı iḥsânuña yokdur hîç ḥilâf
⁽³⁾ Müjde-i eṣnâf-ı in'âmın mu' arrâ bî-cenef

Ol nesîmle lutfuñ ile ḳahru ile ola ḥuld
O şemîm-i fazluñile Bağ-ı İrem virür 'alef

⁽⁴⁾ Ḳudretüñdür cevî-i ṭârîk et ü ḳan raḥm içre ki
Düzedürsin şüret-i maṭbû' ber levḥ-i netaf

Çeşm-i mülḥid râh-ı tevḥîdüñ göremez ne 'aceb
⁽⁵⁾ Yanmış iken şem' -i ḳudret rûşen iken tâḳ [u] ref

Hâlikâ pâkā Hudâvendâ irür sem' ümüze
Âhir-i dem lutf idüben ol nidâ-yı lâ teḥaf

⁽⁶⁾ Aḥmed-i Maḥmûd Ḳâsım Muṣṭafâ'nuñ ḥürmeti
Baḥş it Firdevsîye firdevs kim bula şeref

Seyyid ü şâdık Nebînüñ 'izzetiçün yâ İlâh
⁽⁷⁾ Kim anınçün ḥilkât itdün dü cihân cennet 'aref

Ol imâm-ı şâbık u lâhık ḥaḳıçün yarlıḡa
Gerçi 'ömrüm geçdi 'işyânile âh oldı telef

⁽⁸⁾ Çâr-yâr-ı Haḳḳ-ı Şıddık u 'Ömer Oşmân olur
Râbî' i Kerrâr ü Haydar Zu'l-feḳâra saldı³⁸ kef

³⁶ “Mektup Süleymân'dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmânirrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.” (Neml, 27/30-31).

³⁷ şâdıkân: şıddıkân

³⁸ saldı: sald

Şeh Hüseyn ü meh Hasandur nûr-ı çeşm-i Ahmedi

⁽⁹⁾ Hâr-ı Mervân akudupdur kanların mişl-i kelef

Âline aşhâbına ahhâbına etbâ' ina

Tâ kıyâmet benden olsun şâd selâm elf u elf

⁽¹⁰⁾ Âl-i Osmân Şâh-ı Hâkân İldırım Hân Bâyezîd

Zıll-ı Hâkdur halk-ı 'âlem 'adli ile buldı şeref

Ol Süleymân-ı zamânsın kim Sikender kim gulâm

⁽¹¹⁾ Dergehünde kim vezîrindür Felâtûn u Âşaf

Rezmüne hançer çeker haşmuñ çalup Mirrîh u çarh

Bezmüne gökden inup Zühre çalar barbût def

⁽¹²⁾ Kahruñ odı tûb atarsa kal' a-i Efrenci ger

Târumâr ider hisârın şöyle kim köhne hazef

Zelle tutmuşdur tabi' üñden cihân içre kamu

⁽¹³⁾ La' l-i seng ü kand-ı nây şehd-i mekes dürr-i şadef

Heşt cennet kevşerîdür lütfuñ âbı ravzada

Heft düzağ âteşidür kahruñ odı içre tef

⁽¹⁴⁾ Bezlünüñ şahırası içre nüh felekdür beyzaca

Fazlunuñ deryâsı içre baħr-i okyânüs kef

Devletüñ ahhâmına mahkûm Hind ü Sind ü Rûm

⁽¹⁵⁾ Nuşretüñ tîğine çâker Rûs u Efrencile Serf

Nitekim devvâr-ı tis' a devr kıla rûz u şeb

Anca kim nûr-ı güneş virür cihân içre şeref

⁽¹⁶⁾ Çarh-ı gerdiş çarha girüp döndüğünce şubh u şâm

Asitânüñ Ka' besüñ halk-ı cihân itsün tavâf

Bu Süleymân-nâmesine pâk-ñazar kılup şehâ

⁽¹⁷⁾ Himmec it Firdevsîye kim dâ' idür pür-hiref

5.3.1. SÜLEYMÂN-NÂMENÜN İKİ YÜZ KIRK ALTINCI MECLİSİNÜN ZİKRİNDEDÜR

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

[T 83 a] ⁽¹⁾ Ey hevâ bezmîndeki şem-i ciḥân

Nâr-ı 'aşқа yandı âh ki dil u cân

Eyleyüp bir katre çeşmün çeşm-i ter

⁽²⁾ Bağruma saçuñı yandurur çeker

Her kim ol 'aşķuñile dīvānedür

Bu maḥabbet ḥamrile mestānedür

⁽³⁾ Sözlerüñden vecd ü ḥâlet buldılar

Keşf olup sırrı ḥarâbât buldılar

Söyle ne yüz gördüğün 'âşķıların

⁽⁴⁾ Di ne ḥâlet bulduğın şâdıķların

Bes yazup Belkîsa 'aşķuñ kışşasın

'Arza kıl sözi Süleymân guşşasın

⁽⁵⁾ Hüdḥüd olup vir Sebâdan sen ḥaber

Kim sözüñdeñ cân dimâğı ola ter

Dil u ger cân lezzet alsun cûş idüp

⁽⁶⁾ Eylesün taḥsîn-i 'irfân gûş idüp

Söyle baḥr-i ma' nîye gavvâş olan

Cevheri görsen güherden ḥâş olan

⁽⁷⁾ Nuṭķıdur Firdevsînün dürr ü güher

Gûşe şal kim gûşe lâyıķdur dürer

Ne Süleymân-nâme mislî var kitâb

⁽⁸⁾ Nâ-ḥûb u nazmum meşel şîrîn cevâb

Açalum dürc-i Süleymân gevherin
İdelüm mensûh Sikender defterin

⁽⁹⁾Kim Sikender-nâmesinden bî-gümân
Bu Süleymân-nâmesi efḍal ‘ayân

Biñ bir ümmet vaşfını taḳrîr ider
⁽¹⁰⁾ On sekiz biñ ‘âlemi taḥrîr ider

On sekiz biñ ‘âlem içre ne ki var
Evvel âḥîr şerḥ ider ey ihtiyâr

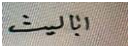
⁽¹¹⁾ Var mı nesne bunda kim şerḥ olmaya
Râstı denüp kızbi hem tarḥ olmaya

Bunca yoḳdur añla bir târîḥ eşaḥ
⁽¹²⁾ Kim Nebînüñ kışşasıdur añlaşaḥ

Diñle imdi kışşa nedür bâ-şafâ
Vir şalâvât sen be-cân-ı Muştafâ

5.3.1.1. ⁽¹³⁾ Āmeden-i Ebālîş³⁹-i Cinnî be-Dergâh-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm

Loḳmân-ı Ḥakîm ḳavlince süḥanmendân-ı⁽¹⁴⁾ḥaḳâyıḳ ve çehre-güşâyân-ı şuver-i daḳâyıḳ ve Eflâtûn-ı Yunânî naḳlince şarrâfân-ı cevâhir-i zerâfet⁽¹⁵⁾ ve tavâfân-ı a‘ râf-ı feşâḥat Seyyîd Neşr-i Bağdâdî kim bu kitâbuñ şâhib-i tercemesidür ki muḳaddemâ⁽¹⁶⁾ bu Süleymân-nâme-i Kebîri Loḳmân-ı Ḥakîm min-ba‘d-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm Süryânice te‘ lif itmişdür ba‘d ez-ân Eflâtûn-ı⁽¹⁷⁾ Ḥakîm Yunânî dilde terceme ḳılmışdur ki anlardan soñra Şulṭan Maḥmûd Sebüktekin zamânında Seyyîd Neşr-i⁽¹⁸⁾ Bağdâdî Fars dilince taşnîf itmişdür ba‘d ez-ân bu Firdevsî-i za‘îf kimesne ve kemter dâ‘î nahîf⁽¹⁹⁾ bu kitâb-ı Süleymân-nâme[yi] terceme ḳıldıḳdan soñra üç yüz altmış altı cild üzerine te‘ lif itdüm. Altı yüz pâre⁽²⁰⁾ mu‘ayyen kitâblardan istiḥrâc ḳıldum imdi bizüm kışşamız şol arada ḳalmış idi ki kırk toḳuzuncı cild⁽²¹⁾ kitâbda Haccâc-ı ŞelîmoḒlunuñ ṭâlî‘în dutup Loḳmân-ı Ḥakîm bulup beyân eylemiş idi. Ammâ ki bu ellinci cild [T 83 b]⁽¹⁾ içinde dilerüz ki bâḳîsin söyleyevüz ḳaçan ki Süleymân Ḥazreti yine Tekvîn-i ervâḥ Süleymân bin Şaḥrînâddan⁽²⁾ bu vechile ḡarâib kışşa naḳl idicek Süleymân ‘aleyhi’s-selâm işidüp ḡâyet ta‘accüb itdi. Daḥı dönüp⁽³⁾ eyitdi ki: Yâ⁴⁰ Tekvîn-i burc-ı Ḥamel

³⁹ Ebālîş: Ebālîş

⁴⁰ Metinde “ta” şeklinde yazılan seslenme ünlemi “ya” olmalıdır.

hükümüne ki muṭī^c olup hizmetüne ki geldün kuşūr komaduñ senden ⁽⁴⁾ dilerüm ki Haccâc bin Şelimoğluna zarar irgüren cinnî cemâ^câtiyle nazarıma irgüresin günâhlarına ⁽⁵⁾ göre zarar irgüresin. Siyâset idicek Süleymân'a du^câ kılp emrine ber-fermân olup icâzet alup ⁽⁶⁾ gitdi Tarfetü'l-^cayn⁴¹ içre ol cinnîler cemâ^câtime yitdi günâhkârın bulmayup re'îsin bend itdi. ⁽⁷⁾ Cemâ^câtiyle sürüp alup Süleymân'a yitdi. Yâ Nebiyya'llâh Haccâc-ı Şelimoğluna zarar irgüren cini bulmayup ⁽⁸⁾ re'îsin cemâ^câtiyle getürdüm diyüp devlet-i Süleymân'a du^câ kıldı. Süleymân nazâr kılp ol cin re'îsin ⁽⁹⁾ gördi ki bir ^caceb şüret üç başı var. Sağ omuzundağı baş Hâmel-ser amma ki gâyet ^cazîm ötedağı baş beşer ⁽¹⁰⁾ hey'et kıddi dağı beşer mânend ammâ dört eli var iki ayağı var deve kuşu ayağına benzer ammâ ağzından nefes ki çıkar ⁽¹¹⁾ âteş ^calevileyin vücûdın bürür nefesin içeri alduğı vâkt vücûdı zâhir olur. Andan Süleymân Hâzreti ^caleyhi's-selâm ⁽¹²⁾ şordı: Yâ cin re'îsi aduñ nedür, Âdem oğlanlarına ne vechile zarar irgürürsin? Beyân eyle didi. Cevâb virdi ki: ⁽¹³⁾ Yâ emîre'l-ins ü ve'l-cin benüm adum Ebâlišdür. Yüz kerre yüz biñ cin cemâ^câtime hüküm ider cinnîlere hâkimüm ve ammâ ki insânile ⁽¹⁴⁾ ervâh arasında ^cadâvet baqîdür. Zîrâ ki cin nârdan insân hâkden halk olınmışdur. Hâk süflîdür nâr ^culvîdür. ⁽¹⁵⁾ Nâruñ hâk üzerine hezâr vechile fazîleti vardur ki efdâldür ^cale'l-huşuş ki Allâh te^câlâ ciḥân mülkini cân ⁽¹⁶⁾ u cin kavmine virmiş iken Âdem-i Şafî hilkat idicek birinci kat ferîştelerinden gönderdi gelüp cân kavmini ve bizüm ⁽¹⁷⁾ neslimüzi rub^c-ı meskûn ^câleminden sürdiler. Âbâ vü ecdâdımız mülkini âdemî-zâde virdiler. Pes ḥubbü'l-vaṭan mine'l-^cimân⁴² ⁽¹⁸⁾ mücîbince vaṭanımızuñ maḥabbeti gönlümüze düşdükçe dem çeküp uçaruz. Rub^c-ı meskûn ^câlemine geçerüz. Vâktâ ki mekânlu mekânımız ⁽¹⁹⁾ görürüz. Tavâf idüp vaṭanımıza yüzümüz sürerüz her kankı âdemî-zâde ki oturduğı hâne[y]i pāk tutar ve tûtsü virüp ⁽²⁰⁾ ervâh-ı ziyâfet ider, kaç^câ aña ziyânımız degmez ve ammâ şol kimse ki olduğı yire buḥûr virmez, bir şüretde mekân-ı mu^cayyenemüz seyr ⁽²¹⁾ eylerken taş ağaç atup bizi öldürmege kaçd eyler, lâbûd bizüm dağı aña zararımız toqınur. Eger ol şahşuñ ṭâlî^c Hâmel burcı [T 84 a] ⁽¹⁾ yıldızı Mirrîḥ olursa ve eger ki Tekvîn sözi ile ^camel dağı itmezse o şâalet tutarsa lâbûd ol kimesne helâke yüz tutar. ⁽²⁾

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Ed' iyeden birle tılısım olmazsa aña ^cilâc

Yüz helâke tutulur bozar mizâc

⁽³⁾ Ed' iyâdan⁴³ gayrî yok aña devâ

Nef^c yok ger ḥarc ola Rûmî ḥarâc

⁴¹ tarfetü'l-ayn: Bir göz açıp kapayıncaya kadar geçen süre.

⁴² ḥubbü'l-vaṭan mine'l-^cimân: Vatan sevgisi imandandır.

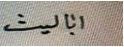
⁴³ دن kelimesi mükerrer yazılmıştır.

Nesr: Hākīm qavlince ⁽⁴⁾Ebālīs⁴⁴-i cinnī böyle diyicek Süleymān Peygāmbēr ‘aleyhi’s-selām eyitdi: Yā mel‘ūn-ı ‘āšī Haq Sübhānehu ve Te‘ālā ⁽⁵⁾baña nübüvvet hātemin anuñçün müyesser itdi ki altı yüz bir dürlü ümem baħrde ve dört yüz dürlü ümmet ⁽⁶⁾berde ve yüz yigirmi dürlü şıfat maħlukāt kūh-ı Elburz’da⁴⁵ yitmiş iki millet her nev‘ her yüzde ⁽⁷⁾baña muṭī‘ musaħħar olmışdur. Huşūşā ki şeyāṭın nesline ve dīv cinnī aşlına hūkm idüp fermān soram ⁽⁸⁾ve cinniden insān zarar görse ‘azāb idem öyle olsa bu qandan ki zamānımda inse cin zarar kıla ben dilerüm ki ⁽⁹⁾Haccāc-ı Şelimoğlına zarar irgüren cinni te‘cıl bulup getüresün yoħsa saña siyāset kılırum diyip hūkm itdi. ⁽¹⁰⁾Cin serverlerinden Keflizi Müflizi ile gönderüp Tekvīn-i Hāmel birle gitdiler, ān-ı vaqt içinde alup geldiler. Süleymān Hāzretine ⁽¹¹⁾ol ‘āsi cini ‘arz kıldılar. Süleymān Hāzreti naẓar kılup gördi ki bir ‘aceb şüret üç başı olur. Biri hāmel ⁽¹²⁾biri қоç birisi şıgın. Sıgır ayaqlı, at kıulaqlı, öküz toynaqlı, deve tuṭaqlı ‘acāyib қorkunç cinn-i çār-pā ⁽¹³⁾kılağı altında ādem elileyin iki eli var kıafāsında bağlu gözleri ‘Arap ocağlayın yanar Süleymān hışımından ⁽¹⁴⁾beñzi levn levn döner. Andan Süleymān hışım idüp eyitdi ki: Yā Ebālīs bu ‘āsīnūñ adı nedür ve benüm hışımından niçün ⁽¹⁵⁾cevāb viridi ki yā Süleymān benüm adum Qayturdur. Mirrihi cinnilerün ser-keşiyem mekānlarımız hāmmāmlara ve külhān ve ⁽¹⁶⁾firūnlar ve āteş yanan yirlerde nūra ve kükürt ma‘denlerinde kıaçan ki ṭāli‘ Hāmel yıldızı Mirrih olan ⁽¹⁷⁾nesl-i Ādemiden şöħbetimüz üstüne gelse bizi ṭabanlasa veyā at ve deve ve merkeb ayağına başıdursa ve veyāhūd ⁽¹⁸⁾vuhūş u ṭuyūr şeklinde rüy-ı zemīni seyr iderken ādemī zād ṭuş olup helākumuza kıaşd veyāhūd ⁽¹⁹⁾incitmek dilese atası yil şüretine girüp bāṭın yüzinden anı yilimüzle çarparuz veyā haşerāt şüretinde ⁽²⁰⁾aña görünürüz mariz düşürürüz ya budur ki nīm-ten kıluruz yāhud meflūc iderüz gāh gāh gözine hayāl ⁽²¹⁾bigi görünürüz varduğınca mariz olur gün günden benzi şararur ve dudağı⁴⁶depserür kuvveti kesilür. Mübtelā [T 84 b] ⁽¹⁾olup marāza başılır. Yimegi az yiyüp şuyı çoė içer. Yüregi ṭaşalanup kıarnı geçer düşinde belünleyüp ⁽²⁾şayıqlar ‘ilāc idemez ṭabīb hāzıqlar illā ki anuñ dermānı Tekvīn-i Hāmel zıkr itdüğü ed‘ iye ve ṭılsımātıyla ⁽³⁾olur. Pes Haccāc bin Şelīmūñ evi yiri dağı kıadīm zamānda benüm ecdādımuñ mekānıydı ef‘ī şüretine ⁽⁴⁾girüp seyr iderken def‘-i mecāl virmeyüp beni incitdi. Bir ṭaş ile helāküme kıaşd itdi. Ben dağı ıssı yil şüretine ⁽⁵⁾girüp esdüm yilimle bağrını kesdüm yüregüñi çarpup mübtelā mariz düşürdüm miḥnet adūsun başına üşürdüm, didi.

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽⁶⁾Gerçi itdüm anı ħasta mübtelā ey şeh ciḥān

Lik tevbe itmiyem insāna zar dağı hemān

⁴⁴ Ebālīs: Ebālīs

⁴⁵ Kuh-ı Elburz: Alburz veya Elbürz diye de yazılır, İran'ın kuzeyinde yer alıp kuzeybatıda Azerbaycan sınırından başlayıp Hazar Denizi'nin güney kıyısı boyunca ilerleyip doğuda Türkmenistan ve Afganistan sınırlarında sonlanan bir dağdır. Böyle tanımlansa da gerçekte yeri tam olarak belli değildir.

⁴⁶ Metinde şeklinde “elifsiz” yazılmıştır.

Tevbe tevbe yâ Süleymân lutf idüp eyle kerem
(7) Cürmümi bağışla bulam kılıçuñdan ben emân

5.3.1.2. Der-Beyân-ı Habs Kerden-i Süleymân Cinnîyân-ı ‘Âşiyân

(8)Hakîm kavlince Kaytûr-ı cinnî ‘âşî böyle diyicek Süleymân ‘aleyhi’s-selâm gazabına gelüp Keflîze ve Müflîze, (9) Dâsir Tekvîne, Taktakûşa hükm eyledi. Bakır çamçamlar bulup Kaytûr-ı cinnî a‘ vâni birle her birin (10) bir çamçamaya koyup kıtr çeşmesine çamçamlar ağzın tutup kudret hakkıyla bakar olup çamçalar ağzı (11) andan Süleymân nazarına getürüp mübarek eliyle her bir çamçamanuñ üzerine nübüvvet hâtemiyle mühür urup (12) her birin bir cin Tekvîni eline virüp alup baħr-ı okyânûs dibine atdılar. Cinnîler serheñgleri (13) ve Cân kavmi re’isleri Süleymân Peygâmbereñ bu vechile siyâseten, şecâ‘aten, şalâbeten gördiler. (14) El-emân diyüp çağrışdılar gözyaşın ağıtdılar. **her**⁴⁷

Naẓm

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Her birisi çağruşuban itdi âh u fiğân

(15) Didi tevbe yâ Süleymân el-emân u el-emân

Şad hezârân tevbe olsun itmeyevüz aña zar
Tek bizi öldürmeyüben vir kılıçuñdan emân

(16) **Nesr:** Hakîm kavlince cin serheñgleri böyle diyüp feryâd u efğân idicek Süleymân bin Dâvûd eyitdi: (17) Yâ şeytân nesli cinnîler ve a‘ dâ-ı sinnîler yakîn şöyle bilün ki her kim bana îmân getürmeye benümle ‘ahd itmeye (18) inse zarar itmemege tevbe kılmaya anı ya helâk itdürürüm veyâ çamçamaya koyup siyâset idüp deñize atdururum (19) diyüp gazab kılıp kâsem yâd idicek evvel cinnîler sulţânı el-Henc cinnî cemî‘ cin serheñgleriyle ve daħı (20) Hâmel burcına tâbi‘ Beħrâmî cinnîler Tekvînleriyle Süleymân ‘aleyhi’s-selâm ayağına düşüp insâna zarar itmemege tevbe idüp (21) andan her biri şehâdet barmağın kaldırıp eyitdiler ki “Lâ ilâhe illa’llâh Mûsî kelîmu’llâh” ve Dâvûd ħalîfetu’llâh ve [T 85 a] (1) Süleymân emînu’llâh diyüp îmân getürdiler. Andan soñra Süleymân bin Dâvûd daħı cemî‘ siyle ‘ahdleşüp (2) bu ‘ahd-nâme mûcibince andlaşup yazdurup altun levh üzerine tîgile kazdurup Tekvîn-i burc-ı Hâmele (3) Süleymân ‘aleyhi’s-selâm teslim itdi. Be-şart-ı ân ki bu ‘ahd-nâme paklığıla getürene Kâmer Hâmel burcında iken sâ‘at-i (4) Mirrihîde hergiz cinden zarar gelmeye ‘ahd-nâme-i Süleymân bin Dâvûd hazâ kitâbu’l-‘ahd min Süleymân (5) ibni Dâvûd ve innehu bismi’l-lâhi’r-raħmâni’r-raħîm ellâ te‘lû ‘aleyye ile’l-cinnî ve’ş-şeyâtîn’ellezine kânû tâbi‘îne (6) li burci’l-Hâmel ve’l Mirrih ve kâl Süleymân bin Dâvûd yâ ma’şera’-l cinnî ve’ş-şeyâtîni te‘âlû ürîdu minküm en

⁴⁷ Metinde “her” kelimesi sehven yazılmıştır.

tü‘āhīdū⁽⁷⁾ma‘ī ve tü‘āhīdū ve bi-‘izzeti’llāhi ve sulṭānihi ve ceberrūtihi ve esmāihi’l-‘izāmi ve kelimātihi’t tāmmeti ‘alā en lā tazurrū vāhiden⁽⁸⁾ min benī Ādeme ve enlā tuṣībūhum şey’en mine’l-me‘āyib Min-ba’di’l-yevmi ilā-inkirāzi’d-dünyā fe-lemmā semi’ū min Süleymān⁽⁹⁾ bin Dāvūd ḳālū semi‘nā ve etā‘nā li-haze’l-meliki’l-musallati ‘aleynā ve ‘āhedū ve ḥālefū ‘alā en lā yuḍurrū vāhiden⁽¹⁰⁾ min benī Ademe feḳālū lev ḥālefū vāhidun minnā li-haze’l-‘ahdi ellezī aḥezuhu ‘aleynā Süleymān ibn-i Dāvūd neḥzuzu⁽¹¹⁾ ve nuhliku ve nahbisuhu ilā-inkirāzi’d-dünyā fe-kāle Süleymān bin Dāvūd li-ru‘asā’ihimi’l-mensūbeti ila-tāli’i burci’l-hamel⁽¹²⁾ ve’l Merriḥ Bi-Refā’il ve li-tekvinī’l-cinnī Yelkūṣi’l-cinnī ihfazū haze’l-‘ahde fe-lev ḥālefe vāhidun ittibā’ikūm min⁽¹³⁾ etbā’ikūm⁴⁸ li-haze’l-‘aahdi ‘ākibū bi-mā kultum fe-kālū yā emīre’l-insi ve’l-cinni bi-hürmeti haze’l-hātemi’llezī saḥharanā’llāhu bihi li-emrike⁽¹⁴⁾ ve ḥükmiḳe ne‘ḳā⁴⁹ ne‘āḳihim ‘iḳāba ṣedīden lev ḥālefū emruñ ve ḥükmuñ⁵⁰ bu kitāp ‘ahd-nāme-i Süleymān bin⁽¹⁵⁾ Dāvūdun ki cinne ve şeyāṭine ḥākim olan Tekvīnlerle ‘ahd olındı. Ḥuṣūṣā ki Ebālīṣ-i cinnī ve Tekvīn-i Yelgūṣ⁽¹⁶⁾ cinnīyle ki ḥākimdür Mirriḥ yıldızına tābi‘ cinnīlerle bu zıkr olan gelüp ‘ahd itdiler. Saña Ḥaḳ te‘ālā naṣīb itdügi nübüvvet⁽¹⁷⁾ ḥātemi üzre yed-i ḳudretiyle naḳṣ olan esmā’u’llāha ḥürmeti ḥaḳḳıçün her kim ol ḥātemin tılısmātı eşḳālın getüre ve ‘ahd-nāme⁽¹⁸⁾ getüre be-ṣarṭ-ı ān ki tāli‘ iḥtiyār idüp pāklıkla yazup getüre cinnīlerden ṣāḥib-i ta‘vīze zarar irişmeye diyüp ‘ahd⁽¹⁹⁾ itdiler.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Böyle diyüp itdi ervāḥ ol Süleymān ile ‘ahd
‘Āḳıl ol bu nüṣḥayı getürmege eyleye cehd

⁽²⁰⁾ Her ki yazup kendisinde götürürse bī-gümān
Dīv-i cinnī itmeye dünyāda hergiz aña ḳasd

⁴⁸ Burada “min-etbā’ikūm” ibaresi mükerrer yazılmış.

⁴⁹ Burada نَعَقًا kelimesinin sehven yazıldığını düşünüyöruz.

⁵⁰Bu, Bu, Süleyman bin Davud'un Hamel (Koç) ve Merih (Mars) burcuna bağılı cin ve şeytanlara yazdığı, “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; bana başkaldırmayın!” [diye başlayan] sözleşme metnidir: Süleyman bin Davud dedi ki: Ey cin ve şeytan topluluğı! Gelin, benimle bir anlaşma yapmanızı istiyorum. Allah'ın izzeti, hâkimiyeti, yüce isimleri ve eksiksiz sözleri adına bugünden kıyamet gününe kadar Âdemoğullarından hiçbirine zarar vermemek ve onlara herhangi bir kusur isabet ettirmemek üzere söz vermenizi istiyorum. Süleyman bin Davud'dan bunu işittiklerinde, "Bize eğıemen olan bu hükümdarı işittik ve itaat ettik" dediler. Âdemoğullarından hiçbirine zarar vermeyeceklerine dair yemin ederek söz verdiler. “Süleyman bin Davud'un bizimle yaptığı bu anlaşmayı bizden biri bozarsa ya onu tutup yok ederiz ya da dünyanın sonuna kadar hapse atarız." dediler. Süleyman bin Davud, Hamel (Koç) ve Merih (Mars) burcuna mensup cin reisleri Refail ve Yelkuş'a şöyle dedi: Bu anlaşmaya bağılı kalın ve eğıer takipçilerinizden biri bu ahdi bozarsa söylediğiniz gibi onu cezalandırınız. Bunun üzerine, “Ey insanların ve cinlerin emiri, Allah'ın, senin emrine ve hâkimiyetine bize boyun eğımemize vesile kıldığı bu yüzüğün hürmetine, eğıer senin emrine ve kararına aykırı davranan olursa onu biz şiddetli bir şekilde cezalandıracağız.” dediler.

5.3.1.3. Der-Beyân-ı Ahkâm-ı Tâli‘-i Mirrîh⁽²¹⁾ Be- Qavli İdrîs ‘Aleyhi’s-selâm

Hakîm kavlince Hamel burcına tâbi‘ Mirrîhî cinnîler birle Süleymân ‘aleyhi’s-selâm bu vechiyle [T 85 b]⁽¹⁾ ‘ ahd kılıcağ müvekkel-i burc-ı Hamel ki bir hemîldür ve Tekvîni ki bir mihât-ı şafşafâdur. Ebâlîs-i cinnî birle vaqt-i⁽²⁾ hâcetde yine gelesiz diyü hizmetlü hizmetine gitdiler. Bu taraftan Süleymân Peygâmbere Loğmân-ı Hakîm’e su’âl⁽³⁾ kılp eyitdi ki: Yâ Hakîm haber vir baña ki Hamel tâli‘ lü kimesnenün yılı ne yıldur ve ayı ne aydur⁽⁴⁾ ve günü ne gündür ve şıfatı seyri ne vechiledür ne tarîkle dirlik dirülür ki cihân sarayında râhat⁽⁵⁾ ‘ ömr süre cevâb virdi ki: Yâ Nebîyya’llâh tâli‘ Hamel olan Mirrîhinün hey’eti uzun boylu, gözi büyük, müdevver⁽⁶⁾ yüzlü, hışmnâk sözlü, ba‘ zısı kütâh-kâmet, siyâh çehrelü, iri dişlü, arslan göğüslü, tîz-nefs ola⁽⁷⁾ ammâ ki kütâh-kâmet olduğına sebep aña rahmine nuḡfe düşecek Kâmer kanķı burcda bulunursa anuñ hükmine⁽⁸⁾ ta‘ alluğdur ve daḡı yâ Süleymân Mirrîhler kızıl ton giyse mübarek ola câr-pâ hayvân dutsa kapusunda⁽⁹⁾ devlet ıssı ola mağribden yaña sefer kılsa ve tâli‘-i nuḡusetde olsa toḡsan altı gün şabr ide ki baḡt-ı⁽¹⁰⁾ rûzî açıla devleti teraḡķî bula, şan’atlarda od işin işleye, fâ’ide-mend olup âteş işinden behre bula⁽¹¹⁾ pûlâd kaşlu ḡâtem üzerine bu ḡarfleri yazup götürse ‘ ömrinde yoḡsulluğ görmeye **r d** ve daḡı⁽¹²⁾ günlerde günü se-şenbe günidür aylardan ayı cemâziye’l-ülâdır ve yıllarda yılı Sâl-ı müşdur. Der Sâl-ı⁽¹³⁾ müş⁵¹ demek budur ki hükemâ-yı müteḡaddimîn on iki burc ‘ adedince on iki yıl ta‘ yîn idüp her birisine⁽¹⁴⁾ bir ad virdiler. Ma‘ lûm olmaḡiçün ol yılun adı müşdur burc-ı evvel ki Hameldür aña daḡıldür.⁽¹⁵⁾ Kaçan ki Sâl-ı müş olsa Mirrîhinün devleti ziyâde ola ve yıl yumuşağ ve yağmurlu ola yimiş çok ola ve⁽¹⁶⁾ hevâ mu‘ tedil ammâ ki server-i selâtinler arasında ḡarp aşup ceng ü cidâl ve ḡitâl çok ola ra‘ iyyet ayağ altında⁽¹⁷⁾ yite ve bir ulu pâdişâh dünyâdan naḡl ide ve kış uzak ola ve müş ḡalebe ide zevâda ziyân irgüre ve ḡarâmî⁽¹⁸⁾ ve uğrı çok ola ve tâcirilere ḡüsran ire ve her kim bu yıl içinde vücûda gelse ‘ âḡil ü dâna ḡopa ve eger⁽¹⁹⁾ yıl ortasında vücûda gelse bed-fi‘ âl bed-nefs ḡopa ve eger yıl âḡirinde vücûda gelse lecûc kezzâb ḡopa.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

⁽²⁰⁾ Naḡl-ı İdrîs ol ki itdüm ben beyân

Tâli‘ i Mirrîh olan bil ki hemân

Devr içinde irişecek Sâl-ı müş

⁽²¹⁾ Mirrîhinün olısdür ḡâli ḡoş

Mirrîhinün hışm olur ḡâyet ḡatı

Kim zebûn ider ‘ adûyı heybeti

⁵¹ Fare yılı.

[T 86 a] ⁽¹⁾ Ceng içinde Rüstemi kılur zebûn
Darb içinde Sām'ı kılur ser-nigûn

Her ne şahuñ tâlî' i Behrām ola
⁽²⁾ Kānde virse devlet[i] nuşret bula

Mirrîhîler yaluñuz arslan şıyar
Bir başına nice biñ düşmān şıyar

⁽³⁾ Yidi başlu ejdehāla ceng ider
‘ Ālemi düşmān gözine teng ider

Haşm olursa Kāhramān u Nerīmān ⁵²
⁽⁴⁾ Mirrîhîden isteye düşmān amān

Rezm içinde Hamza vü ‘ Anter olur
Haşmına darbı başı munter olur

⁽⁵⁾ Nefsi tîz olur velî dutmaz kîn
Kîn tutan şaklamaz zîrâ ki dîn

Ġayret ıssı merd olur key ser-firāz
⁽⁶⁾ Lîk ‘ ömri olmaz ekser key dirāz

Ba‘ zı şayyād olur añun bî-gümān
Ba‘ zı cellād ādeme virmez amān

⁽⁷⁾ Ba‘ zı kaşşāb olur yāḥūd ‘ ases
Ba‘ zı zindāncı olup bekler kafes

Ba‘ zısı olur dil-āver pehlüvān
⁽⁸⁾ Kaykınimdan kan kaşanur Kāhramān

Ba‘ zı olur ḥarāmî nā-bekār ⁵³
Kan dökici ḥunî gāyet bî-vaḳār

⁵² Bu mısradaki “Nerīmān ve Mirrîhîden” kelimelerinde zihaf yapılmıştır.

⁵³ Bu mısradaki vezin bozuktur.

(9) Ba‘ zı āhenger olur zerger daḥı
Ba‘ zısı ḥākim-i mülk server daḥı

Mirrīḥi olmaz muḥannet ḳaḥbe-zen
(10) Līk olur ḳal‘ a-güṣā vü tīg-zen

Naḳl-ı İdrīs ol ki takrīr eyledüm
‘İlm-i ḥikmet birle tefsīr eyledüm

(11) Böyle diyüp anda Loḳmān bin ‘İnād
Şeh Süleymān’a du‘ ā ḳıldı ziyād

No’la kim Firdevsīçün ḥayr-ı du‘ ā
(12) Eylesün raḥmet ḳıla saña Ḥudā

Raḥmeti Ḥakdan dilerseñ bā-şafā
Vir şalāvāt gel be-cān-ı Muştafā

5.3.1.4. (13)Der-Beyān-ı Şināḥten-i Şāḥib-Ṭālī‘ ve Sebeb-i Tefāvūt-i Ān

Neşr: Ḥakīm ḳavlince Loḳmān-ı⁽¹⁴⁾ Ḥakīm İdrīs ‘aleyhi’s-selām naḳlince ṭālī‘ -i mevlūdī İdrīs nāmda bulduḡı taḳdīrce Ḥamel burcınun aḥkāmını ve Mirrīḥün⁽¹⁵⁾ ḥükmini naḳl idicek ol zıll-ı Ma‘ būd melik-i Maḥmūd ya‘ nī Süleymān bin Dāvūd su’āl ḳıldı ki: Yā Ḥakīm-i zamān ḥoş beyān⁽¹⁶⁾ itdün velī dilerüm ki İdrīs ‘aleyhi’s-selām ve ḥükemā-yı müteḳaddimīn Raḥimehumu’llāh aḥkāmı üzre haber virgil ki bir kişinün⁽¹⁷⁾ ṭālī‘ -i mevlūd kelāmınca⁵⁴ bu beyan olınan üslūb üzre kim bulunur anuñ ṭālī‘ sünbüle çıḳsa kim yıldızı ‘Utārid⁽¹⁸⁾ olur ammā ki ol şāḥib-i ṭālī‘ ide ol ‘Utāridün ef’ālī ve nişānı bulunur fikrile daḥı bilünür. Aşlı daḥı nedür?⁽¹⁹⁾ Cevāb virgil didi. Pes Süleymān şöyle diyicek Loḳmān-ı Ḥakīm daḥı cevāb virüp didi kim: Yā Süleymān bin Dāvūd⁽²⁰⁾ yaḳīn şöyle bil kim anuñ aşlı oldur kim İdrīs’den naḳldür kim eydür bir kişinün⁽¹⁷⁾ ṭālī‘ i Ḥamel yıldızı Mirrīḥ olsa⁽²¹⁾ ammā ki Mirrīḥ ef’ālī anda yokdur. Aşlı oldur bu Ḥamel burcınun yukarıda zıkr olındı kim üç yıldızdan [T 86 b]⁽¹⁾ yaña yöni vardur. Bir yöni Beḥrām yıldızınadır ki beyān olındı lābūd ol kimse eger atasınun anasınun yıldızı⁽²⁾ daḥı kim birisinün Mirrīḥ olsa lābūd bu kişide şıfatı bulınsa gerekdür ve daḥı Ḥamelün ikinci yöni şemsedür bu⁽³⁾ Mirrīḥ yıldızlunun ba‘ zı ef’ālī şemsde bulınsa gerekdür ve eger atasınun yāḥūd anasınun yıldızı āfitāb⁽⁴⁾ olsa bu kişinun daḥı egerçi kim yıldızı Mirrīḥ olur ammā kim āfitāb ef’ālīnde çok bulunur ve daḥı⁽⁵⁾ Ḥamelün bir yöni Zühre’yedür eger vālīd yāḥūd vālidesinün yıldızı Zühre olsa lābūd bu kimsenün daḥı⁽⁶⁾ ef’ālī Zühre’ye beñzer.

⁵⁴ Kelām kelimesi elifsiz yazılmış:

Ef' âli bulunduğî budur. Fi'l-cümle yâ Süleymân tâli' Hamel yıldızı ⁽⁷⁾ ve yıldızı Mirrîh olanuñ ef' âlinde Zühre ef' âli veyâ şems ef' âli bulunur gayrî yıldız ef' âli ⁽⁸⁾ bulunmaz. Ammâ ki bu iki yıldızuñ bulunduğına sebep budur. Ammâ kim yâ Süleymân hükemâ eydür: Bu Mirrîh yıldızlu kimesne ⁽⁹⁾ eger kim anasından veyâ bir âher dışiden süd emse ol südüñ şâhibi eger kim Mirrîh yıldızlu ise bunda dağı ⁽¹⁰⁾ necm-i mezkûruñ 'alâmi bulunur. Eger ol hatun Zühre yıldızlu ise bunda dağı Zühre'nüñ ef' âli ve nişanı bulunur. ⁽¹¹⁾ Eger kim ol hatunuñ yıldızı âfitâbsa bunda dağı âfitâb cünbişi bulunur. Ol südüñ eşeri buña tıflıken ⁽¹²⁾ bir mādde xomışdur. Nite şöyle kim bir bâğda ağaç diksen yâhūd sebze ve ot eksen ol yirüñ şuyına ⁽¹³⁾ göre biter. Hâşıl olur pes âdemî-zāde dağı ol emdügi süde göre vücudunda nişān ⁽¹⁴⁾ dimāğında ef' âli olur. Hikmet-i Nemrūd kim südün pelengüñ emdiyse tekebbür oldu. Fir'avn bigi kâle'llahü ⁽¹⁵⁾ te' âlā hikāyeten “*Enā rabbukumü-l-a'ālā*”⁵⁵ ve dağı Hâzret-i Halîl 'aleyhi's-şalātü ve's-selām barmağından südiyle şehd ⁽¹⁶⁾ emdiyse halîm-nesf oldu ki Hâk te' âlā eydür: “*İnne İbrāhîme le-evvāhūn halîm.*”⁵⁶ furkân-ı 'azîm içre buyurur ⁽¹⁷⁾ ve dağı yâ Süleymân, bu Hamel tâli' lünüñ ol iki yıldızdan taşra hōd bir âher yıldız ef' âli anda bulunmaz ⁽¹⁸⁾ ammâ ki bu iki yıldızuñ bulunduğına sebep budur âher yıldızuñ aña dağıli olmaduğı sebebden gerekse ata ve ana ve dāye⁽¹⁹⁾ sinüñ yıldızı kim bu iki yıldızdan ya' nî güneşden ve Zühre'den taşra ola yâ Mirrîh olmaya bu Hamel tâli' lüye kalmaz ⁽²⁰⁾ anuñçün kim Hamelüñ Mirrîh'den Zühre'den ve âfitâbdan gayriye yōni yokdur. Eger kim gayrî yıldızuñ ef' âli ⁽²¹⁾ bulındıysa ma' lūmdur kim harflerinde hisāb iderken yañlış hisāb olmışdur hāzer kılmak ger[ek] kim yañlış [T 87 a] ⁽¹⁾ olmaya.

Nāzm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Harflerinden key hāzer kıl key hāzer

Tā hātā kılmayasın ey pür-hüner

⁽²⁾Hendeseyle idegör gel sen hisāb

Tā ki yañlış olmaya ey kāmıyāb

Ger hisābda olsa bir harf bîş u kem

⁽³⁾Tāli' ini seçemezsin muhterem

Harf illā ki okınur da ismile

Lîk gelmez ol hisāba resmile

⁵⁵ Firavun: “Sizin en yüce Rabbiniz benim! <https://www.kuranayetleri.net/naziat-suresi/>(23.01.2021) (Naziat: 79/24)

⁵⁶ İnne ibrahîme le halîmun evvāhūn munîb (munîbun). İbrahim, gerçekten yufka yürekli bir insandı; herkes için ah eder, içini çekerdı, yalvarıp yakarırdı. <https://www.derlemetefsir.com/hud> (23.01.2021) (Hud: 75/11)

(4) Ol hirefler kankısıdur bilegör

Aña göre sen hisâbı kılagör

Dutagör Firdevsî sözün cân ile

(5) Vir şalāvāt Ahmed’e erkân ile

Neşr: Andan yine Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm su’âl kılup eydür: Yâ Loqmân-ı (6) Hâkîm bir kişinün müdde’îsi olsa ne yoldan da’vî kıllalar kim da’vetde haṭâ kılınmaya veyâhüd bir kimesne kim hûb nârencât (7) yazar râst gelür veyâhüd ‘adâvet-nâme yazar râst gelür râst kelâmla dermândur andan Loqmân-ı Hâkîm cevâb (8) virüp eydür: Yâ Süleymân bu müdde’î âteşidür gerek kim âteşi da’vet kılla ve daḥı bu on iki şartdan kim bir şartın beyân (9) itdüm on birin daḥı beyân kıllam tâ ki ol kimse kâmil olup anlarıñla ‘amel kıllamak elinden gelicek olursa hiç gümân yoḡdur ki (10) ol ins ü cinnî kendüye muṭî eyler ‘âlemde murâdı her ne ise görür didi.

Nazm:

[fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün]

(11) Şartı böyle söyleyüp itdüm beyân

Özgesin Allâh bilür yoḡdur gümân

Zîre⁵⁷ Haḡdur dinle ‘allemu’l-‘ gıyûb⁵⁸

(12) Vir şalāvāt Muştafa’ya şâdmân

5.3.1.5. Der-Beyân-ı ‘Azîmet-i Taḡt-ı Süleymân ve Hilâfet-i ü Bûd

(13) Hâkîm kavlince Loqmân-ı Hâkîm râviyân-ı aḡbâr ve Eflâtûn-ı Yûnânî naḡlince râviyân-ı muḡtâr ol iki üstâduñ aḡvâli üzre (14) Firdevsî-i bende-i nâ-tüvân-ı efgende Süleymân kıssasından ol vechile emlaḡ hikâyet ve şol tarîkle saḡîḡ rivâyet kıllup (15) eydürler ki ol zamân kim Süleymân Hâzreti Haleb şehrinde Haccâc-ı Şelîmoḡlunuñ tâli’ in dutup mizâcın bilüp cin (16) fi’ linden olup Süleymânî cinnîler üzerine müvekkel ola melek Şaḡḡā’îl ‘a’zamı evvel müvekkel-i mu’azzam Tekvîn cinne ḡükm idüp (17) cinnîsin getürdüp anı ol dertden ḡalâş idicek andan soñra Şeh Süleymân cinnîler sulṭânı el-Henc cinnî da’vet idüp (18) eyitdi: Yâ cinnî mülki cinnîlerüñe yaḡaḡ kıl ki âdemî-zâdeyi incitmeyeler cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh cinnîler serhengleri (19) dört kısımdu: Biri şurḡ bâda ta’ alluḡdur ki Allâh te’âlâ anları âteşden ḡilḡat itmişdür. Tâli’ âteşe ta’ alluḡ (20) olan insânı anlar incidür. Anlardan yüz cinnî yoḡdur şurḡ bâda ta’ alluḡdur ki anuñ mekânı kûh-ı Billürda durur. (21) Hiçbir Süleymân’a tâbi’ olmuş

⁵⁷ zirâ: vezin gereḡi zîre yazılmış.

⁵⁸ Esma-ı hüsnadur. Bütün gaybları, geçmişi, geleceḡi, hazırda olmayanı, dünyadakileri, ahirettekileri ve her şeyi bilen cenab-ı Hak.

degüldür henüz dağı Hazret-i Süleymân gelmedi. Muṭî' ve fermân-ber olmadı ve bir kısmı dağı [T 87 b] ⁽¹⁾ ve bir kısım dağı ⁽⁵⁹⁾ cinnîlerün ebîdür. Deryâlar ve şular dibinde olurlar. Anlaruñ serhengi müvekkel melek ⁽²⁾leri **Ki'eşâ'**ıldür şol insânun ki ṭâli' ab'a ta'alluḡdur anları cinnîler incidür ve bir bölük cinnîler ⁽³⁾ dağı ḡâkîdür anlar perende degüldür revendedür maḡâmları dağı yir altındadır ve anlaruñ ⁽⁴⁾ serhengine ve müvekkeline '**Azâḡühînürş** dirler ḡanḡı insân ki ṭâli' ḡâke ta'alluḡdur ol ḡâkî cinnîler incidür ve bir kısmı ⁽⁵⁾ dağı bâdîdür şol cinnîleri ki ḡaḡ te'âlâ bâddan ḡılḡat itmişdür. Anlaruñ serhengi benüm. Anlar perendelerdür ⁽⁶⁾ ḡanḡı insânun ki ṭâli' bâda ta'alluḡ olsa anları benüm maḡkûmum olan cinnîler incidür. Yâ Süleymân şimden şoñra incitdür miyim ⁽⁷⁾ aşlâ.

Nazm:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Yâ Süleymân-ı Emîr-i kâmkâr
Sen Nebîsin cinne ḡâkim şehryâr

⁽⁸⁾ ḡaḡ te'âlâ 'izzetiḡün yâ emîr
Zabṭ idem cinnümi cümle ne ki var

İtmeye insâna bunlar ḡiḡ zarar
⁽⁹⁾ Zabṭ ideyin cümlesin her rûzgâr

Böyle diyüp şâh-ı el-Henc ol zamân
Şeh Süleymân'a itdi alḡış bî-şümâr

⁽¹⁰⁾ Diñle imdi ḡışşa nedür yâr-ı cân
Vir şalâvât Muşṭafâ'ya yâdigâr

Neḡr: ḡâkîm ḡavlince müvekkel ⁽¹¹⁾ cin böyle diyicek Süleymân aḡlına ve idrâkine taḡsîn ḡılıp dağı bir zamân fıkre varup ḡadirün ⁽¹²⁾ ḡudret-i ber-kemâline taḡsîn-i belîḡ itdükden şoñra ḡan-ı ⁽⁶⁰⁾ Süleymânî dağı geldi elvân elvân ni' metler ḡekildi selâṭîn ⁽¹³⁾ serverler şaffına süfreler ḡonıldı. Elif ḡâmetlü dilberler başında sîm getürürleyin sîm u zerrîn ⁽¹⁴⁾ sînîler la'l u cevâhir ṭabaḡlar birle ni' metler yir yir insân melikleri üzerine ki ḡonıldı ve ḡarîr ⁽¹⁵⁾ peşḡirler dizler üzerine şalındı. ḡâna şalâdur dinildi ve el-Henc cinnî birle cinnîler önüne ⁽¹⁶⁾ ḡümiş micmerler ⁽⁶¹⁾ içinde misk ü 'ūd u 'anber kâfûr şandal buḡûr itdiler. Cinnîler naḡarına ḡodılar cinnîler dağı ⁽¹⁷⁾ andan ḡidâ-yı rûḡânî taḡşîl ḡıldılar Sî-murḡ-ı ḡâf naḡarına altun sînî

⁵⁹ Mükerrer yazılmış.

⁶⁰ Metinde elif yazılmamış.

⁶¹ Metinde cim yazılmamış.

içre yidi koyun ki boğazlanmış ve selh olınmış qodılar ⁽¹⁸⁾ yırtıcı qışlara leş ve baş kısmet kıldılar. Hübübât yiyen etyâr cinsine sîmîn tâslar içinde arpa ve buğday ⁽¹⁹⁾ tarı bahş idüp tûtiler nazarına şekker-pâreler qodılar. Fi'l-cümle ins ü cinnüñ ve etyâr cinsinün önlerine mek'ülât ⁽²⁰⁾ konduqdan soñra Şeh Süleymân'ıñ ol sultân-ı zemîn ü zemānuñ 'aleyhi efđalü's-şalāvât ve ekmelü't-taḥiyyât önüne bir cevher ⁽²¹⁾ tabaq içre bir miqdâr kil ve bir miqdâr daḥı arpa qurşın getürdiler. Arpa qurşın kile banup yirdi. Bunca salṭanat [T 88 a] ⁽¹⁾ içinde nefse cezâ virüp Hâlıkıñ şükürin edâ kılırdı eydürlerdi ki görüñ Dāvūd oğlu Süleymân'ı ki yitmiş ⁽²⁾ iki millet yüz yigirmi dört dürlü maḥlûkât emrine fermân-ber iken deñizde ve quruda biñ bir ümmet ḥükmine maḥkûm iken taḥtını ⁽³⁾ yıl getürürken mağâribe ve meşârıka yetürürken zenbîl urup şatup behâsınıñ ⁽⁴⁾ nişfin arpaya virüp nefesine gıdâ kılır ve nişfin daḥı ğarîblere taşadduq ider diyüp tañlarlardı.

Nazm

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Pir ü bernâ ne ki varsa cümle ḥalq

⁽⁵⁾ İns ü cinden ne ki var Ḥaḳ itdi ḥalq

Hep ta' accüb ideridi cüz ü kül

Ki arpa qurşını yir qatıḡı kil

⁽⁶⁾ Cümle anuñ olmışiken salṭanat

Ḥükmine maḥkûm iken il memleket

Merkeb iken taḥtına bād-ı şimâl

⁽⁷⁾ Devlet içre bulmış iken ḥoş-kemâl

Arpa yirdi nefesine kılıp 'azâb

Tâ ki Allâh itmeye aña 'iḳâb

⁽⁸⁾ Şimdiki şehler zamânın gör ki sen

Kim qılınca yoqdur anuñ yâ ḥasen

Dürlü ni' met yimeyince sükkeri

⁽⁹⁾ Virmez ârâm aña nefsi ejderi

Nefsine olmış durur cümle zebûn

Zâhirâ 'âḳil geçer illâ cünûn

(10) Beglik oldur ejder-i nefsi başa
Kibr ü kîn timsâhının başın kese

Beg mi ol ki ʔonanuban giye tâc
(11) Halk yoḥsul ağlaşuban gice aç

Şeh gerek yoḥsulının ḥâlün bile
Hemçü sultân Bâyezîd fikrin kıla

(12) Haḳ te‘âlâ devletin itsün ziyâd
Mülk ü Rûm âbâd olupdur itdi dâd

Devr anuñ devridür devrân anuñ
(13) Hükmine me’mûr olur her ḥan anuñ

Tâ kıyâmet devletiyle şehryâr
Ḥâcetüm Haḳdan bu ola pâydâr

(14) Vir şalâvât Muştafâ’ya cânile
Diñle andan kışşa[y]ı erkânile

Neḡr: Haḳîm ḳavlince ⁽¹⁵⁾ çünkim ḥân-ı Süleymân yenildi, ins ü cin eṯyâruñ göñül gözi açıldı. Andan insân içtimâ‘ öñünden sînîleri getürdiler. ⁽¹⁶⁾ Cinnîler nazarlarından micmerleri cânavarlar öñünden üstühânları ḳuşlar nazarından ḥubûbatı cem‘ idüp ⁽¹⁷⁾ maṯbaḥ emînine ṯapşırdılar andan Haḳret-i Süleymân el getürdi, on iki biñ enbiyâ ve evliyâ ayağın ṯurdı âmîn diyüp ⁽¹⁸⁾ çağrışdı. Süleymân ‘aleyhi’s-selâm ṯa‘âm şükriçün du‘â diledi, el yüze sürdi, çün du‘â tamâm olındı, vaḳt-ı şâm ⁽¹⁹⁾ irüp ḥurûs-ı ‘arş ötdi. Tesbîḥ şadâsı sem‘-i Süleymân’a yitdi. Mü’ezzine işâret kılup selâṯîn u serverlere ⁽²⁰⁾ cinn ü cân meleklerinüñ mihterlerine icâzet virüp dîvânı ṯağıtdı, ḥâş ḥalvetine gitdiler. ⁽²¹⁾ Pâk şudan âb-dest aldı, ḥâzır olan enbiyâ ve evliyâ ile Loḳmân-ı Haḳîm Âsaf bin Berḥıyâ ile aḥşam namâzı kıldılar **[T 88 b]** ⁽¹⁾ Tesbîḥ ve tehlîl idüp evrâd okıyup namâzdan ve niyâzdan fâriğ oldılar andan soñra Loḳmân-ı Haḳîm daḥi vüzerâ daḥi ⁽²⁾ maḳâmına gitdiler. Süleymân Haḳreti şubḥa dek ṯâ‘ate ḳâyim nefesine ğıdâ virmeyüp samîm oldı, ‘ibâdet-i Haḳdan ferâğat ⁽³⁾ itmedi.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

İtdi ṯâ‘at şubḥ olunca Şeh Süleymân ol zamân
Tâ ki aña raḥmet ide ol raḥîm-i Müste‘ân

(4) Tâ‘ati cāndan kıluban Hâlık-ı Raḥmāna sen
Vir şalāvāt cān u dilden Muşţafā‘ya her zamān

5.3.1.6. Der-Beyān-ı ‘Azamet-i Taḥt⁽⁵⁾ ve Dīvān-ı Süleymān bin Dāvūd ‘Aleyhimü’s-selām

Hakīm kavlince Süleymān Ḥazreti şubḥ namāzından⁽⁶⁾ ferāğ kılup evrād okıyup taşra çıḳup ‘Arab u ‘Urebā begleri, Loḳmān bin ‘Ād, Āşaf bin Berḥiyā ile Kād Peyḡamber⁽⁷⁾ ve Uyāşer Peyḡamber ve Nāşin Peyḡamber Şu‘ayā Peyḡam-ber ‘aleyhimā’s-selām Feylesof Hakīm Cāmasb-ı ekber Ağniyānūs-ı⁽⁸⁾ Hakīm, Sührāb Şāh, Tubba‘ bin Aşda‘, Mısr sulţanı Celāle‘d-dīn ve Qayşer-i Yūnān şāh-ı ‘Acem sulţan-ı Keyḳubād, Turān şāhı⁽⁹⁾ Efrāsiyāb fi‘l-cümle ‘Arab ve ‘Acem Rūm begleri, Endülūs serverleri, Benī Aşfer dil-āverleri⁽¹⁰⁾ Süleymān dergāhına cem‘ olup Qālūn-ı Halebī daḥı gelüp Süleymān öninde yir öpdı. Buḡur Süleymān Ḥazreti⁽¹¹⁾ emr itdi: cemī‘ leşker güçleri raḥşların devşirüp serīr-i Süleymānī‘ye çıḳup yirlü yirinde oturdılar.⁽¹²⁾ Süleymān-ı Ḥazreti daḥı nübüvvet taḥtına ki ḳadem başdı müvekkel melekūt Süleymān ‘aynında ‘ayān-ı bākī maḥlūkāt gözlerinde⁽¹³⁾ nihān qarşu gelüp Süleymān Ḥazretini alup nübüvvet taḥtı üzerine iletüp enbiyā vü evliyāu‘llāh tekbīr getirüp⁽¹⁴⁾ geḥmiş Peyḡamber ervāhına tekbīr şalāvāt virüp “Lā ilāhe illa‘llāh Süleymān bin Dāvūd emīnu‘llāh” diyüp elin alup nübüvvet taḥtına geḥçurdılar⁽¹⁵⁾ ḳafasında ṭurdılar nite çünki Süleymān nübüvvet taḥtında ḳarār itdi sağ tarafında müvekkel-i ḥāk **Ta‘āhākā‘il** ṭurdu⁽¹⁶⁾ ve anuñ alt yanında müvekkel-i āb **Ki‘heşā‘il** ṭurdu anuñ yanında müvekkel-i bād **Naḡmāḡā‘il** ṭurdu anuñ yanında müvekkel-i āteş⁽¹⁷⁾ **Sabḥṭāhā‘il** ṭurdu ve anuñ yanında müvekkel-i taḥt kim anuñ adı **Herḳiyā‘il** ve anuñ yanında müvekkel-i cin ü perī⁽¹⁸⁾ dīv ü ḡül ṭurdu **Ṭam‘ahākahāmā‘ā‘il**dür ve anuñ yanında müvekkel-i insān ṭurdu ki adı **‘Urmāṭā‘il** ve anuñ yanında müvekkel-i⁽¹⁹⁾ mürḡān ṭurdu ki anuñ adı **Ṭamāhābanā‘il**dür fi‘l-cümle zıkr olan melekūt-ı müvekkelīn Süleymān’uñ sağ ve şolında ṭurdılar.⁽²⁰⁾ Elllerinde ḳudret tiḡlerin ‘aşāların alup ins ü cinden Süleymān’ı ḥıfz itmege oldı⁶² ḥāzır andan şoñra Süleymān’uñ⁽²¹⁾ taḥtı ki yidi ṭabaḳa idi. Her ṭabaḳası yidi baḥş idi ṭul[u] ‘arızı elli mīl itdi nitekim kırḳ birinci cild içinde tā beşinciye **[T 89 a]**⁽¹⁾ varınca taḥt-ı Süleymān’uñ vaż‘ ı şerḥ olunmuşdur ki söz ḥācet degüldür söz tekrār olıcaḳ muṭavvel düşer ecel⁽²⁾ der-pāyimüzcedür kışsa Süleymān dinimüz nā-tāmām ḳalır ḳaçan ki Süleymān Ḥazreti ki nübüvvet taḥtına ki ḳarār itdi, taraf-ı rāstında⁽³⁾ on iki biñ evliyā ile Kāz⁶³ Peyḡamber, Uyāşer ve Nāşin ve Şādık ve Tārḥ ve Şu‘ayā bu zıkr olan enbiyā oturdılar ve şol⁽⁴⁾ tarafda daḥı dört yüz kırḳ dört ehl-i ḥikmet ḥükemā pür ma‘rifet ü ‘ālī-himmet vüzerā ile Loḳmān-ı Hakīm ve Āşaf⁽⁵⁾ bin Berḥiyā ve Feylesūf-ı Hakīm ve Baṭlamyus Hakīm İ‘tişām Hakīm, Cāmasb-ı ekber ve Fişāḡors Hakīm Yemlūn Hakīm,⁽⁶⁾ Ağniyānūs Hakīm oturdılar iki şadr da yine zerrīn kürsiler üzerinde Mısr sulţanı Celāle‘d-dīn, ‘Amāliḳa sulţanı⁽⁷⁾ Sührāb Şāh, İrān şāhı Keyḳubād, Turān şāhı Efrāsiyāb, Yūnān şāhı ve Endülūs meliki Benī Aşfer ḥākānı,

⁶² Oldı kelimesinde “y” harfi yazılmamış.

⁶³ : Metinde kâd şeklinde yazılmıştır.

Bağdād ḥalīfesi ⁽⁸⁾ Tubba‘ bin Aşda‘ ’yla geçüp oturdılar ve andan şöıra cinnīler sultānı el-Henc cinnī melik-i Sefīdle Keflīz ve Müflīzle Melik ⁽⁹⁾ Aḥnifle Melik Dehnişle ‘ūd ve ābanūs şandaliler üzerinde Süleymān nazarına karşı geçüp qarār itdiler. Cin leşkeri ⁽¹⁰⁾ ayağın tırup kafalarında qarār itdiler ve andan şöıra Sī-murğ kuşu altun neşāme üzerinde tāvus cinnī bigi kavş-ı ⁽¹¹⁾ kûzaḥ boynını kemer kılup gemi yelkeni bigi kanatların göge diküp ‘arş u felek ḥurūsileyin göğüs gerüp perr ü bālin düzedüp ⁽¹²⁾ Aḥmed ü Maḥmūd Burākı bigi cemāl-i ber-kemāl ile Süleymān nazarına karşı durup cemāl-i Süleymān’ı müşāhede kılup gözedürdi ve bākī yırtıcı ⁽¹³⁾ ve tırtıcı kuşlar daḥı terkeşe koyulmuş oklayın yalek yelekle virüp yirle gök arasında Haleb yöresinde taht-ı Süleymānī’ye ⁽¹⁴⁾ muḳābil tıruşdılar pervāze kalkup baş başa çatup kanada kanad Süleymān üzerine sayvān tutup dillerince Ḥālīkı dillerince ⁽¹⁵⁾ tesbīḥ idüp elḥān ile қоşarlardı, bülbul-i dürrāc, kumrī-i şeker-zebān faşīḥ dillerile Süleymān’a medḥ okurlardı.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽¹⁶⁾ Çün nübüvvet tahtına çıkdı emīr

Zeyn olur maḥlūkile cümle serīr

Kafāsında tıruridi çok melek

⁽¹⁷⁾ Şan Süleymān meh durur taht-ı felek

Şaff-ı evvelde tırurdi enbiyā

Her biri Tevrāt okurdi bī-riyā

⁽¹⁸⁾ On iki biñ enbiyā vü ber-güzīn

On iki biñ evliyā-yı şāliḥīn

Her nebīnün mu‘ cizi zāhir idi

⁽¹⁹⁾ Tağı yirden ayırmağa kādīr idi

Hem velāyet istedi cümle velī

Kim velī ehl-i velāyetdür belī

⁽²⁰⁾ Şaff-ı şānīde yine pes ey ḥümām

Pādişehler otururdi ki be-nām

Kimi Kayşer kimi Sencer Keyḳubād

⁽²¹⁾ Kimi Yūnān şāḥı baḥtı key ziyād

Kim Mıŝıruñ ŝāhı kim Efrāsiyāb
Her birisi hān u hākān kām-yāb

[T 89 b] ⁽¹⁾ Eñ kemīnūñ yüz biñ ola askeri
Žabṭına almıŝ tamāmet kiŝveri

Her birinūñ başına bir taḥṭı var
⁽²⁾ ı İzz ü iķbālile baḥṭ u raḥṭı var

Kimi anuñ ŝāhı Mışr u kimi Ŝām
Halk-ı nīrān ḥizmet eyler ŝubḥ u ŝām

⁽³⁾ Şaff-ı sānī üzerinde bī-gümān
Diz çöküp ŝafla ṭururdu pehlüvān

Her birisi Rüstem-i Destān geçer
⁽⁴⁾ Kimi ejder kimisi evran geçer

Çünkü girüp ḥaŝma bunlar çekse tiğ
Ne felek bağlaya ḳandan gökde miğ

⁽⁵⁾ Düşmene ŝalınca bunlar ŝalığı
İñledürdi ḳarb öküze balığ

Ḳulpu olsa kūh-ı Ḳāfı ṭutalar
⁽⁶⁾ Götürüp yirden hevāya atalar

Yirde leşker ṭağıdurlar tuz bigi
Şuda ejder uŝadurlar buz bigi

⁽⁷⁾ Şaff-ı ŝālīŝde yine çün leşkeri
Şaf ṭutuban ṭurmuŝıdı serveri

Çünkü bunlar dutup göge uçar
⁽⁸⁾ Bir dem içre şark u ğarba geçer

Heybetinden ḳan ḳaŝanur Ḳahramān
Görse uşanur Kerīmān Nerīmān

(9) Her birinüñ dürlü dürlü şüreti
Ba‘zı şîr u ba‘zı ejder hey’eti

Ol Semendün kaldurup biñ bir elin
(10) Ağzın açsa çarhı tutar od yalın

Şanki külhan yaluñı ağzından çıkar
Kim şerârı çarhı toķinsa yaķar

(11) Biñ bir elün kaldurıncaķ cinn-i ‘āk
Her birinde tutar idi bir yaraķ

Heybetinden çāk olurdu zehreler
(12) Cinnî görüp ururidi na‘ralar

Ḳıttı‘ul-eblāk daħı yine key ḳatı
Şekli arslan bigi ejder heybeti

(13) Vehm iderdi anı gören bir zamān
Cenge girse Mirrîh isterdi emān

Mā-ḥaşal söz itmeyelüm biz dırāz
(14) İns ü cinden kim ki varsa ser-firāz

Cümle taḥtuñ üzerinde oturur
Yıl gelüp taḥt-ı Süleymān götürür

(15) Diñle imdi ḳıṣṣa nedür yā emîr
Vir şalāvāt Muṣṭafa‘ya irüdir

Neṣr: Ḥakîm ḳavlince ḳaçan ki Süleymān ⁽¹⁶⁾ Ḥazreti ḥaşem ü ḥademle ṭabl u ‘alemle ins ü cin çerisinle nübüvvet serîri üzerine selāṭîn-i serverler ins ü cin ⁽¹⁷⁾ mihterleri yirlü yirinde ki ḳarâr ḳılup oturdılar andan Süleymān Ḥazreti müvekkel bâda eyitdi: Yā **Nağmāğâ’îl** melek ⁽¹⁸⁾ emreyle yile gelüp serîrmi getürsün ‘ Amaḳ ‘ Arab şehrine yitürsün diyicek müvekkel bâda daħı hükm itdi. Hükm-i seccâc ⁽¹⁹⁾ izn-i Yezdānî emr-i Süleymānî birle rub‘ -ı meskûnuñ dört köşesinden dört dürlü yıl ḳopup geldi. Süleymān taḥtınıñ ⁽²⁰⁾ dört köşesinden her biri altına girüp serîr-i Süleymān’ı ḳuvvet idüp götürdiler dört mîl miḳḍârı yirden yuḳaru kaldurdılar ⁽²¹⁾ daħı aheste aheste taḥt-ı Süleymān’ı ‘ Amaḳ şehri cânibinden yaña sürdiler. Felek yüzinden

Süleymân taht [T 90 a] ⁽¹⁾ üzerinden server selâtinler, pehlüvân-ı rüy-ı zemînler maqâmlu maqâmına yiryüzine nazar kılup Haleb şehrinün ⁽²⁾ şahrâsın temâşâ iderlerdi, cemî' civânın teferrüc kılup görürlerdi. Süleymân devletinde ancılayın maqâma irişdüklerine ⁽³⁾ Haq te'âlâ'ya çok şükr kılurlardı. Bu cânibden Haleb halkı dahı erkan-ı devlet pîr ü bernâ bây-ı yohsul ⁽⁴⁾ cemî' cemâ'at kal'a burclarına ve tamlar üstine ve köşkler manzaralarından yüce yüce yirlerden ⁽⁵⁾ turup göz urup Süleymân'ın tahtın temâşâ kılurlardı. Haq te'âlâ Süleymân'a 'aleyhi's-selâm 'azîm salţanat ⁽⁶⁾ virüp cemî' dünyâ padişâhlarından devleti ziyâde oldı ki tahtına merkeb gökdeki esen bād oldı diyüp hayrete ⁽⁷⁾ varup 'aql-ı ğavvâşın fikr deryâsına şalup engüşt ber-dehân ururlardı nite.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁽⁸⁾ Her biri ğâyet ta' accüb itdi hep

Tahtı yil götürdü ki oldı 'aceb

Bildiler ki şeh Süleymân özüne

⁽⁹⁾ Salţanat virdi ziyâde Haq Çalap

5.3.1.7. Kışşa-i Keflîz ve Müflîz ve 'Acâyib Goften-i Ğşân

⁽¹⁰⁾ Hakîm kavlince Süleymân tahtını yil getürüp yirle gök arasına kim çıkardı Quds-i Mübârek cânibine aldı gitdi ⁽¹¹⁾ Süleymân Hazreti dahı serîr-i nübüvvet üzerinde karar kılup oturmışdı andan Süleymân eyitdi: Ey Hazret-i ⁽¹²⁾ el-Henc Şâh baña bir haber virdünüz idi kim bu 'âlemde küh-ı Kâf'dan öte bir 'âlemde oluruz ol 'âlemden ⁽¹³⁾ berü geçmesine cinnî melekler kımaz deyü naql itdünüz ol 'âlemün hâlınden haber vir maña Keflîz ve Müflîz ⁽¹⁴⁾ gelecek haber vire didünüz idi gelsünler haber virsünler, görelüm ne dirler diyicek Keflîz Müflîz ⁽¹⁵⁾ gelüp Süleymân nazarına yüz serîre urup baş kaldurup devlete du'â kılup eyitdiler kim.

Nazm:

[mefâ' lün mefâ' lün fe' ulün]

⁽¹⁶⁾ Eyâ şâh-ı cihân-dâr u mümeyyiz

Du'âcıdur saña Keflîz ü Müflîz

[mefâ' ilün mefâ' lün mefâ' lün mefâ' ilün]

Eger himmet ider olsañ kılayım cânile hizmet

⁽¹⁷⁾ Nübüvvet hâtemi haqqı kapuñda bir kılın 'âciz

Neşr: Hâkîm kavline Keflîz bu vechile du‘â kılıcak Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: (18) Yâ cinnîler serheñgi bize ol kûh-ı Kâf’dan öte olan cinnîler ‘âlemin ki varup tûrursın haber vir ki ne vechile (19) varup gelürsüz ol ‘âlemün şıfatından sîretinden haber virün dinleyelüm diyicek cevâb virdiler ki bu cevâbda Loḡmân-ı (20) Hâkîmle Eflâtûn Hâkîmün ihtilâfı vardır. Kitâbda bulduğumuzlayın naḡl idelüm Eflâtûn Hâkîm naḡli bu ki (21) Keflîz cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh yiryüzünde kim altmış bir deñiz vardır velîkin Ḳaradeñiz şoñra ḥâdiş [T 90 b] (1) oldı hikâyeti geçmişdür ve Ākdeñiz daḡı Ḳaradeñizden ḥâdişdür ammâ ki altmış bir deryâ ḥilḳat-i Ḥâlîkıdır ve ḳudret-i (2) ḳâdir yiryüzüne iner deryâ-yı muḥîte muttaşıl olur şaḳ idüp dördüncü ḳat Ḳâfuñ aralığında çıkup Baḡr-i ‘ummâna ki yir (3) yüzündedir. Ḳâf eteginde Heyḥât şahrâsı kenârında muttaşıl olur pes dördüncü Ḳâfuñ aralığına ki deryâ-yı muḥîṭ (4) ‘azametle uğrar. Hâḳ te‘âlâ ol deryâ-yı muḥîṭ uğraduḡı maḡzenün iki taraḑında yeşil zeberced sed yaratmışdır. (5) Öyle sed ki ḳulleleri felek-i evvele yakın varmışdır bu seddün aralığında Baḡr-i muḥîṭ-r[ev]ân olur. Bir taraḑından bir taraḑı görüñmez (6) ve bir ‘aceb daḡı bu ki ol çarḡ maḡzeninde bir çarḡ-ı felek var müdâmî döner âvâzesinden kûh-ı Kâf yanḳulanur. Ol (7) felek içi ve her cânibî melâ’ike ile pürdür şöyle ki bu felegün vaz‘ı u endâmı melekden görüñmez vaḳtâ ki ol çarḡ (8) maḡzenine yakın va[ru]rüz. Melâ’ikeden geçmege yir bulmazuz zîrâ ki ol felek gerdiş ḳılır ve melâ’ike döndürür hîç (9) bir vechile ol felegün tûl [u] ‘arzına göz irişmez şöyle kim felegün üzerinden geçmek isterüz birinci ḳat (10) göge yakın irmişdür melâ’ike bize yol virmez ve varumuzu şihâbla atup helâk eyler ve bir daḡı felek maḡzeni (11) içinde şuyuna girüp dendân-ı çarḡa yapuşuruz ammâ felek âvâzesinden nicelerimiz helâk olur ve nicelerimizi daḡı (12) şihâbla atup yaḳup helâk iderler biñde birimiz geçüp ḥalâş olmaz ammâ ki ḥalâş olunmaz ol ‘âleme geçüp (13) dem çeküp uçup varuruz ve bu felek daḡı Yâ Nebiyya’llâh neden ḥilḳat olduḡın bilmezüz ve tûl [u] ‘arzına (14) daḡı Kâf’dan Kâf’a seyr iderüz göz irmez maḡrib cânibinden yaña ol felek-i a‘zam ‘âlemi ihâṭa etmişdür diyüp (15) Süleymân’a cevâb virdi.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Naḡl-ı Eflâtûn-ı Yûnânî ‘ayân

Bu durur ki itmişem naḡlin hemân

(16) Lîk naḡlin hoş görüp ḳıldum ḳabûl

Naḡl-ı Loḡmânı işit ḳılam beyân

Neşr: Hâkîm kavline Eflâtûn (17) naḡli budur ki beyân ḳıldum ammâ ki Loḡmân-ı Hâkîm eydür: Keflîz ve Müflîz şöyle cevâb eyitdiler kim: Yâ Nebiyya’llâh dördüncü (18) ḳat Ḳâfuñ ḳullesinden Hâḳ Sübhâne ve te‘âlâ kemâl-i ḳudretinden ‘arş nûrından bir âyîne

yaratmışdır ol âyîne ⁽¹⁹⁾ öyle âyîne ki on sekiz biñ ‘ âlem naqşı anda azher mine’ş-şems⁶⁴ ‘ ayân görünür. ‘ Arş-ı ‘ azîm ayağından ⁽²⁰⁾ ol kudret âyînesi aşılmışdır dördüncü kat Qâfuñ üzerine bu âyîneler dördüncü kat Qâfuñ ⁽²¹⁾ arasında melâ’ike cem‘ olup oturmuşlardır öyle melâ’ikeler ki her birisi nice yüz biñ melâ’ikeye hüküm iderler. [T 91 a] ⁽¹⁾ halîfelerdür pes ol ‘ âlem ki dördüncü kat Qâf’dan ötedür geçmege hiç tarîk yokdur illâ ki kulle-i Qâf ile âyîne-i ⁽²⁾ ‘ arş aralığından cinnî tã’ifesi geçmek dilesün eger andan bu ‘ âleme ve ger bu ‘ âlemden ol ‘ âleme şihâbla atıp helâk iderler ⁽³⁾ illâ ki meger melâ’ike görmeden uğrılaysın geçe yâhûd ol geçen cinnî Müselmân olmuş ola Allâh te‘âlâ’nuñ vaḥdâniyetine ⁽⁴⁾ imân getürmüş ḥazretünleyin bir peygâmberi ḥaḳ bilmiş ola dilinde tevḥîd kelimesin işidicek melâ’ike şihâb itmezler nite ki men ⁽⁵⁾ kemînün ki Keflîzem ve bu qardeşim ki Müflîzdür sizden aḳdem gelen Süleymânlara Süleymân-ı ḥafî ve Süleymân-ı baḥrî ve Süleymân-ı çağ ve ⁽⁶⁾ Süleymân-ı ḥâkim-i cin ve Süleymân bin Cân devrine daḫı yetişm[iş]üz ve ibtidâ Süleymân bin Cân’a imân getürmüşüzdür ol ⁽⁷⁾ cihetden Qâf aralığından geçüp gitdügümüzce ol ‘ âlemi seyrân idüp bu rub‘ -ı meskûn ‘ âlemine geçüp gitdügümüzce bizi ⁽⁸⁾ incitmez olmuşlardır mu’min muvaḥḫidüz elḥamdüllî’llâh ki yâ Süleymân naḫaruña yetişdük saña daḫı henûz naḫaruña gelmedin ⁽⁹⁾ Şâm-ı Süvâr pehlûvân bizi Semendûn bendinden helâk itmeyüp ḥalâş idicek imân getürüp eyitdük ki: “Lâ ilâhe illa’llâh Süleymân ⁽¹⁰⁾ emînu’llâh Dâvûd ḥalîfetu’llâh”⁶⁵ cân u dilden ḥazretüne ümmet olduk.

Nazm:

[fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün]

Böyle diyüp anda Keflîz ol zamân

⁽¹¹⁾ Oldı sâkin şâh önünde pes hemân

Loḳmân naḳli budur aña şaḫîh

Zıkrin itdüm işidürseñ ey faşîh

⁽¹²⁾ O Felâtûn naḳline itme ‘ amel

Mezhebimiz aña itmez mâ-ḥaşal

Gerçi vardur devr ider toḳuz felek

⁽¹³⁾ Kim bilür insânile cinn ü melek

Lîk kimse bilmedi ki bu felek

Kendü daḫı devr ider yâhûd melek

⁶⁴ azher mine’ş-şems: Güneşden daha parlak

⁶⁵ Allah’tan başka ilah yoktur, Süleyman Allah’ın emini, Davud Allah’ın halifesidir.

(14) Bu felekler sırrına irmez ‘aķıl
Gerçi kılur her münecim bir naķıl

Yā neden hılķat olupdur bu felek
(15) Yā nicesi devr ider ol tızrek

Kimse bilmez aşlı nedür pes hemān
Līk anı hılķat iden bilür ‘ayān

(16) O Felātūn naķl igen degül şaķīh
K’uymaz anuñ sözine Qur’ān faşīh

Naķl-i Loķmān oldu ańla pes dūrüst
(17) Vir şalāvāt Muşţafā’ya pāk çüst

Neşr: Hakīm kavlince Keflīz ve Müflīz böyle diyüp Süleymān’a (18) īmān getüricek Süleymān hoş görüp yine su’āl itdi ki melekler cinnī helāk itmekçün şihāb atar dirüz ba‘zen (19) görürüz ki ol şihāb uzanur sońra maķv olur. Ba‘zısı yılduzlayın yire düşer gibi olur. Bilmeyen yılduz düşdi (20) şanur ve ba‘zısı daķı ān-ı vaķt içinde söyünür ve daķı yā Keflīz ikinci su’ālīm budur ki melekler cinne şihāb (21) atduğından murād ne? Keflīz eyitdi: Yā Nebiyya’llāh kaçan ki Haķ tebarek ve te‘ālā Ādem-i Şafī hılķat itdi [T 91 b] (1) ve melā’ikeye secde kılūñ diyü emr itdi. Andan İsrāfil-i ‘azīmi Cebra’il-i ekremi ve Mikā’il-i a‘lemi ‘Azrā’il-i efhamı (2) getürüp birinci ķat gök ferīşteleriyle ve cinnīler müvekkelleri tekvīnleriyle yiryüzündeki cinnīleri cem‘ idüp (3) eyittiler ki: Yā cin kavmi Haķ te‘ālā bu rub‘-ı meskūn ‘ālemini Ben kavminden⁶⁶ alup Cin kavmine virdi ve anlar (4) daķı ‘āsī oldukları cihetden sürüp kūh-ı Kāfuñ dördünci ķullesinden öte geçürüp yidi ķat Kāf káfasında (5) anlara mekān virdi. Sizi bu rub‘-ı meskūn ‘āleminde düretti bir zamān rub‘-ı meskūn ‘āleminde yurt tutup (6) yürüdünüz imdi şimdi Haķ Subhāne ve te‘ālā Ādem-i Şafī hılķat eyledi haķķında *velaķad kerremnā*⁶⁷ didi rub‘-ı meskūn (7) ‘ālemini anuñ zürriyātına turaķ virdi. Emr-i Sübhānī budur ki Ādem-i Şafī uķmaķdan çıkup yiryüzüne ine, çifti Havvā ile (8) bunda turlar. Siz ‘āsī olduğıunuz ecilden şerrüñizi yiryüzünden ıravuz didiler yidi ķat kūh-ı Kāfuñ mağrib (9) cānibinden yaña káfasından öte Ben⁶⁸ ‘ālemi yanında sizi daķı bir ‘āleme iletevüz anda mütemekkin olasız tā kim ādemī-zāde şerrüñüz (10) yetişmeye ki sizün yirüñüzi Ādem-i Şafī zürriyātı tıtsa gerek ve belinden üç yüz on üç mürsel enbiyā yüz yigirmi (11) dört biñ peygām-ber halkı haķ yola da‘vet idici ola.

⁶⁶ Metinde “kavminden, kavminden” şeklinde mükerrer yazılmıştır.

⁶⁷ İsrā sūresi 70. ayetin ilk bölümü: Şan, şeref ve nimetler...

⁶⁸ Bin: şeklinde yazılan kelime “ben kavmi” ni temsil ettiğinden “Ben” olmalıdır.

5.3.1.8. Der-Beyân-ı Keflîz ve Hikâyet-Goften-i ‘Acâyibhâ

(12) Hâkîm kavlince Loğmân ibn-i ‘Âd ol kâmil üstâd râviyân-ı aḥbâr ve nâkilân-ı muḥtâr ol vechile şâḥîḥ-i (13) hikâyet ve melîḥ-i rivâyet kılpup eydürler ki Eflâtûn-ı Yûnânî yitmiş iki dilûn tercümânı kavlince aşḥâb-ı (14) taḥkîk ve erbâb-ı tedkîk ol vechile eşaḥḥ-ı rivâyet iderler ki kaçan ki Keflîz cinnî sözün bu araya getürdi (15) iki ciḥân faḥrini bu vechile medḥ idicek Süleymân Ḥazreti Keflîze taḥsîn kılpup i‘tikâdına âferîn getürüp (16) daḥi istedi ki yâ Keflîz bi’llâhi-l’ azîm bu ğarâyib hikâyeti tamâm tafşîl birle söyle işidelüm diyicek hemân-dem dile (17) gelüp eyitdi: Yâ Nebiyya’llâh ol zamân ki melâ’ike-i muḥarrebûn böyle diyüp daḥi cin ṭâ‘ifesini (18) bu rub‘-ı meskûn‘ âleminden sürüp dördüncü kâṭ Kâf kullerinden ‘arş-ı ‘azîm (19) nûrından âyîne-i kudretu’llâh ayağı altından geçürüp yidi kâṭ kâfa(20)sından esin bin ‘âleminden berü bir ‘âleme iletdiler ki anda daḥi yidi deryâ ve yidi eḳâlîm (21) var velîkin anda denizlerinûn kumu la‘l u cevâhir ve kûhistânı aḥcârı la‘l u yâḳût [T 92 a] (1) ve çayır çimen sünbül zağferân şakâyık-ı nu‘mândur ve bir ‘aceb daḥi bu ki anda hîç maḥlûkât yok illâ ki yir yir cibâlleri (2) kullelerinde melâ’ike var Allâh te‘âlâya ‘ibâdet iderler velîkin havâsı laṭîf kışı yok dâ‘imâ nev-rûzdur çünkim melâ’ike cin (3) ṭâ‘ifesini ki sürüp ol ‘âleme iletdiler ol vâḳtten berü anda muḳîm oldılar egerçi ol ‘âlem daḥi ḥûb ‘âlemdür (4) velîkin melâ’ike cin kavmini sürüp yirümüzi nesl-i âdem tutduğı ecilden ḥubb-ı vaṭan mûcibince ezeli vaṭanımız rub‘-ı meskûn (5) ‘âlemydi ögürler daḥi cehd idüp âyîne-i arş altından dördüncü kâṭ Kâf kulleri üzerinden geçmek (6) dilerler melâ’ike şihâbla atan ba‘zı cinne ṭoḳnup helâk eyler tîz söyündiği oldur ve ba‘zı cin ırâḳdan (7) kaçır şihâb odı ṭoḳnur cemâ‘atiyle helâk eyler geç söyündiği uzandığı oldur ve bir daḥi Yâ Nebiyya’llâh (8) ol zamân ki cin kavmini melâ’ike sürdi. Cinnîlerûn ba‘zısı kaçup gizlenüp ve ba‘zısı Semendûn gibi baḥr-i zûlmete (9) girdi ve ba‘zısı ṭalup baḥr-i muḥîṭe gitdüğü bir nice yüz biñ cin bölüğü mağârib ü meşâriḳ cenûb (10) u şimâle perâkende olup kaçup gizlendiler ve bir daḥi iblîs zürriyâtından üredi şeyâṭîn nesli çoğaldı (11) anlarıñ ‘âdeti budur ki birbirinûn üzerine binüp göge çıḳmağa ḳaşd iderler melâ’ikeden söz uğrılalılar (12) pes melâ’ike anları görüp şihâbla yaḳup helâk iderler şol şihâb odı ki yiryüzüne (13) iner yıldız düşerleyin ol şeyâṭîn nesline atılan oddur diyü ḥaber virdi Süleymân işidüp sözün (14) ṭaşdıḳ itdi zîrâ ki Kelâm-ı Rabbânîde buyurur ki **ḳavlühü te‘âlâ: Ve ennâ lemesne’s-semâe fe-vecednâhâ muli’et ḥaresen** (15) **şedîden ve şuhubâ.** 69 ya‘nî cinler eydür: Biz göge çıḳduḳ ki söz uğrılavuz nitekim evvel işidüp uğrıldıḳ (16) yol bulduḳdı şimdi kuvvetlü ḥârislerle ṭoḳṭolu olmış daḥi yaldıraycı yıldızlarla ḳıcanımız anuñ (17) yaluñıyla atarlar ve daḥi ḥaber virdi ki **ḳavlühü te‘âlâ: Ve ennâ kunnâ nak’udu minhâ meḳâi’de li’s-sem’i fe-men yestemi’i’l-ane yecid lehu** (18) **şihâben raşadâ.** 70 ve didiler kim biz bundan ileri göge çıḳup oturacaḳ yirlerde oturduḳ ḳulaḳ (19) ṭutup diñlerdük ferîştelere olıcaḳ nesnelerden aralarında ne söyleşürler ammâ kim şimdi ḳulaḳ (20) ṭutup ḥaber almağa ḳıḳsa anda

69 Cin sûresi 8. ayet: "Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk."

70 "Halbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur." (Cin 72/9)

gözcü melâ'ikeler buları şihâbla atarlar yaqarlar göyündürürler ⁽²¹⁾ ve daği haber virdi ki **qavlühü te'âlâ: *Ve ennâ lâ nedrî eşerrun uride bi men fi'l-arđı em erâde bihim rabbuhum*** [T 92 b] ⁽¹⁾ *reşedâ*.⁷¹ ya' nî ol cinnîler birbirine didiler ki biz bilmezüz işbu hâli kim gökde zâhir oldu Hâq te'âlâ bu yir ⁽²⁾ ehline bunuñla hayır mı diler yoğsa şer mi diler Tâ kim imân getürmeyen helâk ola ve imân getüren ⁽³⁾ hidâyet bula yâhûd Hâq te'âlâ resûl gönderdiginden bu yir ehline 'azâb mı diler anı tekzîb idenlere ⁽⁴⁾ yâhûd hayır mı diler bulara reşûl gönderüp rüşd bildürmekle ve daği buyurdı ki **qâlela'llâh te'âlâ: *(5) Ve ennâ minne's-şâlihüne ve minnâ düne zâlik, kunnâ tarâ'ika kıdedâ***.⁷² ya' nî ol cinnîler didiler ki biz daği bir tarîk ⁽⁶⁾ ü millet üzre degülüz be-dürüstî bizden ba' zı mü'minler ve şâlihlerdür ve ba' zımız kâfirler ve fâcir ⁽⁷⁾ lerdür bizüm hevâmız muhtelifdür her birimiz bir tarîkdedür ve daği buyurur ki **qavlühü te'âlâ: *Ve ennâ zanennâ*** ⁽⁸⁾ *en len nu'ciza'llâhe fi'l-arđı ve len nu'cizehu herebâ*.⁷³ ve daği ol cinnîler didiler ki eger ol pâdişâhımız ⁽⁹⁾ 'azâb itmek dilese yaqîn şeksiz bilürüz ki hîç birümüz andan qurtılmağa çâremüz yok ve daği anuñ mülkünden ⁽¹⁰⁾ kaçup çıkmğa imkân yokdur zîrâ 'âlem-i mülk ve 'âlem-i melekût daği anuñdur ve daği buyurur ki **Qalelallâhu te'âlâ: *(11) Ve ennâ lemmâ semi'ne'l-hüdâ amennâ bih, fe men yu'min bi rabbihi felâ yehâfu bağsen ve lâ rehekâ***.⁷⁴ ya' nî ol cinnîler didiler ki ⁽¹²⁾ çün biz ol Qur'ânı işitdük ki hidâyet yolına da' vet eyler aña taşdıq idüp Allâh'a imân ⁽¹³⁾ getürdük Muhammed'i şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem hâq resûl bildük her kimesne ki ol rabbine imân getürdi ol hîç qorqmasun ⁽¹⁴⁾ ki ' amelinüñ şevâb-ı naqş ola yâhûd aña zulm u hayf olup günâh üzerine artıq yazıla ya bir ayrıq kişi günâh ⁽¹⁵⁾ içün aña 'azâb olına maqşûd-ı kelâm-ı Mecîd'den haber açup "**kul uhiye**" sûresinden bu âyetleri tefsirle ta' bir ⁽¹⁶⁾ itdügümüzden maqşûd bu ki Muhammed Muştafa'ya şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem cinnîler imân getürdüğü ma' lûm ola ve bir daği cinnîleri ⁽¹⁷⁾ melâ'ike-i muqarrebîn şihâbla atdıqları muhakkağ ola.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Cinniye atar melâ'ik bil şihâb

⁽¹⁸⁾ Şâhid oldu sözüme Furqân kitâb

Şihâbine naqlimüñ oldu delîl

Naql eşahh va'llâhu a'lem bi's-şavâb

⁷¹ "Hakikaten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü istendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi? (Cin 72/10)

⁷² "Doğrusu içimizde salih olanlar da var, olmayanlar da. Aynı ayrı yollar tutmuşuz." (Cin 72/11)

⁷³ "Muhakkak ki biz Allâh'ı yeryüzünde aciz bırakamayacağımızı, kaçarak da onu aciz bırakamayacağımızı anladık." (Cin 72/12)

⁷⁴ "Gerçekten biz hidayet rehberini (Kur'an'ı) işitince ona inandık. Kim Rabbine inanırsa, artık ne hakkının eksik verilmesinden, ne de haksızlığa uğramaktan korkar." (Cin 72/13)

5.3.1.9. ⁽¹⁹⁾ Der-Beyân-ı Muḥarrikât-ı Eflâk be Qavl-i Hükemâ

Hakim kavlince bu za‘îf Firdevsî kim bu kitâbuñ mü‘ellifidür ⁽²⁰⁾ eydür ki hükemâ sözlerini ya‘nî ki Loḡmân Eflâṭun zıkrını bu Süleymân-nâmede qaleme getirüp taḥrîr ⁽²¹⁾ itdügümüzden murâd ve daḡi ehl-i sünnet cemâ‘at mezhebinece raḡama getirüp “*ḡul uhiye*”⁷⁵ tefsîrinden istiḡrâc idüp [T 93 a] ⁽¹⁾ taḥrîr itdügümüzden ḡaraḡ bu ki hükemâ sözine inanmayasın ve daḡi cinnîler felegi şü döndürür didiklerine ⁽²⁾ i‘timâd kılmâḡ câ‘îz degül ammâ bu ḡadar var ki cinnîler melâ‘ikeden söz uğrılayup kâhinlere ḡaber ⁽³⁾ virmekiçün birinci ḡat felek yüzine varduḡları vaḡt melâ‘ike şihâb atup bunları ⁽⁴⁾ yaḡdıḡları vaḡı‘dür nitekim tefsîrde gelür ve ammâ ki felegi şü döndürür didiklerinde, şihḡat ⁽⁵⁾ yoḡdur zîrâ ki felegün niteligin Allâhdan ḡayri kimse bilmez inşâ‘a‘llâh Şüleymân ‘aleyhi’s-selâm güneş görmeḡe ⁽⁶⁾ gitdüḡi meclisi zıkr itdügümüz vaḡt beyân idicek yirde ‘ayân ola yidinci ḡat Ḳâf’dan añaru ki taḡt-ı ⁽⁷⁾ Şüleymânî melâ‘ike getürse gerek on sekiz yılda birinci ḡat felek üzre iletüp maṡla‘-ı şems-i ‘âlem teşrîḡ-i ⁽⁸⁾ evvelde görse gerek ve birinci ḡat felegi seyr itse gerek her bir nefesde melâ‘ike biñ yıllıḡ yol alsa ⁽⁹⁾ gerek ol taḡdırce Süleymân taḡtın melâ‘ike getürse on sekiz biñ ‘âlemi on sekiz yılda seyrân eylese gerek ⁽¹⁰⁾ meşâriḡ u maḡârib günleyin devrân itse gerek on sekiz biñ ‘âlemden on sekiz biñ ‘âlemi ve daḡi ⁽¹¹⁾ nice ‘acâyib ‘âlemi ehl-i sünnet cemâ‘at mezhebinece beyân idevüz dinleyesiz ve daḡi taḡḡıḡ bil ki kūh-ı Ḳâf ⁽¹²⁾ yidi ṡabakadur sercümlesi ḡerrübîler maḡâmıdur eḡerçi ki kūh-ı Ḳâf’dan öteki ‘âlemlerde baḡr u ⁽¹³⁾ berrün içinde olan ya‘nî ki bu rub‘-ı meskûn ‘âlemini berrinde baḡrındaki biñ bir dürlü ümmet vardur altı yüz ⁽¹⁴⁾ bir dürlüsü baḡrda ve Nîl’de ve dört yüz dürlüsü ḡâk-i süflide mütemekkindür ve daḡi yitmiş iki millet ⁽¹⁵⁾ bu yidi iḡlîmde ammâ ki yüz yigirmi dürlü şıfaṡ-ı maḡlûḡuñ Ye‘cüc ü Me‘cücde seg-sâr ve ḡilîm-ḡüş ve fil-pâ ve ⁽¹⁶⁾ depegöz ve Ḥamel-ser ve Ḥût-ser ve daḡi nesl-i şeyâṡından dîv ü perî ve ḡül u ‘ifrît bunların ⁽¹⁷⁾ emşâli maḡlûkât kūh-ı Elburz’dadur. Ḳâf ṡaḡı’nda hîç birisi illâ ki kūh-ı Elburz’dadur ki ṡûl[u] ⁽¹⁸⁾ ‘arz yidi yıllıḡ yoldur hükemâ kavlince kūh-ı Ḳâf oldur ve daḡi tevâriḡde gelür ki Ḥamza kūh-ı Ḳâf’a vardı dîvlerle ⁽¹⁹⁾ ceng itdi ve daḡi İskender-i Yunânî Nîl ırmaḡından kūh-ı Ḳâf’a girdi didikleri şaḡih degüldür zîrâ ki İskender ⁽²⁰⁾ bin Feyleḡûs veşâir pâdişâḡlar şol Cezâyir’e vardılar ki gemiyle deryâsın âdemî-zâd geḡmek mümkündür ⁽²¹⁾ ve daḡi şol kūhistânı ḡulel-i cibâli aşup gördiler ki ḡitâr u meḡarla at, ḡatır, fil, gergedan, kıtârla ol⁷⁶ [T 93 b] ⁽¹⁾ ol kūhistânı aşup teferrüc itmeḡe imkânı vardı öyle olsa kūh-ı Ḳâf’ı Süleymân bin Dāvüddan ḡayri İskender-i ⁽²⁾ Kübrâ’dan ḡayri kimse server-i şelâṡinlerden ve pehlüvân-ı rüy-ı zemînlerden kimesne görmüş degül illâ ki ⁽³⁾ bu iki pâdişâḡ görmüşdür zîrâ ki kūh-ı Elburzla Ḳâf arasında olan deryâ-yı ‘ummânı gemi ile geḡmek mümkün ⁽⁴⁾ degüldür. İskender-i Kübrâ’nuñ taḡtın bulut getürürdi ve Süleymân taḡtın yil getürmekle gördiler. ⁽⁵⁾ Anların kimseye iḡtiyâcı yoḡ idi.

⁷⁵ Ḳul uhiye; de ki vahyolundu. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Cin-suresi/5455/8-10-ayet-tefsiri> (Erişim: 11.05.2022) (Cin: 72/1)

⁷⁶ Burada “ol” kelimesi mükerrer yazılmıştır.

Naẓm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Şahh budur ki sildim ahsen sühan-ı emlah kelām

Özgesin Allāh bilür añla anı hānım tamām

⁽⁶⁾ Ger bu sözden olduñ ise sen habir ey şeh cihān

Vir şalāvāt Muştafā'ya şad durūd [u] şad selām

5.3.1.9. Der-Beyān-ı Temsilāt-ı Dāstān-ı Māzī

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽⁷⁾ Kō Süleymān sağışın ey pür-hüner

Kışşadan ma' nā alup eyle nazar

Nice bir naḥvle okursın izz ü şarf

⁽⁸⁾ Kendü nefsün añl'okıyup men ' aref

Cān denizdür bu vücūduñ kūh-ı Kāf

Dinle imdī remzi sen nedür ' arāf

⁽⁹⁾ Varsa her ne Kāf'da añla ' ayān

Sende daḥi var durur ol bī-gümān

Ma' rifetün günidür Kāf'a toḡar

⁽¹⁰⁾ Ma' şiyetün gicedür zulmet erer

Ġam bulutdur gün toḡusu şād-kām

Gözyaşı yaḡmura beñzer ey hümām

⁽¹¹⁾ Her ṭamardur Kāf'da bir āb-ı revān

Kıllaruñ eşcār u eşmārı zamān

' Aql olur Kāf'a müvekkel hoş melek

⁽¹²⁾ Aña uyan bulısar lābüd dilek

Nefs-i emmāre durur dīv ü perī

Ehrimen a' vānıdur ṭutmış yiri

(13) Ger melek   aqlu   utarsa  s zini
G rmeyesin n r-ı d za  yüzini

Nefse uyarsa  ci  anda ya ne  d m
(14) Cism  ni ya ar sen   n r-ı ca  m

 a  sağa virdi  eref kıldı   az z
Sen ni  n kalb  ni itmezsın tem z

(15)  od-b n olma sa ın k l meskenet
Bulasın  a  dergehinde menzilet

5.3.1.10.Der-Bey n-ı Meclis-i   er

(16)  a  a minnet ol durur Rabb  l-en m
K old  ik y z kır  yidi meclis tam m

Neşr durur l  l -i men  r i  n
(17) Nazmıdur   r n-sühan emla  kel m

  kr-i b   ad   l  a virdi zeb n
K itdi g y  söyledüm a sen pey m

(18) Sözde şekker yimi im   t -mi  l
Ol cihetden yazup o ur     u     m

   atımız yitd  ince s yled k
(19) S nde  opra  olmadın   m ile   m

Meclis   ir oldu  na bu sebeb
Gün  olanup iri  pd r va t-i   m

(20) D kelinden sözüm amm  bu mur d
F ti ayla y d ider r   um h m m

  l    ba na Mu ammed  a     n
(21) K m olupdur enbiy ya ol im m

‘Afv idüp Firdevsînün cürmin kamu
Meskenin kıl cennet-i Dârü’s-selâm

[T 94 a] ⁽¹⁾ Dinleyene yazana sen rahmet it
Hem aña kim Aḥmed’e vire selâm

5.3.2. SÜLEYMÂN-NÂMENÜN İKİ YÜZ ⁽²⁾ KIRK YİDİNCİ MECLİSİNÜN ZİKRİNDEDÜR

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Bir kamer-rû sevmişimdür zülfi mişk-efşân anuñ

⁽³⁾ Kâmetidür serv-i ‘ar‘ar ḥaṭṭıdur reyḥân anuñ

Mürdeye la‘li virür İ‘sî-şıfat anuñ ḥayât

Ögredür Hârut’a siḥri ğamze-i fettân anuñ

⁽⁴⁾ Bir perî-peyker vişâlin dil taleb kıldı yine

‘Aşķına ṭâkat getürmez göricek insân⁷⁷

‘Aşķı sevdâsı mevâsı birle men ḥâk oldum

⁽⁵⁾ Servi ḳaddi şâye şalsa üstüme yeksân⁷⁸

Lezzet umar leblerinden şekker-i ḳand-ı nebât

Ruḥlarından renk alur bâğ içre gül-i ḥandân

⁽⁶⁾ Merve ḥaḳķı cânumı ḳurban ideydüm ‘aşķına

Ka‘be kūyunda olaydum bir gice miḥmân

Bağladı ḥaṭṭ-ı tılısmın k’emmiye la‘lin raķīb

⁽⁷⁾ K’ol Süleymân ḥâtemîdür ḥâşmıdur şeytân

Luṭf idüp itse ziyâret sinem ol ‘İsî-nefes

Bağladı medḥinde ḥâkim dil açup dīvân anuñ

⁷⁷ Bu mısradâ “anun” redifi satıra sığmadığından yazılmamıştır.

⁷⁸ Bu mısradâ “anun” redifi satıra sığmadığından yazılmamıştır.

(⁸) K’ol durur şultân-ı ‘âlem zıll-ı İzed Bâyezîd
Kim kûlî Dârâ Sikender Kayşer ü Hâkân⁷⁹

Devletine dâ‘ idür Firdevsî ider dâym du‘ â

(⁹) Dileğim Hağdan budur bâkî tura devrân

Gerçi itdüm bu Süleymân-nâme[y]i te’lîf men
Pula muhtâc oldum ammâ irmedi ihsân anuñ

(¹⁰) Nağsa düşdi tâli‘ üm kim olmışamdur dest-teng
Kim sürülmez zevk hayfâ olmışam hayrân⁸⁰

Muktezâ-yı çarh-ı eflâk oldur ammâ nidelüm

(¹¹) Yoksa ‘âdet yok mı şora bende[y]i şultân anuñ

Hizmetinde komağıl Firdevsî kat‘ â sen kuşûr
Şâyed ola göresin şeh himmetin çendân⁸¹

(¹²) Devletine pâdişâhuñ idüben cândan du‘ â

Vir şalâvât Aḥmed’e kim cân anuñ cânân anuñ

5.3.2.1. Der-Beyân-ı Ceng-i Sām be-Ḳāhir

(¹³) Loḳmân-ı Ḥakīm kavlince sūḥanmendân-ı ḥükemâ ve hünermendân-ı büleğâ ol vechile şaḥîḥ ḥikâyet ve Eflâtûn-ı (¹⁴) Yunânî naḳlince nâkilân-ı e’izze ve râviyân-ı ecille anuñ bigi şaḥîḥ rivâyet kılurlar kim Süleymân (¹⁵) Ḥazreti ‘aleyhi’s-selâm nübüvvet taḥtınıñ üzerinde oturmağda yıl taḥt-ı Süleymânî götürmekde ‘Amûḳ (¹⁶) şehrine yetürmekde cinnîler re’îsi Keflîz ve Müflîz ‘acâyib u ğarâyib kulaqlar işitmedük (¹⁷) nâdir’ul-vuḳûc hikâyetler söylemekde Ḥazreti Süleymân dinleyüp ta‘accüb itmekde ammâ ki bizüm kışşamuz (¹⁸) Sām-ı Süvâr oğlı Ḳāhir’e geldi nite Sām-ı Süvârla ceng itmekçün oğlı Ḳāhir şüret tebdil (¹⁹) idüp meydâne girüp ceng itmekde Sām-ı Süvâr daḥi ceng iden oğlı Ḳāhir’e adğın bilmeyüp cân (²⁰) baş almak qaşdına erenler meydânı içinde at sürüp kāmḳam ‘üryân kılup daḥi Ḳāhir üzerine (²¹) şöyle vardı ki şanasın gökyüzündeki ḥışm-nâḳ belt-mişâl irişdi. Ḳāhir’uñ eliyin bağladı. Cenge şöyle [T 94 b] (¹) iştiḥâbla deprenürdi ki hîç zâḥm yimemişleyin Ḳāhir’le ancılâyın ceng eyledi ki görenler müteḥayyir qaldılar (²) at ayağından meydân yiri didildi. İkisünñ nâ‘ rasından niceleruñ zehresi çāk olup Ḳāhir Sām-ı (³) Süvâr’uñ işine hayrân qaldı. Andan

⁷⁹ Bu mısradâ “anun” redifi satıra sığmadığından yazılmamıştır.

⁸⁰ Bu mısradâ “anun” redifi satıra sığmadığından yazılmamıştır.

⁸¹ Bu mısradâ “anun” redifi satıra sığmadığından yazılmamıştır.

sünüsini barmağı üzerinde birkaç çevirdi irişüp Sām-ı Süvār'a bir sünü ⁽⁴⁾ havāle kıldı Sām-ı Süvār kağıduğından kalķana muķayyed olmadı sünüyü rāşt gözetdi. Yakın gelicek yalmanı dibinden ⁽⁵⁾ dutdı kuvvetiyle öyle çekdi ki Kāhir kolını bile kopaşandı çün sünüyü Kāhir elinden aldı pāre pāre eyledi ⁽⁶⁾ bir pāresiyle Kāhir'i karşudan atdı. Göğsinde öyle urdı ki Kāhir atdan yıkılayazdı Kāhir ⁽⁷⁾ ol hālî göricek gözini açdı şankim uyurdu, uyandı bildi ki ğarīmī şarbdur ki ⁽⁸⁾ Sām-ı Süvār pehlüvān-ı şark u ğarbdur merd-i merdān-ı ehl-i ħarbdür āl-i qahramān-ı ehl-i ħarbdür ⁽⁹⁾ hemān-dem el kılıca urdı buz pāresileyin eline aldı kıya dutup Sām-ı Süvārı çaldı. ⁽¹⁰⁾ Sām kalķan birağup men' itdi. Sām daħi diledi kim kāmķam tīgın çıkarup başını kese illā ki yine kıyamayup ⁽¹¹⁾ el gürze urdı gürzle ħamle kıldı Kāhir anuñ ħamlesin savdı ol kadar ceng ⁽¹²⁾ itdiler ki kılıçlar gedeldi sünüler üşendi ve eger gürzler destesinden ondı ⁽¹³⁾ bilekler kalķan dutmağdan yoruldu zīrā Sām'uñ Sām'uñ bir pūlā[d] kalķanı vardı kim ağırlığı ⁽¹⁴⁾ toķsan batmandı Qahramān'dan Kerīmān'a, Kerīmān'dan Nerīmān'a, Nerīmān'dan oğlu Sām'a yādigār ⁽¹⁵⁾ kalmışdı ve Kāhir'üñ daħi bir pūlād kalķanı vardı. Elli altı batman demürden idi. Kılıçlar ⁽¹⁶⁾ kesmesinden dilim dilim oldu. Oķlar peykānından ğalbire döndi. Şol kadar ceng itdiler ki ⁽¹⁷⁾ cebeler sökölüdi tulğalar yuğruldu. Gövdeler zaħm-nāk oldu derilerinden bir yüzi şulanmışa döndi rahşlar deprenmez ⁽¹⁸⁾ oldu. Sām-ı Süvār eyitdi: Yā Kāhir-i Esvedī bu cengi nice bir idersin ikimüzüñ daħi yarağı ⁽¹⁹⁾ gitdi. Atlarımız deprenmez oldu ve benüm toķuz yüz toķsan toķuz batman gürzüm şal[la]mağdan elüm dutmaz ⁽²⁰⁾ oldu ve gürzüm daħi ħarb urmağdan gedik gedik yuğruldu kalķana eşer itmez oldu ve biz Rüstemleyin ⁽²¹⁾ sünümüñ sinānī çuķal cevşen dikmeden kütölüdi ve üç girişlü yidi siñürlü gergedan şāħından düzölmiş [T 95 a] ⁽¹⁾ eñegümsağmāl-mişāl yayıñ, oķ atmağdan ağız penbeleyin didildi ve yidişer yelölüñlü kayın ağaçlu üçer karış ⁽²⁾ demür peykānlu cān alıcı oķlarum atmağıle dükendi kış u karbanım boş kaldı altımdağı yıl yürişlü ⁽³⁾ gergedan tıynāķlu ejdehā kulaķlu arslan göğölüñlü fil karunlu deve siñirlü kulan sağrulu atum segirtmeden ⁽⁴⁾ yavşadı ħamle kuvvet itmez oldu. Hemān yarağımda tīg-ı kāmķam kaldı. Egerçi anuñla ħamle itsem ölür ⁽⁵⁾ velī ħayf ki sencileyin nev-civān pehlüvānı kāmķamla ħāk bağruñı çāk eyleyem ābā ve ecdāduñı ğam-nāk ⁽⁶⁾ gözlerini nem-nāk ideyim zīrā kim bir yigit kırķ yılda ħāşıl olur didi.

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽⁷⁾ Kaşd idüben ben çekeydüm cānını almağa tīg

Bağlana kanuñ buğārından felek yüzinde mīg

Līk saña kıymaduğum Kāhir-i Esved budur

⁽⁸⁾ Sen ölüp ağlaşmaya ecdāduñ idüp ah dirīg

Neşr: Ĥakīm ķavlince Sām-ı Süvār böyle Kāhir bin Sām egerçi ki ceng ⁽⁹⁾ itmekden ğāyet zebün olmışdı ve illā ki ğayret ĥimmet kılup ķardeşi Zāldan ve oğlu Rüstemden Kārūndan ve ⁽¹⁰⁾ Zūpīnden utanup ölümün ihtiyār kılup eyitdi ki: Yā Sām-ı Süvār eger atlarımız yavşadıysa biz yavşamaduk ⁽¹¹⁾ ve sen yorulduğna bakma ki çok rüzgār görmişsin egerçi ki

ıarı ıurdsın velî ne deñlü ıurdsuñ genç arslan ile ⁽¹²⁾ ceng ıılmazsın efđalı budur ki emân
 dileyessin helâk itmeyem deyü and içdi. Sām-ı Sūvār Qāhir’uñ ⁽¹³⁾ bu sözün işidüp kaçayıp
 eyitdi: yâ Qāhir-i Esvedî ve ey pehlüvânlar pelîdi ya’ nî kim benüm kuvvetümden senüñ
 kuvvetüñ ⁽¹⁴⁾ ziyâde midür? Sen arslansuñ ben yidi başlu ejderüm gel imdi senüñle gürüş
 dutalum tâ erenler ⁽¹⁵⁾ göreler ki ıanımız pehlüvândur ammâ yâ Esvedî çünkü bu sözi
 söyledüñ, bilesin ki başuñı keserüm bazârda aşarum benden ⁽¹⁶⁾ emân okuma didi. Qāhir dağı
 bu sözi işidecek eyitdi: Yâ Sām-ı Sūvār egerçi ki ceng içinde seni gâyet ⁽¹⁷⁾ munşif gördüm gürüş
 dutalum ben dağı yeñersem başuñı keserüm diyüp def’i sıçrayup atından indi. ⁽¹⁸⁾ Sām-ı Sūvār
 dağı rahş-ı ebîden yıldırım-vâr indi. Andan ikisi dağı ılıçların ılıçların ⁽¹⁹⁾ bıraıdılar ve
 arıalarından cebe vü cevşenlerin ııkardılar heman tummancaı olup meydân ⁽²⁰⁾ içinde el ele
 urup gürüş dutdılar andan Sām-ı Sūvār yâ Allâh diyüp na’ra urdı ⁽²¹⁾ sağ tarafda Süleymân
 leşkeri Benî İsrâ’îlün on iki sıbtunuñ dil-âverleri [T 95 b] ⁽¹⁾ ‘Arab u ‘Urebâ pehlüvânları
 Mekke ve Medîne merdânları geımiş peygâmbler ervâhına şalâvât virüp ⁽²⁾ Allâh’a tekbîr
 getürdiler Süleymânî cinniler ve perîler şultânı Hümâyün⁸² Şâh ve cinniler şultânı Rûşşâh-ı
 cinnî ⁽³⁾ Tâlîshân perî bulutlar arasından yiryüzüne baıışıp Sām-ı Sūvârla Qāhir’uñ göreşdüğün
 gözedüp ⁽⁴⁾ na’rasın işidüp anlar dağı Allâh deyü tekbîr getürdiler şöyle ki felek taşı âvâzedden
 yanıulandı ⁽⁵⁾ Qanaıhâr-ı dîv Ca’ca’a-ı dîv Qastâk-ı dîv Qahıaha-ı dîv Süleymân cinnîlerinden
 gayri kendülerüñ ⁽⁶⁾ muıâbelesinde yağı yok şanurken felekden yañadan tekbîr tehlîl âvâzı
 gelicek gâyet ıorkdılar ⁽⁷⁾ ‘acabâ gökyüzünde melekler mi ki bu âvâze ıandandır diyüp gök
 yüzindeki bulutlardan yaña naıar ⁽⁸⁾ itdiler. Bulutlar arasından zerrîn tâclar maıhbûb marıgûblar
 şehlä gözler la’lîn ⁽⁹⁾ lebler gümiş ğabıablar lâle-ıodlar serv-ıadler melek-manıarlar perî-
 peykerler her ⁽¹⁰⁾ birisinin başlarında nûrânî tâclar ve ellerinde âteş ılıçlar ve kiminüñ elinde
 tîr u ⁽¹¹⁾ teberler kiminüñ elinde neıtâle odlar kiminüñ elinde şalkılar ‘amûdlar alayı baıılayup
⁽¹²⁾ ıururlar. Bulut arasından yiryüzüne baıup göz ururlar ve bir tarafda dağı Cân ⁽¹³⁾ neslî
 ıanadlu atlara binüp elmâs cebeler ve cevşenler giymişler ellerine elmâs ılıçlar (14) almışlar
 başlarına geıherî tâc şeb-ıerâğ urmuşlar ceng itmege hâzır ⁽¹⁵⁾ ıururlar. Qanaıhâr-ı dîv çünkü
 felek yüzünde bulutlar arasında güneş şa’sası yöresinde perîlerle Cân ıavmin ⁽¹⁶⁾ gördi. Âh
 idüp dönüp Ca’ca’a-ı dîve eydür yâ nâ-bekâr yâ re’îs-i şeyâtin hiç bilür misin ki ne hâle giriftâr
⁽¹⁷⁾ olduı bu gelen leşker perîler şultânı Hümâyün Şâh’uñdur kim Sām’uñ ıayınatası ve
 Qāhir’uñ dedesidür ⁽¹⁸⁾ işidüp yârdıma gelmişdür ve şol tarafda Cân ıavmi Rûşşâh-ı cinnüñ
 ıerisidür. Hümâyün ⁽¹⁹⁾ Şâh’uñ âhîret ıarındaşıdır ol dağı yârdıma gelmişdür yekregi budur ki
 Sām yalın iken ⁽²⁰⁾ ıapup ‘ummâna atavuz yoısa ceng yoısa ceng idersek cinnîlere mi cevâb
 virelüm yoısa perîhân ⁽²¹⁾ ıerisine mi cevâb virelüm diyicek Ca’ca’a-ı dîv eyitdi: ğavıayı
 deıretmen ne lâzım sen anı fıkr itme kim Qāhir [T 96 a] ⁽¹⁾ Sām-ı Sūvâr’ı diri ıoya elbette
 helâk idicekdür. Sām-ı Sūvâr’uñ menzili hâk baırı ıâk olıcaıdır. ⁽²⁾ Bizleri dağı ‘adû üzerin

⁸² Metinde “Hümâyün” kelimesi (Hemân) şeklinde yazılmıştır.

furşat buluruz zîrâ ki Perîhân Sâml olıcağ Kâhir'e yardım ⁽³⁾ ider ve bize arka olur Kâhir hüd şâh-ı Hôrâsânı terk idicek degül didi.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁽⁴⁾ Böyle pend ider idi aña o dîv

Sâm'ı Kâhir yine diyü ey hîdîv

Bilmez anı basısar Sâm Kâhir'i

⁽⁵⁾ Vir şalâvât Muştafâ'ya itme rîv

Neşr: Hâkîm kavlince bunlar ⁽⁶⁾ bunda bu fikirde ins ü cin serhengleri ve perîler melikleri ve Cân kavmi uluları ⁽⁷⁾ ve afârît ser-leşkerleri ve Ehrimen ser-neferleri, Hôrâsân serverleri, 'Arab u 'Urebâ ⁽⁸⁾ mehterleri, Benî İsrâ'îl sıbtınuñ dil-âverleri Sâmla Kâhir'i gözetmekde nite çünkim Sâm Kâhir ⁽⁹⁾ ol iki pehlüvân-ı mâhir ceng esbâbın çıkarup el ele alup güreş tutdılar. Ol iki ejderhâ şanki iki tağdur ⁽¹⁰⁾ birbirine tokuşdılar ve yâhûd iki yidişer başlu ejderhâdur ki birbirine tolaşup tutuşdı. Ayakları irdigi taş ⁽¹¹⁾ una dönerdi. Na'ralarından tağ u taş yanķulanurdı ins ü cin serverleri perî vü cân ⁽¹²⁾ mehterleri Sâm ile Kâhir'ün cengine hayrân kalmışlardı 'acabâ hâlleri nice ola diyüp ⁽¹³⁾ nazar ber-meydân kılup tırmuşlardı. Nâgâh ceng içinde Sâm-ı Süvâr'ün ayağı bir taşa toķındı ⁽¹⁴⁾ ğaflet ile sürçdi ve düşdi ve düşdi Kâhir şâhîn toğanlayın şırayup Sâm-ı Süvâr'ün gögsi üzerine ⁽¹⁵⁾ çıķmak dileyince sağ elinün arķasıyla öyle dutup Kâhir'i çarpdı kim Kâhir yidi adım arkası ⁽¹⁶⁾ üzerine düşdi yirinden tırup yine tekrâr güreş dutdılar Kâhir Sâm'ün tabancasından ⁽¹⁷⁾ sürçüp düşdüğine ğâyet 'âr idüp varca kuvvetin bâzûya getirüp Sâm-ı Süvâr'ün ⁽¹⁸⁾ sağ ayağını çeküp omuzına alup Sâm'ı arķası üzerine getirüp diledi kim yire ura. Sâm ⁽¹⁹⁾ iki elinün üzerine düşdi. Kâhir Sâm'ün ayaklarından koyuvirmede anı görüp ⁽²⁰⁾ Süleymân leşkeri İlyâ[ve] Şâh âh itdi dirliklerinden ümîz kesdi on iki sıbtuñ beglerini ⁽²¹⁾ bir yire getürdi eyitdi gördünüz mi Sâm Kâhir'i esirgeyüp kamķamla çalup bağırını çâk ve menzilin hâk [T 96 b] ⁽¹⁾ itmediyse ey dirîĝâ gör işde Kâhir Sâm'ı basadur başını kesüp Hôrâsân Şâh kapusunda aşısardur ⁽²⁾ diyüp kaçmağa yüz dutdılar anı görüp Ra'ad bin Berķ ve Zâl-ı Destân ilerü gelüp eyitdiler: Yâ İlyâ[ve] Şâh ⁽³⁾ ne ķatı bayıldıñuz ve ķorķuya düşdiñüz eger ol Kâhir-i Esvedî Sâm-ı Süvâr'ı Sâm-ı Süvâr'ı⁸³ başacaķ olursa ⁽⁴⁾ oğlum Rüstemile bunca pehlüvânlar aña dönmişler hükmine maħkûm ve emrine me'mûr olmuşlardur ne sizi ve ne bizi ķorurlar ⁽⁵⁾ cümlemüz kılıç yüzinde helâk olur bize ğayret degül mi ki Sâm-ı Süvâr'ün ol başın kesicek ser-cümlemüz ölmek yekdür yüz ⁽⁶⁾ adla diri olmaķdan ammâ ki hayf ola ki Sâm-ı Süvârleyn pehlüvânıñ bir zengî nice öldüre ya dutup esîr kıla ben ⁽⁷⁾ Zâl-i Destân olam bu devrân leşkeri Süleymân ola ve gökyüzinde daħi nice biñ cinnîler bize yardım kılıcı ola ⁽⁸⁾ niçün Sâm üzerine varup düşmânı üzerinden ayırup Sâm'ı ķurtarmağa ceng itmeyevüz 'alem depredüp yir yir kılıç ⁽⁹⁾ çeküp hemân ceng itmege rahş-ı

⁸³ Sâm-ı Süvârı: Mükerrer yazılmış.

rahşân sürerken anı işitdiler ki Sām-ı Süvâr cihân pehlüvân pur-Nerimân ⁽¹⁰⁾ nebîre-i Qahramân yâ Allâh diyüp bir na' ra urdı çeküp ayakların Qâhîr elinden alup yirinden durup ⁽¹¹⁾ kağan arslanlayın daği tekbîr getürdi bir na' ra urdı şöyle kim tağ ve taş na' rasından ⁽¹²⁾ ditredi andan Qâhîr'i sağ eliyle bir elma bigi kapdı ve şol elini sağ gerdgâhında qodı daği ⁽¹³⁾ Qâhîr'i yidi kerre başınıñ üzerine çevirdi meydânı devr idüp dolaşdurdı sekizinci çevirmede ⁽¹⁴⁾ getürüp yire çaldı, diz urup iki bağırmı ortasına kolların ardına çevirdi. Belinden hançerin ⁽¹⁵⁾ çıkardı diledi kim başını kese, 'ömri yayını yaşı. Qâhîr daği başına kazâ geldüğün bildi bilmez lîkin ⁽¹⁶⁾ itdügine pişmân oldı. El-emân el-emân yâ pehlüvân-ı cihân diyüp emân diledi. Kıyma baña oğluñ Qâhirem ⁽¹⁷⁾ didi. Horâsân cânibinden daği Rüstem-i Tehemten, Züpîn-i cihân-süz ve Qârûn-ı Pîl-ten ve Kebüter-i endâz ⁽¹⁸⁾ ve Güderz-i tîğ-zen ve Berzîn-i qal' a-güşây rahş-ı rahşân sürüp Sām-ı Süvâr üzerine yetişdiler atlu ⁽¹⁹⁾ atından inüp zinhâr zinhâr kıyma ki oğluñ Qâhîr'dür senüñle kuvvet şınaşmağa ceng itdi deyü çağrışdılar. ⁽²⁰⁾ Sām-ı Süvâr cihân pehlüvân oğlu Rüstem âvâzın ki işitdi. Ceng iden haşm Qâhîr idüğün bildi ⁽²¹⁾ ammâ ki daği ziyâde gâdaba geldi, eyitdi: Bre nâ-bekâr perî nesl-i şeyâtîn aşlısın benüm belümden gelmiş **[T 97 a]** ⁽¹⁾ oğlum olasin düşmânlarıma yardım kılasın şüret tebdîl ü câme tağyîr kılup baña gelesin pehlüvân ⁽²⁾ larımı dutup atdan yıkasın düşmân yüzinde baña dürlü haqâret idesin kendüñi bildürmeyüp ⁽³⁾ benüm başıma kaşd idesin pes senden ne hayr gele başuñ kesüp 'ömriñ yayını yaşmak gerekdür diyüp ⁽⁴⁾ yine hançerin ele aldı kim Qâhîr'üñ başın kesüp 'ömri yayını yaşı. yerini hâk dedesi Perîhân ⁽⁵⁾ gözlerini nem-nâk anası Hümâ'yı gâ-m-nâk ide hemân-dem yirle gök arasından bulutlar yöresinden ⁽⁶⁾ perîler şulţânı Hümâyûn Şâh ve cinnîler meliki Rûşşâh-ı cin süzülüp kanad büküp yiryüzine indiler ⁽⁷⁾ anuñ bigi yetişdiler kim cümlesinden evvel Tâlishân-ı perî yetişdi. Sām-ı Süvâr elmâs hançeri sağ eliyle ⁽⁸⁾ felege qaldurup Qâhîr'üñ bağırmı çâk itmek isteyicek hançerle eli Qâhîr'üñ yüregi üzerine inince ⁽⁹⁾ Tâlishân yetişüp yidi kat ejder derisinden ve yidi kat pûlâd demür qalkanın Qâhîr'üñ yüregi ⁽¹⁰⁾ üzerine qodı hançeri Sām inüp qalkanın dört kat pûlâd pullarına geçüp beşinci katında qarâr itdi. ⁽¹¹⁾ Allâh te' âlâ sakladı, Qâhîr'üñ bağına zarar kılmadı, yüregini çâk itmedi. Sām-ı Süvâr gâdaba gelüp diledi ki ⁽¹²⁾ Tâlishân perî bağında hançerle ura perîler şulţânı Hümâyûn Şâh yetişüp hançer dutduğı ⁽¹³⁾ sağ elini dutup öpdi. Süleymân Peyğâmbere hâtemin indürüp dilek itdi ve Cân kavmi şulţânı ⁽¹⁴⁾ Rûşşâh-ı cin daği irişdi. Sām'ın şol elin dutup öpüp ceddî Nerimân, Kerimân ervâhına indürüp ⁽¹⁵⁾ dilek itdi andan sonra Zâl-ı Desfân yetişdi. Rüstem ve Qârûn-ı Pîl-ten ve Berzîn ve cemî' pehlüvânlar yetişdiler ⁽¹⁶⁾ biñ dürlü belâ ile Qâhîr'i dilek idüp Sām'ın elinden aldılar andan Qâhîr daği Sām'ın ayağına ⁽¹⁷⁾ düşüp 'özü diledi eyitdi: Yâ pehlüvân maşşûdum saña kıymak degüldür ve illâ ki erlûkle bir ad çıkarmağdı diyüp ⁽¹⁸⁾ ol kadar elin ayağın öpüp yalvardı kim 'âkıbet Sām günâhını 'afv itdi andan Sām işâret ⁽¹⁹⁾ itdi Süleymân leşkeri 'alem depredüp pehlüvânlar atlu atına süvâr olup Süleymân'ın çerisi on ⁽²⁰⁾ iki sıbtuñ melikleri 'Arab u 'Urebâ pehlüvânları Şeddâd dil-âverleri 'Âdiler şâhib-kırânları rahş-ı rahşân fîl ve gergedan sürüp kılıçlar çeküp 'amûdlar omza urup **[T 97 b]** ⁽¹⁾ süñüler yalmanın çevirüp kemânlar zihîne oklar gezin koyup kabz şaş u râst kılup na' ralar ⁽²⁾ çıkarup seyl-i 'azîmleyn yürüyüp bahr-i

‘ummānlayın gömülüp atlar ayağından yirler inleyüp öküz balık ⁽³⁾ belünleyüp cenge gitdiler. Hōrāsān çerisi üzerine hücum itdiler bu yañadan Hōrāsān şahı Hōrāsān ⁽⁴⁾ melikleriyle Qāhir yeñildigin gördiler Sām-ı Süvār’uñ oğlı çıķduğın bildiler āhlarını felege gözleri ⁽⁵⁾ yaşın semege ırgürdiler ammā ki iş başa düşdügi ecilden tığların ‘uryān kılup yüzlerine ⁽⁶⁾ pūlād kalķan dutdılar ‘alem depredüp kol şalup gayret-i hamiyyet kılup Süleymān askerüne karşı ⁽⁷⁾ varup karuşup cān baş alısup gürz ve ‘amūd şalısup kılıçlar çalısup oklar atısup ⁽⁸⁾ süñüler kolda dutup şalıklar şalısup beglü begleri yolına dürüşüp can u baş ⁽⁹⁾ virişüp ceng itdiler yiryüzini kandan lāle-renk itdiler gökyüzinden daħi Süleymānī ⁽¹⁰⁾ cinniler melik-i Aħmer ve Meytatarūş ve melik-i Aħnef ve Kıttu’l-eblaķ ve Dāsir Tekvīn ve Taķtaķūş ⁽¹¹⁾ Tekvīn cemī‘ cin serhengleri ve Qanāthār-ı dīv üzerine gūlūv kılup āteşile neftler atdılar ve āteşī ⁽¹²⁾ kılıçlar çeküp ceng-i girān itdiler ve çekre ve zenberekler ve tūblar ve tūfekler ve tarrāķalar ⁽¹³⁾ çatlatdılar dīv zehresin çāk idüp ‘afārīt belinletdiler anı görüp Qanāthār-ı ⁽¹⁴⁾ dīv, Ağrās-ı dīv, Kaşāt-ı dīv, Medrās-ı dīv, Cāvres-ı dīv, Qāmūs-ı dīv, Sertāf-ı dīv ve ⁽¹⁵⁾ Hāşhāş-ı dīv, Ca‘ ca‘ a-ı dīv ve Qahķahay-ı ‘ifrīt cenge tırdılar Esīyāyī ‘Amūdlar ⁽¹⁶⁾ çeküp deble çınār ağaçlarından deste çublara geçürüp ve ba‘zı mermer direk ‘Amūdlarla ⁽¹⁷⁾ perī leşkeriyle ceng-i ‘azīm kıldılar dīvler cengini görüp Perīhān daħi çerisine emr itdi Mālīshān ve ⁽¹⁸⁾ Tālīshān perī Qābūs perī, Qahķahāy perī, ‘İffāb perī elmās kılıçlar çeküp ‘afārīt leşkerine cenge girdiler ⁽¹⁹⁾ Rūhşāh daħi Cān kavmiyle şā‘ iķa-i cān ile hāfhāf-ı cān ile ‘urķām-ı dufāķ-ı ‘essāķ-ı cān ile āteşī şalıklar çeküp ⁽²⁰⁾ kudret nızelerin ellerine alup ‘afārīt çerisine girüp ceng itdiler.

Nazm:

[fā‘ ilātūn fā‘ ilātūn fā‘ ilūn]

İns ü cinnī cenge girüp ol zamān

⁽²¹⁾ Cān u dilden itdiler ceng-i girān

Neft oduyla kıparur cinnī şerer

Dīv-i ‘ifrīt oda yanuban düşer

[T 98 a] ⁽¹⁾ Tıg-ı elmās[ın] ⁸⁴ çeküp dīv-i perī

Çāk idüp bağrın kılurdu serserī

Nīze-i elmās urup ‘ifrīte cān

⁽²⁾ Cānın alup döker idi yire kıan

Dīv daħi cinnīye kim şalur ‘amūd

Hurd idüp virmezdi cinne hīç vücūd

⁸⁴ Metinde “ın” eki yazılmamış vezin gereğī bu ek konulmuştur.

(3) Çünkü ‘ ifrīt ağzını açar idi
Nār u yilin mişli od şaçar idi

Dīv deminden kararup çarḥ-ı felek
(4) Yiryüzün seçmez idi gökden melek

Yirde insān şaldugınca ḥaşma tīg
Ḳan buḥārı koparurdu gökde mīg

(5) Cin deminden göklere ağardı cān
Tīg ucından yirlere yağardı kan

Kelleler dökerdi gökden tā felek
(6) Kan akardı yire garḳ oldu semek

Pehlūvānlar cenge girüp ol zamān
Ḳırdılar düşmānı oransız hemān

(7) Dinle imdi kışşa nice kām̄kār
Vir şalāvāt Muştafa’ya şad hezār

Neşr: Hākīm kavlince çünkü (8) ceng kemāline irdi. Ḥorāsān leşkerin Süleymān leşkeri ān-ı vaḳt içinde Sidler şāhı Ḥorāsān ile cemīc (9) beglerin dutdılar. Ser-keşlik iden leşker ḥalḳını kılıçdan geçürdiler emān dileyene emān virdiler (10) ammā Edinā bin Dāvūdla Evyāsīr bin Cerūbā kendüye tābi‘ begler ile kaçup Sind u Sinān’a gitdiler ve (11) Kanaṭhār-ı dīvi, Ca‘ca‘a-ı dīvi ve Ḳahḳahāy-ı ‘ifrīti, perīler şulṭānı Hümāyūn (12) Şāh çerisinden Mālīshān ve Ṭālīshān dutup ele getürdiler. Bākī ‘afārīt ve Ehrimen (13) leşkerinüñ muḳābil olınanı kılıçdan geçürüp ve ba‘zısıñ neft atup helāk itdiler ammā ki Ḳaşṭāṭi (14) dīvle Aḡrās-ı dīv ve Mirdās-ı dīv bir nice biñ ‘afārītile dem çeküp uçuşup Serḥuyāda (15) gitdiler. Fi’l-cümle kışşa[yı] dırāz kılmayalum çünkü Ḥorāsān çerisi hezīmet oldu ve Kanaṭhār-ı dīv (16) çerisi şındı andan soñra Sām-ı Süvār pehlūvān Zāl-ı Destānla ve Rüstem-i Tehemtenle ve Ḳārūn-ı Pīl-tenle ve (17) Zūpīn-i cihān-sūzla Süleymān Peyḡāmbērüñ ‘ammūsı İlyā Şāh ile Benī İsrā’ilüñ on iki sıbtınuñ (18) bahādırları ‘Arab u ‘Urebā dil-āverleri Ḥarā Şāhı’nuñ otaḡına indiler Sām taḥtına geçüp oturdu İlyā[ve] Şāhı (19) kenārına aldı sağ tarafında iki zerrīn kürsī ḳodılar birinde perīler şulṭānı Hümāyūn Şāh oturdu birinde (20) Rūhşāh oturdu şol tarafında iki kürsī ḳodılar birinde cinnīler serhengi el-Henc cinnī birinde melik-i Aḥmer (21) ḳarār itdi. Andan soñra ḳarşısında üç zerrīn kürsī ḳodılar birinde Zāl-i Destān ikincide Ḳāhır üçüncide [T 98 b] (1) Rüstem oturdu ve bākī pehlūvānlar Zūpīn, Ḳārūn ve Güstehem Güderz ve Ekyīv ve Berzīn ve Tūs (2) bunlar daḡı şol

tarafda gümüş kürsiler üzerinde qarâr itdiler.‘Arab u ‘Urebâ begleri daği ⁽³⁾ yirlü yirinde turdılar düşmân şandığına şâd olup meclis kurup ‘ayş u nûşa başladılar.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁽⁴⁾ Düşmeni şayduklarına pehlüvân Sâm-ı Suvâr
Begleriyle nûş idüp mey itdi ‘işret âşikâr

Şâha düşmân şaymağ aıla ki ganimetdür tamâm

⁽⁵⁾ Hâşma manşûr olmak el hâk ki sa‘âdetdür i yâr

5.3.2.2. Beyân-ı Süleymân bin ‘Aynu’llâh Takrîr Kerden-i Semendûn be-Süleymân

⁽⁶⁾ Hâkîm kavlince Sâm oğlu Kâhîrle yimekte içmekde ‘alâ rağmı rûzigâr hoş geçmekde ammâ bizüm kıışsamuz Süleymân Hâzretine geldi ⁽⁷⁾ ol zamân ki taht-ı Süleymân’ı haşem u hadem birle yirle gök arasında Haleble Kuds-i Mübârek yöresinde ‘Amûk ⁽⁸⁾ şehrine toğru giderken Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm taht merkezinden yiryüzini teferrüc iderken muqaddem gelen Süleymânlar’uñ ⁽⁹⁾ saltanatı önüne düşüp daği baş kaldurup Semendûn-i Hezâr-deste nazâr kılup gördi ki biñ bir elini qazâ vü ⁽¹⁰⁾ kader bigi yukaru kaldurup her bir eline bir dürlü yarağ alup Mirrîh felekleyin taht merkezinde tûrur andan ⁽¹¹⁾ Süleymân ‘aleyhi’s-selâm su’âl itdi ki: Yâ Semendûn haber vir baña Süleymân bin ‘Aynu’llâh nazarına yetişdük mi anuñ ⁽¹²⁾ dergâhına girişdük mi Süleymân ‘aleyhi’s-selâm öyle diyicek Semendûn-ı Hezâr-Yek-dest ol peyk-i ser-mest cevâb virüp ⁽¹³⁾ eyitdi kim: Yâ Nebiyya’llâh irişdüm ‘Aynu’llâh dergâhına varduğum çağda civânlığum zamandı ol vaqitden ⁽¹⁴⁾ bu devrâna dek yigirmi sekiz biñ yıldır andan Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: Yâ Semendûn-ı cinnî ve ey server-i kavm-i Cân ⁽¹⁵⁾ haber vir ki kavm-i ‘Aynuñ hey’eti niceyidi ve ol Süleymân bin ‘Ayn zamânında ‘acâyîb ne gördüñ anuñ ⁽¹⁶⁾ târihinden bize bir şemme hikâyet kıl didi velîkin gözünle gördüğün söyle didi andan Semendûn ⁽¹⁷⁾ virüp eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh civânlığumda atam **Sendûsî** cinnîyle varup Süleymân-ı ‘Aynu’llâh zamânına ⁽¹⁸⁾ yetişdük ol ‘Ayn kavmi tahtını ihâta eyleyüp kuşatmış anlaruñ başı hey’eti altışar köşeliydi ⁽¹⁹⁾ ve her köşesine iki kaş hilâl-şekl ve iki çeşm-i bādâm-şifat ve ağzı gonca-misâl dişleri dürdâneveş ⁽²⁰⁾ lebleri la‘l-i Bedaḥşân ve her biri serv-kâmet lâ-[le]‘izâr ve bir ‘aceb daği bu kim on ekşer ayağı var ⁽²¹⁾ kebk turrâc ayakları bigi ammâ kim elleri ve belinden yukaru a‘zâları âdem-hey’et velîkin başları [T 99 a] ⁽¹⁾ altışar köşelü müdevver her cânibden söz virüp söz alur illâ ki bunlaruñ nefesleri kendülere ⁽²⁾ gıdâydı. Yimek içmek bilmezler ‘ömrleri daği gâyet tavîl olurdu kim yaşıyanı biñ yıl ‘ömr ⁽³⁾ sürerdi ve ba‘zı üç biñ beş yüz yıldan geçmezdi kaçan kim va‘deleri yetişe gâyib olurlardı ⁽⁴⁾ ne ‘âleme varduğın Allâhdan gayri kimse bilmezdi ve ammâ Yâ Nebiyya’llâh bunlar gâyet maḥbûb olurdu ki âyîneye ⁽⁵⁾ ihtiyâc olmayup birbirinde

cemâllerin temâşâ kılu[r]lardı⁸⁵ velikin birisi bir hatâ işlese dilinden tesbîhin yañulırdı. ⁽⁶⁾ Yüzinüñ rengi muteğayyir olurdu ve ferri giderdi. Ol kavm içinde mücrim ve ‘âşî añılurdu ⁽⁷⁾ vaqtâ ki begleri ma‘ lûm edinse bir büyük âteş yaqarlardı siyâsetleri buydı ki oda yaqarlardı ⁽⁸⁾ od kâr eylese vücûdî ğâyib olurdu. Anlarda öldürmek siyâseti bu kadar olurdu kılıç, nacağ, ⁽⁹⁾ ok, yay atmak ve tutmak vurmağ yoğ idi ammâ ki birbirin bağlamak ve habs itmek olurdu.

Naẓm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

⁽¹⁰⁾ Böyle diyüp ol Semendün cinni pes

Oldı Hâmuş şâh önünde ol nefes

Cân [u]⁸⁶ dilden gûş iderseñ sözlerüm

⁽¹¹⁾ Vir şalâvât Muştafâ’ya sözi kes

Neşr: Hâkîm kavlince Semendün-ı cinnî böyle diyicek Süleymân Peyğâmberr ⁽¹²⁾ eyitdi: Yâ Semendün bi’llâhi-l’azîm ol Süleymân bin ‘Aynu’llâh zamânında ‘acâyib ğarâyib ne gördün söyle ⁽¹³⁾ diyicek cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh bir gün Süleymân bin ‘Aynu’llâh ‘Ayn kavminün uluların cem‘ itdi. ⁽¹⁴⁾ Tahtını felekde yıl götürüp giderken Heyhât şahrâsında kûh-ı Kâfûn birinci kat Kâfînuñ ⁽¹⁵⁾ dâmeninde baħr-i muħîṭ kenârında seyr iderken bir ‘azîm tağ göründi anuñ gibi⁸⁷ yüce kim kûllesi ⁽¹⁶⁾ birinci kat göge yaqın olmuş pes taht-ı Süleymân hevâ-yı fenâ yüzinden ol kûhistâna yaqın gelicek ⁽¹⁷⁾ naẓar şalup gördiler ki bir ulu tağun altında yidi yirden birer ‘azîm mağâralayın kapuları var ⁽¹⁸⁾ ol kapulardan her birisinün od yalıñı çıkar öyle âteş yalıñı ki ol kûhistânun etegün âteş ‘alevi ⁽¹⁹⁾ tutar şereri felege çıkar her neye kim zerresi toqınursa helâk ider ve bir ‘aceb daħi bu kim gâh bu tağun ⁽²⁰⁾ etegini nişfina dek ol yidi baħş mağâralar ağızından buħarı bürür ve gâh tağun küllisin düṭün ⁽²¹⁾ dutup duħândan tağ belürmez olur çî güne Süleymân bin ‘Aynu’llâh bu ‘alâmeti gördi ol zamânun [T 99 b] ⁽¹⁾ ‘uḳalâsından ve fuḳalâsından hûkemâsından teftiş itdügi hiç bir vechile maḳâm gördünüz mi ki mağâra kapusından ⁽²⁾ âteş çıkar cevâb virdiler görmedük ve işitmedük illâ meger varsa bu mağâralar içinde kibrîṭ ma‘deni vardır ⁽³⁾ yâḥūd neṭ çşmesi vardır od qomışlardur yanup tamâm olincaya deḳ⁸⁸ âteş eksük degöldür diyüp ⁽⁴⁾ cevâb virdiler ba‘zı ‘uḳalâ eyitdi ki bu söz degöldür ki dirsın neṭ çşmesünün yanması âteşinün ‘alevi bu ⁽⁵⁾ vechile degöldür ki dirsın ve bir daħi me‘âdin olsa dâyim yanmayaydı eger yansa âteş ‘alevi buncılayın şiddetle ⁽⁶⁾ çıkmaz varsa bu tılısmâtdur diyüp cevâb virdiler ve ba‘zılar eyitdi ki bu söz ‘aḳla yaqın degöldür ki tılısmât ⁽⁷⁾ âteşi böyle şiddetile yana ‘alâyim göstere bu düzme

⁸⁵ "r" harfi yazılmamış.

⁸⁶ Vezin gereği "u" eklenmiştir.

⁸⁷ gibi: gib

⁸⁸ ادبجیادق: deḳ şeklinde yazılmıştır.

degüldür hîç degüldür ki Allâh te‘âlâ’nuñ bunda bir sırrı ⁽⁸⁾ vardır varsa bunu melekler bilir Süleymân sen müvekkel melekûtdan teftiş eyle diyicek Süleymân ⁽⁹⁾ bin ‘Aynu’llâh hayrete vardı nâgâh anı gördi ki sem‘ine bir hâzîn âvâz irişdi: Yâ Süleymân bin ‘Aynu’llâh ⁽¹⁰⁾ bu müşkili hâll itmek dilerseñ kühistânüñ kullisine çık anda bir ‘Amûd vardır târîhin okıyup gör deyü ⁽¹¹⁾ nidâ gelicek Süleymân bin ‘Aynu’llâh bildi kim hâtîfdür emr itdi kim bu tağüñ kullisine kim çıkar ol ‘Amûd’ı ⁽¹²⁾ göre taḥḳîḳ ne idügin gelüp haber vire pes ol zamâne tekvînlerinden ‘Arşâ Tekvîn bir nice yüz cinnîyle ⁽¹³⁾ gönderdiler dem çeküp uçup bu kühistân üzerine ki vardılar cemî‘ helâk olup illâ ki Tekvîn yaluñuz ⁽¹⁴⁾ ḥalâş olmuş geldi Süleymân’a selâm virüp ḥâlini ‘arz kıldı eyitdi ki: Yâ Süleymânü’z-zamân bu kühistânda ⁽¹⁵⁾ Sâm bigi esermiş her cin ki nefesin alup dem ki çekdi bād-ı sem birle girüp helâk eyledi ammâ kim biz şabr ⁽¹⁶⁾ kılup nefes almayup kûhuñ kullisine çıkdum bir kara taşdan ‘Amûd gördüm daḥi tağ kullisinde ⁽¹⁷⁾ kayadan ğayri nesne görmedüm şecerâtdan şecerâtdan eşer yok hemân sercümlesi ḥacerâtdur ⁽¹⁸⁾ diyüp cevâb viricek Süleymân bin ‘Aynu’llâh ‘Amûd’ı kim getüre deyü ḥükm itdi. Biñ ⁽¹⁹⁾ bir ümmetden kimsenüñ elinden gelmedi ki ol tağ kullisindeki ‘Amûd’ı getüre Süleymân bin ⁽²⁰⁾ ‘Ayn nazarına yitüre pes Süleymân bin ‘Ayn hışma gelüp kaşd itdi ki kend’özi vara ḥükemâ ⁽²¹⁾ ne kadar ki naşîhat itdiler çäre olmadı bâ zarûrî gider olıncaḳ ḥükemâya emr itdi [T 100 a] ⁽¹⁾ bād-ı semûm Nîl’e def olur cevâb virdiler ki tiryâḳ-ı erba‘a gerek Süleymân bin ‘Aynu’llâh ḥükm itdi ki ⁽²⁾ tiryâḳ-ı erba‘a düzelür bunun üzerine ḥakîmler meşġûl olıncaḳ nâgâh ḥükemânüñ ulusı ⁽³⁾ ilerü gelüp eyitdi ki: Yâ Süleymân bi’ḥamdi’llâh felekler dilegüñce döner müvekkel Tekvîn emründe bir ‘Amûd’ı ⁽⁴⁾ getürmekçün bunca ‘Ayn ḥalkını kazâya uğradup helâk mı idersin saña lâyıḳ budur ki müvekkel bâda ⁽⁵⁾ ḥükm idesin ol ‘Amûd’ı bād-ı şarşara getürdüp götürde diyicek Süleymân bin ‘Aynu’llâh yine ‘inâd ⁽⁶⁾ itdi kim elbetde bu maḥlûḳ benüm ḥükmüme muṭî‘ olmadı bir tağ depesinde bir ‘Amûd’ı getürmediler ⁽⁷⁾ imdi kaşdum budur ki ben kendüm bile varam ve ammâ ki bād-ı Semûm’uñ def ine çäre kılun tiryâḳ-ı erba‘a ⁽⁸⁾ düzüñ deyü emr itdi deryâ-yı muḥîṭ kenârında ef’îler cem‘ itmekçün Süleymân ile ḥükm itdi ⁽⁹⁾ taḥtın yir üzerine indürdiler pes ‘Ayn kavmi şahrâlara tağlup ef’î yılanlar cem‘ itmege gitdiler ⁽¹⁰⁾ nâgehân birisi gelüp haber virdi ki muḥîṭ kenârında bir ‘Amûd gördüm yüksekligi üç yüz ⁽¹¹⁾ arış ola ve ‘arzı daḥi kırk arış ola üzerinde târîḳ kazılmış ne dilce olduġın fehîm itmedüm diyüp ⁽¹²⁾ haber virincek Süleymân bin ‘Ayn teferrüc iderek ol ‘Amûd katına geldiler gördiler kim bir ‘Amûd-i ‘azîm ⁽¹³⁾ sedd-i Sikender gibi ṭurur yek-pâre seng-i ḥârâdan üstâd mi‘mârlar düzmişler müdevver-i musaffâ ammâ ⁽¹⁴⁾ güneş maṭla‘ına karşı yigirmi sekiz satır yazusı var yazmışlar üstâdlar pûlâd tîġile kazmışlar şöyle kim ⁽¹⁵⁾ ḥarfinüñ bir eksigi yok ammâ ki bu ‘Amûduñ üzerinde somâḳî mermerden bir ejder düzmişler üzerinde ⁽¹⁶⁾ bu kühistân şekli var ve bu kühistân-şekl kayanuñ güneş maṭla‘ından yañasında bir taḥt-ı Süleymân ⁽¹⁷⁾ naḳş itmişler üzerinde bir baḥr içindeki biñ bir eşkâlün taşvîrin çizmişler ⁽¹⁸⁾ ve ammâ ki Süleymân şeklinde taḥt üzerinde bir peyker naḳş itmişler ki ol aşl-ı taşvîr ⁽¹⁹⁾ ‘Ayn kavmi görmüş degül Süleymân bin Dâvûd didi ki nite Semendûn eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh ol ⁽²⁰⁾ peykerün vuzû‘ u endâmı ḳadd u ḳalıbda âdem-hey’et iki eli ve

ayağın nağş itmişler ammâ on ⁽²¹⁾ iki başı var on iki burûc şeklinde bir başı iki Şevr üçüncü Cevzâ şeklinde degül kıuz[ı] başı **[T 100 b]** ⁽¹⁾ şeklinde dördüncü Seratân şeklinde beşinci Arslan altıncı Fîl yidinci Ejdehâ sekizinci Akrēb tokuzuncu ⁽²⁾ Neheng onuncu Gergedan on birinci Ahû on ikinci Hût ve daği bu vaz‘ la çok halk ⁽³⁾ ayağın turlurlar. Süleymân bin ‘Aynu’llâh görüp ta‘accüb kıldı daği ol tārîhe nazar kıldı ⁽⁴⁾ ne dilce olduğın fark idemedi ‘âciz qalup hükemâya su’âl itdi kim Allâh te‘âlâ Bin Süleymân’ı ‘Ayn ⁽⁵⁾ qavmine melek virüp Süleymânlık hâtemüñ naşib idelden Mikâ’il ‘aleyhi’s-selâm yitmiş iki dürlü dili baña naşib ⁽⁶⁾ eyledi ya‘ nî ta‘lîm kıldı söyleyüp okıyup yazarum bu ne sözdür ki aqlum irmedi ve bu hâtı ⁽⁷⁾ okuyamadum cevâb virdiler ki: Yâ Süleymân bin ‘Aynu’llâh yağın şöyle bil ki tevârih kitâblarında meşûr ⁽⁸⁾ dur ki Allâh te‘âlâ işbu dünyâyı hilqat idüp yaradıldan her yidi biñ yılda artuqda eksükde bu cihân ⁽⁹⁾ mülkine bir dürlü qavm ki getürür ‘âkıbet içlerinde birisin Süleymân kılup nübüvvet hâtemin aña naşib ⁽¹⁰⁾ kılar. Yıl felekde tahtın getürür mağâribe ve meşâriqa yitürür halkı haq dîne da‘vet ider ‘âşiler ⁽¹¹⁾ anuñ qorqısından haqqa imân getürür ‘âkıbet ol Süleymân devri kim geçer ol maḥlûḳuñ ⁽¹²⁾ devrânı kim dutar ‘âşî oldukları ecilden ol celîl-i cebbâr ol vâhid-i qahhâr ⁽¹³⁾ anları yitürür yine bir dürlü qavmi hilqat idüp bu cihân mülkine getürür ammâ ki ol aqdem gelen ⁽¹⁴⁾ maḥlûḳātuñ dillerini ve aqlâmını devân gelen maḥlûḳât fark itmez ol sebebdendür ki bu ‘Amûd’ı ⁽¹⁵⁾ düzdüren ve bu aqlâmı qazduran bir Süleymânü’z-zamândur ki şol nağş olan peyker şeklin ⁽¹⁶⁾ dīvânda serîr üzerinde oturan Süleymân taşvîrinüñ şâhib devrinde itmişdür.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁽¹⁷⁾ Yâ Süleymân bin ‘Ay[ı]n şöyle ki var

Çok Süleymân geldi devre bî-şümâr

Çok Süleymân haraca şaldı felek

⁽¹⁸⁾ Çok Süleymân yüzügin yutdı semek

Çok Sikender seddini yıkdı cihân

Çok Cemüñ cāmın uşatdı āsumân

⁽¹⁹⁾ Nice Behmen yutdı işbu çarḡ-ı mâr

Nice Kayşer dâr idüpdür işbu dâr

Nice biñ maḥlûḳ ile tldı cihân

⁽²⁰⁾ Soñ gelenler bulmadı andan nişân

Ḥaḳdan özge işbu sırrı bî-gümân
Kimse hergiz bilmez illâ Müste‘ân

⁽²¹⁾ ‘ Âlemün mişli durur çün âsiyâb
Gice gündüz devr ider hem-çün dolâb

Âdemi gendüm durur ger sen de çün
[T 101 a] ⁽¹⁾ Vaḳti gelse öğütür dün ü gün

Yâḥud ‘ âlem mişlidür ḥammâm i yâr
Kim cihân külhân mişâli hem yanar

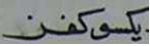
⁽²⁾ Ḳabr olur hem ḥalveti hammâm inân
Kim fenâsı mişlidür yensü[z]⁸⁹ kefen

Şâğlığında eyleseñ şâlih ‘ amel
⁽³⁾ Pâk olasin ḳabr içinde bî-ḥalel

Mâsivâdan geç gözedüp ḥaḳḳı sen
Tâ bulasin ol beḳâda Ḥaḳḳı sen

⁽⁴⁾ Söz budur ki söyledi Firdevsî pes
Vir şalâvât Muştafa’ya ḥoş nefes

Neḡr: Ḥakīm ḳavlince vezîr ki ⁽⁵⁾ ‘ aẓim öyle diyicek Süleymân bin ‘ Ayn sözine taḥsîn ḳılup ‘ aḳlı ḳabul itdi, eyitdi kim: Yâ Ḥakīm yâ ne çâre ḳıldı evvela ⁽⁶⁾ biz bu târîhi oḳuyavuz cevâb virdi ki Allâh te‘âlâya tazarru‘ eyle tâ ki ‘ inâyet yetiše bir melek göndere tazarru‘ ⁽⁷⁾ müşkil hallola didi. Süleymân bin ‘ Ayn sözün dutup pâk-i vuẓu ḳılup i‘tikâd birle namâz ḳılup Allâh te‘âlâ’ya ⁽⁸⁾ namâz u niyâzdan fâriğ olıcaḳ anı gördi ki bir melek geldi. Ḳadd u ḳâmetiyle ol ‘ Amûda berâber Süleymân ⁽⁹⁾ Bin ‘ Ayn’a selâm virüp ol târîhi bülend-âvâzile oḳudu. ‘ Ayn ḳavmi dilince beyân eyledi ⁽¹⁰⁾ şöyle dimiş kim ey zamânile gelüp bu şahrâ-yı Heyhâtı gelüp gören bu eşkâle nazar ⁽¹¹⁾ ḳılan bilesin kim ben daḥi zamânımda Süleymân idim. Allâh bir bilüp vaḥdâniyetine iḳrâr idüp peygâmbere idim ⁽¹²⁾ Âdem’e Süleymân-ı ‘ Alâ Bin Emlâ dirlerdi dört biñ yıl ‘ ömr sürdüm dört biñ ‘ âşî cebbâr ⁽¹³⁾ pâdişâhı imâna da‘ vet eyledüm gelmedüklerinden vücûdların ḥâk ḳıldum ḥalkını ḥaḳ dine da‘ vet eyledüm Müslümân ⁽¹⁴⁾ oldılar ‘ âḳıbet yil taḥtumı Ḳâf’dan Ḳâf’a getürürken diledi kim yire ızn-i ḥaḳḳıyla yitürürken bu vilâyete ⁽¹⁵⁾ bu

⁸⁹ Metinde z harfi yazılmamıştır.

kūhistān üzerinden ‘ Amūd’ı görüp ve bu kūhistān dibindeki yidi mağāra-sıfat yirden āteşler ⁽¹⁶⁾ çıkduğun görüp niddigin bilmek için ol ‘ Amūd’ı kulle-i kūhdan almağa cehd itdüm hem kim ol kūh üzerine ⁽¹⁷⁾ çıkmağa kaşd itdiyse bād-ı Semūm’dan helāk oldılar. ‘ Āķıbet hūkemāyı cem’ itdüm tiryāk-ı ekber ⁽¹⁸⁾ düzdürüp hālķuñ cemī’ sine hem yidirüp hem içirüp ve hem gövdelerine sürüp tahtum üzerine alup ⁽¹⁹⁾ gitdim çünkim yıl tahtum getirüp taģuñ kullesine çıkıdum ekşer kavmim helāk olup gördüm ki ben ⁽²⁰⁾ daģi helāk olurum müvekkel bāda hūkm itdüm yıl tahtumı döndürüp bu araya getürdi teftiş itdüm gördüm ki ⁽²¹⁾ hīç sağ bir aħad kalmamış illā ki yitmiş kez yüz biñ Emlā kavminden yitmiş biñ kişı kalmış bu ĥasret [T 101 b] ⁽¹⁾ içimde kaldı ki bu kūhistān nedür bilmedüm ve ol ‘ Amūd tārīhin okıyup farķ kılmadum bu ‘ Amūd’ı Saħranār ⁽²⁾ şehrinde bād-ı Şarşar’a getürtdüm ve mi’ mārara dikdördüm ĥaccārara tārīhin kazdurup ben Süleymān ⁽³⁾ bin ‘ Alā bin Emlādan ciħānda yādigār ķodım tā kim benden şoñra bu vilāyete Süleymānlar ġayr pādişāh ĥod gelicek ⁽⁴⁾ degül ammā ki bu ‘ Amūd’uñ ĥattın okıyup mütālā’ a ķılup gūş idicek bile ki bu cebelūñ üzerine çıkmaķ ol ⁽⁵⁾ ‘ Amūd’ı almağa kaşd itmek talebin itmeye ki ben Süleymānlığumca bu taģuñ kullesine çıkamadum ve tiryāk-ı erba’ ayla ⁽⁶⁾ bu taģ üzerinde esen bād-ı Semūm’a çāre bulmadum ve bu yidi mağāradan çıkan āteşlerūñ yandığın bilmedüm bu ĥasret ⁽⁷⁾ içimde kaldı.

Nazm:

[fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün]

Ey Süleymān oluban bunda gelen

Bu ciħānuñ hālķına fermān ķılan

⁽⁸⁾ Ey hevāda yıl getüren tahtını

V’ey şerāda cin taşıyan rahtını

Çün naşīb ola bu yire iresin

⁽⁹⁾ Bu ‘ Amūd’ı çün dikilmiş göresin

Oķuduban tārīhin eyle ‘ amel

Devletūñe gelmeye tā kim ĥalel

⁽¹⁰⁾ Anuñ için bu ‘ Amūd’ı dizmişem

Üzerine yazu yazup ķazmışam

Nuşķumı n’eyse işidüp dutasın

⁽¹¹⁾ Dimezem kim cānuñ oda atasın

Bu cibālūn üzerine çıkmasın
O Semūm'ı nāra cānuñ yakmasın

(12) Böyle diyüp āhîr itmiş ol kelām
Vir şalāvāt diñle nedür şahh peyām

Neḡr: Hakīm kavlince ol ⁽¹³⁾ melek böyle diyüp okıyup haber virince Süleymān bin ‘Aynu’llāh eyitdi: Yā melek-i muḡarreb nite ola ki ⁽¹⁴⁾ bu taḡ üzerindeki ‘Amūd’ı getürdüm ve tārîhine nazar kılam melek cevāb virdi ki müvekkel bāda emr eyle bād-ı ⁽¹⁵⁾ Şarşar’a getürdsün Süleymān bin ‘Ayn daḡi ḡükm itdi ān-ı vaḡtda bād-ı Şarşar şaman çöpi kıpar gibi kıpdı. Süleymān ⁽¹⁶⁾ nazarına getürdi Süleymān daḡi nazar kılıp gördi ki somākî mermerden bir ‘Amūd üzerinde yigirmi sekiz satır ḡuḡut var yazılmış ⁽¹⁷⁾ üstād tîḡile kıazılmış ammā ki ne dilcedür Süleymān bin ‘Ayn fark idemedi ‘āciz kıalup andan melek-i a‘ zama ⁽¹⁸⁾ ḡükm itdi, eyitdi ki: Yā melek-i müvekkel lutf idüp bu ‘Amūduñ daḡi ḡaḡtın beyān eyle diñleyelüm. Melek daḡi ‘Amūda ⁽¹⁹⁾ nazar kılıp okıyup ‘Ayn kavmi dilince virdi eyitdi ki: Yā Süleymān bin ‘Aynu’llāh bu ḡaḡtı bu ‘Amūda ⁽²⁰⁾ yazan şöyle dimiş ki ey rüzḡarla taḡtını yıl götürüp bunda gelen cihān mülkine Kāf’dan Kāf’a ḡükm idüp ⁽²¹⁾ Süleymān olan nübüvvet ḡātemin eline alan biñ bir ümmete baḡr u ber içinde ḡükm kılan çünki zamānile bunda gelesin [T 102 a] ⁽¹⁾ bu taḡ üzerindeki ‘Amūd’ı göresin ve bu kūhistānuñ dibinden yidi taraḡ daḡi ḡāralar içinden āteş alevi ⁽²⁾ ki çıkār göresin bulasın bu bir yidi başlu ejdeḡadur ki deryā dibinde durmuşdur ve andan gird-āb-ı baḡrla ⁽³⁾ yidi kıat yirüñ gird-āblarından cehennem aḡzına düşmüşdür. Biñ biñ yıl cehennemde yaturken zamānile ben ⁽⁴⁾ daḡi Aḡviyā kavmine sulḡān idim. Süleymān-ı Aḡviya dirlerdi. Nübüvvet ḡātemin elüme almışdum. İzn-i Ḥaḡla serirüm Şarşar ⁽⁵⁾ farkına şalmışdum bād-ı Şarşar serirüm getürürdi maḡārib ve meşārika yitürürdi çünki zamānile bunda geldüm bu ⁽⁶⁾ yirüñ kavmini ki ser-cümle Hüt serlerdi imāna da‘ vet itdüm Allāh te‘ ālā’nuñ vaḡdāniyetin ḡaber virdüm ⁽⁷⁾ ve kıyāmetüñ kıpacandan tāmūda ‘azāb olacaḡından ḡaber virdüm āḡāḡ eyledüm sözüme inanmadılar ⁽⁸⁾ cehennemde ‘azāb olduḡına inkār itdiler eyitdiler eger dürüst rāst peyḡamberseñ ol cehennemde olan ⁽⁹⁾ ejderḡalardan birin getürd görelüm andan saña imān getürelüm dirler anlaruñ sözün ki işitdüm men Süleymān-ı za‘ if ⁽¹⁰⁾ yüz yire sürüp Ḥaḡḡa niyāz kıldum tā kim ol kādıyyü’l-ḡacāt ḡācetüm kıbul kılıp birinci kıat ⁽¹¹⁾ felek feriştelerinden dört melek gönderüp bu yidi başlu evranı cehennemüñ aḡzından çıkarup gird-āb-ı ⁽¹²⁾ bāḡr aḡzından çıkarup getürdiler bu kavm-i ‘āşî ol ejderüñ heybetin kim gördiler ⁽¹³⁾ yitmiş kimse miḡdārı imāna geldiler mā bākısı ölmeḡe rızā virüp imāna gelmediler anlaruñ ser-cümlesi ⁽¹⁴⁾ bād-perest idi eydürlerdi kim bizüm nefsimüzüñ ḡıdāsı yildür ḡayātımız yildendür ve daḡi ⁽¹⁵⁾ cemî‘ eşyāya meded viren yildür eger denizlerde balıḡdur şu ile hevādan dirilür ve eger kıorduḡı ⁽¹⁶⁾ maḡlūḡātdur ḡıdālu bād-ı nesimdür öyle olsa biz bād-perestlikden vaz gelmezüz diyüp ‘āşiliklerin ⁽¹⁷⁾ kıomayınca nicelerini helāk idüp ceng idinceḡ ol kıadar çokluk maḡlūḡāt idi kim ⁽¹⁸⁾ yitmiş yıllık Heyḡāt şaḡrāsını kıutmışdı ḡadd

u niḥāyetleri yoğ idi baḥr u ber ⁽¹⁹⁾ kavminden artuḡ idi ne ḡadar kim Süleymānlıḡumla
 üzerlerine varup ki ḡazā itdüm beni şıyup ⁽²⁰⁾ hezîmet itdiler ‘âḡıbet Allāh te‘âlā’ya münâcât
 itdüm nidā-ı ulūhiyyet kim geldi yâ Süleymān ⁽²¹⁾ ol ‘âşî ḡalḡı sen yeñemezsın ki çokluḡdur
 ve ammā ki ol cehennemden çıḡup gelen ejderhāyı [T 102 b] ⁽¹⁾ ol ḡavme musallaḡ eyledük ve
 ḡıdāsını ol yidi başlu evranuñ ol maḡlûḡâtdan ḡılduḡ gel meḡānuña var ⁽²⁾ tâ göresın taḡdîrüm
 anları n’eyler çünkim bu sözi işıtdüm *semi‘nā ve ata‘nā* ⁽³⁾ diyüp ḡabul ḡıldum andan ‘askerümi
⁽³⁾ serîr üzerine alup yıl taḡtumı felek yüzine getürüp bu yidi başlu evran ile ol ḡalḡuñ cengin
 temāşā ⁽⁴⁾ itmeḡe ḡurdum taḡt üzerinden hevā-yı fenādan alçaḡ naḡar ḡıldum gördüm ki bu ⁽⁵⁾
 yidi başlu evran ḡadd u ḡāmetin yidi Ḳāf ḡulleleri gibi başların felege ḡaldurdu ve yidi ḡabaḡa
 cehennem ḡapuları gibi aḡızların ⁽⁶⁾ açup deryā-yı âteş gibi odlar şaçup ḡāmetini ḡavs-i ḡūzaḡ
 gibi yidi ḡat cenber ḡılup ḡuyruḡın ⁽⁷⁾ ‘aḡreb burcılāyın felege ḡaldurup göḡsini tevsen-i çarḡ
 gibi gerüp daḡı ol ḡalḡ üzerine ḡazā vü ḡaderveş ⁽⁸⁾ yürüdi.

Naẓm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Yiddi başın ḡalduruban tâ felek

Nicesiyle yırtuban ḡāv u semek

⁽⁹⁾ Yürüyüp ol ḡalḡı çekdi demle çün

Ḳıldı ḡayrān yutduḡına cin melek

Neḡr: Ḥakīm ḡavlince her nefes kim ⁽¹⁰⁾ dem ol ‘âşîleri aḡzına ki çekerci kimini yudup
 kimini pençeyle ḡırup ḡanların dökerdi ⁽¹¹⁾ ān-ı vaḡt içinde bir vilāyet ḡalḡını yudup ḡıdā
 idünürdi. Mā-ḡaşal-ı kelām bu ejdeḡānuñ heybetine ⁽¹²⁾ şecā‘ atine şalābetine doymadum gelüp
 maḡāmuma gitdüm. Üç yıl miḡdārı geçmeden birinci ḡat göḡ ⁽¹³⁾ ḡalîfe gelüp Allāh te‘âlā’dan
 selām getürdi eyitdi: Allāh te‘âlā saña selām ḡılır eydür ki eger Süleymān ⁽¹⁴⁾ benden ‘ināyet
 dilerse taḡtına süvār olup ol ‘âşî kavm memleketine varsun ki ol ⁽¹⁵⁾ yidi başlu evran anları ser-
 cümle helāk ḡılupdur daḡı ol yirün cānavarcıḡların ⁽¹⁶⁾ incitdi. Yaḡın geldi ki helāk ola imdi
 varup ol ‘âşî[y]i helāk eylesün ⁽¹⁷⁾ ol yirün cānavarcıḡların anuñ şerrinden emîn ḡılsun ḡaçan
 ki bu sözi işıtdüm server-i selāḡınlerüm cem‘ ⁽¹⁸⁾ ḡıldum daḡı müvekkel bâda emr ḡıldum beni
 bād-ı Şarşar ol maḡāma irgürdi. Heyḡāt şaḡrāsı ki yitmiş yıllıḡ ⁽¹⁹⁾ yoldur tamāmet seyr ḡıldum
 ol ‘âşîlerden ḡiç kimesne bulmadum ḡaşr u sarāylarından ḡayri nām u nişān ⁽²⁰⁾ yoḡ hattā ol
 yirün cānavarcıḡlarından ḡaşerātından ḡayri nesne yoḡ ve bir ‘aceb daḡı bu ki ⁽²¹⁾ ol ejder-i
 herîre ki yürümüş nefesinden taḡ ḡaş ḡararmış ve içdüḡi şular aḡuya dönüp şararup [T 103 a] ⁽¹⁾
 nebātāt, ḡacerāt, za‘ ferān şararmış çünki bu ‘ālemedi ki gördüm ejdeḡādan ḡāyet ḡorḡdum ⁽²⁾

⁹⁰ “İşitdik ve iman ettik.” (Amener resulu bima unzile ileyhi min rabbihi vel mu'minin, kullun amene billahi ve melaiketihî ve kutubihî ve rusulih, la nuferriku beyne ehadin min rusulih, ve kalu *semi'na ve ata'na* gufraneke rabbena ve ileykel masir.) (Bakara: 2/285)

Süleymānıgumca dehşet itdüm andan vüzerā ile hükemā ile ejdehānuñ helâkinde tedbîr itdüm eyitdiler ki ⁽³⁾ biz anuñla muķābele idemezüz ammā ki serîr üzerine büyük büyük kayalar koyalum ve yıl tahtı getürsün ⁽⁴⁾ üzerine muķābil kılsun bu taşları üzerine dökölüm helāk kılalum anuñ gibi eytdiler buyurdum ⁽⁵⁾ tahtımı yıl bir kūhistāna iletdi, hişār burcı kadar kayaları getürdüp serîr üzerine alup ⁽⁶⁾ yıl ‘ askerümle serîrüm getürüp ejderhānuñ üzerine varduķ gördük ki muhîṭ kenārına gelmiş bir başını ⁽⁷⁾ muhîṭ deryāsına şokmış dem çeküp deniz balıkların ve cānavarların yudup ğidā idünürdi ⁽⁸⁾ ve bir başın daḥi şark cānibine döndürüp dem çeküp kūhî cānavarları yudardı ve bir başın ⁽⁹⁾ daḥi maġrîb cānibine döndürmüş ve bir başın daḥi cenûb ve bir başın daḥi şimāl tarafına döndürüp ⁽¹⁰⁾ rub‘ -ı meskūnuñ her tarafından yidi fersah yirden taşdan peleng mîşeden arslan bebr ü yabān ne kim varsa dem ⁽¹¹⁾ çeküp yudar ve bir başın daḥi felege kaldurup hevā yüzinde uçan kuşları dem çeküp yir ve bir başın ⁽¹²⁾ daḥi yire şokup pençesiyle yiri penbeleyin didüp atar, kaşd iderdi ki yiri yırtı nafaķa ala getüre.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽¹³⁾ Ejdehānuñ cünbişinden ‘ âlem içre velvele

Heybetinden yir ü göge irdi ol dem zelzele

Ancılayın ‘ âşî⁹¹ ejder dūzaḥ içre yoĝ idi

⁽¹⁴⁾ Zehr aķardı Baḥr-ı ‘ Ummān şaçar olsa helhele

Neṣr: Hakîm kıavlince kıaķan kim Semendūn-ı cinnî sözi kim bu araya getürdi ⁽¹⁵⁾ Süleymān Ḥazreti işidüp ḥayrete vardı andan eyitdi: Yā Semendūn bi’llāhi’l-azîm luṭf idüp ḥaber vir ki ol melek Süleymān-ı ⁽¹⁶⁾ Aķviyānuñ ejderhā ile cenginden ne ḥaber virdi, eyitdi ki: Yā Nebiyya’llāh ol melek Süleymān-ı Aķviyā tārîḥinden ⁽¹⁷⁾ böyle ḥaber virdi ki yā Süleymān bin ‘ Aynu’llāh Süleymān-ı Aķviyā tārîḥde şöyle yazmış ki çünkim ejderhā üzerine ⁽¹⁸⁾ varduķ bu cünbişi ki gördük ḥayrete varup engüşṭ ber-dehān urduķ andan şoñra ol ‘ azîm taşları ⁽¹⁹⁾ biñ miķdārı ola serîrden aşāĝa yitmiş iki millet pehlüvānları yüz yigirmi dört dürlü şıfat-ı maḥlûķ ⁽²⁰⁾ ser-firāzları biñ bir ümmet kîne-sāzları dürişüp çalışup sekiz mîl miķdārı hevā yüzinden ⁽²¹⁾ serîrüm üzerinden ejder üzerine atdılar ejderhānuñ kıaya dārbından hîç pervāsı olmayup **[T 103 b]** ⁽¹⁾ yidi başın daḥi hevāya kaldurup serîrüm üzerinde olan ḥalkı ve serîrümü deme cekdi bād-ı Şarşar demin ⁽²⁾ yeñdi tahtımuñ bir tarafın egdi daḥi serîrümde olan maḥlûķātūñ ekşerin dem çeküp yutdı, bu ḥālî ⁽³⁾ görüp Allāh te‘ ālāya tazarru‘ kıldum. Allāh te‘ ālā ‘ ināyet kııldı. Birinci kıat gökden melā’ike gelüp tahtımı kıapup ⁽⁴⁾ ejderhā muķābelesinden alup bu ‘ Amūd olduĝı maķāma getürdiler andan anı gördük ki bu yidi başlu ⁽⁵⁾ evran tahtımuñ gitdüĝin gözedüp yile kıoyup gelür ejderhā heybetinden yüzümü ḥāke sürüp münācāt ⁽⁶⁾ eyledüm ejderhā şerrinden necāt diledüm anı gördüm ki birinci gök ḥalîfesi İsmā‘îl ‘ aleyhi’s-selām gelüp Allāh

⁹¹ ‘ âşî: Bu kelimedede vezin gereĝi zihaf olmalıdır.

te'ālādan ⁽⁷⁾ selām getirüp müvekkel bāda didi ki: Yā müvekkel-i bād-ı Şarşar emr-i Yezdān budur ki bād-ı Şarşar'a hükm idesin ⁽⁸⁾ mağrīb cānibinden deryā-yı okyānūs kenārı qatında küh-ı aḥcārı yirinden getirüp ān-ı vaqt içinde ⁽⁹⁾ getirüp bu yidi başlu evranuñ üzerine yükledesin altında qadīd ola şerrinden cihān ḥalāyıkı Ḥazret-i ⁽¹⁰⁾ Süleymān'a ta'alluq olan eymenmeyüp emīn ola 'ömrlerinden zamān ve ecellerinden vüs'at bulsa ⁽¹¹⁾ diyicek hemān-dem müvekkel bād-ı Şarşar yiline hükm itdi. Kūh-ı aḥcārı ki bu aradan ol menzile dek ⁽¹²⁾ biñ yıllık yol idi yidi nefes alup virilince Allāh te'ālā'nuñ kudreti birle müvekkel bāduñ irādātı ⁽¹³⁾ birle men faķır Süleymān'nuñ mu'cizātı birle küh-ı aḥcārı bād-ı Şarşar getirüp yirle gök arasından bu ejderhā ⁽¹⁴⁾ üzerine yükletdi ejder henüz tağ yüklenmeden şöyle ḥavfa vardı kim yire berāber oldı bu 'aẓīm ⁽¹⁵⁾ tağı ki görürsin ol tağdur ki bād-ı Şarşar ejderhā üzerine yükletdi bu yidi mağāra ki her birinden ⁽¹⁶⁾ āteş 'alevi işler ejderhānuñ yidi başınuñ ağızlarıdır ve bād-ı Semūm ki ejderhānuñ ⁽¹⁷⁾ nefesidür andan ol melekden su'āl itdüm yā ḥalīfetü'r-rahmān hiç bilür misin ki bu ejderhā bu ⁽¹⁸⁾ tağı ne vaqte dek yüklenüp yetse gerek 'ömrā buña helāk olmağ yok mı cevāb virdi ki ḡaybu'llāh bilür ⁽¹⁹⁾ varup Tāvus-ı qudsīden su'āl ideyin göreyin Allāh te'ālā'nuñ emri nedür pes kudret kanadın açup ⁽²⁰⁾ uçup birinci qat gök kapusından geçüp Sidretü'l-müntehāya⁹² varup Tāvus-ı kudretü'llāhdan ⁽²¹⁾ ḥaber alup ol daḡı ḥazret-i Ḥaḡdan ḥaber alup gelüp baña ḥaber virüp eyitdi **[T 104 a]** ⁽¹⁾ Tāvus-ı qudsī eyitdi ki: Min-kıbeli'r-rahman ⁹³ şöyle ḥiṭāb iderdi ki Aḡviyā qavmi zamānı geçüp bir qavm ⁽²⁾ zamānı daḡı gele ki anlara qavm-i 'Ayn diyeler içlerinde birini Süleymān kılam 'Ayn qavmın ⁽³⁾ aña fermān kılam biñ bir ümmet berde ve baḡrda hükmüne maḡkūm ola yıl taḡtın anuñ felekde getüre ⁽⁴⁾ Qāf'dan Qāf'a 'ālemi seyrān iderken yıl taḡtın bu araya getüre bu ejderhāyı ol helāk idüp yitüre ⁽⁵⁾ kim bunuñ helāki ol Süleymān-ı 'Ayn'nuñ mu'cizātı ola didi.

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Boyle virdi çün ḥaber Ḥaḡdan melek

⁽⁶⁾ Şād u ḡurrem oluban buldum dilek

Yā Süleymān çünki bunda iresin

Bu yidi başl'ejdehāyı göresin

⁽⁷⁾ Cehd ideğör idesin bunuñ helāk

Kim saña yardımcıdur Yezdān-ı pāk

⁹²Sidretü'l-müntehā: Ruhların vücut elbiselerini henüz giymedikleri, tüm özlerin bir arada bulundukları, varlıkların var olmadan önce bir bütünlük içinde oldukları kaynağın adıdır.

⁹³ Min-kıbeli'r-rahman: Allāh tarafından

Bir daħi bu durur senden dilek⁹⁴

⁽⁸⁾ Ğirre olma dönse dilünce felek

Kim Süleymān çok gelüpdür ‘āleme

Küllī hākim oldu taht u hāteme

⁽⁹⁾ Çok Sikender seddini yıkdı felek

Çok Süleymān hātemin yutdı semek

Şöyle bil kim işbu çarḡ-ı rûzgār

⁽¹⁰⁾ Kimseye kalmadı hānım pāydār

Bu cihān bir hān olur konan göçer

Yā ḡu bir köpri durur gelen geçer

⁽¹¹⁾ Yā cihān ḡammāmdur fūta kefen

Mülk ü mālı terk ider cān u beden

Aşşına merkeb olursa tahta bād

⁽¹²⁾ Çünkü ḡāke şalışar kevn ü fesād

Nef i ne biñ yıl olursañ pādişāh

Sinde cismüñ üzre biter çün giyāh

⁽¹³⁾ Tut ki Cemşīd oldu özüñ yāḡu Cem

Fā’ide ne çünki olursın ‘adem

Tut dilegiñce döner bugün felek

⁽¹⁴⁾ Nef i ne cismüñ olur ṡu‘ m-ı siñek

Rüstem-i destān olursuñ fīl-i zūr

Siñügi siñüñde başup yir mūr⁹⁵

⁽¹⁵⁾ Tut ki bugün ḡān Muḡammed olasın

Aşşı ne ki yirde merḡad olasın

⁹⁴ Bu mısradaki vezin bozuktur.

⁹⁵ Yir kelimesi Türkçe olmakla birlikte vezin gereği bu kelimeye med yapılıyor.

Âl-i Selçûk Âl-i Osmân kâmusın
(16) Eli açuķ cümle gördüm kâmusın

Hükm idenler Rûm-ı Çîn ü Rûsuda
Gördi Firdevsî yatur Burusada

(17) Yirde anlar yatduğınca ol kadîd
Müstedâm olsun melik hân Bâyezîd

Haķ te‘âlâ devletin itsün ziyâd
(18) Kim işidür dâ’imâ ‘adliyle dâd

Devr anuñ devrânıdur âbâd olur
‘Adlile her kend anuñ Bağdâd olur

(19) Mülk-i Rûm olur beden şehe cândur
Şeh sözün mülk-i cihân pes fânidür

Devr devvâr itdüğünce pâydar
(20) Devletiyle bâķî tursun şehryâr

Şâhımız Sulţân Muħmûd-ı Emîr
Dâ‘ idür Firdevsî aña oldu pîr

(21) Hayf aña kim itmedi himmet melik
Virmez altun geydirüp hil‘ at melik

Hâk-i pâ-y-ı şâha iderem nişâr
[T 104 b] (1) Kim sözümdür dürr-i gevher âbdâr

Lîk inşâf itmedi Şeh Bâyezîd
Tenk-dest u müflîs oldum nâ-bedîd

(2) Kân mürüvvet oldu gerçi şehryâr
Kim şehâvet bişesidür bî-şümâr

Devletinde her kişı kazandı zer
(3) Kim olupdur kem kûlî zerrîn kemer

Kısmet itse bahşışın kaşşâmı bil
Aruya ‘anķā deger peşşeye fîl

⁽⁴⁾ Gerçi şehden yok degüldür kısmetüm
Bahşışinden yokdur ammā kısmetüm
Pādişehden oldı hāşılı dilek
⁽⁵⁾ Men‘ ider lîkin n’idem tâli‘ felek

Muktezâ-yı çarh geçer bu ki âh
‘Ârife miñnet virür ‘âmiye çâh

⁽⁶⁾ Halk-ı ‘âlem gerçi bildi bî-zerem
Söz dürinden ğayri zerden bezerem

Hakka minnet dürr ü gevherdür sözüm
⁽⁷⁾ Pes neden zersiz döke kan yaş gözüm

Ehl-i dünyâ mālın âhir dükedür
Dil dükemez söyledükçe dükedür

⁽⁸⁾ Her ne deñlü çarh iderse dil güher
Bil kim artar virdügünce pür-hüner

Hâşa kim te’lîf ide kâmil kitâb
⁽⁹⁾ Müstemi‘ den gûş idicek bâb u bâb

Fâtihayla söyleyeni yâd ider
Rûhını hayır du‘âla şâd ider

⁽¹⁰⁾ Ol cihetden olmışamdur dür-feşân
Bu kitâbum kıla benden bir nişân

Kışsa nedür diñle imdi nāmvar
⁽¹¹⁾ Vir şalāvât Muştafa’ya yâdigâr

5.3.2.3. Der-Beyân-ı Nuzûl-ı Süleymân ‘Aleyhi's-selâm

Hakîm kavlince Süleymân bin ⁽¹²⁾ Dāvūd Semendün-ı Hezâr-Yek-dest ağzından bu
‘âcâyib kışsa’ dökülmekdeyken nâgâh müvekkel bād gelüp eyitdi: ⁽¹³⁾ Yâ Nebîyya’llâh ‘Amûk

şehri şahrāsına geldük ne buyurırsın taht-ı Süleymân'ı yiryüzüne yile emr ⁽¹⁴⁾ ideyin i[n]sün mi ve yâhüd bir âhar yire gönderdeteyim mi diyüp haber viricek Süleymân Hâzreti ⁽¹⁵⁾ emr itdi ki 'Amûk şehri şahrāsında teşrîk cânibine taht-ı Süleymân'ı indüre pes müvekkel ⁽¹⁶⁾ **Nağmâgâ'il** emr itdi taht-ı Süleymân'ı üç kerre 'Amûk şehrini tolaşdurdı Süleymân Hâzreti 'aleyhi's-⁽¹⁷⁾ selâm on iki biñ mu' cizâtı zâhir olmuş enbiyâ ve velâyete kadem başmış on iki biñ evliyâ ⁽¹⁸⁾ etkiyâ ve yidi biñ yidi yüz yitmiş yidi raşad bağlamış Loğmân-ı Hâkim şâkirdleri hükemâ ve biñ dört ⁽¹⁹⁾ yüz kırk dört Tevrât'ı ve Zebûr'ı tefsîr u takrîr ider fetevâsı yürür 'ulemâ ve altun yüzletmiş Yûsufî kıtâblarla ⁽²⁰⁾ ta' bir ider fuşahâ ve dâna ve dört biñ yüz kırk dört firâseti ve kiyâset-i kıyâfet ehl-i ⁽²¹⁾ tedbîr ve müşîr vüzerâ ve dâna ve on dört biñ taht-nişin şâhib-kırân İrân sultânı Keykubâd [T 105 a] ⁽¹⁾ ve Tûrân meliki Efrâsiyâb gibi yüz zerrîn kemer ve yüz kez yüz biñ 'asker çekici tâcdârlarıyla ve toköz biñ toköz yüz ⁽²⁾ toksan toköz Kerîmân-hey'et, Nerîmân-şifat, Keyvân-rîf at, Qahramân-şalâbet, Behrâm-heybet, Rüstem-i Dâsitân⁽³⁾-mişâl şâhib-kırânlarıyla diz üzerine gelüp hevâ-yı fenâ yüzinden taht merkezinden yirle gök ⁽⁴⁾ arasından 'Arap mülki yöresinden 'Amûk şehrine ve şahrāsına nazar kılup bağışdılar ve gördiler ki ⁽⁵⁾ yâsemen içinde kızıl kiremit örtülmüş köşkler ve sarâylar yeşil zeberced içinde kızıl la'l u yakûta ⁽⁶⁾ beñzer tutuqlar bir şehr-i cennet-mişâl köşkler manzarasından mañbûblar mañbûbeler hûblar ⁽⁷⁾ ay yüzinden şeb niğâbın götürüp cemâl-i berkemâl 'âşık üftâdelere yir alçağında ayağın tûran ⁽⁸⁾ cemâl müşâhede idici üftâde 'arz-ı cemâl idüp birbirine işâretile beşâretile göz kaçışup gamzeler ⁽⁹⁾ idüp Süleymân tahtın gözedürler ve kimi dañi manzaralardan göğüs açup kâkülün müşk-efşân ⁽¹⁰⁾ layın alına saçup boyun uzadup gâh 'âşıklarına leb ısırup tutak gösterüp ve gâh engüş ⁽¹¹⁾ şakku'l-kamer alına koyup 'âşıkına ya hû diyüp yañak gösterür ve kimi dañi nâz u şive harekâtı ile manzaradan ⁽¹²⁾ baş içeri çeküp 'uşşâka karşı göğüs döküp gamze toğruldu göz egüp 'uşşâkına barmak gösterür ve ⁽¹³⁾ ba'zı halk dañi 'Amûk şehrinüñ levend-meşreb bigâneleri yüksek yirlere çıkup ve 'âlimleri ⁽¹⁴⁾ minâre üzre çıkup taht-ı Süleymân'ı gözedüp Allâh'a tekbîr getirüp geçmiş peygâmbەرler ervâhına şalâvât ⁽¹⁵⁾ virüp eydürler ki görün bu Süleymân oğlu Dâvûd'ı ki Allâh te'âlâ nice 'âlî mertebe virüpdür yıl tahtın götürüp meşârîka ⁽¹⁶⁾ mağâribe yitürür diyüp ta' accüb iderlerdi. 'Amûk melikin dañi haber oldı şehr ekâbirleri ile sarây üzerine ⁽¹⁷⁾ çıkup gördiler ki taht-ı nübüvvetde Şüleymân 'aleyhi's-selâm karar itmiş 'imâme-i Halîl başında henüz civân on altı yaşında cübbe-i ⁽¹⁸⁾ Şîr egiñinde sekîne-i Mûsâ öninde Âdem-i Şafî kuşağı belinde nübüvvet hâtemi elinde zikru'llâh dilinde Mûsâ aşâsu kolında ⁽¹⁹⁾ on iki biñ enbiyâ sağında ve on iki biñ evliyâ şolında dünyâ pâdişehleri diz çöküp yirli yiründe bâkî vüzerâ hükemâ ⁽²⁰⁾ kim otırmış kim tûrur ins ü cin serhengleri yitmiş iki millet melikleri biñ bir ümmet tekvinleri ⁽²¹⁾ hizmetde kıyım tûrurlar emrine me'mûr olup yüzün sürerler ins ü cin gülüsünden fâs-ı âsmân [T 105 b] ⁽¹⁾ velviliyle çıñılar rûy-ı zemîn zelzeleye gelüp iniler ve yine Sî-murğ-ı Kâf rûh kuşıyla ve rahne ⁽²⁾ murğıyla ve kaçnûs 'uqqâbla kara bulutlayın kanadların açup hevâ-yı fenâda pervâz ururlar. Süleymân ⁽³⁾ Hâzretine güneş harrı tokınmasun deyü dañi yırtıcı kuşlar taht üzerinde muğâbil kanad kanada ⁽⁴⁾ baş başa çatup seyvân kurup taht gitdügünce uçuşırlar ve tûti, durrâc,

süglün, bülbül, ⁽⁵⁾ kumrî-i hezâr-destân hezâr destânlar okıyup dillü dilince Hâlîka tesbîh idüp şeker dillerinden ⁽⁶⁾ müşk-efşân iderler ve şükr iderler.

5.3.2.4. Der-Beyân-ı Ârâm-Kerden-i Şüleymân der-Âncây

⁽⁷⁾ Hakîm kavlince Şüleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm tahtın bu ‘azametile ki gördi melik hayrân olup ⁽⁸⁾ Şüleymân kim olduğunu bildi ni‘mete ve nuzûle meşgûl oldu yıl dağı taht-ı Şüleymân’ı on kerre tolandurup ⁽⁹⁾ bağ u bostân gül-i gülistân seyrin itdürüp gelüp şark cânibinde taht-ı Şüleymân’ı bir laîf şahrâya ⁽¹⁰⁾ ve bir hoş fezâlu cây-gâha indürdi. Sünbül ve semen arasına kondurdu Andan Şüleymân ‘aleyhi’s-selâm için ⁽¹¹⁾ biñ dört yüz altun direkli kıvılcık atlasdan bargâh kuruldu ve yidi yüz yitmiş yidi ⁽¹²⁾ yirde serâ-perdeler kuruldu Şüleymân ‘aleyhi’s-selâm hâşları ile otaqlara girdiler server selâtinler ⁽¹³⁾ dağı yirli yirinde karar itdi ve cinniler dağı cinsli cinsile kondılar envâ‘ hiyâm ile Sî-murğ-ı Kâf ⁽¹⁴⁾ dağı yırtıcı kuşlar ile kanad kanada çatup şikâre gitdiler ve dâne yiyici kuşlarıyla tāvus ⁽¹⁵⁾ dağı hūbūbāt yimege başladılar ve bahri kuşları dağı kanad açup ab-ı revân kenârlarına ⁽¹⁶⁾ gitdiler ve cinniler ‘ūd şandal buhūr itdiler gıdâlanmağçün âdemî-zâde dağı ‘aşık u ma‘şūk ⁽¹⁷⁾ tâlîb u ma’tlūb bağ u gülistân arasında ‘ayşa meşgûl oldılar ammâ ki Şüleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selâm ⁽¹⁸⁾ halvet-i hâşına girüp Hakka ihlâs ile tâ‘at itmekde.

5.3.2.5. Der-Beyân-ı Müvekkel-i Vuḥūṣ Âmeden be-Hazret-i Şüleymân ⁽¹⁹⁾ ve Râm-Şoden-i Hayvânât

Hakîm kavlince çünkim surh bād-ı cinnî ve cinnî uluları iblîs igvâsına meftûn ⁽²⁰⁾ olup Şüleymân ‘aleyhi’s-selâm birle muḳâtele için yarak görmege meşgûl oldılar bunlar bunda Şüleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selâm ⁽²¹⁾ çünkim ‘Amūḳ şahrâsına kondı yıl taht-ı Şüleymânî yiryüzine ki indürdi ins ü cin serverleri leşkerlerü [T 106 a] ⁽¹⁾ leşkerin yirli yirine kim kondurdu meger kim peleng-efgen birbiri ve gâzanfer-i cihāngirle ikisi atlanup gōñülleri ⁽²⁾ seyrân isteyü tenhâca ol ‘Amūḳ şahrâsına seyre bindiler ki gōñülleri bir dem açıla bir mîl miḳdârı ⁽³⁾ yir gidicek nâgâh gördiler ki bir dil-âver bir arslanı dutmuş boynına kemend tıkmış sürüyüp gelür bunlar ⁽⁴⁾ görüp ta‘accüb itdiler ilerü varup selâm virüp eyitdiler: “Men ente”⁹⁶ cevâb virdiler kim biz Şüleymân ⁽⁵⁾ pehlüvânlarından oluruz yakın yirde taht-ı Şüleymân konmuşdur seyrân gōñlümüz diledi seyrâna çıḳduḳ ⁽⁶⁾ üşde saña buluşduḳ didiler ammâ sen kimsin didiler eyitdi: men Hîmyer ‘Arabî’nuñ melikiyim bu yirde ⁽⁷⁾ arslan gâyet çok olup gelüp tavarlarımızı incitdüḡi sebebden arslan şikâr iderüz ⁽⁸⁾ her kande kağan arslan bulursavuz şikâr iderüz velî Şüleymân Hazretini görmege müştâḳuz gelün ⁽⁹⁾ mekânımuza varalum, yiyelüm, içelüm, andan Şüleymân’a varalum, didi. Ol iki dil-âveri alup gâyet ‘izzet kıldı ⁽¹⁰⁾ andan Şüleymân’a lâyıḳ pîş-keşler düzüp ‘ayân-ı memleketiyle ve erkân-ı saltanatıyla ‘Arab u ‘Urebâ ulularıyla ⁽¹¹⁾ sürüp Şüleymân’a geldi. Şüleymân’uñ saltanatın görüp hayrete

⁹⁶ Sen kimsin?

varup kim idügin bildi andan sürevarup ⁽¹²⁾ pây-i taht öpüp eyyâm-ı devletine du‘â kılup hazırladığı pîş-keşlerin çekdi nite evvel dört yüz kırk ⁽¹³⁾ dört ‘Arabî atlar çekdi andan sonra biñ dâne kara gözlü kıvrıcık tüylü develer çekdi cümlesinüñ ⁽¹⁴⁾ yükleri ni‘met dört biñ semiz öküzler çekdi ve on biñ koyun kuzu çekdi âhırinde arslan ⁽¹⁵⁾ postından bir sâyebân çekdi şöyle ki Süleymân Hazreti âferîn kılup hâş hil‘ at giydürdi ⁽¹⁶⁾ andan eyitdi: Yâ Nebiyya’llâh bu yirde arslan gâyet çoğalmışdur şol haddedür. At ve deve yürütmez ⁽¹⁷⁾ ‘âlî hazretününden bir çâre olaydı deyü du‘â itdi. Süleymân Hazreti bu sözi işidüp ⁽¹⁸⁾ eyitdi: Ey dil-âver inşâ’a’llâh şubh olsun rahş-süvâr olup ol şahrâyâ varalum ki arslanlıktan ⁽¹⁹⁾ kamusun bir yire cem‘ itdürüp ba‘ zısın bir yire cem‘ itdürüp serirüme alayın ve ba‘ zısına daği yasağ kılayım ki ⁽²⁰⁾ zarar irgürmeye Süleymân ‘aleyhi’s-selâm böyle diyicek ol dil-âver daği baş koyup yir gösterdiler oturdu ⁽²¹⁾ ta‘âm geldi sınıf sınıf her bir millete yimeklü yimeklerin virdüklerinden sonra Süleymân Hazreti daği [T 106 b] ⁽¹⁾ ördügi zenbîl behâsından alınan arpa kurşını eline alup hurmâ ağacı kiline banup nefesine gîdâ kılurdu ⁽²⁾ Hudâya şükrlr eylerdi ins ü cin melikleri Süleymân’uñ ‘aleyhi’s-selâm zühd ü diyânetin görüp tahşin iderlerdi ⁽³⁾ bunca saltanat içre kanâ‘ at kılduğına âferîn okurlardı.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Zî Süleymân zî emîri şehryâr

⁽⁴⁾ İns ü cinne olmuş iken kâmkâr

Günde biñ mut tuz girerken aşına

Arpa kurşını yeridi âşkâr

5.3.2.6. ⁽⁵⁾ Der-Beyân-ı Hey’et-i Müvekkel-i Vuḥūş

Hakîm kavlince Süleymân Hazreti ni‘met yinüp du‘â kılıncağ ⁽⁶⁾ dîvânı tağıtdı. Halvet-i hâşına girüp müvekkel-i Vuḥūşı da‘vet itdi. İstedi ki etyâr mişli Vuḥūş ⁽⁷⁾ daği emrine fermânber ola pes iki rik‘ at hâcet namâzı kıldı. Nübüvvet hâteminüñ üzerinde menkûş ⁽⁸⁾ olan ism-i a‘zamuñ toközuncı ismini okudı müvekkel-i hayvânâtı da‘vet kıldı Allâh te‘âlâ emriyle ⁽⁹⁾ müvekkel-i vuḥūş hâzır geldi. Süleymân’a görünüp selâm virdi. Süleymân ‘aleyke alup nazar kılup gördi ki ⁽¹⁰⁾ bu müvekkelün iki başı var. Biri Âdem-i Şafî biri arslan hey’et ammâ ki iki başında nūrânî ⁽¹¹⁾ tâcları var ve hem dört eli var bir elinde miftâh dutar altundan ve bir elinde daği ⁽¹²⁾ âteş harbe dutar ve bir elinde daği gâlbir mişal tabla içinde gül ü [r]eyhân tutar ve bir elinde ⁽¹³⁾ daği bir tûb dutar zümrüdden barmağında hâtemi var andan Süleymân su’âl eyledi ki yâ melek-i ⁽¹⁴⁾ a‘zam mübârek ismün nedür ve neye müvekkelsin? Cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh benüm adum ‘Aleḥemâhâ’îldür ⁽¹⁵⁾ benüm emrümde sekiz kez yüz biñ daği seksen biñ ferîşteler vardır. Şol ferîşteler ki her birinüñ ⁽¹⁶⁾ hükmi içinde yidi yüz biñ müvekkel melekût vardır. Öyle melekût-ı müvekkelîn ki her birisinüñ hükminde ⁽¹⁷⁾ yitmiş yidi

müvekkel vardur ancılayın müvekkelîn ki her birisinüñ taht-ı yedinde yitmiş kez yüz biñ ⁽¹⁸⁾ tekvîn vardur öyle tekvînler ki her birisi yir yüzinde ne kadar vahşi cânavar tartıcı ve yırtıcı varsa ⁽¹⁹⁾ anlara hâkimdür bi'izni'llâhi te'âlâ.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

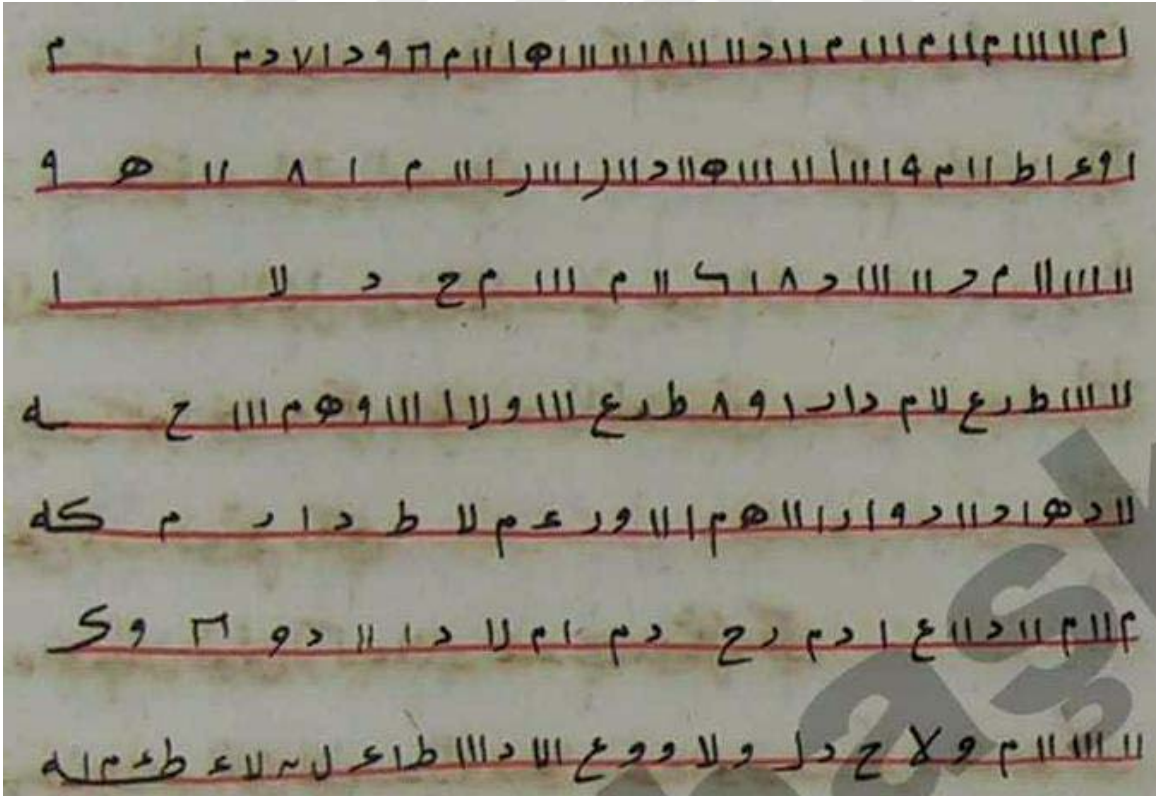
Her birisi yâ Süleymân bu zamân

⁽²⁰⁾ Vahşiye olur müvekkel bî-gümân

Yırtıcı vü tartıcı her cânavar

Anlara tâbi' durur cümle hemân

⁽²¹⁾ **Neşr:** Hâkîm kavlince müvekkel-i vahşiyan öyle diyicek Süleymân Hâzreti su'âl kılup eyitdi ki: [T 107 a] ⁽¹⁾ Yâ melek-i a'zam bu elüñdeki harbe ne harbedür kim rengi od rengindedür cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh ⁽²⁾ kaçan bir cânavar 'âşî olsa emr-i Süleymânî'ye mutî' olmasa bu oddan harbeyle urup helâk ⁽³⁾ idermen diyicek Süleymân nazar kılup gördi ki ol harbenüñ üzerinde yidi ⁽⁴⁾ satır tılsımât yazılmış tiğ-ı kudretle kazılmış **tılsımât budur:** Hâkîm kavlince

Süleymân Hâzreti 'aleyhi's-selâm ⁽⁵⁾ bu tılsımâtı harbe üzerinde görüp ⁽⁶⁾ su'âl itdi ki yâ melek-i müvekkel ⁽⁷⁾ bu tılsımātuñ havâşşı nedür? Cevâb ⁽⁸⁾ virdi ki: Yâ Nebiyya'llâh bu tılsımât ⁽⁹⁾ be-ğâyet şerîf ismu'llâhdur benüm zıkr ⁽¹⁰⁾ itdügüm melekût müvekkelîne hüküm

itdügüm ⁽¹¹⁾ bu esmâu'llâh berekâtıyladur ve her kim ⁽¹²⁾ Âdemî-zâdeden bu tılsım âfitâb u
kamer Cedy burcında iken yazup götürse cemî' hayvânât şerrinden ⁽¹³⁾ emîn ola şöyle kim elin
ve ayağın bağlasalar hûn-hâr nazarına alsalar kat' â incitmiye ve daği yazup ⁽¹⁴⁾ başında getürse
begler ve pâdişâhlar yanında maqbûl ola ve daği bu tılsımâtı arslan tüyi ⁽¹⁵⁾ suyuyla hâmile
hatuna tütüzeler âsânlıgla oğlan dünyâya getüre zaḥmet görmeye ve eger âfitâb ⁽¹⁶⁾ Esed
burcında iken arslan derisine yazup yeşil çanak içine bırağup şark cânibine aḳarşuyıyla çanağ
⁽¹⁷⁾ tıldurup şuyın hayvânata saçsalar her dertden ḥalâş ola bi'izni'llâhi te'âlâ.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

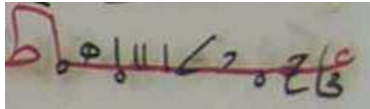
⁽¹⁸⁾ Şöyle bil kim ey emîri şeh cihân

İşbu ismüñ ḥâşşasıdur key cihân

İ' tiḳâd idüp getürse bir kişi

⁽¹⁹⁾ 'Ömri içre görmeye kat' â ziyân

Neşr: Hâkîm ḳavlince melek-i müvekkel öyle diyicek yine Süleymân 'aleyhi's-selâm
eyitdi ki: ⁽²⁰⁾ Yâ melek-i a' ḳam ol ṭabla içindeki ne reyḥân ve daği ol zümrüd-şekl ṭûb nedür?
Cevâb virdi ki: Bu ṭabla içre olan ⁽²¹⁾ gül ü reyḥân ol dâbbetü'l-arḻ yüridüğü cennet-mişâl
şahrâda biter sen Süleymân'a tuḥfe getürdüm diyüp Süleymân'ın 'aleyhi's-selâm nazarında
ḳodı Süleymân 'aleyhi's-selâm [T 107 b] ⁽¹⁾ gördi ki râḥıyası mişk-mişâl ḡâyet laṭîf ve andan
ol melek eydür: Bu elümdeki zümrüd ṭûb ḥarbüzedür cennet ta'âm ⁽²⁾ larındandır diyüp
Süleymân nazarında ḳodı gördi kim lezzeti şekerden ṭatlu ve ḳardan şovuk andan yine
Süleymân ⁽³⁾ su'âl eyledi ki: Yâ melek-i müvekkel ḥâteminüñ tılsımâtı ḥavâşşı nedür? Cevâb
virdi ki her kim bu tılsımâtı ⁽⁴⁾ yazup götürse cemî' maḥlûḳât içinde 'azîz ola ve cemî' zâcirler
aḡa mutî' olalar **şekl-i ḥâtem budur:** ⁽⁵⁾

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Ḥâtemüñ ḥâşıyyeti budur yakîn

Kim beyân itdüm emîrî'l-mü'minîn

⁽⁶⁾ Böyle diyüp oldı sâkin ol melek

Vir şalâvât Muşṭafâ'ya yâ mu'în

Neşr: Hâkîm ḳavlince yine Süleymân ⁽⁷⁾ Ḥazreti su'âl idüp eyitdi ki: Yâ melek-i
'Aleḥhemâhâ'îl Allâh te'âlâ seni ḥayvânâtdan ḳanḳı cins üzerine ⁽⁸⁾ müvekkel ḳılmışdır?

Cevāb virüp eyitdi ki: Yā Nebīyya'llāh bilgil ki ḥayvānāt biş cinsdür cümlesinden ⁽⁹⁾ biri inşāndur ki ḥayvān-ı nāṭıḳdur müvekkel melegi 'Armātā'il 'aleyhi's-selāmdur ve bir cins ḥayvānāt ⁽¹⁰⁾ daḫi uçucıdır ya' nī hevāda uçan kuşlar gibi anlaruñ daḫi müvekkel melegi Eflātārā'il 'aleyhi's-selām ⁽¹¹⁾ ve bir cins ḥayvānāt daḫi yüzüci cinsidür balıḳlayın deryā ve şu içinde olur anlaruñ müvekkeli ⁽¹²⁾ Tābākāhā'il 'aleyhi's-selāmdur ve bir cins daḫi yiryüzinde yüricidür ammā ki yiryüzinde yūriyen ⁽¹³⁾ vuḥūşdur ṭartıcı ve yırtıcı ammā ki yiryüzinde yūriyen ḥayvānāt daḫi dört cinsdür bir ⁽¹⁴⁾ cinsi şol za' īf ḥayvāndur ki anlara ḥākī cānavar dirler dāyim meskeni ḥāk ⁽¹⁵⁾ içindedür ve ba' zısınuñ meskeni yiryüzinde ḥār u ḥaşāk arasındadır ḳarınca ve pervāne gibi ⁽¹⁶⁾ ve daḫi şol böcecikler ki yaz faşında hevādan dūrerler ḥayāt bulup yürürler ⁽¹⁷⁾ ve birinci cins müziyātdur ef'ī ve 'aḳrebdür ve bir cins ḳāḳum ve sincāb ve samurdur ki geyilür anlar daḫi ⁽¹⁸⁾ ḥākī cānavarlar cinsidür daḫi anlaruñ bedeli ne kim var ise ve daḫi yā Nebīyya'llāh ben kimine Allāh te'ālā'nuñ ⁽¹⁹⁾ emriyle vuḥūş üzerine müvekkelüm ammā nice biñ Tekvīnüm vardur yırtıcıdır arslan şūret ve ḳaplan ve sırtlan ⁽²⁰⁾ ve bebr ü yabān gibi ve ḳurd ve gergedan şegāl ve rūbāh gibi daḫi anlaruñ bedeli her ne kim var ise ve daḫi ba' zı ḥayvānāt ⁽²¹⁾ yırtıcı degüldür ṭartıcıdır at ve ḳatır ve fil ve deve, öküz ve ḳulan ve āhū ve cemel ve ḥimār ne kim bunlara beñzer ve [T 108 a] ⁽¹⁾ anlara daḫi müvekkelīn didi.

Naẓm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Cümlesini yaraduban Ḥālīḳ-ı⁹⁷ Rabbü'l-enām

⁽²⁾ Bu za' īfün emrine çāker ḳılupdur külli rām

Ol cihetden ne ki varsa yiryüzinde hep vuḥūş

Ḥükmüme maḥḳūm olupdur külli cüz'ī ey hümām

⁽³⁾ Böyle diyüp oldı sākin anda Tekvīni vuḥūş

Dinle imdi ḳışşa nedür vir şalāvāt şād-kām

5.3.2.7. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dāsītān-ı Māzī

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽⁴⁾ Sem' üñi ṭut baña k'ey şāḥib-kemāl

Kendü nefsüñden göresin tā mişāl

Nefs-i emmāre durur hemçün sibā'

⁽⁵⁾ Yırtıcıdır ṭartıcıdır yok nizā'

⁹⁷ Metinde Ḥālīḳı Rabbü'l-enām diye yazılmıştır.

Tābi‘ -i nefsüñ kuvâsı ne ki var
Gürg ü hırş u rûbeh u her cânavar

(6) Cümlesinden sende vardur hem eşer
Diñle ba‘ zın diyeyin añla haber

Nefs-i emmâre olur ki bebr ü şîr
(7) Yırtıcı vü tartıcı vü dâr u gîr

Gâh ider dimne mişâli çok mekir
Gâh ider kımrî gibi Hakkı zikir

(8) Tûṭıveş söyler geh şîrîn cevâb
Gâh şerre yeltenür mişl-i gurâb

Gâh halkı incidür mişl-i kilâb
(9) İncidür her mü’mini şankim zübâb

Gâh hüsne gırr’olur tâvûsveş
Gâh çeker yük kahrile ‘ atmûsveş

(10) Cümle hayvānuñ şıfâtın işbu nefis
Urunupdur şek getürme pîş ü pes

Ol vuḥûşa ḥâkim a‘ zam-ı melek
(11) Fî’l-meşel aḳluñ durur bilmek gerek

‘ Aḳlile nefsüne te’dîb eylegil
Nuşḥ virüp ‘ âḳilâne söylegil

(12) Nefs-i ḥayvāna virüben terbiyet
Ḥûy-ı insân tutmaḡile taḳviyet

Nefs câhil olısar ḥayvân meşel
(13) Kim dinüpdür ḥaḳḳına belhüm aḡal

Nefsi kâmil eyleyen insân olur
Nefsini bilen kişi ‘ irfân olur

(14) Nefsün eger havline hūy-ı melek
‘Arş’erişe ol geçüb en nüh felek

5.3.2.8. Der-Beyān-ı Meclis-i Āhır

(15) Hakkā minnet her zamān ey pür uşul
Buldı ik[i] yüz kırk yidi meclis fuşul

Neşrini didim muşanna‘ hūb gey
(16) Nazmını didim müsecca‘ ey vu‘ul

Bunca nesne görmedi ekmele kümel
Bunca tārīh okumadı pür ‘ukul

(17) N’ola hāsīd ta‘ n iderse ğam degül
Kim aña ‘adet durur zimem ğulul

‘Arz iderseñ biñ hüner görmezlenür
(18) Görse bir ‘aybuñ ider biñ kez duhul

Söz güherdür cevheri bilür anı
Yohsa gevher anılamaz nādān ğul

(19) Çok şükür ki şah-ı sultān-ı cihān
Nazm-ı yākūtum kıılır dāyim kabul

Tā kıyāmet devleti olsun ziyād
(20) Hurrem olup olmasun hergiz melul

Devletinde āhır itdüm meclisi
Himmetinde fetḥ olupdur her huşul

(21) Var ümizüm bakısında söyleyem
Tā kim āhır ola kıışsa pür nuḡul

Raḡmeti Hakkān dilerseñ ey kümel
[T 108 b] ⁽¹⁾ Vir şalāvāt ‘āziz ol olma vükul

5.3.3. SÜLEYMÂN-NÂMENÜ'N İKİ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ MECLİSİNÜ'N ZİKİRİNDEDÜR

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

(2) Yine oldum zülf-i dilber bigi n'idem bî-çarâr

Düşdüm elden ayağa baht-ı siyehveş âşkâr

Ol kemân-ebrû hadengin dilde pinhân itdügüm

(3) ' Aşıkâ ma' şûqdan lâzım gelür bir yâdigâr

Merve haqqı idemedüm Ka' be-i kûyuñ tavâf

Men' idüp şeytân raķībūñ yolını bağladı hâr

(4) Her kim âhumdan uyumaz murğ u mâhî Haķ bilür

K'oldı veh bî-dâr bahtum olmışem giryân zâr

Şemmeçe bûy almağičün sünbülünden nâfe-Çîn

(5) Püst-puş olup gezer şahrâya düşüp müşk-bâr

Ay yüzün âyînesine jeng-i ebr did'âhum âh

Anuñ içün 'ârızuñda görünür misk-i ğubâr

(6) Ağzı yarın yârinüñ Firdevsi ger kim yarada

Tûtî-i şekker-şiken mişli okur destân hezâr

Di Süleymân kışşasından bülbul-i gûyâ-şifat

(7) Mişl-i süsen olma ebkem olmuşiken nev-bahâr

Çün çeker eyyâm-ı nev-rûz irişür faşl-ı hâzân

Furşat elde var iken güftâre gel ey kâmkâr

(8) Dür-feşân olmaķ budur kim soña qala bir nişân

'Ömr-i bâķî ol kıoyasın 'âlem içre yâdigâr

Her kimüñ kim adı kıaldı 'âlem içre olmaz ol

(9) Lîk ad eyü gerek halk añup ide iftiħâr

Dimezem Nemrûd adı mişli anıñcaķ söge halk

Çün Halîl ismin kıazan kim añıla leyl ü nehâr

(10) Ādemün adı qalır kendü gider olur ‘adem
Cümlesinden sözi kılmış ehl-i ‘irfān ihtiyār

Söz durur Tevrātile İncil ü Furkân u Zebūr

(11) Sözden özge nesne yok ‘âlem içinde bahtiyār

Sûd gerek kim rāst ola aḥsen süḥān emlaḥ kelām
Ki’stimā‘ iden kümeli taḥsîn ide şad hezār

(12) Dinle imdi bu Süleymān kışşasından saḥḥ haber
Lîk virgil Muştafa’ya şad şalāvāt bî-şümār

5.3.3.1. Der-Beyān-ı Müvekkeli-i Vuḥūş Ġarāyib (13) Goften-i Ū be-Şüleymān ‘Aleyhi’s-selām

Loḳmān-ı Ḥakīm qavlince aşḥāb-ı taḥḳīḳ ve erbāb-ı telfīḳ ve evliyā-ı dakāyīḳ (14) ve aşdiḳā-ı ḥakāyīḳ ol vechile şaḥīḥ rivāyet qılurlar ki ve Eflātūn-ı Yunānī naqlince (15) hünermendān-ı kāmīlān u ve ḥiredmendān-ı nāqīlān ol vechile emlaḥ hikāyet iderler ki ol (16) zıll-ı Ma‘būd melik-i Maḥmūd ṭālī‘-i mes‘ūd Süleymān ibn-i Dāvūd vuḥūş ṭā’ifesini emrine musaḥḥar itmek için (17) müvekkeli-i vuḥūşı ki da‘vet itdi izn-i Rabbānī birle ḥizmetine gelüp yitdi andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām müvekkeli-i vuḥūş gördi (18) aḥvāl-i tiḡ u nāme vü ḥātem ü ṭīlismāta ki muṭṭalī‘ olup bildi. Andan yine su‘āl eyitdi ki: Yā melek-i müvekkeli ‘Aleḥemā‘ā’īl (19) haber vir baña kim bu cemī‘ yırtıcı ve ṭartıcı sibā‘ ḥayvānāt üzerine ḥazretüñden ḡayri müvekkeli melek var mıdır (20) cevāb virdi ki: Yā Nebīyya’llāh her cins cānavaruñ üzerine bir melek-i müvekkeli vardır ki ol melek-i (21) a‘zamuñ ḥükminde anuñ maḥkūmı nice yüz biñ Tekvīn vardır öyle Tekvīn ki ‘âlem-i kevn ü fesād içinde emr-i [T 109 a] (1) Ḥaḳla nice yüz biñ me’mūr olan ecnās-ı ḥayvānāt müvekkelleridür ammā ki men kimine ser-cümle senüñ (2) üzerine müvekkeliüm benüm ḥükümde sibā‘ cinsi ḥayvānāta ḥākim olan tekvīnlere müvekkeliüm ve taḥt-ı ḥükümde yırtıcı (3) cānavarlardan her cins üzerine bir ferīşte daḥi müvekkeldür nite şöyle kim cemī‘ vaḥşī cānavarlaruñ efdālī ki (4) sibā‘dur arslundur sibā‘ üzerine ḥākim sultāndur pes arslan cinsinüñ üzerine bir melek-i müvekkeli (5) vardır ve sırtlan üzerine bir melek-i müvekkeli vardır ve peleng cinsi üzerine bir melek-i müvekkeli vardır yā Süleymān (6) yaḳīn şöyle bil kim Allāh subḥāne ve te‘ālā deñizde, ḳuruda biñ bir dürlü ümmet ki ḥilḳat itdi dört yüzün (7) ḳuruda yaratdı ve altı yüz bir dürlüsin deñizde yaratdı bu biñ bir ümmet rub‘-ı meskūn ‘âleminde bāḳī (8) on sekiz biñ ‘âlem ki vardır naqli Cebra’īldür ‘aleyhi’s-selām ammā ki yā Süleymān bir vaḳt İsrāfīl Ḥazretinden (9) işitdüm ki kerrübilerden Mehla’īl nām bir melek-i muḳarreb su‘āl itdi yā melek-i mu‘azzam yā müvekkeli-i levḥ ü ḳalem Allāh te‘ālā (10) ne ḳadar biñ ‘âlem ḥilḳat itmişdür? Cevāb virdi

ki: Allāh te‘ālā ne kadar biñ ‘ālem hilkat kılduğın yine Allāh bilür ki ⁽¹¹⁾ ‘allāmü’l- ğuyüb⁹⁸ keşşāfu’l-kurūbdur⁹⁹ ammā ki üç yüz altmış kerre yüz biñ ‘ālemün maḥlūkı rızķınıñ kısmet levhine yed-i kudret ⁽¹²⁾ raķam çekdüğın ‘ılme’l-yaķın bildüm ki ammā ki gönlüme ğurūr yüründüğü sebebeden nidā-ı ulūhiyyet erişdüğım yā İsrāfil ‘arş u ‘azām ⁽¹³⁾ ‘ālemlerin seyr kılup varduğınca fevķa’l-‘alāya ‘urūc eyle ki kudretüm göresin. Müşkülün ḥāl ola. Pes altı kez altı yüz altmış altı ⁽¹⁴⁾ biñ ķanadlarımı açdum yidi kez yüz biñ yıl uçdum öyle yıl ki her ğünü yā Süleymān bu ‘ālem yılınca biñ yıl ola pes İsrāfil ider ķünkü ⁽¹⁵⁾ yidi biñ yıl tamām uçdum nice yüz biñ ‘ālemler seyr itdüm ki her nefesde yidi yüz biñ yıllık yol alurdum ve her nefes ⁽¹⁶⁾ yidi yüz bin ‘ālem görürdüm her ‘ālemün tūlı ve ‘arzı biñ yıllık yol idi āḥir bir ‘āleme yetişdüm ki nūrdan ⁽¹⁷⁾ hilkat olmış tāvus-şekl şaḥş var gördüm bir deryānuñ vasaṭında zebercedden ķandil üzerine oturur ⁽¹⁸⁾ öyle ķandil ki ay ve güneş bigi şu‘le virür ve bu baḥr daḥi bir baḥrdur ki cemī‘ hilkat olan ‘ālemün ⁽¹⁹⁾ ayīneveş aḫher mine’ş-şems ‘ayān¹⁰⁰ görünür ammā ki bu tāvusuñ nūrı enverinden zāt-ı mūnevverinden ⁽²⁰⁾ perr ü bāl nūrından göz baķamaz ķamaşur ķünkim ol tāvusu gördüm ki bir baḥr-ı mūnevvere batdı daḥi ⁽²¹⁾ yine ķandil üzerine çıkup cevelān urup subḥāna’llāh el-melikü’l ḥaķķu’l-mübīn Muhammed resūlu’llāhi [T 109 b] ⁽¹⁾ eş-şādıķu’l-va‘di’l-emīn ¹⁰¹ diyüp ağızından nefesi kim çıkardı ol nefesinden Ḥaķ te‘ālā bir melek ⁽²⁾ hilkat iderdi perr ü bāl açup Ḥaķ te‘ālā[y]ı zıkr idüp emr olan ‘āleme ķanad açup uçup ⁽³⁾ gider idi bu fikrde iken pāk nażar kılup ḥayrete varup ‘ibret alurken nāğāḥ ⁽⁴⁾ anı gördüm ki bu ‘ālemün her cānibinden ol kadar İsrāfil geldi ki bī-nihāye ser-cümlesi ⁽⁵⁾ gelüp ol nūrdan ḥaķ olan tāvusu bencileyin ziyāret itdiler andan soñra ol ⁽⁶⁾ kadar İsrāfiller geldi ki yidi yüz biñ şaf bağladuķ ki her şafda yidi yüz biñ ⁽⁷⁾ İsrāfil vardı ol nūrdan hilkat olan tāvus gelüp bize imāmlik itdi. İki rik‘at ḥācet ⁽⁸⁾ namāzın kılıvirdi daḥi du‘ā kılup eyitdi ki: Yā İlāhī ‘izzetün celālün ḥaķķı ķün bu cem‘ olan İsrāfillere ⁽⁹⁾ ḥizmetüne ve da‘vetüne ķābil olan İsrā’illerüne sen raḥmet eyle ve daḥi sen kuvvet vir ki tā‘atlerinde ⁽¹⁰⁾ kuşūr ķomayalar ‘arş ve Levḥ-i maḥfūza nażar olmaķdan noķşān görmeyeler ķünkü du‘ā[y]ı tamām itdi ⁽¹¹⁾ cemī‘ müz ki anı ziyāret kılduķ ol tāvus-ı mūnevver çıkup ķandil üzerinde ķarār itdi yine tesbīḥin ⁽¹²⁾ okumağa meşğul oldu andan yidi yüz şafda olan yidişer yüz biñ İsrāfiller bir yire cem‘ ⁽¹³⁾ oldılar birbirimizle görüştük ḥāl u ḥaber soruşduķ ne ‘ālemden gelürsiz didik Allāh Rabbü’l-⁽¹⁴⁾‘ālemin ne kadar ‘ālemler yaratduğuna muṭṭalī‘ olduķ deyü su‘āl itdük her birisi cevāb ⁽¹⁵⁾ virdi ki ben bir ‘ālemden gelürin ki yidi yir ve yidi ķat gök ve ‘arş u kürsī levḥ ü ķalem ⁽¹⁶⁾ var levḥ ü ķalem üzerine nāzırım ve üç yüz altmış kerre yüz biñ ‘ālemlerün maḥlūķātına rezzāķ-ı ⁽¹⁷⁾ ‘ālemün her ğün kısmet olan rızķ defterinün levhine kudret ķalemin ķalınduğın gördüm ‘acabā ⁽¹⁸⁾ daḥi ḥallāk-ı ‘ālemün daḥi ziyāde ‘ālemi var mı deyü fikre vardum oldum nidā-ı ulūhiyyet irdi ⁽¹⁹⁾ ķanaduñ aç ‘arş-ı ‘azīm ayağından fevķa’l-‘ulāya uç müşkülün ḥall ola dinildi. Hemān-dem sücūda

⁹⁸ Bütün gaybları en iyi bilen.

⁹⁹ Sıkıntıları kaldıran.

¹⁰⁰ Bu Arapça cümle " Güneşden daha açık görünür" demektir.

¹⁰¹ Lā ilāhe illallāhül melikül hakkul mübīn Muhammedün rasūlüllāhi sādikul va‘dil emīn. "Mülk sahibi Melik, hak ve varlığı birliği apaçık Mübin olan Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Vadinde sadık ve emin olan Muhammed (asm) Allah’ın Rasulüdür."

varup uçdum nice ⁽²⁰⁾ yüz ‘âlemler temâşâ idüp bu ‘âleme yetişdüm nice benüm bigi İsrâfil gördüm miqdârımı bildüm Allâh Rabbü’l- ‘âleminüñ ‘âlemlerine nihâyet ⁽²¹⁾ melekûtına gâyet yoğunmuş diyüp cevâb virdiler andan ben İsrâfil daği yine su’âl itdüm ki bu münevver tâvus-şekl olan [T 110 a] ⁽¹⁾ Abdu’llâh kim ola ki her nefesinden nice biñ melekût hilkat olur bunlar cevâb virmeyüp ‘aciz gösterdiler ⁽²⁾ andan suķûta vardılar andan ol tâvusa karşı yine şaf bağlayup cemî‘ bî-ihtiyâr qalup ⁽³⁾ eyitdiler ki çün su’âli sen kılduñ cevâbı daği sen al didiler. Pes yüzümi tâvus cânibine ⁽⁴⁾ tutup tazarru‘ u niyâzla eyitdüm ki ol Allâh haqqıçün ki Hâlıkü’l-eşyâ lâ-şerik ve bî-bedeldür, bî-haleldür, ⁽⁵⁾ bî-zevâl Allâh lem-yezeldür hâzretüñe kim dirler bize bize cevâb vir ki bu İsrâfiller ‘âlemlerine ⁽⁶⁾ varıcağ nâm-ı şarkını nâm u nişân alısalır nûr-u enverüñden güneşden zerre miqdâr beyân kılarlar cevâb virüp ⁽⁷⁾ eyitdi ki: Ben rûh-ı Muhammediyüm cemî‘ seyr itdügünüñ ‘âlemleri Haq te‘âlâ benüm dostluğuma hilkat ⁽⁸⁾ kılmışdur diyüp kend’özin izhâr idicek maḥabbeti birle qalbimiz rûşen olup secde-i ⁽⁹⁾ şükr idüp İsrâfiller birbiriyle esinleşüp qanad açup uçdılar, ‘âlemlü ‘âlemine ‘âzm idüp ⁽¹⁰⁾ gitdiler ben daği uçup yidi yüz biñ yıl tamâm olınca yine maḥâmıma geldüm ‘ârş u ‘aẓîm ayağında ⁽¹¹⁾ sücûda varup ‘özü dileyüp rûh-ı Muhammede şalâvât virüp yidi yüz biñ yıl münâcât itdüm tâ ki ol ⁽¹²⁾ raḥmâni’r-raḥîm raḥmet kırup günâhumı ‘afv itdi deyü cevâb virdi imdi yâ Süleymân bu muḥaddimeden ⁽¹³⁾ maḥsûd oldur ki Allâh tebâreke ve te‘âlâ’nuñ ‘âlemleriniñ nihâyeti yokdur ve her ‘âlemde maḥlûkât ve ⁽¹⁴⁾ melekût anun çokdur ammâ ki bizüm zıkr itdügümüz ‘aqlımız idrâkimüz yitdği rub‘-ı meskûn ‘âleminde olundur.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁽¹⁵⁾ Yâ Süleymân şöyle bilgil sen ‘ayân

Nice biñ ‘âlem yarattı Müste‘ân

Böyle diyüp oldu sâkin ol melek

⁽¹⁶⁾ ‘Âşık isen vir şalâvât her zamân

Neşr: Hakîm kavlince müvekkel-i vuhûş böyle diyicek Süleymân Hâzreti ⁽¹⁷⁾ eydür: Yâ melek-i a‘zam ‘acabâ bu zıkr itdügüñ ‘âlemler her biri bir nev‘e hilkat olınmışdur yohsa elvân elvân ⁽¹⁸⁾ yaratılmışdur cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh ‘âlem-i ervâhuñ mebd’inden ‘âlem-i ecsâmuñ nihâyetine dek Allâh te‘âlâ ⁽¹⁹⁾ dürlü dürlü ‘âlemler yaratmışdur ki birbirine benzemez meşelâ dünyâ ve ahîret bigi mülk ü melekût ⁽²⁰⁾ bigi ve daği her ‘âlemde bir dürlü maḥlûkât yaratmışdur. Câniden ve cismâniden ve bunların her birinde envâ‘-ı ⁽²¹⁾ maḥlûkât yaratmışdur. Her birinde bir dürlü ḥâşiyet qomışdur nite ki melek nev‘î ol cümleden biridür [T 110 b] ⁽¹⁾ andan bunca dürlü melâ’ike vücûda gelmişdür meşelâ kerrübî bir nev‘ ve rûḥânî bir nev‘ ḥamele-i ‘ârş bir nev‘ ⁽²⁾ ve daği evvel ki qat gökden tâ yidinci qat göge degin her biriniñ ferîşteleri bir nev‘dür ki birbirine benzemez ⁽³⁾ sefere ve berere ki Qur’anda şaḥîḥ zıkr

olur olduğı bir nev' dūr kirāmen kātibīn hem bir nev' dūr ve ol melā'ike ki ⁽⁴⁾ hevāda olur yağmurlar ve yeller anlarıñ hükminde dūr anlar dağı hem bir nev' dūr tā hattā her kaçre ki gökden ⁽⁵⁾ iner aña bir melek müvekkeldūr tā ol kaçre yire varınca ol feriştelere ki deñiz üzerine müvekkeldūr anlar da ⁽⁶⁾ bir nev' dūr bir nev' ki gündüz bu halkı şağlarlar ve bir nev' dağı şağlayanlardur ve anlar ki zıkr halkasında ⁽⁷⁾ hāzırlardur anlar dağı bir nev' dūr ve anlar ki ana karnında rahme müvekkeldūr anlar dağı bir nev' dūr ⁽⁸⁾ ve anlar ki Ādemūñ göñlüne nesne ilkā iderler ve anlar dağı bir nev' dūr ādemī-şeyātinden hıfz iden dağı bir nev' dūr ⁽⁹⁾ ve bir nev' dağı oğlancıkları hıfz idenlerdūr münker nekīr de bir nev' dūr 'azāb idenler dağı anlardur ki ⁽¹⁰⁾ hāl-i mevtde beşāret kıılurlar hem bir nev' hayāt melā'ikesidūr bir nev' memāt bir nev' dağı yir altında ⁽¹¹⁾ olurlar ve bir nev' ol melek ki öküz balık anuñ üzerindedūr yirleruñ ve taşlarıñ temelleri ⁽¹²⁾ anlarıñ elindedūr ve bir nev' dağı anlardur ki behişt hazinedārlarıdır ve bir nev' dağı ⁽¹³⁾ anlarıñdur ki behiştde hizmetkār kārırlardur bir nev' mālīk ve bir nev' rūh ki ol bir şafda ⁽¹⁴⁾ ve cem' melā'ike bir şafda ola ve bir nev' dağı nice melā'ike vardır yirde ve gökde anuñ haddin ve haşrin ⁽¹⁵⁾ ve keyfiyyetin Allāh bilūr, andan özge kimse bilmez. Pes imdi yā Süleymān, taḥkīk bilmek gerek ki bu dürlü ⁽¹⁶⁾ dürlü zıkr itdügüm 'ālemlerden biri ki 'ālem-i melek idi. İştidüñüz bunca envā'-ı melā'ike bu bir 'ālemde hāşıl ⁽¹⁷⁾ oldu ki her birisinin bir şıfatı ve bir hāşşası vardır. İmdi kalan 'ālemlerde ne kadar maḥlūkāt ⁽¹⁸⁾ hāşıl olmuş aña göre kıyās eylegil. Andan hayvān gerek berde olsun gerek baırda ve dağı yā Süleymān ⁽¹⁹⁾ envā'-ı cinnīden ve şeyātinden ve iblislerden ve Mürde ve Ğeylān ve Nisnās ve ehl-i Cābliķā ve halk-ı ⁽²⁰⁾ Cāblisā ve tā'ife-i Ye'cūc ve ecnās-ı Me'cūc ve dağı envā'-ı halk ki zıkr olunur, ba' zısın ki biz anı ⁽²¹⁾ taḥkīk bilmezüz illā ki ḥaķīkat birle melek-i müvekkel bilūr ve dağı envā'-ı hūrān u ğilmān u vildān [T 111 a] ⁽¹⁾ ve envā'-ı nebātāt cemādāt u me'ādin laṭīf u keşīf ecsāmdan müfred u mürekkeb ve 'ānāşır ve nūr u ⁽²⁾ zulmet ve cevāhir ü a'rāz ve elvān u eṭbā' ve ṭebāyi' ve ḥavāş ve şıfat ve netāyi' ve eškāl ve hey'et ⁽³⁾ ve şūr ve esrār ve ḥaķāyık ve leṭāyif ve ḥavāss-ı zāhir bigi meşelā yā Nebiyya'llāh ḥavāss-ı zāhir didigümüz sem' ü ⁽⁴⁾ başar şemm zevk lems ammā ḥavāss-ı bāṭına meşelā 'aql kalb ve rūh ve sır-ı ḥafī ve dağı kuvā-yı insānī bigi nite kuvvet-i ⁽⁵⁾ muteḥayyile ve mutevāhhime ve mütefekhire ve ḥāfıza ve müdebbire ve hiss-i müşterekdūr ve dağı yā Nebiyya'llāh ol ki 'ālem-i 'ulvīyāt ⁽⁶⁾ dandur meşelā gökler 'arş-ı kursī levḥ ü kalem ve burūc-ı kevākib-i sitārāt u şevābit ü nevāzil, Beytü'l-Ma'mūr, ⁽⁷⁾ sidretü'l-müntehā ve kāba kavseyin ve lā-mekān ve dağı yā Nebiyya'llāh envā'-ı mevcūdāt ve eşnāf-ı maḥlūkāt ki anuñ ⁽⁸⁾ şerḥi mümkün degüldür. Nitekim zıkr itdük Ḥazret-i İsrāfil-i a'zam müvekkel-i levḥ ü kalem ve dağı 'ālemlerüñ 'adedin ⁽⁹⁾ bilmedi. Pes ḥaķīkatın Allāh te'ālā'dan özge kimse bilmez *vemā ya'lemu cunūde rabbike illā hū.*¹⁰²

Nazm:

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽¹⁰⁾ Pes muḥaķķaķ şöyle bilgil ey emīr-i ins ü cān

Ḥaķ te'ālā'nuñ cihān 'ālemleri vardır 'ayān

¹⁰² Müddesir Süresi 31. ayet: Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez.

Yüz biñinden birin anuñ bilmedi İsrâfîl hem

(11) Aña göre fikr idüben kıl kıyâsı şeh cihân

Ben güneşden zerresin itmemişümdür şâha şerh

Özgesin Allâh bilür yokdur aña hergiz gümân

(12) Böyle diyüp şeh Süleymân Hazretine ol melek

Oldı sâkin pes edeble bâtın u zâhir nihân

Gâh gâhî fîrâta eyle nazâr Firdevsî sen

(13) Gör neler hilâat kılur hallâk-ı ‘âlem Müste‘ân

Qâdir oldur ber-kemâl ü şâni‘ oldur zü‘l-celâl

Pâdişehdür lâ-nazîr Allâh vahîd pes hemân

(14) Cân u dilden gûş iderseñ dinle ‘ibret sözlerin

Lîk virgil Muştafâ’ya hoş şalâvât her zamân

Neşr: Hâkîm kavline müvekkel sibâ‘ dan ⁽¹⁵⁾ bu ‘ibretu’llâh sözleri kim işitdi hayrete varup secde-i şükr kılup yüz yire sürdi andan yine tûrdı Hâlîkuñ ⁽¹⁶⁾ hilâatin qâdirüñ kudretüñ ol hâkîmüñ hikmetin ol şâni‘ üñ şan‘ atın ta‘accüb kılup ‘aql deryâsını garğa virüp ⁽¹⁷⁾ dembeste kıldı bir zamân tûrdı gördi kim müvekkelüñ sözleri mâ huve’l-Hâkk râst ¹⁰³ andan ⁽¹⁸⁾ yine su‘âl itdi ki: Ey melek-i ‘**Alethemâa’îl** ‘âlî hazretüñden bir su‘âlimüz var evvel bu ki ⁽¹⁹⁾ rub‘-ı meskûn ‘âleminde bahrinde ve berrinde quruda ve yaşda her yirinde biñ bir ümmetüñ içinde kanķı ümem ⁽²⁰⁾ cinsi keşirdür ve kanķı ümmet millet-i qalîldür? Cevâb virüp eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh biñ bir ümmetde ⁽²¹⁾ bahrda ve quruda olan maḥlûḳâtta zîkr olan hayvânâtta arslan cinsinden azrak çün hayvân **[T 111 b]** ⁽¹⁾ yokdur ve denizlerde balıḳdan çok ümmet yokdur.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Pes muḥaḳḳaḳ şöyle bil kim ey emîr-i ser-firâz

(2) Cümle millet içre arslan cinsidür gâyet de az

Böyle diyüp pes müvekkel oldı hāmūş-ı hūş

Vir şalâvât Aḥmed’e kılup namâz idüp niyâz

¹⁰³ Hak/doğru olan şey

(3) **Neşr:** Süleymân ‘aleyhi’s-selâm su’âl kılpup eyitdi ki: Yâ müvekkel sibâ‘ haber vir baña kim Allâh tebâreke ve te‘âlâ hâllâk-ı (4) kâyinât ve rezzâk-ı mevcûdâtur. Bu zıkr itdüğüñ kıuruda ve yaşıda ve tağda ve taşda biñ bir ümmet ki hilkat (5) itmişdür. Ne bu vechile deñiz ve kıuruda durdı ve cihân sarâyına ne tarîkle yir oldı, hayât (6) bulup yürüdi, lutf idüp beyân eylegil. Azher mine’s-şems ‘ayân ¹⁰⁴ eylegil diyicek cevâb virüp eyitdi ki (7) ol Hâlık-ı kâyinât kevn ü fesâd ‘âlemiñ icâda getürdükden soñra ne kıadar mañlûkât hilkat kılpupdur (8) ve ne kıudret ile ‘adem ‘âleminden vücûd ‘âlemine getürmiş olan yine ol mañlûk kendüye ‘âşî oldukları (9) cihetden ol kâhhâr u kıâdir ve pâdişâh-ı cebbâr-ı a‘ zâz bilür ki ne vechile kıahra şalıp yitürmiş ola (10) ammâ ki Yâ Nebiyya’llâh şol zamândan berü ki Hâk te‘âlâ ben kıulını hilkat kııldı bu şimdi (11) mevcûd olan biñ bir ümmet bennâsı cinslerini ne vechile düretti ve ibtidâ[y]i ‘âlemden evvel (12) nice dâbbe yarattı ‘ayne’l-yâkıñ gözümle gördüğümü beyân kıılayın diyüp cevâb virdi: ‘âşıkâne şalâvât.

Naşm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

(13) Bu Süleymân kıışsasını güş iderseñ yâr-ı cân
Hikmet-âmîz sözlerini diñlerisen câvidân

Cân u dilden vir şalâvât Muştafâ’nuñ rûhına

(14) Söyleye Firdevsî cândan hoş müvecceh dâsitân

Neşr: Hâkîm kıavlince cevâb virüp eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh (15) kıaçan kim Hâlık-ı Yezdânı ve âferînende ins ü cân ‘arş u ferş ve yir ü gögi kim yarattı (16) rub‘-ı meskûn ‘âlemin ki düzetdi ammâ ki yiryüzinde cânavarlar yaratmadın ve deñizler içinde (17) balıklar cinsinden ğayri hayvânât düretmedin ol kıâdir kıudreti birle yiryüzinde (18) bir dâbbe yarattı velî şöyle ‘azîm dâbbeydi kim mağribde kıursa maşrıķda görünürdi (19) yitmiş biñ yıl ol dâbbe bu ‘âlemde yürüdi ‘âkıbet Hâlık ‘âşî oluban (20) kendüyi görüben tesbîhin unuttı Allâh tebâreke ve te‘âlâ ol ‘âşîyi helâk (21) itmek diledi, bir gün ol dâbbe kim arslan şeklindeydi kendüyi görüp kıocunup ağıznuñ köpüklerini çevre yaña [T 112 a] (1) şacıp pes ol kıâdir Allâh kıudretiyle ol köpükden kıarınca şeklinde şol kıadar çokluk mañlûk yarattı kim (2) ol yiryüzi ol kıarınca-şekl cânavarlardan görünmez oldı, az müddet geçmedin etini yiyüp (3) helâk itdiler. Şanasın kim ol dâbbe cihâna gelmemişe döndi yiryüzini üreyüp ki kıuttı her birisi (4) Hâlık’a hâll u hâlince tesbîh itdi. Bir nice biñ yıl anlar dağı hüküm sürdi tâ ki bir vâkt anlar dağı (5) dünyâya mağrûr olup kendülerin gördi, her biri tesbîhin unuttı. Ol kâhhâr muhîf deryâsına (6) emr itdi cûşa gelüp taşup rüy-ı zemîni şu dutdı ol ‘âşî mañlûkı ğarķa virüben (7) helâk itdi andan soñra Allâh te‘âlâ deryâ-yı muhîf içre bir ‘azîm cânavar yaratmışdı çünkim muhîf deryâsı (8) bu rub‘-ı

¹⁰⁴ Bu Arapça cümle "Güneşden daha açık görünür." demektir.

meskûn içinden çıkup yine Kâf ardına revân oldu ammâ ki bu cânavar muhîṭ deryâsıyla gitmeyüben ⁽⁹⁾ yiryüzinde kaldı ammâ ki yâ Süleymân Allâh te‘âlâ ol cânavarı timsâl şeklinde düretmişdi gövdesinde ⁽¹⁰⁾ kabuğı vardı yek-pâre anuñ gibiydi kim yiryüzinde tağları otlayup geçerci ve her kaçan kim ⁽¹¹⁾ şusaya Karadeniz gibi bir deryâyı içerdi gâh mağârib gâh maşârıkta varup seyrân iderdi. ‘Âlemi teferrüc kılup ⁽¹²⁾ şükr-i Yezdân iderdi. Pes yitmiş biñ yıl ol dâbbe dünyâ sarâyında тұrup cihânun her civânibine nazar kılup yürürdi ⁽¹³⁾ dünyâ sarâyında тұrduğınca eksüksüzün yağmurlar yağup yir yüzinde deryâlar çoğ olup çevresinde kâmişlar ⁽¹⁴⁾ bitüp dürüdi çünkim yitmiş biñ yıl bu bağda dañi cihân mülkinde yürüyüben ‘ömr sürdi, ‘âkıbet bu cânavar dañi ⁽¹⁵⁾ Hâlık ‘âşî oluban kend’özin gördi didi kim ben kadar ‘azîm cânavar ki mañlûkâtta Allâh te‘âlâ yaratmadı ⁽¹⁶⁾ ve yiryüzini aña virüben bencileyin ‘azametlü kimse dañi düretmedi pes öyle olsa benüm cismüme âfât-ı semâvîden ⁽¹⁷⁾ halel gelür veyâñhüd baña bedel bir cânavar vardur kim andan baña zarar irişüp ecel gelür diyicek ol cânavar ⁽¹⁸⁾ Hâlık ‘âşî oluban kend’özin gördi ve kaçan kim va‘desi bitüp ‘ömrî tamâm olıcağ Allâh te‘âlâ muhîṭ deryâsına ⁽¹⁹⁾ emr itdi kim kaynayup cûşa gelüp mevc urdı pes emr-i Hüdâ ile deryâ hemân-dem mevc urdı ‘arş-ı ‘azîm ⁽²⁰⁾ ayağından izn-i Yezdânî birle kudret çeşmesinden çıkan ‘âlemi ‘ulvîden ‘âlem-i süflîye ağan yidi kat ⁽²¹⁾ yiri getirüp küh-ı Kâfî ihâta kılan bañr-i okyânüs cüş idüben ağıdı. Bir merkez bigi yidi kat Kâfuñ [T 112 b] ⁽¹⁾ arasından hatt-ı istivâyâ degin gelüp ağıdı. Huruş idüp temevvüc birle rub‘-ı meskûn ‘âlemini ğarğa virdi ⁽²⁾ meger kim Allâh te‘âlâ bañr-i okyânüs içinde bir ‘azîm ejderhâ düretmişdi şöyle kim yidi kat bañrî ⁽³⁾ içinde kulle-i Kâf mânendi bir cezîre-mişâl görünürdi kaçan kim ol ‘azîm ejderhâ Hâlık dilince ⁽⁴⁾ tesbîh iderken nefesin içeri çekse bañr-i okyânüsün kenârından şu bir mîl miğdârı içeri çekilüp ⁽⁵⁾ kenârı qurı qalurdi. Ol miğdâr şu ol ‘azîm ejderün karnına girüp şikemi henüz dañi ⁽⁶⁾ pür olmazdı ve çünkim ol şu‘bân-ı ‘azîm nefesini taşra virse deryâ-yı okyânüs merkezinden taşra çıkup ⁽⁷⁾ ‘âlemi ğarğa virüp temevvüci felege çıkardı.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Kârgâh-ı fıtrate [ey] ‘âkil eyle pāk-naẓar

⁽⁸⁾ Kim neler hilkat kılurmuş Hâlık ekber tâc-ver

Vâhid-i Cabbâr-ı a‘zam pâdişâh-ı bî-bedel

Kâdir oldur her ne k’ister ân-ı vâkt içre ider

⁽⁹⁾ **Neşr:** Yâ Süleymân bin Dâvûd kaçan ki Allâh zû’l-celâl ol kâdir-i ber-kemâl emr birle bañr-i okyânüs ⁽¹⁰⁾ taşup cüş idüp rub‘-ı meskûn ‘âlemine ki ağıdı ol ‘azîm ejder dañi ka‘r-ı deryâdan ⁽¹¹⁾ emr-i Hağla şu yüzine çıkıdı dañi bañr-i okyânüs ile yidi kat Kâf vasaatından bañr merkezinden ⁽¹²⁾ rub‘-ı meskûn ‘âlemine gelüp ağıdı çünkim maşrık cânibinden ejderhâ ki Billûr tağı üzerine bañr ⁽¹³⁾ kuvvetiyle ki çıkıdı baş felege kaldurup bu ‘âlem-i kevn ü fesâda ki

bağdı mağrib cānibinden ⁽¹⁴⁾ ol ‘ aẓīm bağayı ki gördi hemān-dem ğaḍaba gelüp kıyırığını çarh-ı gerdūn-mişāl çenber kılup kāmetin ⁽¹⁵⁾ kavs-ı kuzahveş kemer idüp pençelerin sedd-i İskenderveş yire tıyayup yidi kât Kâf ⁽¹⁶⁾ kulleleri bigi yidi başın kıldurup cehennem-mişāl ağzını açup ağzından cihān içine odlar ⁽¹⁷⁾ saçup kūh-ı Billūr’dan inüp bağaya karşı gitdi bu cānibden boğa daḥi ejderhānuñ ‘ aẓametin ⁽¹⁸⁾ heybetin göricek muḳābil u mu‘ārız olmağa yüregi döymedi¹⁰⁵ kafāsın dönüp mağrib cānibine kaçdı ⁽¹⁹⁾ ejder daḥi hücum idüp bağayı kıovdı ol kadar ki sürüp Endülüs cezāresinde ardından ⁽²⁰⁾ yetiştı yetiştüğü dem anuñ bigi na‘ ra urdı kim na‘ rasından tās-ı gerdūn çıñılayup ⁽²¹⁾ sadā virüp ötdi bu cānibden boğa daḥi kūh-ı Elburz-mişāl kabuğundan İskenderiyye mināresileyin [T 113 a] ⁽¹⁾ baş kıldurup boynın uzadup ejderhāya karşı segirtti ra‘ dvar ağız açup haykırup tūskirdi ⁽²⁾ daḥi hücum idüp ejderūñ kenārına yitdi ez-ān cānib ejder daḥi göge yelkeni gibi kanadların felege kıldurup ⁽³⁾ kavs-ı kuzahveş kāmetin kât kât çenber idüp yidi başın yidi kât kulle-i Kâf kıldurup yidi ⁽⁴⁾ cehennemveş yidi ağzın açup zebānī-mişāl odlar saçup bağaya muḳābil u mu‘ārız olup ⁽⁵⁾ tırdı. Pes ol iki cānavarlar birbirine muḳābil u mu‘ārız olıcaḳ ehderhā ağzından yüğründi. ⁽⁶⁾ zehirler saçdı boğa daḥi tūskirdi ağız açdı andan boğa süre varup ğāfilen ejderūñ karnını ⁽⁷⁾ muḥkem ısrup dış urup zaḥm-nāk bir nice pāre etin çāk idüp daḥi baş yine kal’a-ı Hirmān bigi kabuğı ⁽⁸⁾ içine çeküp kend’özin şaklayup tırdı ehderhā daḥi boğa etin acıdınca mināreveş baş ⁽⁹⁾ felege kıldurup öyle na‘ ra urup haykırdı ki ağzı ‘ ālevinūñ şererleri cehennem āteři bigi ⁽¹⁰⁾ yiryüzinde olan hār u hāşāki yaḳdı bağanuñ aklı başından gidüp hayretden göñli bıḳdı. ⁽¹¹⁾ Andan yüzün meğāribden yaña dönüp daḥi güci olduğunca kaçdı ez-ān cānib ehderhā daḥi ⁽¹²⁾ bağanuñ kaçduğın görüp kanad açup uçup bağanuñ ardından yitüp dem urup kabuğı aralığından ⁽¹³⁾ baş şokup etin çiyneyüp sömürdi tā hattā kemüklerin daḥi kemürdi Yā Nebiyya’llāh ol yitmiş biñ yıl ⁽¹⁴⁾ ‘ ömr süren bağanuñ ‘ ömri āḥir olıcaḳ yidi güne kıomayup ejder bağanuñ etin yidi ve kıoydı ⁽¹⁵⁾ ol dābbeye daḥi cihān bākī kıalmadı.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Ger bağadur yāḥu ejder yā peleng u şır-i ner

⁽¹⁶⁾ Mevt iricek virmez emān cümlesini yok ıder

İns ü cinn ü vaḥş u tıayr u mār u mähī ne ki var

Bu ecilden olmamışdur hiç ḫalāş ey nām-ver

⁽¹⁷⁾ **Neşr:** Hākīm kıavlince müvekkel-i vuḫūş böyle diyicek yine Süleymān Hāzreti yā müvekkel-i sibā‘ bi’llāhi luṭf idüp ⁽¹⁸⁾ ejder ḫālin daḥi beyān eyle diyicek cevāb virdi ki çünkim ol ‘ aẓametlü bağayı yidi andan şöıra deryā-yı ⁽¹⁹⁾ muḫīṭ daḥi rub‘ -ı meskūn içinde nice biñ yıl kıarār idüp yine merkezine vardı şabā yili esüp rüy-ı zemīne ⁽²⁰⁾ ‘ itidāl virüp güneş ḫarriyla

¹⁰⁵ Metinde geçen “döymedi” fiili “dayanmadı” anlamında olan arkaik bir kelimedir.

māhtāb teşīrle ve kürre-i nesīm neşv ü nemāsiyla rūy-ı zemīn cāy-ı cennet-mişāl ⁽²¹⁾ lāle-zār u gül-zār çayır u çemen, sünbül, yāsemen, zanbağ ve nesteren, şaķāyık-ı nu‘mān, şukūfe-i arğūvān, berg-i zaymerān, sünbül ü reyhān, [T 113 b] ⁽¹⁾ benefşe ve za‘ferān birle müzeyyen ü ārāste olup kevn ü fesād ‘ālemi ābād olup na‘īm-mişāl oldı. Cihānuñ ⁽²⁾ her köşesi bāğ-ı Bağdād ve çehre-i dil-güşāda dönicek o ‘azīm ejder daği yiryüzinden çün şu gitdügin ⁽³⁾ gördi karararı qalmayup heft kişverün her tarafına hareket itdi ammā ki yā Süleymān ol ‘azīm ⁽⁴⁾ ejderhānuñ yüridügi yirler karara yanup otlar ve ağaçlar şararup hāzān olurdu ⁽⁵⁾ ve her ne ırmağa ki uğrayup şu içse şuyı ejder zehrinden ağuya dönerdi ve daği qara ⁽⁶⁾ bulut gibi baş hevāya kim qaldursa tağlar başından dem urmağıle taşları ve ağaçları ⁽⁷⁾ alup yire indürürdi ve nefesinden felek qatrān deryāsı gibi qararmışdı ve zehrinden ⁽⁸⁾ yiryüzinün ırmaqları hābbü’l-ğarvar şararmışdı qaçan ki qavs-ı kuzahveş qat qat ⁽⁹⁾ kāmetin kemer kılsa ve keh-keşān-ı felek bigi kıyırığın çenber kılsa gāh gāh qazā vü qaderleyin şarka ⁽¹⁰⁾ ve ğarba yürürdi pençelerinden hācerāt rīze rīze olup şecerāt şemerāt qara küle dönüp ⁽¹¹⁾ qururdu ve daği yā Nebiyya’llāh ol zamānda berr ü baħruñ içinde balıqdan ğayri hayvānāt ⁽¹²⁾ hılqat olmamışdı quruda ve yaşda biñ bir ümmet vüçūda gelmemişdi Allāh ve tebārek ve te‘ālā ⁽¹³⁾ ‘azze ve celle ol ejderhanuñ ğıdāsın toprak kılmışdı tağ bigi toprağı yalayup yudardı ⁽¹⁴⁾ dilince Allāh tesbīh idüp yā hayye’l-‘azīm dirdi ammā ki ne yire uğrasa yirün qarnuñ yarardı ve her ne yire ⁽¹⁵⁾ dem çeküp toprak yalasa çukur çukur olup biñar çıkardı ve yürüdügi yirlerden ⁽¹⁶⁾ ırmaqlar ve ezmaqlar peydā olup aqardı çünkim ejderhā bir nice biñ ‘ōmr sürdi andan soñra Hālīka ⁽¹⁷⁾ ‘āşī oluban gördi cihānda benden özge kim vardur diyüp göğsün germege başladı ⁽¹⁸⁾ şeytān-ı la‘īn-mişāl özin görmege başladı pes ol qāhir Allāh ki Qādir ber-kemāldür ⁽¹⁹⁾ ve ol cebbār pādīşāh ki şāni‘-i zū’l-celāldür ol ‘āşīyi istedi kim hışm ⁽²⁰⁾ birle helāk ve şerrinden rūy-ı zemīni pāk ide pes dördünci qat Qāf tağının ‘āleminde ⁽²¹⁾ baħr-i oqyānūs kenārında qudreti birle bir şahş dūretdi ammā ki ğāyetde ‘acībū’l-‘acāyib yaratdı [T 114 a] ⁽¹⁾ Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyitdi: nite melek eyitdi: Yā Nebiyya’llāh yüz yigirmi dört şıfat-ı maħlūqātuñ ve biñ dürlü ⁽²⁾ berr ü baħruñ içindeki mevcūdātuñ hey’eti ve şekl ü şemā’ili bī-quşūr ol şahşuñ ⁽³⁾ vüçūdında muşavver idi şöyle kim kıl qalemiyle Çīn naķķāşları resm idüp biñde birinün taħrīrinde ⁽⁴⁾ ‘ācizdi vüçūdı ser-tā-qādem taşvīr idi ve andan soñra bir ‘acāyip daği bu ki Allāh te‘ālā qudreti ⁽⁵⁾ birle baħr-i oqyānūs kenārında Heyhāt şahrası içinde bir baħrī at şeklinde ve bir ‘acāyib ⁽⁶⁾ cānavar daği yaratdı kim anuñ daği cismi muşavver şöyle ki deñizde ve quruda ne qadar ümem varsa ⁽⁷⁾ eşkāli ve elvānı ol baħrī atıñ cisminde muşavverdi bu ‘aceb ki ol biñ bir ümmetün ⁽⁸⁾ balıqdan ğayri vüçūdda kimesne yoğdı melekūt-i muqarrebīn bunlaruñ eczāsı taşvīrine ki ⁽⁹⁾ nazar iderlerdi ‘ibret aluban hikmet-i Hāķķa hayrān olup engüş ber-dehān ururlardı.

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽¹⁰⁾ Cümle ervāh eyleyüp ol iki şahşa nazar

Hālīk a‘zam qudretine vālih idi ser-te-ser

Ķār-gāh-ı fıtrata hanım iderseñ ger nigāh

(11) Gör neler ĥılķat kılupdur Ĥālķ a'zam tācver

Neşr: Kaçan kim yā Süleymān ol zıkr olan ejderhā yitmiş biñ ⁽¹²⁾ yıl kim bu cihān mülkinde yürüdi ve cemī' yiryüzini ağaçları ve otları ejderhānuñ ⁽¹³⁾ zehr-i ķātıl nefesinden ki kıurudı andan ol mevcūd Allāh kim lā-mekāndur aña mekān yok ve ol ⁽¹⁴⁾ dāyim pādişāh kim bī-zamāndur aña zamān yok ĥükm kıldı kim ol şahş tırdugı 'ālemden ⁽¹⁵⁾ tā kim varup muĥit kenārına gelüp deryā mevcine nazar şalup baķdı. Allāh te'ālā'nuñ ⁽¹⁶⁾ emriyle derĥāl muĥit deryāsuñ içinden gelüp kenārına çıķdı bu cānibden ⁽¹⁷⁾ bu şahş daĥi ol atı gördi ta'accüb kılup muĥit kenārına daĥi yakın geldi, ⁽¹⁸⁾ tırdı. At daĥi yakın gelicek bu şahş mecāl virmeyüp şıçrayup anuñ üzerine geldi. ⁽¹⁹⁾ Ol atı[1] yürüdüp bahr-i muĥit kenārından gidüp ejderhā tırdugı yire gelüp ⁽²⁰⁾ indi bu ejder daĥi kim o şahş nazar kılup ıraķdan kim gördi ol ejderhā heybetinden ⁽²¹⁾ barmağın ağzına alup vālih ü ĥayrān olup ķorķu ile tırdı andan bu şahşla ol [T 114 b] ⁽¹⁾ ejderhā ikisi birbirine muķābil u mu'arız olup tırıcaķ ejderhā daĥi bu şahşı görüp baş kıldurup ağız açup ⁽²⁾ dem urıcaķ Allāh te'ālā celle celālehu ol dem içinde 'Azrā'il 'aleyhi's-selām[a] emr kıldı tā kim cehennemden bir oddan ⁽³⁾ ĥılķat olmış sūñüyı şunup eline aldı getürüp ol şahşuñ eline şunup bu sūñuyiyle şunup ol ejderhāyı ⁽⁴⁾ öldür diyüp işāret kıldı. Ol şahş daĥi yüreklenüp Allāh te'ālā'ya şıgınuş ol ⁽⁵⁾ ĥarbe[y]i alup ejderhānuñ kıatına vardı nazar kılup gördi ki ol ejderhānuñ başı tağa, gözleri ⁽⁶⁾ kurre-i nāra beñzer kim görenüñ zehresi çāk olur. Eger öldürecek olursa yiryüzi anuñ ⁽⁷⁾ ĥabış gövdesinden nā-pāk olur andan bu şahş altındağı atını ejderhānuñ üzerine sürdi. ⁽⁸⁾ Ol yañadan ejder daĥi kıaddini kıavs-i kıūzaĥ mānendi iki bükdi, başını göge kıaldurup dem çeküp tırdı, ⁽⁹⁾ kıuyrığın yire urdı, yidi kıat yiri yardı, kıuyruķ urduğı yirden şular çıķdı, aķdı ammā ki ⁽¹⁰⁾ Allāh te'ālā ol ejderüñ zehrinden ol şahş atıyla şaķladı andan bu daĥi elindeki ⁽¹¹⁾ ĥarbeyle ol ejderhāyı süre varup yā Kıahĥār diyüp kıafasında öyle urdı kim başını ⁽¹²⁾ ĥarbeyle yire mıĥladı. Gökden Mirrīĥ kıolıña kıuvvet diyüp çağırdı ejderha hemān-dem ⁽¹³⁾ helāk oldu velikin ejderhā cīfesinden ol taraf kıoķdı nice rūzgār geçdi ki ⁽¹⁴⁾ tā çürüyüp ĥāk oldu bir nice biñ yıl daĥi cihān mülkin ol şahş tıtdı anuñ ⁽¹⁵⁾ daĥi müddet-i ömri tamām olmalu olıcaķ Allāh te'ālā'ya tā'atdan bezdi, deñizdeki balıķları ⁽¹⁶⁾ avladı, güneş ĥarāretinde bişürdi, yirdi. Anuñ ĥıdāsı buydı. Ĥālķa şükrüñ dirdi vaķtā ki ⁽¹⁷⁾ 'āş oldu. Nafaķasından ziyāde balıķıkları incidürdi şükrin daĥi dimezdi bu kerre balıķlar ⁽¹⁸⁾ Ĥaķ te'ālā'ya nāliş kııldılar ki yā Rab bizi bunuñ şerrinden emīn kııl. Pes Ĥaķ te'ālā diledi kim ol ⁽¹⁹⁾ zālīm helāk kııla birinci kıat gök yıldızınıñ birine emr itdi gökyüzünden indi ol 'āşınıñ kıafasına ⁽²⁰⁾ yıldırım gibi tıķınış kıafasın ve vücūdın etiyle bitiyle yaķup kül eyledi şöyle kim cihāna gelmemişe ⁽²¹⁾ döndi, andan şoñra bād-ı şarşara emr eyledi. Eski ol şahşuñ ve atınıñ külin ba'zını [T 115 a] ⁽¹⁾ deryāya kıoydı, ba'zısın hevāya kııķardı, ba'zısı daĥi yir üzerinde kııldı, ba'zısı daĥi yire ⁽²⁾ siñüp nā-bedīd oldu ve andan şoñra Allāh te'ālā kemāl-i kıudreti izĥār olmağıçün denizlerde düşen ⁽³⁾ kül ĥubārından altı yüz bir dürlü ümemi düretti ve yine ol

şahşuñ qaraya düşen kül ğubārından ħuruda olan ⁽⁴⁾ dört yüz dürlü ümeme ħılķat itdi ki ser-cümlesi berde ve baħrda biñ bir dürlü ümmetdür.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽⁵⁾ Ħālīķ-ı kevneyn-i ‘ālem Girdigār
Ol ğubāruñ zerresinden āşikār

Baħr u berrüñ içre ne ki var ümem
⁽⁶⁾ Cümle andan ħılķat itdi ey kibār

5.3.3.2. Der-Beyān-ı Āmeden-i Tekvīn-i Vuħuş be-Ħazret-i Süleymān ‘Aleyhi’s-selām

⁽⁷⁾ Ħakīm ħavlince yine Süleymān Ħazreti su‘āl itdi ki yā müvekkeli-i vuħuş bu Ķāf tağında ğı cānavarlarla ⁽⁸⁾ rub‘-ı meskūn içindeki maħlūkāt-ı vaħşī bir midür yāħūd degül midür? Cevāb virdi ki: Yā Nebiyya’llāh ⁽⁹⁾ Ķāf ħulleleri melekūt makāmıdır ya‘nī ki ‘ālemlerinde her Ķāfuñ arasında rub‘-ı meskūn ⁽¹⁰⁾ bedeli ‘ālemler vardır ki her bir ‘ālemüñ içinde yidi deryā, yidi kişver ve biñ üç yüz ⁽¹¹⁾ kırk dört cezīre vardır ki ol cezīreler içinde envā‘-ı dürlü maħlūkāt vardır. Şöyle kim berründe, baħrında ⁽¹²⁾ biñ bir dürlü ümmet mevcüddür ammā kim birbirine muğāyir on sekiz biñ ‘ālemüñ maħlūķı birbirine beñzemez. Her birisi ⁽¹³⁾ bir nev‘ üzre ħılķat olmuşdur. Eñ ednāsı bu rub‘-ı meskūn ‘ālemi ħadardur ve daħı Yā Nebiyya’llāh Ķāf tağında ⁽¹⁴⁾ ‘ālemler vardır tūl u ‘arızı biñ yıllık yoldur. Anda ne ay ne güneş vardır. Ķāf tağınınuñ ‘aksi ⁽¹⁵⁾ ol ‘āleme düşmişdür şu‘le virür ‘ālem vardır ki anda zulmetdür ‘ālem vardır ki tağları ⁽¹⁶⁾ la‘l ü cevāhirdür öyle cevāhir ki her bir dānesi şütürmür ğ beyzasıncadur ‘ālem vardır ki ay güneş yirine yıldız ⁽¹⁷⁾ şu‘le virür öyle yıldız ki her birinüñ şu‘lesi güneş gibi daħı rüşen-terdür.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽¹⁸⁾ Tā ħıyāmet şerħ idersem kūh-ı Ķāfı yā emīr
Biñde biri ‘āleminden şerħ olunmaz lâ-naẓīr

Böyle diyüp oldu sākin anda tekvīn-i vuħuş
⁽¹⁹⁾ Vir şalāvāt Aħmed’e k’oldur beşir u hem nezīr

Neşr: Ħakīm ħavlince Süleymān Peyġāmbere ‘aleyhi’s-selām yā melek-i müvekkeli ⁽²⁰⁾ ħazretüñi da‘vet itdügümüzden murād budur ki ne ħadar tırtıcı ve yırtıcı cānavarlar varsa ki senüñ ħükmündedürler ⁽²¹⁾ baña getürüp fermān-ber eyilegil eyitdi: Yā Nebiyya’llāh tekvīnler gönderin ‘ālem-i ħayinātda ne ħadar vaħşī cānavar varsa [T 115 b] ⁽¹⁾ getürsünler bu ‘Azāķıye

şahrāsına yitürsünler nice ‘Antaқыyye ki Mekke vü Medīne şerefehüma’llāh şahrāsına ⁽²⁾ degince vuḥūşla ṭobṭolı eylesünler ammā ki yā Nebiyya’llāh mezmeme girürsin cānavarcıqlar uzak sefere döymezer ⁽³⁾ ekşeri helāk olur velīkin buyurursañız her yire kim devletiyle niyyet idesin ḥayl u ḥaşemünle ṭabl u ‘alemünle yıl ⁽⁴⁾ taḥtuñı ki getüre diledüğüñ yire ki yitüre ol varduğıñ yirde mütemekkin olan vaḥşı cānavarları ⁽⁵⁾ maḳşūduñ olanını ḥükm-i Sübhānī ve emr-i Yezdānī ve fermān-ı Süleymānī birle ḥazretüñe getürem ḥizmetüñ şerāiṭini ⁽⁶⁾ yirine yitürem cümlesinden birisi şimdi bu diyārda arslanlar çokdur ki nihāyet yokdur ‘ālī ḥazretüñe tekvīnile ⁽⁷⁾ gönderin gelsünler ḥizmetüñe yüz sürüyüp devletüñe du‘ā kılsunlar didi.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽⁸⁾ Yā Süleymān emr iderseñ bu zamān

Seb‘ esedden tā ki varsa pes hemān

Ḥizmetüñe yüz sürüp gelsün tamām

⁽⁹⁾ Devletüñe’tsün du‘ālar cāvidān

Neşr: Ḥakīm ḳavlince müvekkel-i vuḥūş böyle diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām ⁽¹⁰⁾ daḥi icāzet virdi kim yaḳınında olan arslanları tekvīnle göndere andan melek icāzet-ı Süleymānī ⁽¹¹⁾ birle gitdi maḳāmına gelüp tekvīni da‘vet itdi. Tekvīn ḥükm itdi ki ol yörede ne ḳadar arslan ve ḳaplan ⁽¹²⁾ ve sırtlan varsa bu üç cins cānavarları bir nice biñ miḳdār güzīdelerinden seçüp Süleymāndan ⁽¹³⁾ ḥaber açup Süleymān kimdüğün bildürdi. Her birisin Süleymān varmağa kıvandurdi, ḥizmetüñe yüz sürmege ⁽¹⁴⁾ sevindürdi, ‘askeründen ziyān gelmeyeceğine inandurdi daḥi ‘Amūḳ şahrāsına cem‘ itmege başladı nite ol ⁽¹⁵⁾ zamān ki müvekkel-i vuḥūş tekvīni ki bulup ḥaber itdi eyitdi ki: Āgāh ol bu köhne ciḥāna bir tāze Süleymān ⁽¹⁶⁾ gelmiş nübüvvet ḥātemin eline almış ins ü cin emrine fermān-ber olmuş biñ bir ümmet ḥükmüne maḥḳūm olmaḳ ister ⁽¹⁷⁾ taḥtını yile götürdüp Ḳāf-be-Ḳāf ‘ālemi seyrān itmek ister beni daḥi da‘vet itdi. Allāh’uñ izniyle ⁽¹⁸⁾ naḳarına vardum sibā‘ cins ḥayvānat şınıfın dīvānına cem‘ itmek ister imdi bu yaḳın yirde olan ⁽¹⁹⁾ arslan cinsinden sibā‘ şınıfından ele girenin cem‘ idüp Süleymān-ı Nebī naḳarına var her ne kim emr iderse ⁽²⁰⁾ ḥükmüne maḥḳūm ol diyicek tekvīn daḥi ‘ale’r-re’si ve’l-‘ayn ¹⁰⁶ diyüp gitdi.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽²¹⁾ Ol müvekkel ḥükmüne idüp iṭā‘ at ol zamān

Pes sibā‘ uñ cem‘ ine oldı muḳayyed bī-gümān

¹⁰⁶ ‘aler-re’si-vel-‘āyn: baş ve göz üstüne

Bu arada işbu sözi kıyalum tursun begüm

[T 116 a] ⁽¹⁾ Bir gārāyib kışşa daği idelüm şāha beyān

5.3.3.3. Der-Beyān-ı Tālī‘ -i Mevlūd ve Müvekkel-i Burc-ı Şevr Āmeden be-Ḥazret-i

⁽²⁾ Şüleymān ‘Aleyhi’s-selām

Ḥükemā kavlince müvekkel-i vuḥūş Süleymān nazarından ki gitdi Ḥazret-i Süleymān ⁽³⁾ daği dīvānı tağıdup ḥalvet-i ḥāşına varup Allāh’a ‘ibādet itdi çünkim sabāḥ irişdi güneş nūruyla ⁽⁴⁾ cihān sarāyı ki māl ā māl olup tıldı nite.

Naẓm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Ol seher ki toğdı şems-i şāh-ı şulṭān Bāyezīd

⁽⁵⁾ Cem bigi meh bahre kaçup göz kapup oldı kadīd

Tañ yiri ağıardı saçum bigi oldı sepīd

Tālī‘ -i baht-ı siyāhum mişl’olurdun nā-bedīd

⁽⁶⁾ **Neşr:** Ḥükemā kavlince çın seher oldı, Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām yirinden turup āb-dest alup ⁽⁷⁾ şubḥ namāzın kıldı namāzdan niyāzdan fāriğ olup ‘imāme-i Ḥalīl şarınup Şīt ‘abāsın giydi Ādem-i Şafī ⁽⁸⁾ saçın kemer bağladı cübbe-i Nūhī çignine şalup Mūsā ‘aşāsın eline alup nübüvvet kürsisi üzre karar ⁽⁹⁾ kıldı andan enbiyā vü evliyā, ‘ulemā vü ḥükemā ve etḳiyā, ümerā vüze[rā], şu‘arā, ümenā, pīr u bernā, fuḫalā ⁽¹⁰⁾ cem‘ olup yirlü yirine oturdılar. İnsān melikleri sağ tarafda, cinniler melikleri şol ⁽¹¹⁾ tarafda karar itdiler. İns ü cin vahş u tayr mūr u mār çerende vü perende biñ bir ümmet ⁽¹²⁾ yitmiş iki millet yüz yigirmi dört dürlü şıfat maḥlūkāt ser-cümlesi dīvān-ı Süleymānī’ye hāzır ⁽¹³⁾ olup tırdılar ve kuşlar daği Sī-murğ-ı Kāf ile yirle gök arasında beyne’s-semā fevka’l-⁽¹⁴⁾āde Süleymān Ḥazretinün üzerinde kanad kanada çatup ve baş başa çatup sāyebān ⁽¹⁵⁾ kurdılar ve tūṭī-i şeker-şiken ve bülbul-i gūya dillerince Ḥālīkī tesbīḥ idüp Dāvūdī elḥānile ⁽¹⁶⁾ faşīḥ lisānile şīrīn-beyānile ötüşürlerdi.

Naẓm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Çün Süleymān Ḥazreti dīvānı tırdı ol zamān

⁽¹⁷⁾ Ḥāki dutdı pes çerende çarḫ-ı perrān bī-gümān

Biñ bir ümmet canlu cinsi birle turup anda pes

Ḥizmetine yüz sürer[ler] ne ki var pīr ü civān

⁽¹⁸⁾ **Neşr:** Bāb-ı Süleymānī’de hizmetde yüz sürüyüp kaldı bu eşnāda iken ‘Amālika ⁽¹⁹⁾ şulṭānı Sührāb Şāh’uñ Şeddād bin ‘Ād nesli ol melik-i nīk-hāhuñ Şedīd adlu bir oğlu vardı. ⁽²⁰⁾

Nāgāh nıṣfu'l-leyl¹⁰⁷ içinde cāme-hābından tırup yalıncaḳ ve kuşancaḳ taşra çıḳduḡlayın cin cemā'ati üzerine ⁽²¹⁾ uğrar ve üzerlerine şu dökmeḳ ister; cinniler re'isi incinüp ḡayretinden yiliyle çarpar, zarar yetiṣdürüp [T 116 b] ⁽¹⁾ nīm-ten kılar, şöyle ki bir eli ve bir ayaḡı dutmaz, Sührāb Şāh oḡlı ḡāline muṭṭali' olup Feylesūf-ı ekberi ⁽²⁾ İ' tişām-ı Ḥakīm ve Yemlūn-ı Ḥakīm otaḡına da'vet idüp oḡlı Şedīd'ün marāzını tamām 'arz itdi. Mu'ālecesinde ⁽³⁾ 'āciz ḳalup eydür: Sührāb Şāh oḡlı Şedīdi ḡaṣ ḳullarına emr idüp getürdüp Süleymān-⁽⁴⁾ Nebī dergāhına yitürdiler. Ol zamān Ḥazret-i Süleymān seb'u esed kelimātındaydı pes Sührāb ⁽⁵⁾ Şāh daḡı oḡlı Şedīd'ün ḡālini Süleymān'a 'arz kıldı, ol zıll-ı Ma'būd melik-i Mahmūd ḡükm itdi. ⁽⁶⁾ Şedīd bin Sührābuñ ol şeh-zāde-i kāmyābuñ nabzın dutup marāzına muṭṭali' olup devāsını taḳrīr ⁽⁷⁾ ide andan ḡakīm şeh-zādenün nabzın dutup derdine muṭṭali' olup cevāb virüp eyitdi ki: Yā Süleymān ⁽⁸⁾ bunuñ derdine şara' dirler hem nīm-ten olmuṣ zīrā ki 'aḳlı zā'il mübtelā nim-tenligi ḡod ḡāyet belā.

Nāzm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽⁹⁾ Ey emīr-i cinn ü şāh-ı nāmver

Cinniden irmiṣ buña bilgil zarar

Nim-ten itmiṣ buni ol nā-bekār

⁽¹⁰⁾ Süst olup çeşminde yok nūr-ı başar

Neṣr: Ḥakīm ḳavlince Loḳmān-ı Ḥakīm böyle diyiceḳ Süleymān ⁽¹¹⁾ Peyḡamber 'aleyhi's-selām eyitdi: Yā Ḥakīm buña çāre nedür? Ḥakīm eydür: Yā Nebīyya'llāh ins ü cinnün ⁽¹²⁾ pādīşāhısın kimse çün[ü]çerā dimez cemī' melekūt müvekkelün elüñde ve tekāvīn elüñde müvekkel-i burc-ı Şevrī ⁽¹³⁾ da'vet eyle gelsün, Tekvīni getürsün, Tekvīn daḡı cinnī getürsün, bu Şedīd'i dutan cinnīyi ⁽¹⁴⁾ buldursun diyiceḳ Süleymān yirinden tırup iki rik'at ḡācet namāzın ḳırup nübüvvet ḡāteminün altıncı ⁽¹⁵⁾ ismin oḳıyup Şevr burcına müvekkel olan melegi da'vet itdi. Emr-i Sübhānī birle ān-ı vaḳt içinde ⁽¹⁶⁾ ḡāzır olup Süleymān 'aynında 'ayān olup selām virdi. Süleymān 'aleyke aldı naḡar ⁽¹⁷⁾ kıldı gördi kim bir 'aceb hey'etlü melek başı ḡāv-ser ammā iki şāḡı yok şekl-i beşerdür dört ḳanadı ⁽¹⁸⁾ var iki ḳanadı çigninde ḳavs-i kūzāḡ gibi kemer olmuṣ ve iki ḳanadı daḡı ṣaḡında ve şolında a'zāsını ⁽¹⁹⁾ bürümüṣ iki ayaḡı var ḡāv ayaḡı gibi ve iki elleri var ādem elleri gibi bir elinde levḡ-i zerrīn ⁽²⁰⁾ dutar ve bir elinde āteṣi ḳılıç dutar ḡudretten olmuṣ andan Süleymān Peyḡamber 'aleyhi's-selām eyitdi: Yā melek-i a'zam ⁽²¹⁾ ḡazretüne 'ālem-i melekūtda kim dirler ve ne ḡizmetdesin ve bu elüñdeki levḡün üzerindeki [T 117 a] ⁽¹⁾ esmānuñ ḡāṣṣası nedür diyiceḳ cevāb virdi ki: Yā Nebīyya'llāh benüm adum **Ecmā'ıldür** Şevr burcınıñ müvekkeliyüm benüm ⁽²⁾ ḡükmümde on iki kez yüz biñ melā'ike-i muḳarrebīn vardur öyle melā'ikedür her biri on iki kerre yüz biñ ⁽³⁾ tekvīne ḡükm

¹⁰⁷ nıṣfu'l-leyl: gece yarısı

[illegible]

Ḥakīm kavlince kaçan kim melek-i **Ecmā'il** ⁽¹¹⁾ levḥ-i tılsımâtı Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām emriyle Loḡmān-ı ⁽¹²⁾ Ḥakīm tāli' -i mevlūd kitābına nakş itdi. Süleymān 'aleyhi's-selām su'āl ⁽¹³⁾ itdi ki yā melek-i **Ecmā'il** haber vir baña ki Allāh te'ālā ⁽¹⁴⁾ seni ḥilḳat idelden ne miḳdār olmışdur tā ki haber olavuz didi ⁽¹⁵⁾ ve daḡi tesbīhin nedür? Beyān kıl bilelüm didi. Cevāb virdi ki: ⁽¹⁶⁾ Yā Nebiyya'llāh benüm tesbīhüm budur ki dirüm **tesbīh**: ⁽¹⁷⁾ Allāhümme yā müdebbire'l-umūr yā nūra'n-nūr yā Ḥālīḳa burcu's-⁽¹⁸⁾Şevr yā 'ālīme mā fi's-şudūr Allāhümme yā Ḥālīḳa'l-ervāḥi 'ani'n-nūr Allāhümme yā Ḥālīḳa'z-zıllı ⁽¹⁹⁾ ve'l-ḡarūr Allāhümme yā şāni'a'n-nūri fi vecḫi's-şemsi fi's-semavāti'l-meftūr Allāhümme yā Ḥālīḳa'l-⁽²⁰⁾cādi ve'l-cūd Allāhümme yā Ḥālīḳa'l-zikri ve'l-mezkūr subḡāneke yā lā ilāhe illā hüve'n-nūr lā ḡavle velā ⁽²¹⁾ kuvvete illā bi'llāhi'l-'aliyyi'-l-'aẓīm¹⁰⁸ her kim bu du'ānuñ zikrine meşḡul olsa dünyāda ve āḡiretde nesne [T 117 b] ⁽¹⁾ eksükligin görmeye ve daḡi yā Nebiyya'llāh benüm 'ömrüm ṭavīldür ve ne müddet olduğın bilmezem velīkin ⁽²⁾ Allāh te'ālā kevn ü fesād 'ālemini kün dimekle ḥilḳat kılup toḡuz felek yidi yıldızı var eyledi. Pes ⁽³⁾ müvekkelün ve tekāvīn daḡi böyle ḡalḳ eyledi öyle olsa otuz biñ yılda bir kerre Şevr burc muḳābelesinde ⁽⁴⁾ bedr-i ḳamer şeklinde bir yıldız toḡar. Ol yıldızuñ otuz biñ kere toḡup tolanduğın gördüm.

Nazm:

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽⁵⁾ Gör ne çoḡdan devr idermiş nüh felek

Yā ḡu gör nice yaşamış ol melek

Kārgāh-ı fıtrata eyle naẓar

⁽⁶⁾ 'İbret al kim bulasın Ḥaḳdan dilek

5.3.3.4. Der-Beyān-ı 'Acāyibhā Goften-i Müvekkel-i Burc-ı Şevr

Ḥakīm kavlince ⁽⁷⁾ müvekkel-i burc-ı Şevr **Ecmā'il** melek böyle diyicek Süleymān Peyḡamber 'aleyhi's-selām melegüñ 'ömrinüñ ⁽⁸⁾ eṭvālını ḡuş idicek ḡāyet ta'accüb kılup eydür: Yā melek-i a'ẓam haber vir baña ki bunca 'ömr sürdün ⁽⁹⁾ cihānda 'acāyib ne gördün ? Yā Nebiyya'llāh 'ālem-i 'ulvīde 'acāyib çoḡ gördüm. Nihāyeti yok cümlesinden ⁽¹⁰⁾ biri bu kim gönlümden bu geçdi ki 'acāba benden ḡayri Şevr burcına müvekkel melek var mı ki veyāḡūd bu on ⁽¹¹⁾ iki burūcdan ve yidi yıldızdan ve toḡuz felekden ḡayri ve daḡi 'ālem var

¹⁰⁸ Tesbih: Ey işleri sonucu güzel olacak şekilde evirip çeviren

Ey nurların nuru

Ey nuru eşsiz bir şekilde yaratan

Ey göğüslerde (saklı) olanları bilen

Ey ruhları nurdan yaratan Allah'ım

Ey güneşin yüzünde yarılmış göklerde nuru yaratan Allah'ım

Ey cömertliği yaratan Allah'ım

Ey anma ve anılmayı yaratan Allah'ım

Sen her türlü noksanlıktan berisin Ondan en-nur (aydınlatan) başka ilah yoktur. Güç ve kuvvet sadece yüce ve büyük olan Allah Teala'nın yardımıyladır.

mıdur diyince ⁽¹²⁾ nāgāh hıṭāb-ı ‘izzet geldi ki yâ müvekkel-i burc-ı Şevr veyâ melek-i **Ecmâ’il** ṭurduḡuñ yirden ⁽¹³⁾ ḡanad acup uçḡıl tā müşkilüñ ḡall ola diyince hıṭāb-ı ulūhiyyet ki işıtdüm secdeye vardum, ⁽¹⁴⁾ andan ḡudret ḡanadın açdum yitmiş biñ yıl tamām uçdum, bir ‘āleme geçdüm, gördüm ki ⁽¹⁵⁾ ol ‘āleme ‘ālem-i nūru’llāh dirler. Allāh te‘ālā ol ‘ālemi nūrdan ḡılḡat itmiş ⁽¹⁶⁾ ṭül [u] ‘arzına nihāyet yok yitmiş biñ dūnyā sarāyınca ola andan bu ‘ālemüñ ⁽¹⁷⁾ vasaṭında nūrdan bir deryā var bu deryānuñ kenārında ol ḡadar melekūt-ı ⁽¹⁸⁾ müvekkelîn var ki ḡavm-i maḡşerden artuḡ yaḡın varup bunlara selām virdüm. ⁽¹⁹⁾ Anlar daḡı ‘aleyke alup ‘izzet ḡıldılar ser-cümlesinüñ şekl ü şemā’ili ben ⁽²⁰⁾ kemīneye beñzer ve anlaruñ daḡı her birisinüñ elinde oddan ḡılıç var ve birer ellerinde daḡı ⁽²¹⁾ levḡ dutarlar veli yâ Nebiyya’llāh ne levḡlerindeki ḡaṭṭ u imlā birbirine beñzer ve ne ḡod [T 118 a] ⁽¹⁾ her birisinüñ tesbīhi birbirine beñzer ve ne ḡod birbirinüñ dilin bilür ammā ki birbirimizle işāretleşdük ⁽²⁾ her birimiz bir ‘ālemden geldüḡi ma‘lūm oldu velikin ḡaḡıḡat-i ḡāl izḡār olunmaduḡı ⁽³⁾ cihetden cemī‘ müz şaf bağlayup el getürüp Ḳāḡıyü’l-ḡacāt ¹⁰⁹ ki ḡallāk-ı ‘ālemdür dest-gir ⁽⁴⁾ reh-nümā ki rezzāk-ı a‘zamdur ḡacetümüzi ḡabul ḡılmaḡa ve her birimizüñ aḡvāli ma‘lūm olmaḡa ⁽⁵⁾ temelluḡ u niyāz idicek Subḡāne ve te‘ālā ḡacetümüzi ḡabul ḡılıp Ḥazret-i İsrāfil ‘aleyhi’s-selām göndermiş ⁽⁶⁾ gelüp selām virdi ‘izzet ḡılıp ‘aleyke alduḡ cemī‘ melekūtuñ dillerin bildi, dillü ⁽⁷⁾ dilince her birine söyledi; yitmiş biñ şaf olduḡ İsrāfil Ḥazreti ‘aleyhi’s-⁽⁸⁾selām imāmet itdi. İki rik’āt namāz ḡılduk namāzdan fāriḡ olup her birimizüñ ⁽⁹⁾ adı ile eyitdi ki her birünüz birer ‘ālemden gelmişdür ne ḡaşd üzre geldünüz beyān ⁽¹⁰⁾ eyleñ didi. Ḥāl u ḡālımızce cevāb virüp maḡşūd ne olduḡın bildürdün ⁽¹¹⁾ ve ḡöñlümüze ne geldüḡin ve hıṭāb-ı ‘izzet gelüp ucuñ deyü emr olunduḡın bildürdi ⁽¹²⁾ ve bunda gelince yitmiş biñ ḡicāb ve yitmiş biñ ‘ālem geçdün yitmiş biñ yıl tamām olıcaḡ bu ‘ālem-i ⁽¹³⁾ nūru’llāha gelüp yitdün her birimiz kendümüz şeklinde birer müvekkel melek gördük birbirimizüñ ⁽¹⁴⁾ dilin bilmeyüp müteḡayyir olduḡ diyüp cevāb viricek İsrāfil Ḥazreti ⁽¹⁵⁾ ‘aleyhi’s-selām eyitdi ki: Yâ müvekkel melekler āḡāh oluñ ki Ḥaḡ Subḡāne ve te‘ālā kemāl-i ⁽¹⁶⁾ şan‘atın izḡār itmekḡün ol ḡadar ‘ālem yaratdı ki nihāyetini yine kendü bilür rāst ⁽¹⁷⁾ dirsiz her birünüz bir ‘ālemden geldünüz bu ‘ālem-i nūru’llāha gelüp yitdünüz ⁽¹⁸⁾ gelün imdi maḡāmlu maḡāmuñuzu ḡörünüz Ḥaḡḡuñ ḡudretin bilüp ‘ibret aluñuz ⁽¹⁹⁾ diyüp andan İsrāfil Ḥazreti emr eyledi ol ‘ālem-i nūru’llāhuñ ⁽²⁰⁾ vasaṭında vāḡı‘ olan nūrdan ḡılḡat olınan deryāya naḡar ḡılıp gördük ki ⁽²¹⁾ bu deryā-yı envārda her bir müvekkel melegüñ olduḡı burc-ı Şevr’uñ felegi ve daḡı cemī‘ felekler [T 118 b] ⁽¹⁾ ve burūclar ve yıldızlar fi’l-cümle ol ‘ālemüñ ‘ālem-i melekūti ve ‘ālem-i ceberrūti ser-cümlesi aḡher mine’ş-şems ‘ayān ⁽²⁾ ḡörinür ‘ibret alup secdeye varurlar.

¹⁰⁹ Kāḡıyü’l-ḡacāt: “Herkesin dileḡini yerine getiren” anlamında Allāh için kullanılır.

Naẓm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Güne a' zam bārgēhdür işbu tāk-ı kārghāh

(3) Kim neler hālk eylemişdür bunda Hālīk Hāk İlāh

‘Āķiliseñ ey mubaşşar kārghāh-ı ‘āleme

‘Aķlı başa cem‘ idüben dā'imā eyle nigāh

5.3.3.5. (4) Der-Beyān-ı Hey'et-i Burc-ı Şevr

Hākīm kavlince kaçan ki Şevr burcının müvekkeli bu 'ibretu'llāh sözleri ki (5) didi Süleymān 'aleyhi's-selām secdeye varup andan yine su'āl itdi ki: Yā müvekkeli-i burc-ı Şevr haber vir baña (6) Şevr burcının şekli ü şemā'ili nicedür, hey'eti ü şıfatı ne vechiledür? Cevāb virüp eyitdi ki: (7) Yā Nebiyya'llāh Allāh subhāne ve te'ālā Şevr burcın gāyet 'aẓīm ulu yaratmışdur şekli hemān bi-'aynihi (8) öküze beñzer velīkin kırk biñ kanadı vardır melekūt kanadı (9) mişālinde ve tūyinün rengi za'ferānlayındur ve şāhları ya'nī boynuzları (10) elmāsdandur ve yönini şağ yañaya dönmişdür kaçan gözler ammā ki ululığına (11) idrāk irişmez yidi kat yir Şevr burcının bir gözince ola ya olmaya Süleymān 'aleyhi's-selām (12) su'āl eyitdi ki: Yā müvekkeli-i burc-ı Şevr, Şevr burcı dāyim kaçanı gözler sebeb (13) nedür, sebeb ne olmuşdur? Cevāb virdi ki: Yā Süleymān kaçan ki Allāh te'ālā Şevr burcın ki (14) hilkāt itdi kendüyi gördi ve tesbīhi Şevr burcının budur: **Du'a'-i 'aẓīm:** (15) Allāhümme yā Metlisāli' yā Müntecā fāli' yā Tahūsa yā Yaşā'būsa yā Mālīyūs yā Rağyūs yā Mustahşā (16) yā Müstenkisā yā Mezeẓālün yā Feygüşersün yā Muntecārişā Şeyyārīşā yā Şaklaķi' (17) yā Müteķāhi' yā mālīke'l-mülk zū'l-celāl ve'l-ikrām¹¹⁰ Pes yā Nebiyya'llāh Şevr burcı kendünün (18) aẓametin görüp biraz kadar gönlünden ğurūr geçince tesbīhin unutdı. Allāh tebāreke (19) ve te'ālā 'azze ve celle hışm idüp nefesinden bir ıvez hilkāt itdi ya'nī kim bir zerre deñlü sivri⁽²⁰⁾ siñek yaratdı gelüp Şevr burcının ağızından girdi dimāğına çıķdı. Allāh te'ālā'nun (21) hikmetiyle ol ıvez nişterin Şevrün dimāğına ki urdı hikmetu'llāh şöyle vāķi' [T 119 a] (1) oldu ki ol nişterün acısından Şevr burcının burnı tütünü tokuz kat felege irüp (2) andan Şevr burcı miķdārın bilüp Hālīķ'a niyāz kılup āh itdi Allāh te'ālā günāhın 'āfv idüp (3) ol ıveze hūkm itdi. Şevrün dimāğından çıķup ağızında gelüp arķasında ķarār itdi. (4) Ol vāķitden berü Şevr ol ıvez ķorķusından yönini kıçından yaña dönüp Allāh'a tazarru' kılup (5) ol ıvezi gözedüp tırur ki bir daķi gele ağızıma girüp dimāğıma neşter ura diyüp ķorķar.

¹¹⁰ Allah'ım! Ey Metlisāli' ey Müntecā fāli' ey Tahūsa ey Yaşābūsa ey Mālīyūs ey Ra'yūs ey Mustahşā ey Müstenkisā ey Mezeẓālün ey Feygüşersün ey Muntecārişā ey Şeyyārīşā ey Şaklaķi' ey Müteķāhi' ey Mülkün gerķek sahibi, azamet ve kerem sahibi olan Allah'ım!

Naẓm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽⁶⁾ Ol zamāndan Şevr-i eflāk incinübdür rıkkatı

Ol ivezden kocunuban dāyim ider dehşeti

Böyle diyüp müvekkel-i burc-ı Şevr'ün hākimi

⁽⁷⁾ Oldı sākin Şeh Süleymān'a idüp ' izzeti

5.3.3.6. Der-Beyān-ı Ahvāl-i Rūzgār Ahkām-ı Şemsiyye Āfitāb Der-⁽⁸⁾Burc-ı Hamel

Hākīm kavlince Şevr burcının hey'etini beyān idicek Süleymān 'aleyhi's-selām ta' accüb kılup hayrete ⁽⁹⁾ varup eydür: Yā melek-i **Ecmā'il** Şevr burcının hey'etin söyledün Zühre'nün daḥi şıfatın ⁽¹⁰⁾ beyān itseñ diyince cevāb virdi ki: Yā Nebiyya'llāh Zühre-i Zehrā'nun daḥi şıfatı ma' lūmumuzdur ⁽¹¹⁾ velīkin anuñ daḥi müvekkeli vardır şāhibinden teftiş itmek hūbdur ve hem bize icāzet ⁽¹²⁾ yokdur ki türden ḡayri şey'ün evşāfın zıkr idevüz deyü haber viricek Süleymān 'aleyhi's-selām daḥi hükm itdi ki ⁽¹³⁾ varup müvekkel-i Zühre[y]i getüre andan melek-i **Ecmā'il** kudret kanadların açup uçup ⁽¹⁴⁾ birinci kat felek kapusından geçüp üçünci kat gökde Zühre maḡāmına varup müvekkel-i Zühre[y]i alup ⁽¹⁵⁾ Süleymān'a gelmekde ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib Süleymān Peyḡamberle Loḡmān-ı Hākīm'e geldi. Nite ol ⁽¹⁶⁾ zamān kim müvekkel-i burc-ı Şevr müvekkel-i Zühre'ye gitdi andan Hāzret-i Süleymān Loḡmān-ı Hākīm'e 'aleyhimü's-selām ⁽¹⁷⁾ eyitdi ki: Yā Hākīm baña haber vir ki āfitāb Şevr burcına geldügi vaḡitde 'ālem-i kāyinātuñ hāli niye mübeddel olur ⁽¹⁸⁾ ve daḥi kūsuf yāḡūd ḡusuf veyā ay aḡıllansa veyā zelzele olsa ya cümle-i 'alāmātdan bir 'alāmete ⁽¹⁹⁾ ya kūrre-i nārdan od düşse ya şā'ikā ya yirde veyā gökde bir 'alāmet zāhir olsa Nücūmiler kavlince ⁽²⁰⁾ neye delālet itdügin ve āfitāb ol burca dāḡıl olduḡı ḡinde giceyle gündüzün ⁽²¹⁾ miḡdārı nice olur beyān eyle, diñleyelüm diyicek Loḡmān-ı Hākīm daḥi cevāb virüp eyitdi ki: [T 119 b] ⁽¹⁾ Yā Nebiyya'llāh āfitāb ki neyyir-i a'zamdur on iki burc dāyim seyirdedür kaçan ki āfitāb Şevr burcına taḡvīl ⁽²⁾ eylese rūhāniler maḡāmından bir müvekkel melā'ike Allāh te'ālā emriyle gelüp āfitāba müvekkel olurlar ki ol ⁽³⁾ feriştenün taḡt-ı yedinde nice yüz biñ ferişte vardır ki her bir feriştenün anlardan ḡayrına yidi yüz biñ ⁽⁴⁾ melā'ike ḡükmine fermānberdür ol melek-i a'zamuñ adına **Naḡmāḡā'il** dirler. 'Ālem-i taşarrufi nisān ayı ⁽⁵⁾ tamām olıncaya dek ol melek-i müvekkelün elindedür. Pes kaçan ki āfitāb Şevr burcına gelse ya' nī burc-ı Şevre ⁽⁶⁾ muḡārın olsa ol faşluñ ayına Süryān dilince nisān dirler ve Rūm dilince abrīlis dirler ⁽⁷⁾ kaçan ki ol ay girse ol ayuñ evvelinde ḡarlıḡaç yumurdalar ve ol ay İdrīs 'aleyhi's-selām kavlince ⁽⁸⁾ otuz gündür ammā ki yaḡmuru ve karı ve buludı ḡāyet sevgilüdür ve ādemiler ⁽⁹⁾ bu ayda şād olup ḡuşşalar gider ve balıḡ semüdür ve yimişler teründesi irişür bu ayda cimā' ⁽¹⁰⁾ ' itmek ve ḡammāma girmek ve süreklü aş yimek eyüdür ve hem ḡoş ḡoḡular dürtünüp yunmaḡ ve her ḡanlacaḡ ⁽¹¹⁾ birazcık şu içmek av eti ve ḡatlular yimek ammā acılardan ve

turpdan şaķınmak gerek ve bu ayuñ ⁽¹²⁾ otuz üçüncü günü maħzür-i müsîdür mücerrebdür dördüncü günü Rişâ toğar ya' nî batn-ı Hût ⁽¹³⁾ toğar necm-i Şimâl tolunur cümle aylar kuraķlık daħi olur bu ayuñ adı abrîldür ⁽¹⁴⁾ yidisinde elbetde yağmur yağa bārî birkaç tamlā tamlā olmasa yıl ġāyet yavuz ola Allāh te'ālā ⁽¹⁵⁾ 'azze ve celle kullarına hısm eylemiş ola ve ġāyet kızlık olup cihān harāb ola ve üçüncü gün ⁽¹⁶⁾ ādem vefāt itdügi gündür on birinci eyyām-ı sa' addur on üçüncü gün gice on bir sâ' at ⁽¹⁷⁾ kalur gündüz¹¹¹ sâ' ati on üç olur güneş Şevr burcına varur on altıncı gün Şeraṭin ⁽¹⁸⁾ toğar ve necm-i hāş tolunur ve necmü'l-ġafr toğar ve ba' zı müneccimler eydür: eger il ayında Şeraṭin ⁽¹⁹⁾ adlū yıldızla konuşursa bereketlü ve ni' metlü yıl ola ammā abrîlūñ yigirminci günü naḥsdur mücerrebdür ⁽²⁰⁾ ve yigirmi tokuzunda Zubān adlū yıldız tolunur ve Batın adlū yıldız toğar ve eger Şeraṭin birle kavuşursa ⁽²¹⁾ ġāyet eyüdür yağmur yağup ot ve ekin bite yıl bereketlü ola ve kazançlı ola **faşl-ı evvel: [T 120 a]** ⁽¹⁾ Eger bu ayda gün tutulsa yeñi nesneler delim ola ammā yimiş olmamışken gerü helāk ola ve ḥastalık ola ⁽²⁾ Eger beñzi kızıl olsa halk arasında fitne ola yüklü 'avratlar bahānesiz oğlan düşire ölüm delim ola, şāh⁽³⁾lardan biri helāk ola, ol sebebden yıl kızlık ola **faşl-ı şāni:** Eger bu ayda gün ağıllansa her kande ⁽⁴⁾ h̄'or ḥaķır kişi varsa kuvvetlene ve ekābire ve a' yāna miḥnet gele ammā yine helāk olalar ve dermānsız qalalar ⁽⁵⁾ uğrı ve sōkellik ve uşak oğlancıklar ölümü delim ola katı yiller delim ese ⁽⁶⁾ **faşl-ı şāliş:** Eger işbu ayda ay tutulsa halk arasında şavaş delim ola ⁽⁷⁾ ve dürlü sōkellik ve baş ağrısı ve göz ağrısı delim ola ve Māçin ilinde kızlık şavaş ve fitne delim ⁽⁸⁾ ola **faşl-ı rābi':** Eger işbu ayda ay ağıllansa pādişāh kendü diyārında dirlik süre ve ⁽⁹⁾ re' āyā ḥālî be-ġāyet hoş ola ve ucuzluklar delim ola ve bî-kārlar taşa kesb ü ⁽¹⁰⁾ kār az ola **faşl-ı hāmîs:** Eger işbu ayda yeñi ay çalık koyun görünse yüklü 'avratlar ⁽¹¹⁾ ḥamlin birağalar ve toğanlar da düşvārlıġla toğa eger ayuñ bir ucu qaldurarak ⁽¹²⁾ olsa oğlancıklar ölümü delim ola **faşl-ı sādîs:** Eger bu ayda saçlı yıldız toğsa ⁽¹³⁾ bir ulu pādişāh helāk ola Māçin ilinde pādişāhlar arasında şavaş ve fitne ve ceng ⁽¹⁴⁾ delim ola ve Bābîl ilinde kızlık ve elem ve sōkellik delim ola ve Fāris ilinde uğrıdan ⁽¹⁵⁾ ve ḥarāmîden emîn olmayalar **faşl-ı sābi':** Eger işbu ayda yıldız dökülse ⁽¹⁶⁾ yalan haberler delim ola il tolgaya ve kayğuya düşeler bāzarkārānlara delim ziyān ola ⁽¹⁷⁾ ve bir ulu pādişāh helāk taşrağılar delim zulm ü güç göreler **faşl-ı şāmin:** ⁽¹⁸⁾ Eger bu ayda eleġimsaġma toğsa maşrıķdan yaña görünse ilinde fitne ve tolgā ve şavaş ola ve Bābîl ilinde ve ⁽¹⁹⁾ Nevāyîler iķliminde yağmur delim yağa ve katı dermānsızlık ve sōkellik delim ola ve kış ⁽²⁰⁾ katı ola qar tolu dipi delim ola maġrib ilinde şavaş ve fitne qan dōkmek delim ⁽²¹⁾ ola pādişehler ve begler 'ilmin dutalar ve bāzargānlara pādişāhuñ hısm doķına **[T 120 b]** ⁽¹⁾ ve eger maġrib ilinden yaña görünse Mısr ilinde kızlık ve tarlık ve fitne ve şavaş delim ola **faşl-ı** ⁽²⁾ **tāsi':** Eger bu ayda ḥarb maşrıķdan yaña görünse Fāris ilinde ve Hārezm iķliminde şavaş ve ⁽³⁾ fitne ve kızlık delim ola ammā maġribden yaña görünse maġrib iķliminde delim kişilerūñ yaşı kırya ⁽⁴⁾ re' āyā delim miḥnete uğrayalar ve qar yağmur delim ola **faşl-ı 'āşir:** Eger işbu ayda ⁽⁵⁾ maşrıķdan gün kızarsa Fāris ilinde şavaş ve fitne ve qan dōkmek delim ola ammā yıl

¹¹¹ Metinde bu kelime şeklinde yazılmıştır.

(6) sonunda hayr ve rāhatlık delim ola eger mağribden yaña görünse didiñmez gibi olsa (7) **faşl-ı hādī ‘aşer:** Eger işbu ayda hevāda nesne görünse yağmur delim yağa (8) ammā pādīşehlerden ve beglerden re‘āyā ve tüccāra hüsran dege ve denizlerde gemileri ğarkā vara (9) **faşl-ı şānī ‘aşer:** Eger işbu ayda hevāda cānavarlayın nesne görünse halk kayğuya (10) ve ğuşşaya düşeler hastalık ve merg-i müfācā¹¹² çok ola bir o pādīşāh helāk olup delim (11) kan döküle aḥvāl[i] darb ola ve korkuluk ola **faşl-ı şālīs ‘aşer:** Eger bu ayda (12) gök gürele ay irtte tururken pādīşāh aḥvālī eyü ola ve şalāḥ iylik ola arpa ve dürlü (13) tahıl delim ola eger maşrık bādı esse ekin ve üzüm helāki delim şancu daḥi ola (14) ay gidilerken görölse aḥkām gelecekde ola **faşl-ı rābī ‘aşer:** Eger işbu ayda yıldırım (15) şakısa halk içinde hastalık delim ola ve Bābīl ikliminde ziyāde eger yıldırım şakırken bād-ı tünd (16) ese maşrık pādīşāhı ya bir ‘azīm beg helāk ola eger mağribden yaña ese yıl bereket ve ni‘metlü ola (17) **faşl-ı hāmīs ‘aşer:** Eger işbu ayda iken düşerse il tölga vü fitne şavaş (18) halk içinde kayğu vü ğuşşa delim ola ekşeri kırıla ve yimiş ağaçlarına āfāt doḳına (19) **faşl-ı sādīs ‘aşer:** Eger işbu ayda yağmur yağsa yıl eyü ve bereketlü (20) ola halk tā‘ate u ‘ibādeti meşğül olalar Tañrıdan kullarına rahmet ve iylik delim ola (21) ekin biçin hub ola ve daḥi münecimler eydür ki eger katı yıl ve yağmur olsa bu yılda hiç yavuzluk [T 121 a] (1) olmaya **faşl-ı sābī ‘aşer:** Eger işbu ayda tolu ve yağmur yağsa hastalık (2) delim ola ve Bābīl ilinde bunda ziyāde ola yağmur delim ot yimiş ekin delim ola Bābīl pādīşāhı (3) işi eyü ola düşmenleri helāk ola **faşl-ı şāmin ‘aşer:** Eger bu ayda toprak yağsa (4) ve yıl kızıl toz getürse miḥnet çok ni‘met az ola **faşl-ı tāsi ‘aşer:** Eger bu ayda (5) kurbāğa ya şoğulcan yağsa beglerden ve pādīşāhlardan re‘āyā güç göre isteme ve sevdā delim (6) ola ve ilki yoz ve ekşeri kırıla **faşl-ı ‘işrīn:** Eger işbu ayda katı toz koparda yüzler (7) delim kopa Ḥorāsān mülkine delim ḥasarat erişe ammā nuşret kazeḫrānuñ ola düşmānlar (8) helāk ve il belādan kurtıla **faşl-ı hādī ve ‘işrīn:** Eger bu ayda puşarık (9) olsa yimiş kem ola ve ekin daḥi helāk ola ve ilki daḥi helāk ola ve halk kamu ğuşşa (10) ve kayğuya düşeler ve birbiriyle şavaş ve tartış ola ve bāzargānlara daḥi (11) ziyān ola eger bu ayda katı yıl ese delim yağa ekin biçin eyü ola ammā yağmur çok (12) luğundan yimiş ağacı çüriye şakam u mevt delim ola **faşl-ı şānī ve ‘işrīn:** (13) Eger bu ayda gök gümlele fitne vü şavaş ve kan delim ola ve kış katı uzun¹¹³ ola (14) kardan ve toñdan ilki helāk ola **faşl-ı şālīs ve ‘işrīn:** Eger bu ayda yir gümlele yay (15) günlerinde şarb assı ola bınarlar şuğla şavaş ü fitne delim ola ve gümlediği yerde bir pādīşāh (16) helāk ola **faşl-ı rābī ve ‘işrīn:** Eger bu ayda yir deprense bulut ve yağmurlu yıl olıcaḳ (17) deprense Rūmda kıtlık ola ilki helāk olup kan delim döküle delimlerüñ ḥānumānı helāk ola eger dün (18) içre deprense yay günleri şarb assı ola ve sökellik delim ve il içinde tölğalık ola ve halk (19) arasında fitne vü şavaş delim ola eger deprenirken tolu yağsa Fāris ikliminde kan ve fitne delim (20) ola ammā Bābīl pādīşāhı ve mağrib pādīşāhı ḥālleri eyü ola devletleri erte vü kındaki (21) düşmānları varsa helāk ola ammā bu ayda ay otuz gün ola Bābīl pādīşāhı çerisi [T 121 b] (1) şına düşmāndan çok miḥnet ve kahr göre ammā üzüm delim ola eger bu ay yigirmi

¹¹² merg-i müfācā: Ansızın gelen ölüm.

¹¹³ Metinde **اوزق** şeklinde yazılmıştır.

toĸuza gelürse kamu cihānda yağmur ⁽²⁾ delim ola ve ekin ve ot çok ola ammā çokluğundan ekşer dahıl çüriye saĸam u mevt delim ola

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽³⁾ Böyle diyüp anda Loĸmān ibn-i ‘Ād
Oldı sâkin ol Hâkīm-i hoş-nihād

Dinle Zühre vaşfını şerh ideyim

⁽⁴⁾ Vir şalāvāt Muştafā’ya bul murād

Neşr: Hâkīm kavlince Loĸmān-ı Hâkīm âfitāb Şevr burcına taḥvīl idicek ⁽⁵⁾ olan ‘alāmetlerüñ delālātın neyse kim beyān itdi. Süleymān ‘aleyhi’s-selām işidüp taḥtın kıılınca nāgehān anı ⁽⁶⁾ gördi kim müvekkel-i burc-ı Şevr melek-i **Ecmāi’**il bir ‘azīm ferişte getürdi anuñ bigi ḥüb-şüret ki ⁽⁷⁾ gözler görmiş degül şekl-i âdem bir elinde ‘amūd dutar ve bir elinde bir levḥ ammā ki sekiz ḳanadı var başında tâc yirine saç ⁽⁸⁾ var sünbül-i Hindī gibi Süleymān’a selām virür nazarına karşı ayağın turdı. Süleymān ‘aleyke alup eyitdi ki: ⁽⁹⁾ Yâ melek-i a‘zam aduñ nedür neye müvekkelsin elüñdeki tılsımātuñ ḥāvaşşı nedür ve oddan ⁽¹⁰⁾ ‘Amūd ki dutarsın nef‘i nedür? Cevāb virdi ki: Yâ Nebiyya’llāh elimündür müvekkel-i Zühreyüm ⁽¹¹⁾ ve bu elümdeki âteş ‘Amūd Zühre yıldızına tâc olan cinniler Zühre yıldızluya zarar ⁽¹²⁾ itmek dilese bu âteş-i ‘āmūdla urup helāk iderem bu elümdeki levḥuñ ḥāşşası bu kim her kim yazup ⁽¹³⁾ âfitāb Şevr burcında iken ve ḳamer Zühre sâ‘atinde iken yazup getürse cin şerrinden emîn ola ⁽¹⁴⁾ ve cemī‘ ḥalāyık ḳatında maḳbül-ı ‘azīz muḥterem ola Loĸmān-ı Hâkīm emr-i Sübhānī birle ⁽¹⁵⁾ ḫālī‘-i mevlūd kitābına levḥüñ tılsımātın naḳş idüp getürdi.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽¹⁶⁾ Yazd’anuñ cümle ḥavāşşın ol ḫakīm
Ṭālī‘-i mevlūd içinde ya ne’dim

⁽¹⁷⁾ Diñle imdi Zühre’nüñ vaşfın daḫi
Şerh ideyin aşı birle ben delim

Hakīm qavlince andan Süleymān ⁽¹⁹⁾ Hāzret-i ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki: Yā melek, Zühre’nün şifâtından ⁽²⁰⁾ bize haber vir ve daği eydürler ki Zühre bir cemîle hatundi. Hiç kimesne dāmenine ⁽²¹⁾ el ırgürmemişdi diyüp Hārūt Mārūt qaziyyesin kim ikisi daği melek-i muqarreb iken **[T 122 a]** ⁽¹⁾ Haq te‘ālādan nefis isteyüp yiryüzine inüp Zühre’yiyle şohbet itdügin bize haber vir işidelüm ⁽²⁾ diyicek müvekkel eyitdi ki: Yā Süleymān hāşā ki Zühre hatun ola veyā nesl-i insāndan ola veyāhūd yidi yıldız ⁽³⁾ hilqat olduğı vaqtin Zühre yaradılmadıq ola yā Süleymān Zühre evvelden Zühre’dür ammā Hārūt ile Mārūt ⁽⁴⁾ kışşası budur ki iblīs-i la‘īne bu huşuşda mu‘āvenet itdükləri ecilden Allāh diledi ki anları ⁽⁵⁾ qahr ide anlarıñ qaziyyesini Tekvīninden ya‘nī Tekvīn-i Şevrden teftiş idesin zīrā ki dünyā kelāmın bu ⁽⁶⁾ ‘ālem-i süflīde olan qaziyye[y]i ben dilüme almazam ol emr-i Tekvīne ta‘alluqdur baña ta‘alluq ‘ālem-i ‘ulvīde olan kelimātdur ⁽⁷⁾ ammā ki Zühre yıldızından istifsār idersünüz Allāh te‘ālā çünkim kemāl-i qudretiyle ‘arş u kürs levh ü qalem yaratdı, ⁽⁸⁾ ol vaqtin yıldızları on iki burūcı düretdi, Zühre[y]i daği ol vaqt yaratdı, maqāmı üçünci qat ⁽⁹⁾ gökdedür. Ay ve güneşden soñra enver olan yıldız Zühre’dür. On iki burūcı üçünci felekden seyr ider, ⁽¹⁰⁾ maşrıqdan gelüp mağribe gider. Süreti ve sīreti daği nicedür beyān idelüm.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

İşbu Zühre yıldızı da bî-gümân

⁽¹¹⁾ Bu üçünci gökde dutdı ol mekân

Bir nefesde seyr idüben ol yürür

Belki beş yıllık alur yolu varur

⁽¹²⁾ Şüreti de Zühre gibi hûbdur

Hem zarîf ü dil-güşâ maḥbûbdur

Şekli zibâ kâmeti de key zarîf

⁽¹³⁾ Sözi siḥr ü gözi fitne hoş ḥarîf

Hüsn içinde bugün oldur bî-naẓîr

Ḳamu ‘âlem ḥüsninedür hem esîr

⁽¹⁴⁾ Çünk’elinde çengi vardur ol çalar

Eflâk anuñ sâzına başın şalar

Her ne dürlü nağme varsa bîş ü kem

⁽¹⁵⁾ Evvel anı Zühre çaldı ey ḥakîm

Geh çalar geh raḳs urur Zühre pes

Ârām itmez bir dem içre bir nefes

⁽¹⁶⁾ Şād u ḥurrem durur özi her zamân

Dāyim işi pes beşâretdür hemân

Gāmgîn olmaz bu cihānuñ işine

⁽¹⁷⁾ Yâ ḥū çarḥ-ı gerdişüñ revişine

Zevḳ ü ‘işret birle dāyim ol yürür

On iki burcı gezer şanma ṭurur

⁽¹⁸⁾ İç ü tışı şevḳile ṭolmış tamām

Hem vücûdı nûra ğarḳ olmuş ḥümām

Ḥaḳ te‘ālā yaradaldan Zühre hem

⁽¹⁹⁾ Ğuşşa bir dem görmemişdür yāhū ğam

Şād u ḥurrem tırur özi pür-cemāl

Ḥātırından geçmemişdür hiç melāl

⁽²⁰⁾ Bu şıfatludur Zühre çün aḥī

İlle ğāyet oldur[ur]¹¹⁴ cirmi daḥi

Zühre gökde ululuğı bī-gümān

⁽²¹⁾ İşbu yirçedür imdi bil inan

Artuḳ eksük daḥi yakın āşikār

Ol bilür kim yaradupdur kāmkar

[T 122 b] ⁽¹⁾ Bākisinde ol bilür kim birdür ol

Nice Zühre düzmege kādirdür ol

Sen de bilmek dileriseñ ey şafā

⁽²⁾ Vir şalāvāt rāzı ola Muştafā

5.3.3.8. Der-Beyān-ı Ahvāl-i Mevlūd Der-Faşlı-ı Nisān

⁽³⁾ Ḥakīm kavlince kaçan kim müvekkel-i Zühre bu vechile ḥaber viricek Süleymān Ḥazreti diñleyüp ol melege icāzet ⁽⁴⁾ virüp gitdi **Kevkebaıl** melek gidicek Süleymān Ḥazreti müvekkel Şevr’e emr itdi ki tekvīn-ı burc-ı Şevri getüre ⁽⁵⁾ melek tekvīn getürmege ki gitdi. Süleymān Ḥazreti Loḳmān-ı Ḥakīm’e su‘āl itdi ki: Yā Ḥakīm ḥaber vir baña ki āfitāb ⁽⁶⁾ Şevr burcında iken ana rahminden bir mevlūd vücūda gelse ef‘āl ve hey’eti nice olur ve daḥi āfitāb ⁽⁷⁾ Şevr burcında iken ḥāl-i ‘ālem nice olur beyān eyle diyicek cevāb virdi ki: Yā¹¹⁵ Nebiyya’llāh güneş tamām ⁽⁸⁾ Ḥamel burcın seyr idicek Şevr burcına gelse ‘ālem bir dürlü daḥi olur şöyle ki tağ, taş, şahrā, ⁽⁹⁾ çayır, çemen, lāle-i nu‘mān birle müzeyyen olur ve yir altından nebātāt zuhūra gelür ağaçlar daḥi yir yir çiçekler gösterür ⁽¹⁰⁾ bınarlar şuyı daḥi artar ziyāde olur şöyle ki cihān cennet-mişāl olur yirden nebātāt ⁽¹¹⁾ irişür ādeme kuvvet ü kūt olur ādemī-zāde daḥi düretüp rızkıçün çalışur zaḥmete meşğul ⁽¹²⁾ olur ve daḥi Yā Nebiyya’llāh Hermes-i Ḥakīm ki İdrīs Peyğāmbir ‘aleyhi’s-selāmdur, eydür: Güneş Şevr burcında ⁽¹³⁾ iken ana rahminden bir kimesne vücūda gele eger kamer daḥi Şevr burcına taḥvīl itmiş olsa delālet kıılır ki ⁽¹⁴⁾ mevlūd kuvvetlü vü şecā‘atlü vü cefā-keş kırınıc kırınıc selīm-ṭab‘ola ammā kim ekşer

¹¹⁴ Metinde “oldur” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁵ Ya: bu kelime yanlışlıkla ta şeklinde yazılmıştır.

aḥmaḳ ola. ⁽¹⁵⁾ Eger ḳamer Cevzā burcında olsa mevlūduñ ‘ömri dırāz ve bülend-himmet ve bağ u bağçeyle ⁽¹⁶⁾ ḥātrı hoş ola ve eger ḳamer Esed burcında olsa mevlūd şecī‘ ḳopa ‘Avān tā’īfesiyle ⁽¹⁷⁾ baş hoş ola. Eger ḳamer Sereṭān burcında olsa tāli‘ i nuḥūsetden ḳurtılmaya ekşer bennā vü mi‘ mār ⁽¹⁸⁾ ola. Eger ḳamer Sünbüle burcında iken vücuda gelse ‘işret-bāz ve saḥī ikinci bay [u] yoḥsul ⁽¹⁹⁾ ni‘ metin yiyici ola. Eger ḳamer Mīzān burcında iken vücuda gelse ṭama‘ dār nākes ola māl ⁽²⁰⁾ cem‘ idici zelle-bāz ola ammā ki her fende māhir ola. Eger ḳamer ‘Aḳreb burcında iken vücuda gelse ⁽²¹⁾ ser-firāz kīne-sāz ḳahhār u cabbār ḳopa. Eger ḳamer Ḳavs burcında iken vücuda gelse ḡāyet tīr-endāz [T 123 a] ⁽¹⁾ ve şīḳar-bāz ḳopa. Ḳamer Cedy burcında iken vücuda gelse ḥile-kār şerīr fitne-engīz ḳopa ⁽²⁾ ve eger ḳamer Delv burcında iken vücuda gelse ḡāyet tāli‘ lü ve şāfi gönüllü ḳopa ammā kim sefer ḳılıcı ola ⁽³⁾ ḥiḳbir işde ber-ḳarār olmaya. Eger ḳamer Ḥūt burcında iken vücuda gelse māla ḥariş ⁽⁴⁾ ola seyr u sefer eyleye ammā eşaḥḥ ḳavl budur ki ol kimse heybetlü ola begler pādişāhlar ⁽⁵⁾ ḳatında daḥi merḡūb ola belki şāḥib-cāḥ ola ve daḥi şāḥib-şecā‘ at ola ammā ki ḡāyet şāḥib-⁽⁶⁾mürüvvet ola kim şöyle atasın öldürene daḥi mürüvvet ide her ḳanḳı sefere varsa uğurlu ola ammā oḒlı ḳızı ⁽⁷⁾ ola ve hem ‘ömri dırāz ola şöyle ki ekşerinüñ ‘ömri yüzden ziyāde ola.

Naẓm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

⁽⁸⁾ ‘Ömri ḡāyet olısdur ki dırāz

Ekşeri yüz on yaşaya ser-firāz

OḒlı ḳız’olmaya ammā çoḒunuñ

⁽⁹⁾ Olanınuñ daḥi ola ḳatı az

‘Ays u ‘işret ehli ola Zührevī

Şoḥbet idüp çaldırıcı ola sāz

⁽¹⁰⁾ Sehevī secd ḳıla lehve vire dil

‘Aysile ‘ömrin geḳüre ḳış u yaz

Ba‘ zısı azup ola ḥāne daḒal

⁽¹¹⁾ Dönmeye andan ursalar tīḒ-dirāz ¹¹⁶

Kāzib ola ekşeri daḥi anuñ

Sırr gönülde dutmaya dilinde rāz

⁽¹²⁾ Ekşer’ammā nefsin ıslāḥ eyleyüp

Hāḳḳa tā‘ at eyleye idüp namāz

¹¹⁶ Bu mısra da vezin bozuktur.

‘Âkıl u dānā mü’eddeb ola ħub

(13) Ĥaşletinden rāzı ola kār-sāz

Böyle diyüp anda Loķmān ibn-i ‘Ād

Oldı sâkin vir şalāvāt ser-firāz

5.3.3.9. (14)Der-Beyān-ı Āmeden-i Tekvīn-i Vuĥūş be-Dergāh-ı Ĥazret-i Süleymān ‘Aleyhi's-selām

(15)Ĥükemā kavlince Loķmān-ı Ĥakīm Zühre ve nīķ aĥvālin ki beyān itdi. Yemlūn-ı Ĥakīm eyitdi: Yā Loķmān-ı⁽¹⁶⁾zamān rāst buyurursın ki tālī‘ Şevr yıldızı Zühre olan maĥbūba dost u tarab⁽¹⁷⁾dost olur. Benüm daĥi yılduzum Zühre’yidi ‘ālem-i bulūgiyete irişüp kendümi bildükden şöña kırķ yıl ta‘ām⁽¹⁸⁾ riyāzetiyle nefse gūş-māl ü kanā‘at sillesiyle pāy-māl itmeyince şehevānī nazardan kesemedüm henüz⁽¹⁹⁾ kırķ yıldan ki ‘ömrüm yüzden aşmamışdur bir cemīle-şūret görsem meyl itmez degülün ve merġūb-⁽²⁰⁾āvāz şadāsın işitem diñlememege heves itmez degülün yā Süleymān kişi nefsi emmāresin kendüye rām ve nefsi⁽²¹⁾ ‘irfānında merd-nām olmaķ gerek biñde bir şahş nefsinı helāk idüp ĥalāş idemez.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

[T 123 b] ⁽¹⁾ Degme kimse nefsi tutmaz şāhımın ĥūy-ı melek

Degme kimse süfliden ‘ulvīye erüp bulmaz dilek

Degme kimse ĥāki kilden nefsinı itmez ĥalāş

⁽²⁾ Degme kimse nefsinı olmaz maķar ‘arş u felek

Neşr: Ĥükemā kavlince Yemlūn-ı Ĥakīm nefsi ĥaķķında böyle diyicek Süleymān ‘aleyhi's-selām ⁽³⁾cemī‘ ĥükemā ile taşdıķ kıldılar bunlar bunda bizüm kışşamuz ez-ān cānib Tekvīn-i vuĥūşa geldi. Sibā‘ cins ⁽⁴⁾yırtıcılardan yakınında olanlardan a‘vānına getürdüp dergāh-ı Süleymānī’ye fersaĥ yirde koyup üzerlerine ⁽⁵⁾müvekkel naşb idüp eşkıyā gözlerinden niĥān enbiyā, etķiyā ‘aynlarında ‘ayān kanad açup Süleymān ⁽⁶⁾dergāhına geçüp dīvān-ı Süleymānī’ye nazar kıldı. Gördi ki biñ bir ümmet cem‘ olmuş şanki ⁽⁷⁾rūz-ı maĥşerdür insān melikleri ve cinnī serverleri Süleymān nazarına karşı şaf bağlayup ⁽⁸⁾tururlar. Andan Tekvīn taĥt-ı pāyına gelüp yüz sürüp du‘ā kılıp eyitdi ki:

Nazm:

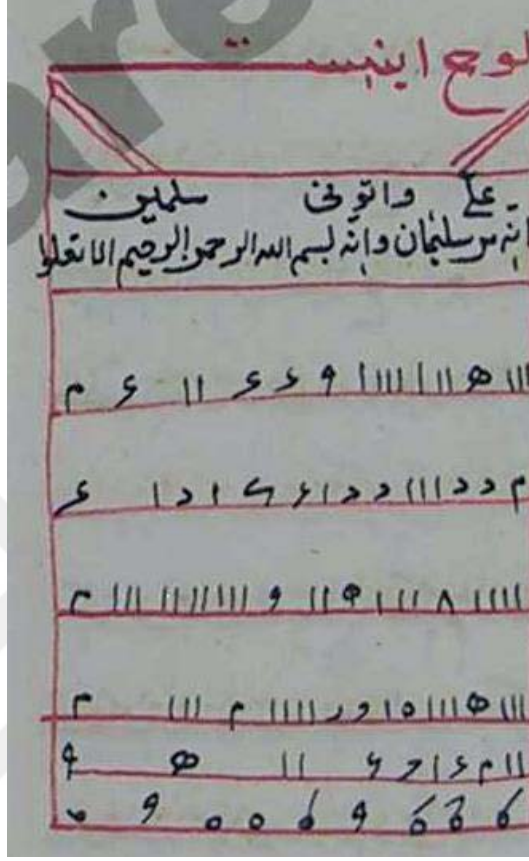
[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽⁹⁾ Ey emīn-i pāk-i Yezdān şeh-cihān

İzn-i Ĥaķla mālīk ol ĥaķķa ‘ayān

Devletüñ pâyende olsun haşredek

⁽¹⁰⁾ Devletüñ şemsine gelmesün ziyân

Neşr: Hükemâ kavlince Tekvîn-i vuḥuş ⁽¹¹⁾ bu vechile du‘ â kılıcaḳ Süleymân nazâr kılıp gördi ki taht-ı pâ kenârında bir ‘aceb ⁽¹²⁾ hey’et tekvîn gelüp el kavşurup selâm virdi luṭf yüzinden ikrâm kıldı ⁽¹³⁾ andan Süleymân bildi ki bu gelen tekvîn-i vuḥuşdur andan selâmın alup ⁽¹⁴⁾ eyitdi ki: Yâ tekvîn qarşuma gel andan tekvîn qarşusına geldi ki muṭlaḳ ⁽¹⁵⁾ hey’et-i bebr ü yabâna beñzer ve ammâ ki fîl-pâ âdem eli gibi iki eli var. Bir elinde ⁽¹⁶⁾ bir kılıç dutar, od renginde ‘âleme şu‘ le virür ve bir elinde daḥi bir levḥ dutar ⁽¹⁷⁾ kim ol levḥüñ naḳşı tılsımâtı budur andan Süleymân ‘aleyhi's-selâm ⁽¹⁸⁾ su‘âl itdi ki: Yâ tekvîn-i a‘ zâmer merḥabâ şafâ geldüñ ismüñ nedür ve nice ḥayvânât üzerine tekvînsin? ⁽¹⁹⁾ Cevâb virdi ki: Yâ Süleymân benüm adum **Ḥamâhâ’**ıldür ḥayvânât üzerine müvekkel olan melek tekvîniyüm. Levḥi ⁽²⁰⁾ elümde tutaram tılsımâtüñ ḥavâşşı berekâtında cemî‘ yırtıcı ḥayvânât baña müsahḥhardur her kimesne ki âfitâb ⁽²¹⁾ Esed burcında ya Cedy burcında iken kâmer daḥi şerefinde iken bu levḥi imâ keçisi derisine yazup götürse cemî‘ i [T 124 a] ⁽¹⁾ yırtıcı ve ʔartıcı ḥayvânât şerrinden emîn ola ve ḥayvânâta ḥastalık irse bu levḥi bakıra naḳş ⁽²⁾ idüp yeşil sırça çanağa bıraḡup şuyını saçsa ol ḥayvân rencden ḥalâş bula.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

(3) Yâ Süleymân şöyle bil ki bî-gümân

İşbu hâşşasıdur key cihân¹¹⁷

Böyle diyüp oldı hāmūş [o] melek

(4) Vir şalāvāt bul şevāb [her] dü cihân

Neşr: Hākīm kavlince tekvîn öyle diyicek Süleymân ‘aleyhi’s-selām su’āl⁽⁵⁾ eyledi ki: Yâ tekvîn-i hayvânât bize ‘ömrinüñ eṭvâlinde ve cihânuñ aḥvâlinden haber virgil ve daḥi⁽⁶⁾ bunca ‘ömr-i rûzgâr içinde ‘acâyibden ne gördüñ beyân eyle diyicek tekvîn cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh ben⁽⁷⁾ ‘ömrümün hisâbın bilmezem velîkin saña bir nişân vireyin tâ kim andan anılayasın yâ Süleymân Âdem-i Şafiden altmış sekiz⁽⁸⁾ biñ yıl evvelde Süleymân-ı Hākiden yidi biñ yıl soñra Allâh te‘âlâ cihân mülkine bir dürlü maḥlûkât⁽⁹⁾ getürdi kim anlara kavm-i Hûş dirlerdi nite başları fil-ser, gövdeleri âdem-şekl, elleri⁽¹⁰⁾ âdem gibi velîkin âdem ellü, arslân pençelü, cāmūs ayaḳlu, arslan kulaḳlu, erklü, dişlü yidi biñ⁽¹¹⁾ yıl bu cihân mülkin dutup ḥükm itdiler. Yidi biñ tamâm olıcaḳ Ḳāhir’ün ḳahrın unuttılar⁽¹²⁾ tā‘at u tesbîḥ terk idüp yiryüzindeki cânavarcıḳları incitdiler. Allâh te‘âlâ ol kavme yitmiş⁽¹³⁾ biñ peygâmbir gönderdi kendü cinslerinden ḳabul ḳılmadılar ol kavme içlerinden bir peygâmbir-zâde⁽¹⁴⁾ gönderdi ki adına Süleymân-ı Hākî dirler diyicek Dāvūd oḒlı Süleymân’a bu söz güç geldi kim zîrâ kendüden⁽¹⁵⁾ evvel bu buncaleyin ‘âlî maḳâm üzerine süvâr olup oturmuş yıl taḥtını felege çıkarmış Süleymân geldüğine⁽¹⁶⁾ i‘timâd itmedi, şek getürdi, didiḒi¹¹⁸ tekvîne ma‘lûm oldı daḥi eyitdi: Yâ Süleymân bin Dāvūd ve ey melek-i⁽¹⁷⁾ Maḥmūd u Sübhâni mevcūd ḥaḳḳıçün senden Ḓayri yüz biñ daḥi yigirmi üç biñ ṭoḳuz yüz ṭoḳsan⁽¹⁸⁾ ṭoḳuz Süleymân’a ḥizmet itdüm. Ser-cümlesi dürlü devri içinde geldiler, ol zamâne maḥlûḳına⁽¹⁹⁾ ḥükm ḳıldılar, nübüvvet ḥâtemin ellerine aldılar, bād üzerine serîr şaldılar, ‘âlem-i Ḳāf’dan⁽²⁰⁾ Ḳāf’a ṭuttılar, maḒārib ve meşāriḳa yiliyle gitdiler, ‘âḳıbet ecel kim irişdi tāc u taḥt u ḥâtemi⁽²¹⁾ yirinde ḳoyup gitdiler, genç [ü] mālî terk itdiler, ḳara yirde maḳâm-ı merḳad düzdiler, sākin olup ḳarār itdiler, [T 124 b]⁽¹⁾ Süleymânlıḳları fā’ide ḳılmadı.

Nazm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Yâ Süleymân şöyle bil kim bu felek

İtdüḒince devr hem seyrin melek

(2) Her yidi biñ yıl içinde pes tamâm

Bir Süleymân geldi dünyāya ḥümām

¹¹⁷ Bu mısradâ vezin bozuktur.

¹¹⁸ “m” harfi sehven yazılmış.

‘Ömr ecelden bulduğunca pes hemân

(3) Halka kıldı ol Süleymânlık cihân

Ele alup ol nübüvvet hâtemin

Gezdi Hakk’uñ on sekiz biñ ‘âlemin

(4) Tahtına merkeb olup bād-ı şimāl

Şark u ğarb[1] seyr itdi mäh u sāl

Virmişiken taht Hakk’ azze ve cell

(5) Va‘de yitüp irdi nāgeh ecel

Böyle diyüp şāha tekvîn anda pes

Vir şalāvāt hāmūş olup söz[i] kes

(6)**Neşr:** Hakīm kavlince tekvîn-i vuḥūş böyle diyicek Süleymân eydür: Yâ tekvîn, evvel Süleymân (7) kim nübüvvet tahtına kadem başdı şol zıkr itdügünñ fil-hey’et maḥlûḳ mıydı ol kabîḥ-şekl Süleymân(8)lık kılmağa andan lâyıḳ mıdur veyâ taht-ı hâtem almağa muvâfıḳ mıdur diyicek tekvîn eydür: Yâ Süleymân İbn-i (9) Dāvūd her zamānuñ maḥlûḳı ki geldi ammâ ki içinde derîn peygâmbler ve daḥi Süleymânlar niḳābla (10) yürürlerdi. Anlaruñ şekl ü şemâ’yîli ol zamâne maḥlûḳına beñzemezdi. İllâki ser-cümlesi melek-(11)manzar, beşer-hey’et, perî-şüret, ‘uṭarid-fıtnat, güneş-ṭal‘at, şāḥib-devlet, ehl-i (12)ḥikmet, kân-ı seḥâvet, şāḥ-ı ma‘delet, şāḥib-i fütüvvet, ehl-i riyâzet, şavm u şalât (13) üzerine ḳâyim Süleymânlardı. Her birisinüñ yüzi nûrından göz ḳamaşurdı. Ne şekl ne şüretde (14) olduğı seçilmezdi. Baḳduğunca nûrun ‘alâ-nûr¹¹⁹ görünürdi.

Naẓm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Her birisi pâdişehdi bî-gümân

(15) Halka şulṭân olmışıdi hân hân

Böyle diyüp oldı sâkin ol melek

Vir şalāvāt cân u dilden şâdmân

(16) **Neşr:** Hakīm kavlince Tekvîn böyle diyicek yine Süleymân eydür: Yâ Tekvîn ol Süleymân devrinde ne (17) gördün? Cevâb virdi ki: ‘Acâyib çok gördüm ammâ cümlesinden biri bu ki bir gün Süleymân-ı (18) pāk-zât şāḥ-ı şāḥân-ı ḥayvânât nübüvvet tahtına süvâr olup ol zamānuñ mileliyle maḥlûḳıyla (19) ṭabl u ‘alemiyle gezüp ‘âlem-i ḳâyinâtı teferrüc iderken kūh-

¹¹⁹ Nur sûresi 35. ayet içinden iktibas edilmiştir: nûrun ‘alâ-nûr: nur üstüne nur. (Nur: 24 / 35)

1 Elburz'ın kullesinde bir maḳāma ⁽²⁰⁾ vardı kim ol maḳāma deve şüretinde Allāh te'ālā bir melek yaratmışdı. Dizlerin ⁽²¹⁾ çöküp boynın uzadup tıururdu ve daḫi ol ba'ir-şekl melegün öñinde vādī-i cehennem-[T 125 a] ⁽¹⁾ mişāl bir çāh vardı. Ol kuyıdan el-emān el-emān yā yā Süleymānū'z-zamān ⁽²⁾ diyüp āvāz gelürdi velikin ol āvāze fersaḫ-be-fersaḫ yir giderdi. Andan ⁽³⁾ Süleymān Ḥazreti ol şeşer ser-melegün ḳatına gelüp selām virdi. Melek 'aleyk ⁽⁴⁾ alup Süleymān'a ḫizmet kıldı eyitdi ki: Yā Süleymān ma'zūr tıut ki benüm ḫizmetüm vardur anı gözedürmen ⁽⁵⁾ kuyının içindeki 'āşī cānavar cānavar üzerine müvekkelüm gözlerüm üzerinden ırmazam ki boşanup 'ālem ḫalkın ⁽⁶⁾ ḫarāb itmeye didi daḫi ol melek tesbīḫine meşgūl oldu ki budur **tesbīḫ budur**: Allāhümme yā Metlisālī' ⁽⁷⁾ yā Müntecā fālī' yā Ṭahūsa yā Yaşabūsa yā Mālīyūs yā Ra'yūs yā Mustahşā yā Müstenkisā yā Mezeẓālūn yā Feygūşersūn ⁽⁸⁾ yā Muntecārişā yā Şeyyārīşā yā Şaḳlaḳī' yā Müteḳāhi' yā mālīke'l-mülk yā zū'l-celāl ve'l ikrām velā ḫavle velā ḳuvvete illā ⁽⁹⁾ bi'llāhi'l-'azīm. ¹²⁰

5.3.3.10. Der-Beyān-ı Kışşa-i Süleymān-ı Pāk-zāt Taḳrīr Kerden-i Süleymān

⁽¹⁰⁾ Ḥakīm ḳavlince ol melek böyle diyicek Süleymān 'aleyhi's-selām eyitdi ki: Yā Tekvīn-i vuḫūş Süleymān-ı pāk-zāt ⁽¹¹⁾ ol cānavarı teferrüc kılduḡın beyān eyle diyicek cevāb virdi ki: Yā Süleymān çünkim Süleymān-ı pāk-zāt ⁽¹²⁾ ol melek-i müvekkeli gördi aduñ nedür ve bu arada ne vaḳitden berüsin diyicek eyitdi ki: Yā Nebiyya'llāh benüm ⁽¹³⁾ adum **Cemāhā'ıldür**. Allāh te'ālā kün emriyle cihānı ḫilḳat idicek ḫayvānāt düredecık beni daḫi düretti ⁽¹⁴⁾ ammā ben bu arada bu cānavara müvekkel olaldan nice sencileyin Süleymānlar gelüp benümle maḫrem olup bu cānavaruñ aşlın ⁽¹⁵⁾ şorup durur. Süleymān oldu ki bu cānavarı çıkarup teferrüc kıldı. Nübüvvet ḳuvvetiyle yine ḫabs kıldı ammā Süleymān ⁽¹⁶⁾ oldu ki bunuñ meḫābetin döymedi. Teferrücünden vaz gelüp gitdi. Bu muḳaddimeden maḳşūd bu ki 'ömrümün müddetin ⁽¹⁷⁾ bilmezem ammā bu arada ḳarār kııldan berü yitmiş seksen biñ sencileyin Süleymān geldi, gitdi. Her birinün ⁽¹⁸⁾ taḫtın yıl getürüp Ḳāf'dan Ḳāf'a yetürdi, zamāne ḫizmetin bitürürdi, muṭī' münḳād idi.

Nazm:

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽¹⁹⁾ Sencileyin çok Süleymān gördi añla bu melek

Gör ne çokdan devr kılar şāha bu çarḫ-ı felek

Böyle diyüp ol ferişte old[ı] sākın ol zamān

⁽²⁰⁾ Diñle imdi kışşa nedür vir şalāvāt bul dilek

¹²⁰ Allah'ım! Ey Metlisālī' ey Müntecā fālī' ey Ṭahūsa ey Yaşabūsa ey Mālīyūs ey Ra'yūs ey Mustahşā ey Müstenkisā ey Mezeẓālūn ey Feygūşersūn ey Muntecārişā ey Şeyyārīşā ey Şaḳlaḳī' ey Müteḳāhi' ey mülkün gercek sahibi olan Allah'ım! Güç ve kuvvet sadece yüce ve büyük olan senin yardımındır.

Nesr: Hākīm qavlince melek böyle diyicek Süleymān-ı pāk-zāta anuñ sözi ⁽²¹⁾ be-gāyet güç gelüp kendüden aqdem Süleymān gelmedi şanup baş şalup yā müvekkeli-ı çāh ne ‘aceb söz söyledüñ, [T 125 b] ⁽¹⁾ elli altmış biñ Süleymānile muşāḥabet kıldum deyü da‘ vā idersin? Farazā sen ol Süleymānları görmiş ⁽²⁾ olasin bunları bir uğrıdan mı gördüñ? Cevāb virüp eyitdi ki: Yā Süleymānū’z-zamān her Süleymān bir devirde ⁽³⁾ geldi. Zamānesi ḥalkıyyla ön gelen Süleymān soñ gelen Süleymān bir diñledi. Her bir Süleymān’uñ mā-beyninde geçen ⁽⁴⁾ devr yidi biñ yıldı ba‘zı Süleymān oldu mā-beynlerinde yitmiş biñ yıl daḥi geçdi ve daḥi yā Süleymān ⁽⁵⁾ ne qadar Süleymānlar geldügin ḥaḳīḳat-i ḥāl üzre bilmek dilerseñ bu ‘āşī cānavaruñ gövde nazar ⁽⁶⁾ kıl tā bilesin kim ne qadar Süleymānlar gelüpdür zīrā her Süleymān ki geldi çāhdan çıkardup bu cānavarı kim ⁽⁷⁾ temāşā kıldı son gelen Süleymān nişāne için nübüvvet ḥātemiyle üzerine mühr urdı velī Süleymānlar ⁽⁸⁾ oldu ki ḥavf idüp temāşāsın terk geçdi, gitdi velikin ol mühr uran Süleymānlaruñ ‘adedi ⁽⁹⁾ bu ḥayvānuñ cisminüñ üzerinde menḳuşdur diyüp cevāb viricek Süleymān-ı pāk-zat ol ⁽¹⁰⁾ melik-i ḥayvānātı ta‘accüb kılup fikre vardı. Andan bir zamān ḥayret deryāsına tıalup aql ḡavvāsın bitüri⁽¹¹⁾ yazdı. ‘Āḳıbet ‘aḳlın başına cem‘ idüp fehmi u idrāk nūrın gözlerine şem‘ idüp baş qaldurup ⁽¹²⁾ eyitdi ki: Yā melek-i müvekkeli nice ola ki ben bu cānavarı görem benden soñra gelen Süleymān’a benden nişāne olmağıçün ⁽¹³⁾ mühr uram diyicek müvekkeli dābbe eyitdi ki: Yā Süleymān sen cemī‘ leşkerüñi yaraqlayup ḥāzır kıl ve ne qadar vuḥuş ⁽¹⁴⁾ tā’ifesi varsa işbu çāhuñ çevresin alup şāf bağlayup tursunlar. Ön şafda arslan ⁽¹⁵⁾ cinsi tursun, ikinci şafda qaplan ve sırtlan bebr ü yabān cinsi tursun, üçüncü şafda fil ⁽¹⁶⁾ ve gergedan cinsi tursun, dördüncü şafda yırtıcı cānavarlardan ba‘zısı şāf bağlayup tursun⁽¹⁷⁾lar kaçan ki ben bu ‘āşī cānavarı quyıdan çıkaram ḥamle idicek arslan egreşüp çağruşup ⁽¹⁸⁾ öğürsünler ve qaplanlar ve sırtlanlar kükreşsünler ve filler na‘ra urup ⁽¹⁹⁾ ḡacığursınlar mā-ḥaşal yırtıcı cānavarlar yir yirin çağruşup ‘alāle, velvele kılup ol ⁽²⁰⁾ ‘āşīye ḥamle vü ḥizān itsünler.¹²¹ Bu cānavar āvāzı sevmez yine çāha girmeli olıcaḳ ḥāzretüne ben ⁽²¹⁾ işāret kılayum nübüvvet mühriyle a‘zāsında bir yire mühr ursın, dünyāda ‘āşī cabbār cānavarınca [T 126 a] ⁽¹⁾ olur teferrüci kılup göresin diyicek Süleymān ḥükm itdi yırtıcı cānavarlar didiği gibi qat-ender-⁽²⁾kāt ol cāh-ı ‘aẓīmüñ çevresin alup şāf bağlayup tırdılar nazar ol cānavara urdılar ⁽³⁾ andan ol melek-i müvekkeli **Cemāḥā’il** quyı ağızına varup çağurup eyitdi ki: Yā dābbe-i ‘āşī elümden ḥalāş ⁽⁴⁾ isterseñ ol seni ḥabse şalan Süleymānū’z-zamān geldi. Saña merḥamet qırup ister ki seni çāhdan ⁽⁵⁾ çıkarup āzād ide. Ḥabs ile mübtelā olmuş göñlüni dil-şād ide. Melek-i müvekkeli böyle diyüp çağırınca ⁽⁶⁾ ol quyıdan bir ‘aẓīm heybetli āvāz geldi şöyle ki gökler gürleri bigi Süleymān su’āl ⁽⁷⁾ itdi ki bu āvāze nedür? Melek cevāb virdi ki: Yā Nebiyya’llāh ol ‘āşī cānavaruñ qahḳahāsıdur ki kendüyi ⁽⁸⁾ ḥabs iden Süleymān geldi çağırır şanur ki āzād ide. Ammā ki vaḳtūñüze ḥāzır oluñ gelüp quyıdan ⁽⁹⁾ taşra çıkısa gerek yidi başlu evran bigi çevre yaña bakısa gerek diyince anı gördiler ki bir kümredi ⁽¹⁰⁾ ve tıarrāqalar qopdı ve quyı ağızından düñünler direk direk olup çıkıdı. Ḥammām qubbesince var

¹²¹ Metinde **ابن لاری** “ye” harfi fazla yazılmış.

(11) ola kara bulut mişâlinde bir baş çıķup göründi nite arslan başına beñzer ve gövdesi fil gövdesileyin⁽¹²⁾ ammâ ejderhâlayın yer yer balık pulları gibi pulları var ve elleri arslan ellerine beñzer⁽¹³⁾ başında saç ve boynında yilüsi sırtlan yilüsine beñzer ve bir ‘aceb daħi bu ki kıyırığı ejder-şifat⁽¹⁴⁾ ucında ejder başı var ağzından odlar saçulur ammâ ki gövdesinüñ her pulunuñ üzerinde birer mühr⁽¹⁵⁾ başılmış ol kadar mühr-i Süleymânlar var ki gövdesinde pul kalmamış ki mühr başılmamış illâ ki alnındaki⁽¹⁶⁾ kaşı arasında bir yircegiz kalmış. Andan ol ‘âşî cānavar çıķup çevre yaña bakup Süleymân tahtın⁽¹⁷⁾ görüp kendüyü ħabs iden Süleymân diñeldüğün görüp bilüp ħışmla kaķıyup r‘ ad bigi şaķıyup⁽¹⁸⁾ baş şalup çevre yanındağı ħayvânât cinsine ħamle vü ħizân idüp ağzından âteşler⁽¹⁹⁾ yağdırdı. Niçesin yakdı. Andan Süleymân ħışm itdi. Arslanlar egreşdiler, kaplanlar ve sırtlanlar⁽²⁰⁾ kükreşdiler ve yırtıcılar ögreşdiler, filler na‘ ra urup gümreşdiler bir ‘acâyib zelzele kopardılar. ‘Arşa-i⁽²¹⁾ ‘arasâtdan ve hevl-i kıyâmetden nişân virdi. Andan ol ‘âşî cānavar ol ħâli görüp dil-perişân [T 126 b]⁽¹⁾ olup âvâzelerinden korkup lâ-ya‘ kıl olup ol melek-i müvekkel du‘ â okıyup üzerine urdı. Ol⁽²⁾ ‘âşî cānavaruñ ħiss-i idrâki başından gidüp düşdi. Andan melek-i **Cemâhâ’îl** Süleymân’a eyitdi: Yâ Süleymân-ı pāk⁽³⁾ pāk-zât gel imdi korkma bu ‘âşinüñ üzerinde olan mührleri temâşâ eylegil ammâ sen de alnına iki kaşı arasına⁽⁴⁾ mühr urğıl diyüp ħaber viricek Süleymân daħi zamânınıñ ħükemâsı ve ‘ulemâsıyla üzerine gelüp ol ‘âşî dâbbenüñ⁽⁵⁾ üzerinde olan mührleri temâşâ kılup gördi. Ol kadar mühr urmuşlar ki dâbbe a‘ zâsı mührden⁽⁶⁾ görünmez olmuş şanki gövdesi mürekkeble karalanmış, mişâl-i meşķ kâğıdına dönmiş. Mühr egerçi kim ma‘lûm resm-i hurûfî⁽⁷⁾ mu‘ayyen görünür ve ammâ ħiç birisin Süleymân-ı pāk-zât okuyamadı. Andan ‘âciz kılup müvekkel melege su‘âl⁽⁸⁾ idüp eyitdi ki: Yâ **Cemâhâ’îl** bu dâbbenüñ gövdesindeki Süleymânlar mührünüñ naķşı ma‘lûm ammâ ki zamânımız imlâsına beñzemez⁽⁹⁾ yitmiş iki aķlâmdan taşra okınmaz ve bir ‘aceb daħi bu ki ħiç mührüñ naķş u ħurûfî şoñra gelen Süleymân⁽¹⁰⁾ mühri naķşına beñzemez şöyle ki cemî‘ sine nażar kılup añladum ħiçbiri birbirine beñzemez buñun sebeb[i] nedür? Baña⁽¹¹⁾ cevâb vir diyicek müvekkel melek eydür: Yâ Nebiyya’llâh bunüñ aşlı oldur ki her bir devirdeki bu ‘âlem-i seyrâna⁽¹²⁾ Allâh te‘âlâ bir dürlü maĥlûkât ki getürdi ol maĥlûkuñ yidi yıldız devr itdüğü taķdîrce⁽¹³⁾ ve her yıldız biñ yıl ‘âleme ħükm itdüğü resmce çünki devr Zühre yıldızınıñ olurdu. Allâh te‘âlâ’nuñ⁽¹⁴⁾ ħudretiyle ol maĥlûk arasında mürsel peygâmbler neslinden bir Süleymân zuhûra gelüp ‘âleme ħükm kılurdu,⁽¹⁵⁾ nübüvvet ħâtemin eline alurdu, zamâne ħalkı anuñ ħükmüne muţ‘ olurdu, ol Süleymân daħi serîr üzre ħayl u⁽¹⁶⁾ ħaşemle tabl u ‘alemiyle zamânesinüñ kâfirlerine ħazâ kılmaķ niyyetine yil serîr-i Süleymân’ı küffâr vilâyetine yitürürdi,⁽¹⁷⁾ şol kimse kim Allâh te‘âlâ’nuñ vaĥdâniyetin ikrâr ve ol Süleymân-ı Nebî idüğün taşdıķ idüp imân⁽¹⁸⁾ getürürse ħalâş olurdu ve şol kim müşrik kâfirdür anları kılıçdan geçürüp kanların ħûn-ĥâr⁽¹⁹⁾ cānavarlara içürüp ‘azâb u ‘ıkâb iderlerdi çünkim ‘ömr-i Süleymân tamâm ola. Maĥlûkât daħi⁽²⁰⁾ azup ba‘d-ez Süleymân Cabbâr-ı nefis olup ħayvânât incidüp Allâh te‘âlâ’ya şirk getürüp Ĥaķķa⁽²¹⁾ tâ‘at şerî‘ ate ri‘âyet kılmađuķları ecilden Allâh te‘âlâ anları kahr idüp yitürürdi. [T 127 a]⁽¹⁾ Bir nice biñ yıldan şoñra yine cihân mülkine kemâl-i ħudreti izĥâr olmağıçün bir dürlü

mahlûkât daḥi düredüp ⁽²⁾ rûy-ı zemînde yürüdüp kendüye tâ‘at itdürürdi anlaruñ daḥi zamânında Zühre devrânında ‘âşîlerin ⁽³⁾ dîne da‘vet kılmagıçuñ mülhîdlerin şiddet ü nekbet itmekîçün bir mürsel peygâmbir neslinden bir Süleymân neslinden getürürdi ⁽⁴⁾ nübüvvet hâtemin müyesser kılop cemî‘ zamânesi halkın aña fermân-ber idüp yıl tahtını felekde getürürdi ammâ ki aḳdem ⁽⁵⁾ gelen Süleymân milletinden soñra gelen Süleymân zamânına millet ümmet kılmazdı illâ az kalurdi ve daḥi her yidi biñ ⁽⁶⁾ yılda gelen mahlûkâtuñ içinde yazılan yitmiş iki aḳlâmdan ve yitmiş iki dilden ne hurûf ne dil ḳalurdi ⁽⁷⁾ cemî‘ si hebâ-i menşûr olurdi soñra gelen mahlûḳ daḥi yitmiş iki dil peydâ kılop söylerlerdi aḳdem gelen ⁽⁸⁾ mahlûkât târîhin görüp añlamayup baş şalarlardı ol sebebdendür ki senden aḳdem gelen Süleymânlaruñ ⁽⁹⁾ mühr-i naḳşın oḳumayup seçemedüñ şerḥin añlayup ta‘bîr idemedüñ nitekim senden aḳdem gelen Süleymânlar bu mührleri ⁽¹⁰⁾ gördiler seçemeyüp baş saldılar ḥayrete varup ‘âḳıbet iki rik‘at ḥâcet namâzın kılop müşkil ⁽¹¹⁾ ḥall itmege Allâh te‘âlâ’dan isti‘ânet dilediler. Allâh tebârek ve teâlâ birinci ḳat gökden ferîşte gönderüp ⁽¹²⁾ gelüp Süleymân’a mutî‘ olup maḳşûd olan mührü oḳıyup beyân itdi. Yine icâzet alup ⁽¹³⁾ felege gitdi. Sen daḥi Allâh te‘âlâ’ya niyâz it ki bir melek gelüp müşkil ḥall eyleye.

Naẓm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁽¹⁴⁾ Böyle diyüp ol melek virdi ḥaber

Şeh Süleymân gûş idüp aldı ‘iber

Diñle imdi bu ‘acâyib ḳışşa[yı]

⁽¹⁵⁾ Lîk virgil hoş şalâvât pür-hüner

Neṣr: Ḥakîm ḳavlince melek-i müvekkel böyle diyicek Süleymân-ı pāk-zât ⁽¹⁶⁾ iki rik‘at namâz kılop el getürüp ḥâcet dileyüp Allâh te‘âlâ ḥâcetin ḳabul kılop birinci felek ⁽¹⁷⁾ ḥalîfesi melek İsmâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm gönderüp gelüp Süleymân’a göründi. Ol mührleri müṭâlâ‘a kılop ⁽¹⁸⁾ her biri ne dilce olduḡın bilüp beyân ḳıldı eger zıkrine meşḡûl olursam tamâm olmaz ⁽¹⁹⁾ tâ ḥaşr zamânına dek ḳünkü Süleymân-ı pāk-zât kendüden aḳdem gelen Süleymânları melek ağzından ⁽²⁰⁾ diñleyüp mührlerin görüp nâm u nişânların añlayup bildi ki bu cihâna kendü mişâli nice Süleymânlar ⁽²¹⁾ gelmiş nefesine inşâf virüp enâniyyet göñlünden giderüp saltanat viren Ḥalîḳ’a rızḳın kesmeyen [T 127 b] ⁽¹⁾ Râzık’a secde-i şükr idüp yire yüz sürdi. Andan ol dâbbenüñ alnına nübüvvet hâtemin sebz renge sürüp ⁽²⁾ bir yeşil mühr urdı daḥi gelüp ḡin yirde ṭurdi andan melek-i müvekkel dâbbenüñ ‘aḳlın başına getürüp ⁽³⁾ amûd çeküp ḳorḳıtdı. Subḥâne’l-meliki’l-ḳahhâr diyüp Esmâu’llâh ḳorḳusından yine çâha girüp ⁽⁴⁾ gitdi. Buḡur-ı Süleymân-ı pāk-zât su‘âl kılop eyitdi ki melek-i **Cemâhâil** ḥaber vir ki bu dâbbe[yi] ḳanḳı Süleymân ⁽⁵⁾ ḥabs itmişdür ve daḥi bunuñ ḥalâşına çâre var mıdır? Cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh bu dâbbe[yi] Süleymân ⁽⁶⁾ bin Şahrnâr ḥabs itmişdür. Ol zamânda küh-ı Elburz’da

bu hey’etde maḥlūḳāt çoğ idi. ⁽⁷⁾ Cemī‘ sine bu dābbe serheng adı kim bunuñ kuvveti cemī‘ sinden artug idi. ‘Āḳıbet bu dābbe Süleymān ⁽⁸⁾ ḥātemin almağa Süleymānlıḳ kılmağa heves idüp çerisi dābbeleri lâ yu‘ad ve-lâ yuhşā¹²² cem‘ idüp Süleymān ⁽⁹⁾ bin Şaḥrnārla temāmet kırk gün ceng idüp ‘āḳıbet Süleymān leşkerin sıyacaḳları vakt Allāh te‘ālā ⁽¹⁰⁾ birinci ḳat göklerinden ferişte yardımcı gönderüp bu ‘āşileri şihābla yandurdi. Süleymān bin ⁽¹¹⁾ Şaḥrnār be-emr-i perverdgār a‘dā[y]ı sıyup tağıtdı ve bu serhengi tıtdı, diledi kim bunu daḥi öldüre. ⁽¹²⁾ And virdi ki yā Süleymān benüm ḳanum saña ḥelāl olsun. Eger benüm maḳşūdum edā‘ idersen Süleymān ⁽¹³⁾ daḥi eyitdi: Yā ‘āşī, maḳşūduñ nedür? dābbe eyitdi: Dilerüm senden ki cemī‘ ḥadem ü ḥaşemüñle ṭabl u ‘ālemüñle ⁽¹⁴⁾ serirüñe çıḳup oturasın. Biz dört ḳardaşuz dördümüz daḥi serirüñ dört köşesinden dutup ⁽¹⁵⁾ felege ḳaldurup yidi fersaḥ yir miḳdārı götürelüm, bir menzilden bir menzile yitürelüm, ‘ālemdē kuvvet ⁽¹⁶⁾ bābında bir nişān ḳoyalum, andan soñra öldürürseñ gam degül didi. Süleymān daḥi ‘icāzet virüp ⁽¹⁷⁾ üç ḳardeşi bulup getürdiler. Leşkeriyle Süleymān’ı serir altına girüp üç fersaḥ yir getürdiler. Andan ⁽¹⁸⁾ ḳarşusuna el ḳavşurup durdılar. Süleymān emr itdi ki yine bunları helāk ideler ağız açup ⁽¹⁹⁾ eyitdiler ki: Ey zıll-ı perverdgār ve nebī-i Kirdgār yā Süleymān bin Şaḥrnār ey ‘ādil-i melek-iḥtiyār ⁽²⁰⁾ biz seni serirüñle başımız üzre getürdük bir menzilden bir menzile yitürdük bizüm sende ḥaḳḳımız var ‘ivaż ⁽²¹⁾ buyur andan öldür tā ki muḳlimeye girmeyesin didiler. Ol Allāh ḥaḳḳıçün ki seni mürsel peygāmber ḳıldı nübüvvet [T 128 a] ⁽¹⁾ ḥātemin ‘iṭā idüp bu zamāne ḥaḳḳına sürür ḳıldı ve a‘dāñ üzerine manşūr-ı muḳaffer ḳıldı. Bizüm cānumuzı ⁽²⁾ āzād eyle ḥabse rāzıyuz diyicek Süleymān Ḥazreti diledi ki bunların sözün işitmeye helāk eyleye. ⁽³⁾ Hemān-dem Ṭāvus-ı ḳudsī gelüp Süleymān’a Allāh cānibinden selām getürüp eyitdi ki: Yā Süleymān bu dört ḳarındaşı ⁽⁴⁾ rub‘-ı meskūnuñ dört cānibinde sengistāndan birer çāh kazdurup her birisin birer ḳuyıya ḥabs idüp ⁽⁵⁾ üzerlerine mühr urup birer melek-i müvekkele işmarla. Tā senden soñra gelen Süleymānlara nām u nişān ola diyüp ⁽⁶⁾ icāzet alup gitdi. Andan Süleymān daḥi ol emri tıtdı. Bu dört ḳarındaşı cihānuñ dört ⁽⁷⁾ köşesinde kim birisi bir köşedür rub‘-ı meskūnuñ kūh-ı Elburz ağızdır Şaḥrnār ḳavmine bunuñ ⁽⁸⁾ gibi ṭaşdan ḳuyılar ḳazdurup bu dābbe[y]i bunda ve üçün daḥi üç köşede ḥabs itdi. Üzerlerine ⁽⁹⁾ birer müvekkel ḳodı kim ḥükmi-i Sübhāni ve izz-i Yezdāni ve mū‘ciz-i Süleymānī birle müvekkeller tā ḳıyāmete dek ⁽¹⁰⁾ ḥıfz idüp şaḳılaruz. Her gelen Süleymān bu dābbeye nazar ḳılır. Ba‘zı geḳüp gider, ba‘zı nişāne ⁽¹¹⁾ için bir mühr urur. Nitekim sen urduñ diyicek yine Süleymān-ı pāk-zāt eyitdi: Hiç bu dört ḳarındaşa āḥir ⁽¹²⁾ ḥalāş var mıdur? Ol melek cevāb virüp eyitdi ki: Ne’ām vardur ol vaḳtın ki bunu Süleymān bin ⁽¹³⁾ Şaḥrnār ḥabs itdi. Ṭāvus-ı ḳudsī Süleymān nazarına geldi andan su’āl eyitdi ki: Yā melek-i müvekkel hiç bunlara ⁽¹⁴⁾ ḥalāş mümkün müdür? Cevāb virdi ki: Ḥir zamānda Allāh te‘ālā yiryüzüne bir ḥalīfe yarada adı Ādem-i Şafī ola ⁽¹⁵⁾ öyle muḳarreb ḥazret ola ki cemī‘ melā’ike aña secde ḳıla birisi inād itdügiçün dergāhdan sürölüp merdūd ⁽¹⁶⁾ ola pes ol Ādem-i Şafī neslinden üç yüz on üç mürsel yüz yigirmi dört biñ peygāmberüñle cemī‘ nūñ ⁽¹⁷⁾ efdālī devr-i ḳamerde gelicek Muḥammed Muṣṭafā ola ‘aleyhi’s-

¹²² lâ yu‘ad ve-lâ yuhşā: Sayısız ve hesapsız

selām efḍalü’s-şalāvāt ve ekmelü’l-tahıyyāt şeffi‘ ü’l-⁽¹⁸⁾ araşāt mefḥar-ı mevcūdāt olısar ammā ki andan Ādem-i Şafī aşlından İbrāhīm Ḥalīlu’llāh neslinden ⁽¹⁹⁾ andan Eyyüb şoyından ve andan Ya‘kūb şulbünden Dāvūd oğlu Süleymān gelecekdür ‘aleyhime’s-selām ve ⁽²⁰⁾ ‘aleyhim ecma‘ın ins ü cinn ü vaḥş u ṭayr mūr u mār çerende perende bin bir ümmet yitmiş iki millet zamānla ⁽²¹⁾ yüz yigirmi dört dürlü şıfat-ı maḥluḳāt, melā’ike-i semavāt aña fermān-ber olacaḳdur. Yıl taḥtını felekde getürecekdür, [T 128 b] ⁽¹⁾ bu araya irecekdür. Bu dābbe[y]i ol daḫi görecek der-bendinden ḥalāş idecekdür bunlara taḥtın getürecekdür ⁽²⁾ Yecūc vilāyetine yitecekdür bu dört ‘āşī Yecūc ve Me’cūc cenginde ḥelāk olıcaḳlardır. Süleymān ⁽³⁾ bin Dāvūd bunların cengin temāşā kılıcaḳdur diyüp cevāb virecekdür. Süleymān bin Şaḥr-nār Süleymān ⁽⁴⁾ bin Dāvūda ‘āşık olup dilince nāme yazup mühr urup baña vir, diñle. Süleymān bin Dāvūd gelicek aña virem ⁽⁵⁾ ḥizmetine yüz sürem andan soñra her Süleymān ki bunda geldiler, bu dābbe[y]i görüp tañladılar. Süleymān bin ⁽⁶⁾ Dāvūd kışşasın ki benden diñlediler. Her biri bir nāme yazup üzerine mühr urup adlu adın beyān ⁽⁷⁾ idüp ne tārīḥde geldüklerin ‘ayān itdiler diyicek Süleymān-ı pāk-zāt nāme yazup üzerine mühr ⁽⁸⁾ urup ol melege virdi. Andan vedā‘ kılup gitdi. Yā Süleymān ibn-i Dāvūd ben daḫi cihān sarāyında ⁽⁹⁾ ‘aceb anı gördüm diyüp edeble ḥāmūş oldı.

Naẓm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Çok ‘acāyib görmişem ‘ālemde pes

⁽¹⁰⁾ Bunca ammā görmemişem bir nefes

Böyle diyüp ol melek sākin olur

Şeh Süleymān işidüp ‘ibret alur

⁽¹¹⁾ Bir zamān vālih oluban ol Resūl

Salṭanat bābınd’olur ḡāyet melūl

Çok Süleymān geldi bilür ‘āleme

⁽¹²⁾ Ḥākim olup cümlesi ol ḥāteme

Bir zamān anlar sürüben rūzgār

‘Ālem içre olmuş iken şehryār

⁽¹³⁾ Taḥtını bāda virüp gökde felek

Ḥātemin yutmuş şuda sevr ü semek

Her birisi dükedüben nevbetin

(14) Hâk buña virmiş Süleymân mülketin

5.3.3.10. Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dâsitân-ı Mâzi

Güş-i hûşî bâki tut cānā bu dem

(15) Gör ne söyler ‘ibret al bu ‘İsî-dem

Ûo Süleymân kışşasın ma‘ nāya bak

Nefsüñi gör dimezem da‘ vāya bak

(16) Şeh Süleymân rûhuñ cismüñ cihân

Ol melek ‘aqluñ durur añla hemân

Nefs-i emmāre durur dābbe tamām

(17) Çarh-ı ser-keş gibi ki olmadı rām

Ur riyāzet dāğıla aña mühür

Kim Süleymân rûhına kıla mühür

(18) Ol melek ‘aqluñ duta gör pendini

Nefse şeytān geçmeye tā bendini

Nefs-i emmāredür kuvāyı çün racīm¹²³

(19) Kes kuvāsın tā ki nefis ola selīm

Nefsi yeñmek bu durur añla tamām

Hâk rızāsın isteyesin şubh u şām

(20) Ejder-i nefis ol zamān ola zebūn

Kim riyāzet birle idsin ser-nigūn

Nefsi çāker eyleyendür Bāyezīd

(21) Nefsi rām iden melekdür Bāyezīd

Şeh ki hükmi içregın halkı cihân

Kend’özin görmedi idüp kibr cihân

¹²³ Bu mısra da vezin bozuktur.

[T 129 a]

(1) Ekşer evkât içre ol şâyim durur
Giceler tâ şubhâ dek kâyim durur

Şıdk içinde Bûbekir şıddık odur
(2) ‘ Adl içinde hem ‘ Ömer taḥkîk odur

Ḥilm içinde şeh durur ‘ Oşmân pîr
Hem şecâ‘ atde ‘ Alidür nerre şîr

(3) O Ḥasan ḥulḳ-ı Hüseyn-i pür-hüner
İtdi ḥayır kılmadı ammâ ki şer

Ḳanḳı sulṭân üç ‘ imâret yaptı hem
(4) Ḥayr bâbın açuban şer yaptı hem

Çün ḥaḳîḳat oldı şeyḥ-i Bâyezîd
Cennet âḥîr ḥaḳkile aña mezîd

5.3.3.11. (5) Der-Beyân-ı Meclis-i Âḥer

Ḥaḳḳa minnet k’ol Ḥudâdur Ḥaḳ Celîl
Birligine ḥalk anuñ şâhid delîl

(6) Ḥâlîḳ ol ki ḥalkı gūyâ ol ider
Râzîḳ ol ki rızḳına ḥilḳat kefil

Ḳâdir ol ki cân virüp âb u gile
(7) Şükrin edâ itmekiçün virdi dil

Ḥaḳ ‘ inâyet itdise oldı tamâm
Bu iki yüz kırık sekiz meclisde bil (248)

(8) Neşrini didüm müvecceḥ ḥûb anuñ
Söyledüm nazmın muşanna‘ ey eḫîl

Söz ‘ arûsı gösterür kend’özini
(9) Ma‘ ni yüzinde olıncaḳ ḥoş cemîl

Pâdişāhuñ devletinde bu kitāb
Var ümizüm āhîr ola ey racîl

(10) Söz tamām oldu bu dem añladı hālk
Vaqt-i teng oldu bilür kavm-i Kabîl

İnşā'allāh baqasın daḥî tamām
(11) Cem' olıncaḡ müstemi' den aşlı ḥîl

Oқыavuz bu Süleymān nāmesin
Söyleyevüz çok ' acāyib söz tavîl

(12) Lîk bu dem Müstemi' den umaruz
Fātiḡayla yād ide ol ḡuy-cemîl

Kim ider Firdevsî rûḡına du' ā
(13) Dü-cihānda kılmāsın Allāh zelîl

Ey dikenden gül viren taşından¹²⁴
Şems kılan ' āleme şem' ü delîl

(14) Mağz-ı Nemrûdî yidüren peşşeye
Bāğ-ı gülzār eyliyen nār-ı Ḥalîl

Ol Muḡammed Muşṡafā'nuñ rûḡıçün
(15) K'emrûñile oldu peyk-i Cebrā'îl

Şānına menzîl anuñ ṡaha şād
Şıdḡına Tevrāt ile İncîl delîl

(16) Ol Muḡammed nûriçün Firdevsî'yi
Luṡfuñ öküş cürmin anuñ ' azu kıl

¹²⁴ Bu mısra da vezin bozuktur.

5.3.4. SÜLEYMÂN-NÂMENÜ'N İKİ YÜZ [KIRK]¹²⁵ TOĞUZUNCİ ⁽¹⁷⁾ MECLİSİNÜ'N ZİKRİNDEDÜR

Nutka gel ey tûti-i şekker-şiken
Kim bahâr irdi vü yeşerdi çimen

⁽¹⁸⁾ Her kenâr oldı gülistân bâğ-ı İrem
Her mekân oldı müzeyyen çün ‘Aden

Gül-i zümrüd tahta çıkup şâh-vâr
⁽¹⁹⁾ Her şükûfe ‘arz ider dürr-i semen

Ġonca kılur Ġuncile ħandânlıĝ
Bülbüli gördükçe ĝamĝin ü ħazen

⁽²⁰⁾ Sözüñe zanbağ tutuban ĝuşını
Nazmuña nergis dutarken çeşm-i ‘an

Sen niçün tûti-i ĝüyâ olmayup
⁽²¹⁾ Ebkem olup dili dutsın çün süsen

Dil-revân söyleriken söyle kelâm
Kim bilürsin ber-ķarâra olmaz beden

[T 129 b]

⁽¹⁾ Ćarĝ döner eksilür ‘ömr-i ‘azîz
Âdemi gider ħalur adı hemen

‘Ömrüñi görüp ĝanîmet bu zamân
⁽²⁾ Söyle sözüñ k’ideler aĝsen ħasen

Sözden özge nesne yokdur ma‘rifet
Kim söze tâlîb durur yaĝşi yaman

⁽³⁾ Söz ile İdrîs irüpdür uçmaĝa
Söz ile ervâĝ olur aña peren

¹²⁵ Kırk kelimesi unutulmuş yazılmamıştır.

Söz ile nefsin bilür şāhib-kemāl

(4) Söz ile hall oldu her müşkil-i zan

Sözi gāfil görme dinle gil¹²⁶

Kim tutupdur müstemi' gūş çün semen

(5) Bu Süleymān-nāmeğe āgāz idüp

Vir şalāvāt Aḥmed'e ey hulk ḥasen

5.3.4.1. Der-Beyān-ı Aḥkām-ı Tāli' -i Şevr (6) Be- Qavl-i İdrīs 'Aleyhi's-selām

Hükemā kavlince süḥanmendān-ı ḥaḳāyık ve ḥahre-güşāyān-ı şuver-i daḳāyık⁽⁷⁾ ve Eflātūn-ı Yunānī naḳlince şarrāfān-ı cevāhir-i zerāfet ve ṭavāfān-ı a'raf-ı feşāḥat Firdevsī aḡzından mütekellimāt-ı⁽⁸⁾kelīm sözlerūn naḡzından müellifāt-ı raḥīm ḥerresa'llāhu bihim adāb ol vechile emlaḥ ḥikāyet-i şarīḥ⁽⁹⁾ rivāyet kılop eydürler ki kaçan ki tekvīn-i vuḥūş **Cemāhā'ıl** Tekvīn Süleymān-ı pāk-zātdan bu vechile⁽¹⁰⁾ 'acāyibden 'acīb ve ḡarāyibden ḡarīb kışsa kim beyān eylediyse Süleymān ibn-i Dāvūd 'aleyhi's-selām be-ḡāyet⁽¹¹⁾ ta'accüb idüp fikre vardı. Ḥaḳkuñ ḳudretine ḥayrān olup nefesine inşāf virdi. Andan dönüp eyitdi ki: ⁽¹²⁾ Yā **Cemāhā'ıl** Tekvīn bu yirūn arslanlarından baña şikāyet itdiler varup bir nicesin getir diyicek ⁽¹³⁾ eyitdi: Yā Nebiyya'llāh 'ālī ḥazretūn müvekkel-i vuḥūşa emr itmiş. Ben tekvīne ol daḥi ḥükm itdi. Sibā'dan nicesin cem' idüp ⁽¹⁴⁾ nazaruña geldüm eger emr iderseñ varayın, getüreyin diyicek Süleymān daḥi emr itdi ki varup getüre andan ⁽¹⁵⁾ icāzet alup gitdi. Tekvīn sibā' sınıfın getürmege gidicek Süleymān Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām Loḳmān-ı Ḥakīm'e nazar kılop gördi ki ⁽¹⁶⁾ biñ yidi yüz yaşında 'aḳlı küllī başında velī ḥikmetle civān dişüñde gedik çenesinde eksük yok andan Süleymān 'aleyhi's-selām ⁽¹⁷⁾ eyitdi ki: Yā Ḥakīm ḥaber vir baña ki bu ḳadar 'ömr içinde dişüñ gedigi yok ve ḳuvvetünün eksigi yok bir kişi ne vechile ⁽¹⁸⁾ dirlik dirile ki ḥikmet mücibince 'ömri āḥir olıncaya dek bedeninde ḳuvvet ve teninde şihḥat bula. Ḥakīm cevāb ⁽¹⁹⁾ virdi kim: Yā Nebiyya'llāh ḥazık u ṭabīb şādık ḳavliyle 'amel itmek gerek ki tā bedeninde şihḥat bulup ⁽²⁰⁾ 'ömr süre ve daḥi bilmek gerek ki dir ki ten-dürüstlük sebep altı dürlüdür ṭabībler aña esbābu's-sitte ⁽²¹⁾ dirler. Evvel hevā, ikinci ḥareket, üçüncü sükūn, dördüncü uyku ve uyanıklık ve ta'ām u şürb **[T 130 a]** ⁽¹⁾ ve istifrāḡ ü ihtikān ve i'rāz-ı nefsanī ten-dürüstlük tedbirinde bu sebebler tedbir-i vācibdür anuñçün kim ⁽²⁾ bu sebebler işlerdür kim gerek olur ve bir daḥi bu ki her mizāç bir degüldür müteḥallifdür pes ki kāmil gerekdür ⁽³⁾ ki kendü mizācına göre dirlik kıla ammā ki yā Nebiyya'llāh her kişiye altı nesne lāzımdur ki ihtirāz ide evvel ⁽⁴⁾ cimāc'dan saḳına zīrā ki kırk loḳma ta'ām ki ḥazm ola andan bir ḳatre ḳan ḥāşıl olur ve kırk ḳatre ⁽⁵⁾ şāfi ḥūndan bir ḳatre nutfe ḥāşıl olur pes bu takdīrce rūḥ-ı insāniye ḳuvvet viren mādde rūḥ-ı⁽⁶⁾hayvānīdür ki ḳandur ve daḥi ikinci budur ki olur olmaz nesneye gūşsa çekmeye tā kim herāretle şu içüp ⁽⁷⁾ marāza mübtelā olmaya ve

¹²⁶ Bu mısra da vezin bozuktur.

üçüncü çok yimekten ve muhâlif ta‘âmdan hâzer kıla ki marîz olmağa sebebdür ve ⁽⁸⁾ dördüncü kendüden yaşlu hatun ile yatmaya ki nefsi ve teni hevâsı muzırdur bād-ı hazân berg-i şükûfe dokerleyin ⁽⁹⁾ erüñ kuvvetün doker ve beşinci mizâcına muvâfık hevâsı laţîf yirde ola ki hevâ rûhuñ gıdâsıdır. Yaramaz ⁽¹⁰⁾ hevâlu yirde tırnağ semm-i kâtil içmek gibidür. Hevânun yigregi oldur ki buhârlardan ırağ ola deñiz buhârından ⁽¹¹⁾ ve orman ve mişeler buhârından ve yaramaz hevâlu ağaçlardan incir ve koz mişli ve kireç ve külhân koqusından ⁽¹²⁾ ve ‘ufuniyetden ırağ ola ve bir yirde mekân duta ki ağaçlar içinde ve yüce divârlar içinde olmaya şimâl ⁽¹³⁾ cânibi açuk ola yazda gubârlu kışda nemlü ola harekât mu‘tedil ola. Altıncı şudan ihtirâz ide kanķı ⁽¹⁴⁾ şuyı gerekse içmeye ve bınar şuyından aķarşu hûbdur. Şimâl cânibinden çıkup aķan ve kabda tîz şuya ⁽¹⁵⁾ ve mîzânda hafîf ola diyicek Süleymân taḥsîn kılup eyitdi ki: Yâ Hâkîm haber vir baña ki bir kimesne tâli‘i Şevr olsa ⁽¹⁶⁾ yılduzı Zühre olsa dünyâda nice dirlik dirile cevâb virüp eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh naķl-i İdrîs ‘aleyhi’s-selâm budur ki bir kişinün ⁽¹⁷⁾ tâli‘ Şevr olsa yılduzı Zühre’dür. Bu tâli‘ dişi tâli‘ idür ba‘zı ef‘âlî zen-şıfatdur ammâ ki Hürmüs Hâkîm ⁽¹⁸⁾ eydür: Şevr tâli‘lû kişi eger er eger ‘avrat iylik itse bilmeyeler anlardan hiç vefâ gelmeye itmedük işleri ⁽¹⁹⁾ isnâd ideler zîrâ öküz dâ‘imâ eşimlek ve dürişmek içindedür şoñra boğazlanup eti çiyenmek içindedür. ⁽²⁰⁾ Allâh te‘âlâ bu tâli‘lû kişi şaķlayıcı olur ammâ dişi tâli‘lû kişilerle gerek er gerek ‘avrat şatu bâzâr ⁽²¹⁾ eylese yarar ola zîrâ kim Şevr dişidür, mağribdür, hâkîdür, aşlı toprağdur, kıatı yılduzıdır, Zühre’nün evidür. [T 130 b]

⁽¹⁾ Üçüncü kıat gökden toğar, sa‘du’l-aşğardur, sa‘âdetlü yılduzdur, gice dişi ve gündüz erkekdür. Hâdemlere ⁽²⁾ ve muṭriblere şafâ vü ‘ayş ehline yarar. Yılduzdur her kanķı kişinün ki tâli‘i Şevr yılduzı Zühre olsa ‘âlâmeti ⁽³⁾ oldur ki orta boylu, aķ tenlü, mücessem-şıfat, yaşşı yağrınlu, buğday eñlü, kara kaşlu ola. Ba‘zı kıluda buğday eñlü, ⁽⁴⁾ büyük gözlü, yüzi nûrlu, saķalı seyrek kişi ola ve ṭabî‘atı mu‘tedil gülenç yüzlü ve ba‘zı kıluda şacı kara dimişler. ⁽⁵⁾ Ammâ gövdesinde bir kaç nişânı ola ya gövdesinde beñi ya od urmuş zaḥm ola ve daḥi ‘ömrini zevķile geçüre velîkin ⁽⁶⁾ ḥayırlu işe yeltene kıatında hiç nesnenün kıymeti olmaya her neye ṭaleb ide ḥâşıl ola ve ḥayr ola ḥalk ile kıarışa her kişi andan ⁽⁷⁾ incinmeye ‘âlî himmet ola her kime kim dostlık itse gönülden ide ammâ fâ‘ide sehl bula velî neye gerekse ârzü ide ⁽⁸⁾ ḥâşıl olmayınca gönli muṭma‘in olmaya kîn tıtmaya tîz kaçır tîz geçer olandan gerekse taşlanmaya ve ammâ kórkaķ ola ⁽⁹⁾ bilişe emegin taķşîr itmeye her işe bulınur ola ḥayr işler işleye tevbesiz gitmeye her işi katılığla göre iyiñen namâz ehli olmaya ⁽¹⁰⁾ ammâ ehli-i ‘ilm[i] seve gâḥ safâda gâḥ tarlıķda ola ve aña her kişi ḥıyânatlık şuna ammâ aña ziyân[ı] olmaya ve daḥi ḥâlden ⁽¹¹⁾ ḥâle çok gire ammâ melâlet daḥi çok göre ammâ yalandan ve ḥıyânetden şaķına ve daḥi borca girmek ve ortak olmağ ⁽¹²⁾ yaramaya namâza kâhil ola cömerd ola hacca vara Peyğâmbir ‘aleyhi’s-selâm türbesin ziyâret ide unutsağı ola vîrândan hammâmdan ⁽¹³⁾ kendüyi şaķına ve yılduzınun şerefün getüre mecmû‘ cinden ve perîden emîn ola bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm ⁽¹⁴⁾ Fallâhu ḥayrun ḥafîẓân ve hüve erḥamü’r-râḥimîn¹²⁷ ve men yetevkel ‘ala’llâhi fe huve

¹²⁷ “En iyi koruyucu Allah’tır. O, acıyanların en merhametlisidir.” (Yusuf: 12/64)

hasbuh inna'llāhe bāligu emrih kad ce'ala'llāhu lī küllī⁽¹⁵⁾ şey'in kadra¹²⁸ yā 'azīmu'l-celāl yā bedī'u'l-kemāl yā kişverü'n-nevāl yā dāimü'l-efdāl yā hasu'l-hazāl yā dāimen⁽¹⁶⁾ bilā-zevāl yā rāziķu'l-ibād 'alā küllī hāl Allāhu ekber yā erhamü'r-rāhīmin¹²⁹ ammā zarar degerse beñsiz kara koyun⁽¹⁷⁾ kurbān ide ve kanı birle biş biti yaza birin hammām hazīnesine birağalar ya aķarşuya birağalar birin ocaķ yanında⁽¹⁸⁾ gömeler ve birin o bucağında gömeler ve birin daķı hem iķe hem yuna ve birin daķı kendüde bile getüre ve iki dizinde⁽¹⁹⁾ koyun öykeniyle 'azīmet eyleye tā kim anlaruñ gibi hastalıķdan kurtıla ve daķı bu tālī' lü üç yıl iki ay iķinde⁽²⁰⁾ fıkrden ve teşvīşden kurtılmaıya her ne deñlü gülse oynasa līkin gōñli qaralı gitmez ola zīrā ki yıldızu vebāde⁽²¹⁾ olur halk gōñlünden taşra düşer velī soñra dūkelisi bu tālī' lüden utanalar ammā yıldızu irtifā' da olsa [T 131 a]⁽¹⁾ hālī daķı irtifā' da ola bu tālī' lü kişī gerek kim rāzını kimseye söylemeye pes dil bāğı ve şīrīnlik yazdurup⁽²⁾ dā'imā getüre ve daķı bu tālī' lü kişī gerek kim bir hūb yüzlü 'avratile duz etmek yiye velī bir kaç gün⁽³⁾ andan ırağ düşe ara yirde melūllūk vāķī' ola soñra yine dost olalar ve bu tālī' lü kişinūñ dirligi⁽⁴⁾ evi Şevrdür eger Meymūn yıllarında toğmış ola uzun uzaķ dirlık bula ve ğarīblik çok⁽⁵⁾ çeke ve uzaķ seferler ide yine vaţanına gelmeyince olmaya ve 'avratlar ceñgine ve fitnesine çok düşer ola⁽⁶⁾ ve bir adağı ola virürse eyü ola 'ömrini sağılıkla geķüre hīç melālet çekmeye mālī evi Cevzādur.⁽⁷⁾ Kuş yıllarında mālī zahmetile hāşıl ide hāşıl olanı daķı yine harc ola eli aķuķ ola yimeķ⁽⁸⁾ gülmek oynamak beşāret buñlara gide rızķı yabāndan ola ammā māl dutmaya isrāf ide qarındaşları⁽⁹⁾ evi Seraţāndur. İt yıllarında eger qarındaşları olsa çok fā'ide göre şer daķı görmeye atası,⁽¹⁰⁾ anası, mülk maķāmı evi daķı toñuz yıllarında atasından, anasından kalan pāyidār olmaya ve kendüyle bir kimse⁽¹¹⁾ tırduğın istemeye toñuz yılında maķām tıtsa evi mağribden yaña ola ve ba'zı kılde atadan, anadan kalandan⁽¹²⁾ fā'ide göre oğul kız evi Sūnbüledür ol sıçan yıllarında oğlı ve kızı olsa rüzlu ola⁽¹³⁾ ve hem kızları artuķ ola kız o cinden fā'ide bula soñında kız kıla. Hastalık evi Mīzāndur öküz⁽¹⁴⁾ yıllarında hasta olsa qarın ağırsı ve yan ağırsı ve şancu gibi vāķī' ola eger ayruķ yıllarında hastalansa⁽¹⁵⁾ kulunç ve göz ağırsı gibi ola ve eger bu otları qarānfil ve mezdeki ve zencebīl ve hurmā ve habbu'l-fār⁽¹⁶⁾ ve yahu havlıncān bu dūkelisin balla dōğup ma'cūn ideler şıgır südiyle kaynadalar üç tañla iķile⁽¹⁷⁾ yiye dūkeli hastalıķlardan şifā bula ba'zı kavlde ıssı yimeķ eyüdür. 'Avrat evi Aķrebdür⁽¹⁸⁾ kaplan yıllarında olana dōrt kabin geķüre ammā 'avrat ile kendü arasında ğāyet şavaş ola⁽¹⁹⁾ talāk daķı añıla ve eger bu tālī' lü kişī 'avrat alsa şuya ta'alluķdur kendüsi toprağa ta'alluķdur⁽²⁰⁾ nefsi alçaķ ve yavaş olur ve tabī' atı şovuķ olur ve şuya ta'alluķ olan kişinūñ tab'ı yavaş ve söze⁽²¹⁾ uyucu olur ve tabī' atı şovuķ ve yaş olur pes toprağıle şu ğāyet barışcı olur ve eger toprak [T 131 b]⁽¹⁾ tālī' lü kişī şu tālī' lü 'avrat alsa ger kim ikisi birbiriyle ğāyet sevişeler cemī' halk bu ikisinūñ⁽²⁾ dirligine hasret çekeler oğul ve kız idinmek ve ulular ile girüp çıkmak ve yimeķ iķmek ve

¹²⁸ "Kim Allah'a güvenip dayanırsa Allah ona yeter. Allah buyruğunu mutlaka gerķekleştirir. Allah, her şey iķin belli bir ölçü koymuştur." (Talak: 65/3)

¹²⁹ Ey celali büyük olan, ey kemali eşsiz olan, ey vermesi çok olan, en fazl-u keremi daimi olan, ey huyları özellikleri en güzel olan, ey yok olmaksızın daimi var olan, ey her durumda kullarını rızıklandıran! Allah en büyüktür. Ey merhametlilerin en merhametlisi.

hoşlık⁽³⁾ sürmek ve cemî' halkla tatlu derilmek ve birbirine qademi yaramak ola ammâ evde ta' alluk ' avrat alsa eyüdü⁽⁴⁾ zîrâ odla toprağın barışması yakındur yıl tîlî' lü ' avrat alsa gerek kim birbiriyle barışmaya zîrâ kim yıl toprağıle⁽⁵⁾ barışmaz ve ba' zî kavilde üç kâbin geçüre ammâ sonra aldugı ' avratdan hayr göre ' ömr[i] anuñla süre. Ölüm evi⁽⁶⁾ kavsdur tavşan yıllarında bu tîlî' lü kişinün dört dürlü ölüm korkı[sı] geçüre gerek kim iki kez hasta olup⁽⁷⁾ ölümden kurtıla ol zahmden veyâ demür veyâ nesne çıkarup kan akmasından ya ayak ağrısın geçüre ve âhir⁽⁸⁾ girü ölümü tavşan yıllarında boğaz ağrısından veyâ kan akmasından olur ve tavşan yılı içinde istigfâr⁽⁹⁾ idüp şadağa vire ya hacc itmek gerek ve eger anlardan geçe on bir yıl tamâm kayd yimeye ölümü ırak ola⁽¹⁰⁾ ba' zî kavilde iki dürlü ölüm korkusu vardır boyun ya boğaz ağrısı ya şavaşdur ol yıl yılan⁽¹¹⁾ yılan bigi olsa ol kimesne şavaşdan şaķına ve daħi ol yıl içinde⁽¹²⁾ siniri ağzında ya bedeninde ola ve kalan yılları sağılıkla geçüre. Sefer ayı Cedydür⁽¹³⁾ neheng yıllarında sefer itse her kanķı tarafa gitse yarar ola her ne dürlü maķşüdi⁽¹⁴⁾ varsa hâşıl ola sağılıkla yine mekânına gele velî ırak yıllarda sefer itse yaramaz ola ve ba' zî⁽¹⁵⁾ kavilde sefer itmek yaramaya şol yirde kim toğmuşdur âhir girü anda öle ammâ ölüm daħi o yılda⁽¹⁶⁾ Ramazân ayında penc-şenbe gecesi ola kâr u kesb evi doludur yılan yıllarında bekler ve⁽¹⁷⁾ şubaşlar işin işlese yarar ola ululardan fâ'ide çok göre ve şan' ata muhtâc⁽¹⁸⁾ olmaya. Ümîz evi Hûtdur it yıllarında ümîzi hasret görmek ve mülk-i maķâm⁽¹⁹⁾ tutmak ve bir güden nesne taleb itmek ve şatu bâzâr itmek bu deñlü nesneler it yılında hâşıl ola⁽²⁰⁾ her ne kim taleb ide zahmet çekmeye. Düşmân evi Hameldür koyun yıllarında bu tîlî' lü kişinün⁽²¹⁾ düşmânı çok ola bile oturup tûrdugı kişilerden Teñgri te'âlâ şaķlaya ve daħi kimseye râzın dimeye kim ziyân [T 132 a]⁽¹⁾ irişmeye koyun yılı içinde düşmânlardan şaķına zîrâ ayrıķ yıllarda zafer bulmasa ol yılda elbetde bulalar⁽²⁾ imdi gerek kim nesne itdürüp yâhûd yazdurup bile getüre düşmân şerrinden emîn ola günü âzînedür yimek⁽³⁾ içmek ve ton biçmek ata binmek ve sefere gitmek da' vî itmek yarar ola âzîne gün bu tîlî' lü kişinün⁽⁴⁾ bir ziyânı olsa elbetde Teñgri fermânıyla tîz yine iline gire zîre Zühre'nün günü ol gündür ammâ⁽⁵⁾ penc-şenbe gün[i] hâzêr ide râst gelmeye ayı şafer ayı mübârek ola mâl taleb itmek ve ' amel⁽⁶⁾ tutmak ve binâ bırakmak ve kul halâyık şatun almak ve hayır hâcet dilemek ve eger borcî varsa⁽⁷⁾ borcından kurtulmak ve otak olmak pes şafer ayı mübârek ola ve daħi yıllarda Meymûn⁽⁸⁾ yılları mübârek ola kaçan kim bu tîlî' lü kişinün yılduzı ol yıla varsa otuz biş yıla⁽⁹⁾ degin yüksele ve büyüse gerekdür ne kadar alçaķ mertebede olursa gerek kim ol vakitte⁽¹⁰⁾ ola ki kul alsa ya kullık itse Meymûn yılında yarar ola yılduzı barışmadugı kişilerle⁽¹¹⁾ barışa evvel ne kadar zahmet ve meşakķat çekdiyse anun ol kadar âhîrinde râhat ola ve⁽¹²⁾ ba' zî kavilde rebî' ü'l-evvel ayı gâyet eyü ola ol ayda melâlet görmeye ammâ gayr ayda sehl⁽¹³⁾ ola her iş kim hayrdan ve şerden bu ayda râst gele bilindik safâda ola faşılarda⁽¹⁴⁾ yaz faşlı gâyet eyü ola cemî' marazdan emîn ola tonlarda ak ton giyse sağılıkla⁽¹⁵⁾ eskide ve pîrûze kaş yüzük taķına eyü ola elinden mâl ve rızķ eksük olmaya kimesneye elin şunmaķdan⁽¹⁶⁾ Allâh te'âlâ şaķlaya ta'âmlarda şovuķ ter nesne yiye eyü ola bedeninde ' illet zahmet kalmaya gâyet yaraya⁽¹⁷⁾ havlincân ve zencebîl ve dârçını ve habbü'l-fâr bu dükelisın döke balla ma' cûn ide ılıķlarda⁽¹⁸⁾ dişi tavar dutsa mübârek ola

ķadamlu ola ve dağı ķara renklü dutsa eyü ola eger erkek dutsa ⁽¹⁹⁾ yaramıya ve dağı yeñi ay görse kıızıl nesne veyâ gök nesne yüzine baķa eyü ola tamâm ay çıķınca ⁽²⁰⁾ aña mübârek ola ve ba'zı ķavilde yaşıł nesneye baķa ol ay aña mübârek ola eger kimse ķatında ⁽²¹⁾ ĥâceti olsa şol tarafında tura söyleye ĥâşıl ola eger dilerseñ kim dostlık ide ve dağı kıızı ve ger [T 132 b]

⁽¹⁾ oğlan ve 'avrat ve er biliş ü yâd ola gerek kim tãli' in duta eger erkek tãli' olsa yaramazdur ve eger dişi ola ⁽²⁾ Seraťân ve 'Aķreb ya Ĥût eyüdür eger yılduzın bilmese şıfatların bile ol âdem ki orta boylu ķara yağız tekebbür ⁽³⁾ fi' llü eyüdür ve dağı uzun boylu aķ tenlü eyüdür eger şaruşın ola şöbü yüzlü ola Rûm aşlı ⁽⁴⁾ şerif emîn kişi ola bunların gibilerden ĥayr gelir ammâ şaķına bu üç yılduzlu kişilerden kim Cevzâ ve Mîzân ⁽⁵⁾ ve Delvdür ĥazer ide kim şol kimse kim kıızıl beñüzlü ince baldırlu aķ tenlü ya demür işin işleyici kimse ola ⁽⁶⁾ eyü degüldür ve dağı uzun boylu ola buğday eñlü yüzinde bigi ola eyüdür ve dağı ķara yağız ola yüzi ⁽⁷⁾ zaĥmlu ya dişi gedik gözi 'ayblu ola bunların gibi kişilerden ĥayr gelmeye ve eger bu tãli' lü kişi ⁽⁸⁾ âdem fi' line ya 'avratlar fi' line ve mekrine uğrasa anuñ ucından ĥasta olıcaķdur aķlı zâ'il olmak gözde ⁽⁹⁾ ve gönüilde işi bağlı olsa gerek kim üç gün oruç eyleye üç dürlü biti yazduralar ve yunacağı şuyı ⁽¹⁰⁾ aķar bınar başından dağı kimse almadın ale's-sabâĥ ala evvel ol biti içine bırağa anuñla yuna ve birin dağı ķara günlük ⁽¹¹⁾ 'udî, kımârî, cevâvî ve za' ferân, zerremürd birle kend'özin dütüze ve birin dağı dâyim bile getüre tã kim ol ⁽¹²⁾ mekrlerden ĥalâş bula ve çün anasından toğdı tã âĥir vaķte deĥin üç yirde ölümden ķorĥısı ⁽¹³⁾ vardur bir üç yaşında ve bir on altı yaşında ve bir otuz sekiz yaşında bunlardan geķse ümîz vardur ki ⁽¹⁴⁾ seksen sekiz yıl sekiz ay on sekiz gün 'ömri ola ve ba'zı ķavilde biri biş yaşında andan geķse ⁽¹⁵⁾ yigirmi yaşında andan geķse otuz yaşında ve eger bu dükelinden geķse yitmiş biş yıl ve sekiz ay ve on yidi gün ⁽¹⁶⁾ 'ömri ola lâ ya'lemü'l-ĥaybe illa'llâĥ ¹³⁰

Nazm:

[fã' ilâtün fã' ilâtün fã' ilün]

Naķl-ı İdrîs ol ki itdüm men beyân

Özgesin Allâĥ bilür yokdur gümân

⁽¹⁷⁾ Zîre¹³¹ ĥaķdur 'alim ü dãnâ vü pes

Bu ķadardur ehl-i 'aķl itdüĥi ders

Böyle dimiş añla İdrîs-i resûl

⁽¹⁸⁾ Bundan özge irmedi sırra 'uķûl

Naķl-ı İdrîs añla bu ki oldı şerĥ

Râstın idüp itmişem kizbini tarĥ

¹³⁰ Gaybı Allah'tan başka ĥiç kimse bilmez.

¹³¹ zîrâ kelimesi metinde vezin gereği zîre şeklinde yazılmıştır.

(19) Böyle diyüp anda Baṭlamiyūs pes

Oldı şâkin vir şalāvāt her nefes

5.3.4.2. Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Burc-ı ⁽²⁰⁾ Şevr Be-Dergâh-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm

Ḥakīm kavlince Loḵmân-ı Ḥakīm anda bu vechile ḥaber ⁽²¹⁾ viricek nâgehân tekvîn-i Burc-ı Şevr ḥalk gözinden nihân Süleymân ‘ayninde ‘ayân gelüp selâm virüp [T 133 a] ⁽¹⁾ bir ‘aẓîm tekvîn getürdi eyitdi ki Yâ Nebiyya’llâh tekvîn-i Şevr budur ki getürdüm diyüp fermâna ṭurunca Süleymân ⁽²⁾ Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm nazar kılup gördi ki bir ‘aceb tekvîn karşıusunda ṭurur iki başı var Şevr başları ⁽³⁾ gibi velî gâv-pâ gâyet ‘aẓîm dört eli var ve bir elinde zerrîn levḥ ṭutar bir elinde bir nâme-i menşûr ṭutar ⁽⁴⁾ ve bir elinde kudret odından ḥilḳat olmış kılıç ṭutar ve bir elinde bir mûm ṭutar şem‘dân gibi yanar pes ⁽⁵⁾ Süleymân Ḥazreti tekvîne nazar kılup görünce Tekvîn daḥi Süleymân serîrine karşı baş koyup ⁽⁶⁾ selâm virüp karşı ṭurunca Süleymân Peyğamber eyitdi: Yâ tekvîn merḥabâ saña kim dirler neye müvekkelsin ⁽⁷⁾ ve aduñ nedür ve bu levḥüñ içinde yazılan ṭılısmâtuñ ḥâşşiyeti nedür ve bu menşûr içindeki ⁽⁸⁾ raḳam olmış du‘âlarıñ ḥâşşası cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh benüm adum Berbürde’dür ve benüm ḥükmümde ⁽⁹⁾ yidi yüz biñ cinnîler vardır Şevr burcına tâbi‘ öyle cinnîler ki her birisi nice yüz biñ cinnî ulularına ⁽¹⁰⁾ ḥükm ider eger kim benümle anlar olmasa şeyâtîn nesli Şevr tâli‘lû ve Zühre yıldızlı ziyân u noḳşân ⁽¹¹⁾ ve ḥusrân[a] irgürürlerdi ammâ ki Yâ Nebiyya’llâh bu levḥümün içindeki ṭılısmât ki vardır bunuñ ḥavvâssı ⁽¹²⁾ berekâtında cemî‘ Şevr burcına dâḥil cinnîler mahkûmumdur vaḳtâ kim bir kimsenüñ tâli‘[i] Şevr yıldızı ⁽¹³⁾ Zühre olsa aña cinnîden ziyân irse dermânı budur ki levḥile menşûr içinde raḳam olmışdur Süleymân ⁽¹⁴⁾ Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm eydür Yâ tekvîn-i Şevr bu zıkr itdügüñ du‘âlarıñ ḥavvâssın ki beyân itdüñ ne vechile ‘amel kılmak gerekdür ki ⁽¹⁵⁾ bu Sührâb Şâh oğlu Şedîd’üñ marâzına dermân ola ki gâyet maḳşûdumuzdur cinnî fi‘linden marîzdür diyicek ⁽¹⁶⁾ Berbürde-i cinnî eydür Yâ Nebiyya’llâh, anuñ dermânı oldur ki bir qara koyun qurbân eyleyeler ki gâyet siyâh ola ⁽¹⁷⁾ beñi olmaya veyâ siyâh tavuq veyâ siyâh kebûter fi‘l-cümle ekl olunır ḥayvânâtndan eger vuḥuş ve ger ⁽¹⁸⁾ ṭuyûr ammâ gâyet siyâh gerekdür qanıyla mâh-tâb Şevr burcında iken sâ‘at Şevrüñ şerefinde iken ⁽¹⁹⁾ bu levḥüñ içindeki esmâ[y]ı yazup dürüp kâfurî mûm ile kaplayup marîz başında getüre ⁽²⁰⁾ ammâ ki ṭahâretsiz getürmeye ol du‘â budur diyüp levḥinden Âşaf bin Berḥiyâ naḳl idüp ⁽²¹⁾ tâli‘-i mevlûd kitâbına raḳam itdi **du‘â-yı ‘aẓîm budur [T 133 b] ⁽¹⁾ *bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-râḥîm huvalâhullezî lâ ilahe illâ huve ‘âlimu’l-ğaybi ve-şşehâdeti huver’r-raḥmâni’r-râḥîm ⁽²⁾ huvalâhullezî lâ ilahe illâ huve’l-melikü’l-ḳuddusu’s-selâmu’l-mu’mînü’l-muheyminu’l-‘azîzu’l- cebbâru’l-mutekebbir subḥâna’llâhi ‘ammâ yuşrikûn. ⁽³⁾ huvalâhu’l-ḥâliḳu’l-bârîyü’l-muşavviru leḥü’l ‘esmâu’l-ḥüsna yusebbiḥu lehu mâ fissemavâti vel’arḍ ve huvel’azîzü’l-⁽⁴⁾ ḥâkîm yâ ḥayyu yâ ḳayyûm yâ zel celâl ve’l ikrâm***

¹³² Haşr sûresi 22,23,24. ayetler: O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân’dır, Rahîm’dir. (22) O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her

kerre mükâşefe arz olur yidi biñ kerre artuğ eksük görmişüm ammâ ki haqîqat-i hâl ‘ömrüm ne ⁽⁶⁾ qadardur bilmezem Allâh bilür.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Gör ne bî-ḥad yaşamış Tekvîn-i Şevrî âşkâr

Gör ne çokdan devr idermiş çarḥ-ı tâsi‘ rûzgâr

⁽⁷⁾ Şeh Süleymân dinleyüben aldı ‘ibret ol zamân

Lîk virgil şad şalâvât Muştafâ’ya yâdigâr

Neşr: Hâkîm kavlince ⁽⁸⁾ tekvîn böyle diyicek Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi ki: Yâ tekvîn bu nice ‘ömr içinde ‘acâyibden ne gördün beyân eyle dinleyelüm diyicek ⁽⁹⁾ cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh ‘âlem-i ‘ulvîde ġarâyib çok gördüm ammâ ki melâ’ike arasında bir ‘acebter nesne gördüm ⁽¹⁰⁾ melâ’ike içinde birinci qat felek arasında iki melek birinün adı Hârût ve birinün adı Mârût. Ol ⁽¹¹⁾ zamân ki Allâh tebâreke ve te‘âlâ Cân kavmini hilqat idüp yine cihân sarâyından sürüp Âdem-i Şafî hilqat kı lup ⁽¹²⁾ melâ’ikeye buyurunca cemî‘si emr-i Hâqqı şımayup secde kıldılar illâ ki iblîs-i la‘în kılmadı la‘net oldu dergâhdan ⁽¹³⁾ sürüldi ve bir daḡi Hârût ile Mârût Âdem-i Şafî henüz balçık yaturken rûḡ cismine girmeden cemî‘ ferîştelerle ⁽¹⁴⁾ iblîs-i [la‘în] ‘aleyhi’l-la‘netu’llâh tanışdı hayvânât cinsine ben bu qalıbı çinedirüm didi anlar revâ görmediler bu fi‘li ⁽¹⁵⁾ terk eylediler illâ ki Hârût Mârût iblîs-i [la‘în] ‘aleyhi’l-la‘neye mu‘âvin oldılar atları getürüp qalıb-ı Âdemi çignetmek ⁽¹⁶⁾ isteyince köpegi yerine püfkerüp melek-i qudsî gelüp püfkerdügin yabâne atup Allâh tebâreke ve te‘âlâ kelbi andan hilqat idüp ⁽¹⁷⁾ atları ürkütdi iblîs-i la‘în hacîl oldu ba‘d ez-ân yine racîm-i la‘în melâ’ikeye eyitdi: Ne dirsiz Âdem’e secde ⁽¹⁸⁾ kı lup mısız ki ol ḡak-i esfelden yaradıldı bizüm hilqatımız nâr-ı ‘ulvîdendür didi. Melâ’ike eyitdi ki emr Hâqqıñdur ⁽¹⁹⁾ kı lupuz qadirdür ki süflî[yi] ‘ulvîden efḡal kıla ammâ kim Hârût ile Mârût kı lma diyü iġvâ virdiler ⁽²⁰⁾ ammâ kendüler bi‘z-zarûre secde kıldılar ‘âkıbet Âdem-i Şafîñün faẓîletin ve kerâmetin görüp ḡased idüp ⁽²¹⁾ eyitdiler ki yâ Rabbi bu Âdeme faẓîlet ve kerâmet virdiğün nefsi yinüp saña itâ‘at itdüġi ecildense bize daḡi nefis vir [T 134 b] ⁽¹⁾ nefis-i emmâre[yi] zebûn kı lup tâ‘atden riyâzetden ḡâlî olmayalum diyicek Allâh te‘âlâ anlara nefis virdi ⁽²⁾ yiryüzine indiler Merv şehrine qondılar bir ırmaḡ kenârına Âdem şüretine tâ‘at-i Hâqqı meşġûl oldılar ⁽³⁾ meger ki ol şehirde bir Züleyḡâ-şüret, güneş-ḡal‘at, kamer-beḡcet, bir ‘âbide bir zâhîde müşfikı muḡsine ḡatun ⁽⁴⁾ vardı adına Zühre dirlerdi ġâyet cemîle olduġı ecilden ırmaġa gelürken görüp ‘âşık oldılar ⁽⁵⁾ namâzı terk idüp ‘âqabince gitdiler Zühre bunları civân şeklinde görüp ne istersiz deyü sorup anlar daḡi ⁽⁶⁾ nefsleri murâdın ‘arz idüp ol ‘âbide daḡi niḡâb örtünüp evine varup bunları redd idüp ⁽⁷⁾ yüz virmiyecek anlar nâ-ümîz olup melek şüretinde nazarına gelüp eyitdiler ki bizden ne qaḡarsın ki biz meleklerüz. ⁽⁸⁾ Zühre bunları melek-şüret görüp gönlünde eyitdi melek ḡod nefsânî nazar kılmaz varsa bunlar ⁽⁹⁾ perîlerdür imtiḡân ideyin ġöreyin ekl ü şürb iderler mi, iderse cin

neslîdür itmezse melâ'ikedür ⁽¹⁰⁾ diyüp bunlara şarâb teklîf itdi içerseñüz vişâl dirîğ itmeyem bunlar birbirine baķışup ⁽¹¹⁾ içmek isteyince racîm ol yirde hâzır olup bunlar daķı bencileyin merdûd olsun diyüp ol ⁽¹²⁾ kadar iğvâ virdi ki 'âķibet şarâb içdiler gâyet vişâl taleb itdiler. Zühre eyitdi. ⁽¹³⁾ Benüm bir maķşûdum daķı var gökdeki Zühre'ye 'âşıkum beni felege çıkarup Zühre yıldızına gösterüñ anı ziyâret ⁽¹⁴⁾ kılam bunlar kaçd itdi ki Zühre[y]i Zühre'ye yetiştüreler kanadlarınıñ ferri kalmadı ki götürüp uçalar ⁽¹⁵⁾ racîm fırsat bulup perî-şûret melek-hey'et hâzır olup eyitdi: Yâ Zühre bunlar birinci felek ⁽¹⁶⁾ ferîştelerinüñ muķarreblerindendür vişâlüne dirîğ idersin bunlar 'aşķuñla Mecnûnlardur şabr u ⁽¹⁷⁾ tākātları yokdur tâ vişâl bulup 'aķılları başa gelmeyince Zühre eyitdi: Hâşâ ki melâ'ike şûrb ide ⁽¹⁸⁾ yâhûd zinâya kaçd, siz degülsüz illâ ki nesl-i perîden diyüp bunları merdûd itdi şuhuf-ı İbrâhîm'den ⁽¹⁹⁾ okıyup iblîs üzerine urdı nâ-bedîd oldu andan iblîs Hârût Mârût'ı kaķırdı eyitdi ⁽²⁰⁾ Diler misiz ki Zühre[y]i Zühre yıldızına iletmez ve kanadlarınıñ ferri ola uçasız eyitdiler ki biz razîyüz ⁽²¹⁾ pes anlara sihr ta' lîm itdi sihrle uçup Zühre katında hâzır olup vişâl taleb eylediler [T 135 a] ⁽¹⁾ ve gel seni Zühre yıldızına iletelüm didiler 'ahd yirine gelsün didiler Zühre rızâ vermeyüp eyitdi ki: Ben 'âbideyüm ⁽²⁾ zâhideyüm şuhuf-ı Âdem ve şuhuf-ı İbrâhîm okumışum melâ'ike şûrb itdüğün iştmedüm siz zinâya kaçd itdiñüz ben ⁽³⁾ helâlden ğayri er görmedüm yidi yıldur ki gice gündüz Hâliķa 'ibâdet iderüm hâşâ ki ben size gönüller virem ⁽⁴⁾ ya size uyup taşra çıkam.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Şuhf-ı Âdem içre görmedüm melek

Şûrb idüp vaşlum daķı kıla taleb

⁽⁵⁾ Böyle diyüp girdi Zühre hâlvete

Şuhf okur ki nesl-i cinn ola helâk

Yâ Nebiyya'llâh Zühre anların kenârından ⁽⁶⁾ gidüp hâlvete varup namâza tûrdı yüz secdeye varup ol kadar tâ' at kılup şuhuf-ı İbrâhîm ⁽⁷⁾ okıyup kırķ gün münâcât itdi ki yâ Rab baña Zühre ziyâretin müyesser kııl Allâh tebâreke ve te'âlâ du' âsın müstecâb ⁽⁸⁾ kılup müvekkel Zühre'ye emr itdi. Zühre hâatunı üçünci felege çıkarup Zühre yıldızına ilette ziyâret kılup ⁽⁹⁾ yine yirine yattırdı tâ ölünce ol hâatun Allâh te'âlâ'ya 'ibâdet itdi ammâ ki Hârût Mârût hâmr ⁽¹⁰⁾ fi'linden ayulup nefislerine zebûn olduklarına kırķ yıl tevbe idüp istiğfâr kıldılar Allâh te'âlâ eyitdi ki: Ben ⁽¹¹⁾ ben size dimedüm mi ki siz günâha mürteķib olursuz imdi dilerseñüz kıyâmete degin 'azâbda oluñ günâhuñuz 'afv ideyin ⁽¹²⁾ yine melâ'ike şafında oluñ dilerseñüz kıyâmetde ebedî 'azâb içinde oluñ diyicek bu ciħân müddeti tîzdür deyü ⁽¹³⁾ bunda 'azâb ihtiyâr itdiler. Allâh te'âlâ ben kûlına emr itdi müvekkel Şevr ve müvekkel-i Zühre birle Hârût Mârût'ı ⁽¹⁴⁾ alup kûh-ı Demâvend üzerinde Siccîn kuyısı aķzında zencîrle ayağından aşıķodıķ yâ Süleymân ⁽¹⁵⁾ bundan 'aceb-ter baña nesne gelmedi ki iki melek nefis-i emmâre ucından

birinci felekden sürölüp Siccîn kıuyusına ⁽¹⁶⁾ girdi ve bir ıatun ıatunlığıyla ihlās ile Allāh te‘ālā’ya ‘ibādet itdüğü ecilden süfliden ‘ulvîye çıkup ⁽¹⁷⁾ Zühre yılduzın ziyāret itdi.

Naẓm:

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Söz budur ki söylemişüm yā Resūl

Söz şaḥiḥ olsa kıılır ‘ākıl kıabūl

⁽¹⁸⁾ Nefse uyduğı[i]çün Hārūt ey şāh

Āh ider Mārūt ile meskende çāh

Āh elinden işbu nefsün şad hezār

⁽¹⁹⁾ Kıim idüpdür ancıları şerm-sār

Ādeme gendüm yidüren nefis olur

Bel‘ ama men didüren hem nefis olur

⁽²⁰⁾ Nefs ucından itdi Kıābil daḥi kıan

Nefs ucından oldu Ken‘ ān kıan¹³³

Nefs ucından kıopdı hem tūfān-ı Nūḥ

⁽²¹⁾ Nefs ucından Dāvūd itdi zār u tūḥ

Nefs ucından azdı hem Nemrūd bil

Nefs’uyan Fir‘avn olur merdūd bil

[T 135 b] ⁽¹⁾ Nefsini bī-gān durur merd-i Ḥudā

Zīre kim nefis oldu iblīse kıuvā

Her ne kim insān ider ol la‘neti

⁽²⁾ Nefs-i emmāreyle bulur fırşatı

Kāmil ol ki nefsini kııla zebūn

Ḥoş riyāzet birle kııla ser-nigūn

⁽³⁾ Nefsi öldürmekdür ekber-i cihād

Nefsi ejder olması bu ḥoş-nihād

¹³³ Bu mısrada vezin bozuktur.

Virmeyüp nefsiñ murādın her zamān

(4) Kıl kanā' at birle anı nātüvān

Nefsüñ a' vānı durur hırş u ħased

Def' ine düriş anuñ eyle cehed

(5) Nefsini mü'min kılan olur melek

'Arş olur cevlengehi nice felek

Yā Süleymān nefsiñi baş ol selīm

(6) Tā bulasın 'ākıbet kurb-ı Raḥīm

Böyle diyüp ol melek itdi du' ā

Vir şalāvāt sen be-cān-ı Muştafā

5.3.4.4. (7) Der-Beyān-ı Semendün-ı Hezār Yek-dest

Hükemā kavlınce Şevr burcınıñ tekvini bir yirde Hārūt ve Mārūt' uñ (8) kažiyyesin ve daḡi Zühre yıldızınıñ ḡaḡikat-i ḡālın ve Hārūt Mārūt esmāu'llāh ta' līm alduḡın ve ol (9) ism-i a' zam berekātıyla varup Zühre yıldızın ziyāret idüp geldüḡın tamām tafşıl birle şerḡ idicek (10) ḡāyet ta' accüb kılup Süleymān Ḥazreti tınledi daḡi Nāşin Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām eyitdi: Yā Nebiyya'llāh nefsinı kendüye (11) musaḡḡar kılan riyāzet birle ḡuş-māl viren lābüd melek-şifat olup ol Zühre-şifat süfliden (12) 'ulvıye güzer kılup dergāh-ı Ḥaḡḡa kurbıyyet bulup ve ammā ki Hārūt ve Mārūtveş nefis muḡtezāsın (13) gözden felekden semeke süfliden 'ulvıye düşüp çāh-ı cehīm içinde miḡnet çeker.

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

(14) Kāmil ol ki nefsinı rām ide

Süfliden 'ulvıy'irüp ārām ide

'Āḡıl ol ki kendü nefsin bile pes

(15) Aña göre Ḥaḡḡ'a tā' at kıla pes

Neşr: Nāşin 'aleyhi's-selām böyle diyicek Süleymān 'aleyhi's-selām eyitdi: Yā Nāşin Ḥaḡ 'ālīmdür ki (16) ben daḡi nefis elinden 'ācizüm cihān mülkin Ḥaḡ te' ālā baña virmişken henüz nefsiñiñ hırş gözleri toymaz tā ḡattā (17) iki kişi baña selāmıle gelse birisi bir dāne elma getürse biri tehī-dest geçüp otursa ol elma getürene meyl iderüm diyüp (18) cevāb viricek ḡāzır olan kümmel-i nefis elinden Allāh'a tazarru' kılup niyāz itdiler bizüm kışsamuz yine Süleymān Ḥazretine geldi (19) ki tekvin-i burc-ı Şevr cinnileri getürmege gidicek andan Süleymān Ḥazreti

‘aleyhi’s-selām baş kaldurup ins ü cin meliklerine ⁽²⁰⁾ dīv ü perī serhenglerine biñ bir ümem ahyarlarına nazar kılop ecnās-ı maḥlūkāt teferrüc iderken ⁽²¹⁾ Hāḡ te‘ālā’nuñ virdüğine şükr idüp ḡāline virdi.

5.3.4.5. Dāstān-ı Kışsa-i Süleymān ve Qazıyye-i Süleymān [T 136 a] ⁽¹⁾ bin ‘Ayn Ez-Güftār-ı Semendün-ı Hezār Yek-Dest

Hakīm ḡavlince Semendün-ı Hezār Yek-dest ⁽²⁾ sedd-i İskender gibi¹³⁴ oturduğı yerde biñ bir elini yaşıḡ yaylayın yaşmış ve ejderhā ser boynunu ⁽³⁾ egmiş saḡt melül olmuş ṡurur vaḡtahā el-Henc cinnīye ekşeri ekşeri nazar kılor. Süleymān ‘aleyhi’s-selām bildi ki ⁽⁴⁾ cinniler şultānı el-Henc cinnīyle ezelden ‘adāveti vardur muḡarreb Ḥazret olduğı ecilden istemedüġin ⁽⁵⁾ bildi daḡı Süleymān Ḥazreti Semendün-ı Hezār Yek-destüñ ol şerīr mestüñ ḡatırın teselli kıлмаḡçün ⁽⁶⁾ dönüp el-Henc cinnīye eyitdi yā cinniler serveri baña nübüvvet ḡātemin naşīb iden pāk-i Yezdān ḡaḡḡıçün ⁽⁷⁾ ve Tevrāt-ı Mūsā ve Zebūr-ı Dāvūd ḡaḡḡıçün eger ki senüñle ‘ahdüm olmasa cemī‘ cinniler üzerine Semendün-ı ⁽⁸⁾ Hezār Yek-desti ḡakīm kılorдум yā el-Henc her ne ḡadar serversüñ benüm Semendün-ı Hezār Yek-destime biñ bir ümmetüñ pehlüvānı ⁽⁹⁾ pīl-i mestüme yitmiş iki milletüñ şāḡib-ḡırānı ‘ahd-i derüstüme benüm bu dostuma ziyāde ‘izzet it ve gerḡı Hāḡ ‘alīm u ⁽¹⁰⁾‘allāmdür ki seni dergāhdan sürüp ḡamḡamaya ḡoyup deñiz dibine ataram ne ḡadar serversüñ kendüñi andan alḡaḡ ṡut ⁽¹¹⁾ diyüp Semendün ḡatırıçün ziyāde verhem itdi tā ki Semendün-ı cinnīnün ḡatırı ḡāyet ḡoş oldu ⁽¹²⁾ andan dönüp yā Semendün-ı Hezār Yek-dest ve ey pīl-i ser-mest ‘ahdimüz senüñle şöyledür ki ne ḡadar cin serhengleri ⁽¹³⁾ ba‘d ez-ān tābi‘ olurlarsa senüñ mertebeñ anlardan ziyāde ola diyüp ri‘āyet idicek Semendün-ı cinnī ayaḡ üzre ⁽¹⁴⁾ ṡurup biñ elin ḡaldurup birbirine urup başı üstüne ḡoyup eyitdi ki ey sultān-ı ins ü cinnī ve Ḥākān-ı ⁽¹⁵⁾ tekvīn-i sinnī.

Nāzm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Luṡfuñ öḡüş himmetüñ baña ziyād

Dest-ḡir ol bu Semendün’a ziyād

⁽¹⁶⁾ Tā ḡıyāmet ol cihāna pādīşāḡ

Düşmenüñ ḡam-ḡin ola dostuñ şād

İns ü cin vaḡş u ṡuyūr mār u mūr

⁽¹⁷⁾ Ḥükmüne maḡḡüm ola kevn ü fesād

Her ḡatardan ḡazretüñi ḡıfz idüp

Her ḡazādān şaḡḡlasun Rabbü’l-‘ibād

¹³⁴ gibi: gib

(18) Dergehinde bu Semendün çäkerün
Bendedür sen haq nebîsin bi'r-reşâd

Neşr:

Ḥakīm kavlince Semendün-ı ⁽¹⁹⁾ Hezâr Yek-dest böyle diyicek Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm diledi ki el-Henc cinnî gibi anuñla daḥi kelimât ide ⁽²⁰⁾ tâ ki ins ü cin melikleri arasında ta‘zîm olduḡını bileler ve daḥi ol Süleymân bin ‘Ayn kışşası ki ⁽²¹⁾ bâkî qalmışdı. Semendün’a söyledüp diñleye ol ‘acebden ‘aceb ve ġarâyîbden ġarîb ḥikmet-amîz sözlerle göñlüni [T 136 b] ⁽¹⁾ egleye. Pes Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm yâ Semendün-ı cinnî luṭf idüp Süleymân bin ‘Aynu’llâh zamânında ⁽²⁾ gördüġüñ nâdirü’l-vuḳû‘ sözleri işidelüm ol ‘ibretu’llâh dâsitâni diñleyelüm bizden aḳdem gelen ⁽³⁾ Süleymânlaruñ aḥvâline muṭṭalî‘ olup devletümize ġirre olmayalum nefsimüze inşâf virelüm.

Naẓm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

(4) Bizden aḳdem çok Süleymân ird’özün
Çok nebînüñ zâtını gördi gözüñ

Anlaruñla seyr idüp teşrîḳ u ġarb
(5) Biñ bir ümmet birle ḳılduñ ceng u ġarb

Di Süleymânlar özin n’itdi felek
Söyle nice ḥâtemin yutdı semek

(6) Di Süleymân bin ‘Ayn ḥâlin daḥi
Söylegil hem ejder aḥvâlin daḥi

O Ġarâyîb dâstânı eyle şerḥ
(7) Lîk râstın söyle eyle kizb ṭarḥ

Söyle diyüp Şeh Süleymân ol zamân
Sâkin oldu vir şalâvât şâdmân

5.3.4.6. (8) Der-Beyân-ı Süleymân bin ‘Ayn ve Helâk-Şoden-i Ejderhâ

Ḥakīm kavlince Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-⁽⁹⁾selâm böyle diyicek Semendün-ı cinnî baş ḳaldurup Süleymân[a] du‘â ḳılup eyitdi ki: Ey emîrü’l ins ü ⁽¹⁰⁾ cân ol zamân ki melek-i a‘zam Süleymân E‘azz bin Emlâ târîḥinde oḳıyup beyân ki itdi daḥi ⁽¹¹⁾ icâzet alup ḥizmet-i Ḥaḳḳ’a gitdi. Pes Süleymân bin ‘Ayn bildi ki bu yidi maġâra aġzından ⁽¹²⁾ âteş saçulur yidi başlu evran aġzından çıkan nefes imiş ve bir daḥi ol üzerindeki küh-ı aḥcârı ⁽¹³⁾ izn-i Ḥaḳla

Süleymân E‘azz bin Emlâ zamânında bād-ı şarşar mağrib diyârından baħr-i okyânūs kenârından ⁽¹⁴⁾ yitmiş yıllık yoldan ân-ı vaktde ol tağı yiriyle yurduyla taş toprağıyla üstinde biten ağaç⁽¹⁵⁾larıyla izz-i Rabbânî birle getirüp anı içinde ejderhânũn üzerine yitişüp komış ejderhâ şerrinden ⁽¹⁶⁾ cihânı Süleymân E‘azz bin Emlâ leşkeri emîn kılmış ammâ ki târîhinde benden şoñra cihân sarâyına bir Süleymân ⁽¹⁷⁾ gele ‘Ayn kavmine hüküm kıla daħi bu ejderhânũn anũn elinde ola didi kim ‘Ayn kavmi işidicek birbirine egin iken ⁽¹⁸⁾ söyleşmege başladılar ol kâmillerdür. Allâh[ı] ikrâr idüp imân getürmişlerdür hem melegi ⁽¹⁹⁾ gözleriyle gördiler sözün taşdıķ itdiler zîrâ kim saħh-ı peyâmin ve târîh-i emlâh-ı kelâmın müstemî‘ olup ⁽²⁰⁾ işitdiler cehennemde ancılâyın ejderhâ çoğ olduğın bildiler ‘ilmleri yitdi bu kũhistân altında ⁽²¹⁾ yatan yidi başlu evrandür deyü her biri i‘timâd itdi velîkin kâfir mürted câhil ehl-i fesâd nâ-pâk bî-i‘tikâd [T 137 a] ⁽¹⁾ olan kimseler eyitdiler ki yâ Süleymân bin [Ayn] ey emîr-i şarķ u ğarb mâlik-i karneyn i‘tikâd itmezüz ki bu yidi ⁽²⁾ ğârdan ki âteş saçulur ejderhâ ağızları ola bu ğod kaçan ki böyle ola bunun gibi tağı bir ejderhâ ⁽³⁾ getüribile bu nesneye ‘uķalâ i‘tikâd kılmaya ne nutkıdır ki vâķı‘ tutulam bunun gibi ulu tağ altında bu yılan ⁽⁴⁾ nice olmaya bu söz degüldür ki ‘aķlımuz kabûl kıla muķaddem gelenler nice biñ yıl ‘ömr sürenler bunun ⁽⁵⁾ gibi ejderhâ vaşfın işitmediler veyâ cehennemden yidi başlu evran kim getüribilür veyâ kim çıkarı⁽⁶⁾bilür egerçi kim gerçek söyleyen ferişte rũhâniyse ve tağ altında yatan yidi başlu evranise veyâ bu tağı ⁽⁷⁾ yirinden bād kıparup hevâya getürse ol muķaddem gelen Süleymân E‘azz bin Emlâ emriyle bunı getürdiyse imdi ⁽⁸⁾ sen daħi Süleymân-ı ‘Aynî geķersin biñ bir ümmete hüküm kılup cümle ‘âlem fermân-berümdür diyüp nübüvvet hâteminine and ⁽⁹⁾ içersin bād-ı şarşara sen daħi hüküm eyle bu tağı ejderhâ üzerinden getürsün bu yidi başlu ejderi biz de ⁽¹⁰⁾ görelüm cehennemden çıķduğuna ikrâr idüp hâtâmıza tevbe kılup yüzümüzü hâķ-i pâke sürelüm diyüp ⁽¹¹⁾ Süleymân’a tã‘n yüzünden sözünden söylediler daħi birbiriyle müsâvî yirine varup ğıybete ⁽¹²⁾ dil uzatdılar.

Nazm:

[fã‘ilâtũn fã‘ilâtũn fã‘ilũn]

Oldı meşğũl çũn münâfıķ ğıybete

İşidüp geldi Süleymân ‘ibrete

⁽¹³⁾ Diñle imdi kışşay]ı Firdevsiden

Vir şalâvât tut kulaķ bu hikmete

Neşr:Hakîm kavlince ⁽¹⁴⁾ Süleymân bin ‘Ayn münâfıķlar sözün kim işitdi yüz Hâlık’a dutup el getirüp sıdıķ ile münâcât itdi anı ⁽¹⁵⁾ gördi kim birinci kıt felegũn hâlîfesi gelüp Allâh te‘âlâ’dan selâm getirüp eyitdi ki: Yâ Süleymân bin ‘Ayn ey melik-i ⁽¹⁶⁾ karneyn Allâh te‘âlâ celle celâlehu ol yidi başlu evranũn helâkini senũn elũnde kıdı bād-ı şarşara hüküm it ⁽¹⁷⁾ ol tağı ejderũn üstinden getürsün münâfıķlar görüp hacîl olup yüzleri siyâh olsun diyüp icâzet ⁽¹⁸⁾ alup

yine hizmet-i Hakk'a gitdi andan Süleymân bin 'Ayn secde-i şükr idüp yirinden тұrup müvekkel bâda hüküm itdi bād-ı şarşara ⁽¹⁹⁾ emr eyle bu tağı getürüp yirine iletsün diyicek müvekkel bād eyitdi: Yâ Süleymân bin 'Ayn ol zamânda Süleymân-ı E'azz devrinde ⁽²⁰⁾ izn-i Hakk ile ben getürtdüm bu ejder bu üzerine ben getürtdüm bād-ı şarşara emr idüp velîkin izn-i Rabbânî olmayıcağ cevâb ⁽²¹⁾ idemezüz sükûta varduğuma sebep şimdiye dek oldu velî şimdi söyledüğüme cihet bu ki Yâ Süleymân bin 'Ayn leşkerüñe [T 137 b] ⁽¹⁾ emr eyle her kişi başlu başına birer çukır kazup mağâralar düzerdüp yir içine girsünler zîrâ ki bād-ı şarşar ziyâde ⁽²⁾ dutup esse gerek yiryüzün bez gibi yırtup penbe gibi tağ u taşu ditse gerek zîrâ ki şiddetile esmeyince bu tağı yirinden ⁽³⁾ getürmez ve bir dağı Yâ Nebiyya'llâh hâzer kıl ki bu ejderhâlar arkasından bu tağı ki bād-ı şarşar getüre bu yidi başlu evranı ⁽⁴⁾ kimse yeñecek degül dem çeküp leşkerüñi cümle yudacağdur diyüp cevâb viricek Süleymân Hâzreti ⁽⁵⁾ leşkerine emr itdi. mağâralar kazmağa ve yir altında evler düzetmege meşğûl oldılar tâ kim kaydlu kaydın gördiler ⁽⁶⁾ andan Süleymân bin 'Ayn hükemâ ile vüzerâ ile 'Ayn kavminüñ 'ulemâsıyla meşveret kılup tanışdılar ki ne tarîk dutavuz ⁽⁷⁾ bu ejderhâyı helâk idevüz evvel bunun helâkine sebep bulalum andan sonra bād-ı şarşara küh üzerinden ⁽⁸⁾ getürdelüm yohsa leşkerüm helâk idüp deme çeküp yudar diyicek biñ bir ümmetüñ milletinden teftiş itdiler ⁽⁹⁾ hiçbir vechile bunun helâkine sebep bulmadılar ba'zı hükemâ eyitdi leşker halkına hüküm eyle ol kadar ağaç ⁽¹⁰⁾ getürüp ejderhânüñ çevre yanına yıgsunlar kara tağlar gibi ve içine âteş şalalum ejderhâyı yaçalum ba'zı eyitdi. ⁽¹¹⁾ Buna tedbîr olsun ne deñlü tağ kadar odunlar dağı yıgarsun yıl bu tağı getürdüğü vaktin ⁽¹²⁾ anı dağı târ u mâr ider ve illâ ki Süleymân taht üzerinde büyük kayalar yükletsün depeden aşağı üzerine ⁽¹³⁾ kayalar döksün kaya altında kalsa helâk olsa ba'zılar eyitdi bu söz dağı abeşdür muqaddem gelen ⁽¹⁴⁾ Süleymân dağı bu tedbîri itmiş bu ejderhânüñ ölmesine zafer bulamamış ba'zı hükemâ dağı eyitdi. Deñizden ⁽¹⁵⁾ ulu 'azîm balıklar çıkaralum ve balığun ba'zısını pāk idüp içine söyünmedik kireç talduralum ve demür şişler ⁽¹⁶⁾ şaçalum tâ kim yudup gîdâ kılıncağ kireç cânına kâr eyleyüp bağrın yaqsun getürüp kendüyi yire urıcağ ⁽¹⁷⁾ ol tiz yarağlar karnına batsun kendüyi helâk itsün ba'zı hükemâ bu ne söz olsun ol ⁽¹⁸⁾ didigün tedbîr deve ve şıgır kadar olan ejderhâlar hakkındağ kireç harâretine bağı döymeyüp ⁽¹⁹⁾ helâk ola bu hod nice yıllar cehennem odında suhte olmuşdur evvelâ bunun gîdâsı harâret virür nesnedür ⁽²⁰⁾ ve bu ağızından çıkan âteşleri görmez misin ki yalını felege çıkar sünü demüri degül demürce örsünü ağızına ⁽²¹⁾ atarsağ şızup eriyer ki kırmaz def'i yağar nite.

Nazm:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Tağ gibi olsa eger mışrı demür

[T 138 a] ⁽¹⁾ Âteş ağızından yanup olur kömür

Gökde Mirrîh itmeye bunuñla ceng

Ne hu Keyvân kıla bunuñla âheng

(2) Kim görüpdür buncılayın ejderhā
Kim ola bunuñ belāsından rehā

Bir qazādur işbu ejder bī-gümāñ
(3) Haq qazāsın şava buluruz emāñ

Böyle diyüp her müdebbir ol zamāñ
‘Acze virdi dil perīşāñ pes hemāñ

(4) **Neşr:** Hakīm kavlince ‘Ayn kavminüñ müdebbirleri ‘acze varıcaq Süleymāñ bin ‘Ayn biñ bir ümmetüñ serhengleriyle (5) meşveret itdi. ‘Acze varup biz anuñ cengine tākāt getürmezüz didiler. ‘İfrıtlar serhengleri gürz-i girāñ (6) darb u harb aña qār itmez ve getürüp deryāya atmaq istersen deme çeker bizi yudar diyüp ‘acze virdiler (7) bākī ümmete hod ne i‘tibār Süleymāñ bin ‘Ayn berde baħrda olan biñ bir ümmetüñ serhengleriyle tanışdı (8) cemī‘ si ‘aczlerin ikrār itdiler ammā bir ümmet ki nemle cinsidür ya‘ nī ki qarıncalar tã‘ ifesi tekvin-i (9) Neml-i Kebir tanışmadı niçün ya‘ nī anı ħordur deyü begenmedi Süleymāñ ‘acze varıcaq biñ bir ümmet (10) gelüp Süleymāñ ile danışup gidicek mürçeler ulusu Neml-i Kebir işitdi kendüye teklif olmaduğına (11) incindi Süleymāñ bin ‘Ayn naẓarına geldi dilince selām virüp ‘izzet kıldı Süleymāñ bin ‘Ayn emr itdi (12) mercāndan bir ħoqqa getürdiler Neml-i Kebir üzerine çıkup Süleymāñ naẓarına qarşu ayağ üzerine tırdı. (13) Süleymāñ anuñla ħāl dilince söyleşdi daħi qahqahā ile güldi ħükemā su‘āl itdi ki yā Süleymāñ-ı zamāñ (14) ħāl dilince Neml-i Kebirle söyleşdiñüz ħod farq idemezüz ammā ki qahqahā ile güldünüz sebab ne cevāb virdi ki: (15) Yā ‘Ayn kavminüñ ħükemāsı ey zamāñ ħalqınuñ fuẓālāsı tebessüm itdüğüme sebab bu ki Neml-i Kebir ħāl dilince baña (16) eyitdi ki: Yā Süleymāñ bin ‘Ayn ey melik-i karneyn işitdüm ki biñ bir ümmetüñ meliklerin ve serhenglerin tekvinlerin (17) cem‘ idüp bu tağ altında yatan yidi başlu evranı helāk itmesine anlardan yardım istemişsin cemī‘ (18) ‘aczlerin ikrār itmişler yā niçün men za‘ife ħaber itmedüñ ki biñ bir ümmetüñ ben daħi birinci ümmetüñ (19) serhengiyüm ‘ālemdə benüm leşkerüm çok leşker yoqdur ħuşuşā ki altı yüz bir dürlüsi deñizlerdedür ammā ki (20) dört yüz dürlü ümmet tağda ve taşda quruda ve yaşdur şol ‘aded ki qurudadur yiryüzinde (21) ola aña benüm leşkerüm gālībdür benüm leşkerüm qorħusından taşda peleng rāħat olup yatmaz ve yaşda [T 138 b] (1) ve yaşda arslan balçıksızlarda vañan tutmaz qarınca aşup enügin yimesün deyü eger ki Süleymāñ bin ‘Ayn (2) yidi gün baña muhlet vir seriründe olan qarıncadan ħayrı bu Heyhāt şahrāsında olan yir içindeki (3) qarıncaların bir günlük menzilde olan qarıncaları qanatlı qarıncalara getürdeyin cem‘ ideyin yidi güne dek (4) cem‘ idüp vaqtı kim bād-ı şarşar esüp sözi şavı kesüp fevt idip bu tağı ki evran üstinden (5) getüre emr-i Sübhāni ve ħükm-i Süleymāñ ile yirine yitüre ben daħi leşkerüme ħükm idem bād-ı şarşar şiddeti kesildiginden (6) sonra ejderhā egreyüp yidi başın qaldurup yükden qurtıldığına feraħ olup leşkerüne ħamle itdügi dem (7) qarınca leşkerine buyuram ol ‘aşıyi yiyüp dükedeler dünyāya

gelmedüğe döndüreler didigine gülerüm ki arıncauñ ⁽⁸⁾ ne midārı ola kim buncılayın
‘adūyu helāk ideler.

Nazm:

[fā‘ ilātūn fā‘ ilātūn fā‘ ilūn]

ūn Süleymān böyle didi ol zamān

⁽⁹⁾ Diñle hıket assı nedür pes hemān

Didiler ki yā emīr-i pūr-hüner

Neml-i Tekvīn sözi durur sahh haber

⁽¹⁰⁾ Her za‘ īfe dime kimdür bama hor

Kim yaar şehri tamāmet geçme or

Zerreden kemter durur geri ıvez

⁽¹¹⁾ Līk fili orıdur itse avāz

Elsiz ayasız durur ef‘ ī ki var

Pīli sıka öldürür def‘ ī ki var

⁽¹²⁾ Esse şarşar oparur tadan taı

Yırdek’otuñ derdi yok egmez baı

Bu arıncadan alar şuya neheng

⁽¹³⁾ Bu nemileden aar aa peleng¹³⁵

‘ Askeridür bunlaruñ ğāyet keşīr

Bunları n’ejder duyar ne bebr ü şīr

⁽¹⁴⁾ Her ne dirse rāst dir Neml-i Kebīr

ut sözin[i] ‘ ızzet idüp yā emīr

Ger helāk olma dilerseñ ejdehā

⁽¹⁵⁾ Kim şerinden leşkeruñ bula rehā

ut sözin Neml-i Kebīruñ bu zamān

Tā bulasın derde dermān bī-gümān

¹³⁵ Bu mısra da vezin bozuktur.

(16) Böyle diyüp oldı sâkin her hakîm
Vir şalâvât diñle kışşasın delim

Neşr: Hakîm kavlince (17) hükemâ böyle diyicek Süleymân bin ‘Ayn Neml-i Kebîr’e ‘izzet idüp leşkerüñ cem‘ it deyü (18) hüküm itdi. Neml-i Kebîr serîr-i Süleymânî’de olan leşkerin cem‘ idüp yanına (19) dirdi ve kanadlu karıncalara hüküm itdi kanadlu kanadın açup uçdılar Heyhât (20) şahrâsınuñ her cânibine geçdiler yir üzerinde konup yir yarıklarına girdiler karınca cinsin bulup (21) haber virdiler az gün içinde henüz yidi gün olmadan ol kadar karınca leşkeri cem‘ oldı ki [T 139 a] (1) karıncadan görünmez oldı karardı zift bahrine döndi andan yidinci gün Neml-i Kebîr Süleymân (2) Hâzretine gelüp eyitdi ki: Yâ Nebiyya’llâh leşkerüm cem‘ itdüm bād-ı şarşara buyur hemân tağı getürsünler emr-i Hâk (3) mücibince yirine yitürsünler andan kudretü’llâhı gör diyicek Süleymân bin ‘Ayn dağı bād-ı şarşara emr itdi ki kûhı (4) evran üzerinden ayırup yirine yitüre ve dağı biñ bir ümmetüñ kavmine emr itdi ki kavmiñüz aluñ yir içindeki (5) düzetdügünüz maķâmırlar[a] girüñ zinhâr taşrada bulunmañ bād-ı şarşarı helâk itmeye diyüp tenbîh itdiler uçup (6) tağ kullelerine çıkup taşlar arasında siñdiler ve çerende tã’îfesi yir altına girdiler. Süleymân bin ‘Ayn (7) dağı kendünüñ hâşlarıyla taht üzerine binüp bād-ı şimâle tahtın getürdüp birinci kat göge (8) yakın çıkarup kurre-i nesîm altından bulutlar arasından yire nazar kılup ejdehâyı görüp teferrüce (9) turdılar bād-ı şarşar ol tağı ne vechile götürür ejderhâ üzerinden ve karınca leşkeri (10) dağı inlerinden çıkup ejderhâya üşüp maḥlûķât üzerinden şerrin götürerler.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

(11) Ancılayın ejdehâ-yı bî-ķuşûr

Yidi etin ķomadı ķat‘ â mûr

Aña dağı ķalmadı âḥir cihân

(12) Mâr iken mûra virür cânın revân

Bebr u tennîn ola yâḥûd ejdehâ

Bu ecelden bulmadı kimse rehâ

(13) Ne Süleymânlar gelüpdür ‘âleme

Ne Sikenderler irişdi bu deme

Nice Kayşer dâr idüpdür dâr-ı ķarḥ

(14) Nice Behmen yutdı ejder mâr-ı ķarḥ

Nice Kistrā tahtını çāk eyledi
Nice Hâtem vücûdunı hāk eyledi

⁽¹⁵⁾ Nice ‘Anter yüregın tıldurdu kıan
Nice Rüstem cismını eyledi fân

Döndüğünce çarh-ı gerdış âfitâb
⁽¹⁶⁾ Her gelen cismi kıılır şöıra türâb

Böyle durur ‘âdeti devr-i sipihr
Kimseye itmedi kıat‘ â bu mihr

⁽¹⁷⁾ ‘Âlemün degmez hayâtı mevtine
Dilberinün fırsatı da fevtine

Ğırre olmayup cihânün mihrine
⁽¹⁸⁾ Tıutma şehdin uğrayuban zehrıne

Dünyenün sevgüsını dilden gider
Süfliden ‘ulvıye id’gör sen güzër

⁽¹⁹⁾ Böyle diyüp ol Semendün anda pes
Sâkin oldu şâh öginde hoş nefes

Şeh Süleymân güş idüben ol zamân
⁽²⁰⁾ İtdi tahsîn sözlerine key cihân

Diñle imdi kıışsa nedür pür-hüner
Lîk virgil hoş şalâvât mâ-hazar

5.3.4.7. ⁽²¹⁾ Ender Şıfat-ı Tâli‘-i Şevr Be- Kıavlı İdris ‘Aleyhi’s-selâm

Hakîm kıavlınce [T 139 b] ⁽¹⁾ ez-ân cânib Sührâb Şâh kıatunı, el-Yesâmî‘ kıatun oğılı Şedid’ün marazdan hâlâş olduğıın bilüp ⁽²⁾ diledi ki kendü tâli‘ in dağı göre pes Loqmân-ı Hakîm Hâzretine çoklık mâl gönderdi ve ziyâfet kıaydın ⁽³⁾ görüp odasına da‘vet eyledi ‘izzet idüp eyitdi ki: Yâ Hakîm ‘âlî hâzretünden isterüm ki tâli‘ üm dutasın ⁽⁴⁾ ve ahkâmı nedür beyân idesın diyicek Loqmân-ı Hakîm dağı tâli‘-i mevlûdı ele alup şulb nazar tâli‘ in ⁽⁵⁾ bilüp eyitdi ki: Yâ el-Yesâmî‘ Kıatun senün tâli‘ ün İdris kıavlı üzre Şevr burcıdur yılduzuñ ⁽⁶⁾ Zühre yıldızıdır günlerde günü âzinedür ve bu yıldız dışıdır zırâ ki Zühre dışıye ta‘allûkıdır ⁽⁷⁾ dışı

ʔālī' lüler ʔatında 'azīz muhteremsin ammā erkek ʔālī' lüler ʔatında er kişiler arasında sitāruñ alçaqdur ⁽⁸⁾ erkek ʔālī' lüye gerek er gerek 'avrat her ne deñlü iylik itseñ ʔuz etmek yidürseñ ve hayırlı işleseñ ⁽⁹⁾ erkek ʔālī' lü bilmeye anlardan saña vefā gelmeye bel ki erdükçe itmedüğüñ işleri itdi diyeler ve senüñ ⁽¹⁰⁾ ʔaqqında dāyim yaramaz söz söyleyeler zīrā kim erkek ʔālī' [lü] kişi ile barışmaz ve ardınca ğıybeti çok söyleyeler ⁽¹¹⁾ nitekim öküz dāyim işlemekdedür ve illā şoñra boğazlarlar etin yirler pes bu ʔālī' lü ʔatun dañi ⁽¹²⁾ bu mişāldedür ve dükeli ʔaqquñ yükün ve töhmetin çekicidür lakin Allāh tebāreke ve te'ālā bu ʔālī' lü ⁽¹³⁾ ʔatunı cemī' ʔaqq içinde şaqqayıcıdur hiç ʔayd yimeye ve ammā eger bu ʔālī' lü ʔatun kişi ⁽¹⁴⁾ dişi ʔālī' lüye gerek er gerek 'avrat olsun ğāyet yarar ʔuz etmek yimek ya ʔizmet eylemek ⁽¹⁵⁾ zīrā kim Şevr dişi ve ğarbīdür toprağa ta'alluq dutar Zühre'nüñ evi ' Utārid'üñ vebālidür giceye ⁽¹⁶⁾ ta'alluq dutar eger ʔulū' iderse maġribdür kıızıldur evi küçük olur ve her ʔanqı ⁽¹⁷⁾ ʔatunuñ ʔālī' Şevr olsa 'alāmeti uzun boylu orta yaşşı yağrınlu ve küçük yüzlü ʔara yağız ⁽¹⁸⁾ ya buġday eñlü kıızıl beñizlü aqq ʔaşlu ve küçük yüzlü ve şīrīn sözlü ve ādemīlere ⁽¹⁹⁾ sāz-kār ola ya yüzinde ya göğsünde ya gövdesinde nişānı ola ol nişān ʔacca varmağ ⁽²⁰⁾ 'alāmeti ola yāhūd elinden bir ʔayr gele Allāh tebāreke ve te'ālā ʔacc şevābın vire ve ammā elinde nesne ⁽²¹⁾ dutmaz ola ve ol kim elinde var telef idici ola ve nesnenüñ kıymetin bilmez ola yimek içmek uyunmağ [T 140 a] ⁽¹⁾ oturmağ ʔurmağ ve saz dinlemek sever ola ve rüzġarın şādılığla sevinmekliğle geçüre ve dañi ⁽²⁾ degme kişinüñ eylugin ve yaramazlığın bilmez ola zīrā bu ʔālī' lü ʔatun dişi ʔālī' lü ʔatunlara ve ⁽³⁾ ʔādīmīlere ʔaqqılar 'avratlarına delālet ider ve dellāllar 'avratlarına delālet ider ve ⁽⁴⁾ şan'at ehlinde başmāqçılar ve serrāçlar ve igne işin işler kişiler bu ʔālī' lü ʔatuna mensūbdur ⁽⁵⁾ ve eger bunların gibiyle ʔuz etmek yise ya dostluğ eylese ya ʔulluğ bu ʔālī' lü ʔatuna yarar ola ammā ⁽⁶⁾ erkek ʔālī' lü begler 'avratından ve cāsūslar 'avratından nā'ib u ʔaşşāb ve ʔan ⁽⁷⁾ dökücü kişiler 'avratlarından ve köy ehli ekinciler 'avratlarından şan'at işin işlemekte od ⁽⁸⁾ işin işler kişiler 'avratlarından ve bunlara tābi' ve ta'alluq olan erkek ʔālī' lü kişiler 'avrat⁽⁹⁾larından bu ʔālī' lü ʔatun şaqqına kim fi'l u mekr u ziyān irişmeye ve eger dilese bunların gibi kişilerle ⁽¹⁰⁾ dostluğ eyleye nesne itmekle ve nesne yazdurmağla ola ve illā eger nesne itdürmeseler aqlā yaramaya ⁽¹¹⁾ ʔazer kıılmağ gerekdür ve dañi bu ʔālī' lü ʔatun oddan ya od yandığı yirlerden ⁽¹²⁾ ve ocağ yirlerinden ve külhān ya firun gibi veya ʔammām gibi ve yıkılmış vīrāne gibi yirlerden ⁽¹³⁾ ve ʔoyun şūretlü cānavarlar gibi şaqqına kim bu ʔālī' [lü] ʔatunuñ cinnisi ve perī anların ⁽¹⁴⁾ gibi yirlerde olur ve ol cānavarlar bulunur ve görünür ola pes gerek kim ⁽¹⁵⁾ anların gibi yirlerde şu dökme ve murdār nesne yimeye ve yaramaz iş işlemeye ve yatup ⁽¹⁶⁾ uyumaya ve ʔoyun şūretlü cānavarları görse ʔomaya varmaya kim ʔorqulı düşler ⁽¹⁷⁾ görmek ve düşinde belīnlemek ve ağır başmağ ve düşinde şayıqlamağ ve tīz tīz düşi azmağ unutsağı ⁽¹⁸⁾ ve delü gibi olmağ ve uzak ʔasta olmağ ve gövdesi ditremek ve beñizinüñ rengi gitmek düşdüğü ⁽¹⁹⁾ yirde bilmezken şu dökme ve ʔa'āmı yiyüp şuyı çok içmek oğlı ⁽²⁰⁾ ve kıızı ve olmayacağ ve olanı ʔurmamağ ve ʔuranı şayrucağı olmağ ve gövdesi ağır gice ⁽²¹⁾ ve gündüz uyku uyumamağ ve gözlerine dürlü dürlü ʔayāl görünmek ve dili dutılmağ [T 140 b] ⁽¹⁾ ağız göz egilmek ve ol ayak dutmamağ bu deñlü cinniler ve perīler fi'linden olur

pes gerek kim ⁽²⁾ anlaruñ gibi yirlerinden bu t̤ali' lü kimesne h̤azer ide ve arı temiz duta kim anlaruñ gibi h̤asta⁽³⁾ lıqlardan em̤in ola eger bu t̤ali' lü h̤atuna ol fi' llerden bir fi' l olsa bir beñesiz kara koyun ⁽⁴⁾ k̤urbān ideler ve k̤anı birle biş bitı yazalar birin h̤ammām h̤azīne veyā aķarşuya bırağalar ve birin ⁽⁵⁾ ocaķ yanında g̤ömeler ve birin occağında g̤ömeler ve birin daħi hem iķe ve hem yuñā ve birin ⁽⁶⁾ daħi d̤āyim kendüde bile getüre ve g̤övdesinde biş yirde bal m̤ūmin yaķa iki b̤āzūsında ve iki ⁽⁷⁾ dizinde ve ol koyunuñ öykeni birle ' azīmet ide tā anlaruñ gibi h̤astalıklarından şifā ⁽⁸⁾ bula ve eger oğlı ve kıızdan ötürü ümm'ü-sübyān¹³⁶ du' āsını yazdurup h̤āmile olmadın ⁽⁹⁾ başında veyā boynında getürse h̤āmile olup oğlancık d̤ünyāya geldügi vakt ol oğlancık ⁽¹⁰⁾ boynına daķa cinnīden ve perīden ve d̤ükeli h̤astalıklardan ırāķ ve em̤in ola ve daħi bu t̤ali' lü ⁽¹¹⁾ h̤atun h̤ammāma varduğı vaktın ayrıķ kişinuñ t̤arağıyla başın t̤aramaya ve illā kendü t̤arağıyla ⁽¹²⁾ t̤araya başından çıkan kılı şaķlaya d̤ökme yire bıraķmaya kim perīler ayağına t̤oluşup kendüye ziyān ⁽¹³⁾ irişmeye ve ammā yüz göz d̤ökücü ola gerek kim boyunca bir bit yazdura d̤āyim bile getüre belālardan ⁽¹⁴⁾ em̤in ola ve eger bu t̤ali' lü h̤atun kırķ günde bir ya ayuñ ilk azīne gün h̤ammāma varsa ⁽¹⁵⁾ ot bitiyile yuna kim dilden ve gözden ve cinnīlerden em̤in ola ve çok dürlü nesnelerden ⁽¹⁶⁾ k̤urtıla ve daħi bu t̤ali' lü h̤atun üç yıl iki ay içinde yıldızı alçaķ ola ⁽¹⁷⁾ şöyle kim aħşām görünür yatsu olmadın gerü batar bu t̤ali' lü h̤atun üç yıl iki ay içinde ⁽¹⁸⁾ fikrden ve h̤avsādan ve teşvīşden ve melüllükden ve işi güci bağlanmaķdan ve gönli ⁽¹⁹⁾ ağlamasından k̤urtılmaz ola her ne deñlü gülse oynasa l̤ikin gönül ağlaması gitmez ola ⁽²⁰⁾ zīrā kim yıldızı nuħūsetdedür bu t̤ali' lü h̤atun ol vaktlarda her ⁽²¹⁾ kimünle t̤uz etmek yise ve dostlık eylese ardınca anı d̤üşmān gibi gözler [T 141 a] ⁽¹⁾ olalar ve h̤alkuñ gözinden ve gönlinden biraz t̤aşra ola illā sonra bu t̤ali' lü h̤atun⁽²⁾ dan utanalar zīrā yıldızı yükselse ve büyüse gerekdür ve illā bu t̤ali' lü h̤atun ⁽³⁾ rāzını kime gerekse söylemeye her ne deñlü erkek t̤ali' lü kişilerle gerek er gerek ' avrat bu t̤ali' lü ⁽⁴⁾ h̤atunu gönülünden sevmez olalar ve ardınca yaramaz şanuları eksük olmaya pes gerek ki ⁽⁵⁾ anlaruñ gibi kişilerden ötürü dil bāğın getüre tā kim anlaruñ gibi kişileruñ dilinden ⁽⁶⁾ ve gözinden em̤in ola elbette ta' vīzsiz olmaya kim ziyān irişmeye ve daħi bu t̤ali' lü h̤atun ⁽⁷⁾ gerek kim bir erkek kişiyile ya bir erkek yılduzlu ' avrat ile dostlık eylese gerekdür ⁽⁸⁾ varduğı yirde bir söz gibi ya ğavġā gibi nesne görünür ol kişiden bu t̤ali' lü h̤atuna ⁽⁹⁾ fi' l ü mekr irişse gerekdür dirliği rāhātlığı gitse gerekdür ve eger ⁽¹⁰⁾ eri olsa dirliği anca yarar olmaya gāh ğavġā gāh şavaş ider ola tā şuñā degin ⁽¹¹⁾ kend'özine bu t̤ali' lü h̤atun nesne itdüre ya bit yazdura ol fi' lden mekrden ⁽¹²⁾ k̤urtıla ve daħi dirliği ve düzenliği eyü ola öt kendüyle bir ' avrat veyā bir yād oğlan ⁽¹³⁾ olur ola ve daħi bu t̤ali' lü h̤atunuñ dirliği evi Şevrdür eger Meymūn yıllarında ⁽¹⁴⁾ toğmış ola uzak dirlik bula şöyle kim oğlunuñ oğlanlaruñ göre ammā birkaç ⁽¹⁵⁾ dürlü işler ve kuru ğavġalar k̤onışıla t̤uz etmek yedügi dostıyla başından çok ⁽¹⁶⁾ geķüre ve illā sonra yine dost ola iki dürlü adak adamış üç gün ya yigirmi beş gün ⁽¹⁷⁾ oruc borcı ola eger Allāh yolında bir adak virse üç gün

¹³⁶ **ümm'ü-sübyān**: Anadolu'nun çeşitli yerlerinde "al karısı" olarak da bilinen dişi bir şeytanın adıdır. Ümmü Sübyan duası, hem lohusalık kadınları hem de bebekleri korumak için okunan, tesirli bir duadır.

tutsa her ne ⁽¹⁸⁾ dürlü hâceti varsa Allâh te‘âlâ’dan devâ ola mâl evidür kuş yıllarında mâlî ⁽¹⁹⁾
 zahmetile hâsıl ide qarındaşları evi Serâtândur it yıllarında qarındaş⁽²⁰⁾ları çok fâ’ide göre ve
 eger qarındaşları olmasa ayrıķ yıllarda yâd kişiden ⁽²¹⁾ fâ’ide göre atası ve anası evi ve mülk u
 maķâm eseddür toñuz yıllarında ol kim atasından ve [T 141 b] ⁽¹⁾ anasından kalan beķā olmaya
 ve kendüiyle kimse turduğın istemez ola toñuz yılı mülk u maķâm tutsa ⁽²⁾ şol yirde kim evi
 mağribden yaña olsa vaķtinde bay ya mün‘im hayırlı beg ya bazergân ⁽³⁾ kişi evi olsa ve dağı
 yöresinde bāđ bāđçe ve āđaç işin işler kişi olsa ol ⁽⁴⁾ evde kuş ya toğan ya boynu ĥaltalı cānavar
 besleseler yarar ola oğıl kız evi sünbüledür ⁽⁵⁾ sıçan yıllarında oğılı ve kıızı olsa rüzlu ola ve hem
 oğılı ve kıızı artuķ ola ve eger ⁽⁶⁾ kıızı olmasa ve evlendürmese cinniler ve ‘avrat mekrinden olur
 ola ammâ kim oğlan toğup ⁽⁷⁾ düşdiği yirden bir avuķ toprak ve meşhedlerden bir avuķ toprak
 almış ola ve birbirine ķatmış ⁽⁸⁾ ola ve nesne iletmiş olalar ĥig bardaķ ve ĥig ĥölmek içine
 ķoyalar ve āđzın ⁽⁹⁾ berkideler bu t̤ali‘lũ ĥatunuñ eşiği altında gömeler ya varalar meşhedinde
 gömmiş ola ⁽¹⁰⁾ ol sebebden oğlan ĥastalıđı dağı ola ve eger bir buğday eñlü uzun ⁽¹¹⁾ boylu
 ‘avratdan ya ‘avrat yıldızlu erden sebab ola ve sehl nesne ile dermân ⁽¹²⁾ ola kim oğıl ve kız
 ĥâşıl ola ĥastalıđı evi mizândur öküz yıllarında ĥasta olsa ⁽¹³⁾ ĥarın āđrısı ve yan āđrısı ve şancu
 gibi ola ve eger ayrıķ yıllarda ĥastalansa kılınĥ göz āđrısı çok ⁽¹⁴⁾ vâķı‘ ola şovukdan ĥâşıl ola
 ta‘âmlarda ıssı nesne yise yarar ola ĥaranfil ve mezdeki ve zencebîl ⁽¹⁵⁾ ve ĥurmâ ve ĥabbu’l-
 fâr ve ĥavlincân döküp balile ma‘cûn ideler yiye ya süd ile ķaynadalar avuķ içiyle ⁽¹⁶⁾ yiye ya
 içe cemî‘ ĥastalıķdan şifâ bula kâbin evi aķrebdür ĥaplan yıllarında ere varsa dört kâbin ⁽¹⁷⁾
 geķüre ammâ bir er ile aralarında şavaş düşe hem t̤alâķ ve hem kâbin ola ve bu t̤ali‘lũ ĥatun er
 alsa ger göñlüm ⁽¹⁸⁾ şuya ta‘alluķ tutar ola zîrâ kendüsi toprağa ta‘alluķdur yavaş olur t̤abî‘atı
 ķuru ve şovuk olur ⁽¹⁹⁾ şuya ta‘alluķ olan erüñ nefsi alĥaķ olur ve söze uyucu olur ve t̤abî‘atı
 ıssı ve yaş olur toprağile ⁽²⁰⁾ şu ĥâyet barışur dağı mu‘tedil olur eger toprak t̤ali‘lũ ĥatun şu
 t̤ali‘lũ er evlense alışalar ⁽²¹⁾ birbirinüñ sözinden ĥıķmayalar birbirinüñ göñüllerin gözleyeler
 ve dirlikleri t̤atlu gökĥek ola şöyle kim bunların [T 142 a] ⁽¹⁾ imtizâcına ĥalâyıķ ĥasret ĥekeler
 ev barķ oğıl kız ķul ķaravaş düzen ķoşan ĥâşıl kılılar ⁽²⁾ ululara girüp ĥıķmak yimeķ içmek
 ĥoşlık sürmek ķonşılarla ve cemî‘ ĥalkla eyü dirlik ve birbirine ķadîmi ⁽³⁾ eyü olmak oğıl
 everüp kız ĥıķarmak ve ulu dirlikler eylemek bu t̤ali‘lũ ĥatunı şu t̤ali‘lũ er alsa ⁽⁴⁾ bu dükeline
 irer ve eger toprak t̤ali‘lũ ĥatunı od t̤ali‘lũ er alsa gerek kim aralarında ĥâĥ şavaşmak ĥâĥ ⁽⁵⁾
 barışmak ola zîrâ kim oda ta‘alluķ olan erüñ ne ķadar kendü tiz olsa toprağa ta‘alluķ olan
 kişiyile ⁽⁶⁾ barışması âsândur ve eger bu t̤ali‘lũ ĥatunı yıl t̤ali‘lũ er alsa gerek kim birbiriyle
 barışmayalar ⁽⁷⁾ aralarında dâyim ĥavĥâ eksük olmaya zîrâ kim toprağile ile yıl birbiriyle ĥâyet
 düşmân olur ⁽⁸⁾ herĥiz birbiriyle barışmaz her ne deñlü ‘ilâĥ itseler nesne yazdurmak gibi ve
 nesne itdürmek ⁽⁹⁾ gibi ĥiĥ bunların arasında yaramaya illâ şavaşları tâ ölince ĥitmeye dağı
 beter artuķ ⁽¹⁰⁾ ola meĥer kim birisi öle ya birbirinden irtelene andan emîn olalar ölümü evi ⁽¹¹⁾
 ķavsdur t̤avşan yıllarında bu t̤ali‘lũ ĥatunuñ dört dürlü ölüm ķorĥusı geķürüp ⁽¹²⁾ ölümden
 ķurtıla gerekdür kim iki kez ķatı ĥasta olup ölümden ⁽¹³⁾ ķurtıla ve bir kez ya od veyâ demür
 zahmından ya nesne ĥıķarup ķan aķmasından ayak āđrısının geķürüp ⁽¹⁴⁾ ölümden ķurtılma

gerekdür ve yine ölümü tavşan yılı içinde boğaz ağrısından ya kan akmasından ⁽¹⁵⁾ olur gerek bu yıllarda günâh işlemeye ve şadakâ virüp namâz u tâ'at ve tevbe vü istiğfâr içinde olsa ⁽¹⁶⁾ eger bu yıllardan geçse on bir yıla dek hiç kayd yimeye ki ırâk ve uzak olsa gerekdür ⁽¹⁷⁾ sefer evi Cedy niheng yıllarında eger seferde kimesnesi varsa her kankı tarafa gitdiyse gele ⁽¹⁸⁾ ne dürlü maqşûdı varsa hâşıl ola ve çok dürlü aşşılar ve fâ'ideler ⁽¹⁹⁾ ve mâllar ve ni'etler eline girüp vağanına gele eger ırâk yollarda sefere gitse gün toğısından ⁽²⁰⁾ yaña varmış olsa ol resme yarar ola ve eger ırâk gitmiş olsa artuk zahmet çeküp ⁽²¹⁾ az ve sehl nesneyle gelür ola iş güc ve begler evi Delvdür yılan yıllarında evlû hatun [T 142 b] ⁽¹⁾ işlese işin varış geli itse yarar ola ve illâ begler işin işlemek yaramaz ola eger ayrık yıllarda pâdişâh ⁽²⁾ işin işleye yarar ola ümîz evi Hûtdur at yıllarında bu tâli' lû hatunun ümîzi hasret ⁽³⁾ görmek ve mülk ü maqâm tutmak mâl rızk cem' itmek ya bir güden nesne taleb itmek ola bu dükeline at ⁽⁴⁾ yıllarında ide yarar düşmen evi Hameldür koyun yıllarında bu hatunun düşmenleri çok ola ⁽⁵⁾ ammâ oturup tûrdûğı kişilerden ola lîkin Allâh tebâreke ve te'âlâ şaklaya koyun yıllarında kimseyle çekişmekden ⁽⁶⁾ ve yararmaz işler işlemekden ve günâhdan ve şavaşdan gâyet şaşınmak gerek zîrâ kim buña düşmân olan kişiler ⁽⁷⁾ ayrık vakt zafer bulmasalar koyun yıllarında bulalar bir şer' amel ve bir hayrsız nesne irtikâb ⁽⁸⁾ itdürseler gerek pes bu tâli' lû hatun ol düşmânlardan ötürü nesne itdürüp götürmek ⁽⁹⁾ gerekdür tâ ki düşmân mekrinden emîn ola ve daği tönlerde kızıl tön giyse ⁽¹⁰⁾ ve la' l-i ' aqîk kaşlu yüzük götürse yarar ola günlerde azîne gün tön giymek ve çimmek ⁽¹¹⁾ ve hammâma girmek ve yimek içmek gülüp oynamak ata binmek ve dostına varmak ve düşmânına varmak ve ⁽¹²⁾ da' vâ itmek ve begler yanına varmak ya nesne uğrulatmak ya yavı kılmak ya elinden güc ile ⁽¹³⁾ aldurmak bu tâli' lû hatuna yarar ola zîrâ kim azîne gün[i] bu tâli' lû hatunun bir ziyânı ⁽¹⁴⁾ olsa elbette Allâh te'âlâ fermânı birle tîzcek girü eline gire ve eger ol ziyân olmuş nesne eline ⁽¹⁵⁾ girmezse Allâh subhâne ve te'âlâ yüz ol kadar nesne vire kim ol nesne[y]i hiç anmaz ola ⁽¹⁶⁾ ammâ se-şenbe hâzer ide şakına kim nesne uğrulatmakdan ve yāvı kılmakdan ve kendüden güc ile ⁽¹⁷⁾ aldurmakdan da' vâ idüp kâdîlar ve begler öñine varmakdan ve kul halâyık kaçırmağdan ⁽¹⁸⁾ savaşımağdan ve günâh işlemekden kim ol gün ziyân olmuş nesne eline girmeyecekdür meger kim ayrık ⁽¹⁹⁾ tâli' lû kişiler sebebinden girü eline gire eger ayrık günlerde nesne yitürmüş olsa ya aldırılmış ⁽²⁰⁾ olsa güc zahmetile hâşıl ola ve daği aylarda şafer ayı mâl taleb itmek ve oynamak vara ⁽²¹⁾ varmak ve hayrlu hâcetler dilemek ve eyü düzenlikler eylemek ve eger borcu varsa borcundan kurtılmak [T 143 a] ⁽¹⁾ ve kul halâyık şatun almak eyüdür bu dükeline yarar pes muharrem ayında bunların gibi nesneler ⁽²⁾ ve söyleşmekler ve barışmağlar bitirişmekler bu tâli' lû hatuna yarar ola ve daği yıllarda Meymûn yılı yarar ⁽³⁾ ola kaçan kim bu tâli' lû hatunun yıldızı ol yıllar varsa otuz biş yıla yükselse ve büyüse ⁽⁴⁾ gerekdür ne deñlü alçak mertebedeysen gerek kim ol vaktin ola ve büyüye ve eger kulluk veyâ yıldızı ⁽⁵⁾ barışmadığı kişiyle bile olsa gerekdür ol Meymûn yılı içinde anuñ gibi kişiden ⁽⁶⁾ irtelene ve ırâk düşe ve anuñ sonuñda mâllar ve ni'etler ve şadlıklar ve sevinmekler giymekler ⁽⁷⁾ ve binmekler ve yimekler ve içmekler ve kul karavaş idinmekler ve hükmler ve buyrıklar ve hayırlı ⁽⁸⁾ dirlikler ve düşmân başmaklara irişecekdür.

Her ne deñlü kim evvel zahmet ü meşakkāt ⁽⁹⁾ çekdiyse ol kadar āhir ‘ömrinde eylükler ve rāhatlar ve ni‘ metler ve mällar ve rızklar ⁽¹⁰⁾ eline girecekdür ve daħi ay çıkınca aña mübārek ve daħi yeñi ay görse kızıl veyā gök ⁽¹¹⁾ yüzine baksa ol ay çıkınca aña mübārek ola ve eger bir ulu katında hācet dilese ⁽¹²⁾ varup şol yanında söyleye hācet revā ola ve eger bu tālī‘ lü hatun bir fi‘l ü mekre ⁽¹³⁾ uğrasa gerek kim hāmmāma vara dört dürlü ot ile ve bir gayretile yuna ve girü eve geldügi ⁽¹⁴⁾ vaqt kara günlük ‘udī kımārī cevāvī za‘ ferān zerrūd birle ve bir ‘azīmet daħi kend’özine ⁽¹⁵⁾ dütüze ve birisin daħi dāyim kendü ile bile duta tā kim mekrlerinden ve hastalıkdan ve işi ⁽¹⁶⁾ güci bağlu olmağdan ve dükeli hastalıklardan kırtıla ve her ne deñlü iş dutsa ilerü vara ⁽¹⁷⁾ ve daħi bu tālī‘ lü hatunun ana toğup āhir ‘ömrine degin üç dürlü ölüm kıorhısı vardır ⁽¹⁸⁾ evvel biş yaşında andan geçse yigirmi yaşında andan daħi daħi geçse otuz yidi yaşında ⁽¹⁹⁾ eger bu dükeliden geçse yitmiş biş yıl sekiz ay ve on yidi gün ‘ömri ola inşā’a’llāh te‘ālā ⁽²⁰⁾ daħi yegregın Allāh subhāne ve te‘ālā bilür zīrā kim lā ya‘ lemu'l-ğaybe illāllāh ¹³⁷ dur ve Allāh ⁽²¹⁾ a‘ lem bi’ş-şavāb. ¹³⁸

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Böyle diyüp anda Loqmān ibn-i ‘Ād

Sākin oldı şāh öginde hoş-nihād

[T 143 b]

⁽¹⁾ El-Yesāmi‘ hatun añlayup haber

Ol hākīme ‘izzeti itdi ziyād

5.3.4.8. Der-Beyān-ı Cinānüş-ı Cinnī ⁽²⁾ Āmeden Be- Dergāh-ı Süleymān ‘Aleyhi’s-selām

Hākīm kavlince El-Yesāmi‘ hatun bunda Loqmān-ı Hākīmle kelimātda bizüm kıışşamız ⁽³⁾ Şeh Süleymān’a geldi salţanat tahtında otururken anı gördi ki tekvīn-i Burc-ı Şevr bir cinnī ⁽⁴⁾ re’isin getürüp Süleymān Hāzretine ‘arz itdi. Bir ‘aceb-şekl üç başı var ortadağı başı ādem- ⁽⁵⁾şekl ammā kim müseddes gözleri Virāvün ‘aceb-şüret ve şağ omuzındağı başı şıgın geyik ⁽⁶⁾ başına beñzer ve şol omuzındağı başı cāmūs ser gövdesi ādem ayakları gāv-şekl iki eli ⁽⁷⁾ var ādem gibi ammā ki tırnaqları ‘ūqqāb dırnağına beñzer bir ‘aceb daħi bu kim nefes alup ⁽⁸⁾ virdükçe gāh duhān içinde alır gāh āteş nite çünkim nefes ağzından taşra virür külhān ‘alevi gibi ⁽⁹⁾ āteş kendüyi bürür gūyā kim şem‘ dān delili gibi ol cin āteş içinde alır ve çünkim nefes ⁽¹⁰⁾ içerü virür burnından dütün ıkup a‘ zāsın duhān bürür Süleymān Peyğamber Hāzreti’ne tekvīn-i Şevr ⁽¹¹⁾ gelüp yüz serire sürüp devām-ı devletine du‘ā kıilup eyitdi kim: Yā Nebiyya’llāh ol cinnī kim Şedīd bin ⁽¹²⁾ Sührāb’uñ a‘ zāsın tutup mariz kılmışdur bunun cemā‘atindendür ol elüme girmede ⁽¹³⁾ re’islerin getürdüm diyicek Süleymān Hāzreti eyitdi:

¹³⁷ lā ya‘ lemu'l-ğaybe illāllāh: Gaybı Allah’tan başkası bilemez.

¹³⁸ a‘ lem bi’ş-şavāb: Doğruyu en iyi Allah bilir.

Yâ ‘aşî aduñ nedür? Cevâb virdi ki adum ⁽¹⁴⁾ **Hîñânûş**dur cinnîler re’îsiyüm yine su’âl itdi ki: Yâ Hîñânûş niçün âdemî-zâde zarar ırgürürsün ⁽¹⁵⁾ cevâb virdi ki: Yâ Nebiyya’llâh cin ibn-i Cân kavmini Allâh tebâreke ve te‘âlâ ‘azze ve celle bu rub‘-ı meskûn ‘âleminde ⁽¹⁶⁾ sürüp Kâf etegine bırağalıdan ve Âdem-i Şafî [yi] hîlkat idüp nesli rûy-ı zemîn tûtalıdan ba‘zı ⁽¹⁷⁾ cinnîler melâ’ike sürüp gidicek ba‘zı cinnîler yir yarıklarında ve deryâ diplerinde sengistânlarda ğârlar ⁽¹⁸⁾ içinde vağan tutup ba‘zı baħr-i zûlmâta girüp kaçdılar pes Yâ Nebiyya’llâh kaçan ki âdemî-zâdeden ⁽¹⁹⁾ ser-cümlesi on iki tâlî‘e mensûbdur cinnîler daħi hem-çünân on iki tâlî‘üñ müvekkel melâ’ikesi ⁽²⁰⁾ hükminüñ maħkûmları ve tekvîn fermânberleri dururlar nitekim benüm cemâ‘atüm baña musahħhardur ben daħi ⁽²¹⁾ tekvîn-i Şevre maħkûm olduğum gibi ve tekvîn-i Şevr müvekkel-i burc-ı Şevre muṭî‘ olduğu gibi ser-cümle cinnînüñ ve [T 144 a] ⁽¹⁾tekvînüñ tâlî‘ine göre hâkimi vardır.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Her birinüñ tâlî‘ine nisbet aña şehryâr

⁽²⁾ Var dur[ur] hâkimleri cinnün daħi şöyle ki var

İşbu sözden yâ Süleymân budur[ur] maḫşûd pes¹³⁹

Añlayasın hâl-i cinnî ey emîr-i nâmdâr

⁽³⁾ **Neşr:** Yâ Nebiyya’llâh çün Şevr tâlî‘lü erkek ger dişi Şevr tâlî‘ine mensûbdur cinnîye tuş gele ya şöhet⁽⁴⁾leri üzerine uğrasa yâhûd cinnî bir hayvân şekline girüp seyrân itse hayvânâtıdan şanup ⁽⁵⁾ incidüp ya öldürmek dilese anı cinnî ya boğazından tutup şıkar ağzın köpüklendürüp ve gözlerin ⁽⁶⁾ qarardup başın çigzindürüp ‘aqlın zâ’il idüp bî-huş kılar bir nice zamân sersem ider yâhûd dili birle ⁽⁷⁾ çarpar ağzın yüzün gözün eger fî’l-cümle bir mazarrat ırgürür eger şöyle ki Tekvîn-i Şevr didügileyin her ⁽⁸⁾ tâlî‘-i müvekkelinüñ levhlerinde ve nâmelerinde meşhûr olan du‘âlardan ve tılsımâtlardan yazup ⁽⁹⁾ raḫama getürüp mäh-tâb Şevr burcında iken kaleme alup ‘amel itmeseler ol marîz ḫalâş olmaz. ⁽¹⁰⁾

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Ey emîr-i ins ü cinn ü mâr u mûr

Fî’l-i cinnî bu ki didüm bî-kuşûr

⁽¹¹⁾ İns ü cinnî sevmedüğü bî-gümân

Bu durur kim söyledüm ey şehryâr

¹³⁹ Bu mısra da vezin bozuktur.

Neşr: Hakîm kavlince ⁽¹²⁾ **Hinânûş** böyle diyicek Süleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selâm gazaba gelüp didi ki yâ mel‘ün ‘âşî benüm ⁽¹³⁾ zamânımda cin inse zarar ırgürmek câiz midür? Bil ki Allâh subhâne ve te‘âlâ baña anuñün ⁽¹⁴⁾ musahhar kıldı ki ‘âşilerin helâk idem ve kimin hâbse şalam benüm devrimden sonra tâ kıyâmete dek ⁽¹⁵⁾ cin âdeme zarar kılmaya re’îslerle tekvînlerle ‘ahd idem her kim ki ‘ahdüm şorsa helâk idem imdi ⁽¹⁶⁾ yâ mel‘ün tiz var Sührâb Şâh oğlu Şedîd’e zarar ırgüren cinni al gel diyüp Tekvîn bile ⁽¹⁷⁾ koşup varup ol ‘âşî[y]i alup Süleymân nazarına getürdiler nazar kılıp gördi ki cāmûs ser-filten ⁽¹⁸⁾ bir ‘aceb-şüret Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-şalâvât u ve’s-selâm aña şordı ki yâ mel‘ün aduñ nedür ve âdem oğlunuñ ⁽¹⁹⁾ nice incidürsin? cevâb vir di ki: Yâ Nebiyya’llâh benüm adum **A‘câcâ’îldür** turağım şular kenârında yir içinde oluruz ⁽²⁰⁾ maķâmum hâke ta‘alluķdur vîrân yirlerde ve kapular öğinde ve hâmmâmlarda vaţan tutaram her âdemüñ ki ⁽²¹⁾ tâlî‘î Şevr olsa benüm maķâmuma gelse şol vaķt ki kıbleden berü gelse lâbûd aña zarar ırgürerüm ya siñek **[T 144 b]** ⁽¹⁾ olup üstine konaram veyâ hâl-i cânavar şeklinde yanından geçüp gözükirüm nazarum vaķtî ki aña müte‘allîķ düşe ⁽²⁾ rence mübtelâ olur fi‘lümdeñ ‘âlâmeti oldur ki gövdesi ditrer süksüni ve iki dizleri şızlar ve başı ⁽³⁾ ve yağrını ağrır belli ki düşdüğü yirde kendünden geçer ve yüzünüñ rengi gider ve yiyesi az yir ve şuyı ⁽⁴⁾ çok içe ve gice nişfu’l-ley’lden sonra biraz hoşluğa yüz tutar ammâ ki ğayr vaķt ğâyet za‘îf ⁽⁵⁾ olur eger ki tîmâr itmeseler helâke yüz tutar öyle olsa ben daħi nîm-çâşt vaķtinde yir ⁽⁶⁾ yaruğı içinden tûrurken Şedîd bin Sührâb Şâh gelüp üzerüme şu dökdi ben daħi incinüp ⁽⁷⁾ ğayrete gelüp şekl şüretine girüp uçup şol omuzına konup nefes urdum nefesüm kulağı tözinden ⁽⁸⁾ beynine sirâyet idüp rencide olup ol hâle mübtelâ oldu Süleymân Hazretleri’nün muķarreblerinden idigün ⁽⁹⁾ bilmedüm.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Ey emîr-i ins ü cin şâhib-ķırân

Bir haţâdur vâķı‘ oldu nâgehân

⁽¹⁰⁾ Tевbe tevbe yâ Süleymân itmeyem

El-emân yaşı Süleymân el-emân

Neşr: Hakîm kavlince **A‘câcâ’îl** ⁽¹¹⁾ cinnî el-amân diyicek Şeh Süleymân ‘aleyhi’s-selâm hışma gelüp Dâsir Tekvîne hükme itdi baķırdan bir kamķama düzüp getürdiler ⁽¹²⁾ hükme itdi gelüp gelüp kamķama içine girdi ve kapagını urup kaķır çeşmesine tûtdılar üzerine aķduğı ⁽¹³⁾ gibi bitevi kamķâme üzeri nuħâş oldu daħi Süleymân Peygâmbere Hazreti ‘aleyhi’s-selâm ve üzerine nübüvvet ⁽¹⁴⁾ hâtemiyle mühr urdı mu‘cizât-ı Süleymân birle nübüvvet hâtemi ol hâş baķır üzerine kâfûrî ⁽¹⁵⁾ mûma başılmış mühr gibi naķş oldu ne ķadar ki cinnî amân yâ Süleymânü’z-zamân diyü feryâd itdi ⁽¹⁶⁾ aşşı itmedi hükme ol cinnî kamķamıyla Keflîz ve Müflîzle getürüp deryâ-yı okyânûsa atdılar. Süleymân Peygâmbere ⁽¹⁷⁾ bu şecâ‘atin ve

şelâbetin cinnî re'îsleri görüp cemî'si ayağ üzre тұrup el-emân el-emân ⁽¹⁸⁾ yâ Dâvûd oğlu Süleymân el-emân el-emân yâ melikü'l-ins ü ve'l-cân didiler.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Çağrışup cinnîler ey şâh-ı cihân

⁽¹⁹⁾ Didi ins'incitmeyelüm bir zamân

Tek bir'ey şeh kâmkâmâya kıymağıl

Tevbe tevbe el-emân el-emân

⁽²⁰⁾ **Neşr:** Hakîm kavline cinnîler böyle diyicek Süleymân Peyğâmbere 'aleyhi's-selâm eyitdi: ⁽²¹⁾ Yâ cinnî re'îsleri hem baña îman getüresiz dağı 'ahd idün ben dağı size 'ahd-nâme vireyin her kim benim 'ahd-nâmem [T 145 a] ⁽¹⁾ getürse aña hiç zarar itmek ve dağı insâna şimdiden girü zarar ırgürmek diyicek îman getürüp eyitdiler: ⁽²⁾ "Lâ ilâhe illa'llâh, Dâvud hâlifetu'llâh ve Süleymân emînu'llah" diyüp îman getürdiler anlar dağı emr-i Süleymânî'ye me'mûr ⁽³⁾ olup tevbe itdiler dağı Süleymânile 'ahd idüp Süleymân Hâzreti anlar[a]da 'ahd-nâme virdi ki ⁽⁴⁾ ol 'ahd-nâme-i 'azîm budur **ân 'ahd-nâme-i inest** bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-râḥîm ⁽⁵⁾ hazâ kitâbu bimâ 'ahdide 'aleyhi Süleymân bin Dâvud 'aleyhimâ es-selâm fîmâ 'âḥâdel cinnü ve's-şeyâtîn vallahu 'elemü bimâ ⁽⁶⁾ yeḡülüne vekîl ve 'âhedtüküm bi 'ahdillâhi ve mişâḡihî ve esmâihî'l-muḡaddeseti ve bi kelimâtillâhit tammeti ve ⁽⁷⁾ bi' izzetihî ve sulṡânihî ve ceberûtih ve ṡâ'atihî fî ḡalḡihî ve 'âzametihî ve 'arṡihî ve kürsîhî ve erḡihî ve semâvâtihî ve cennetihî ve nârihî fehaleftüm ⁽⁸⁾ li Süleymân bin Dâvud aleyhi selâm ennüḡâlîfe ahdeke ve mişâḡake velâ mâ yünezzi'lü'llâhü ileyke min esmâihî'l- mübâraketil ⁽⁹⁾ meymûneti'l-muḡaddeseti en lâ neüde bişey'in min ma'şiyetike ba'de yevminâ hâzâ min evvelihî ilâ müntehâ fezkurü hâzel ahde ve hâzel ⁽¹⁰⁾ yevme'l-lezî âhettüm Nebiyya'llâh beynenâ ve beynekümü'llâh ve keyl ü kefil ve hüve yeṡebeküm minküm ⁽¹¹⁾ in entüm ḡâlîfetüm li ehâdin min benî Âdeme ve benâti Havvâ ve yüḡâlîfu ehâdun min ḡaṡyetiküm alâ en te' huzû alâ beriyyetihî feḡrartüm ⁽¹²⁾ bizâlike ve ḡultüm semî' nâ ve eṡa' nâ lihâzel meliki'l-musellaṡi 'aleynâ ve biḡâtemin nübüvveti'l-letî sehḡara lenâ bihâ ve ekarra bizâlike ⁽¹³⁾ Feyḡüstuvâs Meyves ve Uyes ve Leṡinâs fein ḡalefnâ 'ahdeke ve eṡerihî fî cemîi benî Âdeme ve benâti Havva ⁽¹⁴⁾ feente fî hillin minnâ dimâinâ ve eṡâ' rinâ ve ebṡârinâ ve lâ iṡâri lenâ indike velâ ba' ḡunâ min ba'dinâ ⁽¹⁵⁾ ve ba'dik ve ḡateme Süleymân bin Dâvud alel cinnî ve's-şeyâtîn en lâ yüḡâlîfu hâzel 'ahde bi âyâtihî ve bihurmetihî ⁽¹⁶⁾ haze'l-' ahden vaddeivetü bi lâ ḡavle velâ ⁽²¹⁾ ḡuvvete illâ bi'llâhi'l-' aliyyil 'azîm. ¹⁴⁰

¹⁴⁰ Bismillahirrahmanirrahim:

Bu, Süleyman bin Davud'un (a.s.m.) vaat ettiğı bir kitaptır (anlaşma). Cinlerin ve şeytanların söz verdiği ve Allah onların ne dediklerini bilir. Allah sözleşmesi, tüzüğü, kutsal isimleri, Allah'ın mükemmel vaatleri, gururu, saltanatı, gücü, halkın ona itaati, büyüklüğü, tahtı, koltuğu, yeryüzü, gökleri, cenneti ve ateşine söz verdik. Süleyman bin Davud'un (a.s.m.) antlaşması ve sözleşmesi bozulmamıştır. Allah'ın mübarek uğurlu, kutsal isimlerinden sana indirdikleri yemin ettiğiniz günden beri başından sonuna kadar itaatsizliğinizden hiçbir şey döndürmediniz. Bu antlaşmayı ve Allah'ın peygamberine

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Naql-i Eflâtun ü Loḡmān-ı Ḥakīm

(17) 'Ahd-nāme ibn-i Dāvūd ey nedīm

Bu durur ki aşlıyla oldu raḡam

Ḳıl 'amel ki bu du'ādur ki 'azīm

5.3.4.9. ¹⁸ Der-Beyān-ı Ahkām-ı Ṭālī' -i Şevr Be- Ḳavl-i İdrīs 'Aleyhi's-selām

Ḥakīm ḡavlınce ⁽¹⁹⁾ Şevr ṭālī' ine tābī' cinnīlerle Süleymān Peyḡāmbere 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāma bu vechile 'ahd ḡılıncaḡ anlar daḡı ⁽²⁰⁾ 'ahd-i Süleymāne muṭī' olup emān bulıncaḡ Süleymān Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām Şevr burcınıñ müvekkeli **Ecmā'il** melege ve ⁽²¹⁾ tekvīn-i Berbürde ve daḡı cinnīler re'isi **Ḥinānūs**'a icāzet virdi ḡizmetlü ḡizmetine gitdiler andan [T 145 b] ⁽¹⁾ Süleymān Peyḡāmbere Loḡmān-ı Ḥakīm'e su'āl itdi ki: Yā Ḥakīm-i zamān ḡaber vir baña ki Şevr ṭālī' lünün yılı ne yıldur ve ayı ne ⁽²⁾ aydur ve ḡüni ne ḡündür ve ne renk ṭon ḡiyse ve ne 'amel ḡılsa ve ne vechile dirilse kim zindegānīlik idebile ⁽³⁾ Ḥakīm cevāb virdi ki Şevr ṭālī' lü ekşer yaşşı yağrınlu aḡ tenlü ve şaru beñizlü ḡumral-şekl ve uzun boylu ⁽⁴⁾ ve degirmi yüzlü veyā dişinde gedik veyā yüzinde nişān ola uzaḡ endişelü 'ayş u 'işret-dost ve aḡ ⁽⁵⁾ ḡiyse mübārek ola yāḡūt ḡaşlu yüzük ḡötürse ṭālī' i ḡuvvet ṭuta veyāḡūd kızıl 'aḡıḡ üzerine bu dört ⁽⁶⁾ ḡarfi yazdurup ḡazdurup ḡötürse ṭālī' i ḡuvvet ṭuta vaḡtı ḡāyet ḡoş ola **defi** ⁽⁷⁾ ve daḡı ḡüni āzinedür ne işlerse ol ḡün işleye rāst gele eger begler yanına varmaḡ dilese āzine ⁽⁸⁾ ḡün vara sefere daḡı ol ḡün gide ve daḡı Şevr ṭālī' lünün ayı zī'l-hiccedür ve şafer-i ⁽⁹⁾ mübārekdür her ne kim dutılsa mübārekdür ve daḡı ḡıble cānibine sefer itse şaḡ ve selāmet yine vaṭanına ⁽¹⁰⁾ gele mevsimlerde yaz mevsimi yarar ola ve ḡoş ḡoḡular dürtünse ḡalḡ içinde sevgilü ola ve daḡı ⁽¹¹⁾ yıllarda şal-i ḡāv yarar diyiceḡ Süleymān Peyḡāmbere 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāma eyitdi. Şal-i ḡāv dimeḡ ⁽¹²⁾ ne dimeḡdür? Cevāb virdi ki üstādlar, yılı on iki kısım itmişlerdür ve her birine bir ad virmişlerdür ⁽¹³⁾ ve her yılun ahḡāmı vardur şöyle ki ḡaçan ḡāv yılı olsa ol yıl iller üzerine düşvār ola yimişler ⁽¹⁴⁾ ve aḡaçları delim ḡuruya iller üzerine ḡayḡu düşe ve daḡı yağılar ḡopa iller ve pādīşāḡlar arasında ⁽¹⁵⁾ za'f ve emek ve ḡayḡu delim ola yağmur vaḡtinde yaḡa yaz ḡünleri eyü geḡe ḡüzün ni' metler gerek kim bol ⁽¹⁶⁾ ola aḡarşular ḡuvvetlü ola dört iḡlīme tehlike düşe Rūs'da gerek şavāş ola illeri ve ḡal'aları ⁽¹⁷⁾ egrideler

söz verdiğin ḡünü hatırla. Bizimle sizin aranızda Allah vekildir, kefildir. Ademoḡullarından ve Havva kızlarından herhangi biriyle anlaşmazlıḡa düşerseniz sizden talep eder. Kimse senin korkunla ḡelişemez Onun doğruluḡunu kabul etmen şartıyla, böylece kabul ettiniz ve dediniz ki üzerimizde ḡücü olan bu kralı işittik ve itaat ettik ve bizimle alay eden peyḡamberlik yüzüḡü. Buna Feyḡüştvās Meyves ve Uyes ve Lestinās şahit oldu. Adem'in tüm oḡulları ve Havva'nın kızları üzerindeki sözleşmenizi ve etkisini bozarsak; bizden, kanımızdan, şerlerimizden, müjdelerimizden hürsün. Biz sana iyi deḡiliz, birbirimizden de deḡiliz. Ve senden sonra Süleyman bin Davud, ayetleri ve yasaklarıyla bu ahdi bozmamak için şeytanları ve cinleri mühürledi. Bu ahit ve ḡaḡrı, yüce Allah'tan başka ḡüç yoktur; ḡüç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah Teālā'nın yardımıyladır.

қанлар delim döküle ol yılūñ içinde kış uzun ola tavarlar ve ılqılar delim ziyān ⁽¹⁸⁾ göre ol dört iklimūñ ğayrı mülükleri ve pādīşāhları illeşeler ve daħi güz yimişlerine ⁽¹⁹⁾ āfet iriše o yıl toğan oĝlan ‘ aqıllu ola ve ağırbaşlu ve ulu gönüllü öküş kuvvetlü er ola ⁽²⁰⁾ kendü bilisi kendüye aşşı kılmaya kendü işini hīç başarmaya ayrıķ kīşi işinde daĝırak ola ol yılūñ ⁽²¹⁾ başında toğan oĝlan tükeli nesne bilici ola şādlık sevici ola ve ol ay ortasında [T 146 a] ⁽¹⁾ olan oĝlan yağrını büyük ve öykelü ve güçlü ola ve ol yılūñ āhirinde toğan oĝlan şaĝunçlu ve uzak ⁽²⁾ endişelü ola.

Naẓm: ⁽¹⁸⁾

[fā‘ ilātūn fā‘ ilātūn fā‘ ilūn]

Amma añla yā Süleymān bī-gümān

Nāql-ı İdrīs ittifākı bu hemān

⁽³⁾ Her kimūñ ki tālī‘ i olsa Şevr
Şekli çirkin ola ğāyet hem ceber

Halk içinde dāyim olmaz ‘ izzeti
⁽⁴⁾ Līk çeker¹⁴¹ güç ile ol miḥneti

Her bir işi işler uşanmaz ol
Gözler işūñ öñi şonuñ şınmaz ol

⁽⁵⁾ Bāĝ bağçe olur zirā‘ at eylemek
Her yiri ister ‘ imāret eylemek

Cür’eti vü kuvveti olur ¹⁴² ziyād
⁽⁶⁾ Bāĝ bağçe sevici vü hoş-nihād

Topraĝ [alsa] eline gevher kıılır¹⁴³
Topraĝile nice şan‘ atlar kıılır

⁽⁷⁾ Līk her şahrā-nişinde qanı hem
Qavm-i Dehden dūr ols’irmez elem

¹⁴¹ “Çeker” kelimesi vezin gereĝi çāker şeklinde yazılmıştır.

¹⁴² Olur kelimesi metinde iki defa yazılmış.

¹⁴³ Bu dizede vezin bozuktur.

5.3.4.10.Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dâsitân-ı Mâzi

(8) Gûş-ı hûş baña tut ki ey merd-i Hâk
Kendü nefsünden virem saña sebak

Nice naḥv-i ‘izzi maḥṣûd ile şarf
(9) Nefsüni bil okıya Ḥayy men ‘aref¹⁴⁴

Şeyḥ-i kâmil oldı Loḳmân ibn-i ‘Âd
Hemçü Loḳmân’ı perende hoş-nihâd

(10) Fi’l-meşel ‘aḳl giderür mürşid pes
Nefs olur aña Mürîd-i hoş nefes

Pend-i ‘aḳlı tutsa ger nefs-i mürîd
(11) ‘Avn-i Hâḳḳuñ olısar aña mezîd

Çün saña ‘ilm-i ledûni virdi Hâk
Şeyḥ kâminden okuḡıl hoş sebak

(12) Bu ḥalâyıḳdan kesil vaḥdet dile
Bu ‘alâyıḳdan kesil ḥalvet dile

Hemçü İbrâhîm Edhem kâmkâr
(13) Kılmaḡıl dünyâya hergiz i‘tibâr

Şâh Edhem mişl oluban ḥırka-püş
Çün Üveys et bâde-i tevḥîd nüş

(14) Râh-ı Hâḳ’da iste[y]i gör vaḥdeti
Cân-ı dilden def’ide gör keşreti

Kend’özinden kend’özin kılup fenâ
(15) Kurb-ı Hâḳ’da istegil mülk-i bekâ

Terk-i tecrîd ol ḳünûz içindedür
Remz-i tevḥîd ol rumûz içindedür

¹⁴⁴ **Men aref:** “Kendini bilen Rabbini bilir” anlamına gelen, “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbhû” sözünün kısaltılmış şekli

(16) Kim haqıķat mülkin ister k'ola şāh
Kendü nefsünden gerek k'ola āgāh

Kim bu ma' niden tıyar ' irfān olur
(17) Bu haqāyık mülkine ol hān olur

Şūfiyān u tālībān ehl-i vefā
Şıdķ ile bulur mihir zevķ u sefā

(18) Ma' rifetle şūret içr' olan faķır
Genç anuñ ma' nid' olupdur ber-emir

Rūhuña Firdevsī nuşh itse eşer
(19) Sözlerinden alasin bī-hād iber

Söz güherdür añlayan dür cevheri
Zerger olan fehm ider sīm u zeri

5.3.4.11. (20) Der-Beyān-ı Meclis-i Āhır

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Haķķa minnet k'ol virüpdür şemse enver hoş şu' ā'
Hükmüne gökde ķamer menzildir şartın zirā'

(21) Kudretilüdür mu' allāķ ķarķ-ı a' zām bī-sütün
Hikmetiledür muṭabbāķ rub' -ı meskūn-ı rıķā'

Lütfidur Firdevsī gūyā kılup ' āķıl ideyin
[T 146 b] (1) Kim Süleymān dergehindedür şūhanver ber-du' ā'

' Avnile te'lif ider bu Süleymān-nāmesin
Lafz-ı büyüyle mu' atṭar oldu bu cümle dimā'

(2) Tūṭi-i şekker-şikendür sözleri ķand u nebāt
Rū-siyeh ḥāsīd ne var kim zāğveş itse nizā'

Çün ināyet kıldı ol Haķ devletinde şāhımuñ
(3) İki yüzle kırķ dokıız meclis tamām itdüm sibā'

Neşrini didüm müsecca‘ nazmını emlaḥ kelām
Ki’de aḥsen kāmīl ekmel idicek ḥoş istimā‘

(4) Līk bu dem meclis āḥir oldı sözi ḳat‘ idüp
Şabr idelüm tā añā dek yine ola ictimā‘

Söz gerek ki az ola vü öz ġāyet muḥtaşar
(5) Tāze tāze diñilicek şād ol’iden istimā‘

İstimā‘ iden kişiden budur ammā ḥācetüm
Fātiḥayla yād ide rūḥum ḳıluban iktinā‘

(6) No’la sīnem sinle içre çürüyüp olsa ramīm
Ḥaḳḳa minnetüñe ider ḥayrile yād ḥaḳḳ reğā‘

Ḥāliḳā bana Muhammed nūrı ḥaḳḳı ḳıl kerem
(7) Lütf umar Firdevsī eyle cürmin ‘afv-ı inticā‘

Ḳıl ‘ināyet nefis-i bebrī faẓluñıla rām idem
Kim azupdur nefis-i ser-keş oldı cābir çün sibā‘

(8) Raḥmeti Ḥaḳ’dan dilerseñ vir şalāvāt Ahmed’e
Şad selām aşḫābına k’eyledi anlar ittibā‘

5.3.5. SÜLEYMÂN-NÂMENÜŦ İKİ YÜZ ELLİNCİ MECLİSİNÜŦ ZİKRİNDEDÜR

[mefāilün mefāilün fe‘ülün]

(9) Sipās Allāḥ’a kim şulṭāna geldük
Ḥalımız¹⁴⁵ arza için ḥāna geldük

(10) Şaçun küfrin sezüp zünnârı kesdük
Yüzün nûrın görüp imāna geldük

¹⁴⁵ “Ḥalımız” kelimesi vezin gereği “Ḥalımız” şeklinde yazılmıştır.

Cemālũn muşhafı evzâkın aç kim
(11) Hıtaũn vechin görüp Qur'ân'a geldük

Kemân ebrũn atar ğamzeñ oķını
Nişân itme ki cānum şāna geldük

(12) Cemālũn şem' ine pervānedür dil
Virüp cān ' aşķ odına yana geldük

Yüzin görmege cān şükrāne virüp
(13) Bu dem gönlüm alan cānāna geldük

Başuma umarum ki toĝa güneş
Kamer-şüret meh-i tābāna geldük

(14) Koyup meydān-ı ' ıřķuñ içre başum
Urup cān terkini merdāne geldük

Zekāt-ı hüsñüñi men' itme bizden
(15) Ki şey'u'llāh idüp ihsāna geldük

Sikender zulmetin zülfinde çeküp
Hızır-şüret leb-i hayvāna geldük

(16) Görüp cān murĝı hālũn dānesini
Düşüp zülfũn aĝın eyvāna geldük

İşit imdi nedür ma' nī vü kışşıa
(17) Ki söz āĝāz idüp destāna geldük

5.3.5.1. Kışşıa-i Şām bin Nerīmān

Hakīm kavlince Loķmān ibn-i ' Ād ve Eflāţũn-ı (18) Hakīm üstād aĥkām-ı tālī' -i Sevri naķl-i İdrīs mūcibince beyān itmekde ammā ki bizüm kışşıamuz Sām-ı Süvār'a geldi (19) nite ol zamān ki Sām-ı Süvār-ı cihān pehlüvān oĝlı Kāhir'i erlikle kim basdı. Horāsān Şāhı (20) Cehmür Şāhı dutdı vezīri Cāmasb-ı ekberi ki ĥabs itdi. Beglerbegisi Zü'l-Evtādī (21) pehlüvānı Zü'l-Eknāfī cemī' sin dutup bende şalup daĝı Süleymān Peyĝāmbere ' ammūsı İlyāve Şāhile düşmān şınlaĝı [T 147 a] (1) şükr- āyine meclis-i ĥaş kurdı ve iki altun kürsī daĝı kodılar birisinde perīler sultānı Hümāyũn Şāh (2) geķüp oturdı ve birisinde Cān nesli serhengi Rūĥşāh

cin oturdu ve ğayri periler ve cinniler ⁽³⁾ ayağın tırdı Benî İsrâ'îl'ün on iki sıbtunuñ melikleri daħi 'âc âbanūs kürsiler üzerinde ⁽⁴⁾ oturdılar ortaya meclis-âlâtın getürdiler düşmân rağmına altun kadehden gül-gün şarâb nüş itdiler. ⁽⁵⁾ Bu fânî evde biraz vaqtlerin hoş itdiler ammâ ki Rüstem ile Qâhir bin Sâm-ı Süvâr ve Züpîn-ı ciħan-süz ve Qârûn-ı ⁽⁶⁾ Pilten ve Giyû tîğ-zen ve Güstehem şaf-şiken fi'l-cümle 'Acem pehlüvânları Rüstem-i Dâsitân yoldaşları Sâm-ı ⁽⁷⁾ Süvârsuz gelmekle ğâyet utandılar bize ğazab ide deyü iki şandılar Rüstem otağında anlar daħi ⁽⁸⁾ başka meclis kurdılar bunlar bunda bizüm kışşamuz Ca' ca' a-ı dîve geldi ki Sâm-ı Süvâr'ün muħubbiydi ⁽⁹⁾ gördi ki Sâm oğlu Qâhir'i erlikle yıkdı ve Horâsân Şâhı'nı dutdı eyitdi çünki Qâhir Sâm-ı Süvâr'a ⁽¹⁰⁾ bende oldu ben daħi Qâhir'ün nân u nemegin başmak câyiz degüldür tehî dest daħi varmak câyiz degül diyüp ⁽¹¹⁾ diledi ki Qanaṭhâr dîvi nâziklikle dutup Sâm-ı Süvâr katına getüre merâtib bulup Süleymân Peyğâmbir ⁽¹²⁾ şalâvâtu'llâh 'aleyhi ve's-selâma seririnde Ehrimenler serhengi yirinde otura pes bu fikri ki itdi ol zamân ki ⁽¹³⁾ Süleymân Peyğâmbir 'aleyhi's-selâm cinnileri Qanaṭhâr-ı dîv çerisini şıdılar andan Qanaṭhâr dîvle Ca' ca' a-ı dîv kaçup ⁽¹⁴⁾ dem çeküp küh u beyâbân geçüp Horâsân vilâyetin geçüp bir İrmeni köyi kenârında bağ arasında kındılar ⁽¹⁵⁾ ol gice anda muķim oldılar Ca' ca' a-ı dîv nazar kılup gördi ki Qanaṭhâr-ı dîvün yanında ⁽¹⁶⁾ Aġrâs-ı dîv, Qatât-ı dîv, Midrâs-ı dîv serhengleri var üç serhengden ğayri daħi Deyyâr-ı dîv ⁽¹⁷⁾lerden kimse yok her birinün başı kayu olup kaçmışlar ammâ Ca' ca' a-ı dîvün yanında yüz nefer ⁽¹⁸⁾ dîv serhengleri var Ca' ca' a-ı dîv gönlünde eyitdi bundan ilerü fırsat olmaz ki Qanaṭhâr-ı dîvi refikleriyle hamr içirüp mest-i lâ-ya'kıl ⁽¹⁴⁶⁾ idem dutup ⁽¹⁹⁾ Sâm-ı Süvâr'a iletem diyüp tırup Qanaṭhâr dîvün yanına geldi eyitdi: Yâ dîv serhengi ⁽²¹⁾ gördün mi ki rûzgâr-ı felek bize ne tabanca urdı ol demürce oğlu zenbîl urucı [T 147 b] ⁽¹⁾ Süleymân cinnileri bize ne 'aceb iş itdiler anlarıñla hüd çıkışurdık periler ⁽²⁾ sultânı Hümâyûn Şâh gelmesve ve Cân nesli kavmi meliki Rûşşâh-ı cin diñlemesse anlar daħi ⁽³⁾ neyleyeydi ki eger ol pehlüvân-ı rûzgâr erenler meydânı içinde oğlu Qâhir'i güreşde ⁽⁴⁾ başmasa ve erligi yayın yaşmasa bize kimesne zafer bulmazdı bizler şındığımız kırmaz ne derdümüz ⁽⁵⁾var yine memleketlü memleketümüze varduk dîv leşkerini cem' itdük düşmânımız kande ise fırsatında buluruz ⁽⁶⁾ intikâmımızı aluruz ammâ Horâsân şâhına hayf ki nân u ni' metin yidik dutsak oldu ⁽⁷⁾ diyüp hîle yüzinden aġladı Qanaṭhâr-ı dîvün bu sözlere özi göyindi eyitdi ki: ⁽⁸⁾ Yâ Ca' ca' a aġlamağdan ne fâ'ide ki kâne mân ve mezâ mâ-mezâ. ⁽¹⁴⁷⁾

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Böyle döner dâ'imâ çarḡ-ı felek

⁽⁹⁾ Ki virür bir kimseye hâcet dilek

¹⁴⁶ Mest-i lâ-ya'kıl: Düşünemeyecek, akıllıca davranamayacak derecede sarhoş olmuş, kendinden geçmiş.

¹⁴⁷ kânman u mezâ me-mezâ: Olan oldu geçen geçti.

Geh kişi[y]i şaşmına ġālib ider

Geh şıyuban şehleri řācib ider

⁽¹⁰⁾ Geh olur kim kişiye nuşret virür

Geh hezīmet birle ol nekbet virür

Döndüğünce işbu çarġ-ı rüzgār

⁽¹¹⁾ Gösterür yüz dürlü dürlü āřkār

Gāh göñli açuķ ider gāh teng

Gāh mesken taġt ider gāh ġār seng

⁽¹²⁾ **Neřr:** Ĥakīm şavlince Ĥanaġhār-ı dīv böyle diyicek Ca' ca' a-ı nerre dīv eyitdi: Yā dīvler serhengi ⁽¹³⁾ rāřt buyırırsın olıcaķ olur oldu ammā 'āķıl oldur ki dā'imā ġünini řād ile ġeçüre yiye ve ⁽¹⁴⁾ yidüre içe ve içüre eger buyırırsañ bu ķāfirler ġamrından ġamr ġetürelüm bir laġza 'ayř u ⁽¹⁵⁾ nūř idüp ġuřřa-i ġerdüni ferāmūř idelüm 'ömrümüz 'abeř ġeçmesün vaķtimüzi ġoř idelüm diyicek ⁽¹⁶⁾ Ĥanaġhār-ı dīv daġı bu kelimātı ġoř ġörüp rızā virdi hemān-dem Ca' ca' a-ı dīv birinci dīvle ⁽¹⁷⁾ ol ġice içinde dem çeküp uçdılar İrmeni köyine ġeçdiler ġum-ġānelerinden ġusrevānī ⁽¹⁸⁾ küplerle řarāb ġetürüp Ĥanaġhār-ı dīv naşarına ġetürdiler Ĥanaġhār-ı dīv şuşamışdı ⁽¹⁹⁾ ķadeġ ķabısı ķalmayup ġusrevānī küpün birin eliyle ķaldurup aġzın aġzına urdı degirmen ⁽²⁰⁾ oluġına řu ġider ġibi ġusrevānī küpün řarābın aġzına aķıdup dökdüğünce içdi 'aķabince bir fuķı ⁽²¹⁾ řarāb daġı içdi Ca' ca' a ġörüp eyitdi: Yā Ĥanaġhār bu řarāb didikleri az öz içmekle **[T 148 a]** ⁽¹⁾ ķalbe feraġ virendendür ammā sen řıġır bigi sömürdüñ hemān Ĥanaġhār eyitdi: men řıġır oldımsa sen daġı ⁽²⁾ dilsiz řıġır ol benüm yüküm baña yitdi sen řoġbetünde ol diyüp ġorlamaġa başladı andan Ca' ca' a-ı ⁽³⁾ dīv daġı Ĥanaġhār'uñ refiķlerin yanına da' vet itdi şolular içüp řarāba şutdı ⁽⁴⁾ řol ķadar oldu ki ser-cümlesin mest itdi andan ġükminde olan 'afārīte emr itdi ⁽⁵⁾ demür zencirler ġetürüp Ĥanaġhārı muġkem bende çekdi andan Aġrās-ı dīvün Ĥařāġ-ı ⁽⁶⁾ dīvün Midras-ı dīvün ellerin ķafālarında baġladı cān u cigerlerin řaġladı ⁽⁷⁾ her birisin biř on dīvle ġetürtdi dem çeküp uçdılar felek yüzine ġeçdiler ⁽⁸⁾ andan süzilüp Sām-ı Süvār ordusına indiler Rüstem çadırı öġinde ķondılar Rüstem-i ⁽⁹⁾ dāřtāna ġaber oldu Ĥāġir'e daġı ġaber vardı ki Ca' ca' a Ĥanaġhārı dutup ⁽¹⁰⁾ ġetürdi diyüp ġaber varınca Rüstemile Ĥāġir řād olup icāzet virdiler ⁽¹¹⁾ Ca' ca' a-ı dīv Ĥanaġhārı alup içeri ġetürdi Ĥāġir ġörüp řād olup ol ⁽¹²⁾ řādlık birle Rüstemile Ĥāġir şurup Sām-ı Süvār'uñ otaġına ġeldiler bu yañadan Sām-ı Süvār daġı ⁽¹³⁾ řoġbet idüp 'ayř u nūř iderken bař ķaldurup eyitdi: oġlum Ĥāġir ġod nā-merdlik idüp ⁽¹⁴⁾ baña 'āřı oldu ammā ciger köşem Rüstem řoġbete niçün ġelmez varuñ ķaġıruñ didi Sām-ı Süvār böyle ⁽¹⁵⁾ diyicek ķapuda ġalaba belürdi nāġāġ ġāciblerün biri içeri ġirdi ki Rüstem ile Ĥāġir ⁽¹⁶⁾ ķapuda şurup icāzet dilerler evvel Ĥāġir ġelüp yüz urup atasının ayaġuñ öpdi ⁽¹⁷⁾ ve 'özür dileyüp eyitdi ki: Yā cihān peġlūvān benüm ġünāhuma ķılup

ben kemineye kibr ü kîn kılma diyüp ⁽¹⁸⁾ ‘özür dilicek Sām-ı Süvār eyitdi: ger dilerseñ günāhuñı ‘afv idem üç yüz altmış altı erlik ⁽¹⁹⁾ oynın senüñle oynaduk, çalışduk, uruşduk ve güreşduk ammā ki pençe dutmadık; gel imdi ⁽²⁰⁾ senüñle pençe dutalum velikin zūr-ı bāzūña getür ğāfil mebaş diyicek Qāhir şanup elin öpdı ⁽²¹⁾ hāşā ki ben senüñle pençe dutam diyüp tırdı Sām-ı Süvār eyitdi: Süleymān Nebī’ye naşīb [T 148 b] ⁽¹⁾ olan nübüvvet hātemi haqqıçün olmaz dutmağ gereksin didi Qāhir gördi ki Sām-ı Süvār ğazaba geldi ⁽²⁾ and içdi sağ kol sağ kola el ele urup pençe[y]i yirinde rāst itdiler andan Sām-ı ⁽³⁾ Süvār eyitdi: Yā Qāhir elümi burmağ gerek yidi kez saña mühlet virdüm diyicek Qāhir daği varca kuvveti bāzūsına ⁽⁴⁾ getürüp yidi kerre Şāmuñ destine dest urup burmağ diledi çāre bulmadı Şām eyitdi di imdi ⁽⁵⁾ yā Qāhir sen yidi kerre hamle elümi burmaduñ ben cemī’ sin hamle itmezüm bir iderüm diyüp zor itdi. Qāhir ⁽⁶⁾ elini şöyle dutdı ki barmağları kırılazdı andan yüzine bir tabanca urdı senüñ başuñı kesüp ‘ömrüñ ⁽⁷⁾ ‘ömrüñ yayını yaşardum tā ki seni görüp bir pehlüvān-zāde daği atasına ‘āk olmayaydı lakin dedeñ periler şulţanı ⁽⁸⁾ Hümāyūn Şāha bağışladım bir daği itme kim seni helāk iderem didi Hümāyūn Şāh ol sözi işidüp ⁽⁹⁾ tırup Şāmuñ ¹⁴⁸ tekrār elin öpdı andan Rüstem daği gelüp Sām-ı Süvār daği gelüp Şāmuñ elin öpdı ⁽¹⁰⁾ andan soñra ‘Acem serhengleri ‘Arab u ‘Urebā merdānları şeddād dil-āverleri ‘ād pehlüvānları ⁽¹¹⁾ cemī’ gelüp Şāmuñ elin öpdı andan Ca’ca’ a-ı dīvı getürdiler Şām aña ğazab kılup eyitdi ki: ⁽¹²⁾ Yā ‘āşī niçün baña ‘āk olduñ Ca’ca’ a-ı nerre dīv didi ki hāşā men sizlere ‘āşī olam ammā ki ⁽¹³⁾ Qanaṭhār-ı dīvūñ fırsatın arardum işbu dem dutup getürdüm diyüp Qanaṭhārı refikleriyle ‘arz ⁽¹⁴⁾ eyledi Şām hoş görüp Ca’ca’ a günāhın bağışladı buyurdi ki Qanaṭhār-ı dīvı refiklerle ⁽¹⁵⁾ habse şaldılar andan Şām dīvānı tağıtdı ammā ki İlyāve Şāhile tenhā meşveret ⁽¹⁶⁾ itdi ve eyitdi: Ey İlyāve Şāh v’ey Dāvūd Peygāmbere qarındaşı ekmel-i enbiyā ‘ālī ḥazretüñe ⁽¹⁷⁾ bir cevābum var eger işidürseñ İlyā[ve] Şāh didi kim buyur Şām eyitdi: İşitdüm ki Süleymān ⁽¹⁸⁾ cinniler el-Henc cinnī serheñgleri iken iken bir yire gelüp benden uğrılayın söyleşirlermiş ⁽¹⁹⁾ eger biz olmasağ Sām-ı Süvār ne başururdi ‘afārīt leşkerin gökyüzinde şıyan biziz dirlermiş ⁽²⁰⁾ ben bu sözi götürmezüm kılıcım kamkama and içdüm ki Süleymān emriyle bir düşmān üzerine varduğım vaqt ⁽²¹⁾ cin cinsinden perī aşılandan ‘afārīt u gül neslinden kimse uydurmayam illā ki ‘Acem [T 149 a] ⁽¹⁾ pehlüvānların ‘Arab u ‘Urebā şāhib-kırānların şeddād dil-āverlerin ‘Amālīka merdānların ve Sīstān ⁽²⁾ ser-firāzların ve Zāvilistān mehterlerin uyduram ve daği meliklerde senden ğayri kimesne[y]i ⁽³⁾ qabūl itmeyem zīrā ki ben pehlüvān-ı cihānum benüm yanumda bir leşker meliki gerekdür ⁽⁴⁾ ve bil ki on iki sıbtuñ melikleri benümle böyle gerekdür. İmdi eger benüm sözüme uyarsañ Süleymān ⁽⁵⁾ cinnileri ne ki var ise periler şulţanı Hümāyūn Şāh’a қоşalum ve Cān nesli meliki Rūḥşāh-ı ⁽⁶⁾ cinnī daği bile қоşalum ve Ca’ca’ a-ı dīvı daği serhengleri ile gönderelüm Ḥorāsān ⁽⁷⁾ Şāh’ı ile ele giren dutsağları ḥazīnesin definesin ve daği Qanaṭhārı bile gönderelüm Süleymān ⁽⁸⁾ Ḥazreti’ne nāme yazalum Ḥorāsān Şāhı’nı şiddiğimizi bildürelüm himmetin bizümle yoldaş kılsun Azīnā bin ⁽⁹⁾ Dāvūd göçüp Ḥorāsān

¹⁴⁸ Metinde bir “nun” harfi fazladan yazılmış:

vilâyetine gitdügin ve biz ardınca gitdügümüzü ve anı ele getürmege cehd itdügümüzü ⁽¹⁰⁾ nâmede i' lâm kılalum didi. Şâm böyle diyicek İlyâve Şâh tedbîrini müstaşsen görüp ⁽¹¹⁾ sözün begendi ammâ şol kadar didi ki yâ pehlüvân-ı cihân devletünde âdemî-⁽¹²⁾zâde leşkeriyle çıkışuruz ammâ ki Âzînâ bin Dâvûd'ı, dîv alup kaçmışdur dirler ⁽¹³⁾ bilmezce Ehrimen cinsi olmayıcağ anları nice tecessüs kılavuz diyicek Sâ-m-ı Süvâr eyitdi: ⁽¹⁴⁾ Ben şol pehlüvânım ki nice biñ dîvlerün başın kesmişüm ve nice biñ 'afârît ⁽¹⁵⁾ serhenglerin erlikle başmışım gam yime bize Allâh tebâreke ve te'âlâ yardımcıdur bu vechile ⁽¹⁶⁾ Şâm ile İlyâ[ve] Şâh tedbîr itdiler.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

İtdiler tedbîri bunlar ol zamân

⁽¹⁷⁾ Her biri Hâkka şıgındı pes hemân

Her ki[m] Hâkka ol tevekkül eyleye

Aña yardım kılmaya mı Müste'ân

⁽¹⁸⁾ **Neşr:** Hâkîm kavline çünkim bunlar bu tedbîri itdiler otaqlu ⁽¹⁹⁾ otağına girüp yatdılar ol gice geçüp şabâh kim oldu on iki sıbţuñ ümerâsı ⁽²⁰⁾ 'ulemâsı fuzalâsı hükemâsı birle sekîne karşısına gelüp şubh namâzın kıldılar. Andan namâzdan niyâzdan ⁽²¹⁾ fâriğ olıcağ Süleymân Peyğâmbere 'ammûsı ve leşker şâhı on iki sıbţuñ 'ulusı Benî İsrâ'îl'ün yüzi şoylusı [T 149 b] ⁽¹⁾ İşâ oğlu Dâvûd Peyğâmbere qarındaşı İlyâ Şâh dîvânına vardılar İlyâ Şâh dağı başına şehryârlıq tacın urındı ⁽²⁾ zerrîn tahta geçüp oturdu. Andan şoñra sağ tarafında zerrîn kürsî üzerinde Sâ-m-ı Süvâr oturdu ve sol ⁽³⁾ tarafda perîler şulţanı Hümâyûn Şâh geçüp oturdu ve anuñ altında Cân kavmi meliki Rûşşâh-ı cin ⁽⁴⁾ oturdu andan şoñra on iki kürsî ki sağ tarafında kodılar Qâhir bin Şâmile ve Zûpîn Qârûn-ı Pîl-ten ⁽⁵⁾ Acem pehlüvânları yirlerine geçüp oturdılar ve sol tarafda yine on iki gümüş kürsî kodılar. Benî İsrâ'îl melikleri ⁽⁶⁾ 'Arab u 'Urebâ dil-âverleri geçüp oturdılar andan şoñra Süleymân Peyğâmbereñ kayın atası Tubba' bin Aşda' [ı] kığırdılar ⁽⁷⁾ yakın gelicek 'izzet idüp İlyâve Şâh taht kenârında yir gösterdi geçüp oturdu ma'a'l-kışşa çünkim dîvân ⁽⁸⁾ tûrdı. İns ü cin serhengleri kim oturdu kim ayağ üzere tûrdı hânsân dağı hân getürdi ⁽⁹⁾ evvel insân melikleri ögine nefâys ta'âmlar getürdiler zerrîn ü sîmîn sîniler içinde ⁽¹⁰⁾ andan şoñra perîler şulţanı Hümâyûn Şâh nazarına ve Rûh cin ögine altun gümüş micmer içinde ⁽¹¹⁾ 'ûd u şandal u kâfür buğûr itdiler ve Ca'ca'a-ı dîv birle Ehrimenler nazarına üstühânlar ⁽¹²⁾ ve 'anberler yakup buğûr itdiler muhaşşıl-ı kelâm key ni' metler yenildi. İnsân melekleri yimeklerden ⁽¹³⁾ gıdâ alup toyındı ve buğûrlardan perîler ve cinniler gıdâ-yı rûhânî alup sevindiler şeker şerbetleri ⁽¹⁴⁾ içildi cengden söz açıldı. Şâm-ı Süvâr emr itdi ölenleri teftiş idüp defn itdiler zağm-nâk olanları ⁽¹⁵⁾ huşk-bend itdiler 'âkıbet gördiler kim pehlüvânlardan Qartâ'-i medenî ve Aqvâş-ı 'Arabî şehîd olmuşlar ⁽¹⁶⁾ Sâ-m-ı Süvâr emr

itdi. Haymelerine götürüp bedenlerin pāk idüp qara atlas kefen şarup merqadlu merqadine ⁽¹⁷⁾ defn idüp başları ucına birer ‘amūd diküp Sām-ı Süvār ol diyāre ne vaqt varup ⁽¹⁸⁾ kimünle muqātele kılduğunu ma‘lūm itdiler nite.

Nazm:

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

Yazdılar tārīh anda āşikār

⁽¹⁹⁾ Qodılar şoñra gelene yādigār

Er gerek ki ‘ālem içre qoya nām

Tā ki ismün yād ide hālk ey kibār

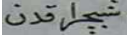
⁽²⁰⁾ **Neşr:** Hākīm qavlince Sām-ı Süvār anlarıñ Dāvūd şer‘iatınca namāzların kılop defn itdürdi ⁽²¹⁾ andan gelüp dīvānda oturdılar. Süleymān Hāzretine nāme göndermek haberin ortaya getürdüğü andan Sām-ı Süvār [T 150 a] ⁽¹⁾ oğlu Qāhir’i ve Rüstem’i qatına kığırdı eyitdi: Yā Qāhir veyā Rüstem Hōrāsān Şāhı’nı hāzinesiyle begleriyle ⁽²⁾ pehlūvānlarıyla ve cemī‘ dil-āverleriyle alup Süleymān Hāzretine iledūñ Ca‘ca‘a-ı dīvi daḡi dutsaqlarıyla ⁽³⁾ iledüp ‘arz eyleñ ve andan şoñra Hümāyūn Şāh ve Rūḡşāh-ı cinnīyle bile varup bunlarıñ bize mensūb ⁽⁴⁾ oldukların Süleymān Hāzretine ‘arz eyleñ bunlara ikrām ‘izzet eylesün diyüp cemī‘ yaraqların görüp ⁽⁵⁾ Aḡlūn qatibe emr itdi Süleymān Hāzretine İlyā Şāh dilinden ve Sām-ı Süvār aḡzından bir hoş nāme ⁽⁶⁾ yazdı dürüp tamām idüp Sām-ı Süvār eline virdi nişān-ı Hümāyūnıñ İlyāve yazdı ve mührini Sām ⁽⁷⁾ urdı andan nāme[y]i getürüp Rüstem eline virdi eyitdi yā Rüstem oḡlum Zāl-ı Destān’a benden selām idesin ⁽⁸⁾ qarındaşı Qāhir’i hoş duta diyüp ısmarladı ve daḡi eyitdi ki: Ol vaqt Süleymān nazarına varasın ⁽⁹⁾ nāme şunup devletine du‘ā kılop benden aḡız haberi şöyle viresin ki himmet yoldaş eylesün bin Azināy ⁽¹⁰⁾ ele getürmeyince veyā bu yolda baş yitürmeyince qomazam insān çerisin çeküp ben Hōrāsān diyārına gıtdüm ⁽¹¹⁾ baña yardım göndermelü olsa dīv u cin ve ḡl u ‘ifrīt u perī aşlından göndermeye belki ⁽¹²⁾ ‘Acem dil-āverlerin ‘Amālika merdānların ‘Arab u ‘Urebā pehlūvānların göndere zīrā her kişiye yoldaş kendü ⁽¹³⁾ cinsi hoşdur ‘ale’l-ḡuşūş ¹⁴⁹ ki kerāmet ādeme virilmişdür. Ādem-i Şāfi ḡaqqına Hāq te‘ālā ⁽¹⁴⁾ **ve le-ḡad kerremnā benī Ādeme** ¹⁵⁰ dimişdür ve ben ki Sām-ı Süvār olam atam Nerīmān ve ceddüm Kerīmān ve ulu ceddüm Qahramān ⁽¹⁵⁾ dur her birisi bunlarıñ kūh-ı Elburz’da nice biñ dīv ü cin ‘afārīt çerisin şımışlardur ⁽¹⁶⁾ baña yardımcı qanda ise Allāhdur ki **ni‘mel Mevlā ve ni‘me’n-naşir** ¹⁵¹ dür andan geḡse maḡremlerümdür ve refiqlerümdür ⁽¹⁷⁾ ve ‘aql u zihñ ü kiyāset ü firāset ü şecā‘at ıssı nesl-i insāndur ve bir daḡi eger baña haber ⁽¹⁸⁾ göndermelü olsañ atyār cinsiyle gönderesin ve daḡi raḡne quşı ve rūḡ quşını gönderesin ⁽¹⁹⁾

¹⁴⁹ ‘ale’l-ḡuşūş: özellekle, bilhassa

¹⁵⁰ İsra sūresi 70. ayet: “Andolsun, biz insanoḡlunu şerefli kıldık.”

¹⁵¹ Allah bize yeter, o ne güzel vekildir. O ne güzel Mevla o ne güzel yardımcıdır.

zîrâ ki hevâda uçucî dîv[u] cinnî leşkerine tuş gelicek ol kuşların birisine süvâr olurum ⁽²⁰⁾ hevâ yüzinde tîğ-ı kâmkâmı çeküp hûn-ı şeyâtîn yire saçup ceng ü kanlarındān yiryüzin lâle-
 renk ⁽²¹⁾ kılām diyüp daḥî dönüp perîler şulṭânî Hümâyûn Şâh’a eyitdi: Yâ perîler şâhı oğlum
 Kâhîr’i [T 150 b] ⁽¹⁾ ve ciger köşem Rüstem’i atları ve tonlarıyla ve yat ve yaraḳlarıyla ve
 tutsaḳlarıyla ser-cümlesin buyur perîler ⁽²⁾ getürsünler Süleymân ‘aleyhi’s-selâm nazarına
 yitürsünler andan ḳayın atası Hümâyûn Şâh’a ve Rûḫşâh-ı cinne ⁽³⁾ muraşşa‘ hil‘at-ı hâş
 giyürdi ḳoca ḳoca görüşüp Süleymân nazarına gönderdi. Perîler şulṭânî Hümâyûn ⁽⁴⁾ Şâh daḥî
 ol yidi yüz yitmiş yidi altun ḳulplu zerrîn serîrûn üzerine şeb-çerâğ ¹⁵² dan düzülmüş ⁽⁵⁾ taḥtına
 geçüp oturdı. Kâhîr bin Sām’ı sağ yanına alup Rüstem’i şol tarafına aldı andan Ḥorāsân ⁽⁶⁾
 Şâhı’nı refîḳleriyle bir bir elü baḡlu cigeri taḡlu getürmege emr eyledi ḥazîne ve definelerin
 Tâlishân ⁽⁷⁾ perîye ışmarladı ki zabṭ ide Süleymân nazarına varıcaḳ ser-cümlesin müheyyâ ide
 soñra ol ⁽⁸⁾ melek-şüret, hûrî-şıfat, güneş-tal‘at, ‘uṭârid-fıtnatlı perîler ol yidi yüz yitmiş yidi
⁽⁹⁾ ḳulplu altun taḥtı omuzlarına alup ḳanadlar açuşup uçuşup götürdiler felegin birinci ḳatına
 yitürdiler ⁽¹⁰⁾ daḥî ‘azm-i Süleymân idüp gitdiler anuñ ardınca Cân ḳavmi meliki Rûḫşâh-ı cin
 daḥî Cân nesline emr itdi ⁽¹¹⁾ altı yüz altmış altı ḳulplu ruḫâmî gümüşden düzülmüş ḳıymet-i
 cevâhîrle zînet olmuş taḥtuñ üzerinde ⁽¹²⁾ Cân neslî serhengleriyle Rûḫşâh-ı cin geçüp oturdı.
 Cân neslî daḥî dem çeküp dîz çöküp taḥtuñ ⁽¹³⁾ ḳulplarına yapuşup nefesleri vücûdların götürüp
 uçdılar birinci ḳat felek yüzine geçdiler perîler ⁽¹⁴⁾ çerisinüñ ardınca gitdiler ‘azm-i Süleymân
 itdiler anuñ aḳabince Ca‘ca‘a-ı dîv daḥî biş altı ⁽¹⁵⁾ biñ dîv serhengleriyle Ḳandḫârî dîvüñ elleri
 baḡlu ve refîḳlerinüñ cigeri taḡlu her birisin ⁽¹⁶⁾ biş on ‘ifrîte getürdüp ḳara bulutlar bigi gök
 yüzine ḳalkup külhân dütüni bigi gök yüzine çıkup Cân ⁽¹⁷⁾ ḳavmi ardınca anlar daḥî gitdiler
 ‘azm-i Süleymân itdiler anlarıñ ardınca Süleymân cinnîler ⁽¹⁸⁾ Dāsîr-i tekvînile ve Taḳṭaḳûş-ı
 tekvînile ve Ḳıttu’l-eblâḡla Sām-ı Süvâr incindügin bulup kendülere i‘tibâr ⁽¹⁹⁾ olmaduḡına
 incinişüp ḳocunuşup gelüp Sām-ı Süvâr öginde baş ḳoyup icâzetünle yâ pehlüvân diyüp ⁽²⁰⁾
 destûr alup dem çekişüp aḡızların yumup nefesleri vücûdların getirüp alâyı ⁽²¹⁾ baḡlayup aḳlu
 ḳızıllu bulut bigi hevâ yüzine çıkup gitdiler anlar daḥî ‘azm-i Süleymân itdiler ammâ ki
 [T 151 a] ⁽¹⁾ perîler serhengi Hümâyûn Şâhile Rûḫşâh-ı cinnî hevâ yüzinde kim giderlerdi
 Süleymân Peyḡamberüñ ‘aleyhi’s-⁽²⁾selâm cemâl-i ber-kemâlin müşâhede itmekle eyürlerdi ve
 birbirine eydürlerdi ve birbirine iverlerdi ki şükr ol Ḥudâ-yı ⁽³⁾Rabbü’l-‘âlemîne ki bu eski
 cihânda bir tâze Süleymân yüzün göricegüz anuñ sebeble Ḳâf ‘âlemlerinde anca ⁽⁴⁾ dürlü
 maḥlûḳât yüzün göresüz gerekdür ve nice biñ ümem teferrüc ḳılup ‘avâlüm seyrân itesüz ¹⁵³
 gerekdür ⁽⁵⁾ nitekim bundan aḳdem gelen Süleymân ibn-i Ḥafî ve Süleymân ibn-i Cefî ve
 Süleymân ibn-i Cân zamânında gördüğümüz ‘âlemleri ⁽⁶⁾ yine görüp seyrân idecegüz
 ḳudretü’llâh[a] ḥikmetü’llâh[a] ‘ibretü’llâh[a] sırru’llâha muṭṭalî‘ olısaruz diyüp Süleymân
 ibn-i Dāvûduñ ⁽⁷⁾ dergâhına varup ḥâkî pâyine yüz sürmege iverlerdi.

¹⁵² şeb-çerâğ: metinde çerâğ/çerâḳ şeklinde yazılmıştır.

¹⁵³ Metinde “itesüz” yazılmış . “İdesüz” şeklinde yazıldı.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Her birisi dem çeküp uçdı tamâm

⁽⁸⁾ Uçdı eflâk üzerine çün gamâm

Şeh Süleymân Hazretine gitdiler

Diñle kışşa vir şalâvât hem selâm

5.3.5.2. ⁽⁹⁾Der-Beyân-ı ‘Azamet-i Dîvân-ı Süleymân ve Âmeden-i Qâhir bin Sâ’m ve Perihân ve Rûhşâh-ı Cin

⁽¹⁰⁾Hakîm kavlince bunlar ‘azm-i Süleymân itmekde bizüm kışşamız ez-ân cânib Süleymân Hazretine geldi çünkim tekvîn-i vuḥûşla ⁽¹¹⁾ muḳaddem gelen Süleymân-ı pāk-zât zamânında olan ğarîb u ‘acîb kışşa[y]ı ki beyân itdi daḡi yâ Nebiyya’llâh elden geldükçe ⁽¹²⁾ bu nâhiyede olan sibâ‘ ı ḡuzûr ki ḡazîr kılayın diyüp icâzet alup gitdi Süleymân Peyġâmbere ‘aleyhi’s-selâm daḡi ⁽¹³⁾ ḡalvet-i ḡâşına varup ol gice tâ şubḡ olıncaya dek Ḥâlîk te‘âlâ Hazretine ‘ibâdet itdi ⁽¹⁴⁾ çünki şubḡ namâzı vakti oldı.

Nazm:

[fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün]

Çün seḡergeḡ togdı Qâfûñ kûllesinden âfitâb

⁽¹⁵⁾ Zûlmet-i meh kaçdı ğarba açuban perr-i ‘uḡâb

Şubḡ-dem ṭurdı yirinden şeh Süleymân kâmkâr

Aldı âb-dest itdi tâ‘at Ḥâlîkına bî-ḡisâb

⁽¹⁶⁾ **Nesr:** Hakîm kavlince Süleymân Peyġâmbere Hazreti ‘aleyhi’s-salâvatu’llâh ve’s-selâme Benî İsrâ’îlün ⁽¹⁷⁾ mu‘cîzâtı zâhir olmış on iki biñ enbiyâsı ve on iki biñ velâyeti zâhir olmış evliyâsı ve etḡıyâ vü ⁽¹⁸⁾ aşfıyâ vü ‘ulemâ vü vüzerâ birle ser-cümlesine Hazret-i Süleymân imâmlık idüp şubḡ namâzın kıldı andan ⁽¹⁹⁾ Zebûr ve Tevrâtiye ed’iyye ve evrâd okıyup tîġ-ı tevḡîdile şeyṭân-ı racîm boynın ṭokıyup namâz u niyâzdan ⁽²⁰⁾ fâriġ olıcaḡ başına ‘imâme-i Ḥalîl ‘aleyhi’s-selâm şarunup Şîr ‘abâsın içine geyüp Âdem-i Şafî saçın kemer bağlanup ⁽²¹⁾ Nûḡ-ı Nebî cübbesin egnine şalup Mûsâ Peyġâmbere ‘aşâsın eline alup İdrîs Peyġâmbere na‘lînin ayaġına geyüp [T 151 b] ⁽¹⁾ şalavâtu’llâh te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ve’s-selâm andan yürüyüp nübüvvet taḡtı üzerine çıkup devletiyle qarâr itdi ⁽²⁾ müvekkel melekler daḡi nübüvvet taḡtının kafâsında şaf bağlayup ‘arş-ı rûḡâniyyûn bigi ayaġ üzre ṭurdılar ve ⁽³⁾ âteşden kılıçlarına ellerin urdılar tâ ki Süleymân Hazretine şeyâtîn neslinden zarar gelmeye ⁽⁴⁾ andan taḡtuñ saġında on iki bin enbiyâ birle Nâşen Peyġâmbere ve Kâz Peyġâmbere Uyâşere Peyġâmbere seccâdelü ⁽⁵⁾ seccâdesi üzerinde oturdılar şuhuf-ı İbrâḡîm ve Tevrât-ı Mûsâ okıyup Allâh te‘âlâyâ tekbîr getürdiler ⁽⁶⁾ ve yine taḡtuñ şol cânibine on iki biñ vilâyete ḡadem başmış evliyâ Loḡmân-ı Hakîm ve Âşaf bin Berḡıyâ ve ⁽⁷⁾ Câlûd bin Nâşin oturdılar ve yine serîr-i

Süleymân'ın ikinci tabâkasında on dört biñ dünyâ pâdişâhlarıyla ⁽⁸⁾ 'Acem sultânı Keykubâdıla ve Turân meliki Efrâsiyâb 'Amâlika sultânı Sührâb Şâh Müşla melikleri kızıl ⁽⁹⁾ altun tahtlar üzerinde geçüp şâhâna karar itdiler ve andan sonra ikinci tabâkanın sol cânibinde ⁽¹⁰⁾ 'Arab u 'Urebâ pehlüvânlarıyla Şeddâd bin 'Âd şâhib-kırânlarıyla Gührem 'Âdî ve Ra'd bin Barç ve Şam ⁽¹¹⁾ oğlu Zâl-ı Destân yidi biñ yidi yüz pehlüvânlar tırdılar ellerin gürz-i girâna urdılar andan ⁽¹²⁾ geçüp pulâd kürsiler üzerinde oturdılar ve üçüncü tabâkanın sağ tarafında el-Henc cinnî, cinnîler ⁽¹³⁾ serhengleriyle melek-i Sepîd ve melek-i Tahmûrisle Semendûn-ı Hezâr Yek-destile billûr kürsiler üzerinde geçüp ⁽¹⁴⁾ karar itdiler ve anların karşusunda dîv[u] 'ifrît serhengleri abanûs kürsiler üzerinde bir yir karar itdiler ⁽¹⁵⁾ ve andan sonra kuşlar şultânı Sî-murg cennetden çıkan tâvusile Nûh-ı Nebî Allâh kimesne refîk ⁽¹⁶⁾ olan balıkçıl ile yırtıcı ve tartıcı etyâr ulularıyla Süleymân Peygamber nazarına karşı altun ve gümüş şeh-nişinler ⁽¹⁷⁾ üzerinde karar itdiler andan sonra bâkî âna bir eşyâ pîr u bernâ 'âkıl u dâna yohsul [u] tûvânâ serîr-i ⁽¹⁸⁾ Süleymân üzerinde yir yir ayağ üze tırdılar çünkü dîvân-ı Süleymânî tırdı Keflîz ve Müflîz ⁽¹⁹⁾ râst hevâ-yı fenâdan süzülüp indiler Süleymân 'aleyhi's-selâm nazarına kondılar Süleymân Peygamberün devâmı ⁽²⁰⁾ devletine du'â kılp eyitdiler ki yâ şâh-ı cihân âgâh ol ki Sâm-ı Süvâr Horâsân şâhını ⁽²¹⁾ şıdı ve dutdı cemî' begler ile yigler ile hâzîne ve definesiyle Rüsteme ve oğlu Kâhir'e ısmarladı ve andan [T 152 a] ⁽¹⁾ sonra periler şâhı Hümâyûn Şâh ve Cân neslinden melek olan Rûşşâh-ı cinnî 'askerlü 'askeriyle kendüler ⁽²⁾ zerrîn taht üzerine oturup tahtların perî Cân neslî götürüp yürürler ve Kanaþhâr-ı dîvî ⁽³⁾ Ca'ca'a-i 'ifrît dutup getürî yürür diyüp Süleymân'a müjde kıldılar Süleymân Peygamber Hâzret-i 'aleyhi's-selâmu'llâh işidüp ⁽⁴⁾ şâd oldu andan periler sultânı Hümâyûn Şâha 'izzet itdiler el-Henc cinnîye hüküm eyledi melek-i Sepîdle bir nice ⁽⁵⁾ cin serhengleriyle karşı varup Hümâyûn Şâha 'izzet itdiler nite ol cânibden daþı Rûşşâh-ı ⁽⁶⁾ cinnîyle periler şâhı Hümâyûn Şâh ve Kâhir bin Sâmile ve Rüstem-i cihângîrle taht-ı zerrîn üzerinde ⁽⁷⁾ oturmuşlardı tahtların perî ve Cân kavmi getürmüşlerdi ancâ ki hevâ yüzünden gelüp 'Amûk şahrâsına yetişdiler ⁽⁸⁾ beyne's-semâdan fevka'l-'âlâdan nazar kılp gördiler kim bir maþbûb şahrânın vasaþında 'askerî-i Süleymân ⁽⁹⁾ konmuş ins ü cân serhengleri haymelerinden ve otaþlarından rûy-ı zemîn gülistâna dönmiş ins ⁽¹⁰⁾ü cin gülûsı ferseng-be-ferseng yol gider. Süleymân Peygamber Hâzret-i 'aleyhi's-selâm tûl [u] 'arzı elli ⁽¹¹⁾ ferseng ola serîri rûy-ı zemîne düşmüş yatur nübüvvet tahtı üzerinde Süleymân Peygamber Hâzreti ⁽¹²⁾ karar kılmış ve nübüvvet tahtının kafâsında müvekkel-i bâd ve müvekkel-i âb ve müvekkel-i hâk ve müvekkel-i âteş ve müvekkel-i insân ⁽¹³⁾ ve müvekkel-i mürğân şaf bağlayup ayağ üze tırdılar ve ellerindeki oddan kılıçların kabzasına ⁽¹⁴⁾ el urdılar ve sağ tarafında on iki biñ Benî İsrâ'îl peygamberleri seccâdelü seccâdesi üzerinde oturdılar. ⁽¹⁵⁾ Şuhuf-ı İbrâhîm ve Tevrât-ı Musâ ve Zebûr-ı Dâvûd okıyup Allâh tebârek ve teâlâ'ya tekbîr getürürler ve sol ⁽¹⁶⁾ tarafında on iki biñ 'Arab u 'Urebâ etkîyâsı vü evliyâsı Hindistân hükemâsı Mekke ve Medîne 'ulemâsı Yunân ⁽¹⁷⁾ fuzâlâsı şimşâd kürsiler ve 'âc abanûs şandaliler üzerinde karar itmişlerdi. Andan sonra ikinci şafda yidi ⁽¹⁸⁾ iklim şultânları rub'-ı meskûn hâkânları pâdişâhâne tâcları urunup Süleymân 'aleyhi's-selâm nazarına karşı tahtlı

tahtı ⁽¹⁹⁾ üstinde İskenderânî bağdaş kurup otururlar ve her birisinin kafasında zerrîn kemer kollar ayağ üzere ⁽²⁰⁾ turmuşlar tığ u tebere el urmuşlar ve üçüncü şafda serîr-i Süleymânî'de ve dîvân-ı hâkânîde Semendün-ı ⁽²¹⁾ Hezâr Yek-destile cin serhengleri billûrdan kürsiler ve rûhâmî gümüşden şandallar üzerinde karar itmişler [T 152 b] ⁽¹⁾ ve Sî-murğile kuş serhengleri daği hevâ-yı fenâda fevka'l-âlâda kanad kanada çatup başa baş çatup ⁽²⁾ Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-selâvati'llâh ve's-selâme üzerinde sâyebân tururlar ve tûti vü kumrî vü turrâc u bülbül ⁽³⁾ latîf elhânlu âvâzlarıyla ötüşürler 'ağıllarıyla hayrân iderler.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Zeyn olup taht-ı Süleymân zer-fişân

⁽⁴⁾ Yir vireydi şahın-ı cennetden nişân

La'l u yâkût u güherle zeyn olup

Hoş müzeyyen hoş muraşsa' zer-nişân

⁽⁵⁾ Binmiş idi bir ayağa biñ ayak

Şanki ol gün rûz-ı haşr idi 'ayân

Yiri tutmuşdı çerende bî-hisâb

⁽⁶⁾ Göği tutmuşdı perende key cihân

Diñle imdi kışşa nedür min şahîh

Ben diyem sen vir şalâvât bu zamân

⁽⁷⁾**Neşr:** Hâkîm kavlince perî sultânî Hümâyûn Şâh Rûşşâh-ı cinnîyle Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-salâvatu'llâh ⁽⁸⁾ ve's-selâm hazretinün bu vechile saltanatın satvetin ve memleketin ve 'azametin göricek şad u handân ⁽⁹⁾ olup tahkîk bildiler ki bu eski cihâna yine bir tâze Süleymân gelmiş nübüvvet hâtemin ele almış ins ü cinne ⁽¹⁰⁾ hâkîm olup cihân halkıyla fermân-beri olmuş andan Kâhir bin Sâm'a ve Rüstem-i Dâsitân'a meşveret kılup eyitdiler: ⁽¹¹⁾ Hemân şimden sonra perîler tahtumuz yiryüzine indürsün Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-selâm 'askerinden iki fersah irakda ⁽¹²⁾ Erdun Irmağı kenârında kondursun perîler ve Cân kavmine hüküm itdiler çünkü yiryüzine indiler ⁽¹³⁾ Erdun Irmağı kenârına kim kondılar cinnîler sultânî el-Henc cinnîyle melek-i Sepîdle karşı varup ⁽¹⁴⁾ perîler sultânî Hümâyûn Şâhile ve Cân melegi Rûşşâh-ı cinnîyle ve dîvler serhengi Ca'ca'a-ı ⁽¹⁵⁾ dîv ile görüşdiler hâl u hâtır soruşdılar her birisine ikrâm itdiler andan sonra Zâl-ı Destân ⁽¹⁶⁾ daği Zâvilistân bahâdîrlarıyla ve Sîstân pehlüvânlarıyla 'Arab u 'Urebâ dil-âverleriyle Mekke ve Medîne ser-firâz ⁽¹⁷⁾ larıyla 'Arab-ı tâzî atlara süvâr olup Rüstem'den yaña gittiler yakın gelicek Rüstem'e ve Kâhir bin

Sâm'a beyân ⁽¹⁸⁾ karşı vardılar anları görüp bunlar da'hi atdan indiler ta'zîm ve teklîfile görüşdiler andan varup ⁽¹⁹⁾ perîler sultânı Hümâyûn Şâhla bulışdılar ve Rûhşâh-ı cinnîyle da'hi bulışdılar andan 'izzet ü ikrâm birle ⁽²⁰⁾ Süleymân Hazretin da' vet itdiler pes anlar da'hi cemî' yaraqlu yarağın görüp yirlü yirinden ⁽²¹⁾ turup pîş-keşlü pîş-keşin görüp cinslü cinsiyle Süleymân nazarına gelüp gitdiler nite evvel Rüstemile [T 153 a] ⁽¹⁾ Kâhir bin Sâm Horâsân Şâhı'nı tutsaklarıyla hazîne vü defîne ve cebhânesiyle ser-cümlesin hâş kullara ⁽²⁾ götürdüp Süleymân nazarına geldiler dergâha yakın gelicek Rüstemile atası Dâsitân tanışup meşveret ⁽³⁾ kıldılar kim evvel perî sultânı Hümâyûn andan soñra Cân neslinden Rûhşâh-ı cin Süleymân Hazretine ⁽⁴⁾ varup bulışsunlar andan soñra biz da'hi varavuz tâ kim bizden anlara ta'zîm teklîf olmuş ola ve andan ⁽⁵⁾ soñra âdem gönderdiler ki biz bunda muntazır tururuz tâ kim bizden a'kdem anlara varmak revâ görindi ⁽⁶⁾ haber viricek Hümâyûn Şâh bunlaruñ ta'zîmini gâyet hoş görüp def'î yirinden turup Tâlishân ⁽⁷⁾ Mâlishân 'Affâf-ı perî Halâhil-i perî Şemâ'il-i perî Celcelî-i perî bu zıkr olan perî serhengleri Süleymân'a ⁽⁸⁾ lâıyık pîş-keşler getirüp perîler sultânı Hümâyûn Şâh'uñ ve Cân neslî melegi Rûhşâh-ı cinnüñ rikâb⁽⁹⁾ları oñünce piyâdeveş kanad büküp göğüs açup yürüdiler **ez-în-cânib** çünkü Süleymân Hazretine 'aleyhi's-selâm ⁽¹⁰⁾ yakın gelicek Süleymân seririnde oturun ins ü cin serhengleriyle Mısr sultânı Celâle'd-dîn ve 'Amâlika sultânı ⁽¹¹⁾ Sührâb Şâh ve 'Acem sultân-ı Keykubâd Turân meliki Efrâsiyâb Loğmân-ı Hakîm Âsaf bin Berhıyâ ile yirlü yirinden ⁽¹²⁾ turup 'izzetiçün kalçup karşı vardılar görüşüp 'izâz-ı ta'zîm ve teklîf birle Hümâyûn Şâh'ı ve Rûhşâh-ı ⁽¹³⁾ cinnî[y]i alup Süleymân dergâhınuñ kubbesine getürdiler andan perîler sultânı Hümâyûn Şâh Rûhşâh-ı⁽¹⁴⁾ cinnîle nazar kılup Süleymân Hazretin ki gördiler başında 'imâme-i Halîl dilinde tesbîh-i celîl ⁽¹⁵⁾ nübüvvet hâtemi elinde biñ bir ümmet hükmi dilinde ins ü cin serhengleri ayağın turur sağında ve şolında ⁽¹⁶⁾ kuşlar üstine sâye bân olmuş müvekkel melekût da'hi hükmine fermân-ber olmuş.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁽¹⁷⁾ Bildiler ki Şeh Süleymân Hân'dur

Biñ bir ümmet emrine fermândur

Dergehinde kem kulu hâkândur

⁽¹⁸⁾ Saltanatda key 'aceb sultândur

Neşr: Hükemâ kavlince perîler sultânı Hümâyûn Şâh ve Cân ⁽¹⁹⁾ nesli meliki Rûhşâh-ı cin Süleymân 'aleyhi's-selâm sa'vvet-i memleketin baht u sa'âdet devletin a'yân-ı memleketin rahtın ⁽²⁰⁾ bahtın dîvânın eyvânın dîvânına cem' olan biñ bir ümmetüñ ve yitmiş iki milletüñ yüz yigirmi dört dürlü şıfat⁽²¹⁾ ma'hlûkâtuñ hey'etin ve kisvetin ecnâs-ı elvân a'yânına nazar kılup be-gâyet ta'accüb idüp bir zamân [T 153 b] ⁽¹⁾ hayrete vardukdan soñra istediler kim her birisinüñ esmâsını bileler ve a'vâllerine ef'âllerine mu'ṭtalî' ⁽²⁾ olalar tâ kim bu serîr-i

Süleymānî'den ictimâ' -ı insânî ve ma'hlûkât-ı cihâmî bunların ma' lûmî ⁽³⁾ ola tâ bileler ki serîr-i Süleymānî'de hâzır olan ümemün halk-ı 'âlemün insân meliklerinin ve cinnîler serheñglerinin ⁽⁴⁾ ve dîvler erjenglerinin ve 'afârî-i hışm-nâklarının ve gül-ı beyâbân harâklerinin ve deñiz mâliklerinin hût ⁽⁵⁾ sertenitîn ten dâbbelerinin ve mâr mâhî harçenklerinin ve dağı kuru yirde yûriyen sibâ' pelenglerinin ve bağı-ı ⁽⁶⁾ 'ummânda dũreyen timsâh nehenglerinin ve dağı hevâda kanad kanada çatup uçan bād-ı nesîm kuvvetiyle beyne's-⁽⁷⁾ semâya geçen yırtıcı kuşların şeh-bâz, sunkûr, şâhîn, külünklerinin ve kebk süglün kebûter pîş u pes ⁽⁸⁾ âhenglerinin kim geldügin bileler ve ne cinsden idügin fark kıllalar ve dağı şâh-ı mârânun ejdehasının ⁽⁹⁾ su' bânlarından yidi başlu yir ve yil evranlarından ve şu ejderhasının nihenglerinden ⁽¹⁰⁾ ve efâ'înün zehr-nâklarından ve andan soñra hevâm cinsinün zübâb megesinin böceklerin mûr u melağ ⁽¹¹⁾ gelincüklerin ve zenbûr ve ba' üzüñ herâklerin ve ıvez peşşe sineklerin adlu adıyla bileler ⁽¹²⁾ fî'l-cümle ins ü cin ve vuğuş u atyârün çerende vü perende mûr u mârün cemî' biñ bir ümemün ⁽¹³⁾ berr ü bağıda olan halk-ı 'âlemün nâm-ı nişânların şığâr u kibâr ve a' yânların bilmege kaçd itdiler.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁽¹⁴⁾ İstediler ki bileler cümleñün esmâsını

Fehm ideler hem şığâr u hem kibâr a' lāsını

Diñle imdi kim nicesi bildi anlar şoruban

⁽¹⁵⁾ İns ü cin vuğuş u tıyur mûr u mâr etvâsını

Neşr: Hükemâ kavline Âşaf bin Berhıyâ ol ⁽¹⁶⁾ Hakîm 'aql u 'uğalâya perîler sultânı Hümâyûn Şâh Rûşşâh-ı cinnîyle tevâzu' ikrâm birle su'âl kılp ⁽¹⁷⁾ eyitdiler ki: Yâ vezîr-i Süleymân ey Âşaf bin Berhıyâ bi'llâhî'l-azîm lûtf idüp bu dîvân-ı Süleymānî'de ⁽¹⁸⁾ hâzır olan kimseler enbiyâdan, etkıyâdan, evliyâdan, vüzerâdan, ümerâdan, hükemâdan, 'ulemâdan fî'l-cümle ⁽¹⁹⁾ biñ bir ümmetden ins ü cin ve vuğuş u tıyûrdan mâr u mûrdan çerende vü perendeden kim tâbi' oldı. ⁽²⁰⁾ Her şınıfuñ serverlerin baña beyân eyle diyicek cevâb virüp eyitdi ki: Yâ cinnîler serhengi ve ⁽²¹⁾ perîler meliki ma' lûmuñuz olsun ki nübüvvet kürsîsinün üzerinde oturan Hâzret-i Süleymân'dur ki [T 154 a] ⁽¹⁾ Âdem-i Şafî saçı kemer olmuştur bilde ve nâm-ı Hudâ dilinde ve 'aşâ-yı Mūsâ elinde nübüvvet hâtemi ⁽²⁾ yedinde Allâh'a 'ibâdet kılp ve atası Dâvûd Peyğamber şerî' atıyla 'amel ider. Hâk dinde ve on iki biñ mu' cizâtı ⁽³⁾ zâhir olmuş nübüvvet defterinde ismi meşhûr mâhir olmuş nûr-ı enver gibi cism ü cânı pāk ⁽⁴⁾ tahir olmuş on iki sıbtuñ enbiyâsı etkıyâsı tâ' at-i Hâkkı edâ idici aqvıyâsı ba' zınıñ zıkr olındı ⁽⁵⁾ esmâsı Âşaf ¹⁵⁴ Berhıyâ ve Nâşin Peyğamber, Rehnûmâ ve Kaz Peyğamber A' lâ ve Ahıyâselün Peyğamber ve Bedresûz ⁽⁶⁾ Peyğamber İliyâ Hû Peyğamber ve Şem'îl Peyğamberler durur resûl-ı şâdık

¹⁵⁴ Bin: yazılmamış

rehberler durur ⁽⁷⁾ şalāvātu'llahi 'aleyhim ecma'in Süleymān Peyğamberūñ 'aleyhi's-selām t̄a' at içinde sağ tarafında otururlar. ⁽⁸⁾ Tevrāt ve Zebūr okıyup geçmiş ve gelecek peygamberler ervāhına şalāvāt getürürler. Allāh te'ālā'yı ⁽⁹⁾ tekbir ü tehlil iderler ve daḡi yā Hümāyūn Şāh v'ey Rūḡşāh āgāh oluñ ki bu dīvān-ı ⁽¹⁰⁾ Süleymānī'de eyvān-ı ḡākānide andan soñra nübüvvet kürsīsiniñ sol tarafında Benī İsrā'il kavminüñ ⁽¹¹⁾ on iki sıbtunuñ şāḡib-i velāyet ehl-i riyāzet evliyāsı, aşfiyāsı gönül gözi ile Ḥaḡḡ'a hizmet ⁽¹²⁾ itmiş ittikāsı anlaruñ ba'zısının esmāsı Eşliḡā-ı velī, Darā İbn-i 'Āmūr, Er Feḡşed bin Şāliḡ, el-Yesu' bin ⁽¹³⁾ Yemī', Yehūyādī' bin Benī Yehū, Yehūşāfāt bin Şub'āyā ve Yanḡaḡ bin 'Emihūd rıdvānu'llāhi 'aleyhim ecma'in ⁽¹⁴⁾ şimşād şandeliler üzerine geçüp diz çöküp tesbīḡlü tesbīḡin ellerine alup evrādlu evrādn ⁽¹⁵⁾ dillerine alup ḡuzū' vü ḡuşū' ile baş aşāḡa şalup geçmiş gelecek mürsel peygamberler ervāhına ⁽¹⁶⁾ şalāvāt getürüp Allāh'a tekbir idüp Süleymān'ın devām-ı devletine du'ā ve eyyām-ı rif'atine şenā iderler ⁽¹⁷⁾ ve daḡi ikinci şaffuñ sağ tarafında dört biñ dört yüz kırk dört ehl-i ḡikmet efḡal-i ⁽¹⁸⁾ ulemā dersin tamām-ı ders kılmış ehl-i ma'rifet 'ilm-i ebdān ve 'ilm-i edyān içinde derde şifā ve ḡalḡa fetvā virmekle ⁽¹⁹⁾ ad çıkarmış 'ulemā vü ḡükemā t̄ururlar ammā ki cümlesiniñ uluları ve ḡabī'at-ı mevzūn ⁽²⁰⁾ aşlında ve 'aşrında zū-fünün ekmel-i kümelā 'aḡl-ı 'uḡalā vüzerā birle ehl-i 'irfān şāḡib-i dīvān ⁽²¹⁾ kim terkīb baḡlasa neşri lü'lü'-i menşūr u ebyāt söylese dürr-i meknündür ve her cānib [T 154 b] ⁽¹⁾ me' mūr zurefā şu'āra birle uşḡulāb 'ilminde māḡirler. İdrīs Nebī 'ilminde kevākib seyyāre ḡālīn bilmeḡe ⁽²⁾ ḡadirler. Müneccimīn birle raşad baḡlamışlar envā'-ı t̄ılısmāt düzetmişler 'ömrini 'ilm şuḡlında ⁽³⁾ düketmişler yigirmi dört dürlü 'ulūmuñ maḡrecinden söz derc itmişler eyyām-ı rüzḡārdan ⁽⁴⁾ mülk u māl-ı dünyādan ma'rifet yolına ḡarc itmişler ḡired-mend ü dānā her su'ālūñ cevābına ḡadirler ⁽⁵⁾ tevānā vü dānā üç biñ üç yüz emrāz-ı muḡtelifenüñ ecelden ḡayrī derde dermān idenlerdür ⁽⁶⁾ kim küllisi ḡakīm-i ḡāzıḡ ḡabīb-i şādıḡdur ammā kim cümlesiniñ efḡalı, ekmeli, a'ḡalı el-ḡāşılı Lokmān ⁽⁷⁾ ibn-i 'Ād'dur ve Fişāḡors-ı ḡakīm üstād ve Baḡlamyūs-ı zū-fünün ve Feylesūf-ı reh-nümün ve ⁽⁸⁾ Aḡniyānūs-ı ḡakīm ve Circīs-i ḡakīm Aḡisis-i ḡakīm mişālī ḡükemā dururlar kim her birisi 'āc ⁽⁹⁾ kürsiler üzerinde yirlü yirinde ḡarār itdiler ve şākirdleri ḡafālu ḡafāsında ayaḡın t̄uranlardur ⁽¹⁰⁾ naḡar-ı Süleymān'dan yaña t̄urup adıyla göz uranlardur nite.

Nazm:

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽¹¹⁾ Her biridür ḡikmet içre feylesūf

Kim bulupdur kevkeb-i çarḡa vukūf

Ne içün ider güneş geh geh kūsūf

⁽¹²⁾ Ḥoş bulurlar hem ne içündür ḡusūf

Ve daḥi yā Ḥümāyūn Şāh v'ey Rūḥşāh-ı cin āgāh ol kim Süleymān ⁽¹³⁾ taḥtınıñ yine üçünci şaffuñ şol tarafında tūranlar ve on iki sıbtun begleri yigleri ⁽¹⁴⁾ Benī İsrā'ıl kavminüñ bihterleri, mehterleri ve Ya'ḳūb Peygāmbere oḡlı Yehūdā sıbtunuñ ⁽¹⁵⁾ meliki İlyā bin İşā ḳarındaşı Semāḥātūr ile ki Emīn Süleymān'dur ve 'Āzeryahū bin Emīr Şādıḳ ki ⁽¹⁶⁾ nişāncısıdur ve Eliḥūren bin Sīsā ki dīvān yazıcısıdur ve Ezūnirān bin Evdā ki defterdārdur ⁽¹⁷⁾ ve Zāvil bin Nāşin ki emīr-i 'ilmdür. Yehūyāfeş bin Aḥī Lūd ki çeribaşıdur. Yaḥū bin Yehunādī' ki ⁽¹⁸⁾ beglerbegisidür. 'Āzeryahū bin Nāşin ki sancaḳbegidür. Gil'ād-ı Pārçılı ki kethūdā ⁽¹⁹⁾ vezāzdaşıdur. Cābūd bin Nāşin ki çavuşbaşıdur egerçi bunlar ḥizmet-i Süleymān'ı edā ⁽²⁰⁾ ḳılurlardı illā ki ser-cümle İbrāḥīm Peygāmbere aşlından ve Mūsā Peygāmbere ḳarındaşı Hārūn ⁽²¹⁾ neslinden seyyidlerdür ve ba'zı şerīf-zādelere sāḥib-i velāyet sāḥib-i kerāmet enbiyā vü evliyā [T 155 a] ⁽¹⁾ merātibin ḥalk-ı 'ālem bilürler ki dünyā pādīşāḥları anlara 'izzet ḳılup üst yanlarına ⁽²⁾ geḳürürler pes bu zıkr olan ḥavāşş-ı Süleymān dūkelisi 'ām degüldür illā ki ḥāşş 'ömrllerinde ⁽³⁾ aşla işlemediler cürm[ü] ma'ās[ı] anuñçündür ki serir-i Süleymānī'de yirli yirinde faḡfūr çini şadrlara ⁽⁴⁾ geḳüp maḳāmlu maḳāmında Ḥāzret-i Süleymān'a muḳābil tūrurlar. Dillü dilince Ḥālīḳ'ı zıkr idüp ⁽⁵⁾ Süleymān'a alḳış virirler ammā ki Ahīmā' iş-i Nāftālī ve Ba'şā bin Hūşī ve Yehūyāfet bin Fārūḡ ⁽⁶⁾ ki bunlar Süleymān-ı Nebī'nüñ 'aleyhi's-selām ḳapucibaşlarıdur ve hem gūyā-gūlarıdur hem ⁽⁷⁾ kızıl altun degneklere tayanup taḥt-ı pākenārında ḳarşı tūrurlar ve daḥi Cābūd bin ⁽⁸⁾ Nāşin ki çavuşbaşıdur ve Semī' bin İ'lā ki ḳapucılar kethūdāsıdur anlar daḥi ellerine ⁽⁹⁾ gümüş çibuk alup Süleymān'a ḳarşı edeble ḥizmete bil bağlayup ayaḡın tūranlardur ve anlar ki serirüñ ⁽¹⁰⁾ üçünci ḫabaḳasında nübüvvet taḥtınıñ şaḡ kenārında on dört bin dünyā pādīşāḥları ⁽¹¹⁾ biñ dört yüz ḳırḳ dört cezīre şehneşḫeleri yidi iḳlīm ḳırk sekiz ḳışver server selātinleri ⁽¹²⁾ kızıl altun taḥtlar üzerine geḳüp cevherī tāclar urunup mürebba' bağdaşlar ḳurup oturanlardur ki ⁽¹³⁾ her birinüñ taḥt-ı ḳafasında zerrin kemer melek-manḡar ḳullar perī-peyker şaḳı sūnbüller ⁽¹⁴⁾ zülfi mişk ü 'anber ḥālī fūlfüller kiminüñ elinde tiḡ u siper ve kiminüñ elinde tır ü kemān ⁽¹⁵⁾ ve kiminüñ elinde mirvaha ayaḡın tūranlardur kim nazarın begli begine ḳılup 'azamet-i salṭanat-ı ⁽¹⁶⁾ Süleymānī ve dīvān-ı eyvān-ı ḥākānī[y]i ta'accüb idüp engüşt ber-deḥān uranlardur ve bu zıkr ⁽¹⁷⁾ olan server-i selātinler memālik-i rüy-ı zemīnler ancılāyın pādīşāḥlardur kim her birisinüñ ⁽¹⁸⁾ yüz kerre yüz biñ āhen-pūş server-i ser-firāz 'askeri var. Biñ ḳal'a ve ḥişāra ve biñ ⁽¹⁹⁾ pāre taḥt-nişin şehriyāre yüz biñ köye vilāyete ḥükm ider serverlerdür. Cümlesinden ⁽²⁰⁾ biri Mışır sultānı Celāle'd-din ve Amāliḳa meliki Sūhrāb Şāhdur. 'Acem sultānı, ⁽²¹⁾ İrān meliki Keyḳāvūs bin Keyḳubāddur ve Tūrān serveri Efrāsiyābdur [T 155 b] ⁽¹⁾ ve Yunān meliki Ḳaṭṭāṭ Ḥāndur Benī Aşfer meliki Bilād-ı Aşferidur ve Endülüs meliki Ḥārūşāhdur ⁽²⁾ ki ulu pādīşāhdur.

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Her birisi 'ālemün sultānidur

Nice Behmendür gehi Ḥākānīdür

(3) İzn-i Hâkla şeh Süleymân emrine

Râm olupdur ferrinüñ fermânıdur

Ve daği yâ Hümâyûn Şâh ve ey (4) Rûşşâh-ı cinnî bilgil ki serîr-i Süleymân'ıñ üçünci tabakanuñ yine şol tarafında sekiz biñ (5) sekiz yüz seksen sekiz Mirrîh-şavlet Kahrâman-heybet pehlüvânlar ser-keş ü ser-gerânlar ellü (6) eline alup gürz-i girânlar hem her birisinüñ kaykımından kan kaşanur kahrâmanlar yüz biñ (7) er şımış nâmverler ki eñ kimi destânlar cümlesinden birisi Qartûs'âdîdur, Behrâm-ı (8) Şeddâdîdur Ra' d bin Barq Ğazanfer-i cihân-sûzdur, el- Hânin bin Yağradur ki na' ra ursa (9) çâk ider. Zühre cümlesinüñ a' lāsı destân bin Sâm-ı Süvârdur ki biñ yidi yüz batmân (10) demür gürz şalar gergedan-süvardur pehlüvân-ı rûzgârdur bâķisi anuñ a' vâneleri (11) hizmetkârları pehlüvânlarıdur kim gürzli gürzin ellerine alup omuzlarına urmuşlardur (12) pûlâd kürsiler üzre çıkup diz çöküp hâzırlıĝla tırmuşlardur bunlarıñ heybetinden (13) ins ü cin dehşet alup cin melikleri dīv [u] ' ifrît serhengleri baş şalup barmaq (14) ' aĝıza urmuşlardur hayl-i Süleymânî'de vaşf olan pehlüvânlardan dehşet almışlardur (15) ve daği Hümâyûn Şâh serîr-i Süleymân'ıñ sağ şaffında qarâr iden cin serhengleridür kim (16) her biri emr-i Yezdân birle yüce yüz biñ tekvîne hüküm iderler ki her bir tekvînüñ taht-ı (17) yedinde nice cinn-i re'is vardır kim her re'isün eli altında olan cin tâyîfesinüñ ' adedin Allâh bilür ve (18) daği dīv ü cin serhengi dīvân-ı Süleymânî'de bilgil ki el-Henc cinnî ser-firâz-ı rûhâniyân sinnî (19) vü cinniyân tekvînleri melik-i Aħmerle ve melik-i Dehenişle ve melik-i Meyteşarûşla ve melik-i (20) Meymûn-ı a' zamlâ ve melik-i Sepidle ve melik-i Şehmûrişle ve melik-i Aħnef ve melik-i Qıtt'ul-eblâĝile (21) ve Dâsir Tekvîn ve melik-i Tařtaķûş-ı Tekvîn mişâli cinnîler melikleri envâ' -ı eşķâliyle zıkr olan [T 156 a] (1) kürsilerde qarâr itmışlerdür. Süleymân sözine müstemi' olup kulaķ tıtmışlardur andan (2) sonra dördünci tabakanuñ şol tarafında dīvler re'isleri ve ' afârît serhengleri (3) Qaħtân-ı ' ifrît birle Qaħmâ-i dīv Kaşķâş-ı dīv Şâmsâm-ı dīv Mu' aķķâbât-ı dīv mişâl-i şeyâtîn (4) nesl-i serhengleridür kim ayaĝın tırurlar ve re'isleri âhen kürsilerde geķup oturlar (5) Süleymân hizmetin Allâh emriyle yirine yitürürler ve daği görürsün kim her birinüñ kadd ü kâmeti (6) bir kavsa dişleri beden başı ķubbe-i hırmân gözleri yanar fanûsa beñzer aĝızları (7) cehennem ķapısı gibi azûları nîze-i Keyyûse beñzer ba' zınuñ eşķâli bebr ü pelenge (8) ve ba' zınuñ hûk u hırs u câmûsa beñzer seng-i âsiyâb-ı gürz ellerinde ķaplan postundan (9) ve evran derisinden şalvâr giyürler bend-keşleri zengüliyle billerinde el-emân el-emân (10) yâ Süleymânü'z-zamân deyü feryâd u zârı dillerinde mühr-i Süleymân başılmış mengüşler güşlerinde (11) ve a' vânları aķrânları gözleri tışlarında tırurlar.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

(12) Ba' zısı ĝül u ' afârît nerre dīv

Sindüdür ra' dı felekde itse ĝriv

Omuz ursa çarha darbı dirgüre
(13) Ökçe kaçsa irgüre yiri ey hidiv

Ve daḥi yâ Hümâyün Hân-ı perî ve ey Rûḥşâh-ı cinn ervâh⁽¹⁴⁾ serveri serîr-i Süleymânî'nün bişât-ı Hâkânî'nün beşinci tabağasında sağ tarafda yüz yigirmi⁽¹⁵⁾ dört dürlü maḥlûkât serhengleri ecnâs-ı maḥlûkâtdur kim göreyorursın ba' zısı⁽¹⁶⁾ Pîl-tendür, şütür-pâydur, ejderhâ-serdür ba' zı Sî-murğ-ser ü gergedan-pâydur ba' zı⁽¹⁷⁾ gelîm-güş seg-serlerdür ve nîm-ten siyeh-çeşm ü çâr-pâlardur ba' zı üstühân-tenlerdür harçeng-⁽¹⁸⁾serlerdür ba' zı gerden-dirâzlardur ve ba' zı ḥuftergânîler ve taḥtagânîlerdür ve ba' zı⁽¹⁹⁾ depegözlerdür ve ba' zınuñ daḥi gövdesi derisi yokdur ve ba' zınuñ başı var ve ba' zınuñ⁽²⁰⁾ gövdesi daḥi baş olupdur fî'l-cümle demek ḥâcet degüldür görürsin kim her birisi bir⁽²¹⁾ dürlü şüretde bir dürlü hareketde bir dürlü cünbişdedür kim birbirine beñzemez maḥşûd budur kim [T 156 b]⁽¹⁾ şâni'-i zû'l-celâl şâni'-i ber-kemâlin izḥâr itmekçün dürlü dürlü eşyâ yaratmışdur kim tâ kim bileler kâdirdür ve⁽²⁾ fâ'il-i muḥtârdur yef'al mâ yeşâi ve yehkum mâ yurîd¹⁵⁵ envâ'-ı eşkâl birbirine beñzemedügi kendünün ululığına⁽³⁾ vaḥdâniyyetine dâll ola ve daḥi yâ melik-i perîyân ve yâ ḥâkim-i kavm-i Cân bu taraf-ı solda deñiz maḥlûkâtı⁽⁴⁾ birle üstühân-tenler melek-i 'Accâcile ve ḥût-serler meliki nûn-ı bütünüle ve tinnîn-i duhânlar re'is Şu' bân-ı⁽⁵⁾ ekber ve ve neheng-dendânlar ḥâkimi Cebbâr-ı tîz dendân birle deñiz mâlikleri ruḥâmî gümüşden⁽⁶⁾ bünyâd olmuş murabba', müseddes, müsemmen, muḥammes ḥavzlar içinde kıtar çeşmesinün ayağı aḳduğı yirde⁽⁷⁾ ol baḥr-i maḥlûkât bellü biline dek ḥavzuñ nehri içinde diz çöküp sâkin olup⁽⁸⁾ ṭurmuşlardur ṭosbağa kabuḳlarından ḳalkanlar çiginlerine şalup balıḳ dışından ellerine nîzeler⁽⁹⁾ alup kef urmuşlardur daḥi dillü dilince Süleymân-ı Nebî devletine du' âlar ḳılıp teşne-leb oldıḳ⁽¹⁰⁾larınca şu şarfiyla emrâz olmadan necât buldılar ve *mine'l-mâi külle şey'in hayy*¹⁵⁶ mûcibince ḥayât⁽¹¹⁾ aldılar.

Nazm:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Her birin bir şüretile o şâh
Eylemiş ḥalkı ḳıl 'ibretle nigâh

(12) Oldılar cümle birliğine güvâh
Çaḡruşup lâ ilâhe illâ'llâh

Ve daḥi yâ Hümâyün Şâh ey⁽¹³⁾ Rûḥşâh-ı cinn-i şehenşâh yine Hâzret-i Süleymân serîrinün altıncı tabağasında sağ tarafında ḥayvânât-ı⁽¹⁴⁾ kibârı fîl-i Mamûdile ḥink-i İshâḳ ve ester-i İsmâ'il ve ḥimâr-ı Şaliḥ birle ve gergedan ve ḳulân⁽¹⁵⁾ ve şevr u câmûs ve üştür[ü]

¹⁵⁵ Allah dilediğini yapar, arzu ettiği hükmü verir.

¹⁵⁶ “Her canlı şeyi sudan oluşturduk.” (Enbiyâ : 21/30)

cemel mişli hayvânâtdur kim tûrurlar pîller ol ra‘d ⁽¹⁶⁾ âvâzlu od gözlü şûrların ağızlarına alup na‘ra ururlar anlara daħi firâset ⁽¹⁷⁾ yüzinden naẓar kıl kim her bir cânavaruñ tûrışında, cünbişinde bir hâlet vardır nite şöyle kim ⁽¹⁸⁾ deve boynın uzadup gergedan keyyus sünüsün baş üzre çevirüp kim pîl gözetdi ve ‘adl-ı ⁽¹⁹⁾ Süleymân diyüp boyun uzadupdur bârî pîliyle barışup dostlık idüpdür ve yırtıcı ⁽²⁰⁾ cânavarlar re‘îsi seb’-i esed daħi sedd-i İskender gibi pençe urup tûrur felek gibi kıyruğın ⁽²¹⁾ arkasına çenber idüp ögrer kaplan daħi ceng-i Süleymân’ı işidüp haşım kanın kana kana [T 157 a] ⁽¹⁾ içmege bağıyyesin yire saçmağa Tehemtenvâr bebr-reng çevşenin şalmış tûrur ve ser-tîz hançerlerin ⁽²⁾ pençesine alup tûrur âhûya yâhû diyüp kardeş aķışur ve ammâ kim kurd kaplan kıya kıya kaçan fırsat ⁽³⁾ görevüz diyüp tûranlardur ve pars daħi cübbe-i ‘anterî çignine şalup ‘Arabî hançerleri ⁽⁴⁾ pençesine alup Behrâm bigi bıyığın burup gemi yelkeni gibi göğisin gerendür ve sırtlan daħi şol ⁽⁵⁾ ğazabından hırlayup hışlıyandur yimege et bulmaduğı ecilden kolları etin dişleyendür ⁽⁶⁾ ve daħi anuñ altında tûran tâķ-ı Kisralayın göğüs geren bıyık depredüp ağız açup kıyruğın ejderleyin ⁽⁷⁾ çenber eyleyen ve ağız şalyadan çevre yaña saçan heybetinden tağdağı cânavarlar yüce tağlara ⁽⁸⁾ kaçan yüceden alçağa bakup nefesi derik derik olup kara bulut gibi göge çıkan pençesiyle şikârin ⁽⁹⁾ yıķan bebr-i yabândur ammâ ki şimdi Süleymân kôrhusından siñüp yatur ve daħi anuñ karşısındaki ⁽¹⁰⁾ çetükdür ki göğüscüğün görüp kaplanı cübbesin çignine şalup faşşâdî nişterlerin pençesine ⁽¹¹⁾ alup ağız yarından elin yüzün yuyup silinüp şığanup sarmanup mûş ile der-ağuş idüp ⁽¹²⁾ kesegin etin yimege and içüp tesbîh-i Hakk’a meşğûl olup hevâ-yı nefsdan geçendür tesbîhin ⁽¹³⁾ okumağdadur eliyle âb-dest alup teyemmüm idüp pâklıkla tûrmağdadur hırş-ı mûş ⁽¹⁴⁾ gerdenin urmağdadur nitekim kitâb-ı kerîm içinde gelür kim **ķavlühû te‘âlâ**¹⁵⁷ **Yusebbihu li‘llâhi mâ fi’s-semavâti** ⁽¹⁵⁾ **ve mâ fil arz**¹⁵⁸ ve âhû daħi gözlerine sürme-i İşfahânî çeküp serîr-i Süleymânî üzre diz çöküp ⁽¹⁶⁾ baş yire kıoyandur yed-i beyzâ-[y]ı Mûsâ[ya] gösterendür şecer-i şâhı başına alup **veş-şeceru yescüdân**¹⁵⁹ ⁽¹⁷⁾ âyetin okuyandur ve hînk-ı İshâķ-ı Nebî yanında aşķar-şifat düldül-hey’et elma gözlü ⁽¹⁸⁾ maħbûbe yüzlü ra‘d âvâzlu ķamış ķulaķlu ķatır toynaķlu kaplan billü şıgın geyik dillü tavşan ⁽¹⁹⁾ ucalu, deve tutaķlu, ebrîşim bellü, öküz bileklü, arslan göğüslü, zurnapâ eğinli, ķamçı kıyruķlu ⁽²⁰⁾ pîl uyluķlu ğâziler gazâcûn her birine nice kerre süvâr olup binmiş atlar şanlarına **ve’l-‘âdiyâtî** ⁽²¹⁾ **ķabhân**¹⁶⁰ sûresi inmiş anlar kelâm-ı kadîm ve kitâb-ı kerîm içre **fe’l-mû‘riyâtî ķadhân**¹⁶¹ dinmiş atlar tavîlelerde [T 157 b] ⁽¹⁾ bağılu tûruplardur ve şaff-ı ni‘âlde demür toynaķlu kıulan ķulaķlu dibek ķarunlu şoñuķ burunlu pîl ⁽²⁾ ayaklu gergedan tutaķlu şebrenk ķatırlar kim tûrurlar ve daħi anlaruñ altında ħar-ı ‘İsâ⁽³⁾-sıfat, Behrâm-Gür hey’et, hîmâr-hârguş baş kıaldurup kıurda göz kıakup dönüp şahrâya çıkup ⁽⁴⁾ ķulaķ kıabardup iblîsleyin kıalbine ilkâ itdükçe kıabîh âvâzla hoş-ķhân gibi ne hoşķhân ki kıuzguñ ⁽⁵⁾ ötici ğammâz kıargâ[y]ı kıuzğûn bigi çağırmağa **inne enkere’l-**

¹⁵⁷ Allahu Teala’nın sözü.

¹⁵⁸ “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ı tesbih eder/anar.” (Tegabun: 64/1)

¹⁵⁹ “Ağaçlar secde etmektedir.” (Rahman: 55/6)

¹⁶⁰ “Soluk soluğa kıoşanlara ant olsun” (Adiyat:100/1)

¹⁶¹ “Çarparak ateş kııkaranlara” (Adiyat:100/2)

*aşvâti le-savtû'l-ḥamîr*¹⁶² mûcibince ağırmağa başladukça ⁽⁶⁾ bebr ü peleng şîr u neheng ğazaba gelüp eydürler ki yâ ḥimâr-ı ḥârguş sukût it ağzuñ tut söz ⁽⁷⁾ işit didiklerince ḥimâr-ı aḥmaḳ kulaḳ şarkudup tûrurdu ve daḥi ol ḥimâruñ alt yanında ⁽⁸⁾ tûran yaluñuz kendüyi biñ sürü koyuna uran kırt daḥi kulaḳ kabardup pençelerin yire urup gögisin ⁽⁹⁾ gerüp et yiyüp kendüye yaraḳ virüp kırdıla kardeş okuşandur ḥimârla geçen mâcerâyı añup ⁽¹⁰⁾ söz depretdükçe mâcerâ-yı ezeli mantıḳ-ı ḥayvân dilince nuṭṭa gelüp köhne ḳazıye-i tecdîd idendür muḥaşşal-ı⁽¹¹⁾ kelâm cemî' cānavarlarla ḥâzırlıḡla Süleymân-ı Nebî 'aleyhi's-selâm görür senüñ karşusunda ağız ⁽¹²⁾ açup pençe urup kulaḳ kabardup tevsen ürperdüp dillü dilince cins cins birle kelimât idüp tûranlardur ⁽¹³⁾ ve daḥi yine serîr-i Süleymân'ıñ altıncı ṭabaḳanuñ şol tarafında ḥâkî cānavarlarla hevâm cinsîdür kim ⁽¹⁴⁾ tûrurlar cinsî cinsî ile nite zübâb zenbûr birle meskenlu mekîn olup ḳarâr kırlurlar. ⁽¹⁵⁾ Her birisi uşâḡ irisi ḥılḳatin şıfatın zararın nef' in ef' âlin ṭabîatin izḥâr iderler ⁽¹⁶⁾ ḥâll u ḥâlince ittifaḳla bî-nîfâḳ yaraḳların âşikâr iderler ve engeç daḥi depesi üzerinde ⁽¹⁷⁾ iki başlu yayını kırup başda getürendür ḥâr-puşṭ daḥi kîş ü ḳurbân ağızına oḡların ⁽¹⁸⁾ cem' idüp dize kıyup şağışın yaña yaturandur toşbağa daḥi post-puşlar bigi ḥırḳasın ⁽¹⁹⁾ çignine şalandur baş ḥırḳadan çıkırup dîvân-ı Süleymânî'ye nazar kılandur ve ıldız böcegi daḥi ⁽²⁰⁾ ḳudret şem' asın yakmışdur pervâne daḥi per açup semâ' urup şûle-i şem' a göñül yakmışdur ve ⁽²¹⁾ mekesler daḥi ḳanadcıḳların açup uçup bebr ü pelenge cür'et gösterüp gözlerine girenlerdür [T 158 a] ⁽¹⁾ ve ḳaplana arslana göğüs germe özüñi görme diyüp ṭabancalar uranlardur. Nemrûdlayın 'âşî⁽²⁾lere kendüligin bildirüp nefsine inşâf virdürenlerdür ivez daḥi fil-hey'et dört ayağı üzre ⁽³⁾ tûrupdur ḳana ḳana ḥaşm ḳanın içmege ḥortûm dutmış nîşter-i faşşâd bigi urmuşdur ve zenbûr ⁽⁴⁾ daḥi müseddes şeş-ḥânelü ḳuşûrı yok ḳaşr-ı 'âlî yayup Süleymânçün şehd-i fâyiḳ düzedüp ⁽⁵⁾ envâ'-ı ezḥârdan çâşnî tutup mühendisler bigi ḥûb mi' mārılık idendür ve balıḳ daḥi ⁽⁶⁾ ḥavz-ı Süleymânî'de begterî çevşenin çignine alandur ve yılan daḥi ḥaşmâne kemendin farḳına şalandur ⁽⁷⁾ ve 'aḳreb daḥi zülf-i nâ-mihribân bigi ḳaddın ḥamîde kılandur ve cıyân daḥi raḳîbüñ şacı şaḳalı ⁽⁸⁾ gibi pâların ḳarcaşdurup ebter kılandur ve ecder daḥi bâb-ı cehennem bigi ağızların açup ⁽⁹⁾ Semendûn-vâr ḥaşm cengin isteyüp ğazablarından beñzi, ḳanı ḳaçup zehirlerin ⁽¹⁰⁾ segrimeyüp yine kendü ḳurşağına şaçup minâre-şıfat baş ḳaldurup kıyırıkların çenber ⁽¹¹⁾ idüp yiliyle ṭolmış göḡe yelkeñi bigi her birisi yirlü yirinde cehennem-i Su' bân gibi tûranlardur nazar ⁽¹²⁾ kılanı vehme virenlerdür ve evranlar ḳanad gerüp şâh-ı marâñı kızıl ya' kût ṭabaḳ içinde ⁽¹³⁾ nevbetile başlarında getürenlerdür ser-cümlesi yonin Süleymân'dan yaña dönüp yirlü yirinde ⁽¹⁴⁾ pençelerin lenger-mişâl yire urup ḳara bulut gibi yile ḳarşu göğüs gerenlerdür.

¹⁶² “Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkinini eşeğin anırmasıdır.” (Lokman: 31/19)

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

⁽¹⁵⁾ Her birinün tağa beñzer kâmeti

Şan cehennem ejderidür hey'eti

Dem çekerse ejderi 'arşı yudar

⁽¹⁶⁾ Pençe ursa yiri yırtar kuvveti

Neşr: Ve daği yâ Hümâyün Şâh v'ey Rûşşâh-ı cinni¹⁶³ bundan ⁽¹⁷⁾ şöıra bilgil ki yine serîr-i Süleymânî ki yidi tabakadur tûl [u] 'arızı elli ferşah mîldür pes yidinci ⁽¹⁸⁾ tabakanuñ sağ şadrında matbah-ı Süleymân ve cebe-hâne-i Süleymân ve kilâr u anbâr ve cemî' zahîre ⁽¹⁹⁾ saklamak için mahzenleri vardur her gün yüz yigirmi dört dürlü şıfat maḥlûkât ki birisi ⁽²⁰⁾ yaluñuz insançün ol kadar ni' met bişerdi kim nihâyet yok üç yüz on üç kazkanlar vardur ⁽²¹⁾ taşdan kim her bir kazkanuñ içine kırk deve yüz şıgır biñ koyun şıgar ve daği her bir günde [T 158 b] ⁽¹⁾ matbah yazıcısı kırk bin vaḳıyye tuz ḥarc olduḡın deftere sebt idüp defterdâra cevâb virürler ve Quds-i ⁽²⁾ Mübârek kîlesiyle kim kîle-i Süryânî'dür biñ mut un simîd, çörek gayri etmek ḥisâbı ḥod dile gelmez. ⁽³⁾ Allâh te'âlâ bilir ki ne kadar mut buğday ḥarc olur.

Nazm:

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Var kıyâs it şeh Süleymân mülketin

⁽⁴⁾ Kim nic'itd' Allâh ziyâde devletin

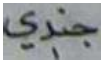
Buña hemtâ şâh görmedi felek

Eyledi Ḥâlîk ziyâde rif' atin

⁽⁵⁾ Vaḥş u ṭayr u ins ü cinn ü mâr u mûr

Çâker olup bâd eyler ḥizmetin

Neşr: Ve daği yâ Hümâyün ⁽⁶⁾ Şâh ve ey Rûşşâh-ı cin bilgil kim bu serîr-i Süleymân' uñ yine yidinci tabakanın şol tarafında yir yir kürsiler ki ⁽⁷⁾ kurulmuşdur bezzâzistân-ı Süleymân ṭurmuşlardur fâcirler yir yir oturmuşlardur altun gümüş avadânlığın ⁽⁸⁾ ortaya getürmüşlerdür dükkânlu dükkânın tezyîn iderler dellâllar envâ'-ı metâ' [y]ı beyne'n-nâs arasında ⁽⁹⁾ bey' u men yezîd¹⁶⁴ idüp bahâsın neye alındıysa onun on bire ta' yîn iderler ve bir tarafda daği aşçılar

¹⁶³ Bu kelime sehven şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁴ Fıkıh terimi olarak satış işleminde açık arttırma yöntemini ifade eder. Bu usulle yapılan satım akdine bey'u'l-müzâyede, **bey'u men yezîd**, bey'u'd-dilâle, bey'u'l-münâdât gibi isimler de verilmektedir.

(10) dürlü nefis loğmalar bişürüp ne‘âyim iderler. Helvâyîler daħi ‘asel-i muşaffâdan¹⁶⁵ gâh bādāmı gâh ‘alâ⁽¹¹⁾ lezîz şîrîn-ter düzetmişler ve şerbetçiler fuķā‘ı bardağın zer-nigâr kılup şekker-i Mısrî⁽¹²⁾ ezüp gül-âb katup şerbetler ihzâr idüp dururlar. Fi’l-cümle izn-i Rabbâniyle Süleymân serîrinde⁽¹³⁾ olan maħlûķât bu zıkr itdügümüz vaşfla ħükm-i Süleymâniye itâ‘at kılanlardur.

Naẓm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

(14) Eyledi baħt-ı Süleymânî yüce Rabbü’l-‘ibād

Askeriyle getirür taħtını gönüllerde bād

Leşkerin bile getirüp ğarb u şark’a yetürüp

(15) İns ü kâfirlerle dāyim ideridi cihād

Dergehinde kem kulu Şeddād ile Efrāsiyāb

Ĥizmetine yüz sürendür Rüstem-i Destān-nijād

(16)**Neşr:** Ve daħi yâ Ĥümāyün Şāh ve ey Rūḥşāh-ı cinn-i şehenşāh naẓar kıl kim serîr-i Süleymân’uñ taħtına⁽¹⁷⁾ muķābil hevā-yı fenāda fevķa’l-‘āde Sî-murğ-ı Kāf yırtıcı ķuşlar ile ķanad ķanada çatup⁽¹⁸⁾ baş başa çıtup bârgāh-ı Süleymân üzre sāyebān ķurup şehperden perrān cinsi ķubbe-i ķaşr-ı⁽¹⁹⁾ meşîdden düzetmişlerdi nite şāhın zer-keş üsküfin başa şalmışdı ķan dökici ĥancerlerin⁽²⁰⁾ ķaynağına almışdı ve cennetden çıkan tāvus daħi muraşşā‘ altun mirvaḥasın omuzına bırağup Cemşîdî⁽²¹⁾ tācın farkına ķomışdı tezyînine göz baķmayup ķamaşurdu ve saķķā ķuşı daħi mülemma‘ saḥtiyāndan meşķünüñ **[T 159 a]**⁽¹⁾ müşk bendin çözüp dergāh-ı Süleymânî’ye şu taşurdu ğurāb ḥāsîdî ḥased odı dütnü⁽²⁾ yakup şaff-ı ni‘ālden tırup yüz ķaralgından kaçup uçmaķ dilerdi ve dürrāc daħi şehperlerin⁽³⁾ tezyîn idüp muraķķā‘ ĥırķasın çignine şalup yār ḥasretinden ciger leb-ā-leb idüp şerḥa şerḥa¹⁶⁶ toğramağā⁽⁴⁾ dilberlerden tıbaķ diler ve bülbül-i ser-mest ğonca-leb gül-ruḥ firāķıyla maķām-ı nevāda feryād kılup⁽⁵⁾ ser-āğāz ider ve hezār destān faşîḥ lisān şîrîn zebān ile hezār destān okıyup āvāz ider⁽⁶⁾ ve ĥurūs daħi ĥırķa-i şūfiyyün çignine şalup tāc-ı Erdebîli başına alup serîr merkezine çıkup maķām-ı⁽⁷⁾ ‘ırāķda ezān okur. Kelîle-i Dimne’ye naẓar kılup baş kaldurup göğüs gerüp ķanad ķakup kıķır⁽⁸⁾ ve tūṭî-i şeker-şiken daħi şîrîn-sūḥan diline alup fistukî ḥāresin çignine şalup ‘ibādetile⁽⁹⁾ feşāḥat ile leṭāfet ile Hind dilince medḥ-i Süleymânî’ye ğirüp nübüvvet serîrine yüz sürüp⁽¹⁰⁾ devām-ı devletine du‘ā eyyām-ı rif‘atine şenā kılur fi’l-cümle Āşaf bin Berḥıyā Süleymân’uñ⁽¹¹⁾ ‘aleyhi’s-selām dīvānına cem‘ olan biñ bir ümemüñ ve yitmiş ki millet yüz yigirmi dört dürlü şıfat⁽¹²⁾ maħlûķatı ‘ālemüñ ser-cümlesin adlu adıyla

¹⁶⁵ Asel-i musaffā: Saf bal, süzme bal.

¹⁶⁶ şerḥā: kelimesi ḥ harfi yerine ĥ harfiyle yazılmıştır.

cins-i cinsiyle Hümâyûn Şâh'a gösterüp ve Cân ⁽¹³⁾ nesli seyyîd-i Rûhşâh-ı cinnîye 'arz idicek ol perî sultânı ve Cân kavmi hâkânı ⁽¹⁴⁾ 'ibret alup hayrete vardılar dîvân-ı Süleymânî'ye hayrân kalup engüşt ber-dehân urdılar ⁽¹⁵⁾ andan nefislerine inşâf virüp eyitdiler ki:

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Didiler ki şeh Süleymân mişli sultân görmedük

⁽¹⁶⁾ Buña hemtâ ' âlem içre bir Süleymân görmedük

Gerçi sürdük ' âlem içre biz delim ' ömr-i ' azîz

Saltnat assı cihânda böyle Hâkân görmedük

5.3.5.3. ⁽¹⁷⁾Der-Beyân-ı Dest-Bûs-ı Perîhân ve Du'â Kerden-i Hazret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm

⁽¹⁸⁾ Hükemâ kavlince kaçan ki perîler sultânı Hümâyûn Şâh dergâh-ı Süleymânî'ye varup Âşaf bin Berhîyâ'dan ⁽¹⁹⁾ saltnat-ı Süleymânî ve biñ bir ümem esmâsını ve halk-ı ' âlem evşafını tamâm tafşîl birle ' ilme'l-yağîn ki bildiler ⁽²⁰⁾ ve gözleriyle dañi görüp cemî' nün hâkîkat-i hâlin añladılar andan Süleymân'a ne vechile varalum ⁽²¹⁾ deyü tedbîr kıldılar perîler sultânı Hümâyûn Şâh Cân neslî seyyîdi Rûhşâh-ı cinne ' izzetile [T 159 b] ⁽¹⁾ eyitdi ki Süleymân dergâhına egerçi ki hazretünle bile geldük ammâ ki evvel qadem içerü girmege nübüvvet ⁽²⁾ tahtına yüz sürmege ol mürsel peygâamberün mübarek cemâlün görmege evvel tarîk hazretünüzündür ki Cân kavmi ⁽³⁾ melikisin ve ' âlim ü dânasız diyicek Rûhşâh-ı cin eyitdi: Hûbdur siz ' izzetün ziyâde olsun ammâ ki perîler ⁽⁴⁾ sınıfı Cân neslinden bir vechile mertebede a' lâdur ve hem hazretün bize nisbet ulu pâdişâhı tüvânâdur lutf ⁽⁵⁾ idüp evvel dergâh-ı Süleymân'a evvel sizler varasız ' aqabince¹⁶⁷ ben dañi varam diyüp icâzet virüp ⁽⁶⁾ Rûhşâh-ı cin dergâh öginde kalup Âşaf bin Berhîyâ ögine düşüp ' izzetile alup dergâhdan içerü ⁽⁷⁾ girüp serîr-i Süleymânî'ye yüz sürüp yidi yirde baş koyup taht pâ öpüp nübüvvet tahtınun kenârında ⁽⁸⁾ nazar-ı Süleymânî'ye qarşu bir gevherî şeb-çerâğdan hoşça kodı andan ' ağız açup faşîh-lişân şirîn-⁽⁹⁾ zebânıyla bu medh okudı.

Nazm:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Çok şükür kim Hâlık-ı perverd-gâr

İtdi dîzârün müyesser şehryâr

¹⁶⁷ Aqabince: metinde ñ (nazal n) şeklinde yazılmıştır.

(10) Gerçi itdük çok Süleymân hizmetin
Saña hemtâ görmedük bir şehryâr

Zîre ceddün senün Âdemdür Şafî
(11) Hem Hâlîlün neslisin ey bahtiyâr

Hâk te‘âlâ devletün itsün ziyâd
Eyledükçe devr bu leyl ü nehâr

(12) Çarh-ı gerdiş kaldugınca şâh ol
Sâkin oldukça zemîn ol pâydâr

Neşr: Hükemâ kavlince Hümâyûn Şâh (13) bu vechile du‘â kılup karşı turıcağ Süleymân Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm nazar kılup gördi ki bu gelen perîler (14) sultânunun şekli Âdem ve illâ ki melek-şifat iki kanadları tāvus kanadı şeklinde la‘lîn-püş hil‘at (15) giyür nûrânî yüzlü şîrîn sözlü ak şakallu pîr, gözleri çeşm-i perî ve virevine turur (16) burnının diregi yok mu‘tedil-kâmet, kâmer-şûret, güneş-tal‘at, ‘uţârid-fiţnat, mirrîh-şavlet, (17) keyvân-rif‘at, bir ‘azîz-vücûd ki gözler görmüş degül ammâ ki be-gâyet rûzgâr dîde, fertût-ı (18) pîr andan Süleymân Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm pîr olduğu ecilden ‘izzet kılup dizî üzerine geldi (19) Âşaf bin Berhîyâ’ya işaret kıldı. Perîler sultânı Hümâyûn Şâhı nübüvvet kürsisi kenârına (20) getirüp Süleymân ‘aleyhi’s-selâm daği sağ elin şunup merhabâ yâ perîler meliki şafâ geldün diyüp görüşdi (21) Hümâyûn Şâh daği Şeh Süleymân’uñ elin öpüp tekrâr du‘â kıldı. Süleymân Hâzreti emr itdi. El-Henc cinnî [T 160 a] (1) üzerinde bir mücevher kürsî kodılar karar itdi andan Hümâyûn Şâh serhenglerine işaret kıldı (2) Tâlishân perî ve Mâlishân perî ol ‘azîm pîş-ke[ş]leri perî a‘yânlarıyla alup içeri dergâha (3) girdiler Süleymân’a karşı ‘âdet üzerine pîş-keşleri çekdiler nite evvel üç yüz güzel (4) perî kızları pîş-keş çekdi kim hayâlin gözler görmüş degül anuñ ahabince üç yüz kızıl (5) altun şandukçalarla la‘l u cevâhir çekdiler andan üç yüz perî atları pîş-keş çekdiler ki (6) şekilleri tâzî at ammâ ekşer kanadlu bir dem içre mağribden maşrıka seyrân iderler çünkim pîş-keşleri (7) çekdi Süleymân Hâzreti daği hoş görüp emr itdi getürdüğü pîş-keşi oturan turan insân (8) meliklerine ve cin serhenglerine bahş itdiler ammâ ki ol perî kızların kendüçün hâce (9) sarâya ısmarlayup halvet-i hâşına iletdiler ve ol perî atların daği emîr-i (10) ahûra ısmarlayup bâkî sîm u zeri ümerâya bahş itdiler.

Nazm:

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

(11) Sîm u zerden itmeyüp nesne kabûl
Bahşîş itdi halkına ol hâk Resûl

Hemçü sultân Bâyezîd idüp kerem

(12) Virdi dîvân halkına haylî direm

Şeh gerek kim ola ol kân-ı sehâ

Sîm u zerden dâ'imâ ide ' itâ

(13) Çünkü sâhib-cû didi Hân Bâyezîd

Devri içre ni' met olmuşdı mezîd

Tahta çıkup olalı ol hân emîr

(14) Devletinde mün' im idi her faķîr

Hak te' âlâ devletin itsün ziyâd

Bâķî dutsun tâ haşr Rabbü'l-' ibâd

5.3.5.4. (15) Der-Beyân-ı Temsîlât-ı Dâsitân-ı Mâzî

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Güş-ı hüşı bana tutup pür ' aķıl

Saña senden yine diñle bir naķıl

(16) Ol perî-hân nefsün olur nâmver

Şâh-ı cinnî oldı ' aķlın pür-hüner

' Āķlınuñ nuşhın tutarsa nefis pes

(17) Dir ki Hâķķa bulasın dest-res

Şeh Süleymân Hâzreti dergâh-ı Hâķ

Āķir aña varacağın aña bak

(18) ' Āķiliseñ eylegil şâlih ' amel

Çekme dünyâ guşşasıçün tûl ' emel

Hâķķa lâyıķ eylesin dirlik tamâm

(19) Dergeh-i Hâķķda bulasın sen maķâm

Menzilüñ a' lâ iken evvel senüñ

' Arş ayağında tûrurken yücenüñ

⁽²⁰⁾  Ulv iden indi gelüben s fl ye
Cehd idegör yine eriş  ulv ye

Virme gönül işbu s fl  h ke sen
⁽²¹⁾ Cehd it eriş  ulv-i efl ke sen

H k 'a t   at eyley ben k l niy z
Ra met ide t  ki sağa k r-söz

[T 160 b] ⁽¹⁾

Dostunu    mri günine irmes n na ş[u] ziy n
Maşr  -ı devletde ba t n şems ola d yim m n r
Mülk-i mağribde k mer devrini sürdükçe  ay n
  m n y  Rabbu'l-  lem n
Temmet 'l-kit b

SONUÇ

Firdevsî-i Rûmî veya Firdevsî-i Tavîl diye anılan yazarın asıl adı bazı kaynaklara göre Şerafettin Musa bazı kaynaklara göre Orhan'dır. 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başında yaşayan Firdevsî'nin doğum tarihi 1453 olarak bilinse de ölüm tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. Firdevsî-i Rûmî'nin atalarının bir kısmı Alaeddîn Selçukî gazilerine bir kısmı da Osmanlı gazilerine dayanmaktadır. Dedeleri Osmanlıda sancak beyliği yapmış bilinen bir ailedir. Kaynaklar Firdevsî'nin Bursalı olduğunu söylemektedir.

Firdevs; Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde yaşamıştır. Latifi'ye göre II. Bayezid'in emriyle Süleymân-nâme adlı büyük bir eser yazarak bu husustaki bütün rivayetleri, hikâyeleri bir araya toplamış ve ayrıca felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve tıbbâ ait bilgileri de ilave ederek eserine ansiklopedik bir mahiyet kazandırmıştır. Bazı kaynaklara göre Süleymân-nâme-i Kebîr'in II. Bayezid tarafından beğenilmediği, yaktırıldığı söylene de bu bilgi tutarsızdır. Çünkü Firdevsî'nin, Süleymân-nâme'nin 32. cildinin 47 sayfasında II. Bayezid'in ölüme üzerine yazdığı bir şiir mevcuttur. Yine Firdevsî, Süleymân-nâme-i Kebîr'i Yavuz Sultan Selim döneminde tamamladığını söylemektedir.

Firdevsî, manzum türden ziyade mensur türde eserler kaleme almıştır. Yazdığı eserlerden elde ettiğimiz bilgilere göre 40 eser telif veya tercüme yoluyla yazmıştır. Bunlardan en çok bilineni Süleymân-nâme-i Kebîr'dir. Bu eseri oluşturmak için 55 yıl çaba harcadığını yaklaşık 600 eserden istihraç kıldığını söylemektedir. Eserde tarih, geometri, tıp, mitoloji, astroloji ve dinî konular yer almaktadır. Eser 81 ciltten oluşmaktadır. Her cilt beş meclisten müteşekkildir. Eserde anlatılan hikâyeler manzum bölümlerle tamamlanmıştır.

Firdevsî-i Rûmî'nin aruzu Bursalı Melihî'den öğrendiğini bilmekteyiz. Fakat eserlerine baktığımızda aruzu kullanmakta zaman zaman hatalar yaptığı görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre aruzu kullanmada başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Genel anlamda nazma göre nesir alanında daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu eleştirilere rağmen Firdevsî'nin eserleri dil açısından zengin ve kapsamlıdır. Kullandığı Arapça, Farsça kelimeler ile terkiplerin yanında Türkçeye önem vermiş, Türk lehçelerinde kullanılan bugün arkaik/eskicil diyebileceğimiz çok sayıda kelime kullanmıştır. Bu onun Türkçeye ve Türk kültürüne verdiği önemi açıkça göstermektedir. Günümüzde dil araştırmacılarına büyük bir araştırma sahası açmıştır. Bu arkaik diyebileceğimiz kelimeler; Orhun Yazıtları, Eski Türkçe, Divanü Lügati't-Türk, Karahanlı Türkçesinde geçen pek de bilinmeyen kelimelerdir. Bu yönüyle Firdevsî'nin Türkçeye yaptığı katkılar yadsınamaz.

Eserde, imlâ olarak Eski Anadolu Türkçesinin özellikleri görülmektedir. Zaman zaman Uygur Türkçesinin bazı özellikleri kullanılsa da genel anlamda eserde Arap-Fars imla geleneği hakimdir. Metinde bu yüzden standart bir imla geleneği yoktur. Aynı kelimelerin farklı seslerle yazılması (dudak/tudak) ve kalınlık incelik uyumunu bozan kelime sayısı sınırlıdır. Eserde Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin çokluğuna rağmen kullanılan dil sade, açık ve yalındır. Bu bağlamda arkaik/eskicil kelimelere sıkça yer vermesi Türk dili ve tarihi açısından da önemlidir. Eserde anlatılan hikâyeler ve araya serpiştirilen şiirler, esere bir canlılık kazandırıp okuyucunun heyecanını canlı tutmaktadır. Hikâyelere baktığımızda eski Türk tarihinden Osmanlı tarihine, İslâmî kaynaklardan Yahudî kaynaklarına, mekânlardan hayvanlara, mitolojiden kozmik âleme, önemli tarihi şahsiyetlerden cinlere kadar birçok unsura yer verilmektedir. Bu durum şairin bilgi birikimini, anlatımdaki ustalığını ve hayal dünyasının ne denli geniş olduğunu kanıtlamaktadır. Yapılan bu tespitler yazarın Türkçeye verdiği önemi göstermektedir.

Eser toplam dört bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde Firdevsî'nin yaşamı, eserleri ve edebî şahsiyeti ele alınmıştır. İkinci bölümde eserin bilgi kaynakları, dil ve üslûp özellikleri incelenmiştir. Eserde yer alan atasözü ve deyimler örneklerle açıklanmıştır. Yine eserde yer alan edebî sanatlar ve ahenk unsurları örneklerle açıklanmıştır. Eserde Hz. Süleymân'ın mücadele ettiği cinler ve diğer gruplar geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Eserde yer alan insan ve insan dışındaki topluluklar olayların ana gövdesini oluşturmaktadır. Olaylar Eflatun-ı Yunanî ve Lokman Hâkim'in ağzından karşılıklı konuşma havası şeklinde anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde eserin imlâ özellikleri, eklerin kullanımı, sessel değişimler örneklerle açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise metin, Arap alfabesinden Latin alfabesine transkribe edilerek aktarılmıştır. Çalışmanın sonuna bir de dizin eklenmiştir.

Üç farklı padişah döneminde yaşayan Firdevsî, devrin yöneticilerine övgü dolu şiirler yazsa da onlardan büyük yardımlar görmediğini söylemektedir. Bütün bunlara rağmen 40'a yakın telif ve tercüme ve 81 ciltlik ansiklopedik bir külliyyat bırakan Firdevsî, Türk diline ve kültürüne hizmet etmiş önemli bir yazardır. 50. cildini Türkiye Türkçesine aktardığımız bu kültür hazinesinin diğer ciltleri de tamamlandığında büyük bir külliyyat ortaya çıkacaktır. Bu durum Türk edebiyatına kültürel anlamda önemli katkı sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, A. A. (2014). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i kebîrindeki deyimler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/9 Summer.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, C.1.
- Aksoyak, İ. H. (2013). *Osmanlı Türkçesi okuma kitabı*. (9. baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aktaş, Ş. (1986). *Edebiyatta üslup ve problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1997). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Biçer, B. (2005). *Firdevsî-i Rûmî ve tarihçiliği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Buran, A. (1995). Türkçede isim çekim ekleri. *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1-2).
- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rumî, Süleymân-nâme (38. cilt), dil özellikleri, metin, söz dizini* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleymân Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Büyükkarcı, F. (1995), *Firdevsî-i Tavîl and his Da'vet-nâme*: İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım ve Mikrofiş, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, Cambridge.
- Büyük Türk Klasikleri (1985) C. III*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Canım, R. (haz.) (2018). *Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsıratü'n-nuzamâ*, (e-kitap) ekitap.ktb.gov.tr.
- Caferoğlu, A. (1972). Yunus Emre'de arhaik unsurlar. İstanbul Ün, Türk Dili ve Edebiyatı dergisi: 1 C. 20, s.2-10.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çaldak, S. (2006). Eski Türk edebiyatında nesir. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Temmuz-Ağustos, 2006, s. 77-78.
- Cebecioğlu E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. (6. baskı), Ankara: Otto Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2015). *Kuşlar Dîvânı / Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Clauson, S. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish-Oxford*.s. 1034 Oxford At The Clarendon Press.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Demir, S. (2022). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i kebîr*. 65 ve 66. Ciltler (İnceleme-Metin-Dizin) Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Elazığ.
- Demirbağ, A. (2022). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i kebîr* 78. Cilt (İnceleme-Metin-Dizin) Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Elazığ.
- Demirbağ, A., Selçuk, B. (2022). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i kebîr* 78. Cilt (İnceleme-Metin). Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Dilçin, C. (2018). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*, 517, (4. baskı), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Dini kavramlar sözlüğü, (2007). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Eraslan, K. (1999). Çıkma hâli (ablativ) ekinin oluşumu. *III. 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara: TDK.
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*, (21. baskı) İstanbul: Bayrak basım/yayım/tanıtım.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut kitabı, metin-sözlük*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ekşioğlu, S. (2015). Şeyhî divanındaki arkaik sözcükler. *Akademik Sosyal Araştırmalar dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 15, Eylül 2015, s. 378-387.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*, II Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- Güler, Z. (2006). *Divan şiirinde peygamber hikâlerine telmihler*. Malatya: Uğurel Matbası.
- Gülsevin, G. (2001). Türkiye Türkçesinde birleşik zarf fiiller. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, Sayı 2, Afyon.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -sa şart gerundiumu üzerine. *Türk Dili*, Sayı 467, Kasım, s. 276-279.
- Gülsevin, G. (1999). Eski Türkiye Türkçesinde “istem kipi” üzerine. *AKÜ. Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi. TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı*, İstanbul Aralık.
- Güzel, F. (2021). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Eskiçil (Arkaik) Kelimeler*. Ankara: Fenomen Yayınları.
- Firdevsî-İ Rumi, Süleymân-nâme-i kebîr (50.cilt), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1532, v.80b.
- Harman, Ö. F. (2002). TDV İslam ansiklopedisi. (C.26, s.323-327) Ankara.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html> (Erişim Tarihi: 24.03.2023).
- Kanar, M. (2010). *Şâhnâme*, TDV İslam ansiklopedisi. (C.38, s.289-292) İstanbul.
- Kılavuz, A. S. (1993). Cân, TDV İslam ansiklopedisi. (C.7, s.139-140) İstanbul.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat araştırmaları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1996). *Firdevsî, Uzun*. TDV İslam ansiklopedisi. (C.13, s.127-128-129) İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 575 .
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. TDK Yayınları, Ankara.
- Levend, A. S. (1943). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiir sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Selçuk, B., Kesik, B., Şenödeyici, Ö., Koşık, H., S. Kola, F. (2015). *Söz ve sihir arasında edebî sanatlar*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Steingass, F. (2005). *Persian-English dictionary*. (2. baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin, S. (2002). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2015). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şimşek, Y. (2013). “Kan kaşanmak” deyimini üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1 Winter, p.2539-2546, Ankara, Turkey.
- Tarama Sözlüğü, C. I-VI, (2009), (3. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Tanyıldız, A. (2007). Uzun Firdevsî ve “Münâzara-i seyf ü kalem”i. *TÜBAR-XXII*, Güz, s.163-188, Niğde.
- TAŞ, İ. (2015). *Süheyl ü Nevbahârda eskicil öğeler*. Konya: Palet Yayınları.
- Tekin, T. (2017). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, O. (2021). Hamzaname’nin 72. cildinde yer alan arkaik kelimeler. *Hikmet-Akademik Edebiyat dergisi [Journal of Academic Literature]* Yıl 7, Sayı 15, Güz.
- Yeni Tarama Sözlüğü, (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Üşenmez, E. (2014). *Eski Anadolu Türkçesinde arkaik (eski) öğeler*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin sözlüğü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Yavuz, O., Karasoy, Y (2004). Dede Korkut’ta ayt-/eyt-; eyit-/ yit-/it-ve aşıt-/ışit kelimeleri üzerine. *Bilig Kış*, sayı: 28 ,101,115.
- Özdemir, H. (2014). III. teklik kişi iyelik eki +(s)I 1 ve zamir n’si üzerine bir değerlendirme denemesi. *Dil Araştırmaları*, Sayı: 14, Bahar, s.137-145.
- Özkırımlı, A. (2004). *Türk Edebiyatı tarihi. Cilt:1 (Ansiklopedik)*, İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingula Yayınları.
- Yıldırım, A. (haz.) (1998). *Âsâr-ı edebiye tedkîkâtı dersleri*. Elazığ: TİSAV Yayınları.
- Yıldırım, A., Yıldırım Ü. (2018). *Emrî’nin şiirlerinde arkaik/eskicil kelimeler ve unsurlar*, I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi, Karaman.
- Yıldırım, N. (2004). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

DİZİN

A

Âşaf, 23, 74, 127, 144, 242, 279, 283, 293, 294
 Aġniyânūs, 23, 29, 79, 143, 284
 Aġrās, 68, 77, 84, 164, 166, 271, 273
 Ādem, 41, 45, 64, 65, 71, 72, 74, 119, 130, 151, 171, 181, 183, 203, 223, 230, 244, 245, 262, 276, 278, 283, 294
 Ādem-i Şafī, 41, 45, 64, 65, 71, 72, 74, 119, 130, 151, 181, 183, 203, 223, 230, 244, 262, 276, 278, 283
 ādemī-i zāde, 67, 130
 ādemī-zāde, 40, 67, 130, 138
 A^c cācā^c il, 263
 a^c vānī, 132, 247
 āfitāb, 46, 61, 138, 184, 205, 211, 214, 218, 222, 255, 278
 Ahū, 169
 āhū, 186, 289
 Ākdeñiz, 100, 149
 Allāh te^c ālā, 28, 38, 45, 71, 74, 88, 96, 99, 130, 140, 150, 152, 163, 168, 171, 173, 174, 176, 181, 183, 185, 191, 193, 196, 199, 200, 207, 208, 210, 211, 225, 228, 229, 237, 244, 245, 251, 258, 279, 283, 291
 ān-ı vaġt, 66, 131, 151, 165, 173, 174, 176, 197, 205, 250
 Aġmer, 67, 84, 164, 166
 Aġnef, 67, 84, 164, 286
 arġūvān, 90, 93, 198
 arpa ġurşası, 109, 142, 183
 Āsaf bin Berġuyā, 80, 81, 82, 143, 282
 at, 68, 89, 94, 97, 131, 155, 159, 186, 199, 260, 295
 aġdem, 86, 150, 170, 226, 229, 249, 277, 281
 Aġreb, 169
 āyine, 150, 152
 ‘Azrā’ il, 64, 151
 ‘ābide, 60, 244
 ‘acāyib, 24, 35, 68, 116, 131, 154, 159, 168, 199, 208, 227, 229, 231, 234
 ‘Accācile, 287
 ‘aceb-ter, 243, 245
 ‘adāvet, 73, 130, 139
 ‘Aden, 235
 ‘ālem, 19, 58, 60, 63, 81, 98, 99, 100, 114, 116, 127, 129, 150, 152, 154, 158, 171, 175, 179, 189, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 201, 202, 205, 208, 211, 216, 217, 218, 220, 223, 225, 228, 243, 250, 275, 285, 293
 ‘ālem-i ‘ulvī, 58, 193, 196, 208, 216, 243
 ‘Amāliġa, 74, 81, 85, 204, 274, 276, 279, 281
 ‘Amūd, 165, 168, 171, 172, 173, 176, 214
 ‘Azāġıye, 101, 202
 ‘Azāġūhīnūrş, 140

‘Arab u ‘Urebā, 18, 29, 35, 66, 77, 79, 82, 83, 92, 143, 161, 162, 166, 182, 274, 275, 276, 279, 281
 ‘arş, 29, 42, 58, 143, 144, 150, 152, 191, 193, 196, 216, 220, 278
 ‘ases, 136
 ‘Āġil u dānā, 220

B

Baġdād, 23, 82, 91, 94, 144, 178, 198
 Bāġ-ı İrem, 20, 126
 bād-ı Şarşar, 172, 173, 174, 176
 bād-ı nesīm, 90, 173, 282
 bād-ı semūm, 169
 ba^c d ez-ān, 25, 65, 129, 244, 248
 bāl, 191
 baġr, 25, 67, 89, 97, 99, 100, 127, 128, 132, 152, 154, 164, 168, 173, 191, 196, 197, 199, 250, 262, 282, 287
 baġr -i ma^c nī, 128
 baġtin, 282
 bāġın, 34, 132, 194
 Baġlamyus, 23, 144
 Baġlamyūs, 241, 284
 Bāyezīd, 81, 127, 142, 158, 178, 179, 203, 232, 233, 295
 bebr, 30, 70, 87, 89, 175, 186, 187, 222, 226, 254, 286, 288
 bebr ü şīr, 30, 70, 187, 254
 Bedaġşān, 167
 Behrām, 92, 136, 180, 286, 288
 benefşe, 90, 93, 198
 Benī İsrā’ il, 18, 19, 35, 63, 66, 82, 83, 161, 162, 166, 271, 275, 278, 283, 284
 Benī İsrā’ ilüñ, 18, 82, 161, 166, 271, 275, 278
 Beġrāmī, 68, 133
 ber-kemāl, 141, 144, 180, 194, 197, 199, 277, 287
 berr, 93, 199, 283
 Berzīn, 22, 80, 163, 166
 beşer, 26, 130, 224
 biliş, 39, 120, 240
 bī-ġuşūr, 93, 199, 255
 buġūr, 18, 51, 130, 141, 181, 242, 275
 burc, 20, 23, 58, 61, 68, 69, 95, 130, 133, 135, 148, 205, 207, 210, 211, 214, 218, 243, 248, 262
 burc-ı Ĥamel, 68, 130, 133, 135
 bülbül, 33, 87, 88, 89, 98, 145, 181, 189, 204, 280, 292

C

Ca^c ca^c a, 18, 24, 25, 50, 68, 77, 84, 85, 97, 122, 161, 164, 165, 271, 272, 275, 276, 279, 281
 Cāmasb-ı ekber, 23, 29, 79, 143, 271
 cāmūs, 223, 261, 263, 288

Cân, 66, 67, 84, 86, 97, 130, 132, 150, 156, 161, 162, 164, 167, 194, 195, 243, 261, 268, 271, 274, 275, 277, 279, 281, 282, 287, 293
câvidân, 195, 202
Cedy, 48, 184, 219, 222, 259
Cem, 41, 49, 51, 78, 177, 203
cemel, 89, 186, 288
Cemşid, 78, 177
cenef, 20, 126
ciger, 273, 276, 292
cihân, 18, 21, 22, 24, 27, 31, 40, 44, 47, 48, 50, 56, 60, 71, 72, 76, 80, 100, 126, 127, 135, 148, 155, 162, 166, 170, 171, 173, 176, 177, 178, 185, 188, 194, 195, 196, 197, 200, 203, 212, 219, 221, 223, 224, 228, 231, 232, 243, 244, 247, 250, 255, 256, 264, 271, 273, 279, 280, 281, 286
cinnî, 27, 29, 37, 46, 51, 52, 67, 68, 77, 82, 85, 86, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 144, 148, 150, 151, 152, 161, 164, 166, 167, 168, 175, 182, 205, 221, 241, 248, 249, 250, 261, 262, 263, 264, 274, 276, 279, 282, 286, 295, 296
cinn-i çâr-pâ, 68, 118, 131
cihân, 34, 127, 128, 130, 132, 152, 245
Circîs, 284
civân, 56, 60, 160, 181, 204, 236, 244
cûş, 128, 196, 197

Ç

çağ, 150
çâh, 27, 95, 99, 100, 179, 225, 226, 230, 246, 247
çâk, 24, 30, 39, 84, 147, 159, 161, 162, 198, 200, 255, 286
çâker, 93, 127, 186, 232, 266
Çalap, 40, 148
çanağ, 185
çanağ, 117, 185
çâre, 169, 171, 182, 205, 229, 273
Çarh, 27, 34, 127, 232, 235, 294
çarh-ı eflâk, 158
çarh-ı felek, 149, 165, 226, 272
çarh-ı gerdîş, 255
çarh-ı mâr, 170
çarh-ı perrân, 204
çarh-ı rûzgâr, 177, 272
Çarh -ı ser-keş, 27, 232
çayır u çemen, 27, 90, 93, 198
çehre, 25, 91, 94, 129, 198, 236
çehre-güşâyân, 25, 129, 236
çenber, 100, 197, 199, 288
çendân, 159
çengi, 217
çerende, 35, 71, 203, 204, 230, 255, 280, 283
Çeşm, 126
çeşm-i bādām-şîfat, 167
çın seher, 41, 203
çinâr, 84, 164
çiyân, 290
çigzindürüp, 262

çiyneyüp, 198
çoğ, 132, 196, 229, 250
çün, 17, 56, 95, 143, 146, 153, 159, 170, 172, 174, 177, 191, 195, 198, 205, 218, 232, 235, 236, 240, 246, 251, 262, 269, 278, 289
çünkîm, 67, 90, 100, 143, 152, 161, 162, 172, 174, 175, 182, 191, 196, 197, 198, 203, 216, 225, 228, 242, 261, 275, 278, 295
çüst, 151

D

dağal, 219
Dâbbe, 50, 71, 113, 226, 229, 232
dâd, 142, 178
da'vet, 85, 86, 139, 140, 152, 153, 170, 171, 173, 183, 190, 202, 204, 205, 228, 256, 273, 281
dağî, 5, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 39, 40, 42, 45, 51, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 67, 70, 71, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 96, 97, 98, 99, 100, 110, 112, 113, 116, 122, 143, 151, 152, 154, 156, 159, 160, 162, 165, 166, 168, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 190, 193, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 211, 215, 216, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 233, 236, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 272, 275, 276, 278, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 291, 292, 293, 294
dâr u gîr, 30, 187
dâr-ı çarh, 255
Dâsir, 67, 84, 132, 164, 263, 286
Dâsitân-ı Mâzî, 186
Dâvûdî, 88, 204
dâyim, 81, 94, 111, 158, 168, 186, 188, 200, 210, 211, 217, 240, 256, 266, 292, 296
Degme, 41, 42, 220
delîm, 41, 42, 48, 52, 61, 92, 94, 95, 118, 212, 215, 254, 266, 293
Delv, 219
dem, 28, 58, 65, 77, 90, 91, 94, 100, 121, 126, 130, 146, 149, 152, 159, 163, 166, 168, 174, 175, 176, 182, 192, 194, 196, 197, 199, 200, 217, 218, 230, 231, 233, 234, 251, 253, 269, 270, 271, 272, 277, 278, 295
Demâvend, 245
dem-beste, 194
deñlü, 54, 76, 160, 179, 210, 238, 251, 256
depserür, 42, 132
dergâh-ı Hâk, 247, 296
dergâh-ı Süleymânî, 221, 292, 293
deryâ, 37, 79, 90, 97, 98, 100, 149, 152, 155, 169, 173, 176, 186, 196, 198, 200, 201, 208, 262, 264
deryâ-yı okyânûs, 37, 90, 176, 197, 264
Destân -nijâd, 292
deve, 47, 68, 99, 130, 131, 160, 182, 186, 225, 252, 288, 291
Devr, 94, 136, 142, 178

devr-i kamer, 71, 72, 230
devvâr, 127, 178
dırâz, 62, 113, 116, 136, 147, 166, 219, 220
dibek, 289
dil-âver, 18, 29, 35, 47, 66, 79, 82, 91, 92, 137, 143,
161, 162, 166, 182, 274, 275, 276, 281
dilek, 22, 41, 113, 114, 118, 156, 163, 177, 179, 207,
220, 226, 272
dil-güşâ, 61, 91, 94, 198, 217
Dimne, 43, 293
diñeldügin, 46, 227
dirlik, 3, 41, 44, 45, 72, 135, 212, 236, 258, 296
dîv, 24, 38, 50, 51, 64, 66, 67, 68, 76, 77, 84, 85, 87,
97, 100, 118, 122, 131, 144, 155, 156, 161, 162,
164, 165, 166, 248, 271, 272, 275, 276, 279, 281,
286, 287
dükedüben, 231
dükeli, 23, 43, 239, 256
dür-feşân, 180
dürlü, 22, 39, 40, 41, 52, 54, 60, 71, 93, 97, 98, 99, 131,
141, 146, 147, 155, 163, 166, 169, 175, 190, 193,
199, 200, 201, 203, 212, 217, 218, 223, 228, 230,
239, 253, 257, 272, 277, 282, 284, 287, 291, 292,
293
dürr, 5, 26, 127, 128, 179, 235, 284
dürrâc, 145, 292
dürr -i gevher, 179
düşire, 103, 212
dûzağ, 55, 156, 175

E

eşah, 129
Ebâlîş, VII, 129, 131, 134, 135
ecnâs-ı maḥlûkât, 248, 287
Edhem, 267, 268
eḡdal, 26, 129, 244, 284
eḡlâk, 158, 211, 278
Eḡlâṭûn-ı Yunânî, 25, 129, 190, 236
Eḡrâsiyâb, 23, 29, 74, 79, 81, 82, 91, 92, 143, 145, 180,
279, 281, 292
Eḡrence, 33, 127
ehl-i riyâzet, 26, 83, 224, 283
Ehriḡmen, 66, 99, 156, 162, 166, 274
‘ibâdet, 28, 60, 143, 152, 203, 245, 278, 283
‘ifrîṭ, 24, 68, 84, 86, 100, 155, 164, 165, 276, 279, 286
‘ilm-i edyân, 26, 284
ejdehâ, 70, 160, 174, 254, 255
Ejdehâ, 169, 175
ejderhâ, 54, 80, 90, 100, 162, 175, 197, 199, 200, 248,
250, 252, 253, 255, 287
ekl ü şûrb, 244
el-Henc, 52, 84, 86, 97, 133, 140, 141, 144, 148, 166,
248, 249, 274, 279, 281, 286, 295
emlağ, 5, 26, 73, 140, 155, 157, 190, 236, 269
enbiyâ, 23, 35, 80, 86, 143, 144, 145, 152, 180, 203,
221, 274, 279, 285
Endülûs, 29, 79, 91, 92, 143

engüşṭ ber-dehân, 53, 54, 69, 113, 148, 175, 199, 285,
293
er, 23, 27, 29, 33, 39, 45, 47, 49, 66, 78, 80, 84, 86,
144, 147, 162, 194, 237, 245, 256, 261, 263, 266,
285, 286
Erdun Irmağı, 84, 97, 281
Esed, 58, 62, 184, 219, 222
etḡıyâ, 35, 203, 221, 278
‘ulemâ, 26, 35, 180, 203, 278, 284
‘ulvî, 296
‘Utârid, 137
evliyâ, 23, 35, 74, 80, 143, 144, 145, 180, 190, 203,
279, 285
evrâd, 29, 63, 74, 79, 143, 278
‘ûd, 18, 144, 181, 275
eyyâm-ı rif‘at, 53, 83, 284, 293
eyyâm-ı rûzgâr, 284

F

fehḡ, 5, 31, 169, 226, 268
Felâṭûn, 127
felek, 13, 42, 52, 57, 58, 60, 69, 77, 114, 119, 144, 145,
146, 149, 151, 154, 160, 161, 165, 170, 173, 174,
177, 178, 179, 188, 199, 207, 211, 220, 223, 226,
229, 231, 243, 247, 249, 271, 272, 273, 277, 288,
291
Ferişte, 64
fermân-ber, 71, 82, 85, 140, 141, 183, 202, 212, 228,
230, 250, 262, 281
fersağ, 96, 99, 175, 221, 225, 229, 281
feryâd u eḡḡân, 133
Feyḡüşerşûn, 210, 225
Firdevsî, 17, 21, 25, 26, 48, 73, 93, 129, 139, 140, 154,
158, 159, 171, 178, 194, 195, 234, 236, 268, 269
fuḡalâ, 36, 203

G

gâv, 174, 205, 241, 261, 266
ḡarb, 56, 111, 224, 249, 250, 292
gerdiş, 149, 255
gerdün-mişâl, 100, 197
gergedan, 89, 97, 155, 160, 164, 186, 226, 286, 287,
288
Gergedan, 169
giyâh, 177
Güderz, 80, 163, 166
güher, 128, 179
Gührem, 77, 279
gürz, 53, 84, 87, 164, 252, 279, 286

H-Ḥ

Ḥalîl, 82, 85, 181, 282
Hârut, 157
Hârûn, 285
Hârût, 60, 65, 95, 109, 216, 243, 245, 246, 247
Havvâ, 45, 152, 264

Hüdhüd, V, 89, 128
 Hâşhâş, 24, 68, 84, 164
 hâcet, 118, 144, 183, 191, 205, 228, 229, 239, 242, 260, 272, 287
 Hâfîhâf, 84, 164
 Hakîm, 20, 23, 25, 27, 29, 36, 39, 46, 66, 67, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 95, 96, 98, 129, 131, 132, 133, 135, 137, 139, 140, 141, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 159, 160, 162, 165, 166, 168, 171, 173, 174, 175, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 192, 194, 196, 198, 201, 202, 204, 205, 207, 210, 211, 214, 216, 218, 220, 223, 224, 225, 226, 229, 236, 241, 243, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 261, 263, 264, 265, 271, 272, 275, 276, 278, 281, 283
 Haleb, 29, 69, 95, 140, 145, 147
 hâlet, 32, 128, 288
 halife, 71, 174, 230
 Hamel, VIII, 27, 39, 48, 69, 72, 73, 99, 130, 131, 133, 135, 137, 155, 211, 218
 Hamel-ser, 99, 130, 155
 hammâm, 67, 171, 238, 257
 hâzer, 67, 119, 138, 237, 251, 257
 harâbât, 112, 128
 hârguş, 289
 hâşâ, 216, 245, 273
 haşerât, 132
 hâtem, 135, 155, 185, 190, 224
 hatun, 53, 60, 67, 138, 216, 244, 245, 256, 261
 hazân, 237
 hazen, 33, 235
 hergiz, 69, 116, 133, 134, 170, 188, 194, 259, 267
 Heyhât, 101, 149, 168, 174, 199, 253, 254
 hezâr, 87, 88, 98, 109, 130, 181, 189, 190, 246, 292
 Hezâr Yek-dest, VIII, 25, 77, 79, 247, 248, 249, 279
 helâl, 229
 hışmnâk, 72, 135
 hilkat, 21, 23, 25, 55, 58, 64, 65, 71, 98, 100, 126, 130, 140, 149, 151, 170, 191, 192, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 207, 208, 210, 216, 225, 233, 241, 243, 262
 himâr, 186, 288
 himâr-ı hârguş, 289
 Horâsân, 19, 22, 50, 53, 66, 162, 165, 271, 274, 276, 279, 281
 husrevânî, 272
 hükemâ, 23, 26, 35, 135, 137, 144, 154, 159, 169, 175, 180, 203, 220, 251, 253, 254, 284
 hûn-hâr, 115, 184, 228
 Hût, 169, 212, 219, 240

I

ıldız böcegi, 290
 ılkı, 42, 213
 ırağ, 45, 237
 ıssı, 132, 135, 136, 239, 259, 276

İ

iblis, 65, 153, 182, 216, 244
 İbrâhîm, 19, 60, 63, 71, 74, 83, 230, 245, 267, 279, 285
 icâzet, 77, 130, 202, 211, 218, 228, 230, 236, 250, 251, 265, 273, 278, 294
 içeri, 77, 117, 130, 181, 197, 261, 273, 293, 295
 içre, 42, 50, 55, 94, 111, 116, 126, 127, 129, 130, 138, 141, 142, 146, 158, 175, 183, 185, 189, 195, 196, 197, 201, 214, 217, 231, 232, 245, 269, 270, 275, 284, 289, 293, 295
 İdrîs, 32, 39, 74, 135, 137, 212, 219, 235, 241, 256, 266, 271, 278, 284
 i' tibâr, 252, 267, 277
 ilkâ, 193, 289
 İlyâ, 18, 44, 86, 162, 166, 274, 275, 276, 285
 İlyâ[ve], 44, 86, 162, 166, 274
 imâmlık, 63, 191, 278
 inşâf, 53, 179, 229, 236, 249, 290, 293
 İncîl, 19, 63, 190, 234
 ins ü cin, 27, 35, 46, 66, 81, 85, 131, 139, 141, 143, 144, 147, 162, 181, 182, 202, 205, 230, 248, 249, 262, 263, 281, 283, 286, 291
 izhâr, 287
 İskender, V, 18, 24, 75, 78, 79, 96, 97, 155, 248, 288
 İskenderiyye, 197
 İsrâfîl, 58, 64, 151, 191, 194, 208
 işâret, 143, 163, 200, 227, 294
 işbu, 41, 44, 61, 94, 95, 153, 170, 177, 187, 203, 210, 212, 226, 246, 252, 272, 274, 296
 iklim, 280, 285
 ıvez, 90, 210, 253, 282, 290

K

kabûl, 73, 149, 188, 246, 250, 274, 295
 Kâd, 29, 79, 143
 kâfur, 141, 275
 Kahtân, 86, 286
 kâlib-ı Âdem, 27, 65, 244
 kamer, 31, 60, 61, 62, 74, 157, 184, 207, 214, 219, 222, 244, 268
 kamu, 61, 127, 157, 213
 kamkama, 86, 263, 274
 Kâmûs, 24, 68, 84, 164
 kan kaşanur, 47, 53, 114, 137, 146, 286
 Kanathâr, 24, 38, 50, 67, 84, 122, 161, 164, 271, 272, 279
 Karadeñiz, 100, 149, 196
 tarik, 112, 150, 153, 251, 293
 karneyn, 38, 70, 250, 251, 253
 Kârûn, 18, 22, 35, 80, 163, 166, 271, 275
 Kastâk, 161
 kavseyn, 58, 194
 kavs-i kûzağ, 174
 kâmkâr, 31, 140, 165, 183, 189, 218, 267, 278
 Kaşkaş, 87, 286

Kâf, 18, 79, 80, 87, 97, 98, 100, 123, 141, 148, 149,
 150, 151, 152, 154, 156, 171, 173, 176, 181, 196,
 197, 199, 201, 202, 204, 223, 226, 262, 277, 292
 Kahmâ, 86, 286
 Kahramân, 22, 47, 53, 59, 75, 76, 92, 114, 136, 137,
 146, 159, 163, 180, 276
 Kahkaha, 161
 Kebûter, 80, 163
 kef, 33, 105, 126, 287
 Keflîz, 37, 56, 67, 132, 144, 148, 149, 150, 151, 152,
 159, 264, 279
 kelâm-ı Mecîd, 154
 Kemân, 270
 kemter, 17, 48, 129, 253
 Ken'ân, 34, 246
 kevn ü fesâd, 90, 94, 100, 177, 190, 195, 197, 198, 207,
 249
 Keykubâd, 23, 29, 79, 81, 82, 91, 92, 143, 145, 180,
 281
 keyvân, 59, 92, 294
 keyyus, 288
 kibâr, 201, 276, 283
 kil, 141, 142
 kilâb, 30, 187
 kirâmen, 193
 Kîsrâ, 255
 kişver, 98, 201, 285
 kizb, 249
 küffâr, 228
 kürsî, 35, 166, 192, 271, 275, 295
 kûh-ı Billûr, 80, 100, 140, 197
 kûh-ı Elburz, 76, 79, 97, 99, 100, 131, 155, 197, 225,
 229, 276
 kûh-ı Kâf, 96, 97, 99, 146, 148, 149, 151, 154, 156,
 168, 196, 201
 kûhistân, 168, 171, 250
 kıtar, 287
 kıtr, 67, 132
 Kuds-i Mübârek, 96, 148, 166
 kulan, 160, 186, 289
 kulle, 119, 150, 171, 197
 kumrî, 30, 32, 87, 88, 89, 98, 145, 181, 187, 280
 kurbîyyet, 247

L

lâbüd, 48, 113, 130, 138, 156, 247, 263
 La' l u yâkût, 280
 leb-â-leb, 292
 leşker, 144, 146, 161, 165, 251, 253, 274, 275
 levn, 68, 131
 levh, 58, 68, 73, 93, 126, 133, 191, 194, 205, 207, 208,
 214, 216, 222, 241
 levh ü kalem, 58, 191, 194, 216
 leyl, 85, 189, 204, 294
 Loqmân-ı Hâkîm, 23, 25, 27, 72, 73, 74, 80, 81, 82,
 129, 135, 137, 139, 140, 143, 144, 150, 159, 180,

190, 205, 211, 214, 218, 220, 236, 241, 256, 261,
 265, 279, 281

M

mağârib, 114, 152, 154, 173, 196, 223
 mağrîb, 175, 176
 mâhî, 89, 189, 198, 282
 Mâlishân, 84, 85, 86, 164, 165, 281, 295
 Mâliyûs, 210, 225
 mâr, 35, 71, 89, 170, 198, 203, 230, 249, 252, 255, 262,
 282, 283, 291
 marîz, 42, 112, 113, 122, 132, 205, 237, 242, 261, 262
 Mârût, 60, 65, 95, 109, 216, 243, 245, 246, 247
 Mârûtveş, 247
 Medrâs, 24, 68, 84, 164
 meflûc, 132
 melek, 1, 13, 26, 34, 41, 46, 56, 60, 64, 65, 69, 73, 77,
 79, 84, 85, 88, 93, 95, 97, 99, 140, 145, 147, 151,
 156, 161, 165, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 183,
 184, 185, 187, 188, 190, 192, 194, 199, 201, 202,
 204, 205, 207, 211, 214, 216, 218, 220, 222, 223,
 224, 225, 226, 229, 231, 232, 243, 245, 247, 250,
 277, 279, 281, 285, 287, 294
 men 'aref, 5, 35, 155, 267
 Mezeçâlûn, 210, 225
 Merv, 244
 meşârîk, 114, 153, 154
 Metlisâli', 210, 225
 Meymûn, 44, 238, 258, 286
 Meytaşarûş, 67, 84, 164
 mezdeki, 23, 239, 259
 mezîd, 233, 267, 295
 Mısr, 31, 48, 57, 81, 91, 92, 143, 146, 213, 281, 285
 mihât-ı şafşafâ, 135
 mîhr, 255
 mîl, 43, 69, 144, 147, 175, 182, 197
 Mirdâs, 166
 Mirrîh, VII, 27, 53, 57, 61, 127, 130, 131, 133, 135,
 138, 147, 167, 200, 252, 286
 Mîzân, 62, 219, 240
 Muştafâ, 21, 31, 71, 72, 116, 126, 129, 139, 141, 143,
 147, 151, 154, 155, 162, 165, 167, 171, 180, 185,
 190, 194, 195, 214, 218, 230, 234, 243
 Muntecârîşâ, 210, 225
 muraşşa', 78, 277, 280, 292
 Mustahşâ, 210, 225
 mut, 96, 183, 291
 mutî', 185, 228
 muḡaddemâ, 25, 129
 Muḡtezâ, 158, 179
 Mübtelâ, 132
 Müflîz, VII, 56, 148, 150, 151, 159, 279
 mühr, 37, 67, 87, 112, 113, 132, 226, 229, 264, 287
 mülhid, 126
 Müntecâ, 210, 225
 mürsel, 71, 72, 83, 152, 228, 230, 284, 293
 müsâvî, 251
 Müste'ân, 143, 170, 192, 194, 275

müstemi^c, 86, 236, 250, 286
 Müstenkisâ, 210, 225
 müvekkel, II, 13, 21, 23, 28, 60, 64, 65, 69, 82, 85, 95,
 135, 140, 141, 144, 147, 156, 168, 172, 173, 174,
 176, 180, 183, 184, 185, 190, 192, 194, 195, 198,
 201, 202, 203, 205, 207, 210, 211, 214, 216, 218,
 221, 222, 226, 229, 236, 242, 243, 245, 251, 262,
 278, 282
 müyesser, 4, 60, 131, 228, 245, 294
 müzeyyen, 60, 90, 94, 198, 218, 235, 280
 mûr, 29, 71, 90, 142, 162, 178, 181, 190, 203, 230, 249,
 255, 262, 264, 282, 283, 291
 mûr u mâr, 71, 203, 230, 283
 Mûsâ, 27, 35, 74, 181, 203, 248, 278, 283, 285, 289

N

Nâşin, 23, 29, 38, 74, 75, 79, 80, 122, 143, 247, 279,
 283, 285
 nâgâh, 77, 95, 168, 180, 182, 191, 208, 273
 nahîf, 17, 129
 nazar, 29, 54, 55, 68, 82, 85, 90, 92, 130, 131, 147, 155,
 161, 162, 166, 168, 171, 173, 180, 183, 184, 191,
 194, 196, 197, 199, 200, 205, 207, 208, 221, 226,
 230, 236, 241, 244, 248, 255, 256, 263, 271, 279,
 282, 284, 288, 292, 294
 Nâ-hûb, 128
 nâr, 66, 73, 130, 156, 234, 244
 nâ-ümîz, 60, 244
 nebât, 158, 269
 nebâtât, 60, 175, 193, 218
 Nef, 131
 nefs-i emmâre, 220, 244, 245
 nehâr, 189, 294
 Neheng, 169
 nekbet, 228, 272
 Neml-i Kebîr, 38, 70, 252, 254
 nem-nâk, 160, 163
 Nemrûd, 28, 62, 138, 189, 246
 Nerimân, 22, 47, 53, 59, 75, 76, 92, 136, 146, 160, 163,
 180, 271, 276
 nerre, 122, 233, 272, 287
 nesîm, 90, 93, 198, 255, 282
 nesteren, 90, 93, 198
 Nîl, 96, 97, 155, 169
 nîşter, 210, 290
 nîze, 87, 286
 nutfe, 237
 nübüvvet, 35, 46, 53, 64, 67, 75, 82, 83, 85, 96, 114,
 131, 132, 134, 144, 145, 147, 148, 159, 170, 173,
 181, 202, 203, 205, 223, 224, 225, 226, 229, 248,
 250, 264, 273, 278, 281, 283, 285, 293, 294
 nüh, 111, 127, 188, 207
 Nüh, 27, 34, 70, 74, 77, 246, 278

O/Ö

ocağlayın, 68, 131
 okyânûs, 67, 90, 127, 132, 176, 196, 197, 199, 250

öküş, 48, 49, 234, 248, 266
 öküz, 23, 68, 89, 104, 131, 164, 186, 193, 237, 256, 289
 öt, 258
 öyken, 49

P

pâk-zât, 225, 226, 229, 236, 278
 pehlûvân, 18, 22, 27, 29, 40, 48, 67, 76, 79, 97, 137,
 146, 147, 150, 155, 159, 162, 166, 271, 273, 277,
 286
 peleng, 89, 175, 182, 190, 198, 253, 254, 289
 perende, 71, 140, 203, 230, 267, 280, 283
 perî, 22, 26, 29, 64, 66, 67, 82, 84, 86, 100, 144, 155,
 156, 158, 161, 162, 165, 224, 244, 248, 257, 274,
 276, 279, 281, 285, 287, 293, 294, 296
 Perihân, IX, 84, 161, 163, 278, 293
 perr, 144, 191, 278
 pervâne, 186, 290
 pes, 22, 34, 46, 56, 71, 85, 86, 88, 90, 95, 138, 145,
 149, 150, 151, 153, 163, 167, 168, 171, 176, 178,
 180, 183, 187, 190, 194, 195, 196, 199, 202, 204,
 212, 217, 224, 230, 231, 237, 241, 245, 247, 249,
 252, 253, 256, 262, 267, 271, 274, 281, 282, 285,
 291, 296
 peşşe, 89, 90, 282
 Peygâmbet, 50, 70, 72, 73, 74, 75, 80, 82, 84, 87, 89,
 96, 131, 135, 139, 163, 166, 168, 181, 201, 205,
 207, 219, 236, 241, 247, 249, 250, 261, 263, 264,
 265, 271, 275, 278, 281, 283, 285
 peyâm, 21, 57, 112, 157, 173
 pîl, 27, 248, 288
 Pîl-ten, 18, 22, 35, 80, 163, 166, 275, 287
 pinhân, 189
 pîr, 36, 56, 69, 77, 95, 148, 178, 203, 204, 232, 279,
 294
 Pîr ü bernâ, 141
 piş, 85, 86, 90, 182, 187, 281, 282, 295
 piş-keş, 85, 86, 182, 281, 295
 pulâd, 279

R

raşad, 180, 284
 Rağyûs, 210
 racîm, 65, 74, 232, 244, 278
 ra' d âvâz, 289
 Ra' yûs, 210, 225
 Râh-ı Hâk, 268
 râm, 186, 220, 232, 247, 269
 ramîm, 50, 269
 râhat, 44, 72, 135, 240, 253
 rahtin, 282
 râst, 22, 70, 73, 113, 139, 164, 173, 190, 194, 208, 220,
 239, 254, 265, 272, 279
 raqam, 191, 241, 265
 raqîb, 158
 râz, 220
 refîk, 77, 279

rehâ, 70, 252, 254, 255
 rencide, 263
 Resûl, 231, 246, 295
 resûl-ı şâdık, 80, 283
 revâ, 65, 86, 244, 260, 281
 revân, 18, 98, 156, 181, 196, 235, 243, 255
 rızâ, 173, 245, 272
 rızık, 45, 192, 240, 260
 rif'at, 180, 294
 rikâb, 281
 riķâ', 268
 Rub'-ı meskûn, 100, 130
 rumûz, 268
 ruĥâmî, 277, 287
 Rüstem, 18, 22, 24, 48, 75, 77, 92, 96, 117, 146, 163,
 166, 178, 180, 255, 271, 273, 276, 279, 281, 292
 Rüstem-i Destân, 146, 292
 rûbâh, 186
 rûĥaniyân, 286
 Rûĥşâh, 22, 82, 85, 86, 163, 166, 277, 281, 287
 Rûm, 29, 61, 79, 91, 92, 93, 113, 127, 142, 143, 178,
 212, 240
 rûy-ı zemîn, 27, 29, 48, 79, 90, 93, 97, 122, 131, 147,
 155, 181, 196, 198, 228, 262, 280, 285
 rûz, 127, 149, 189, 221, 280

S

şaalet, 130
 şaff-ı ni'âl, 289, 292
 şalâvât, 21, 28, 31, 56, 57, 72, 82, 83, 116, 129, 139,
 141, 143, 144, 147, 151, 155, 159, 161, 162, 165,
 167, 171, 173, 180, 181, 185, 186, 188, 190, 192,
 194, 195, 201, 214, 218, 220, 224, 225, 226, 229,
 230, 236, 241, 243, 250, 251, 254, 256, 263, 269,
 278, 280, 283
 Şâmşâm, 87, 286
 şandal, 18, 181, 275
 şarrâfân-ı cevâhir-i zerafet, 25, 129, 236
 Sevr, 20, 23, 26, 46, 61, 65, 74, 94, 169, 203, 205, 207,
 210, 211, 214, 218, 220, 236, 237, 241, 243, 245,
 247, 248, 256, 261, 262, 263, 265, 266
 Şu'ban, 287
 sevr, 288
 şığâr, 283
 şoñuk, 289
 şubĥ, 29, 34, 41, 63, 74, 79, 122, 127, 143, 182, 203,
 232, 275, 278
 şultân, 81, 158, 159, 203, 224
 şuhuf, 19, 27, 60, 63, 74, 83, 245, 279
 şuhuf-ı Âdem, 245
 şuhuf-ı İbrâhîm, 19, 27, 60, 63, 74, 83, 245, 279
 şuver-i daķâyık, 25, 129, 236
 sâl-ı mûş, 135, 136
 sâyeban, 82, 85, 88, 89, 182, 204, 280, 282, 292
 sebak, 267
 sedd-i Sikender, 169
 Sefer, 239
 semek, 69, 165, 170, 174, 177, 231, 249

Semendûn, VII, VIII, IX, 25, 27, 46, 56, 77, 79, 95,
 146, 150, 152, 166, 167, 168, 175, 180, 247, 248,
 249, 250, 256, 279, 290
 Sendûsi, 167
 sepîd, 203
 Seratân, 169
 Seraĥân, 240
 Serf, 93, 127
 serheng, 229
 serîr, 69, 74, 77, 96, 144, 145, 147, 148, 170, 174, 175,
 223, 228, 230, 254, 279, 282, 285, 286, 287, 289,
 291, 292, 294
 Sertâf, 24, 68, 84, 164
 sevr, 89, 231
 Sığır, 68, 131
 sibâ', 28, 89, 121, 186, 190, 195, 198, 202, 236, 269,
 282
 Siccîn, 245
 Sikender, 81, 127, 129, 158, 170, 177, 270
 sîm, 5, 31, 141, 268, 295
 Sî-murĥ, 141
 siñek, 27, 178, 210, 263
 siĥr, 217, 245
 Sipâs, 270
 sipihr, 255
 siyâset, 130, 131, 133
 sökellik, 41, 42, 104, 212
 süflî, 244, 296
 Sührâb Şâh, 23, 29, 74, 78, 79, 81, 82, 85, 91, 143, 204,
 242, 256, 263, 279, 281, 285
 Süleymân, 5, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 29,
 31, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 50, 51,
 52, 55, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
 72, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89,
 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 111, 113, 114, 116,
 122, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135,
 137, 139, 140, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 150,
 151, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 162, 165,
 166, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 180,
 182, 183, 184, 185, 189, 190, 192, 194, 195, 196,
 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 210,
 211, 214, 216, 218, 220, 221, 223, 224, 225, 226,
 229, 231, 232, 234, 235, 236, 241, 243, 245, 247,
 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 261, 262,
 263, 264, 265, 266, 269, 271, 273, 275, 276, 278,
 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 291, 292,
 293, 294, 296
 Süleymân bin Dâvûd, VII, 50, 68, 79, 95, 97, 133, 137,
 143, 144, 155, 169, 197, 223, 231, 264
 Süleymân-nâme, VII, VIII, IX, 5, 17, 25, 81, 111, 127,
 128, 129, 154, 157, 158, 189, 235, 236, 269
 sünbül, 28, 90, 93, 152, 198, 214
 Sünbüle, 58, 62, 219
 sürme-i İsfahân, 289
 süsen, 89, 189, 235
 şubĥ u şâm, 31, 57, 146

Ş

Şâm, 31, 57, 146
Şark, 56, 224
şakâyık-ı nu' mân, 28, 90, 93, 152, 198
şegâl, 186
şeb-çerâğ, 121, 161, 277, 294
şebrenk, 289
Şedîd, 20, 85, 204, 205, 242, 243, 256, 261, 263
şehd, 127, 138, 290
şehenşâh, 288, 292
şehryâr, 31, 140, 142, 178, 179, 183, 231, 262, 294
şem, 128
şeyâtîn, 22, 87, 131, 153, 161, 163, 241, 264, 276, 286
şeytân-ı racîm, 74, 278
Şeyyârîsâ, 210, 225
şihâb, 50, 52, 150, 151, 152, 154
şimâl, 56, 142, 175, 224, 237
şîr, 30, 70, 89, 146, 187, 198, 233, 254, 289
Şît, 41, 74, 181, 203, 278
şu' arâ, 36, 203
şu' le, 61, 98, 191, 201, 222
şukûfe, 90, 93, 198
şükûfe, 235, 237
şümâr, 141, 170, 179, 190
şûrb, 236, 244

T - T

tâb, 20, 126, 242, 262
tabanca, 117, 271, 273
tağ, 22, 60, 67, 70, 76, 162, 168, 172, 173, 175, 176,
199, 218, 250, 251, 253, 255
Tahûsa, 210, 225
taşra, 29, 43, 79, 85, 90, 114, 138, 143, 197, 204, 227,
238, 245, 258, 261
Taḡṡakûş, 24, 67, 84, 164, 277, 286
tavâfân-ı a' râf-ı feşâhat, 26, 129, 236
tavar, 240
tarḡ, 55, 129, 241, 249

Tâlishân, 22, 30, 84, 85, 86, 163, 165, 277, 281, 295
Tañ, 203
tanlacaḡ, 212
ta' accüb, 114, 130, 141, 148, 159, 169, 181, 182, 194,
200, 208, 211, 226, 236, 247, 282, 285
ta' lîm, 169, 245, 247
tâli' -i mevlûd, 20, 243
taḡrîr, 57, 129, 154
taḡsîn, 128, 141, 152, 171, 183, 190, 237, 256
ṡartıcı, 118, 145
teferrûc, 69, 95, 97, 99, 147, 155, 166, 169, 196, 225,
227, 248, 277
Tehemten, 77, 163
Tekvîn, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 48, 56, 67, 68,
84, 130, 131, 133, 140, 164, 168, 183, 190, 201,
202, 205, 216, 218, 220, 221, 223, 224, 225, 236,
241, 243, 248, 252, 253, 261, 262, 263, 265, 286

tennîn, 255
teşne-leb, 287
Tevrât, 19, 27, 63, 64, 74, 83, 145, 180, 234, 248, 279,
283
tevsen-i çarḡ, 174
tezyîn, 291, 292
Teñgri, 26, 27, 39, 239
ṡılısmât, 121, 168, 184, 190, 205, 241, 242, 284
toñuz, 238, 258
ṡûb, 33, 127, 183, 185
ṡûfân, 27, 34, 70, 74, 246
ṡûṡî, 88, 189, 269
ṡımsâḡ, 89, 121, 196, 282
ṡîr, 161, 285
turrâc, 88, 89, 167, 280
türâb, 255

U

'ûd u 'anber, 141
uğrı, 52, 135, 212
uṡṡurlâb, 284
Uyâşer, 29, 74, 79, 143, 279

Ü

ümerâ, 36, 203
ümîz, 44, 60, 162, 244, 260
üṡṡür, 89, 288
Üveys, 268

V

vâlih, 54, 90, 199, 200, 231
vişâl, 244
vu' ûl, 188
vuḡḡuş u ṡuyûr, 131
Vuḡḡuş, VII, VIII, 27, 182, 183, 190, 201, 220

Y

yağı, 52, 161
yabân, 175, 186, 226
yâd, 39, 43, 50, 120, 133, 157, 180, 234, 240, 258, 269,
276
Yanḡaḡ bin 'Emîhûd, 83, 284
yâr, 33, 126, 141, 166, 171, 195, 292
yâsemen, 90, 93, 180, 198
Yaşabûsa, 210, 225
yaşıl, 240
Yehûşâfât bin Şub' âyâ, 83, 284
Yehûyâdi' bin Benî Yehû, 83, 284
Yehûyâfet bin Fârûğ, 285
Yemî', 83, 284
Yezdân, 176, 177, 196, 221, 248, 286

yırtıcı, 18, 28, 30, 59, 77, 87, 90, 98, 118, 141, 145,
181, 183, 186, 190, 202, 222, 226, 279, 282, 288,
292
yıl, 39, 56, 79, 83, 90, 96, 98, 121, 132, 141, 147, 148,
155, 159, 168, 171, 172, 173, 175, 176, 181, 182,
202, 213, 223, 226, 228, 239, 251, 259, 282
yunmak, 43, 212
yüz, 5, 6, 17, 22, 23, 25, 28, 32, 33, 46, 47, 48, 53, 54,
55, 56, 58, 60, 64, 65, 71, 72, 77, 78, 92, 93, 98, 99,
103, 105, 107, 109, 121, 128, 129, 131, 140, 141,
144, 145, 148, 150, 152, 155, 156, 160, 162, 167,
168, 172, 173, 175, 180, 181, 182, 183, 188, 190,
194, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 211, 219,
221, 223, 229, 233, 236, 241, 244, 245, 251, 253,
258, 261, 263, 271, 272, 273, 277, 279, 282, 284,
285, 286, 287, 291, 292, 293, 295

Z

zâğveş, 269

za‘ferân, 28, 90, 94, 152, 175, 198, 240, 260
zâhide, 60, 244
Zâl, 18, 22, 77, 162, 166, 276, 279, 281
zanbağ, 90, 93, 198, 235
Zâvil, 285
zaymerân, 90, 93, 198
zebûn, 57, 59, 60, 76, 136, 142, 160, 232, 244, 245, 246
zer, 92, 179, 280, 292
zerger, 137
zerrîn, 23, 92, 141, 144, 161, 166, 179, 180, 205, 241,
275, 277, 279, 285
zinhâr, 163, 255
ziyâd, 49, 73, 137, 142, 145, 178, 188, 248, 261, 267,
294, 295
Zühre, 19, 44, 56, 57, 60, 61, 94, 116, 127, 138, 211,
214, 215, 216, 217, 218, 220, 228, 237, 241, 244,
245, 247, 256, 286
Zühre-şîfat, 247
zülf-i dilber, 189
Zûpîn, 18, 35, 80, 163, 166, 271, 275

ای عوازل بنده فی شمع جفاقت
نار بنده اندی آهنگ دل و جان
هر که اول بنده بود و در
سوزن کردن وجد و حالت بود
دی ز حالت بود و جان دل
دهد اول و در سوزن دل
ایسون حسین پریشان کوشی ایسر
نقش در فرد و بیست و در و هر
ناخویر نظم کمال شمعین جلاسر
کر کند نام بدین پی گشت
اول سوزن کمالی غم پران
فرای سوزن کمالی غم پران
کر نکند نفس سوزن کمالی غم پران
ادنی بالیت جیتی بود که
حاجت و جیتی بود که
و طاقان اول و جیتی بود که
یوسلیمان نام کمالی غم پران
حکم مومنانی و جیتی بود که
بنازی کمالی غم پران
یوسلیمان نام کمالی غم پران
معین کمالی غم پران
کمالی غم پران

ای عوازل بنده فی شمع جفاقت
نار بنده اندی آهنگ دل و جان
هر که اول بنده بود و در
سوزن کردن وجد و حالت بود
دی ز حالت بود و جان دل
دهد اول و در سوزن دل
ایسون حسین پریشان کوشی ایسر
نقش در فرد و بیست و در و هر
ناخویر نظم کمال شمعین جلاسر
کر کند نام بدین پی گشت
اول سوزن کمالی غم پران
فرای سوزن کمالی غم پران
کر نکند نفس سوزن کمالی غم پران
ادنی بالیت جیتی بود که
حاجت و جیتی بود که
و طاقان اول و جیتی بود که
یوسلیمان نام کمالی غم پران
حکم مومنانی و جیتی بود که
بنازی کمالی غم پران
یوسلیمان نام کمالی غم پران
معین کمالی غم پران
کمالی غم پران

ای عوازل بنده فی شمع جفاقت
نار بنده اندی آهنگ دل و جان
هر که اول بنده بود و در
سوزن کردن وجد و حالت بود
دی ز حالت بود و جان دل
دهد اول و در سوزن دل
ایسون حسین پریشان کوشی ایسر
نقش در فرد و بیست و در و هر
ناخویر نظم کمال شمعین جلاسر
کر کند نام بدین پی گشت
اول سوزن کمالی غم پران
فرای سوزن کمالی غم پران
کر نکند نفس سوزن کمالی غم پران
ادنی بالیت جیتی بود که
حاجت و جیتی بود که
و طاقان اول و جیتی بود که
یوسلیمان نام کمالی غم پران
حکم مومنانی و جیتی بود که
بنازی کمالی غم پران
یوسلیمان نام کمالی غم پران
معین کمالی غم پران
کمالی غم پران

ای عوازل بنده فی شمع جفاقت
نار بنده اندی آهنگ دل و جان
هر که اول بنده بود و در
سوزن کردن وجد و حالت بود
دی ز حالت بود و جان دل
دهد اول و در سوزن دل
ایسون حسین پریشان کوشی ایسر
نقش در فرد و بیست و در و هر
ناخویر نظم کمال شمعین جلاسر
کر کند نام بدین پی گشت
اول سوزن کمالی غم پران
فرای سوزن کمالی غم پران
کر نکند نفس سوزن کمالی غم پران
ادنی بالیت جیتی بود که
حاجت و جیتی بود که
و طاقان اول و جیتی بود که
یوسلیمان نام کمالی غم پران
حکم مومنانی و جیتی بود که
بنازی کمالی غم پران
یوسلیمان نام کمالی غم پران
معین کمالی غم پران
کمالی غم پران

الاسلام خلقا بغيره وكنى كليب اذ كعب خروجا يارب توح برله مع سكون عالمي غرة ويري
مركم الله شالي جرحا فاضا جند برعظم اذ دها ودرم شدي نيكم دي قات جبري
اجده قلله فاف ماشكي برعظم نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها خالطه ليع
شبع ايدسكن شيعا اچر وچكس جرحا فاضا نيكم كورنوي صوبير سولمدي اچر وچكس
كاردي نوي قوردي اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها
بر اولعظم وچكس اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها
عالي غرة ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
كم نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم
نخر باسليان بن داود قلله الله ذليل لاله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
طوب جوش ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم
بر سكون عالمي كليب اذ كعب خروجا يارب توح برله مع سكون عالمي غرة ويري
قوتيله كه جنديك باش قلله فالارب برعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
عظم جنديك كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
نوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها
قلله ليري دي باش فالارب برعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
جنديك كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
هيبي كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
اږد دني جهم ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
تجشيك تيدوي دي اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها
صدا ودرم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها

باش

سليان م ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
بزرگ اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
وجود نه مصور ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
عاجز دي وجودي سوا قدم تصوير ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها
برله جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
جانور دي برتدي كم اوت دي جسي مصور نيكله كره دفروده تفدا ام ودرم
انكالي والواني اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم
بالق دني غيري وجوده كنه بوغدي مگوت مقر بين بونلاش اچر وچكس
نظر ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
جمل اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
كولر حلقه جنديك كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
برك اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
ذهب انا فاضسندن له قوردي اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
دام بادشاهم كي زمان ددا كا زمان بيا كم كورنوي فاكلم اولعظم
نك اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
بوغض دي اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
طري دي انت دي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
انري بواږد دني كم وغبض نظر تلوپ ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها
برعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي

بنش ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
مگوت دي باغ شهاد وهر دلتاده ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
قوردي ناري نوا يوست كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
اږد دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
وهر دنا فاضا نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
بولت كب باش هوا كم فالدرم طالع كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
اوب بره اږد دني ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
پريونلاش اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
قامت كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
وهر بره ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
قوردي ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
خلق اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
عز وجل اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
دختر الله شيع ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
دم جكوب طري بلس جقور جقور اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
طري دي ايدسكن عالى الله اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم
غيطان اچر وچكس صوبير جند دي جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم
اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
برله هلا ودرم شدي نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي
جرحا فاضا نيكم كورنوي فاكلم اولعظم اذ دها ودرم شدي نيكم كورنوي

سليان م

المرء

[illegible]

[illegible][illegible]

پریز

[illegible][illegible]

١٢

ایدارتہ کا نام

تاریخ و وقت: ۱۰/۱۱/۱۴۴۰ھ

موضوع: ...

آپ کی طرف سے ...

تذکرہ ...

T.C. Cumhurbaşkanlığı
Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı